

UDK 719 = 863

YU ISSN 0350-9494

VARSTVO SPOMENIKOV

Varst. spom.

Letnik 28

str. 1-400

Ljubljana 1986

VARSTVO SPOMENIKOV

REVIJA ZA TEORIJU IN PRAKSO SPOMENIŠKEGA VARSTVA

A PERIODICAL FOR RESEARCH AND PRACTICE
OF MONUMENT CONSERVATION

LJUBLJANA

1986

Izdaja/Issued by: Zavod SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine
YU 61000 Ljubljana, Plečnikov trg 2, p. p. 176

Glavna in odgovorna urednica/Editor-in-Chief: dr. Iva Curk

Souredniki/Co-editors: Davorin Vuga (arheologija), Božidar Premrl
(lektorstvo člankov), Jana Kranjec-Menaše (prevod), Romana Tomše (UDK)

Uredniški odbor/Editorial Board: prof. dr. Nace Šumi, prof. dr. Sergej Vrišer,
prof. dr. Peter Fister, Ivan Bogovčič, dr. Ivan Sedej, Milan Železnik, mag. Jelka
Pirkovič-Kocbek, Zvezdana Koželj

Naslov uredništva in uprave/Adress of the Editorial Office and Administration:
Zavod SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine YU 61000 Ljubljana,
Plečnikov trg 2, p. p. 176

Naslovna stran: Kraška hiša

Cover: A house from Kras (Karst)

VARSTVO SPOMENIKOV izhaja enkrat na leto. Revijo sofinancirata Kulturna
skupnost Slovenije in Raziskovalna skupnost Slovenije — Tisk: Tiskarna Tone Tom-
šič, Ljubljana — Naklada 850 izvodov — Za strokovne podatke in mnenja odgovar-
jajo avtorji

VARSTVO SPOMENIKOV (MONUMENT CONSERVATION) appears once a year —
The issue is subsidized by Research Community of Slovenia and Cultural Community
of Slovenia — Printed by Tone Tomšič, Ljubljana — Printed in 850 copies

Po mnenju Republiškega komiteja za kulturo je publikacija oproščena plačila
temeljnega davka od prometa proizvodov

Dr. Ivan Komelj	5	
I. Komelj: Arhitektura kapucinskega reda	9	Architecture of Capucin Order
P. Fister: Konservatorski programi	13	Conservational Programmes — their Justifiability
U. Lubej: Prenova fasad Jurčičev trg 2	35	Restoration on Jurčičev trg 2, Ljubljana
M. Hazler Papič: Spomeniška identiteta naselja	45	Monumental Identity of a Settlement
Z. Koželj: Pregled stavbnih predpisov	51	Building Regulations in Slovenia
T. Kurent: Simbolični pomen števila 17 v Stični	53	Symbolical Meaning of Number 17 at Stična
S. Hojer, B. Križan, M. Ravnik, D. Tomšič: Strunjan	61	Strunjan; Site at the Adriatic Coast
N. Štupar Šumi: Dvorec Planina	89	The Castle of Planina
Z. Koželj: Muzej na prostem	101	Open Air Museum
B. Šuštar: Tehnična dokumentacija kot del kulturne dediščine	109	Technical Documentation for Archives
I. Mikl Curk: Valorizacija arheoloških območij	115	Evaluation of Archaeological Sites
M. Slabe: O vrednotenju arheološke dediščine	121	On Evaluation of Archaeological Patrimony
D. Vuga: Konservatorski pogledi na Vače	129	Archaeological Site Vače
T. Brate: Obnova prvega ljubljanskega tramvajskega voza	135	The Restoration of First Tramway Car at Ljubljana
I. Bogovčič: Odsev neustreznih posegov v okolje na kulturno dediščino	143	The Reflections of Unsuitable Interventions in the Environment on Patrimony
I. Bogovčič: Novi najdbi v Hrastovljah	149	Two New Finds at Hrastovlje
I. Bogovčič: Muzejska prezentacija snetih kmečkih fresk	159	Museum Presentation of the Wall Paintings
I. Nemeč: Odstranjevanje kleja z en-cimi	165	Removal of Glue from Frescoes by the Enzymes
F. Curk: Konservacija Dušanove zastave	169	The Conservation of Dušan's Flag
B. Benko Mächtig: Zbiranje materialne dokumentacije	179	The Collecting of Material Documentation
V. Hudoklin - Šimaga: Interakcije v sistemu premaz — temeljnik IV	183	Interactions... Pigmented Film — Women Fundament of Natural Fibres

I. Mole: Poskus analize tehnologije fresk III	189	To the Analysis of Gothic Frescoes
O. Zupan: Srednjeveško stensko slikarstvo 1965—1985	209	Gothic Frescoes in Gorenjsko 1965—1985
I. Stopar: Romanski grad Posreda	213	The Castle of Podsreda
M. Hazler Papič: Rekonstrukcija slavaloka opatijske cerkve v Celju	227	Reconstruction of Triumphal Arch of the Abbatial Church at Celje

V SPOMIN

TO THE MEMORY

V. Fatur	235	V. Fatur
F. Drmaž	236	F. Drmaž
V. Mađarić	336	V. Mađarić

POROČILA

REPORTS

Arheološka dediščina in raziskovanja	239	Archaeological Heritage and Research
Etnološka dediščina in ljudska arhitektura	296	Ethnological Heritage and Vernacular Architecture
Umetnostna, urbanistična in arhitekturna dediščina	314	Art, Urban and Architectural Heritage
Zgodovinska in tehnična dediščina	341	Historical and Technical Heritage
Razno	348	Miscellaneous
DELO RESTAVRATORSKEGA CENTRA	349	CENTER FOR RESTORATION
RAZGLASITEV SPOMENIKOV	358	DECLARATION OF MONUMENTS
Ljubljana Vič-Rudnik	358	
Ljubljana Moste-Polje	358	
Ljubljana Bežigrad	359	
Idrija	359	
Kranj — Tržič	360	
Tržič	361	
Jesenice	361	
Kamnik	366	
Nova Gorica	368	
Mozirje (predlog)	368	
Celje (predlog)	371	
Novo mesto (predlog)	371	

PRILOGA ČLANKU P. FISTRA (stran 13 s)	380	NOTE TO THE ARTICLE OF (P. 35—43)
---------------------------------------	-----	-----------------------------------

BIBLIOGRAFIJA — I. KOMELJ	382	BYBLOGRAPHY — I. KOMELJ
---------------------------	-----	-------------------------

DR. IVAN KOMELJ (1923—1985)

Na vratih Zavoda sva si poslednjič segla v roko in v šali sem zaklical za njim: »Glej, da boš previden in da ne bo kaj narobe s teboj, saj veš, da imaš do oktobra pred seboj še veliko nalogo!« Na to je zamahnil z zanj značilno kretnjo roke in v nasmehu dejal, da bo že naredil, kar je obljubil. Potem je za seboj za vedno zaprl vrata Zavoda. Takšno je bilo poslednje slovo dr. Ivana Komenja od Zavoda in mene, če ne upoštevam žalne seje na Zavodu štirinajst dni pozneje, ko smo se poslovili od njega, enega najbolj uglednih slovenskih umetnostnih zgodovinarjev in konservatorjev, ki je izhajal iz šole prof. dr. Franceta Steleta.

Dr. Ivan Komelj se je rodil 7. januarja 1923 v Novem mestu. Tam je obiskoval tudi srednjo šolo, ki pa jo je moral med vojno prekiniti, ker ga je italijanski okupator aretiral in interniral v taborišče v Gonarsu. Šolanje je nadaljeval šele po osvoboditvi, ko se je vpisal na umetnostnozgodovinski oddelek Filozofske fakultete v Ljubljani. Tam je 1949. leta tudi diplomiral z zelo odmevno in pozneje skoraj v celoti objavljeno diplomsko nalogo *Gradovi na Dolenjskem*. Petnajst let pozneje pa je kot priznan strokovnjak svojemu uspehu dočal še znanstveni naziv doktorja, ko je obranil disertacijo o gotski arhitekturi na Slovenskem. To je čez nekaj let prirejeno tudi objavil pri Slovenski matici.

Njegov zelo znani izredni čut za kulturne vrednote ga je že takoj po osvoboditvi pritegnil k delu v okrožni komisiji za ugotavljanje škode v Novem mestu. V njej je z velikim poletom delal še v začetku 1946. leta. Takrat pa se je že začel oblikovati njegov kasnejši življenjski delovni moto: služiti varstvu kulturne dediščine in jo proučevati. Že med fakultetnim študijem je kot zunanji sodelavec začel delati za takrat nastajajoči in razvijajoči se Zavod za spomeniško varstvo LRS, leta 1950 pa se je tudi redno zaposlil in delal v njem prav do smrti.

Njegova ljubljena Dolenjska ga je privlačila vse življenje. Zato se ji je posvetil že na začetku svojega ustvarjalnega in plodnega dela, in sicer z dokumentiranjem dolenjskih grajskih objektov, ki so bili poškodovani ali uničeni med vojno. Svoje delovno področje je razširil s sistematičnim odkrivanjem in prezentiranjem spomenikov srednjeveškega stenskega slikarstva na Slovenskem, poleg tega pa še z neposrednimi konservatorskimi posegi na kostanjeviškem samostanskem kompleksu in gradu Turjak. Nemalo svojega truda je prispeval tudi za obnovo kulturne dediščine na Primorskem (npr. grad Rihemberk nad Branikom). Že takrat je s številnimi strokovnimi smernicami za varovanje in prezentiranje ključnih umetnostnozgodovinskih spomenikov postavljaj temelje povojne spomeniškovarstvene dejavnosti. Že diplomatska naloga in disertacija — h katerima pa je treba dodati še vrsto temeljnih razprav — sta pokazali, da se je njun avtor vse bolj razvijal v vsestransko ustvarjalnega stro-

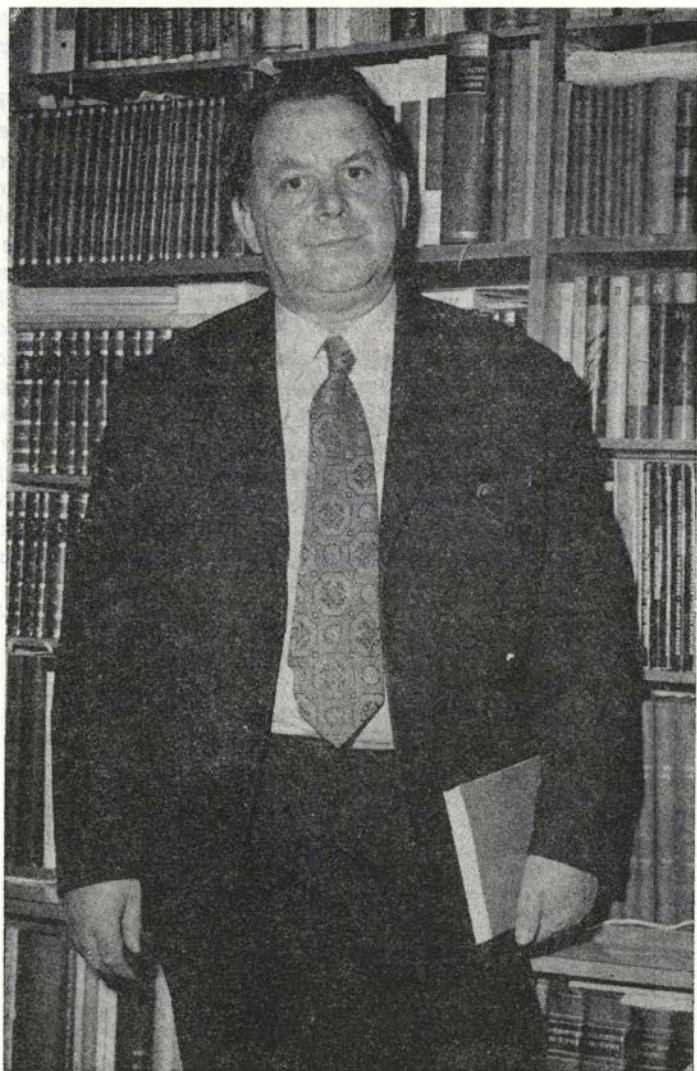
kovnjaka za umetnostno zvrst kulturne dediščine, svoje znanje pa je dopolnjeval vse do smrti.

Tudi v Zavodu je opravljal različne naloge. Bil je na čelu referata za gradove, skrbel za kulturno dediščino Dolenjske in Gorenjske in urejal dokumentacijo, pri tem pa še vodil, kot smo že omenili, zaščitna dela na pomembnih dolenjskih gradovih in v samostanskem kompleksu v Kostanjevici na Krki (kjer je bilo doseženo zgledno in enkratno sodelovanje z Zveznim inštitutom za spomeniško varstvo iz Beograda) itd. Z reorganizacijo Zavoda SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine v zadnjih letih je postal najprej vodja dokumentacijskega centra in nato direktorjev svetovalec ter se je v okviru svojih nalog posvetil zlasti analitičnemu obravnavanju posameznih vsakodnevnih spomeniškovarstvenih problemov. Vedno nam je bil vsem na voljo pri reševanju ključnih spomeniškovarstvenih in umetnostnozgodovinskih vprašanj. To mu tudi ni bilo težko, saj mu je njegovo obširno znanje, ki je segalo tudi izven njegovega strokovnega področja, omogočalo širino in kompleksnost razmišljanj in razpravljanj. Vlogo posvetovalnega medija je dopolnil še s pripravo izdaje konservatorskega priročnika, za katerega je tudi izdelal natančen koncept in skice. Ne smemo tudi pozabiti priprave dokumentacije za zavarovanje območja partizanskega Roga in gradu Brdo pri Kranju.

V zgodnejših letih se je dr. Ivan Komelj tudi plodno uveljavljal v različnih strokovnih društvih, tako v sindikatu muzealcev in konservatorjev, Društvu muzealcev in konservatorjev, Slovenskem konservatorskem društvu, Društvu slovenskih umetnostnih zgodovinarjev, Društvu urbanistov itd. Kot izreden poznavalec Dolenjske in njene novejšje zgodovine je bil dolgo na čelu komisije za spomeniško varstvo pri svetu za razvijanje tradicij NOB in član drugih komisij, ki so s posluhom sledile njegovim razmislekom in predlogom. Bil je tudi rezervni kapetan JLA.

Že v študentskih letih je dobil Prešernovo nagrado, pozneje pa za svoje temeljno delo nagrado Sklada Borisa Kidriča, dalje priznanje Republiškega sekretariata za ljudsko obrambo, samo štirinajst dni pred zanj usodnim dnevom pa ga je Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine zaradi njegovega dolgoletnega uspešnega dela kljub njegovemu nasprotovanju predlagal še za visoko državno odlikovanje. Ob 40-letnici Odloka SNOS o zaščiti knjižnic, arhivov, kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter prirodnih znamenitosti je v Novem mestu (posmrtno) dobil jubilejno medaljo Slovenskega konservatorskega društva, deset let prej pa jubilejno medaljo ob 30-letnici Zveze društev konservatorjev Jugoslavije.

O širokem spektru njegovega publicističnega opusa govori dodana bibliografija. O njem samem pa je še mogoče reči, da je bil zaradi svojega stalnega, v mnogih pogledih tudi povsem samostojnega pogleda na metodo raziskovanja in proučevanja izvirna znanstvena osebnost. Kot takšnega ga je označeval odraz elementarnosti, saj je bil pri njem redkeje zaznaven ali pa popolnoma izključen eklektičen in kompilatorski način razmišljanja in predstave. Zato so bila njegova dela, pa naj jih gledamo iz kateregakoli zornega kota, vedno sveža in samosvoja ter so se razlikovala predvsem od tistih del drugih piscev in ustvarjalcev, ki so grajena na kompilatorski osnovi in katerih blesk nas večkrat prevzame in zavede v kritičnem mišljenju in vrednotenju,

še zlasti, če ne poznamo dovolj širšega in globljega ozadja. Raje se je zatekel k ustvarjalnemu pismenemu molku, kot da bi moral poseči po navajanju že znanih dejstev ali uporabiti ponavljanja. V sebi je nosil svobodo ustvarjanja, ki je presegla pogosto znan nivo prilagajanja in ugajanja časovno usmerjenim izhodiščem.

Preden sklenem svoje besede, še tole. Njegovo obširno znanje, saj ga lahko štejemo za enega ne preveč pogostih ljudi, ki jih srečamo v življenju in katerih smisel izpolnjuje nenehno bogatenje znanja, ki ne zajema samo lastnega strokovnega polja, marveč to tudi presega in se spušča še v leposlovje, zgodovino-pisje, numizmatiko, poznavanje rastlinstva in živalstva in še marsikam. V nje-

govi bogati knjižnici, ki je gotovo med najpopolnejšimi tovrstnimi zasebnimi zbirkami v Sloveniji, si lahko vzel v roke od izvirnih slovenskih protestantskih beril do Valvasorja, vajecev in različne starejše slovenske periodike ter časopisov itd.; vse to pa je plemenitilo njegov značaj velikega ljubitelja in poznavalca knjig oziroma vsega lepega ter dajalo poseben izraz nivoju njegove komunikativnosti. Še tako neprijeten udarec življenja se je pri njem pogosto spremenil v pravi čustveni razmah ob pogledu na lepo in zanimivo knjigo, tisk ali starino. Silno hotenje po nenehno novih in izvirnih virih — dopolnjevanju vrednosti — ga ni nikoli iztirjalo, marveč le mladilo, žal pa mu je do neke mere tudi jemalo tiste moči, ki so nujne za stanovitnost pri izdelavi širšega, obsežnejšega dela. Prav zaradi omenjenega razloga pa poznavanje obilice podatkov oziroma resnična zakladnica le-teh, ki jih je nabral v teku let, ni mogla najti dokončno urejenega pisnega izraza v več samostojnih zaokroženih delih in tako je sicer na vse mogoče načine začeto delo ostalo nedokončano. Ni nam težko zapisati, da je avtor kljub temu zapustil nemalo kakovostnih del. Vendar bi se njegova zapuščina, ko bi dokončal samo tisto, kar je pustil v zasnutku, še kako krepko obogatila. Vsekakor je naloga dedičev, da poskušajo vrzel dopolniti s tem, da uredijo to bogato zapuščino, ki je zaradi svoje izjemnosti in enkratnosti tudi narodov dokument oziroma njegova prvina.

Že te besede pa dokazujejo, da njegovega imena tudi kasnejši rodovi ne bodo pozabili.

Marijan Slabe

ARHITEKTURA KAPUCINSKEGA REDA NA SLOVENSLEM TUDI KOT KONSERVATORSKI PROBLEM

Ivan Komelj

ARCHITECTURE OF THE CAPUCHIN ORDER IN SLOVENIA REGARDED ALSO AS CONSERVATIONAL PROBLEM

POVZETEK

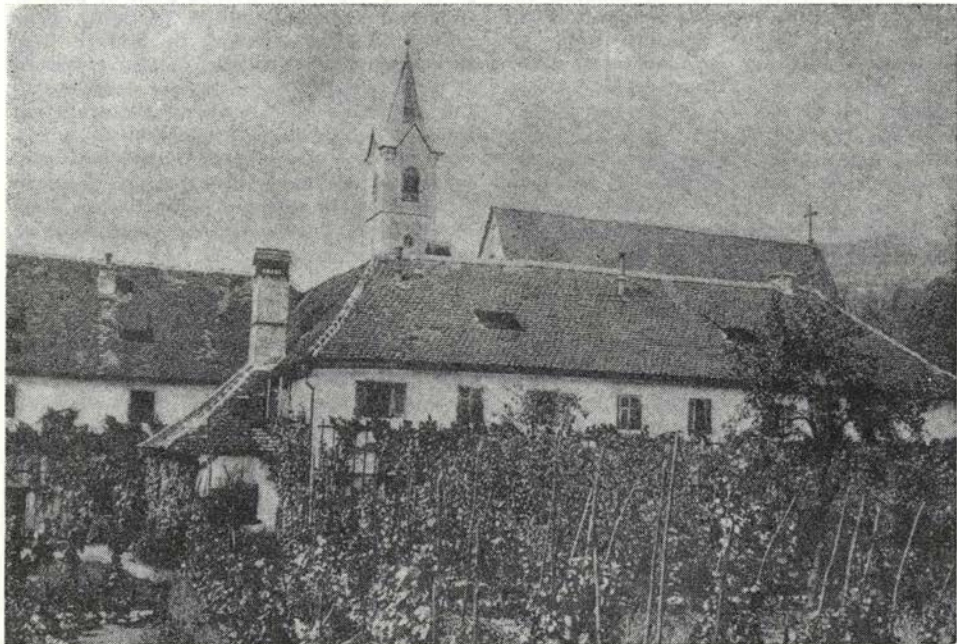
Arhitektura kapucinskih samostanov je poseben stavbni tip in v razvoju naše arhitekture ni bila posebej opažena. Od številnih samostanov, ki so nastajali na Slovenskem od konca 16. do začetka 18. stoletja, se jih je ohranilo le nekaj: Celje, Krško, Škofja Loka, Vipavski križ. Za samostan v Krškem se pripravlja načrt delne funkcionalne preobrazbe. Delni program se pripravlja predvsem s stališča, kaj more značaj te posebne arhitekture prenesti in ugotavljamo, da je to knjižnica. Po drugi strani pa pazi na vrsto ohranitve vrednih posebnosti, kot so razgibane, stopnjevane strešine, zaprte in nerazčlenjene stene itd.

The architecture of capuchin convents represents a specific type of building and has not been particularly noted in the development of our architecture. Only a few of the once numerous convents which appeared in Slovenia from the end of the 16th to the beginning of the 18th century have been preserved: Celje, Krško, Škofja Loka, Vipavski križ. A plan of partial functional transformation is being prepared for the convent in Krško. The stand-point of this plan is the question of what would be convenient considering the character of this particular architecture. It has been ascertained to be a library. On the other hand, it carefully preserves a number of valuable peculiarities, such as agitated, accentuated tiles, closed and decomposed dismembered walls, etc.

Arhitektura kapucinov kot poseben stavbni tip v razvoju naše arhitekture doslej ni bila posebej opažena. Od številnih samostanov na Slovenskem, ki so nastajali od konca 16. pa do začetka 18. stoletja, torej dobrih sto let (Gorica 1591, Ljubljana 1604, Celje 1609, Maribor 1612, Radgona 1614, Ptuj 1615, Trst 1617, Beljak 1629, Križ na Vipavskem 1637, Krško 1640, Kranj 1640, Celovec 1647, Novo mesto 1658, Škofja Loka 1707, Koper?), se jih je ohranilo le nekaj na ozemlju republike Slovenije: Celje, Krško, Škofja Loka, Vipavski križ. Vsi drugi so izginili. Nekatere poznamo le po starih upodobitvah. Po drugi svetovni vojni so odstranili še stavbne dele samostana v Kranju, pred leti pa še preostale ostanke — cerkev — v Novem mestu. Samostan v Celju se uporablja za stanovanja. Odlično so še ohranjeni v Krškem, Škofji Loki in Vipavskem križu. Za samostan v Krškem se pripravlja načrt delne funkcionalne preobrazbe. Prav zato je treba na arhitekturo kapucinskega reda še posebej

opozoriti kot na poseben stavbni tip, ki ga ne bi smeli vrednotiti le z merili visoke slogovne arhitekture, marveč z merili posebnega in pri nas že redkega stavbnega tipa.

Arhitektura kapucinskega reda se podreja posebnim redovnim predpisom: samostan — simbol »božjega mesta« — je prostor »bratske ljubezni« in »uboštva«. Ta ni ločen od zunanjega sveta kot avtarktična srednjeveška opatija, marveč je postavljen v naselje ali vsaj v njegovo neposredno bližino. Zato najprej govorimo o urbanističnem položaju samostana v odnosu do okolice, nato o posebnem oblikovanju samostana in samostanske cerkve, ki v nasprotju z zasnovami drugih, starejših samostanov predvsem poudarja skromnost in začasnost. Domala vse stavbne sestavine so predpisane. Temu se podreja tudi organizacija prostora. Odtod velika podobnost med samostani. Cerkev je obvezno enoladijska z molitvenim korom, oltarnim prostorom ali prezbiterijem, zakristijo, korom za laike in parom obveznih stranskih kapel. Po posebnih namembnostih se deli tudi samostanski del, v katerem je ena poglobitnih sestavin v nadstropnem delu hodnik s celicami in navadno v pritličju knjižnica (libreria, in ne bibliotheca!). Na tem mestu se ne bi loteval celostnega prikaza zasnove samostana in še posebej arhitekture cerkve, še manj pa bi se spuščal v medsebojne primerjave in analize naših ohranjenih kot tudi le dokumentiranih. Hotel sem namreč predvsem poudariti konservatorski problem.

Sl. 1. Krško. Pogled na kapucinski samostan pred 50 leti

Fig. 1 — Krško. A view of the capuchin convent 50 years ago.

Delni preobrazbeni program za samostan v Krškem (javna knjižnica, pionirska knjižnica s čitalnico itd.) se ocenjuje z vidika značilne arhitekture kapucinov, v prvi vrsti poudarjene skromnosti. Po drugi plati pa je treba upoštevati, kakšen program sploh more prenesti taka arhitektura s svojo zgodovinsko in tudi stavbnozgodovinsko pričevalnostjo. Sama stavba sicer opozarja tudi še na celo vrsto drugih ohranitve vrednih podrobnosti, kot so na primer razgibane, stopnjevane strešine, zaprte in le z okenci predrte in sicer nerazčlenjene stene itd. Pri spomeniškovarstvenem teoretičnem razmišljanju pa moramo vedeti, da edinole zagotavljanje funkcije, ki lahko pomeni hkrati tudi stavbno sanacijo, more zagotoviti fizično ohranitev spomenika. V primeru krškega samostana gre pa tudi za poseben stavbnozgodovinski pojav. Vse to pa ni nujno v nasprotju z intencijami predvidene preobrazbe.

KONSERVATORSKI PROGRAMI — UPRAVIČENOST, USPEŠNOST IN VLOGA V NAČRTOVANJU TER IZVEDBI PRENOVE STAVBNE DEDIŠČINE

Peter Fister

CONSERVATIONAL PROGRAMMES — THEIR JUSTIFIABILITY, EFFICACY AND ROLE IN THE PLANNING AND REALIZATION OF THE RESTORATION OF ARCHITECTURAL PATRIMONY

The analysis gives a survey of the development from the professional descriptions to the formation of the conservational programme as a specific method of work and the means which allows the performing of the most important tasks of the protection of architectural patrimony and also the monument conservation service. From the practical experience, it sorts out specific dilemmas such as the distinction between the estimation, the criteria for all interventions and the actual possibilities of applying the suggestions for the restoration of architectural patrimony within the frames of conservational programmes. It states about the dilemma of the relations among conservators, planners and performers of restoration that it originates from unsuitable organizational relations and the for time being not yet realized professional connectedness. Among the negative phenomena, it lists the tendencies to make level conservational programmes to monographic studies, the tendencies to realize the programme as the only possible starting point for all interventions or on the other hand the tendencies to create too modestly formed conservational programmes which pose no demands. It particularly criticizes the wilful elimination of social responsibility of the creators of these programmes who are supposed to be responsible only professionally. From our hitherto experience, the demands have been accented to define precisely in the

POVZETEK

Analiza prikazuje razvoj od strokovnih opisov do pojava konservatorskega programa kot posebne metode dela in sredstva, s katerim je mogoče uveljavljati najpomembnejše cilje varstva stavbne dediščine in spomeniško službo hkrati. Iz praktičnih izkušenj izdvaja posebne dileme kot so razlikovanje med oceno, kriteriji za vse posege in možnosti uvajanja predlogov za prenovo stavbne dediščine v okviru konservatorskih programov. O postavljeni dilemi odnosov med konservatorji, načrtovalci in izvajalci preнове ugotavlja, da izhaja iz neustreznih organizacijskih odnosov in še ne uveljavljene strokovne povezanosti. Med negativne pojave uvršča težnje po izenačevanju konservatorskih programov z monografskimi študijami, težnje po uveljavljanju programa kot edinega možnega izhodišča za vse posege ali na drugi strani po izdelovanju preskromno obdelanih konservatorskih programov, ki ne postavljajo nobenih zahtev ter še posebej o zavestnem

izločevanju družbene odgovornosti izdelovalcev programov, ki naj bi bili odgovorni le strokovno. Iz dosedanjih izkušenj so posebej izpostavljene zahteve, da so v konservatorskih programih točno opredeljene vse vrednote arhitekture (zgodovinske, likovne, vsebinske in materialno-tehnične), da je njihova ocena objektivna in relativna ter da hkrati upošteva prostorske odnose, da so čim bolj točno navedene vse nujne in možne dodatne raziskave ter njihova faznost, da je največji poudarek na kriterijih za vse posege na stavbni dediščini in da se že v okviru konservatorskega programa zagotovi tudi postopek spremljanja prenove od raziskav preko uveljavljanja in načrtovanja do izvedbe. Kot vzorec so prikazani elementi različnih delov prenove starega mestnega jedra Škofje Loke, ki so vsi vezani na konservatorske programe.

conservational programmes all the values of architecture (historic, visual, iconographic, and materially — technical), that their estimation be objective and relative and that it in the same time take into consideration their spacial relations, that all the necessary and possible additional researches and their phases be indicated as accurately as possible. The greatest emphasis should be given to the criteria of all interventions in architectural patrimony. Within the frames of the conservational programme, the process of controlling the restoration all the way from the research to the carrying into effect and planning to the realization. As an example, elements of various phases of the restoration of the old town nucleus of Skofja Loka are shown which are all linked to conservational programmes, and make part of them.

Pojav in načrtovana vloga konservatorskih programov

Konservatorski program vse bolj postaja posebna sestavina ali oblika dela konservatorjev, čeprav ni še nikjer niti zahtevana niti uzakonjena. Ker je ta pojem še novost, so njegove razlage zelo različne, še bolj pa so različni njegovi načini (metode) in oblike. Hkrati z zahtevo po uvedbi konservatorskih programov — lahko bi jih imenovali tudi izhodišča za načrtovanje realnega varstva oziroma prenove stavbne dediščine — nastajajo tudi povsem nove razmere za povezovanje dela konservatorjev na eni strani ter načrtovalcev izvedbenih načrtov in dejanskih izvajalcev na drugi strani.

Na podlagi nekajletnih izkušenj pri uveljavljanju konservatorskih programov so se že izoblikovali posebni pogledi na tematiko. Analiza znanih in preizkušenih vzorcev ali njihovih sestavin naj bi pripomogla k izboljšanju in uveljavljanju novega postopka. Posebno spodbudo za razmišljanje je dodalo še srečanje arhitektov konservatorjev v Ljubljani.¹ Na njem se je v teoretični razpravi in ob praktičnih primerih pokazalo, da lahko prav konservatorski programi pomenijo po eni strani izreden napredek v konservatorski praksi nasploh, lahko pa bi tudi izničili pozitivni razvoj (predvsem odpiranja spomeniške službe) na področju izredno težavnega ohranjanja stavbne dediščine v sklopu prenovitvenih teženj, ki so tako silovite v zadnjem času in vodijo k temu, da bi spet postali zgolj ekonomska in tehnološka vrednota.

Če si na hitro ogledamo nastajanje konservatorskih programov znotraj razvoja spomeniške službe na Slovenskem, moramo ugotoviti, da so nastajali v treh stopnjah.

Prva stopnja je bila strogo strokovno ocenjevanje stavbnih spomenikov (»arhitektur«), in sicer izključno s stališča vrednot umetnostno-zgodovinske stroke. Pretežno opisovanje in le deloma ocenjevanje sestavin posamezne arhitekture je sicer lahko odlično služilo stroki sami kot dokazno gradivo, manj pa izvajalcem kakršnihkoli del na stavbah: v ocenah ni bilo niti tehnoloških, niti vsebinskih

(funkcionalnih), niti programskih sestavin, zato so nesoglasja nastajala iz povsem različnih pogledov raznih strok na stavbe (neuskklajenih in brez skupnih ciljev). Zlasti je to veljalo za praktične odnose med umetnostnimi zgodovinarji ter arhitekti in gradbeniki, čeprav so bili tudi spori povsem teoretične narave dokaj pogosti (velik kompleks vprašanj že ob predvojnem načrtovanju Vélike Ljubljane² ali dileme o ohranjanju stavbne dediščine prva leta po vojni³ itd.).

Na tem mestu je že treba ločevati tudi med zgolj strokovnimi cilji posameznih umetnostnozgodovinskih obdelav arhitekture in za potrebe konservatorske stroke izdelanih »elaboratov«. Medtem ko so prvi bolj ali manj neobremenjene študije, pa je pri drugih brez izjeme mogoče zaslediti tudi posebne smotre, ki naj bodisi opravičijo ohranitev nekega spomenika — arhitekture ali vsaj preprečijo neustrezne posege tako, da nekatere sestavine posebej poudarjajo. Tako so na primer razlike med včasih kar polemičnimi opisi posebnih stavb ali umirjeno razlago (analizo) umetnostnih spomenikov iste vrste že pri nestorju slovenskih konservatorjev dr. Steletu opazne od vsega začetka njegovega konservatorskega delovanja.⁴ Nekaj te dvojnosti je vedno ostalo tudi pri sestavljanju tako imenovanih »elaboratov«, ki so jih posamični zavodi za spomeniško varstvo ali konservatorji izdelovali (in jih ponekod še izdelujejo) za prostorsko planiranje ali za delne posege v arhitekturo. Zato je večina teh elaboratov vedno ostala le »gradivo«, del dokumentacije ali pa le zaradi zakonodaje nujen (a ne uporabljen) privesek dokumentov, ki so načrtovali posege v prostor in s tem tudi v vse vrste stavbne dediščine.

Te ocene (»elaborati«), ki se danes imenujejo »analize«, »popisi spomenikov« in podobno, so (ali pa še vedno) vse preveč neaktivno nakazovale vrednosti spomeniškega fonda in so gradile (gradijo ...) zgolj na bolj ali manj razviti kulturni zavesti posameznih načrtovalcev in izvajalcev, nikdar pa jih niso obvezovale, saj tudi same sebi niso nalagale drugih obveznosti kot skrb za »kulturni (ali »umetnostni«) del spomenika.

Druga stopnja v nastajanju ideje o potrebnosti aktivne udeležbe konservatorjev v realni prenovi je bila v šestdesetih letih izkazana zahteva po konservatorskem projektiranju. To zahtevo so konservatorji oziroma spomeniška služba izrazili večkrat, morda najbolj dramatično v Piranu 1963.⁵ Zavest o razhajanju med teorijo in prakso je porodila v času, ko se je še vedno govorilo le o posameznih spomeniških akcijah, in ne o celovitem varstvu stavbne dediščine, zahtevo, naj bi za te spomenike praktično v celoti poskrbelo spomeniško varstvo (kar v strokovnem žargonu pomeni posamezne ustanove ali posamezni posebej usposobljeni ali uveljavljen konservatorji). Podatek, da je bilo tedaj zaposlenih le nekaj arhitektov (ki niso bili vsi konservatorji, ampak marsikje le projektanti⁶) in da so bile na mnogih zavodih tedaj ustanovljene režijske skupine izvajalcev, pa pri današnjem pogledu na potrebe za izvedbo take naloge dokaj jasno kaže, zakaj taka rešitev ni bila mogoča.

Konservatorsko projektiranje je namreč tedaj izhajalo še izključno iz strogih umetnostnozgodovinskih ocen in temu primerni so bili tudi javnosti bolj ali manj znani »seznam« spomenikov stavbne dediščine. Prvi iz leta 1962 je štel približno 300 objektov in med njimi ni bilo nobene stavbe iz kategorije »ljudske arhitekture«, medtem ko je naslednji iz leta 1974 imel dodanih več kot 250 takšnih stavb.⁷ To pomeni, da se je moralo v začetku drugega obdobja bistveno spremeniti gledanje na stavbno dediščino kot celoto in da so se spremenile tudi naloge in cilji »konsluzbi predvsem kot projektanti ali operativci,⁸ niso posegali na področje teoretičnih izhodišč (priprav, ocen, smernic za konservatorske posege), saj zanje še ni bilo upravičenih zahtev.

Pregled izvedenih akcij tedanjega časa nekako utemeljuje misel, da je bil zaradi zoženega obsega nalog in zaradi specifičnih izhodišč glavni smoter le vizualna obnova (ali varstvo) posameznega spomenika, funkcije in tehnologija pa so le postopoma postajale spremljevalci poudarjeno oblikovalskega varstva (zato je bilo največ rešitev z namenom vključiti kulturne dejavnosti v prezentirane spomenike in v obnavljanje tradicionalnega obrtniškega tehnološkega znanja, namesto da bi iskali sodobne rešitve, kar je morda še danes vzrok za sorazmerno zamudništvo). Ne da bi razčlenjevali po posameznih primerih lahko ugotovimo, da je tudi to obdobje zaradi res požrtvovalnega dela posameznikov in skupin prineslo

zelo kvalitetne rešitve, ki pa so bile mogoče le na izjemnih spomenikih (Kostanjevica...).

Nekako z začetkom sedemdesetih let se je že uveljavil pojem »aktivnega« varstva spomenikov, deloma tudi zaradi vse večjega odpiranja navzven in oplajanja z razvojem teorije po Evropi.⁹ Hkrati s tem povsem novim in tudi kritiziranim odnosom (ki da zmanjšuje nadčasovno in absolutno umetnostno vrednost spomenikov) se je najprej drugod po Evropi, končno pa tudi pri nas uveljavila prenova kot temeljna oblika aktivnega varstva. Na novih načelih spremenjenih odnosov, ki jih je (do neke mere) uveljavil tudi naš novi zakon o povezanem varstvu naravne in kulturne dediščine z novim izrazom »stavbna dediščina«, so takoj nastala drugačna izhodišča: interdisciplinarnost vrednot, družbeno vrednotenje, vključevanje spomenikov v prostor itd.

Vse to je moralo takoj pospešiti iskanje novih oblik aktivne vloge spomeniške službe v praksi, saj se je zdelo, da ni več edina odločilna (strokovna) institucionalna skupina za stavbno dediščino. Tako zmotno ocenjevanje položaja je zbuvalo tudi odpore, poskuse ohranjanja pozicij, dileme o organiziranosti spomeniške službe in podobno. V resnici pa je bilo treba razviti dotedanje nadzore od počasi nastajajočih vse bolj odprtih »elaboratov«, praktičnega sodelovanja spomeniške službe z urbanističnimi načrtovalci do spontanih poskusov »modelnega« projektiranja vsebinskih, in ne le likovnih obnov za posamezne stavbe, ki jih je taista spomeniška služba prej ocenjevala le kot pomembne arhitekturne spomenike, sedaj pa vedno bolj tudi kot sestavine pomembnih ambientov ali celo urbanih celot. Tedaj prav gotovo ni moglo več biti poglavitno vprašanje celovitosti zakup vseh del na spomeniku, ampak predvsem čimbolj poglobljeno in znanstveno dokazljivo vodenje, usmerjanje in poprejšnje programiranje teh del.¹⁰ Čeprav je kot rezultat tega nastal pojem »konservatorskega programa«, bi ga morda bolje imenovali »konservatorske smernice« ali »konservatorski kriteriji« varstva in prenove posameznega spomenika ali kateregakoli dela stavbne dediščine, ki je najpomembnejša prav kot celota.

Prav zadnja ugotovitev, da ne gre več le za posamezne spomenike, ampak za stavbno dediščino kot celoto, je spremenila izhodišče odnosov v temeljih. »Spomenik« je postal najpomembnejša vrednota v nekem prostoru, ki pa je bil tudi sam po sebi dodatna kvaliteta; varstvo bolj ali manj kvalitetne arhitekture, ki ta ambient sestavlja, pa je postalo nova, zelo razširjena naloga v sodelovanju med spomeniško službo in izvajalci v vedno bolj uveljavljenem procesu prenove. Tako se je končno zastavila zadnja dilema: Kaj naj bo predmet obdelave konservatorjev, če se obseg varovanja tako zelo razširja in če navidezno prerašča dotedanje strokovno (vsekakor bolj hvaležno) delo s samimi najpomembnejšimi spomeniki? Ali naj bodo konservatorski programi enaki tako za »spomenike« kot za »dediščino«? Ali naj konservatorji, maloštevilni in v veliki meri tudi nepripravljeni za tak obseg dela, kratko malo popustijo ali naj za vsako ceno vztrajajo pri zahtevi, da je treba imeti enako strokovno odnos do vseh sestavin stavbne dediščine, saj so vse postale družbeno uveljavljena vrednota?

Del odgovorov je dala praksa sama, na ostale pa bomo najbrž morali še počakati. Tako je bila uvedba »interdisciplinarnih kriterijev« in »odprtega projektiranja« prenove¹¹ ali aktivno varstvo z uporabo »projektnega preizkusa«, družbeno verifikacijo in celo z obvezno »popularizacijo« dela spomeniške službe¹² predvsem praktični poskus, kako preseči ozkost golih konservatorskih programov in jih nadomestiti, ali še bolj oplemenititi z dodatnimi sestavinami, ki bi kar najbolj omogočile aktivno sodelovanje konservatorjev pri odločanju o prihodnji vlogi spomenikov in stavbne dediščine nasploh (takšne možnosti so zdaj zelo omejene), saj so časi, ko je bilo z dovolj utemeljeno strokovno oceno arhitekture doseženo tudi popolno zadovoljstvo konservatorja, že davno minili.

Zaradi neke vrste inercije in vztrajanja pri že omenjenih posebnih oblikah konservatorjevega dela, predvsem pa zaradi premajhnega poznavanja dogajanja po vsej Sloveniji (ne le po posameznih zavodih) je, žal, še danes čutiti odpore do te oblike uveljavljanja, ki — gledano iz prakse — edina lahko podre večno tezo o konservativnosti spomeniškovarstvene službe (včasih ji očitajo celo zavestno nazadnjaštvo...). Morda je tega kriva tudi premajhna ali nepravna vloga sodelovanja arhitektov v okvirih spomeniškovarstvene službe. Vse kaže, da se zadnja leta

spreminja tudi ta slovenska posebnost¹³ in k temu bodo vsekakor pripomogli tudi usmerjeni razgovori arhitektov konservatorjev o problematiki, s kakršno se srečujejo še dosti bolj široko kot druge stroke znotraj varstva naravne in kulturne dediščine.

Konservatorski programi naj bi torej težili predvsem k zaplnitvi vrzeli med razpoznavanjem in vrednotenjem kulturne dediščine na eni strani ter vsemi vrstami gospodarjenja z njo na drugi. Zagotovili naj bi poglobljeno strokovno metodo in obenem tudi vzporedno metodo dela konservatorjev kot projektantov in izvajalcev del na stavbni dediščini. Zagotavljati bi morali vse vrste konservatorskih odločitev, raziskav v zvezi z njimi (tudi dopolnilnih, med obnovitvenimi deli...), uveljaviti konservatorja kot strokovnjaka, ki sodeluje pri ugotavljanju ciljev, osnov, uveljavitve in izvedbe vsakršnih del na spomeniku. Hkrati bi morali omogočiti izvajalcem vseh vrst, da bi tudi oni s svojo problematiko sodelovali pri izvedbi teh »programov« (ali bolje: »smernic«, kriterijev«).

Nekoliko več uvoda in pregleda razvoja zamisli (brez pretenzij, da bi to postala historiografija dogodkov) je pravzaprav le osnova za oris nekaterih dilem, teženj in zahtev, ki so se zadnjih deset let porajale v zvezi s konservatorskimi programi. To tudi ni pregled različnih metod, bil bi naj le spodbuda k iskanju najboljše oblike in vsebine novega, posebnega načina dela, ki se je, kot skušamo prikazati tudi ob posebnem primeru, že začel lepo uveljavljati in ki bi ga morali dalje razviti.

Prva dilema: Razlikovanje med oceno, kriteriji in predlogi

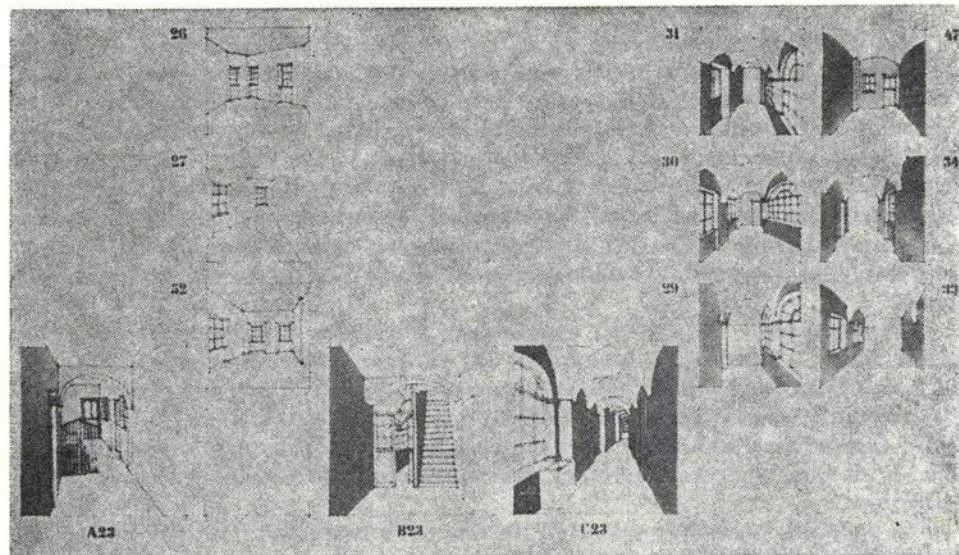
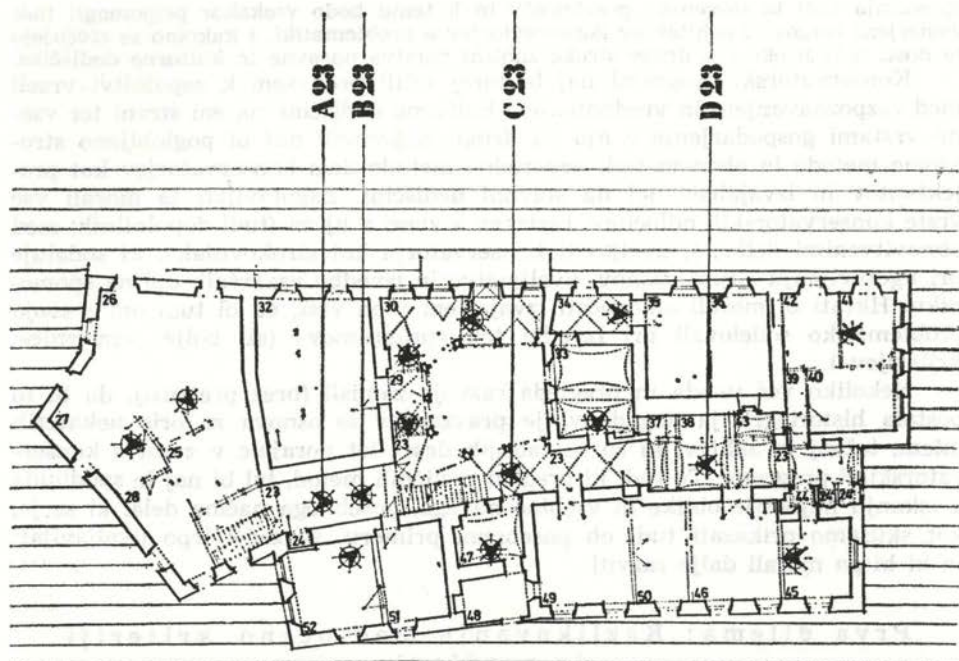
Če skrajšano povzamemo po Šumiju,¹⁴ naj bi vseboval konservatorski prispevek k načrtovanju prenove tri pogloblitve dele: analizo, valorizacijo in program. To je z uveljavljenega stališča in načina dela povsem razumljivo in strokovno pravilno, vendar je treba ugotoviti, da sta razumevanje in uporaba take delitve v praksi manj uspešna. Še vedno se nekako preveč ločuje med strogo strokovnim analitičnim delom, ki redkokdaj vsebuje tudi že prvine valorizacije, med bolj ali manj avtomatičnim postopkom valorizacije in precej meglenim programom. Največ takih analiz sedaj najuspešneje opravlja umetnostna zgodovina, vendar v zadnjem času tudi druge stroke ne zaostajajo več mnogo.

V praksi pa so za delo na spomenikih pomembni drugi pogoji: ti se vsekakor začno s predlogi (»programi«), ki bi morali biti povsem nedvoumni; dalje nastopajo kriteriji za kakršnekoli posege, ki prav tako ne bi smeli dopuščati dvomov, in šele na koncu temeljna (strokovna) ocena, ki naj bi dokumentirala (upravičila) tako kriterije kot predloge. Vse že znane prvine torej ostajajo, le da jim bo treba dati drug pomen ali vsaj upoštevati njihove resnične posledice.

V praktično uporabnem konservatorskem programu naj bi torej bila zajeta predvsem tale razmerja.

1.

Ocena naj bi utemeljevala vse že doslej znane vrednosti in značilnosti posameznega spomenika (stavbe), izhajala pa naj bi iz tako imenovane »aktivne analize«. To pomeni, da naj bi pri svojih zaključkih upoštevala tudi že ostala dve konservatorska vidika (kriterije in programe oziroma predloge). Ocena bo morala biti

Sl. 2. a Vzorec prostorsko-likovnih analiz stavbne strukture Jesuine, ki so izhajale iz konservatorskega programa in so bile izdelane za potrebe usklajevanja spomeniških, investitorjevih in načrtovalskih meril

Fig. 2 a — A sample of space analyses and plastic analyses of the building structure of Jesuina. These analyses derive from the conservational programme and have been made to meet the needs of the adjustment of criteria of monument conservation to those of the investor and planner

vedno tudi »primerjalna«, kar pomeni, da naj omogoča neposredno primerjavo z drugimi deli stavbne dediščine v celovitem obravnavanem okolju: to šele omogoča poznejša ali dopolnilna preverjanja in hkrati tudi kakršnokoli verifikacijo drugih delov konservatorskega programa kot celote ali prihodnjih posegov v stavbo. Ocena bo morala v vsakem primeru izhajati iz čim temeljitejše dokumentacije, ki naj bi bila eksaktna (fotografija je mnogokrat le relativna dokumentacija, nastala v določenem času in razmerah ...) oziroma naj bi pojasnjevala vse trditve, izražene v posameznih delih ocene. Hkrati naj bi se ocena razširila tudi na vse tiste dele vedenja o spomeniku, ki jih sicer konservator navadno zapiše le v programu (funkcija, materiali ...), kar bo v prihodnosti vsekakor terjalo večdisciplinarno izdelavo tako topografije in dokumentacije kot tudi končne ocene.

Če je bilo torej doslej treba pri valorizaciji ugotavljati redkost, starost, tipičnost, zaokroženost, kvaliteto in izvirnost — po Sumiju¹⁵ — pa še socialno pripadnost, regionalno vlogo, pričevalnost — po Sedaju¹⁶ — itd., bi bilo treba vse te značilnosti upoštevati najprej pri analizi in oceni ter jih nato glede na njihovo vrednost uporabiti kot »kriterije«.

Ocena pomeni torej dokumentacijo, analizo in primerjavo, če naj bi zagotavljala praktično uporabnost konservatorskih programov; pogoj za kvalitetno oceno pa je poleg ustrezne strokovnosti pripraviljavca tudi njena interdisciplinarna zasnova.

2.

Kriteriji naj bi v celoti temeljili na strokovni oceni. To so pogoji in usmeritve za vsakršne posege glede na ocenjene (ali tudi predvidevane) posebnosti stavb z edinim namenom ohraniti, konservirati, restavrirati, rekonstruirati ali kakorkoli prezentirati spomeniško pomembne sestavine stavbne dediščine.

Navidezno dvakratno navajanje predlogov (mnogi namreč ne ločujejo med kriteriji in predlogi ...) je nujno zaradi posebnosti dela s stavbno dediščino: končna oblika posega na stavbni dediščini namreč ni odvisna le od osnovnih strokovnih ocen, ampak tudi od ekonomskih razmer, možnosti in sprejemljivosti različnih rešitev, stopnje tehnološkega razvoja operative in še mnogih drugih vplivov, ki se povsem očitno vedno znova pokažejo tudi v konservatorskih »predlogih«, čeprav so trditve sestavljalcev drugačne.¹⁷ Zato je najbolj pomembno, da so dovolj argumentirano postavljeni kriteriji posegov, medtem ko so predlogi le (preferencialne) možnosti, ki jih lahko ponudi spomeniško varstvo v danem času, vendar nikakor ne kot edine možne rešitve.

Kriteriji torej niso valorizacija, čeprav na njej neposredno temeljijo, ampak so skrbno pretehtane usmeritve del, iskanja ali poudarjanja kvalitet (posebnih spomeniških vrednosti), programske in simbolne usmeritve, predvsem pa pogoji za doseganje takih ciljev. Z njimi naj bi se nikakor ne ponujale dokončne rešitve (ali edine možnosti), saj iz prakse vemo, da ni niti enega primera, ko na obravnavanem spomeniku ne bi našli dodatnih kvalitet med deli ali pa ko se ne bi sčasoma ponudile tudi variantne možnosti za reševanje oziroma varovanje stavbe. Prav neustrezne zahteve po enkratni ali edini možnosti so doslej vedno postavljale konservatorske programe v neenakovreden (mnogokrat celo »nestrokoven«) položaj. Od tod izvirajo tudi ocene, da so to preveč toge, stereotipne rešitve stavbne dediščine. Spomeniško varstvo si je z njimi nehote onemogočilo nadzor nad izvedbo del oziroma pridobivanje dodatnih informacij o posameznem spomeniku, ki se pojavijo šele med gradbenimi deli — za pravo, poglobljeno poprejšnje sondiranje arhitekture v resnici ni nikdar niti denarja niti časa ...

3.

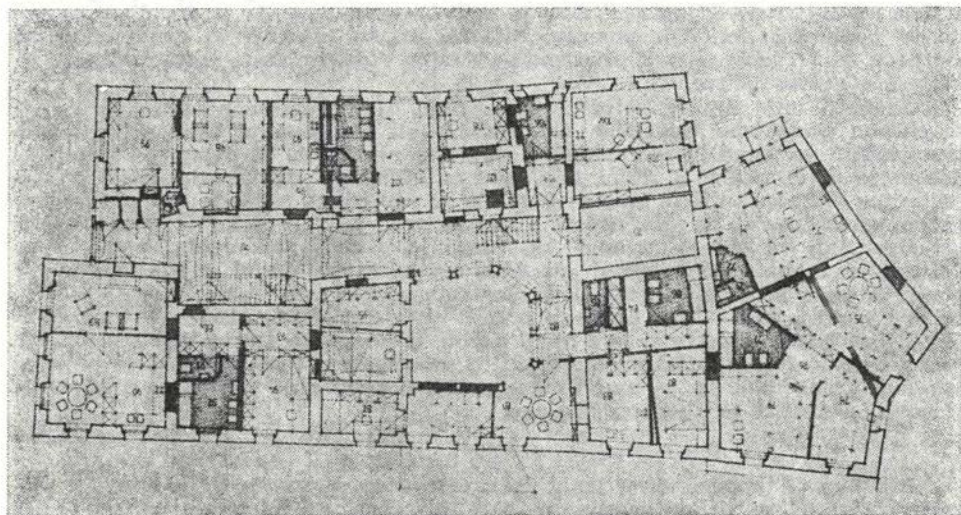
Predlogi ali končni »programi« so v okviru konservatorskih programov vsekakor zaželeni, saj dajejo posebne in bolj varstveno usmerjene smotre ali včasih tudi že rešitve pri iskanju načinov za ohranitev stavbne dediščine. Zavedati se moramo namreč, da v resnici le ni nikjer tako velike »kulturne« pripravljenosti, da bi kar sama po sebi varovala stavbno dediščino že zaradi njene vsaj nekoliko, če že ne povsem abstraktne kulturne vrednosti, ampak vedno iščemo ta cilj sočasno z drugimi bolj utilitarnimi zahtevami.

To pa pomeni, da morajo biti **predlogi** izdelani dovolj strokovno (ne le lju-biteljsko ali »na pamet« oziroma po vzoru že znanih rešitev ...) in da **morajo ponujati dovolj realne možnosti, da bi postali dejanski cilj, ki presega zgolj spomeniškovarstvene interese.** Vse druge vrste predlogov, predvsem pa take, ki v danem času in možnostih ne morejo ponuditi realnih rešitev, je treba torej upoštevati v drugačni obliki med kriteriji.

Predlogi naj bi bili izdelani v obliki študij (modelni načrti, analize realnih izvedb prenove ipd.) ali variantnih predlogov; biti bi torej morali **pravi načrti vsaj na programski oziroma idejni ravni.** To pa zahteva, da je v takem »predlogu« zajeta vsa lestvica dilem, ki nastajajo ob realnem načrtovanju prenove, in ne le ločeno reševanje konservatorskih prvin: le tako bi lahko tudi ti predlogi uspešno konkurirali drugim, s konservatorskega vidika sicer morda manj ustreznim rešitvam, ki pa so največkrat lažje izvedljive in omogočajo večjo svobodo pri praktičnem reševanju stavbne dediščine s poudarkom na njeni uporabnosti.

Druga dilema: Razmerja med konservatorjem, načrtovalcem in izvajalcem

Ker je konservatorstvo po svojem položaju »upravna služba« s pravico izdajati strokovna mnenja in celo prepovedi (čeprav je to v resnici nekoliko drugače, se v praksi razmerje postavlja na opisani položaj), naj bi v očeh izvajalcev veljalo tako kot za vse druge inšpektorske ali upravne službe, da naj ne bi dajalo pogojev samemu sebi za izvedbo kakršnihkoli del na stavbni dediščini. Podobno, kot razmišljajo izvajalci o konservatorjih, tudi ti menijo o izvajalcih: ker ti (ne glede na stroko — spomnimo se samo dilem med »poblaščenimi« in »nepoblaščenimi« restavratorji ...) nimajo »pravice« ustvar-

Sl. 2. b Vzorec podrobnega arhitekturnega načrta prenove 1. nadstr. Jesharne, ki detajlno upošteva vse smernice. Izdelano na VTOZD Arhitektura, izvedba je v teku

Fig. 2 b — A sample of a similar architectural plan of renovation of the 1st floor of Jesharna which takes all guidelines into a detailed account. Elaborated in the VTOZD (BOAL) Architecture. The realization is being carried out

jati strokovnih stališč, naj bi ne nastopali kot konservatorji, ker da so bila njihova izhodišča preveč obremenjena s prakticističnimi izkušnjami in bi zanemarjali stroko.

Tudi to je zmotno gledanje na dejanske naloge, saj se tudi tu srečujemo predvsem z dilemami o odločujočem posamezniku (konservatorju, načrtovalcu, izvajalcu), skupini (»zavodu«, biroju . . .) ali stroki. Tudi tu je gledanje obremenjeno s preteklostjo in — kjer tako gledanje obstaja — si še ni prišlo na jasno o dejanskih nalogah spomeniške službe v povsem novih odnosih in pri mnogo širšem delu, kot je bilo nekoč.

Spet je treba razlikovati med raznimi vrstami nalog. Pri sicer redkih povsem spomeniškovarstvenih delih, pri katerih so vsi drugi cilji ali pogoji le spremljevalni, je povsem upravičena zahteva, da na takem objektu delajo predvsem konservatorji, ki so za to pristojni in ki so za tako delo tudi ustrezno usposobljeni. Najbrž pa danes ni več nobenega med njimi, ki ne bi k svojemu delu pritegnil tudi strokovnjaka (kolega konservatorja . . .) iz druge stroke, pa čeprav je bilo to še nedavno skoraj nezaželeno. A tudi pri takem delu se največkrat pozablja, da spada vse delo s stavbno dediščino hkrati tudi v sklop »gradbenih del« s svojimi posebnimi zakoni in nadzorom. To, da marsikatere konservatorske akcije ne proglasijo za »črno gradnjo«, je sicer zelo kulturno, a kaj lahko povzroči kar precej nesrečne posledice: neustrezna gradbeno-statična izvedba ali neustrezno varstvo pri delu (spomnimo se samo, kako improvizirano so včasih postavljeni zidarski odri . . .) bi lahko pri nekoliko hujšem nesrečnem dogodku povzročilo, da bi spomeniški službi prepovedali vsako režijsko izvedbo gradbenih del, čeprav so ta najcenejša in mnogokrat celo konservatorsko najustreznejša.¹⁸

Povsem drugače pa je pri vseh že kar množičnih delih pri prenovi stavbne dediščine, pri katerih je danes tudi največja potreba po sodelovanju konservatorjev. Pri tem brez doslednega interdisciplinarnega organiziranja izvedbe celotnega postopka ni mogoče ničesar doseči. Vendar pa se prav zaradi povečanega obsega nalog in premajhnega števila konservatorjev, ki bi lahko sodelovali pri takem delu (gre še za dodatno vprašanje ustrezne izobrazbe za nove naloge . . .) kaže v praksi povsem neustrezna podoba: konservatorjevo delo je bodisi povsem avtomatično in se spet omejuje na nekdanje priprave »elaboratov« ali pa stihijsko, ko sodeluje le v primerih, ki so preveč spomeniškovarstvene narave, da bi jih zmogla operativa sama.¹⁹ V takih primerih je povsem gotovo, da konservator ne more in ne sme biti hkrati tudi izvajalec, ker bi s tem izgubil možnost celostnega in strokovnega presojanja ter bi postal le praktik. Izvajalec pa ne sme postati konservator, ker bi s tem zožil izbor kriterijev na preozko, zgolj varstveno merilo, kar bi mu povzročilo nepremagljive težave pri uveljavljanju prenove kot celostne, družbeno zanimive naloge.

Razmerja med konservatorji, načrtovalci in izvajalci (tudi načrtovalci so včasih le »izvajalci« konservatorskih izhodišč, če so dovolj dobro pripravljena) bi morali biti v celoti prilagojeni nalogam. Kot nujnost, in ne več kot novost bi morali v njih upoštevati interdisciplinarnost na vseh ravneh. Pri delu konservatorjev v raziskavah, pri pripravi konservatorskih programov in pri spremljanju prenovitvenih ali prezentacijskih del bi morali od sedanje eno-

strokovnosti preiti k povezovanju med strokami. Kako naj bodo konservatorski kriteriji za načrt in še bolj za izvedbo prenove usklajeni, če na primer v istem mestu deluje v strogem, nekdanj obzidanem mestnem središču le konservator umetnostni zgodovinar, samo korak od teh stavb, kjer se danes še vedno govori o mestnem jedru, prvotno pa je bilo to res najožje predmestje, pa konservator etnolog?²⁰ Ali dilema, ki se še večkrat zastavlja: za pripravo enotnih konservatorskih programov prenove starih mestnih jeder so zadolženi izključno ali vsaj večinoma umetnostni zgodovinarji, ki skušajo po svojih močeh v predlogih upoštevati tudi povsem tehnične detajle in funkcionalne kriterije, medtem ko bi vse to najbrž mnogo bolje opravili v sodelovanju s kolegom konservatorjem arhitektom, etnologom, arheologom, sociologom in še kom!

Podobno kot konservatorji pri pripravah konservatorskih programov bi morali delovati tudi načrtovalci in izvajalci prenov. Medtem ko je treba ugotoviti, da so načrtovalci to obliko še najbolje sprejeli, pa neposredni izvajalci še vedno delujejo ločeno in neorganizirano. Usklajenost in hkratna specializiranost izvedbenih del bi morali postati nujni v okviru prenove. Neredko je končna ocena celotne prenove slaba prav zaradi tega, ker izvajalci ne opravljajo svojih del povezano: priprava fasad za pleskanje ni ustrezna, ker ne sodelujeta zidar in pleskar; slednji spet po svoje »restavrirajo« fasade s poslikavami, kleparji prekrivajo z opeko — in nameščajo široke pločevinaste robove ipd.

Tudi načrtovalci morajo dopolniti svoj način dela in se bolje povezovati med seboj. Tako ne bi prišlo do podvajanja ali celo izključevanja predlogov in bi bili konservatorski predlogi, oblikovalski načrti in gradbeno-statični načrti dosti bolj usklajeni med seboj, kot so danes.²¹

Dileme, kot smo jo zastavili v začetku in kakršna se kaže kot vprašanje v praksi, v resnici torej ni. Treba je le drugače organizirati te odnose tako znotraj skupin kot med skupinami in prav pri tem bi lahko konservatorski programi z dovolj poglobljenimi kriteriji za prenove stavbne dediščine odigrali največjo vlogo. To pa je obenem še eden izmed razlogov, da je treba v konservatorskih programih poleg umetnostnozgodovinskih ali drugih ozko strokovnih kriterijev upoštevati tudi realne sestavine prihodnjega prenovitvenega procesa stavbne dediščine.

Posebne težnje v konservatorskih programih

Med praktičnim delom (konservatorja in načrtovalca) se je nabralo dovolj izkušenj s konservatorskimi programi po vsej Sloveniji, da se zdi, da je že čas tudi za nekatere dopolnitve. Predvsem je treba povedati, da je bilo mogoče šele z uvedbo pojma konservatorskega programa kot obveznega sestavnega dela kakršnihkoli načrtov prenov uveljaviti nesporno izhodišče, da je varstvo stavbne dediščine vsestransko kvalitetna sestavina načrtovanja prenove, ne glede na sicer uveljavljena drugačna mnenja. Obenem je bilo z njimi mogoče zagotavljati tudi dosti bolj aktivno vlogo konservatorjev od priprave do izvedbe načrtov prenove oziroma upoštevati njihovo delo (prisotnost, možnost soodločanja...) na vseh ravneh ter jih tako uveljavljati kot aktivne

udeležence prenove. Tega se, žal, konservatorji sami vse premalo zavedajo, saj bi sicer skušali vsepovsod doseči tak odnos, ki bi jim sicer morda odvzel nekaj avreole strokovnjaka (ki naj bi imel čim manj stikov z vsakdanjo problematiko...) a bi jim za povračilo omogočil rešiti neprimerno večje število spomenikov, kot jih lahko na stari način...

Ker je naloga spomeniške službe predvsem varovanje stavbne dediščine, in ne toliko uveljavljanje same sebe (čeprav tudi brez tega ni mogoče), bi bilo treba v prizadevanjih, da bi postali konservatorski programi eno izmed sredstev za uspešno varstvo (in za hkratno uveljavljanje službe), odpraviti nekatere težnje, ki v praksi niso bile deležne najbolj pozitivnega odmeva. To so bili morda res le posamezni primeri, a so dovolj značilni (in znani) za nekatere dele konservatorskih programov, da vedno znova nastopajo v vseh okoljih.

Težnja, naj bi postal konservatorski program monografska študija o spomeniku, ni tako redka. Vsekakor jo je mogoče upravičevati z željo po znanstveni doslednosti, obenem pa zanemarja dejstvo, naj bi bili ti programi vendarle del neposrednih (uporabnih, splošno razumljivih) kriterijev za izvedbo prenove.²² Ko se je o obsegu in vsebini konservatorskih programov razpravljalo za ljubljanske potrebe, je bila navržena tudi misel, da je že strokovni jezik ene izmed strok, ki opisuje stavbni spomenik (in ga s tem opisom tudi že dovolj natančno oceni...), v tolikšni meri samozadosten, da posebne ocene ali kriterijev pravzaprav ni treba več dodajati — obenem pa da so druge stroke nesposobne ta jezik razumeti... Tega prav gotovo ni mogoče uporabiti kot stališče, s katerim naj bi se katerikoli konservator uveljavil pri interdisciplinarni nalogi varovanja stavbne dediščine, saj izhaja iz že omenjenih teženj po »vrnitvi«²³ nadrejene vloge posamezne stroke, in ne iz poglobljene vloge konservatorstva kot družbeno pomembne in odgovorne dejavnosti.

Oceniti je treba še obseg konservatorskih programov. Vsekakor naj odgovorijo na čim več (vsa...) temeljnih vprašanj, ki so že bila navajana in ki naj bi jih s praktičnimi izkušnjami dopolnila še ta analiza. Nobene potrebe pa ni, da bi vanje zajeli tudi teoretična razglabljanja in predpostavke ali v obliki razprave oziroma eseja pisane (strokovne) opise stavb. Naloga vsake stroke posebej je sicer, naj odloči o potrebnem obsegu analitičnega dela konservatorskega programa, vendar iz izkušenj sledi, da se prav ta del nikoli ne uporablja, ker je po eni strani preveč ozko strokoven za interdisciplinarno rabo, po drugi pa premalo dodelan, da bi bil lahko tudi že prava strokovna literatura o obravnavanem spomeniku.

Nekaj dilem o obsegu elaborata izhaja iz povsem praktične ugotovitve, da vseh potrebnih raziskav ni mogoče opraviti pred začetkom del. Temu problemu je pravzaprav posvečen konservatorski program, ki naj, kolikor je mogoče podrobno, predvidi nujne in možne kasnejše raziskave, in sicer predvsem na račun vnaprej postavljenih, a nedokazljivih hipotez. Tako bo mogoče zadostiti ne le uporabnemu vidiku, ampak tudi želji, da bi bila analiza stavbe dovolj strokovna. To bo mogoče z zadostno uporabo poglobljenih raziskav, ki morajo biti sestavni del celostne prenove, čeprav tudi na račun na videz skromnega obsega osnovnega konservatorskega programa. Dovolj boleče izkušnje z Ljubljanskim gradom več kot potrjujejo tako usmeritev...²³

Druga težnja, ki je dovolj pogosta, je, da naj bo konservatorski program edini kriterij za vse posege na stavbni dediščini in da naj utemelji tudi konkretne predloge. Tudi ta zahteva je lahko upravičljiva, kadar se obravnava arhitekturni spomenik najvišje vrednosti. Povsem nesprejemljiva pa je, kadar se loteva ostalega, največjega dela stavbne dediščine. Ocena, iz katere izhaja, namreč ne more imeti niti časovnih, niti prostorskih, niti družbenorazvojnih sestavin, čeprav vedno hkrati trdimo, da je vrednotenje kulturnih spomenikov tudi rezultat teh kategorij. V razmerju do vseh teh »razvojnih« vrednot namreč ostaja predvsem v mejah čimbolj natančno določljivih stalnih kvalitete in meril za kulturni spomenik,²⁴ ki naj bodo izhodišča za prihodnjo vlogo stavbne dediščine in kriteriji za preverjanje ali uveljavljanje dediščine v različnih časovnih, prostorskih in družbenoekonomskih razmerah. Če pa je že mogoče doseči tako popolno oceno posameznega dela stavbne dediščine, da iz nje izhajajo tudi splošno veljavni in stalni kriteriji, še vedno ni mogoče vnaprej določiti najustreznejše variante rešitve (od tehnološke do funkcijske in celo oblikovane) že med odločanjem o posegu.

Povedati je treba, da so bile te težnje vedno ovira za dejansko uveljavitev varstvenih smotrov in prav v nobenem primeru niso bile sprejete kot povsem pozitiven prispevek. Seveda je velika nevarnost, da bi zaradi takih razmerij prišlo tudi do apriornega odklanjanja konservatorskih programov ali le njihovega medlega dopuščanja; to pa je najbrž najslabše, kar bi lahko dosegli.

Tretja težnja — največkrat posledica preobremenjenosti konservatorjev, ki pripravljajo elaborate — je poenostavljanje, zaradi katerega postajajo mnogi konservatorski programi le skrčeni faktografski opisi spomenikov. Če iščemo najprej opravičilo, ga je mogoče najti v potrebi, da bi tudi za obrobne (marginalne) dele stavbne dediščine, ki sicer določa le ambiente, ne pa tudi arhitekture same, izdelali konservatorske programe: zanje najbrž res ni nujno, da bi bili tudi obširne in poglobljene študije. Ne more pa biti opravičilo v tem, da ni bilo mogoče vnaprej opraviti potrebnih raziskav, o čemer je bil že govor. Še manj je take oblike mogoče upravičevati, kadar gre za kvalitetno stavbno dediščino, pa čeprav je ne sestavljajo le vrhunski spomeniki.

Najbrž je v tako pisanih konservatorskih programih skrita inercija nekdanjih »elaboratov«, ki pa jih je bilo treba ob vsakem realnem primeru vedno znova podrobno razlagati in dokazovati, žal mnogokrat z enako neznanstvenimi dokazi, kot so razlogi o vzrokih za skrčene oblike konservatorskih kriterijev in ocen. Tako kot nekdanji elaborati (= opisi) ne morejo nadomestiti konservatorskih programov tako imenovane »morfološke študije«; te so bolj v pomoč splošnemu razumevanju zakonitosti oblikovanja prostora kot pa uporabna oblika za načrtovanje konservatorskih programov ali neposrednih načrtov za prenovo.²⁵

Nasprotna zahteva, da naj bi konservatorski programi odpravili očitane jim nepopolnosti (to je, da so lahko tudi le opisi, ki niso še niti ocene, še manj kriteriji za posege), mora biti pogoj, da konservatorskih programov v obliki nekdanjih elaboratov ne bi več smeli uporabljati!

Morda najnevarnejša je težnja, da bi iz konservatorskih programov izločili pojem družbene odgovornosti strokovnjaka. To je čutiti povsod, kjer kon-

servatorski program vsebuje le strogo strokovne opise in ne dodaja nikakršnih kriterijev, povezanih z realnimi možnostmi za ohranitev ali obnovo spomenika ali dela stavbne dediščine. Za tak razmeroma pogost pojav je morda treba iskati vzroke v nekdanji praksi absolutne vrednosti kulturnega spomenika, ki pa je v resnici vedno ostajala le na papirju. Tudi če je posamezni spomenik že »registriran« kot družbeno pomemben in je zanj družba formalno že prevzela vso odgovornost, to še ni zadostno zagotovilo, da ga bo času in spomeniku primerno tudi obravnavala. Stališča konservatorjev, ki so svoje strokovne ocene uveljavljali kot absolutne, so namreč onemogočila ohranitev več spomenikov, kot bi jih lahko; taka stališča so danes sprejemljiva le, če so podprta z dovolj široko in odkrito oceno (spomnimo se samo različnih interpretacij znotraj iste stroke . . .)²⁶ in če iz njih izhaja realna možnost za ohranitev arhitekturnega spomenika.

Upoštevanje družbene odgovornosti konservatorja namreč omogoča mnogo večji vpliv na vse, kar se s posameznim spomenikom dogaja, kot pa izločanje iz tega postopka. To je še posebno občutno pri načrtovanju prenove večjih kompleksov stavbne dediščine (stara mestna jedra . . .). Kadar si je spomeniško varstvo zagotovilo le začetno strokovno oceno in končni nadzor nad izvedbo, vmesne odločitve pa je prepuščalo drugim, je vedno prihajalo do sporov in odklanjanja takih nadzorov: to pa se, žal, dogaja v večini primerov pri nas. Le s stalnim sodelovanjem spomeniške službe ali vsaj odgovornega konservatorja je mogoče reševati dileme sproti in uspešno.

Upoštevanje družbene odgovornosti pri prenovi stavbne dediščine je najbolj uspešno v konservatorskih programih, ki naj tako za celoto kot za posamezne stavbe že vnaprej določajo, kako naj ta odnos deluje.

Zahteve o posebni vsebini in sestavinah konservatorskih programov

Čeprav je teoretično vedno mogoče določiti osnovne sestavine konservatorskih programov, pa je šele njihovo praktično preizkušanje omogočilo ugotoviti, kateri deli so res potrebni in iz katerih je mogoče doseči temeljne smotre, ki so že bili navedeni. Te sestavine ne izključujejo nobene izmed že uveljavljenih in znanih (s pripombami, ki so bile navedene doslej), temveč jih le dopolnjujejo ali posebej poudarjajo. Navedene so v takem zaporedju, kot se največkrat pojavljajo v dosedanjih elaboratih, ne glede na njihovo posebno vlogo, ki je pri vsaki sestavini posebej omenjena.

Točna opredelitev vseh vrednot obravnavane stavbe je sicer najbolj znani del konservatorskih opisov, vendar so v tem še mnoge nejasnosti. Večina opisov namreč uporablja splošno umetnostnozgodovinsko topografsko metodo zapisovanja (ki je najbrž med vsemi tudi najbolj dodelana), ki pa bi jo bilo treba za konservatorske programe prilagoditi vsaj toliko, da bi sistematično obdelovala stavbo kot celoto in njene sestavine kot dele arhitekture (= materialne celote). To naj bi ne bil le pozitivistični popis teh sestavin, kot jih je pač opisovalec zaporedoma zagledal oziroma kot so za stroko zanimive na trenutni stopnji poznavanja obravnavane arhitekture, saj se vrednosti pri do-

LEGENDA

I. VARSTVO

- ovrednotena zidna struktura

- ovrednoten nepozidan prostor

ovrednoteni arhitekturni členi:

- oboki

- leseni stropovi /kvalitetni leseni tramovi/

- stopnišča

- kamnoseški izdelki /portali, konzole, stebri, okenski okviri/

- kovani izdelki

II. PREDLOG ZA EKREKTURNE POSEGE

- rekonstrukcija v ovrednoteno obliko

- predlog za sondiranje

III. FUNKCIONALNI PROGRAM

- neustrezna ureditev ali izraba prostorov

- možnost uvedbe nove namestitvi

Sl. 3. Konservatorski program: v tloris pritličja in 1. nadstr. Jesharne v Skofji Loki so vrisani spomeniško pomembni stavbni elementi. Na ta način so bile nedvomno opredeljene posebne vrednosti, ki so bile tudi vse ohranjene

Fig. 3 — A conservational programme: all architectural elements which are important in the monument conservation sense are drawn in the ground-plan of the groundfloor and the 1st floor of the Jesharna in Skofja Loka. Thus all the particular values of the building were clearly defined and also preserved

datnih raziskavah največkrat spremenijo. Hkrati bi bilo treba doseči tudi medstrokovni dogovor o terminoloških kriterijih oziroma doseči nujno sodelovanje strok pri izdelavi konservatorskih izhodišč. Tako pa danes etnolog ocenjuje kot umetnostni zgodovinar, ta spet uporablja za svoje vsebinske analize načela prve vede, namesto da bi celoto obdelala skupaj...

Opredelitev (topografija) spomeniško pomembnih sestavin bi morala ne glede na to, ali je stavba uvrščena v umetnostnozgodovinsko, etnološko, zgodovinsko ali še kako drugo kategorijo, vsebovati **vse sestavine: zgodovinske, likovne, vsebinske in materialno-tehnične**. Vse te sestavine pa bi morale biti skupaj ocenjene kot bolj ali manj spomeniško pomembne.

Objektivna in relativna ocena vrednot je druga pomembna zahteva, ki jo sicer navajajo vsi teoretiki konservatorskih programov, a se v praktični izvedbi še ne upošteva. Vsakega izmed delov stavbe, naštetih v opisu, bi morali namreč oceniti po eni strani kot samostojno kvaliteto, vendar pa hkrati tudi relativno, v razmerju do drugih. Le tako bi bilo mogoče v načrtih prenove upoštevati največje kvalitete kot temeljne, do ostalih pa ohraniti tak odnos, kot ga terja njihova relativna vrednost.²⁷

Morda izvira (zavestni?) odpor do vnaprejšnjih relativnih ocen iz strahu pred prehitrimi odločitvami ali pa iz nedodelanosti konservatorske usmeritve posameznih strok. Kljub temu je treba ugotoviti, da se zaradi nedorečenosti ocen največkrat niso upoštevale spomeniške vrednote že med načrtovanjem, še bolj pa se seveda to kaže pri izvedbah, ko je vedno znova treba razlagati ocene v konservatorskih programih, namesto da bi bile določene že v zasnovi. Če namreč takih ocen zaradi objektivnih vzrokov ni mogoče dati vnaprej, je treba v konservatorskem programu upoštevati nujne poznejše raziskave; to pa spet ne bi smelo postati edini način, saj bi se sicer veda, ki za takim programom stoji, izkazala za nezmožno...

Ni mogoče dovolj poudariti zahteve po relativnih ocenah, zato jih skušajmo še nekoliko razčleniti. Ta vrsta vrednotenja nastopa na dveh ravneh hkrati: na arhitekturni in prostorski — obenem pa še kot primerjava med različnimi vrstami ocen (medstrokovno). Po eni strani je torej to lahko razmerje med posameznimi členi na stavbi sami ali v njej, upošteva vse posebnosti (ne le različna vrednost okenskih odprtín na eni fasadi, pomembno je tudi razmerje med različnimi deli stavbe). Pri odločitvah, ali je na primer mogoče ali treba zamenjati okenska krila na glavni ali stranski fasadi, je poleg njihove neposredne vrednosti na eni izmed ploskev pomembna tudi njihova relativna vrednost kot soustvarjalca celostne arhitekture. Prav ta celostnost pa je zaradi tega, ker ni relativnih ocen, pri realizacijah največkrat nadomeščena s čimbolj pestrim (pedagoškim...) prikazom čim večjega števila gradbenih faz ali likovnih vrednot, kar vedno okrni celostnost arhitekturnih vrednot.²⁸

Še bolj se pokažejo ta razmerja v ocenah, kadar obravnavamo strnjeno zazidavo mestnih jeder. Ker skoraj praviloma nimamo na voljo relativnih ocen posameznih sestavin arhitekture, ki bi jih sicer morali primerjati s celostnim grajenim okoljem, naša praksa še vedno izvaja stihijsko prenovo med seboj ločenih stavb ali celo posameznih stavbnih delov. Ko smo med posebne vrednosti uvrstili tudi urbane, trške in vaške celote, smo s tem sprejeli obvezo, da jih bomo varovali kot celote, in ne le kot naključni seštevek posameznih

bolj ali manj pomembnih stavb. Zato bi se morale spomeniške lastnosti oziroma arhitekturne vrednosti vedno obravnavati tudi v razmerju do celotnega ambienta, ki ga tvorijo!

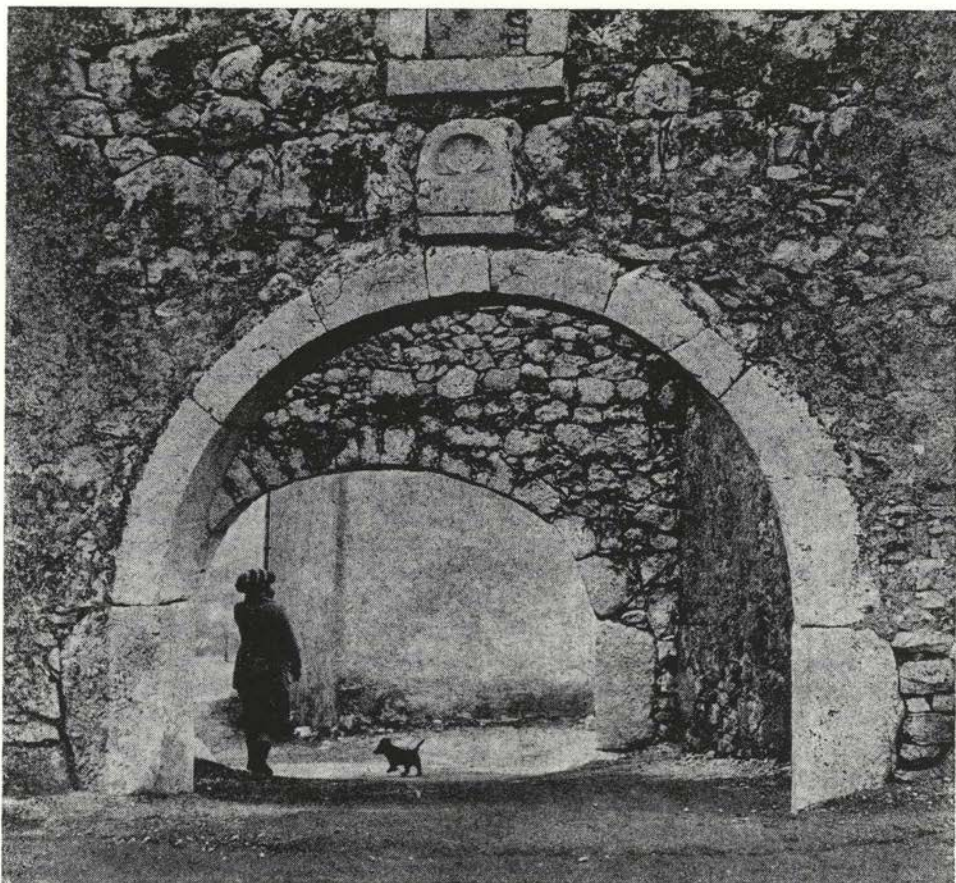
Navedba vseh nujnih ali možnih raziskav ter njihova zaporednost sta hkrati pripomoček za strokovno doslednost in uveljavitev spomeniške službe med prenovo. Taki grafični ali tekstualni deli konservatorskih načrtov so že pokazali svojo vrednost in se tudi že uporabljajo, vendar bi morali obsegati ne le umetnostno pomembne sestavine, ampak tudi vse ostale, našteté že pri opredelitvah vrednot. K raziskavam materialno-tehničnih sestavin sicer nekoliko pripomorejo zahteve statikov, ki svoje izračune utemeljujejo na dodatnih raziskavah, vendar bi morali dodati še več podobnih stavbnozgodovinskih sestavin pa tudi raziskave razvoja vsebine, ki so mogoče šele s kasnejšimi najdbami materialnih dokazov o razvoju funkcij (primer: najdbe srednjeveških ali mlajših kuhinj, delavničnih prostorov itd., kar lahko potem močno vpliva na temeljne programske rešitve...).

Priporočljivo je, da se zahteve za vse prihodnje raziskave čimbolj nazorno prikažejo: grafično naj se označijo njihova mesta, predvidijo naj se oblika in obseg raziskave ter možne dodatne najdbe oziroma razlogi za take raziskave. Če pa naj bo vse to hkrati sestavina kriterijev v konservatorskih programih, to pomeni, da bi jim bilo v prihodnosti treba posvetiti mnogo več pozornosti kot doslej.

O pomenu temeljnih kriterijev (pogojev, vodil) za varovanje, zaščito; restavracijo, prezentacijo, rekonstrukcijo spomeniško pomembnih sestavin arhitekture je bilo že mnogo povedanega v razmišljanju o razmerjih med oceno, kriteriji in predlogi. Ker so kriteriji poglavitni del konservatorskih programov, bi morali postati tudi posebna naloga konservatorske stroke kot celote in v njenem okviru vseh posameznih sodelujočih strok. Njihova podrobna razčlenitev, opredelitev njihove vloge in prilagoditev uporabnostnemu vidiku niso mogoče, saj se, žal, sedaj uporabljajo še povsem neusklajeno. Odvisni so predvsem od sposobnosti posameznega konservatorja, pripravljalca konservatorskega programa, morda tudi od okoliščin, v katerih so nastajali. Poudariti pa je treba, da kljub vsej svoji pomembnosti še zdaleč niso dovolj uveljavljeni in se zato tudi ne uporabljajo zadosti.

Izdelava kriterijev naj bi ne bila prepuščena eni sami strokovni opredelitvi, ampak naj bi nastala vsaj kot teamska, če že ne interdisciplinarna naloga (seveda znotraj spomeniškovarstvene službe). Ponovno je treba naglasiti, da prav ustrezno postavljeni kriteriji omogočajo spomeniškovarstveni službi (in posameznemu konservatorju), da v celoti obvladuje vse dogodke v zvezi s spomenikom, drugače pa je iz tega dogajanja bolj ali manj izločen.

Postopek spremljanja prenove je zadnja izmed zahtev, ki se pogosto postavljajo ob uporabi konservatorskih programov. Del tega naj bi bilo zajetega že v kriterijih in v dopolnilnih raziskavah, vendar je treba poleg teh povsem praktičnih načinov dela opozoriti še na nič manj pomembno sestavino: spomeniškovarstvena služba ostaja nekako samozadovoljna in si lasti pravico do »nadzora« in do izdajanj strokovnih mnenj. Če razčlenimo celosten proces prenove stavbne dediščine, pa vidimo, da ima največkrat le majhne možnosti, ki ne dopuščajo, da bi resnično lahko zagotovili čim širše in čim kvalitetnejše

Sl. 4. Podgrad pri Crnem Kalu — arhitektura (iz raziskovalne naloge N. Stupar-Sumi, foto J. Gorjup 1985)

Fig. 4 — Podgrad near Črni Kal — Architecture (from the research by N. Stupar-Sumi, photo by J. Gorjup, 1985)

varovanje stavbne dediščine. Dokler si spomeniška služba ne bo zagotovila pravice, da bo strokovno poglobljeno in hkrati družbeno odgovorno spremljala dejavnosti, od raziskav, ocen do priprav načrtov in realizacije pa tudi spremljajočih dejavnosti, kot so popularizacija, uveljavljanje in podobno,²⁹ toliko časa bo le bolj ali manj pomemben dodatek k splošnim odločitvam.

Zato je treba zajeti v vse konservatorske programe poleg ozko strokovnih zaključkov tudi metodološka izhodišča za delo z obravnavano stavbno dediščino. Iz izkušenj je dovolj znano, da so ta izhodišča in metode različni od kraja do kraja, zato jih je treba vedno znova oblikovati v osnovne odločitve; to ni nepotreben dodatek k strokovnim ocenam, ampak nujnost, ki zagotavlja resnične rešitve stavbne dediščine — seveda pa tudi terja dodatno odgovornost ...

Sklep

Na prvi pogled skoraj preveč kritična ocena konservatorskih programov je v resnici njihova pohvala. Izhaja pa iz želje, da bi se docela uveljavili in da bi postali dokončno to, kar so začeli postajati: **posebna metoda dela in sredstvo, s katerim je mogoče uveljaviti najpomembnejše cilje spomeniške službe, hkrati pa tudi službo samo.**

Osnovne zahteve, ki izhajajo iz gornjih ugotovitev, seveda nekoliko spreminjajo dosedanje prakso. Predvsem naj bi prihodnji konservatorski programi vsebovali **celostne kriterije** (pogoje), na podlagi katerih bo mogoče izvajati pa tudi nadzirati varstvo stavbne dediščine hkrati z njeno prenovo. To celostnost pa bo mogoče doseči le z vsestransko, večstrokovno obdelavo stavb oziroma s pripravljenostjo posameznih strok (znotraj konservatorskih...), da bi skupaj izdelale te pomembne dokumente.

Med najpomembnejšimi ugotovitvami iz preizkusne dobe konservatorskih programov je tudi možnost, da bi z njimi kar najbolj uveljavili varstvo stavbne dediščine in hkrati s tem tudi spomeniškovarstveno službo kot aktivnega oblikovalca »razvoja« našega prostora. Družbena uveljavitev posebnega načina dela, ki ga omogočajo konservatorski programi, pomeni nove naloge za spomeniškovarstveno službo, ki jih bo lahko izpeljala le z ustrežnejšo zasedbo in strokovnostjo svojih sodelavcev pa tudi z novimi usmeritvami.

Obseg in vsebina konservatorskih programov sta odvisna od mnogih pogojev, vendar naj bi vedno zajela tri dele: **dokumentirano oceno vrednot, kriterije za posege in (po možnosti) predloge za realno izvedbo.** Vsekakor se bodo oblike konservatorskih programov vedno razlikovale med seboj, saj je gradivo, ki ga obravnavajo, že samo po sebi različno. Dovolj so enotni cilji in zavedanje posledic, kakor so bile opisane v tej analizi, in konservatorski programi bodo v resnici tudi zaživi.

Uveljavitev predlaganega načina bo v prihodnosti močno odvisna od usklajene akcije vseh, ki pripravljajo take programe. Dokler namreč ne bodo postali tudi del zakonodaje ali vsaj splošno uveljavljene (dogovorjene) prakse, tega ne bo mogoče doseči. Zato bi se morali bolj potruditi tako za primerjanje dela med zavodi po Sloveniji kot za sodelovanje z vsemi, ki danes delajo pri stavbni dediščini, da bi se dogovorili o skupnih oblikah in načelih.

Kot vzorec je priloženih nekaj gradiv in izkušenj v zvezi z načrtovanjem in izvedbo prenove starega mestnega jedra Škofje Loke.³⁰ Tu je uspelo — predvsem na pobudo načrtovalcev — uporabiti konservatorske programe v skoraj vseh sestavinah prenove, od raziskav do realizacije. Žal (še) niso uveljavljena načela postopnega načrtovanja, popolnega izvajanja raziskav med gradbenimi deli za korigiranje tako konservatorskih programov kot izvedbe (čeprav so raziskave že stalni del izvedbe prenove posameznih stavb) in večplastnega nadzora med izvedbenimi deli. Vseeno pa lahko ugotovimo, da je bil to eden izmed najuspešnejših vzorcev izdelave in uporabe konservatorskih programov v prenovi na Slovenskem, čeprav naj ne bi postal obvezni model ali vzorec.

1. Razgovor v prostorih Rep. ZVNKD v Ljubljani (15. 1. 1986) je potrdil mnoge dileme, ki se porajajo ob nastajanju in uveljavljanju konservatorskih programov, predvsem pa neusklajenost med zavodi in nepoznavanje izkušenj drugih.

2. Zgovorna je primerjava med Fabianijevimi izhodišči v članku Ljubljana (Kronika 1935, II/1, str. 4—6) in Steletovimi v Kako oživiti staro Ljubljano (Kronika, 1935, II/1, str. 6—7); prvi poudarja »higiensko sanacijo ob ohranitvi starih arhitektonskih fragmentov«, drugi pa »lepotno izpopolnitev ... z estetsko ureditvijo fasad v starem mestu, označitev zgodovinsko pomembnih ulic in trgov z umetniško izvršenimi znaki (freskami, reliefi, prosto stoječimi kipi ali spomeniki) in smotrno prepreženostjo mesta z okrašenimi spominskimi tablami in napisi«.

3. Kot vzorec lahko služi šele 1968. leta objavljena, a že 1947. leta izdelana topografija arhitekturnih spomenikov na Kočevskem (M. Zadnikar, Gradivo za umetnostno topografijo Kočevske, ZVS SRS, Ljubljana 1968). Zastavlja namreč temeljno dilemo o stavbni dediščini, ki so jo rušili in odstranjevali v času, ko je — vsaj formalno — že bila zaščitená ...

4. Primerjava opisov: F. Stele, Stara župna cerkev v Žireh, v: Ljubitelj krščanske umetnosti I, Ljubljana 1914, str. 18—22 (cerkev so kljub polemičnemu članku skoraj v celoti porušili ...); F. Stele, Umet. spomeniki Slovenije, Kamnik, Ljubljana (1929) — opisi župnih cerkva v političnem okraju Kamnik (pri katerih je bil edini cilj umetnostnozgodovinski opis).

5. Poročilo o simpoziju varstva in oblikovanja kulturne pokrajine Slovenije v VS X, 1965, Ljubljana 1966, str. 258—260; žal so povzekli preskopi, da bi danes po njih povzeli številne pobude iz 42 referatov, ki so prvič tako široko uveljavili interdisciplinarnost varstva kulturne dediščine na Slovenskem.

6. O nesorazmerno majhnem številu arhitektov v spomeniški službi ponekod v Evropi (morda tudi o zavestnem preprečevanju njihovega sodelovanja v njej) je, v primerjavi z mnogimi svetovnimi izkušnjami, spregovoril tako splitski simpozij Unesca (Splitska deklaracija, Bilten Stalne konferencije gradova Jugoslavije, 1971 — posebej v poglavju III, čl. 13) kot poročilo nemške Unescove komisije (Sanierung historischer Stadtkerne im Ausland, Bonn 1975).

7. Vestnik 1, ZVS LRS, Ljubljana 1962 — Začasni seznam najpomembnejših spomenikov na ozemlju LRS; Kulturni spomeniki Slovenije, Spomeniki I. kategorije, ZVS SRS, Ljubljana 1974.

8. Razmerja po strokah in dejavnost spomeniške službe so povzeti po podatkih, objavljenih v VS XX, Ljubljana 1976 — predvsem v okviru Ljubljanskega, Mariborskega in Republiškega zavoda za spomeniško varstvo.

9. Beneška listina — 1964; Pariška listina — 1968; Splitska deklaracija — 1974 in končno Amsterdamska deklaracija — 1975 (glej: T. Marasović, Zaščita graditeljskog nasledja, Povijesni pregled s izborom tekstova i dokumenata, Split 1983).

10. Glej tudi analizo: P. Fister, Izkušnje in naloge pri revitalizaciji (prenovi) spomeniško pomembnih mestnih in vaških jeder, VS XXII, Ljubljana 1979, str. 21—23.

11. P. Fister, Metodologija in modeli revitalizacije starih mestnih in vaških jeder, Ljubljana 1979 (RSS), — ponatis: Zveza stanovanjskih skupnosti SRS 1980.

12. N. Šumi, Prenova Ljubljane, Ljubljana 1978.

13. Primerjaj op. 6!

14. M. Frelj-Ribič, N. Šumi, Spomeniškovarstveni postopki pri izdelavi sanacijskih načrtov, LR ZSV Ljubljana, Ljubljana 1978 — ponovno: N. Šumi, Prenova Ljubljane, Ljubljana 1978.

15. N. Šumi, Prenova Ljubljane, str. 31.

16. Kulturni spomeniki Slovenije, Ljubljana 1974; I. Sedej, Etnološki spomeniki, str. 103.

17. Primer: v programih za prenovo stavbne dediščine na območju predlaganega zaščitenega področja ob Strunjanskem zalivu (Konservatorski program ZSV Piran, 1984/85) se zaradi trenutnih usmeritev občinske in splošne politike vedno znova ponuja ena sama možnost: muzejska ureditev etnološkega spomenika s turističnim namenom.

18. Iz lastne izkušnje: Prenova Sivčeve hiše v Radovljici je bila izvedljiva le na tak »ilegalni« način z vednostjo inšpekcijskih služb in s hkratnim zavestnim

interdisciplinarnim strokovnim delom; drugače bi nekajkrat večji stroški reševalno akcijo takoj pokopali... Več o tem: P. Fister, Sivčeva hiša v Radovljici, VS XXI, Ljubljana 1977, str. 45—62.

19. Večletne razprave ob načrtovanju prenove Ljubljane, med katerimi so bili končni načrti izdelani skoraj povsem ločeno od »konservatorskih programov«, ki so ostali na ravni razširjenega »elaborata«, za vsako stavbo pa naj bi se pripravljali naknadno in posebej... Problematika je bila prikazana že večkrat na posvetovanjih v Ljubljani.

20. Vzorec: Škofja Loka. Za najožji del jedra (za nekdanjim obzidjem) je odgovoren izključno umetnostni zgodovinar, za ostale dele tik ob njem pa etnolog. Kaj bi se zgodilo, če bi v Ljubljani za Mestni trg odgovarjal umetnostni zgodovinar, za Miklošičevo pa etnolog?

21. VTOZD arhitektura je izdelal predlog »postopnega« izvedbenega načrta, ki bi dovoljeval začetek del še pred končno odobrenim »izvedbenim« načrtom ter bi s tem zagotavljal potrebne dodatne raziskave in odpravil neštete poznejše popravke, ki prenovo podražijo in zavlačujejo. Zal doslej take metode zaradi okostenele zakonodaje in pridobitniške miselnosti projektivnih birojev še ni bilo mogoče uveljaviti kljub vsem očitnim prednostim — poskus je bil predlagan med prenovo Škofje Loke (1984). Glej tudi: P. Fister, S. Skulj, Prenova starega mestnega jedra Škofje Loke, Loški razgledi 1983/30, str. 168—188, s prilogami.

22. N. Šumi, Prenova Ljubljane, str. 37: »Konservatorski program je treba oblikovati tekstualno in grafično tako, da so vsa določila tudi neposredno nazorno predstavljena. S tem je podana možnost za oblikovanje pobud za funkcionalni program, kolikor mora in more zanj skrbeti spomeniškovarstvena služba sama.«

23. Ena izmed ugotovitev strokovne komisije za Ljubljanski grad je bila tudi, da so se konservatorski pogoji (kriteriji) za prenovo močno spremenili od začetnega koncepta do končne dileme, ali naj zaradi novih odkritij grad postane pomemben tudi kot »arhitekturni«, in ne le kot »urbanistični« spomenik. Ker v izhodiščih ni bila zajeta tudi metoda spremljanja (ne le raziskav...), dopolnjevanja in korigiranja, je prišlo do prevelikega razhajanja med načrtovalci in konservatorji. Enake izkušnje se ponavljajo pri vseh pomembnejših delih s stavbno dediščino... Glej: poročilo komisije...

24. O relativnosti teh meril ali o njihovi stalnosti razpravljajo mnogi teoretiki; pri nas: N. Šumi, Pogledi na slovensko umetnost, Ljubljana 1975; Prenova Ljubljane, Ljubljana 1978, itd. — I. Sedej, Metodološka izhodišča in etnološki vidiki prenove starih mestnih in vaških jeder, VS XXIII, Ljubljana 1981, str. 25—44; Etnologija in spomeniško varstvo, VS XXVI, Ljubljana 1984, str. 25—28; — P. Fister, Obnova in varstvo arhitekturne dediščine, Ljubljana 1979, itd.

25. Po J. Pirkovič-Kocbek (Morfološka analiza mestnega prostora kot del strokovnih postopkov pri načrtovanju prenove, VS XXIV, Ljubljana 1982, str. 55) je namen morfološke analize, da »osvetli sedanje stanje grajenih struktur in kolikor mogoče natančno rekonstruira pretekla stanja«, pri tem pa »pomaga odgovoriti na načelno vprašanje o razmerju med lupino in vsebino urbane celote«. Torej je to predvsem metoda raziskave (= analiza), in ne ocenjevanja ali programiranja, kar naj bo pglavitni namen konservatorskih programov.

26. Že omenjeni prelom v šestdesetih letih z dodatno uvrstitvijo »etnoloških« spomenikov (glej op. 7!) ali spremenjeni odnosi do dediščine 19. stoletja (po mari-borskem simpoziju...) ipd. so v razmeroma kratkem času ustvarili povsem nova merila za stavbno dediščino, to pa je odsevalo tudi v praktičnem delu.

27. N. Šumi, Prenova Ljubljane, str. 32: »... temeljni problem (je) razmerje do stvaritev različnih zgodovinskih epoh.«

28. Eden redkih raziskovalcev tega problema pri nas, I. Sedej, večkrat skuša vsaj teoretično ugotoviti razmerje med »celotno« prezentacijo arhitekturnega spomenika v prostoru in »dokumentarično« ali »arheološko« prezentacijo vseh najdenih zanimivih reliktoev gradbene preteklosti stavbe, vendar vedno znova pravilno ugotavlja, da so kriteriji relativni (Metodološka izhodišča in etnološki vidiki prenove starih mestnih in vaških jeder itd.). Konservatorji, ki uporabljajo metodo dosledne prezentacije vsega najdenega, se o tem ne sprašujejo...

29. Tudi opozorilo N. Šumija za Ljubljano v Prenova Ljubljane, str. 39.

30. P. Fister, S. Škulj, Prenova starega mestnega jedra Skofje Loke, Loški razgledi 30, 1983, str. 168—190: konservatorske smernice (ocene, programe) je izdelal Regionalni zavod za VNKD Ljubljana na podlagi analiz, ki so jih opravili absolventi oddelka za umetnostno zgodovino FF in oddelka za etnologijo FF, ter arhitekturne topografije, ki so jo izdelali študenti VTOZD arhitektura — vsi pod vodstvi svojih pedagogov in s sprotnim sodelovanjem konservatorjev ljubljanskega zavoda.

PRENOVA FASAD HIŠE JURČIČEV TRG 2 V LJUBLJANI

Uroš Lubej

RESTORATION OF THE FAÇADE OF
THE HOUSE ON JURČIČEV TRG 2,
LJUBLJANA

POVZETEK

Ugotavljamo, da bi intenzivno obnavljanje stavbnih pročelij po vsebini in obsegu lahko razdelili v dve kategoriji, v prenavo in »ljubitelsko« obnavo. Sestavek predstavlja primer prave prenavo. Podaja historiat posega, rezultat raziskav ometov, podatke o podobi stavbe oz. dveh stavb, ki so ju združili pa tudi izčrpen historiat lastnikov (med drugim lekarinarjev) in usode stavbe. S presojo rezultatov vseh teh raziskav so ob konservatorskem posegu ugotovili, da bi konservacija in predstavitev ohranjenih fasadnih elementov starejših obdobij prizadela skladnost pročelja iz 60. let prejšnjega stoletja in s tem negativno vplivala na enotno podobo kvalitetnega trga. Zato so predlagali obnavo fasade v podobi iz prejšnjega stoletja. Na stranski fasadi, kjer so se pa pogledi od 16. stoletja ustavljali na poudarjenem vogalu stavbe, smo se odločili za predstavitev naslikanega vogalnega roba iz 18. stoletja.

We ascertained that the intensive renovation of façades could be divided according to their contents and extent into two categories, the restoration itself and the amateur renewal. The article gives an example of the former. It conveys the history of the intervention, the results of the research of the coating (plaster), the data about the original outlook of the building or better of the two buildings which were joined into one, as well as a detailed history of its owners (among them there were also chemists, one even Scotchman) and its fate. The study of all the results of the research showed that the conservation and presentation of all preserved facade elements from older periods might harm the harmony of the façade originating from the 1860's and have a negative effect on the uniform image of a square of high quality. Therefore it was suggested that the façade should be restored to the image it had in the previous century. On the side-façade, which used to draw the passer's eyes to the accented corner on the building ever since the 16th century, the painted corner edge from the 18th century is presented.

Ni naključje, da smo si za vsebino našega prispevka k posvetu¹ o ohranjanju izvirne podobe naše stavbne dediščine izbrali poročilo o delni prenavi hiše na Jurčičevem trgu 2, saj je redke primer ohranitve pročelja po načelih prenavo. Primer torej, za katerega se nam je posrečilo pridobiti sredstva, ki so omogočila načrtno raziskavo barvnih plasti, ometov in gradbenih struktur na pročelju, izdelavo podrobne dokumentacije o raziskavah ter gradbeno sanacijo in končne predstavitve pročelja. Ugotavljamo, da bi intenzivno obnavljanje stavbnih pročelij v stari Ljubljani po vsebini in obsegu gradbenih del lahko razdelili predvsem na dve kategoriji — prenavo in »ljubitelsko«

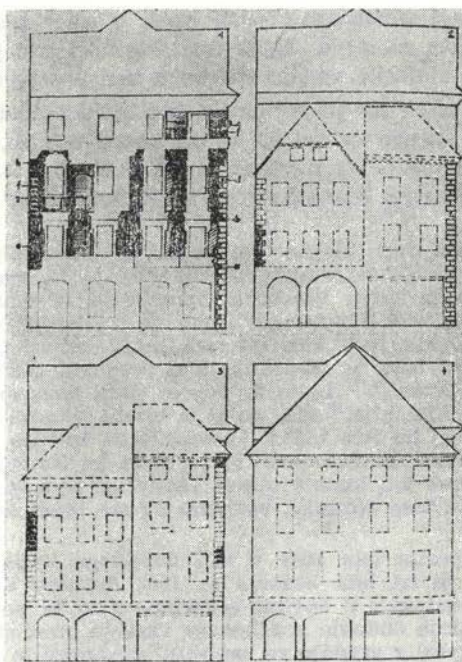
obnovo. Razlika med njima je očitna, saj pri prenovi želimo čim več izvedeti tudi o tistem, kar se skriva za površjem čelne fasade, ki je končno le eden izmed resda najbogateje okrašenih zidov stavbe in zrcalo njenega večstoletnega gradbenega razvoja, s podrobnim dokumentiranjem odkritij pa omogočiti nadaljnje znanstvenoraziskovalno delo, ki je pogoj za doseganje kvalitetnejših rezultatov pri prenavljanju.

Teh nekaj uvodnih besed smo zapisali predvsem zato, ker so vidni rezultati »ljubiteljske« obnove lahko približno enaki kot takrat, kadar prenavljamo, takšna obnova je celo cenejša in hitrejša, kar je v današnjem času tolikšna »prednost«, da se mora zaradi nje konservator prevečkrat odpovedati pridobivanju in ohranjanju novega vedenja o stavbni dediščini.

Na začetku obnovimo kratko zgodovino dogodkov, ki so pripeljali do delne preнове te stavbe. Ob koncu leta 1981 je Delovna organizacija Jub Domžale predlagala barvno obnovo fasad ene izmed stavb v stari Ljubljani kot svoj prispevek k lepši podobi mestnega jedra. Obnova naj bi bila tudi praktični preizkus novih barv, ki jih je raziskovalna skupina te delovne organizacije razvila v zadnjih letih. Glede na to, da je od zadnje preнове pročelja hiše Jurčičev trg 2 preteklo že 21 let, da je fasado že precej načel zob časa in da so bile v najbližji okolici nekoliko prej obnovljene fasade dveh stavb, je razumljivo, da smo za obnovo predlagali prav omenjeno fasado. Pri predlogu smo stavili pogoj, da se je treba obnove fasad lotiti v skladu z načeli preнове (od začetnega sondiranja in dokumentiranja vseh detajlov do izdelave načrta gradbene sanacije, obnove in končne prezentacije fasad te stavbe). Začetno navdušenje je zamrlo za tri leta, ko je bilo dogovorjeno, da bo za gradbeni del preнове zagotovila sredstva Samoupravna stanovanjska skupnost, za barvno obnovo pa Jub. Gradbena dela, ki so stekla ob koncu 1984. leta, je izvedla DO Givo, konservatorski del preнове pa Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine in Restavratorski center SRS.

Po sondiranju pročelja in analizi vzorcev se je izkazalo, da je bila večina fasadnih sestavin v tako slabem stanju, da je bilo treba izdelati podrobne načrte za njihovo obnovo po načelu rekonstrukcije. Tehnična dokumentacija o gradbenem delu preнове pročelja je sicer zanimiva,² vendar se v nadaljevanju pomudimo predvsem pri tistih najdbah, ki so pomembne za gradbeni razvoj stavbe od 16. stoletja do danes. Pestrost različnih gradbenih materialov in struktur na pročelju (sl. 5) vsekakor ni zanemarljivo naključje, temveč odsev dolgotrajnega gradbenega razvoja dveh stavb³ na tem mestu. Seveda bi bila slika popolnejša, če bi imeli sondne podatke tudi za ostale dele stavbe, vendar bomo kljub temu poizkusili poiskati nekatere odgovore na vprašanja, ki nam jih zastavljata lega in oblika omenjenih struktur in materialov.

Zid iz lomljenca (1 a) in vogalni rob iz rezanega kamna (1 d) pri severni polovici današnjega pročelja nas pelje v prvo polovico 16. stoletja ko je bila opečna zidava v Ljubljani še precejšnja redkost. Stavba, ki je stala na tem mestu, je bila enonadstropna, njena fasada je bil široka 6 m, okna pa so bila le v dveh oseh fasade. Enaka višina kamnitega zidu izključuje možnost, da bi prvotna stavba imela trikotni fasadni zaključek, ob podatku v trgovskih odprtinah, ki so bile še v začetku 17. stoletja na fasadi proti Židovski ulici, pa se zastavlja celo vprašanje o prvotni orientaciji pročelja.⁴ Stavbo, ki je imela enodelno talno zasnovo, je od hiše Židovska ulica 8 ločil komunski pre-

Sl. 5. Ljubljana, Jurčičev trg 2 — načrt sondnih najdb (1), razvoj pročelja od začetka 17. do sredine 18. stol. (2–4) prekinjena črta — predvideno, pritličje v prerezu (2–3), the hatched line — the supposed outlook, section of the ground floor

hod, ki so ga hoteli deloma pozidati že leta 1747,⁵ v dvajsetih letih 19. stoletja pa so ga dokončno zazidali.⁶ Sondne raziskave nam niso odkrile, ali je stavbo od južne sosedice, danes levega dela hiše Jurčičev trg 2, ločil običajni preduh, vsekakor pa sta imeli zaradi prizidave južne na nosilni zid severne skupni meji zid že sredi 17. stoletja.⁷

V sl. 5, 2 smo ponazorili domnevni videz obeh pročelij v prvi polovici 17. stoletja, ko sta stavbi postali dvonadstropni. Pročelje južne je bilo v celoti zidano iz opeke starega formata (1 b), severno pa so nadzidali z enakim gradivom. Sedem metrov široko južno pročelje je imelo okna v treh, severno pa še vedno le v dveh oseh. Poševnina (1 h) nam dobro določa višino in naklon trikotnega fasadnega čela južne stavbe v tem obdobju. Slikan črni »šivani rob« z diagonalno prekrizanimi belimi fugami (1 e), ki se je ohranil le v višini prvega nadstropja, najverjetneje sodi v prvo polovico 17. stoletja. Ohranil se je tudi na delu zidu ob nekdanjem komunskem prehodu, ki ga je dokončno zavzela hiša Čevljarska 2 šele v 19. stoletju.⁸ Navadno so takšne poslikave na obeh vogalih pročelja, vendar so se sledi šivanega roba na desni strani zaradi številnih predelav pročelja v naslednjih stoletjih izgubile. Ob nadzidavi severne stavbe so za zidanje vogalnega roba uporabili enak rezani kamen kot v pritličju in prvem nadstropju, kar pomeni, da je bil kamen pred nadzidavo uporabljen na nekem delu stavbe, ki so ga rušili ali prezidali. Ne glede na

to, da so ob nadzidavi pustili dve vrsti opek v sicer tesno prilegajočem se skladu kamnith blokov, menimo, da je imel kamniti rob poleg statične vloge tudi značaj vidnega poudarka vogala stavbe v tem prostoru.

Gradbeni razvoj obeh hiš je predvsem posledica potreb njihovih lastnikov in prebivalcev, zato spregovorimo še nekaj besed o njih, predvsem o tistih, ki so hišo za dobrih tristo let povezali z lekarništvom, tako da bi jo danes upravičeno lahko imenovali Stara lekarna na Novem trgu.⁹

Najstarejša omemba dveh hiš na tem mestu je iz leta 1588, ko sta bila njuna lastnika brata Andrej in Mihael Frankovič.¹⁰ Slednji je 17. marca prepustil severno hišo svojemu stricu, lekarnarju Vincencu Agnellatiju. V devetdesetih letih jo je podedoval njegov brat Janez Krstnik, po njem pa (1619—1621) Jeronim in Vincenc Agnellati. Skrbnik Agnellatijevih dedičev, lekarnar Horacij Carminelli, ki je leta 1622 poravnal davke za hišo, je naslednje leto prepustil plačo deželnostanovskega lekarnarja Valentinu Cirianiju.¹¹ Le-ta je poprej vodil lekarno v Novem mestu namesto bratranca Pavla Cirianija,¹² zdaj pa si je uredil lekarno v pritličju južne hiše in jo v njej ohranil vsaj do leta 1628.¹³ »Lekarniško« izročilo je nadaljevalo od leta 1637 padar in brivec Baltazar Schmeidl, ki je deset let kasneje dokupil še severno hišo in bil naslednji dve leti lastnik obeh.¹⁴ Arhivski podatki o tem, ali je v tem času stavbi prezidal, se niso ohranili, verjetno pa sta imeli vsaj v pritličnem delu že skupni mejni zid.

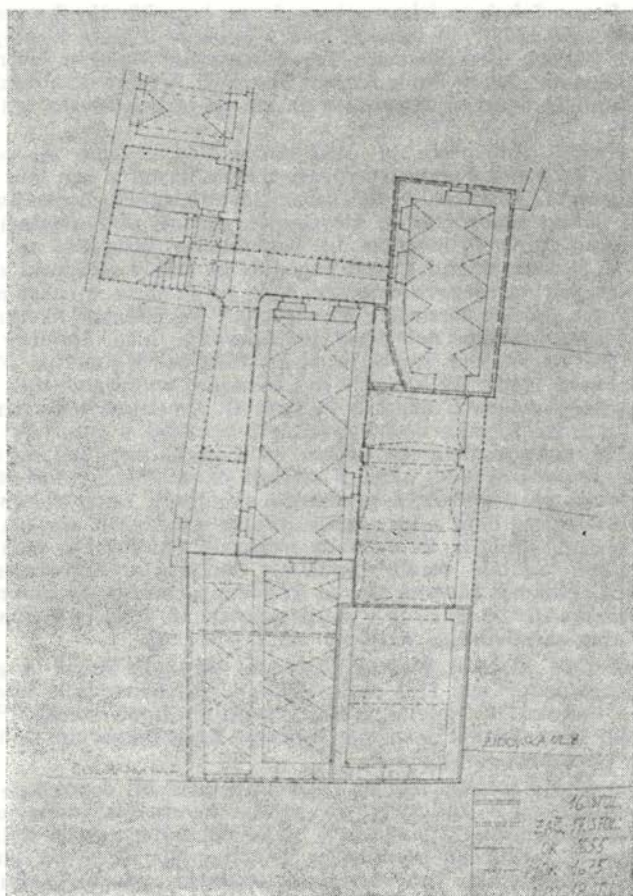
Severna hiša je prešla leta 1649 v last deželnega knjigovodje Janeza Karla Samtpaura, južno pa je tri leta kasneje za 1500 dukatov kupil deželnostanovski lekarnar Ludvik Hauenstain.¹⁵ Z novima sosedoma smo že stopili v drugo polovico 17. stoletja in v naslednje obdobje gradbenega razvoja obeh stavb (slika 7). Zaradi dolgoletnega spora v zvezi z gradnjo so zapisniki mestnega in vicedomskega sodišča dobro izhodišče za naše hipoteze o razvoju obeh pročelij; v zvezi z njimi pa se zastavljajo tudi vprašanja, na katera bodo lahko odgovorile šele raziskave v ostalih delih stavbe, predvsem v notranjosti. Omenjeni spor zasledimo prvič ob koncu leta 1653, ko je mestna komisija opravila ogled zidu, ki ga je sezidal Hauenstain in pri tem »zazidal svetlobo« svojemu sosеду.¹⁶ Ugotovitve ogleda vsekakor niso bile po godu Ludviku Hauenstainu, in se je zato obrnil na vicedomsko sodišče; to je podprlo njegove ugovore mestni komisiji. Po svoje bi temu lahko rekli srečno naključje, saj mestni zapisniki iz let 1654—57 niso ohranjeni, protokoli vicedomskega sodišča pa navajajo manjkajoče podatke o nadaljnjem razpletu spora, ki ga je povzročila gradnja novega hleva in arkadnega hodnika¹⁷ na začetju tedanje, sedem metrov dolge Hauenstainove hiše. Ko se je Samtpauer, ki je leta 1655 pridobil plemiški naziv J. K. von Samburg zu Burgstall (!),¹⁸ pritožil, da je sosed postavil en steber in zid na njegovem dvorišču, je lekarnar zatrjeval, da sta bila ob ogledu mestne komisije sporno območje in mejni zid prisojena njemu, vendar da je pisar to pozabil zapisati. Zato je tokrat vicedom imenoval tričlansko komisijo z nalogo, naj si ogleda stanje in ugotovi, kakšno je bilo mnenje že pokojnega Baltazarja Schmeidla o mejnem zidu med hišama. Komisija je delala precej počasni in je šele naslednje leto dala poročilo, ponovno v prid Hauenstainu.¹⁹ Tožbe so se kljub temu nadaljevale in tudi dekret, ki ga je 7. decembra 1658 izdal vicedom,²⁰ ni pomiril sosedov. Zadevo so rešili šele dve leti po Hauenstainovi smrti, ko so njegovi dediči²¹ sklenili poravnalno pogodbo z J. K. Samburgom.

Zdi se, da so številne sodne obravnave Hauenstainu jemale čas za vodenje lekarnе, saj so zdravstveni nadzorniki ob pregledu ljubljanskih lekarn leta 1658 ugotovili, da je njegova tako zanemarjena, da bi ga to »v Benetkah spravilo vsaj na galejo...«.²² Benetke so bile daleč, v Ljubljani pa le tri lekarnе, zato so mu naložili 100 kron kazni in mu za mesec dni zaprli lekarno.

Omenjena poravnalna pogodba,²³ ki je bila sklenjena 20. novembra 1664, je zanimivo sporočilo o načinu reševanja takšnih sporov, nam pa predvsem osvetljuje podobo obeh stavb v tistem času. Južna stavba je imela kljub prizidanemu hlevu še vedno enodelno talno zasnovo, severna pa dvodelno z vmesnim dvoriščem. Skupni zid obeh čelnih delov ni bil sporen, zato so najprej le opozorili, da pripada

obema hišama in da ga morata soseda vzdrževati vsak s svoje strani. Čelni fasadi, ki sta bili dvonadstropni, je bilo treba razmejiti z naslikano črto (!) na stičnem delu obeh stavb. V tretji točki so prepredili nadzidavo prizidka na začetju južne hiše, ker naj bi to Samburgu jemalo svetlobo. Z naslednjo točko sporazuma so uravnali lego novih odtočnih kanalov na dvorišču, v 5. točki pa so določili nadzidavo pritličnega mejnega zidu tako, da bi lahko nanj soseda naslonila svoje hleve. V predzadnji točki so dobili Hauenstainovi nasledniki pravico prizidave laboratorija na mejni zid, vendar le do višine oken v Samburgovi hiši, dimnik pa bi morali postaviti na svoji strani. Poleg tega so sklenili, da bo treba razpoloviti že sezidani steber začetnega hodnika tako, da bo lahko tudi Samburg nadzidal svojo hišo oz. ta del mejnega zidu. Zadnja točka te pogodbe pa je zavezala oba soseda, naj se dogovorita o poravnavi skupnih izdatkov.

Lekarno je podedoval Hauenstainov zet Janez Jurij Tosh in jo kmalu nato temeljito preuredil.²⁴ Verjetno je v hiši tudi stanoval, saj je varuh Hauenstainovih nepreskrbljenih otrok premestil celotno pohištvo njihovih staršev v neko sobo,²⁵ leta 1666 pa je dobil Tosh na magistratu dovoljenje za gradnjo v tej hiši.²⁶ Tri leta kasneje je potoval po naših krajih angleški zdravnik Edward Brown, ki se v

Sl. 6. Jurčičev trg 2 — časovna opredelitev talnega razvoja stavbe

Fig. 6 — Jurčičev trg 2 — A time determination of the floor development of the building

svojem potopisu s temile besedami spominja tudi našega lekarnarja: »V Ljubljani sem po naključju srečal Škota Tosha, ki je lekarnar v tem mestu. Z menoj je bil prijazen in mi je dajal pojasnila o okoliških krajih ter mi razkazoval mnogo-katere znamenitosti in rudnine omenjenih krajev.«²⁷ Škotski lekarnar je torej že dobro poznal Ljubljano in njeno okolico, kasneje, ko je kupil dvorca Šuto in Stopno, pa se je lahko seznanil tudi z lepotami spodnje Kranjske.²⁸ Leta 1673 je postal lastnik nekdanje Hauenstainove hiše²⁹ in v naslednjem letu začel graditi dvonadstropno skladišče na zadnjem delu dvorišča, zraven začelnega objekta Samburgove hiše.³⁰ Ker je želel svojo novo stavbo povezati z laboratorijem na koncu čelnega dela stavbe, se je ponovno vnel sosedski prepir, tokrat s skrbnikom Samburgovih dedinj Jurijem Sigmundom Apfaltrerjem. S tehtno pritožbo na odločitve mestne komisije³¹ je Tosh dosegel hitro rešitev spora, deželni glavar Janez Sigfrid Eggenberg pa mu je 28. februarja 1675 z dekretom³² odobril nadaljevanje začete zidave. Z novim prizidkom se je izoblikovala tridelna zasnova južne stavbe, različne oblike obokov, ki so se ohranili v pritličju, pa nas še danes opozarjajo na njeno postopno dograjevanje.³³ Živahna gradbena dejavnost Hauenstaina in Tosha je bila najbrž spodbuda za sosedu, ki je v naslednjih letih nadzidal čelni del osem metrov dolge severne stavbe, kljub temu pa je le-ta ohranila dvodelno zasnovo vse do srede 18. stoletja.

Toshev sin Franc Jakob in lekarnarjeva druga žena Marija Suzana, roj. Widerwollen, sta umrla leta 1692,³⁴ in tako je hišo z lekarno tri leta kasneje podedovala vdova po Francu Jakobu, Ana Eleonora, roj. Markovič.³⁵ Toshevo lekarno je prevzel novi mož Ane Eleonore, Janez Peter Sartori, kasnejši deželno-stanovski lekarnar, ki je leta 1719 dokupil še severno hišo, tako da sta po sedemdesetih letih imeli zopet istega lastnika.³⁶

Naslíkani vogalni rob rdeče in črne barve (lf), ki smo ga pri sondiranju pročelja odkrili na zunanjih vogalih stavbe, je morda nastal v tem letu kot nekakšna oznaka, da sta stavbi »združeni« pod istim lastništvom.³⁷ Zanesljivejšo časovno določitev pa bi lahko omogočile le številnejše objave dokumentacij o vogalnih poslikavah, njihove stilne primerjave in poglobljene raziskave te problematike. Leta 1721 je J. P. Sartori sklenil kupno pogodbo za hišo v Gosposki ulici,³⁸ ki je z začelnim delom mejila na njegovo dvorišče, nato pa jo je še v istem mesecu predal zetu, doktorju prava Janezu Krstniku Weinizerju.³⁹ Ta podatek navajamo zato, ker pojasnjuje današnje, navidez nelogično nadaljevanje hiše Jurčičev trg 2 proti Gosposki ulici. Po Sartorijevi smrti je vodil lekarno Weimerius Friderik Ostrmann,⁴⁰ nato pa Franc Karel Weikhardt⁴¹ in s slednjim začinjamo tudi novo obdobje gradbenega razvoja obeh stavb (slika 5 — faza 4). Omenjeni lekarnar je leta 1741 kupil obe hiši in ju do začetka naslednjega leta prezidal v eno.⁴² Pri prezidavi, ki je bila omejena le na čelna dela obeh stavb, so dvignili južni del do višine konzolnega venca (1c) severne sosedu, okna v srednji okenski osi južne stavbe (1g) so zazidali, ostala okna pa povečali in premestili skladno z novo zasnovo pročelja te stavbe. Sondne raziskave nam niso odkrile drugih značilnosti novega pročelja, ker so se sledi, ki pričajo o obliki in velikosti okenskih okvirov ter načinu vertikalne členitve, popolnoma izgubile zaradi predelave pročelja v naslednjem stoletju. S pozidavo dvorišča nekdanje severne stavbe in gradnjo novega dvoramnega stopnišča na začelju Čevljarska ul. ²⁴³ pa se je v drugi polovici 18. stoletja končalo večstoletno dopolnjevanje talne zasnove hiše Jurčičev trg 2 (slika 6).

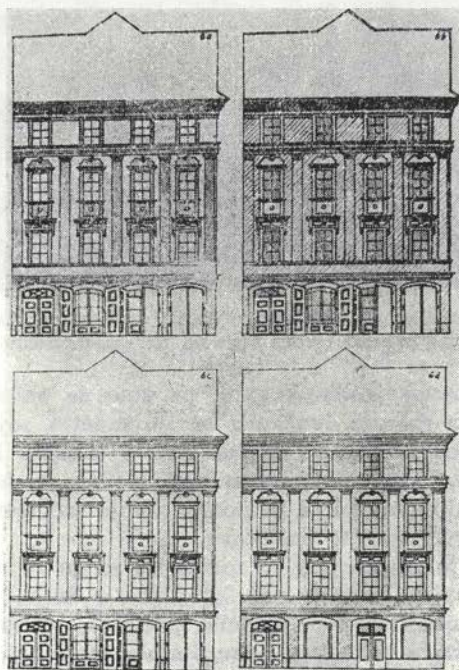
Hišo je leta 1766 nasledil Weikhardtov sin, zdravnik Karel Avguštin,⁴⁴ ki je lekarno oddajal v najem,⁴⁵ leta 1784 pa je prešla v last lekarnarja Jožefa Philippa.⁴⁶ Za njim so se v začetku 19. stoletja v hiši zvrstili Philippovi dediči,⁴⁷ v petdesetih letih pa je postal njen lastnik lekarnar Vincenc Eggenberger in se leta 1862 lotil še zadnje večje prezidave te stavbe.⁴⁸

Novi lastnik si je v začetku leta na magistratu pridobil dovoljenje za nadzidavo svoje hiše, konec leta pa so mu izdali dovoljenje za uporabo stanovanja v tretjem nadstropju nadzidane stavbe. Z nadzidavo se je čelni del stavbe dvignil za nekaj manj kot dva metra, odsluženo baročno pa je zamenjala nova, po okusu tedanjega časa oblikovana fasada (slika 7). Pročelje se odlikuje s poudarjenim in s profiliranimi delilnima zidcema ločenim osrednjim delom, ki s pilastrsko in obokensko členitvijo vrača pročelju skladno vertikalno povezanost in višinski zagon. Kvalitetno dopolnilo celotnega pročelja — enotno oblikovano opremo izložbenih odprtín z

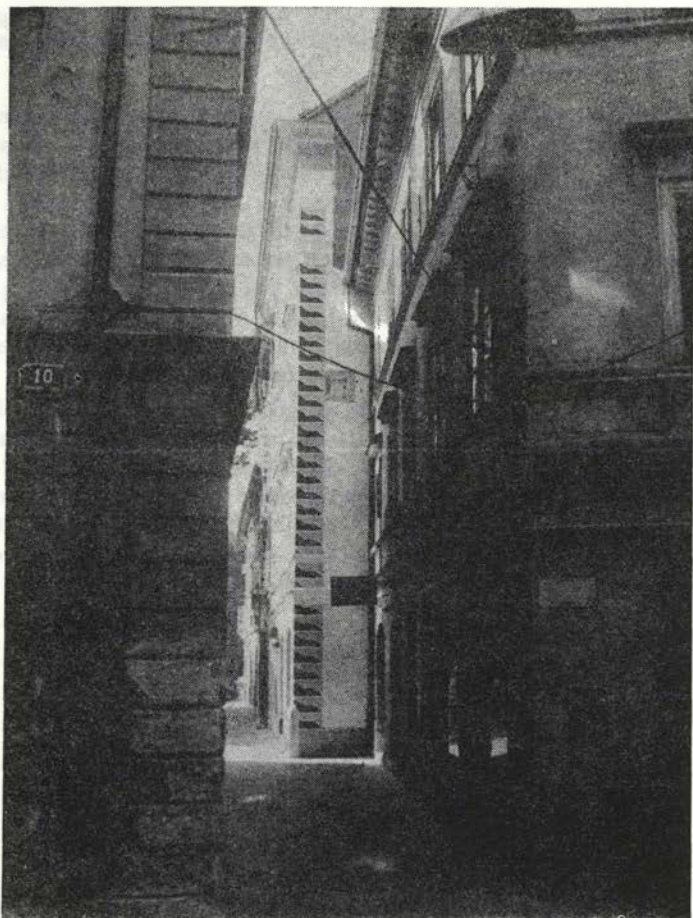
lesenimi vratnimi krili v pritličnem delu — pa so ob preureditvi lokala pred nekaj desetletji iz nam nerazumljivih razlogov odstranili, čeprav je bila pomemben sestavni del izvirne podobe Jurčičevega trga.⁴⁹

Raziskave na fasadah hiše Jurčičev trg 2 smo izvedli tudi z namenom, da bi odkrili njihovo izvirno barvno podobo, zato spregovorimo še nekaj besed o barvni prezentaciji pročelja in severne fasade. Prva barvna plast nam je odkrila, da je bilo novo pročelje prebarvano v okrastorjavih tonih (slika 7). Okrog leta 1900 so izvirno barvno podobo prekrili z značilno sivozeleno barvo, vertikalno fasadno členitev v okenskih oseh pa so poudarili z belo barvo (priloga 6 b). Trideseta leta so prinesla barvno poenotenje celotnega pročelja v rjavkastooker barvi, ki je še sedaj ohranjena v vrhnjem delu stranske fasade (slika 7), pri obnovi leta 1959 pa so osnovno ravnino pročelja prebarvali v svetlo zelenem, fasadne člene pa v rumenem barvnem tonu (slika 7).

S presojo rezultatov vseh sondnih raziskav, stilnih značilnosti pročelja in trga smo ugotovili, da bi konservacija in predstavitev ohranjenih fasadnih elementov starejših obdobj prizadela skladnost pročelja iz šestdesetih let prejšnjega stoletja in s tem skazila enotno podobo Jurčičevega trga kot posebej zavarovanega spomeniškega območja v Ljubljani.⁵⁰ Zato smo predlagali takšno barvno predstavitev pročelja, ki je povrnila njegovo izvirno barvno podobo. Na stranski fasadi, na kateri so se bili pogledi iz Židovske ulice od 16. stoletja

Sl. 7. Jurčičev trg 2 — spreminjanje barvne podobe pročelja v obdobju 1862—1960 (6 a—d)
Fig. 7 — Jurčičev trg 2— Changing of colours of the façade in the period between 1862—1960 (6 a—d)

Sl. 8. Jurčičev trg 2 — predstavitev naslikanega vogalnega roba na fasadi proti Zidovski ulici
 Fig. 8 — Presentation of the painted corner edge on the façade facing Zidovska ulica (street)

dalje ustavljali na poudarjenem vogalu, pa smo se odločili za predstavitev naslikanega vogalnega roba iz dvajsetih let 18. stoletja, saj so sondna odkritja omogočila rekonstrukcijo njegove izvorne lege in oblike. Predvideli smo tudi rekonstrukcijo manjkajočega dela konzolnega venca, ki je s svojim potekom omejeval vogalno poslikavo, žal pa je pomanjkanje sredstev preprečilo izvedbo nujnega višinskega zaključka te poslikave.

Stara Ljubljana je značilen zgled mesta, ki so ga za obzidjem do 19. stoletja predvsem dograjevali, zato naj končamo z željo, da bi te stavbe v prihodnosti večkrat obnavljali po načelih prenove, saj prenova ni le dober način ohranjanja njihove izvorne podobe, temveč tudi način spoznavanja stalnega spreminjanja njihovih izvornih podob, s tem pa tudi mesta samega. To pa je zagotovilo, da bomo nekoč lahko brali, in ne le gledali knjigo o ljubljanski meščanski arhitekturi.

OPOMBE

1. Poročilo je bilo pripravljeno za posvet Ohranitev izvorne podobe starih naselij, zgodovinskih mestnih jeder in posamičnih stavb. (V Ljubljani, marec 1986).

2. Celotno dokumentacijo o prenovi fasad te stavbe hranita arhiva LRZVNKD in RC SRS.

3. Vladislav Fabjančič, Ljubljanski pivovarji od XVI.—XIX. stoletja, Kronika slovenskih mest IV/1937, p. 224. — Id., Ljubljanski Frankoviči v 16. in 17. stoletju, Kronika ... VII/1940, p. 149. — Id., Knjiga ljubljanskih hiš in njih stanovalcev, 1940—43., p. 552 ss. (Tipkopis hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana.)

4. Zgodovinski arhiv Ljubljana, Zapisniki mestnega sveta, Cod. I/23-1615, fol. 148, 156, 162. — Janez Krstnik Agnellati in Janez Jakuš (lastnik dela današnje hiše Zidovska ul. 8) sta se sporekla zaradi oken, ki so se odpirala na tedaj še nepozidani prostor med stavbama. Mestna komisija je razsodila, da mora Jakuš zazidati svoje nove okno, ki je gledalo na Agnellatijevo dvorišče, sosed pa je moral zazidati dve trgovski odprtini v prtiličju svoje hiše. Ta podatek in zazidane okenške odprtine, ki smo jih odkrili pri sondiranju severne fasade, so lahko dobro vodilo za nadaljnje raziskave o najstarejšem obdobju stavbnozgodovinskega razvoja hiše Jurčičev trg 2.

5. ZAL, Cod. I/86 — 1747, fol. 27 in 48.

6. ZAL, Fasc. K 22, 15/3—8. — Adaptacija hiše Zidovska ul. 8 leta 1833.

7. Arhiv SR Slovenije, Vicedomski urad za Kranjsko, Sodišče, Vic A-363 (20. november 1664).

8. ZAL, Zbirka načrtov, Situations Plan eines Theils der Stadt Laibach ..., 1819.

9. V hiši Jurčičev trg 2 je bila lekarna še v začetku 20. stoletja, vodil pa jo je Josip Čizmař. (Adresar za Kranjsko, Ljubljana 1912, p. 47). Večstoletno lekarniško izročilo poudarjamo predvsem zaradi izbire ustrezne, zgodovinsko utemeljene namembnosti nekaterih prostorov ob morebitni celostni prenovi te stavbe, saj ni skrivnost, da tovarna Lek že nekaj let hrani eno največjih privatnih zbirk lekarnišva na Kranjskem, za njeno (stalno) javno predstavitev pa se še ni našlo primerne prostora.

10. ZAL, Cod. I/13 — 1587—88, fol. 80 in 81.

11. Cf. op. 3.

12. Mr. Franc Minařik, Zdravstvo starega Novega mesta, Kronika ... VII/1940, p. 109.

13. Cf. op. 3.

14. Ibid. — B. Schmeidl je v prošnji za podelitev meščanstva navedel rojstni kraj Zittau v Šleziji. Istega leta je postal ljubljanski meščan tudi slikar Simon Markhenpegkh, ki je v letih 1635—1636 živel v južnem delu današnje hiše Jurčičev trg 2. (ZAL, Cod. I/26 — 1636, fol. 54.)

15. ASRS, Zapuščinski inventarji, XLVI T-23, p. 7.

16. ZAL, Cod. I/28 — 1653, fol. 185, 209, 210 in 213.

17. ASRS, Vic A-376 (6. november 1655).

18. Ibid. (17. december 1655). — Vic A-363 (20. november 1664). — Prim. Majda Smole, Graščine na nekdanjem Kranjskem, Ljubljana 1982, p. 63 (Abondijev dvorec) in p. 398 (Puštal).

19. Cf. op. 17 (29. maj in 21. avgust 1656).

20. ZAL, Cod. I/30 — 1659, fol. 198.

21. Cf. op. 7. — Ludvik Hauenstain je umrl leta 1662, vdova Helena Konstanca pa leta 1663. Poravnalno pogodbo z J. K. v. Samburgom so podpisali deželnostanovski lekarnar v Novem mestu Matija Langer (prim. Mr. Franc Minařik, Zdravstvo ..., p. 108), deželnostanovski lekarnar v Ljubljani Janez Jurij Tosh in skrbnik Hauenstainovih sirot Jurij v. Weseg.

22. Dr. Josip Mal, Stara Ljubljana in njeni ljudje, Ljubljana 1957, p. 17. — ASRS, Arhiv deželnih stanov, fasc. 5 (Vizitacija lekarn leta 1658).

23. Cf. op. 7.

24. ZAL, Cod. I/33 — 1663, fol. 212.

25. Ibid., fol. 214.

26. Zal, Cod. I/35 — 1666, fol. 115.

27. Janko Kotnik, Potovanje Angleža po slovenskih deželah 1669, Mladika 1928, p. 175. — Na napačno zapisana priimka (Browne in Fosch) je opozoril že Sergej Vilfan, Novo gradivo iz Brownovega potopisa, Kronika ... I/1953, p. 60.
28. Majda Smole, Graščine ..., p. 495 in 457.
29. ZAL, Cod. I/42 — 1673, fol. 201. — ASRS, Zap. inv., XLVI T-20, p. 17. Kupna pogodba — 7. november 1673, kupno pismo — 12. februar 1674.
30. Cf. op. 7 (5. in 12. oktober 1674).
31. Ibid. (? februar 1675).
32. ASRS, Zap. inv., XLVI T-23, pp. 20, 21. — ZAL, Cod. I/44 — 1675, fol. 49.
33. Čelni del nekdanje severne stavbe je imel še v začetku šestdesetih let tega stoletja raven strop, vendar so ga ob tedanji preureditvi pritličja odstranili in nadomestili z novimi oboki (češke kape), ki so po nepotrebnem zbrisali vzroke nekdanje neenotnosti prostora. Na tem mestu omenimo, da vrhnji belež na izvirnih obokih (češke kape) v zadnjem delu tega prostora še danes prekriva dekorativno poslikavo.
34. ASRS, Zap. inv., XLVI T-21 in XLVI T-20.
35. Franc Jakob in Ana Eleonora Tosh sta starša znanega jezuitskega učitelja, matematika in geografa Karla Tosha. (Prim. in dop. SBL 12, Ljubljana 1980, p. 150). Njun drugi sin, Edmund, je bil redovnik v Kostanjevici. (ZAL, Cod. I/58 — 1712, fol. 48)
36. ZAL, Cod. I/66 — 1720, fol. 25.
37. J. P. Sartori je kupil leta 1719 pet voz gašenega apna in nič opeke. (ZAL, Cod. XIII/136 — 1719).
38. ZAL, Cod. I/67 — 1721, fol. 26. — Gosposka ul. 9.
39. ASRS, Zap. inv., LI W-114, pp. 13, 14.
40. ZAL, V. Fabjančič, Knjiga ljubljanskih hiš ..., p. 552. — W. F. Ostrmann je bil poročen z Marijo Klaro Sartori in je v letih 1726—33 vodil lekarno v hiši. Ostrmannova vdova se je poročila s F. F. Weikhardtom, ki je verjetno prevzel tudi lekarno. (ZAL, Cod. I/88 — 1749, fol. 280 ; Cod. I/77 — 1738, fol. 96).
41. F. K. Weikhardt je bil po rodu Čeh iz mesta Chomutov. (ZAL, Cod. I/73 — 1735, fol. 46).
42. ZAL, Cod. I/81 — 1742, fol. 34. Kupno pogodbo za dve hiši, ki so ju cenili na 2300 goldinarjev, je sklenil z Ano Eleonoro Sartori 1. septembra 1741.
43. Stilne značilnosti stopnišča (opuščeno stopniščno zrcalo in oboki v obliki čeških kap) in njegova lega pomikajo nastanek tega objekta v čas po letu 1756, ko je imel F. K. Weikhardt v lasti tudi hišo Čevljarska 2. (ZAL, Cod. I/95 — 1756, fol. 52).
44. ZAL, Cod. I/107—1768, fol. 234. — Cod. I/111 — 1772, fol. 123.
45. ZAL, REG I, Fasc. 2, fol. 126.
46. ZAL, REG I, Fasc. 58, fol. 1049, Tudi J. Philipp je bil Čeh iz mesta Schönwald. (ZAL, Cod. I/122 — 1782, fol. 165).
47. Cf. op. 3.
48. ZAL, Delovodniki, leto 1862, št. 1075, 5235, 5477 in 6530.
49. Pozdrav iz Ljubljane, Ljubljana 1985, p. 48.
50. Varstvo spomenikov VII/1958—59, Zavarovanje Jurčičevega trga (N. S.), p. 181.

SPOMENIŠKA IDENTITETA NASELJA

Milena Hazler-Papič

MONUMENTAL IDENTITY OF A SETTLEMENT

POVZETEK

Razkorak med spomeniškovarstveno teorijo in prakso je še vedno velik, jasno ni definirana ne ena ne druga, pa tudi metodološki pristopi identifikacije niso izdelani. Omejujemo se na t.i. naselbinske spomenike in dediščino. V praksi se je izoblikovala naslednja metoda: Ugotavljanje identitete naselja, ugotavljanje vrednosti, ugotavljanje spomeniške identitete. S konfrontacijo dosedanjih izkušenj prikaže sestavek tudi uporabnost metode.

The span between monument conservation theory and practice is still extremely large. Neither is clearly defined and the methodological manners of identification are not yet elaborated. We are therefore confined to the so-called settlement monuments and patrimony. The following method has been formed through the practice: the ascertaining of the settlement identity, the ascertaining of its value, of its monument identity. By means of confrontation of the up-to-now experiences the article indicates the practical use of the method.

Razhajanje med spomeniškovarstveno teorijo in prakso je še vedno veliko, dostikrat pa tudi nedoločljivo, saj na mnogih področjih ni jasno definirana ne ena ne druga, prav tako pa niso izdelani načini identifikacije za več vrsti spomenikov. V tem sestavku se omejujemo le na t.i. naselbinske spomenike in dediščino.

Pri delu v praksi se je izoblikovala takale metoda spomeniškovarstvene analize naselja:

Spomeniškovarstvena analiza naselja

I. Ugotavljanje identitete naselja

Kdaj je neka pojavna oblika spoznana za naselje? Kako je označeno neko naselje danes (razne tipologije, uveljavljena delitev naselij na mesta in vasi, položaj konkretnega naselja v današnjih silnicah razvoja njegovega ožjega in širšega območja)? Na večino teh vprašanj odgovarja urbanistično in prostorsko planiranje s svojimi osnovnimi podatki. Poglavitna vprašanja, na katera mora odgovoriti spomeniško varstvo, pa so: kje, kdaj in zakaj je naselje nastalo? Na ta vprašanja najlaže odgovorita zgodovina in geografija.

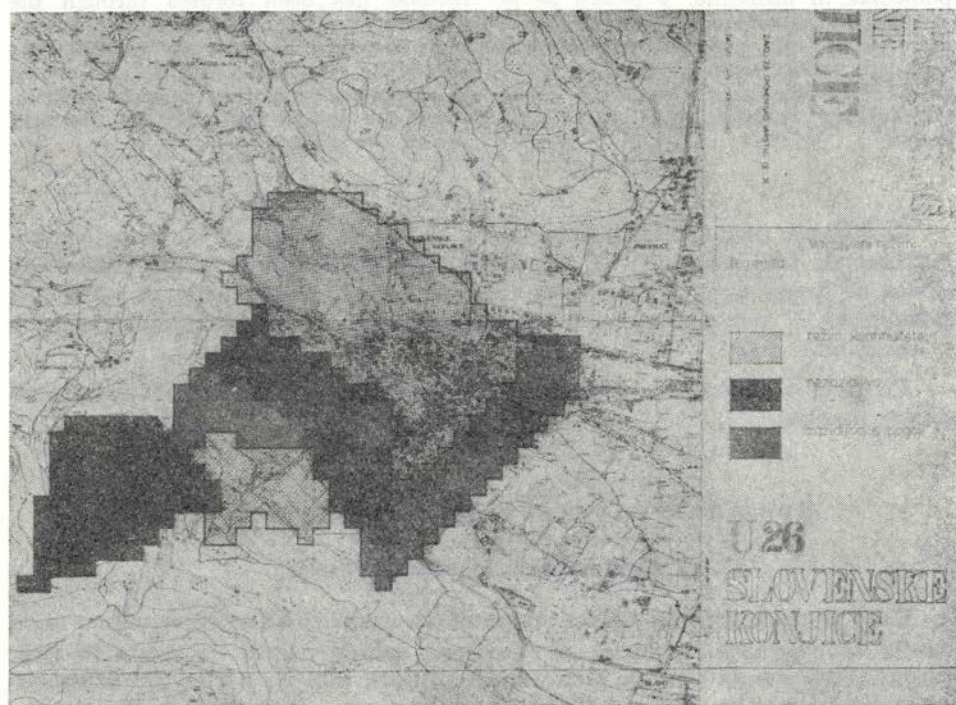
II. Ugotavljanje vrednosti naselja kot pojava (samega po sebi)

Koliko so v fizičnem videzu naselja izraženi vsebina in funkcija, vzrok in namen njegovega obstoja, ali drugače povedano primernost, avtentičnost, ki se izraža v arhitekturi, urbanizmu in volumnu naselja ter njegovem razmerju do okolja, krajine.

Na ta vprašanja odgovarja arhitekturna, urbanistična in prostorska analiza. (Vsaka izmed njih ima že tudi svoje kriterije, po katerih lahko neko naselje uvrstimo v spomeniško kategorijo.)

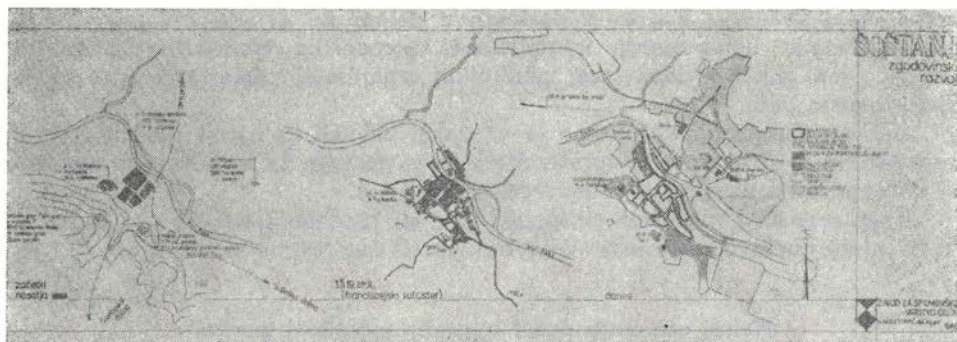
III. Ugotavljanje (kompleksne) spomeniške identitete naselja

Po sedANJI razvrstitvi kulturne dediščine na zvrsti (umetnostna, etnološka, tehnična, zgodovinska, arheološka...) naselje pregledamo tudi s tega vidika. Vsaka stroka evidentira posamezne spomeniške sestavine naselja in jih **doda** arhitekturno-urbanistično-prostorski analizi naselja pod II. Vsaka izmed teh evidenc je strokovno samostojna in suverena, dopolni pa analizo pod I. in II. v metodo kompleksnega spomeniškovarstvenega vrednotenja naselja kot **kulturne dediščine**.

Sl. 9. Slovenske Konjice — spomeniškovarstveni režimi za naselje (iz elaborata ZSV Celje: Spomeniškovarstvena izhodišča za prostorski plan občine Slovenske Konjice 1980)

Fig. 9 — Slovenske Konjice — Monument conservation regimes applied to the settlement (from the elaborate of the Monument Conservation Institute of Celje: Conservation Starting Points for the Urban Plan of the Commune of Slovenske Konjice, 1980)

Sl. 10. Soštanj — Zgodovinski razvoj (shema)
Fig. 10 — Soštanj — Historic development (scheme)

Dosedanji način valorizacije naselbinske dediščine

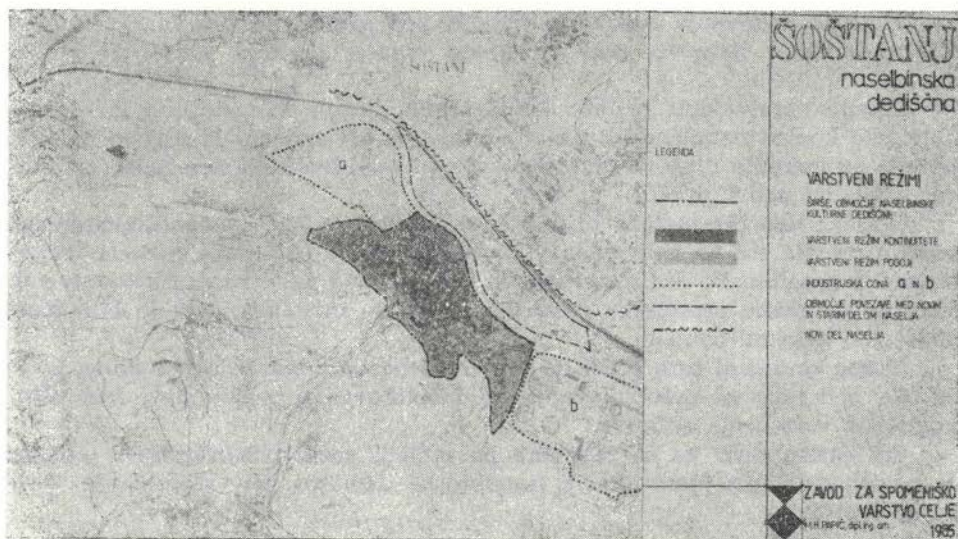
Ugotoviti moramo, da je v dosedanji spomeniškovarstveni praksi praviloma manjkala analiza pod točkama I. in II., čeravno je **temeljna** za ugotavljanje **naselbinskih** kvalitet. Največkrat se je izvajalo **varstvo** in določal **obseg** varovanega območja naselja na podlagi parcialnega obravnavanja naselja (po posameznih strokah in z vidika posameznih strok).

Npr. Ugotavljanje umetniško-likovne komponente naselja je ocenjevanje dediščine omejevalo na enostavno ugotavljanje pravilne (?) zasnove srednjeveškega trga; pri tem se je ta pravilnost ugotavljala samo za tlorisno obliko tržnega prostora (dostikrat je bila že parcelacija drugotnega pomena) na ugotavljanje večje ali manjše »ambicioznosti« trške ali meščanske arhitekture, praviloma brez ugotavljanja njene **vsebine**.

Reči moramo, da je bil tak način ugotavljanja spomeniške identitete naselja pomanjkljiv, ker po njem nikoli ni bilo mogoče ovrednotiti naselja **KOT CELOTE** in v tej celoti iskati različnih vrednosti, ki jo sestavljajo. V takšnem načinu obravnavanja se tudi ni izluščila čudovita gradacija vrednosti posameznih delov naselij in razmerij med njimi, kar je poglavitna značilnost **kompleksne dediščine**, kakršna je **naselje**. Torej ne samo točno določene posamezne kvalitete, ampak njihovo prepletanje med sabo, ki da v vsaki novi kombinaciji (naselju) novo vrednost. Tako ugotavljanje vrednosti pa v dosti večji meri omogoča način analize, opisan pod točkami I., II. in III.

Uporabnost metode v praksi

Čeprav se je metoda oblikovala ob konkretnih primerih, pa moramo takoj povedati, da so redka naselja, ki so bila kompleksno obdelana. Ponavadi ni bila izdelana v celoti analiza pod točko III, pa tudi v analizi pod točko I. smo se morali dostikrat zadovoljiti z nekaj osnovnimi podatki. Opravičilo za to je predvsem narava konkretnih nalog, v okviru katerih je bila narejena inventarizacija in valorizacija naselbinske dediščine. Zaradi tega je bilo minimalno

Sl. 12. Soštanj — Spomeniškovarstveni režimi za naselje (iz elaborata ZSV Celje: Spomeniškovarstvena izhodišča za načrt prenove starega mestnega jedra Soštanj 1985)

Fig. 12 — Soštanj — Monument conservation regimes applied to the settlement (from the elaborate of the Monument Conservation Institute of Celje: Conservational Starting Points for the Renovation Plan of the Old Town Nucleus of Soštanj, 1985)

4. Določimo (zamejimo na grafični prilogi) dele naselja, ki imajo po teh kriterijih **nesporno spomeniško identiteto** (potencialno). (Ta območja bo treba natančno interdisciplinarno raziskati — analiza pod točko III.)

Tako območje, ki je po sestavi lahko vsebinsko in kvalitetno zelo raznorodno, zavarujemo z delovnim spomeniškovarstvenim režimom **KONTINUITETA IDENTITETE** naselja.

Ta spomeniškovarstveni režim, ki je obenem definicija osnovne vrednosti naselbinske dediščine, pomeni, da je pri vseh nadaljnjih posegih v tako zavarovanem naselju, treba spoštovati kontinuiteto varovanja dosedanjega naselbinskega izročila.¹

5. Ko naselje tako analiziramo, se glede na rezultate arhitekturno-urbaniščne analize (pozitivne, pa tudi negativne) lotimo še **volumenske analize naselja**, samega po sebi in v razmerju do okolja, krajine. Pri tej analizi oblikujemo še dva varstvena režima, ki nam pomagata varovati volumensko identiteto naselja in njegovega delovanja v prostoru.

Enega smo označili z varstvenim režimom **POGOJI** in velja za območje prehoda (stika) visoko vredne naselbinske dediščine v ostali prostor naselja ali okolice. Režim je spomeniškovarstven samo po svojem načelu, redkeje po vsebini. Pomeni prilagojeno gradnjo (ali poseg v prostor) v tem smislu, da se ne ruši zunanja identiteta podobe zavarovanega volumna naselja. Treba je določiti obseg takega območja (na grafični prilogi), kjer bi nekontrolirani posegi še ogrožali spomeniško identiteto naselja.²

Drugi varstveni režim s podobnim smotrom je spomeniškovarstveni režim **NEZAZIDLJIVO**. Na območjih, ki so točno določena (na grafični prilogi)

po kriterijih varovanja identitete naselja kot prostorske plastike (volumna) ali urbanistične zasnove, niso dovoljene nobene gradnje ali drugi posegi v prostor.

S temi varstvenimi režimi: kontinuiteta, pogoji, nezazidljivo (prvi vsebuje celo kopico natančnejših pravil), v osnovi zavarujemo identiteto naselja. Seveda pa moramo njegovo dejansko spomeniško identiteto šele začeti spoznavati. (Analiza pod I. in III.)

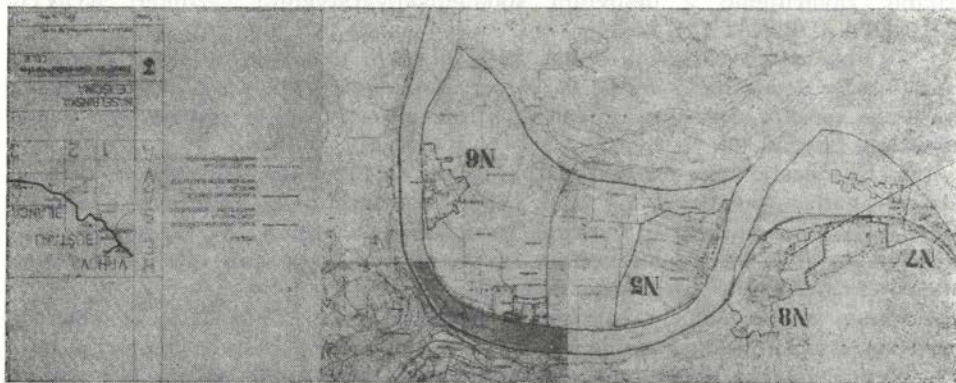
Opisana delovna metoda in iz nje izhajajoči predlog spomeniškovarstvene analize naselja sta se oblikovala v praksi ne kot topografska metoda inventarizacije naselbinske dediščine, ampak kot sestavni del spomeniškovarstvenih smernic³ za razne prostorske dokumente. Načelo inventarizacije je bilo torej podrejeno nekemu namenu.

Morda smo tudi zato prišli do celovitejšega obravnavanja naselbine, ki je že bila pod udarom preoblikovanja in dooblikovanja, vsaj v prvi fazi učinkovitejših varstvenih režimov.

Pri našem delu pa se ravnamo po metodi spomeniškovarstvene analize za naselja tudi pri identifikaciji naselbinske dediščine za »razglašanje« kulturne dediščine.

OPOMBE

1. S tem varstvenim režimom smo tudi pri urbanistih, s katerimi smo sodelovali, dosegli boljše razumevanje značaja spomeniškega prostora. Morda tudi zato, ker pogoji spomeniške službe niso bili več tako togi, ker je dovolila nekoliko »pogledati v svojo delavnico«. V nemalo primerih so urbanisti in arhitekti-projektanti znali in hoteli »kontinuiteto« tudi nadaljevati (če le niso prevladovali širši interesi družbe...). — 2. Isti varstveni režim kakor tudi varstveni režim »nezazidljivo« smo uporabljali za zavarovanje ožje ali širše okolice (t. i. širšega območja) izpostavljenega posamičnega spomenika. — 3. Zavod za spomeniško varstvo Celje.

Sl. 13. Vasi Smarčna, Kompolje, Breg, Šentjur na Polju (občina Sevnica — spomeniškovarstveni režimi za naselja iz elaborata ZSV Celje: Inventarizacija in valorizacija NKD na območju predvidenih HE na Savi 1984)

Fig. 13 — Villages of Smarčna, Kompolje, Breg, Šentjur na Polju (the Sevnica Commune) — Monument conservation regimes applied to the settlements (from the elaborate of the MCI Celje: Inventarization and Evaluation of the Natural and Cultural Patrimony in the Area of the Anticipated Hydro-power Plants on the Sava, 1984)

PREGLED STAVBNIH PREDPISOV NA SLOVENSKEM

Zvezdana Koželj

A SURVEY OF BUILDING REGULATIONS IN SLOVENIA

POVZETEK

Pregled stavbnih predpisov na Slovenskem, ki so bili pomembni za razvoj in urejanje prostora ter varstvo naravne in kulturne dediščine je bil sestavljen kot dopolnilo k zgodovini varstvenih aktivnosti. Tu ga objavljamo, da bi pregled dosegel širši krog strokovnjakov.

A survey of building regulations in Slovenia which were important for the development and landscape-planning as well as for the preservation of natural and cultural patrimony was composed as a supplement to the history of conservation activities. It is published here in order to reach a larger circle of experts in this field.

Pregled stavbnih predpisov na Slovenskem, ki so bili pomembni za razvoj in urejanje prostora ter varstva naravne in kulturne dediščine, je bil sestavljen kot dopolnilo k zgodovini varstvenih dejavnosti.

Medtem ko je nekako do 18. stoletja na razvoj bivališč vplivala kvečjemu zemljiška gosposka, je tedaj prevzela pobudo država za »gradbeno policijo«, tj. dejavnostjo (ne posebnim organom), ki naj bi preprečevala požare. Obenem je bil namen državnega poseganja na podeželju poboljšati kmetijstvo in povečati prirastek prebivalstva z izboljšanimi higienskimi razmerami. Ta policija je imela že dolge izkušnje, ki so se razvijale v požarno zelo ogroženih mestih. (V njih so se npr. že prej uveljavile zidane stene namesto lesenih, oboki v črnih kuhinjah, dimniki in njihovo čiščenje!)

Požarni red iz leta 1722 je za notranje avstrijske dežele (h katerim je spadala današnja Slovenija) na splošno določal, naj ognjišča ne bodo previsoka; zahteval je urejen dostop do dimnikov in požarni tlak na podstrešjih.

Požarni red Marije Terezije za Kranjsko iz leta 1773 je npr. veljal za podeželje v primerjavi z mesti le po možnosti. (Izmed njegovih številnih določil so utegnili vplivati na kmečki dom zlasti predpisi, po katerih naj bi bila ognjišča odmaknjena od lesenih sten.)

Znova je bil izdan skupen požarni red leta 1782, nato je bil objavljen za posamezne dežele. Leta 1787 je bil v bistvu povsod uveden postopek za izdajo gradbenega dovoljenja na podlagi gradbenega načrta. Štajerski (leta 1792) je s posebnim požarnim redom sledila Kranjska leta 1795. S tem je bilo v celoti uvedeno izdajanje požarnih redov za podeželje (t. i. »Postava za volo ognja na kmetih«), ločeno od posebnih požarnih redov za mesta in trge. Med drugim so skušali omejiti požare že z natančno določeno ureditvijo naselja: vsaj klaftra prostora med hišami; umik skednjev od hiš; sajenje visokih

dreves, posebno orehov, ki naj bi zadrževala ogenj; naprava soseskinih sušilnic zunaj vasi; po možnosti kritje streh s škodlami ne pa s slamo; primerna oddaljenost peči in ognjišč od lesenih sten, izdajanje gradbenih dovoljenj po gosposki, prednost kvalificiranih zidarjev in tesarjev pri oddaji del itd.!

V novi vrsti požarnih redov, ki so nastajali v drugi polovici 19. stoletja, so prihajale do veljave poleg požarnovarstvenih tudi druge potrebe, tako varnost pred poplavami, higiena itd. Leta 1862 je prešla gradbena uprava v pristojnost občin in temu je bil prilagojen tudi štajerski red iz leta 1864; leta 1867 pa so deželni zbori dobili pravico za izdajanje gradbenih predpisov. Na Štajerskem se je v naslednjih letih spremenil omenjeni red zlasti s tem, da so bila leta 1872 z nekimi omejitvami dovoljena podstrešna stanovanja in da so predpisane mere leta 1876 preračunali na metrski sistem. Gradbeni red za Koroško (brez Celovca) je izšel tik pred uveljavljanjem deželne zakonodaje in se je ravnal po podobnih vodilih kot štajerski. Gradbeni red za Istro (brez Pulja) iz leta 1874 se je deloma skliceval na posebne predpise gasilskega reda, sicer pa je dopuščal precejšnjo prostost za podeželske hiše, katerih gradnja naj bi bila olajšana in na moč poceni. Za Kranjsko (razen Ljubljane) je zakon izšel leta 1875. Gradbeni red za mesto Trst in njegovo območje (1884, 1888) je bil — podobno kot red za Istro — za podeželske gradnje zelo širokosrčen. V Prekmurju sta veljala požarno-policijska reda, sprejeta na skupščini Železne županije leta 1908 in županije Zala.

V stari Jugoslaviji je Gradbeni zakon iz leta 1931 pridržal ureditev gradenj na vasi posebnim pravilnikom, ki naj bi izšli v dveh letih. Tak pravilnik pa je izšel, kot je znano, le za vasi v neposredni bližini mest in trgov (1933, spremenjen 1938). Drugod so ostali v rabi stari deželni predpisi! (Banu je bilo celo naloženo, naj doseže pri gradbenih in sanitarnih organih, da bi se pripravi za razne pokrajine tipski projekti glede na podnebne razmere.)

Če povzamemo, so bili stari gradbeni predpisi izraz nekih splošnih teženj (razvojno gledano) gosposk, nato gospodarstva in še posebej države. Pomena gradbenih predpisov pa ne gre precenjevati: predvsem praktično niso mogli bistveno vplivati na že obstoječe zgradbe. Starejši predpisi, zlasti tisti iz 18. stoletja, so bili večkrat neživljenjski; nastali so iz neizkušene, absolutistične birokratske prakse, ki je pripisovala normam prevelik pomen. Posebno novejši predpisi pa so dopuščali na podeželju toliko izjem, da so večkrat sami sebi jemali pravo moč. Gradbena uprava gosposk in poznejša javna gradbena uprava sta imeli zelo proste roke, kar je praktično pomenilo, da so dovoljevali take gradnje, kot so jih ljudje želeli. Kljub temu pa kažejo predpisi neko razvojno težnjo, ki v daljšem času ni mogla biti brez posledic.

VIRI

Vilfan Sergej: Kmečka hiša, Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog, I. zv., Agrarno gospodarstvo, SAZU, Lj. 1970, str. 585—589. — Pirchegger H.: Geschichte der Steiermark III, Graz 1932-4, str. 142-3, 233. — Genth O.: Baurecht u. Baupolizei, v Mischler-Ulbrich 1. str. 403—416. — Pace: Die Bauordnungen, I Abt. Wien (Manz) 1911, — Mulaček R.: Gradbeni predpisi, Lj. (Pravnik) 1940. — Zbirka parentov v AS oz. normalij v Mestnem arhivu Ljubljana. — Baš Franjo: Organizacija spomeniškega varstva v slovenski preteklosti, VS V 1953-4, str. 13—38. — Komelj Ivan: Leto 1945 in varstvo kulturnih spomenikov na Slovenskem, VS XX, 1976, str. 5—52.

SIMBOLIČNI IN GEMATRIČNI POMEN ŠTEVILA 17 V ŠIRINI
STIŠKE BAZILIKE

Tine Kurent

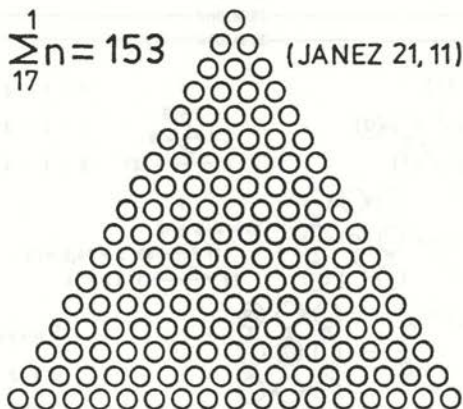
THE SYMBOLICAL AND GEMATRICAL
MEANING OF
NUMBER 17 IN THE WIDTH OF
BASILICA AT STIČNA

POVZETEK

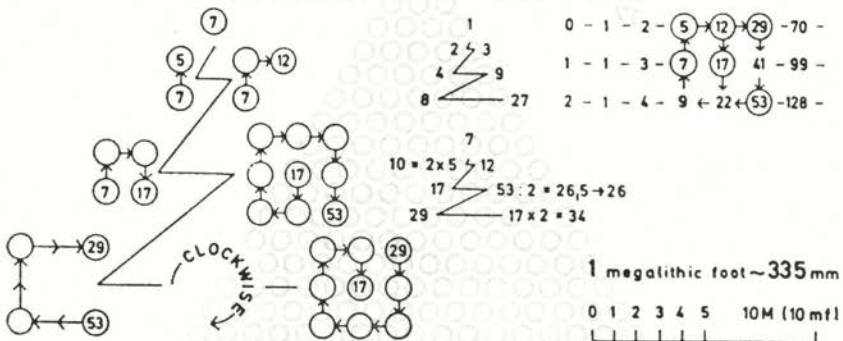
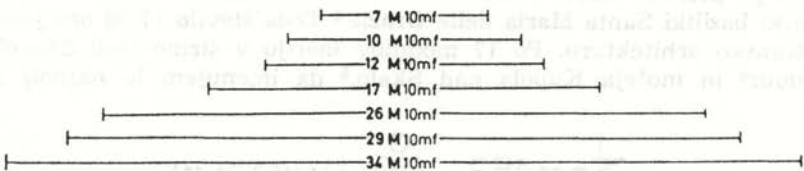
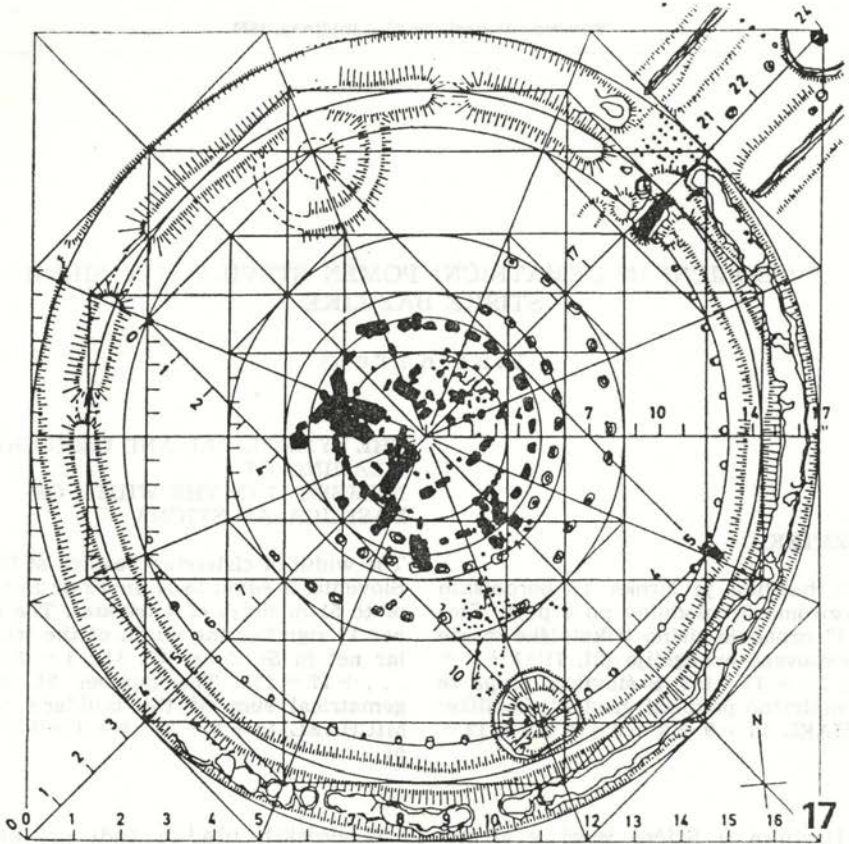
Stiška bazilika je široka 17 bordojskih uln oziroma 51 modulov po 4 pesti. Število 17 označuje širino trikotniške mreže iz Janezovega evangelija (21, 11): $1 + 2 + 3 + \dots + 17 = 153$. S številom 51 pa se je gematrično podpisal graditelj bazilike: MICHAEL $13 + 9 + 3 + 8 + 1 + 5 + 12 = 51$.

The width of cistercian basilica at Stična, Slovenia, is equal to 17 *aunes de Bordeaux*, or to 51 modules of 4 *trientes*. The number 17 signifies the width of the triangular net in St. John (21, 11): $1 + 2 + 3 + \dots + 17 = 153$. The number 51 is the gematrical sum of the builder's name: MICHAEL $13 + 9 + 3 + 8 + 1 + 5 + 12 = 51$.

Bazilika v Stični meri v širino 17 bordojskih uln,¹ a tudi pri drugih cerkvah je pogosto najti v širini modularni mnogokratnik 17. Na primer v elianski baziliki Santa Maria delle Grazie.² Toda število 17 ni omejeno samo na krščansko arhitekturo. Po 17 modulov merijo v širino tudi Stonehenge,³ Borobudur⁴ in mošeja Kupola nad Skalo,⁵ da imenujem le najbolj znane.⁶

Sl. 14. Število 17 je osnovnica trikotniškega števila 153
Fig. 14 — Number 17 is the base — line of the triangular Number 153

Sl. 15. Sirina Stonehenga meri 17 modulov po 20 čevljev, dolgih 335 mm
 Fig. 15 — The width of Stonehenge is 17 modules à 20 feet, 335 mm long

Lahko torej sklepamo, da je v številu 17 skrit pomemben in starodaven simbol. Pri nas je znana krščanska razlaga simbola, predkrščanski pomen pa ne.⁷

Nova zaveza omenja število 17 samo posredno, skrito v številu 153: Simon Peter je stopil na suho in potegnil mrežo, polno velikih rib — bilo jih je sto triinpetdeset.⁸ V trikotniškem številu, katerega osnovnica meri 17 kalkulov, je namreč skupno 153 kamenčkov. Cerkev, ki je široka 17 modulov, torej sprejema vernike tako kot mreža, ki zajema ribe. Lahko sklepamo, da je tudi prastari, budistični in islamski simbol številka 17 vrezan na trikotniško število. Krščanstvo je stari simbol očitno prevzelo iz starejših kultur, v islam pa je število 17 najbrž zašlo prek Bizanca.⁹

Toda širino 17 uln je mogoče prikazati tudi kot 51 modulov po 4 pesti.¹⁰ Število 51 pa je gematrični podpis graditelja stiške bazilike: numerična vrednost črk zahodne abecede¹¹ v besedi MICHAEL¹² znaša 51:

M	13
I	9
C	3
H	8
A	1
E	5
L	12
<hr/>	
	51

Modularna mnogokratnika v širini stiške bazilike imata torej simboličen in gematričen pomen.

Seštevek števil v vrstah, stolpcih in diagonalah magičnega kvadrata na Dürerjevi Melanholiji je 34. To število je sorodno številu 17:

16	3	2	13
5	10	11	8
9	6	7	12
4	15	14	1

Vendar ne vem, če ima to kakšno zvezo z mnogokratnikom 17 v arhitekturnih merah.

OPOMBE

1. *L'aune de Bordeaux* je naslednik rimske ulne, dolge 4 čevlje. Meri 119,12 cm, kar je nekaj več od štirih rimskih čevljev.

2. Glej razpravo T. Kurent, Merska kompozicija elianskih bazilik v Gradežu. — Delo oddano v tisk profesorju Marku Pozzettu leta 1982.

M. Pozzetto, Appunti sul problema della configurazione speciale delle basiliche Eliane di Grado. — *Felix Ravenna IV*, serie III—IV (CIII—CIV), 1972.

G. Cuscito, *Die Frühchristlichen Basiliken von Grado*, Specimen, Bologna 1979.

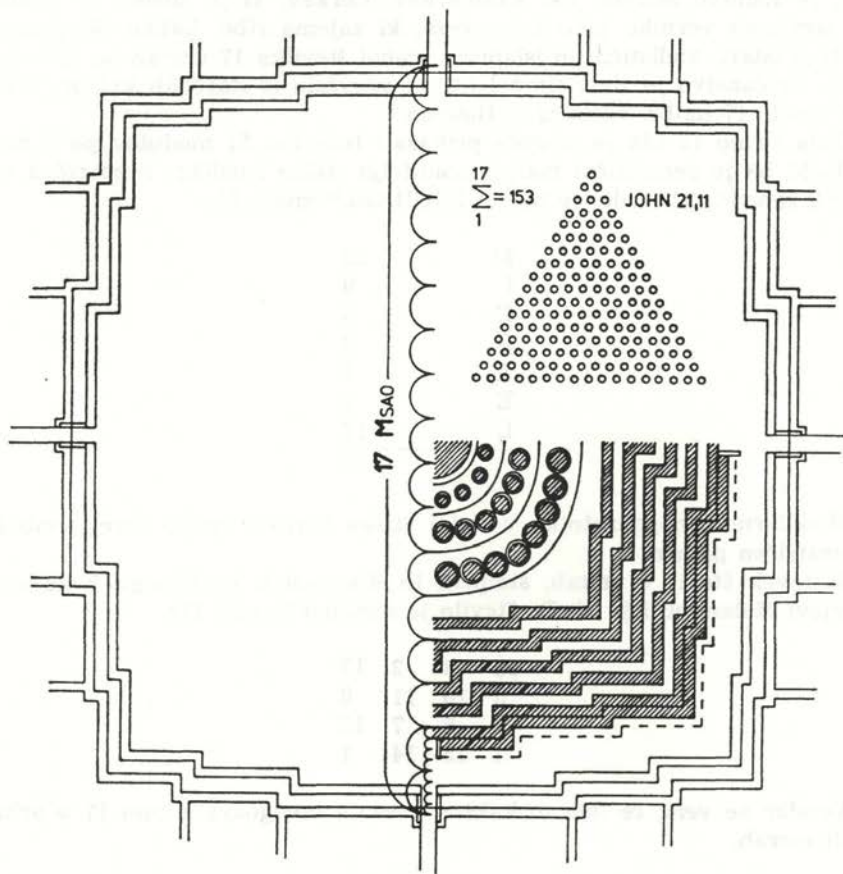
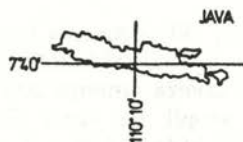
3. T. Kurent, Stonehenge and the Vitruvian Amusium. — *The Architectural Association Quarterly*, vol. 7, no. 3, 1975.

4. T. Kurent, The Symbolic Numbers and Shapes of Borobudur. V tisku.

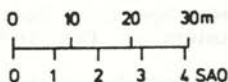
5. T. Kurent, The Dimensional Composition of the Dome of the Rock. — Rokopis.

ᠮᠣᠷᠣᠪᠤᠳᠤᠷ ᠰᠢᠷᠢᠨᠠ

BOROBUDUR 8th century A.D.

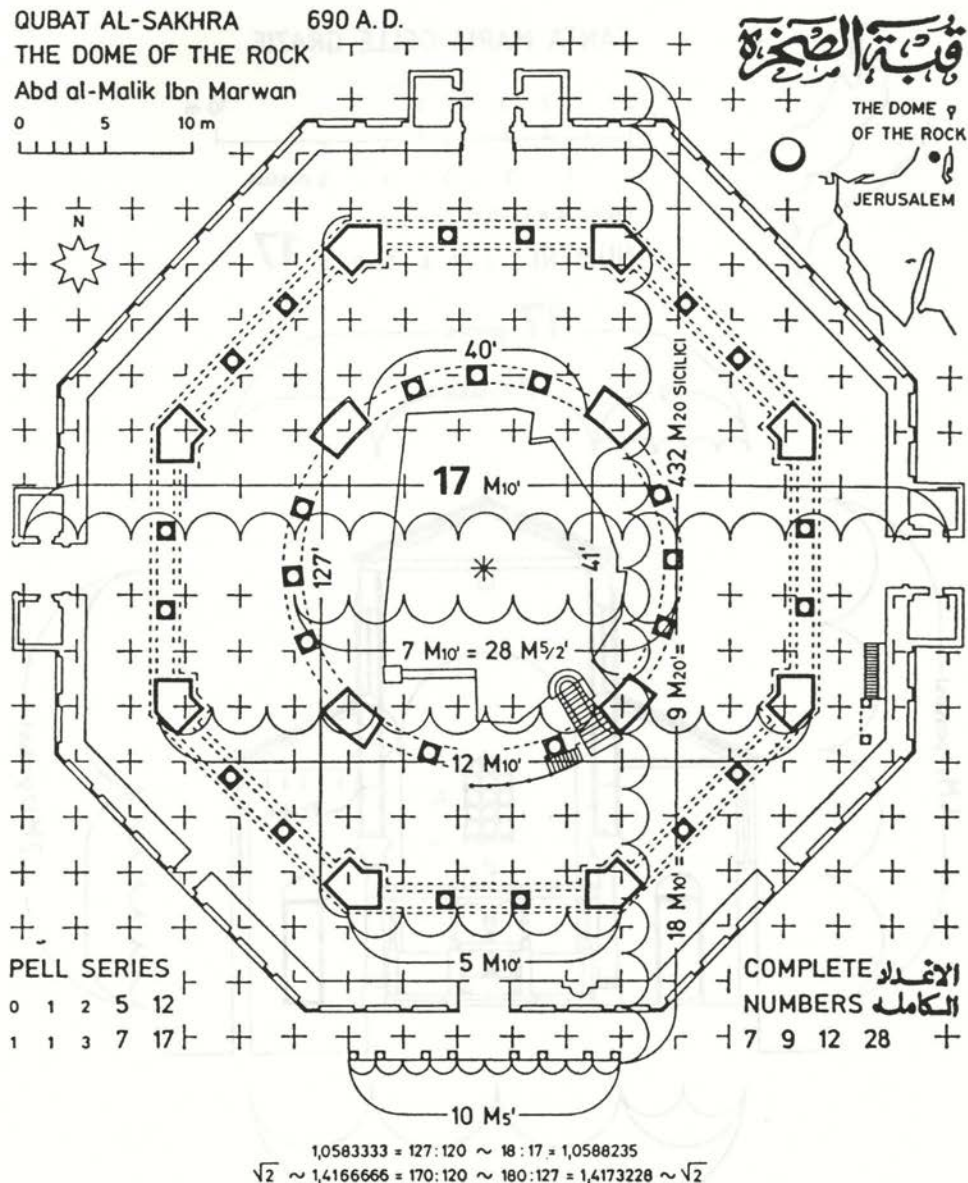
M 1SAO
M 0,75 NGU

SIZES IN INDO-CHINA					
MAU	1				72,750 m
SAO	10	1			7,275 m
NGU	30	3	1		2,425 m
THOUK	150	15	5		0,485 m
TAHK	1500	150	50	10	4,850 m
FAHN				100	0,488 m

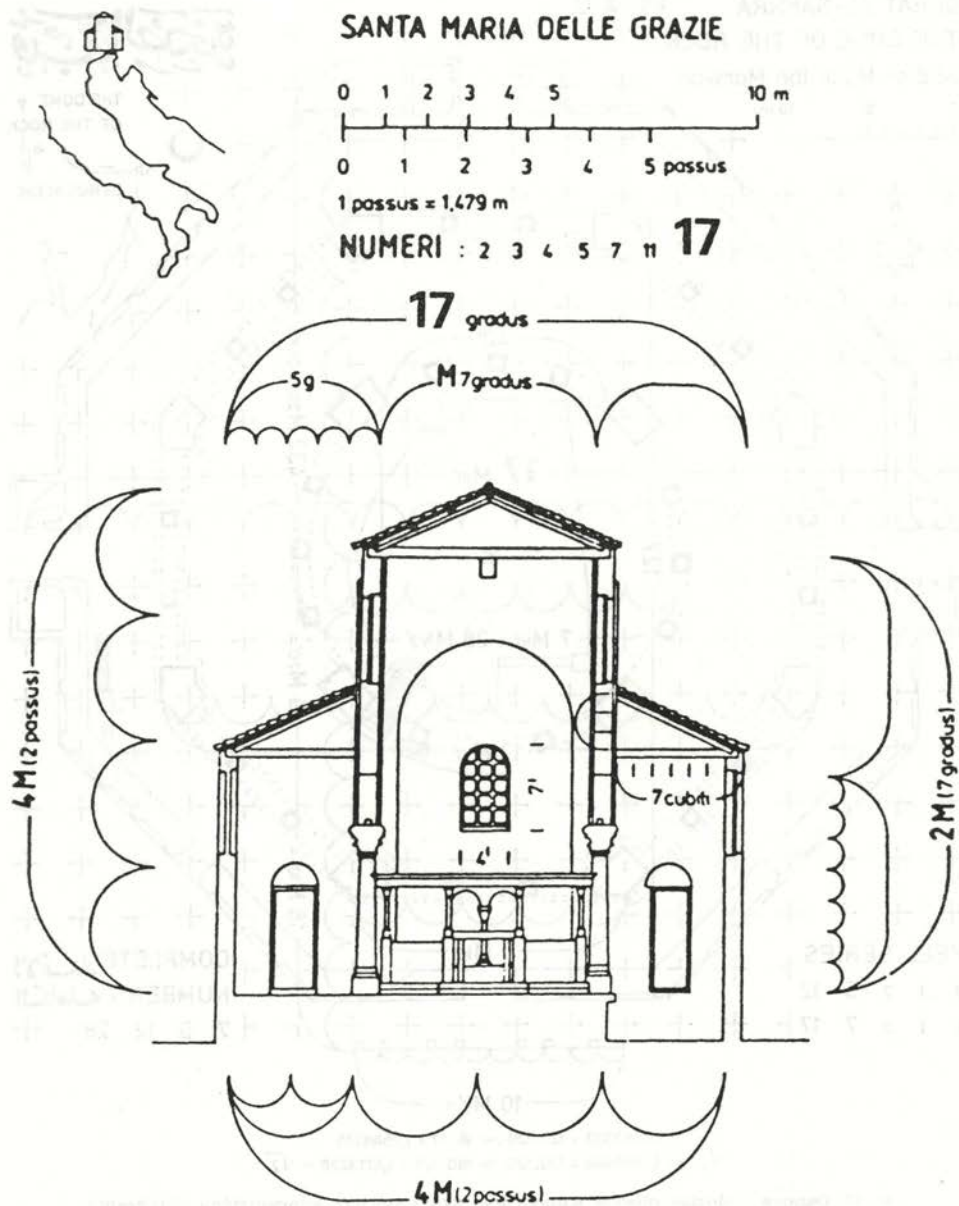
Sl. 16. Sirina Borobudura meri 17 modulov po 1 saO

Fig. 16 — The width of Borobudur is 17 modules à 1 saO

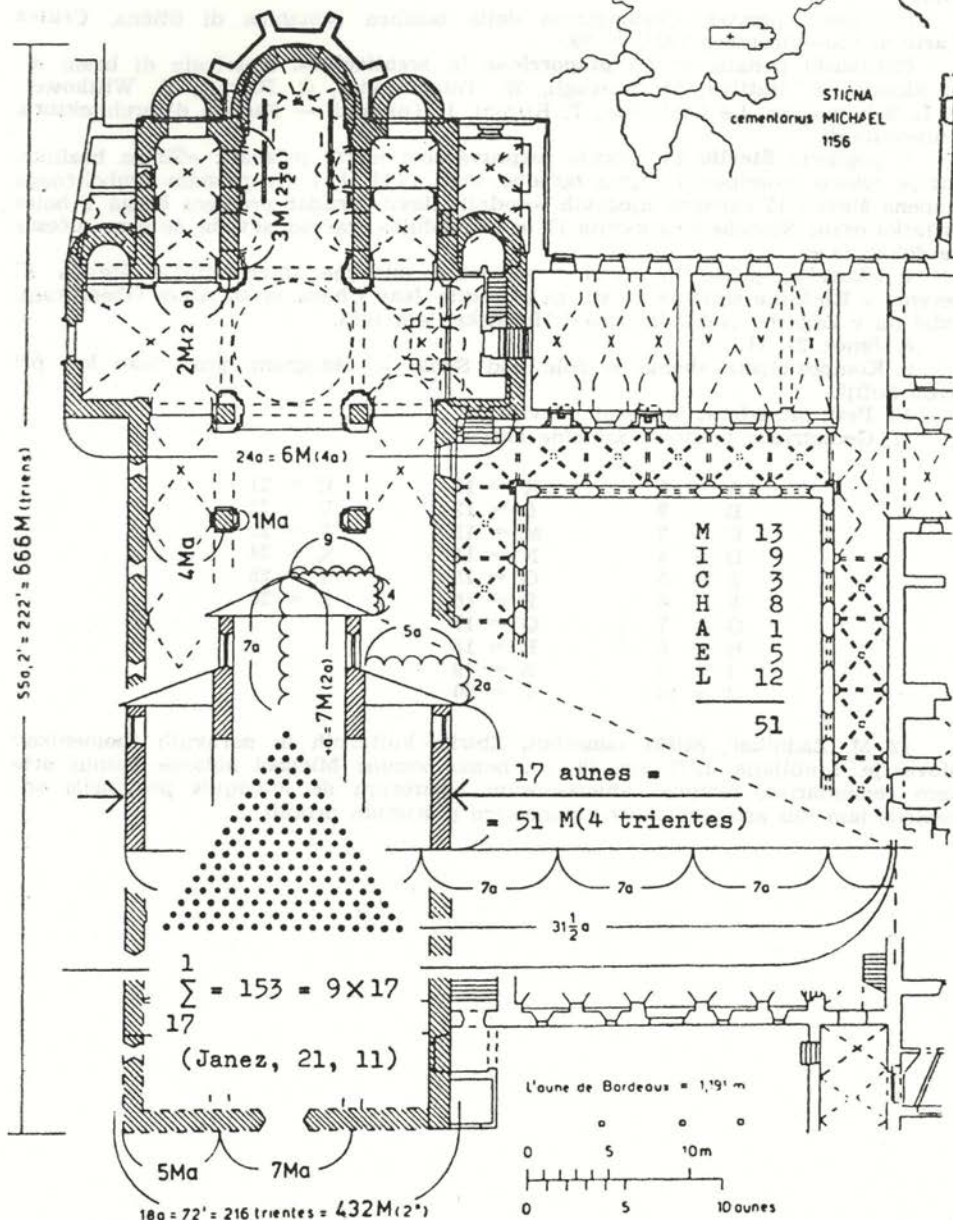
Sl. 17. Osnova v torisu mošeje Kupola nad skalo sta dva koncentrična oktagrama. Od tod širina 17 in dolžina 18 modulov po 10 bizantinskih čevljev

Fig. 17 — The basis of the ground-plan of the Mosque Kupola nad skalo (above the rock) is represented by two concentric octagrames. Hence the width of 17 and length of 18 modules à 10 Byzantine feet

Sl. 18. Širina Bazilike Santa Maria delle Grazie pri Gradežu meri 17 modulov po 1 gradus
 Fig. 18 — The width of the basilica of Santa Maria delle Grazie near Grado (Grado) is 17
 modules à 1 gradus

STIČNA

Sl. 19. Stiška bazilika je široka 17 modulov po eno aune de Bordeaux oziroma 51 modulov po 4 tries

Fig. 19 — The basilica at Stična is wide 17 modules à one aune de Bordeaux, or 51 modules à 4 tries respectively

6. T. Kurent, **Kozmogram romanske bazilike v Stični. Cosmogram of the Romanesque Basilica at Stična.** — Fakulteta za arhitekturo, Univerza v Ljubljani, 1977.

Italijanski prevod: Cosmograma della basilica romanica di Stična. **Critica d'arte**, luglio—dicembre 1980, 3—39.

Italijanski ponatis v: **La proporzione in architettura.** Antologia di brani di: L. Salerno, E. Battisti, M. Buscagli, W. Tatarkiewicz, C. Bairati, R. Wittkower, T. L. Schumacher, Le Corbusier, T. Kurent, L. Quaroni. — Facolta di architettura, Universita di

V poglavju **Število 17** zgornje razprave sem moral priznati: »Sirina bazilike, kar je gotovo prominentna mera zgradbe, meri 17 M (1 a). Ne poznam simboličnega pomena števila 17 oziroma njegovih sorodnih števil. Vendar premera kroga Y-holes in jarka okrog Stonehengea merita 17 in 34 modulov, kar pa, seveda, še prav ničesar ne dokazuje.«

7. Islamske, grške in rimske, večinoma mistične interpretacije števila 17 beremo v **Rječniku simbola**, ki sta ga priredila Jean Chevalier in Alain Gheerbrant, izdal pa v Zagrebu Nakladni zavod Hrvatske, leta 1983.

8. Janez, 21, 11.

9. Kompozicijska shema Kupole nad Skalo je oktogram, prav tako kot pri Sveti Sofiji.

10. Pest, lat. **triens**, je tretjina čevlja.

11. Gematrična vrednost zahodne abecede:

A = 1	K = 11	U = 21
B = 2	L = 12	V = 22
C = 3	M = 13	W = 23
D = 4	N = 14	X = 24
E = 5	O = 15	Y = 25
F = 6	P = 16	Z = 26
G = 7	Q = 17	
H = 8	R = 18	
I = 9	S = 19	
J = 10	T = 20	

12. M. Zadnikar, **Stiški samostan**, Zbirka kulturnih in naravnih spomenikov Slovenije, Ljubljana, 1977, str. 38: ... homo nomine Michael natione latinus arte vero cementarius, tempore antecessorum nostrorum de longiquis provinciis adveniens iam diu arte sua nostro monastero plurimum profuit...

STRUNJAN — NARAVNA IN KULTURNA DEDIŠČINA

Sonja Hojer, Boris Križan, Mojca Ravnik,
Daniela Tomšič

Uvod

STRUNJAN, SITE AT THE ADRIATIC
COAST

POVZETEK

V sestavku opredeljujejo različne stroke naravno, predvsem pa kulturno dediščino Strunjana, obravnavajo njegovo naravno in kulturno identiteto. Ugotovljene vrednote so podlaga za nadaljnji gospodarski družbeni in kulturni razvoj kraja. Družbeno in prostorsko načrtovanje jim mora zagotoviti kontinuiteto, le tako bodo uresničena načela varovanja bogate dediščine.

In the article various professional branches are defining natural and above all cultural heritage of Strunjan and are dealing with its natural and cultural identity. The established values are basis for the further economic, social and cultural development of the place. Social and landscape planning must ensure their continuity, as only in such a way the protection principles of the rich heritage could be carried out.

Naravna in kulturna dediščina so po Zakonu o naravni in kulturni dediščini nepremičnine in njihove skupine, območja in posamezni deli narave, ki imajo za SR Slovenijo ali njeno ožje območje kulturno, znanstveno, zgodovinsko ali estetsko vrednost.

Dele naravne in kulturne dediščine, ki imajo posebno kulturno, znanstveno, zgodovinsko ali estetsko vrednost, razglase pristojni organi za kulturne in zgodovinske spomenike ali naravne znamenitosti.

Naravne in kulturne vrednote Strunjana so že opredeljene v Urbanističnem načrtu za mesto Piran (novelacija 1976) ter v ostali občinski urbanistični in prostorski dokumentaciji, v kateri so verificirane z varstveno kategorijo krajinskega parka, del območja pa z varstveno kategorijo naravnega rezervata nacionalnega pomena.

Pričujoče besedilo pomeni korak naprej: vsebuje strokovne osnove za družbeno planiranje, katerega nosilci določajo in usmerjajo varstvo naravne in kulturne dediščine, predvsem z vidika preverjanja in ugotavljanja stanja, ter uporabo tega stanja za izhodišča prostorskega plana. Glavni smoter tega je smiselno urejanje prostora z vsemi njegovimi vrednotami in ohranjanje kvalitetnega okolja, primerne za gospodarski in družbeni razvoj v naravno, ekološko in estetsko uravnovešeni pokrajini. Da bi uresničili ta smoter, pa je treba za vsak poseg, spremembo oziroma nadaljnjo preobrazbo krajine izdelati popolno in vsestransko strokovno oceno.

Različne stroke opredeljujejo v tem besedilu naravno in kulturno dediščino Strunjana, torej naravno in kulturno identiteto tega kraja. Te vrednote so podlaga za nadaljnji gospodarski, družbeni in kulturni razvoj kraja. Družbeno in prostorsko načrtovanje jim mora zagotoviti kontinuiteto; le tako bodo uresničena načela, ki jih obstoječa družbeno verificirana urbanistična in prostorska dokumentacija že vsebuje.

I. A. KRAJINSKI PARK

Meje območja: zavoj ceste Strunjan—Beli križ ob koncu solin, cesta Strunjan—Beli križ, most čez Strunjanski potok, cesta Strunjan—Izola, Simonov zaliv.

Strunjanski polotok se zajeda v Tržaški zaliv med Izolo in Strunjanskim zalivom in pomeni na slovenski obali prostorsko enoto, ki je ostala v zavetju pred intenzivno urbanizacijo in industrializacijo. Polotok in deloma že v soline spremenjeni Strunjanski zaliv, ki se nadaljuje v Strunjansko dolino, je sklenjena krajinska enota z elementi prvobitne in kultivirane narave, ki se odlikuje z naravnimi posebnostmi, krajinsko lepoto, kulturnimi spomeniki in pričevanji človekovega dela.

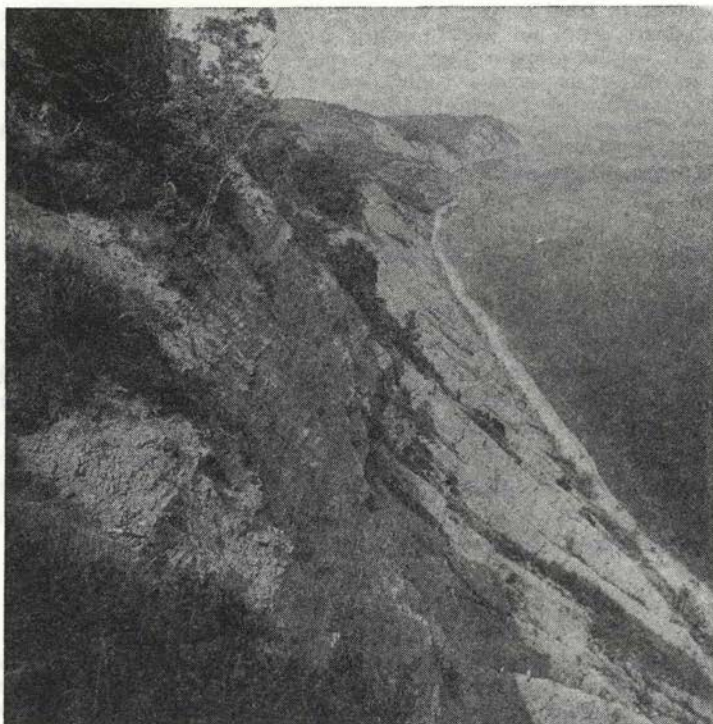
Laguna je tudi pomembno pribežališče rib in pomemben življenjski prostor za množico komercialnih rib, s tem pa tudi velik potencial za gojenje marikultur.

Antropogeni prostorski elementi

Območje razloženih naselij v Koprskem primorju se v glavnem ujema z območjem najintenzivnejšega vrtninarstva in sadjarstva. Razložena poselitev pobočij Strunjanskega potoka je dediščina večstoletnega funkcionalnega uvažanja — zaradi izredno ugodnih pedoklimatskih razmer — intenzivne, v primicije usmerjene agrarne proizvodnje v agrarno okolje. Načelu rahločutnega vpletanja bivalnih objektov v agrarno preoblikovano okolje je bila podrejena tudi gradnja v zatišju in izbira manj dominantnih položajev in razgledišč.

Razvoj turizma je prinesel v okolje poleg hotelskih objektov in večjega števila počitniških domov tudi sekundarna počitniška bivališča — vikende. Le-ti so po svoji funkciji v konfliktu s primarno dejavnostjo, ki je v preteklosti oblikovala krajino. Praviloma so grajeni v očitnem neskladju z zakonitostmi mediteranske oziroma avtohtone arhitekture in kvarijo krajinsko podobo celotnega območja.

Kulturne terase (paštni) so nedvomno najznačilnejši element agrarne pokrajine Koprškega primorja. Urejanje teras in ustrezni načini pridelovanja grozdja, sadja, vrtnin in njivskih kultur prevladujejo v Koprskem primorju več kot tisoč let. Namen ureditve teras je bil čimbolj smotrno uporabiti naravne danosti pokrajine za kmetijsko proizvodnjo. Teras preprečujejo čezmerno erozijo prsti ob obsežnih nalivih in tudi zadržujejo večje količine vlage v globini v času poletnih suš. Pomemben element teras je njihova širina. Le-ta je odvisna predvsem od nagiba pobočij: kolikor položnejša so, toliko širše so lahko terase in nasprotno. Široke njivske terase, primerne za obdelavo z manjšimi kmetijskimi stroji, je mogoče urediti povsod, kjer je nagib manjši od 20°. Upoštevajoč vrste kulturnih teras, so za Strunjanski polotok značilne deloma vinogradniško-poljedelske, sadjarsko-vrtnarske in predvsem čiste vrtnarske terase (špecice), najbolj ugodne za gojenje ranih pridelkov (primicij). Danes smo priča procesu propadanja in preobrazbi oziroma zaraščanju kulturnih teras po vsem Koprskem primorju, kjer terasasta pokrajina ne služi več prvotnemu gospodarskemu namenu. Proces opuščanja kulturnih teras je pglavitni vidni kazalec družbenoekonomskih sprememb in z njimi povezanega relativnega vrednotenja naravnih danosti.

Sl. 20. Strunjan — pogled z rta Kane proti rtu Ronko. Neprecenljivo bogastvo geološke in geomorfološke dediščine

Fig. 20 — Strunjan — A view from the cape Kane towards the cape Ronko. Invaluable riches in geological and geomorphological patrimony

Opuščanju teras nasproten proces rekultivacije teras, ki je prav tako družbenoekonomsko pogojen, je v zadnjih nekaj letih zelo očiten. Med območji, kjer je ta proces zelo izrazit, je tudi Strunjanski polotok zaradi izjemnih naravnih danosti (prisojna lega, zavetrna lega, kvalitetna prst itd.).

Kompleks strunjanskih solin je najznačilnejši antropogeni element na stičišču maritimnega in terestričnega vodnega elementa ter kopnega sveta. Kot gospodarsko-tehnični, etnološki in ambientalnoestetski spomenik človekovega dela dopolnjuje ambientalno podobo krajine in ji daje še večjo vrednost.

Varstveni režim

Za območje krajinskega parka Strunjan ustreza IV. režimska stopnja (metodologija Inventarja najpomembnejše naravne dediščine Slovenije).

Ta določa omejitve razvoja vseh tistih dejavnosti, ki kvarijo ekološko ravnovesje krajine in kazijo njeno podobo, ter tistih privlačnosti, ki so pogoj za razvoj rekreacije.

Varstveni režim dopušča obstoj in razvoj naselij, objektov in naprav, potrebnih za uspešen turistični razvoj, vendar naj bi njihovo razporeditev, velikost in gostoto posebno pozorno in stalno usklajevali z razpoložljivimi naravnimi možnostmi ter z načeli oblikovanja in varstva naravne in kulturne krajine.

Za ohranitev in izboljšanje življenjskih razmer stalno naseljenega prebivalstva omogoča varstveni režim na tem območju razvoj kmetijstva in turizma, preostale gospodarske in negospodarske dejavnosti pa le toliko, kolikor ne onesnažujejo zraka, vode in tal ter ne kvarijo podobe kulturne krajine in so v skladu s poudarjeno turistično-rekreacijsko funkcijo prostora.

V skladu z obstoječo urbanistično dokumentacijo (Urbanistični načrt za mesto Piran, 1976) je za območje krajinskega parka obvezen ureditveni načrt za celotno območje. Pri njegovi izdelavi mora sodelovati služba za varstvo narave.

I. B. NARAVNI REZERVAT

Meje območja: laguna, klif od solin do Simonovega zaliva s petdeset-metrsko aproksimativno varovalno mejo (razširitev na Punt, zožitev ob vino-gradu na rtu Ronek), obalno morje od klifa navzven v dvokilometerskem pasu.

Poudariti je treba še določene značilnosti in lastnosti obalnega morja. Na že omenjenem stičišču maritimnega in terestričnega vodnega elementa se niso ohranili samo endemični ostanki 2000 let starih tehnologij pridobivanja soli in neke vrste ribogojstva lagunarnih vrst rib, temveč tudi zadnji refugiji mnogih vrst organizmov, ki živijo v somarici in slanici ter izumirajo povsod v svetu zaradi enakih posegov v naravo, kot se izvajajo tudi pri nas.

Varstveni režim

Območje naravnega rezervata je treba ohraniti čimbolj nedotaknjeno. V njem mora biti zavarovana vsa živa in neživa narava. Tudi naravni procesi morajo potekati brez človekovega vpliva (možne so le manjše korekture obrežne linije lagune). Izrecne omejitve veljajo za območje klifa: prepoved gradnje na robu klifa, v bližnji okolici nad njim in pod njim kakor tudi spreminjanje klifne obale. V skladu z obstoječo zakonodajo naj se pred tržnim izkoriščanjem zavaruje tudi obalno morje, ki je zajeto v naravni rezervat.

Območje se lahko nameni za rekreacijo v prosti naravi brez tehničnih naprav.

I. C. DREVORED — SPOMENIK OBLIKOVANE NARAVE

Lokacija drevoreda — ob glavni cesti med Kopro in Portorožem, odsek od Valeta do Izole.

Dvostranski, deloma tudi enostranski drevored pinij (*Pinus pinea*) ob obalni cesti Koper—Portorož je do danes ohranjen v posameznih delih. Najbolj izrazito in strnjeno se razteza od mostu čez Strunjanski potok proti Belvederu.

Je edini evidentirani večji pinijev drevored v Sloveniji in torej pomembna dendrološka znamenitost; hkrati je pomembna prvina oblikovane krajine v tipičnem obmorskem okolju.

Varstveni režim

Varstveni režim prepoveduje spreminjati oblikovno zasnovo drevoreda, uničevati ali poškodovati drevje, spreminjati ekološke razmere, ki so potrebne za razvoj in obstoj drevja, in izvajati gradbene dela, ki lahko prizadenejo posamezna drevesa ali drevored v celoti.

Za vsak poseg je potrebno poprejšnje soglasje službe za varstvo narave.

II. A. URBANIZEM

STRUNJAN — RURALNO NASELJE: URBANISTIČNI SPOMENIK

Strunjan kot ruralno naselje je edini ohranjeni tip razloženega naselja s tipično primorsko ruralno arhitekturo na slovenski obali.

1. Meja urbanističnega spomenika

Na severu je meja urbanističnega spomenika strmi Strunjanski klif, na jugu magistralna cesta Koper—Piran kot meja obravnavanega območja, na vzhodu občinska meja med občinama Izola in Piran kot meja obravnavanega območja, na zahodu poteka meja ob zahodnem bregu doline Punta in ob Stjuži do križišča magistralne ceste z Belokriško cesto.

2. Vrednotenje prostora

a) Širše vrednotenje prostora

Pri širšem vrednotenju prostora se ocenjuje razmerje med nekim prostorom in njegovo okolico.

Obmorsko mesto Piran dolguje svoj obstoj in razvoj rodovitnemu zaledju, ki ga je obdajalo. Le-to je oskrbovalo mesto s poljskimi pridelki in dajalo osnovne surovine za trgovanje. Prav tako bi bila usoda mesta bistveno drugačna brez solinarskih polj in ulova rib. Na videz zaprto mesto je dejansko živelo z zaledjem in bilo z njim povezano ter odvisno od njega. To se kaže tako v obliki kot v legi in razvoju ruralnega naselja Strunjan. Njegov značaj je odvisen od vrste proizvodnje, ruralni pejzaž pa se je oblikoval skozi stoletja in ostal zvest izročilu do današnjih dni.

b) Prostorska zasnova, njen razvoj in ohranjenost

Naselje strnjenegega, izrazito mediteranskega tipa se tu ni nikoli razvilo. Strunjan je razloženo naselje; hiše s tipično ruralno arhitekturo so raztresene po položnih pobočjih sredi večjih obdelovalnih parcel, orientirane po plastnicah. Prebivalci so dolinam (Strunjanska dolina, Borgola, Punta) z gradnjo stanovanjskih in gospodarskih objektov prizanesli in jih namenili izključno za kmetijsko rabo. Izjema je manjše gručasto naselje v Strunjanski dolini ob Stjuži oziroma ob stare cesti na južnem robu območja.

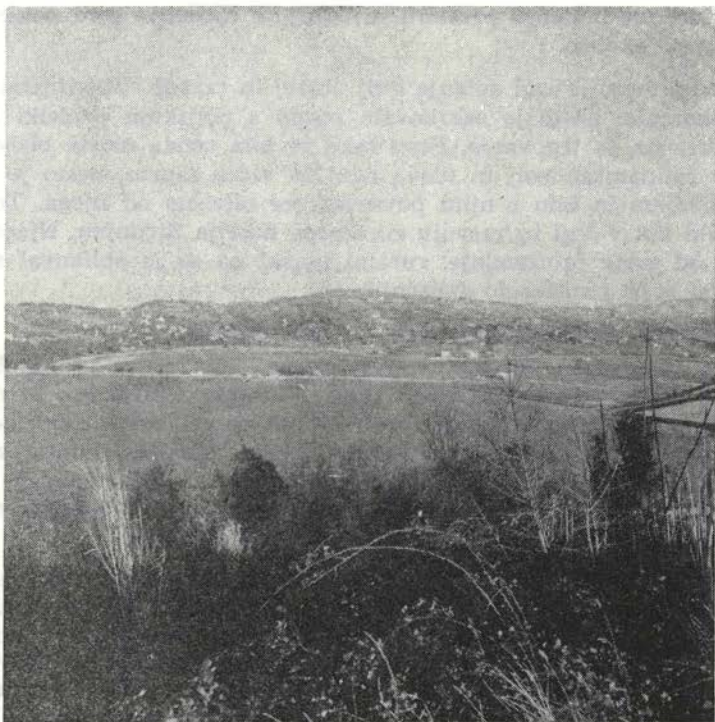
Strunjan ni nikoli bil gosteje naseljeno območje. Poseljen je bil že v antiki, o čemer pričajo arheološke najdbe (temelji pristaniških naprav pod morjem in velike rimske vile na območju Vile Tartini in San Bassa ter drugod). Karta občinskega arhiva iz let 1200—1210 omenja kmečko naselje na območju Strunjana z imenom Planus seu planetus S. Mariae (G. Bonifacio: II santuario della Beata Vergine di Strugnano, 1896). Prav tako priložene karte kažejo, da je bil ta predel naselje. Iz teh podatkov lahko sklepamo, da naselbinska kontinuiteta skozi stoletja ni bila pretrgana.

Zaenkrat nobena izmed ohranjenih arhitektur na tem območju ne kaže starejših sledov, po drugi strani pa cerkev priča, da je bilo že v srednjem veku naselje. P. Naldini v delu *Coreografia ecclesiastica* iz leta 1700 omenja poleg sv. Device Marije še tri cerkve v Strunjanu: sv. Krištofa, sv. Duha in sv. Bassa. To so bile manjše cerkvice, v katerih so molili za dobre letine soli in olja. Upošteva te podatke in ugodne podnebne razmere, lahko sklepamo, kako pomembna je bila Strunjanska dolina že v preteklosti.

V drugi polovici prejšnjega stoletja je nastalo nekaj objektov v historicističnih stikih, nekaterim drugim pa so dodali historicistične elemente. Vendar je razen kompleksa Strunjanske vile, ki se po obliki in vsebini loči od drugih, celoten Strunjan ohranil svojo prvobitno podobo in vsebino.

Po osvoboditvi se je razmahnila počitniška zidava. Strunjan je postal zanimiv za organizirane oblike sindikalnega in drugega turizma. Ekskluzivno letovišče je zaprlo del obale; to pa je imelo pozitivne posledice, ker je zavrlo večje širjenje počitniških hišic, tako da je današnja krajinska slika še vedno podobna prvotni. Sočasno so te predele naselili kmetje iz zalednih istrskih vasi in tako dokaj ugodno oblikovali socialno in etnično strukturo naselja.

Med novejšje gradnje sodijo poleg vikendskih objektov na skrajnem zahodnem predelu še neprimerne nove gradnje oziroma nadomestne gradnje,

Sl. 21. Strunjan — pogled na laguno s štjužo in solinami
 Fig. 21 — Strunjan — A view of the lagoon with its
 »štjuža« and its salt-works

ki likovno kazijo celotno območje. Spremembo oblike in vsebine pa pomeni hotelski kompleks. Prirodnosti in kmetijstvu je sedanost dodala počitnikarstvo in turizem, ki sta za zdaj zastopana v tolikšni meri, da še ne ogrožata celostne podobe pokrajine.

c) Prostorske kvalitete

Brezimno starejše stavbno tkivo je bistvena sestavina ruralnega kompleksa. Njegovo varovanje pomeni varovanje tipičnih ambientov in s tem celotne kulturne krajine. Le-ta se po arhitekturni plati spet veže na anonimno stavbno tkivo in pomeni višjo, kakovostno združitev sicer manj zanimivih sestavin. Skromne stavbe, večinoma iz 19. stoletja, so pomembne predvsem kot priče stanovanjske in stavbarske arhitekture kmečkega prebivalstva v tistem času; zaradi izjemne tipičnosti in urbanistične redkosti so vredne posebne obravnave.

Strunjan kot krajinski izsek pomeni kvalitetno spojitev kmečke strukture, v kateri kakovosti raste s številom podobnih objektov v neokrnjeni obliki oziroma v njihovi medsebojni povezavi. Celota je na kakovostno višji ravni kot posamezni objekti.

3. Likovne kvalitete

Lokacijo kmečkega naselja določa kmetijstvo na podlagi naravnih danosti. Naselje leži na prisojnih legah terasastih pobočij ob dolinah Punta, Borgola in Strunjanska dolina. Izraža prostorske zahteve prebivalstva, ki se je dolga stoletja po dolinah in pobočjih ukvarjalo s poljedelstvom. Ta odvisnost se kaže v drobnih funkcionalnih in oblikovnih kvalitetah naselja. Za stavbe je značilna južna in zahodna orientacija, s široko stranico z glavnim vhodom proti glavni cestni povezavi. Tloris, funkcionalna zasnova kmetije in posameznih sestavin domačij odsevajo v sklopu naselja neposredno prostorsko povezavo s širšim okoljem (krušna peč je služila za nekaj sosednjih hiš, prav tako kotli za kuhanje perila).

Osnovno načelo, ki se je upoštevalo vsa stoletja, je graditi v zavetju. Celo cerkev kot glavna dominantna v prostoru je na terasi, ki je v izrazitem zavetrju. Izbira dominantnih položajev in razgledišč na najbolj izpostavljenih mestih se je začela šele z modo počitnikarstva v drugi polovici 19. stoletja.

Urbanistično izjemo pomenijo hiše in del naselja v bližini solin, ki so odsev drugačnega načina življenja (solinarstvo, ribištvo). Ta del naselja je strnjen, leži na robu strunjanske doline ob glavni cestni povezavi med Izolo in Piranom, ohranja pa arhitektonske značilnosti kmečkih stavb.

Podoba naselja je zrahljana z razporeditvijo, obliko in sestavo hiš ter pomožnih poslopij, z zavesami cipres na terasasto oblikovanem zemljišču. Naravno okolje prevladuje pri ruralnih pogledih, zato so tudi bolj občutljivi za urbanistične in gradbene posege. Obilico starih urbanih izkušenj je historizem ohranil kljub meščanski arhitekturi, moderna doba pa je nastopila z novimi merili, sredstvi in potrebami (promet, turizem, rekreacija). V oblikovanje in doživljanje pokrajine je prinesla nove prvine, kot so sodobna prometna sredstva, množičnost, brzina in bežnost doživetij.

Kljub temu pa je razvoj prav v urbanističnem oziru in s tem seveda tudi v vedutnih ozirih Strunjanu do danes v glavnem prizanesel. Zato so se vsi

značilni pogledi v Strunjanu ohranili v izvorni podobi, kar pomeni posebno prostorsko kvaliteto. Zanje so značilni izrazita nižina med celino in polotokom, trije dominantni vrhovi in soline.

Značaj in vloga prostorskih dominant sta se s časom bistveno spremenila, so pa vedno v neposredni bližini naselja. Do baroka so bili z njimi povezani predvsem duhovni interesi (cerkev, samostan), historicizem pa je dodal svoje objekte (stavbe na dominantnih položajih z modo počitnikarstva), vendar še vedno s potrebami prebivalstva.

V Strunjanu so tri dominantne: cerkev sv. Marijinega prikazovanja s samostanom in kmetiji Strunjan 112 in Dobrava 10 na vrhu hriba.

Varstveni režim

Varujemo celoten naselbinski organizem, ki je urbanistični spomenik, in njegova temeljna likovna načela.

Za območje Marčan, Ronka, Štancije in dolino Borgole naj se predpiše varstveni režim, ki določa varovanje spomeniških lastnosti v neokrnjenosti in izviranosti. Dovoljena dejavnost mora biti v skladu s spomeniško funkcijo območja.

Varuje naj se razložena naseljenost po pobočjih z značilnimi pogledi, višinskimi gabariti objektov in tipiko ruralne arhitekture stavb.

Adaptacije objektov oziroma njihove rekonstrukcije se morajo podrediti spomeniški pričevalnosti območja. Nadomestne gradnje so možne le z dovoljenjem pristojne spomeniške službe. Ohraniti morajo oblikovno, gabaritno in prostorsko tipiko območja.

Za območje okoli cerkve sv. Marijinega prikazovanja od doline Punta do Stjuže z vštetim zahodnim bregom doline Borgola naj se predpiše varstveni režim, ki določa varovanje območja v njegovih vidnejših spomeniških sestavinah. Dovoljena dejavnost mora biti v skladu s spomeniško funkcijo območja.

Na območju so možne adaptacije, rekonstrukcije in nadomestne gradnje, ki ohranjajo likovno in prostorsko tipiko območja. Možne so nove gradnje za stanovanjske in gospodarske potrebe kmetijstva. Objekti morajo z gabaritnimi omejitvami zagotoviti ohranitev tipične krajinske slike in pomembnih vedut in biti oblikovno usklajeni z ruralno arhitekturo.

Za vse posege znotraj zavarovanega območja je potrebno poprejšnje soglasje pristojne spomeniške službe. Varstveni režimi za posamične objekte so podrobneje določeni v poglavjih o etnologiji in arhitekturi — umetnostni zgodovini.

II. B. ETNOLOGIJA

1. STRUNJAN — RURALNO NASELJE: ETNOLOŠKO OBMOČJE

Najvidnejša in spomeniško najdragocenejša vrednota Strunjana je na eni strani tip naselja v celoti, na drugi strani pa posamezni objekti ljudskega stavbarstva. Posamezne hiše in manjše skupine hiš so raztresene po dolini in po okoliških pobočjih (v soseskah Sveti Duh, Center, Viaro, Karbonaro, Kavarije, Ronek, Punta, Pacug). Ustno izročilo pripisuje posameznim domačijam in njihovim sestavinam večstoletno starost, vendar je največ obstoječih primerov tradicionalne arhitekture nastalo v prejšnjem in na začetku tega stoletja. Gre za komplekse stanovanjskih hiš in gospodarskih poslopj, ki tvorijo stegnene nize ali zaprta dvorišča. Te celote odsevajo stavbno večino in estetski okus prebivalcev, pa tudi gospodarsko in socialno funkcioniranje kmečkih družin.

Med stanovanjskimi hišami prevladujejo skromnejše stavbe, ki so zidane iz kamna, eno ali enoinpolnadstropne, krite s korci, opremljene s preprostimi kamnoseško obdelanimi detajli oken in vhodov. Ob stranskih fasadah so prizidki z lepo oblikovanimi dimniki — to so notranja odprta ognjišča, letne kuhinje in krušne peči. Vzdolž zadnje fasade pa je navadno enokapni prizidek s kletjo. V dvorišču so razporejena gospodarska poslopja, to so hlevi, svinjaki, kleti, letne kuhinje, seniki in rastlinjaki za gojenje sadik.

Marsikje je še ohranjena tudi starinska notranja oprema v prostorih, razporejenih ob osrednji notranji hišni osi s stopniščem: kuhinja in dnevni prostor ali v novejšem času tudi spalnica ali shramba (odvisno od potrebe prebivalcev) so spodaj, v nadstropju so spalnice odraslih, v mansardi pa je prostor za spravlanje suhih pridelkov, za odlaganje šare, za otroške spalnice. Tu so kamniti tlaki, leseni podi, notranja lesena stopnišča, odprta ognjišča z ognjiščno opremo (veriga, kotli za kuhanje), kuhinjske omarice v nišah in lesene poličke nad ognjišči, lesene klopi okrog njih, kovinski in leseni umivalniki s keramično ali kovinsko posodo, hrastovo pohištvo itd. (Na tem mestu moramo pojasniti, da etnološko vrednotenje načina življenja v Strunjanu ne izhaja samo iz ugotovitev o današnjem stanju — stavbarstvo in kmetijstvo je danes tu zelo zanemarjeno, ampak iz ugotovitev o gospodarskih in kulturnih dragocenostih in možnostih, ki so bile v preteklosti v tem kraju uveljavljene, danes pa so prezrte in skrite.)

Stavbna dediščina je osnovni dokument znanja in okusa prebivalcev, priča pa nam tudi o njihovem načinu življenja v preteklosti in danes — o gospodarskih dejavnostih in možnostih ter o družbenih odnosih. Nastanek in razvoj celega naselja je neločljivo povezan tudi z demografsko in socialno preteklostjo kraja. Tako so npr. mnoge hiše prvotno naseljevali koloni, mezzadri (kolonati, mezzadria). Ti so stopali s tukajšnjimi veleposestniki v poseben odnos, v katerem se je začasni zakup združeval z mezdnim delom. Ko si je tak kolon pridobil dovolj lastnih sredstev, je hišo odkupil. Takrat so preproste stavbe doživele prve spremembe in izboljšave.

Razporeditev in notranja oprema stavb pričata tudi o družinskem življenju prebivalcev in spremembah v družinskem ciklu. Poroke, rojstva, smrti, priselitve in odselitve, vse to je spreminjalo zunanjo in notranjo podobo in velikost domačij.

Nasilno zarezo v gmotni kulturi Strunjana pomenijo danes črne gradnje in druge nove gradnje, predvsem vikendi, zgrajeni iz neprimernih materialov, na najlepših razglediščih, na izpostavljenih mestih. Še huje pa prizadevajo tamkajšnje družbeno življenje — v sosesko vnašajo tuje prvine in nespregledljive pojave socialne diferenciacije.

Poleg stavbne dediščine so etnološko najbolj zanimiva sestavina strunjanske kulturne tradicije strunjanske soline, edine izmed nekdanjih piranskih solin, ki imajo kopno zaledje z razmeroma neokrnjenim videzom. Ta poteza jim daje poseben pomen, kljub temu da nikakor niso najbolj reprezentativne med njimi in da so bile že na začetku tega stoletja prilagojene modernejšemu načinu pridobivanja. Leta 1904 jih je namreč avstrijska uprava rekonstruirala. Namesto nekdanjih solnih polj, ki so proizvajala sol neodvisno eno od drugega, so zgradili eno solino z enako površino kot nekdanj. Bazene za kristalizacijo so združili na enem mestu; tako so omogočili smotrnejše zbiranje soli. Pod itali-

jansko oblastjo pa so ponovno rekonstruirali soline v Strunjanu, tako da so bazene za kristalizacijo razdelili na dva dela in vpeljali dnevno žetev, ki se je ohranila do danes.

Ohranjeni materialni spomenik, soline s solinarsko arhitekturo, obravnavamo tu kot spomenik dela človeških rok, tehnološke večine in estetskega okusa ter kot spomenik gospodarske dejavnosti, ki je omogočila razvoj Pirana, najlepše urbanistične poselitve na slovenski obali.

Iz arhivskih podatkov je mogoče razbrati, da je bilo še konec 18. stoletja v strunjanskih solinah 15 lastnikov solnih fondov in več kot 15 solinarskih hiš. Še konec preteklega stoletja je bilo v strunjanskih solinah več hiš kakor danes. Po ustnih virih vemo, da so še konec dvajsetih let tega stoletja stale ruševine stavb, katerih material so uporabili pri rekonstrukcijskih delih.

S sintezo naštetih sestavin strunjanske kulture je nastal dragocen pojav — tesna povezanost prebivalcev s krajem in njihovo istovetenje z okoljem, v katerem živijo. Podlaga, na kateri se je razvil ta občutek, so prav sestavine tukajšnje ljudske kulture. Domačini vedo, s čim se je odlikoval in se še odlikuje njihov kraj, in s ponosom govorijo o njegovi solinarski, ribiški, predvsem pa kmetijski tradiciji.

To ne velja samo za potomce najstarejših družin, ampak tudi za priseljence iz Istre, Brd, Brkinov in od drugod, ki so prišli tja v petdesetih in šestdesetih letih. Kulturna kontinuiteta in povezanost prebivalcev s krajem so dragocenosti, ki jih na slovenski obali redko zasledimo in so prav zato posebna vrednota na tem majhnem, a za naš etos tako pomembnem prostoru.

VARSTVENI REŽIM

Z značilnostmi v naselbinski strukturi, z ohranjenim ljudskim stavbarstvom, ki je oblikovno kvalitetno in funkcionalno, s heterogenostjo etnične sestave in s kulturno kontinuiteto prebivalstva pomeni Strunjan v našem etničnem prostoru edinstveno območje in se varuje v celoti.

Upošteva se dejstvo, da je mogoče razvijati naselje z ohranitvijo obstoječih značilnosti, da je bilo naselje v svoji pričevalnosti zaradi neprimernih posegov že načeto in da so dejavnosti na tem območju (kmetijstvo, solinarstvo, ribištvo, školjkarstvo) del obstoječega stanja, ki ga je treba varovati, je treba izdelati ureditveni načrt, ki mora podrobno predpisati pogoje za posege v prostor.

Območje je pod nadzorstvom spomeniške službe in za vsak poseg je potrebno njeno soglasje.

2. ETNOLOŠKI SPOMENIKI

1. Strunjan št. 79

Domačija leži na pobočju Marzane in je lepo ohranjen primer strunjanskega ljudskega stavbarstva.

Stanovanjska stavba je sestavljena iz dveh delov. Osrednji, starejši del je enonadstropen, fasada ima tri osi. V osrednji osi je vhod, nad njim pa v kamnoseško obdelani zidni niši kapelica z letnico 1873. Ob desni fasadi je kasnejši pritlični prizidek z eno okensko odprtino in samostojnim vhodom. Na tej domačiji sta namreč nekdanj živel dve družini. Ob levi stranski fasadi je prizidek, v katerem je bilo prvotno notranje odprto ognjišče za vhodom iz kuhinje.

Sl. 22. a Strunjan 95 in 22 b Strunjan 97

Fig. 22 a — Strunjan No. 95

Fig. 22 b — Strunjan No. 97

Ta prehod so kasneje zazidali in odprli vhod z dvoriščne strani. Znotraj pa so postavili zidan štedilnik. Tako je iz notranjega ognjiščnega prostora nastala letna kuhinja. Ob zadnji fasadi osrednjega stanovanjskega dela je prislonjen enokapni nadstropni prizidek s kletjo, za stanovanjskim prizidkom pa so ohranjeni zidovi nekdanjih gospodarskih poslopij.

Na dvorišču levo od stanovanjske hiše je staro kamnito gospodarsko poslopje, katerega del je prostor letne kuhinje. Tu stoji zidan štedilnik, ob njem sta na eni strani kotel, na drugi strani peč. Štedilnik in peč imata napi. Napa nad pečjo nosi letnico 1913 z inicialkami (T. F. B. G.). Ta prostor je tlakovan z opeko.

2. Strunjan št. 80

Domačija, ki leži na pobočju Marčane, je eden najlepše ohranjenih primerov tipične strunjanske arhitekture.

Triosna, enoinpodstropna stanovanjska hiša je bila zgrajena v dveh fazah. Levi del hiše (dve osi fasade) je bil zgrajen l. 1900, desni (ena os) pa l. 1955. Ob levi stranski fasadi je prizidek z ohranjenim odprtim ognjiščem, ki ga obkroža stara lesena klop (tu zdaj kadijo meso, še pred šestimi leti pa so kuhali za vso družino). Ob njem je prizidek s krušno pečjo. Tla v kuhinji in prizidku so opečna.

V dvorišču levo od hiše so ostanki stare stavbe, v kateri je nekdanj živel stari oče sedanjega gospodarja, kolon, dokler ni sezidal nove stanovanjske hiše. Tu je danes klet, a v zelo slabem stanju. V dvorišču desno je hlev za konje in osle, levo ob njem pa je svinjak.

3. Strunjan št. 81

Domačija leži na izpostavljenem mestu na pobočju Merčane in je eden najbolj ohranjenih primerov tipične strunjanske ljudske arhitekture.

Stanovanjska hiša je nadstropna z mansardo, fasada je triosna. Ob desni stranski fasadi je prizidek z letno kuhinjo, ki ima dimnik kolenasto zlomljen

ob steno, s pravokotno oblikovanim zaključkom. V nadaljevanju je prizidek s krušno pečjo, ob njegovi zadnji steni pa je nizka kamnita shramba. Ob levi fasadi je prislonjen dimnik z oblikovano zaključno kapo. Notranje odprto ognjišče je nadomeščeno s štedilnikom. Vz dolž zadnje stene je prizidek s kletjo, levo od kleti pa so zidovi starega gospodarskega poslopja.

Na dvorišču, levo od hiše, so nizka gospodarska poslopja in rastlinjak.

Pred hišo je kamnito tlakovano dvorišče, z nizkim zidom, ki ga loči od njive pod domačijo. Pred hišo in levo ob njej je zasajena pergola.

4. Strunjan št. 94

Domačija leži na pobočju Marčane, levo od ceste, ki se vzpenja ob Strunjanski vili. Sodi med najlepše ohranjene primere strunjanske ljudske arhitekture.

Stanovanjska hiša je enonadstropna, z dvema okenskima osema v glavni fasadi. Ded današnjega gospodarja se je tu naselil v osemdesetih letih prejšnjega stoletja kot kolon. Takrat je bila stavba ožja, ded je prizidal desni del. Nad nadstropjem je podstrešje, ki ga uporabljajo kot shrambo za suhe pridelke in staro šaro. Ob levi stranski fasadi je ognjiščni prizidek, v katerem so do l. 1940 kuhali in kadili meso. Tistega leta so ognjišče nadomestili s štedilnikom. Dimnik tega prizidka se je že podrl. Levo ob njem so ohranjeni zidovi krušne peči, ki nima ne strehe ne dimnika. Ta peč je služila do pred približno dvajsetimi leti (v njej so pekli kruh in pince). Ohranjenih je nekaj kosov pribora za pripravljanje ognja v peči. Vz dolž zadnje fasade hiše je enokapni prizidek, v njem je klet.

Desno od hiše stoji samostojna kamnita zgradba stare letne kuhinje z ohranjenim kamnitim koritom ter kotlom za gretje vode in pripravljanje hrane za prašiče; ob njem je odprto ognjišče. Ta prostor je bil nekdaj opremljen kot kuhinja z mizo, klopmi, kredenco. Danes služi kot shramba za spravlanje vsakovrstnih predmetov, v njem je tudi vinska preša. Ob levi stranski steni letne kuhinje je bil kasneje (l. 1931) prizidan kamnit kokošnjak. Nekaj metrov od hiše, na levi strani, stoji staro kamnito stranišče.

V polju za hišo je star hlev za osla. Danes imajo v njem spravljeno razno manjše poljedelsko orodje.

V bližini hiše, ob poti, ki drži h glavni poti, je star rastlinjak, kamnit in zasteklen, v katerem gojijo sadike.

Pred hišo je tudi vodnjah iz dvajsetih let, a ga ne uporabljajo več.

Tri stavbe stojijo na vidnem mestu na pobočju Marčane. So stavbna priča nekdanjega gospodarskega in družbenega kompleksa na posestvu bogatega veleposestnika, lastnika polj in oljarn. Hkrati pomenijo tudi spomenik načinu življenja, ki ga je v tem kraju oblikoval kolonat (mezzadria) kot oblika zemljiškega zakupa, za katerega so bili značilni posebni odnosi med veleposestnikom, kolonom in poljskimi delavci.

Št. 95 je bila bivališče veleposestnika, št. 96 bivališče kolona (mezzadra), št. 97 pa so bila nekdaj gospodarska poslopja (hlev, senik, klet s prešo in sodi). Tam so stanovali tudi poljski delavci, ki jih je najemal kolon. Nekateri izmed njih so dodatno zaslužili tudi s sezonskim delom na solinah.

Št. 95 je dvonadstropna vila z oblikovano glavno fasado. Ta je trionsna s poudarjeno glavno osjo, ki je v strešnem delu sklenjena z mansardnim nastav-

kom. V notranjščini so tudi glavni bivalni prostori. V osrednji osi so razpotegnjene polkrožne odprtine, zasteklene v novejšem času. Okenske odprtine v stranskih oseh so neobaročno oblikovane. Osna stavbna členitev je pilastrsko členjena z ometom. Vhod v stavbo je na vzhodni stranski fasadi, kjer je tudi oblikovan dimnik na delu gospodarskega prizidka, z ornamentirano napisno ploščo in letnico 1889 ter začetnicama F. P. Zadnja fasada s prizidkom stopnišnega trakta je neoblikovana.

Na dvoriščno ploščad stavbe vodi stopnišče v liniji osrednje hišne osi. Kamnito stopniščno ograjo sta nekdam krasili plastiki levov, ohranjena je samo ena. V levem delu vrta je ohranjena železna uta.

Št. 96 je enonadstropna dvoosna stavba, zidana iz kamna (pritličje) in opeke (nadstropje). Pritličje je enoceličen protsor, v katerem je bilo tudi ognjišče iz kamna in opeke, na katerem je kolonova žena kuhala tudi za trideset poljskih delavcev. Ognjišče so podrli in ga nadomestili z zidanim štedilnikom, ohranjena pa je še stara lesena klop, ki ga je obrobjala. Napo nad ognjiščem obkroža lesena polička za odlaganje kuhinjskih potrebščin. V kuhinji je ohranjen tudi kvaliteten kamnit umivalnik. V zgornjem prostoru je ena sama soba.

Št. 97 so bila nekdam gospodarska poslopja, ki so začela spreminjati funkcijo med drugo svetovno vojno. Dvodelna stavba ima visoko pritličje in eno-

Sl. 23. Strunjan 101

Fig. 23 — Strunjan No. 101

stavne pravokotne okenske odprtine v nadstropju. Na levem triosnem stavbnem krilu so polkrožne odprtine na levi in desni strani z večjo pravokotno vratno odprtino v sredi. Desno stavbno krilo ima konservatorsko neustrezno oblikovano glavno fasado. Oblikovno zanimivejša je stranska fasada z zunanjim stopniščem, ki vodi v prvo, bivalno nadstropje. Na obeh straneh zunanjega stopnišča so nameščeni grbi piranskih družin. Pod grbom na desni strani stopnišča je napisna plošča z letnico 1607.

8. Strunjan št. 101

Domačija leži na izpostavljenem mestu na pobočju Ronka. Je eden najlepše ohranjenih primerov strunjanske ljudske arhitekture.

Stanovanjska stavba, zidana iz sivega kamna, je nadstropna z mansardo. Triosna glavna fasada ima enostavne okenske odprtine. Ob levi stranski fasadi je ognjiščni prizidek. Danes je prehod med kuhinjskim prostorom in prostorom z ognjiščem znotraj zazidan, tako da je vhod vanj z zunanje prednje strani. Odprto ognjišče pa je še ohranjeno. Tu kuhajo hrano za prašiče in segrevajo večje količine vode. Levo ob ognjiščnem prizidku je nekdanja letna kuhinja, danes shramba za pridelke, vino, staro pohištvo. Ohranjeno je ognjišče z ognjiščno opremo. Včasih so v poletnem času tu kuhali vse obroke, najdlje pa so tu kuhali polento. Kasneje so na tem ognjišču pripravljali hrano za živali. Ob desni stranski fasadi je bila včasih kantina, a so jo podrli. Kantina je bila tudi v stanovanjski hiši, v desnem delu, z vhodom iz veže. Tu si danes ureja stanovanjski prostor mlada družina.

9. Strunjan št. 114

Domačija leži v pobočju Ronka nad dolino Borgolo. Je eden najboljših ohranjenih primerov ljudske arhitekture v Strunjanu.

Stanovanjska stavba ima dva dela. Desni, enoinpolnadstropna stavba z dvoosno fasado, je starejši. Kasneje je bil ob levi stranski fasadi prizidan enonadstropen prizidek, v katerem je sedaj kuhinja. Dobro je ohranjena notranjščina, kjer je bil v nadstropju spalni del za starše, v mansardi pa so spali otroci. Stara kuhinja je bila v desnem delu pritličja in je imela odprto ognjišče v prizidku z dimnikom ob zadnji fasadi. Ognjišče je ohranjeno, prav tako nekateri kosi ognjiščnega pribora in posode. Okrog ognjišča je lesena klopa, v steni je niša z omarico in nad vhodom v ognjiščni prostor je lesena polička za odlaganje in spravljanje kuhinjskih potrebščin. Tu je bil najboljši kamin v Strunjanu in tudi iz drugih hiš so hodili sem kadit meso. Prostori v pritličju imajo še star kamnit tlak. Ob zadnji fasadi je še prizidek s kletjo.

Dvorišče je tlakovano s kamnom, obroblja pa ga nizka kamnita ograja. V dvorišču levo od hiše je hlev z novo salonitno streho ter lesena lopa za seno in poljedelsko orodje.

Varstveni režim za opisane etnološke spomenike: Zavarovane so zunanjščine in notranjščine s prizidki in gospodarskimi poslopji. Kakršnikoli posegi morajo potekati pod strogim nadzorom spomeniške službe.

Razvojne usmeritve:

Za domačije je treba izdelati urbanistično dokumentacijo. Dopustne so adaptacije za izboljšanje bivalnih razmer stanovalcev, vendar je treba ohraniti spomeniške vrednote spomenika (po izdelavi detajlne dokumentacije). Obvezno je treba upošte-

vati potrebe prebivalstva, ki se želi še dalje ukvarjati s kmetijstvom. Težiti moramo k temu, da bi v čim večji možni meri ohranili sedanjo namembnost. Večina etnoloških spomenikov bi bila primerna za spomeniško obnovo in za predstavitev načina življenja v Strunjanu in situ.

10. Strunjanske soline

Strunjanske soline so spomeniški kompleks, ki ga sestavljajo solinske hiše, solinske barake in soline. So najpomembnejši etnološki spomenik v Strunjanu.

Št. 152. je solinska hiša, ki (po ustnem izročilu) datira v 17. ali 18. stoletje. Danes služi za skladiščenje solinskega orodja. Je primer tipične solinske arhitekture. Včasih je bilo v pritličju skladišče soli, v nadstropju pa so bili bivalni prostori solinarjeve družine. Še so vidni ostanki stenske barve in stenskih niš, v katerih so bile nekdanje police. Prvotno je bila stavba štirikapna, zdaj je dvokapna. Obnovljena je bila l. 1979.

Št. 153 je bila (po ustnem izročilu) zgrajena v letih od 1900 do 1910. Verjetno je nastala na temeljih starejše stavbe in je tip solinske hiše, znan na vseh območjih piranskih solin. V pritličju je klet, v nadstropju pa so bivalni prostori — spalnici in kuhinja. Vhod v bivalne prostore vodi z zunanjih kamnitih stopnic, ki peljejo na baladur.

Solinska hiša brez številke je bila verjetno zgrajena na začetku tega stoletja, v času rekonstrukcijskih del v solinah, na temelju starejše stavbe. Danes je v dveh njenih prostorih začasno bivališče solinskih delavcev in vodarjev, v enem prostoru pa je črpalka za pretok slanice v izparilne bazene.

V solinah so tudi solinske barake, lesena poslopjeca, ki služijo dnevneemu počitku solinskih delavcev in vodarjev in imajo temu primerno skromno notranjo opremo.

Soline obsegajo izparilne bazene prve, druge in tretje stopnje, bazene za kristalizacijo, črpalko za črpanje vode iz prvih v druge izpiralne bazene in rezervoarje vode v deževnem vremenu. Ob ugodnem vremenu pretakajo vodo vsak dan skozi vse stopnje izparevanja do kristalizacije.

Varstveni režim: Soline v Strunjanu imajo izredno spomeniško vrednost. Niso največje in najpomembnejše med nekdanjimi piranskimi solinami, so pa kot celota najlepše ohranjene, imajo razmeroma ohranjeno kopno zaledje, so žive in imajo lepe možnosti za nadaljnjo proizvodnjo. Ves kompleks je zaščiten in kakršnekoli poseg mora potekati pod strogim nadzorom spomeniške službe.

Razvojne usmeritve: Soline morajo biti vključene v urbanistično dokumentacijo. Kakršnekoli spremembe in posegi morajo potekati pod strogim nadzorom spomeniške službe. Strunjanske soline so najprimernejše med nekdanjimi piranskimi solinami za združitev žive proizvodnje z delno muzejsko predstavitvijo in rekonstrukcijo starih postopkov pridobivanja soli. Metodološko podlago takega projekta je že izdelal Miroslav Pahor v laboratoru Solinarski skansen (Piran, Medobčinski zavod za spomeniško varstvo, 1972). Tako bodo postale privlačnost turistične ponudbe slovenske obale z znanstvenoraziskovalnim pomenom.

II. C. UMETNOSTNA ZGODOVINA IN ARHITEKTURA

1. Slogovna valorizacija

Celotnemu Strunjanu daje pečat anonimna ruralna arhitektura. Pri nobeni izmed ohranjenih stavb ni zaslediti starejših osnov, čeprav je npr. župna cerkev

Marijinega prikazovanja po podatkih iz 13. stoletja. Vendar se nam po večkratnih predelavah kaže v neorenesančnem slogu, prav tako kot samostan. Edina sled starejše arhitekture je likovni detajl na stavbi Strunjan 97, to je napisna plošča z datumom 1607, vendar je njegov izvor še nejasen.

Med stavbami v Strunjanu so slogovno najbolj izrazite neobaročni stavbi Strunjan 95 in Strunjan 134 ter klasicistično zasnovana vila Strunjan 128.

Težnjo k meščanski vili v historicističnem slogu zasledimo tudi na nekaterih drugih stavbah (Strunjan 32, 33, 130, 131), največkrat pa so stavbam le dodajali historicistične prvine (oblikovani venci, štukature na fasadah...).

2. Likovno-arhitekturne značilnosti in izhodišča

a) Arhitekturna kompozicija

Glavna kvaliteta objektov je proporčna, gabaritna in namenska skladnost. Ta skladnost se kaže v tlorisu stavbe, na fasadah se kaže kot ritem zidanih delov in odprtih in v razmerju okenskih in vratnih odprtih.

V začetku tega stoletja je nastalo nekaj stavb v historicističnem stilu. Od ostalih se ločijo po drugačnih razmerjih na fasadah in štirikapnih strehah. Bistvo oblikovanja prostora in krajine pa je ostalo nespremenjeno.

b) Posebni likovni detajli

Likovni detajli v Strunjanu so pomembni zlasti zaradi svoje množičnosti.

Z neustreznimi adaptacijami se v zadnjem času uničujejo marsikateri likovni detajli (zamenjava starih oken z novimi v neustreznem razmerju, uničevanje kurišč in letnih kuhinj, dimnikov...). Le-ti so nenadomestljiva vrednota, ki bi jo lahko s primernim oblikovanjem prilagodili novim potrebam prebivalcev.

c) Ocena stanja stavbne dediščine

Struktura materialov in njihova ohranjenost sta bistvenega pomena pri obnovi stavb. Oceno stanja dajemo le v grobem na podlagi terenskih ogledov; topografskih posnetkov stavb namreč nimamo.

Večina stavb je kamnitih, v novejšem času pa so jim dodali opečnate prizidke. Pri sanaciji objektov so poleg funkcionalne preureditve stavbnega fonda (majhne stavbe, nizki prostori, majhna okna) glavni problem zaščita pred vlago, ojačitev stropnih konstrukcij in protipotresna varnost stavb.

Večina stavb je v takem stanju, da bi morali konstrukcije že sanirati z delno zamenjavo nosilnih elementov.

Pomemben sestavni del likovne podobe naselja, hkrati pa ena izmed najpomembnejših konstrukcijskih značilnosti stavb so strehe. Značilne dvokapne strehe, krite s korci, so se ohranile do današnjih dni, v zadnjem času pa jih zamenjavajo pri adaptacijah z večkapnimi, kar je s spomeniškovarstvenega vidika nedopustno.

Strehe so s svojo strukturno enotnostjo kvalitetna sestavina kulturne krajine, zato jih je treba ohraniti nespremenjene, tako kritino kot naklon in obliko.

3. Umetnostni in arhitekturni spomeniki

Župna cerkev Marijinega prikazovanja

Cerkvena arhitektura

Cerkveni kompleks leži na eni najvišjih točk strunjanskega polotoka. Prvi podatki o cerkvenem kompleksu so iz začetka 13. stoletja in govorijo o tem, da so za to cerkev skrbeli benediktinci. Sredi 15. stoletja je to cerkev obnovila piranska meščanka Osvalda Petronio Barcazza. Zaradi legende je postala v začetku 16. stoletja cerkev Marijinega prikazovanja najpomembnejša istrska božja pot. V 16. stoletju je bila cerkev posvečena, v 17. stoletju je dobila kvalitetno cerkveno opremo, cikel oljnih slik s prizori iz Marijinega življenja. Leta 1907 so cerkev prevzeli frančiškani, leta 1961 pa je romarska cerkev postala župna.

Sestavljajo jo pravokotna ladja in prečno postavljen pravokotni prezbiterij z zakristijo. Izrazito plastična glavna fasada je oblikovana po znanem načelu fasad piranskih cerkva, na katerih pilastrski členi nosijo timpanon. Plastičnost fasade poudarjajo še bazični podstavki. V 19. stoletju je bila predelana v neorenesančnem slogu.

V notranjosti moramo omeniti poleg že omenjenega cikla desetih oljnih slik še oltarno sliko Marijinega prikazovanja, ki je delo Francesca Valeria iz leta 1520. Po kompoziciji in stilu jo lahko označimo za renesančno delo s severnjaškim navdihom. Cikel desetih platen je nastal v letih od 1656 do 1671, njegov avtor pa je menda domačin Tomaž Gregorin.

Posebne pozornosti so vredni še baldahinasto zasnovani glavni oltar in dvoje stranskih oltarjev. Renesančni kropilnik v zakristiji priča o starejšem izvoru stavbnega kompleksa.

Samostansko poslopje z rustikalno neorenesančno obdelavo zadnjih fasad je bilo zgrajeno leta 1914. V zasnovi starejši samostan se neposredno navezuje na cerkveno fasado in se skladno združuje v stavbni kompleks na ploščadi.

Varstveni režim določa varovanje spomenika v celoti, neokrnjenosti in izvirnosti. Dovoljena dejavnost mora služiti potrebam varstva in po potrebi konserviranju in restavriranju spomenika. Kakršenkoli poseg je mogoč le z dovoljenjem in pod pogoji, ki jih predpiše pristojna spomeniška služba.

Z najstrožjim režimom sta zavarovani zunanjsčina cerkve in notranjsčina z opremo.

Razvojne usmeritve: Obnoviti in prezentirati je treba zunanjsčino in notranjsčino cerkve in zagotoviti njeno redno vzdrževanje.

II. D. ARHEOLOGIJA

1.1. Strunjan — San Basso

Arheološko območje

Pri starem pomolu na kraju, imenovanem San Basso, ob morski obali v Strunjanu so na morskem dnu in ob obali ohranjeni temelji stavbe. Na parceli ob nekdanji Tartinijevi hiši so bila odkrita rimska mozaična tla.

S podaljšanjem obale proti morju v zadnjih letih je bil del temeljev na morskem dnu že prekrit. Temelji stavb segajo iz morskega dna na parcelo št. 13/3, k. o. Piran.

Varstveni režim: Pri izvajanju zemeljskih ali gradbenih del je treba zemljišče sistematično arheološko raziskati. Arheološki ostanki, ki se bodo našli pri sistematičnem izkopavanju, naj se prezentirajo in situ, če bodo za zgodovino poselitve ali arheologijo izredno pomembne najdbe in če jih bo mogoče zavarovati na prostem. Drugače jih je treba prezentirati v sklopu obstoječih stavb ali novih gradenj.

Pred načrtovanjem posegov je treba dobiti soglasje pristojne spomeniške službe.

Razvojne usmeritve: Zagotoviti je treba sistematično arheološko raziskovanje in izdelati načrt prezentacije arheološke lokalitete glede na ugotovljene najdbe.

II. E. ZGODOVINSKI SPOMENIKI

1. Strunjan — spomenik NOB

Zgodovinski in memorialni spomenik

Spomenik stoji v naselju Strunjan med cesto Piran—Koper in lokalno cesto. Postavljen je bil 19. 5. 1946 v spomin padlim v narodnoosvobodilnem boju in žrtvam fašističnega nasilja v Strunjanu.

Je iz gladko obdelanega sivobelega kamna. Gornji del ima obliko štiri-strane piramide, ki se na vrhu hitro zoža in konča z nizko piramido.

Urejeni so prostor za govornika, prostor za vence ter ploščad za obiskovalce in pristopna pot. Okolica spomenika je posajena s palmami in cipresami. 30. 10. 1980 je bil spomenik prestavljen zaradi rekonstrukcije strunjanske ceste. Sedaj je v enakem stanju kot pred prestavitvijo.

Varstveni režim: Varstveni režim določa varovanje spomenika v celoti, neokrnjenosti in izvornosti. Dovoljena dejavnost mora služiti potrebam varstva ter po potrebi konserviranju in restavriranju spomenika. Kakršenkoli poseg je mogoč le z dovoljenjem in pod pogoji, ki jih določa pristojna spomeniška služba.

Razvojne usmeritve: Potrebno je redno vzdrževanje spomenika z okolico.

SPLOŠNE RAZVOJNE USMERITVE

Največja vrednota Strunjana je naravna in kulturna krajina s kulturnimi spomeniki ali spomeniški območji in stavbno dediščino, ki združuje prostorske, gospodarske, družbene in kulturne kvalitete območja. Varstvo naravne in kulturne dediščine pa je dinamičen oblikovalski proces, proces kulturne revitalizacije in skladne preobrazbe krajine. Izvaja se tako, da se na podlagi razvojnih smernic smotno izrablja prostor, ohranjajo njegove naravne značilnosti, načrtujejo posegi, ki morajo biti dobro locirani, pravilno oblikovani in funkcionalno prilagojeni naravnim danostim okolja.

Revitalizacija je ohranjena, posodabljanje in zagotavljanje nepretrganega razvoja vseh ustvarjenih prostorskih kvalitet ter usklajevanje novih življenjskih potreb in danega okolja.

Kmetijstvo mora ostati osnovna gospodarska panoga, to terjajo naravne in kulturne vrednote Strunjana. Turizem se mora razvijati v sožitju s kmetijstvom in vsemi naravnimi in kulturnimi kvalitetami območja. Industrijski turizem je razvit vzdolž večjega dela slovenske obale, za organizirani sindikalni in mladinski turizem je že predvideno in z zazidalnim načrtom sprejeto

območje Fiese in Pacuga. Strunjan lahko s svojimi naravnimi in kulturnimi vrednotami dopolnjuje turistično ponudbo na slovenski obali. Zato morajo vsi dovoljeni posegi služiti kakovostni turistični ponudbi ter graditvi stanovanjskih in gospodarskih objektov za kmetijske potrebe. Gradnja industrijskih objektov in počitniških hišic na zavarovanem območju ni sprejemljiva.

Posebnost Strunjanskega polotoka je med drugim tudi predstavitev naravne in kulturne dediščine. Urediti je treba turistično magistralo z oznakami najpomembnejših naravnih in kulturnih sestavin območja in tako izboljšati turistično ponudbo.

1. Naravna dediščina

Smernice za nadaljnji razvoj naravne dediščine morajo zagotoviti ohranjanje fizično-geografskih značilnosti in s tem tudi naravne dediščine in kulturnokrajinskih vrednot območja. Neusklajeno poseganje v prostor bi degradiralo fizično-geografsko identiteto ter s tem razvrednotilo in osiromašilo njegovo krajinsko podobo.

Upoštevač izhodišča naravovarstvene službe in Morskega raziskovalnega in izobraževalnega centra, je mogoče z nasipavanjem in betoniranjem preurediti odsek plaže od Tartinijeve vile do konca Štjuže. Odsek od vile do rta Strunjana je mogoče spremeniti v urejeno naravno plažo. Tudi dela obale, ki ga tvori pregrada solin, ni mogoče spreminjati ne glede linije ne po namembnosti. Pogoji za vzdrževanje pregrade se lahko izvajajo le s sodelovanjem naravovarstvene službe.

Obalna linija je v celoti v območju naravnega rezervata in torej zanjo velja ustrezen varstveni režim.

Rjavo prst, ki je obenem z izredno ugodnimi podnebnimi razmerami osnova za pridobivanje primicij, je treba ohraniti predvsem z vidika obsega površin. Zaščititi in rekultivirati je treba tudi kmetijske površne nižje kategorije, saj v danih pedoklimatskih razmerah omogočajo gojenje trajnic, predvsem kvalitetnih oljk.

Pri hidromelioracijskih posegih, s katerimi bi bilo mogoče še povečati rodovitnost oziroma izboljšati kvaliteto prsti, je potrebno sodelovanje z naravovarstveno službo.

Izredno pestro rastlinstvo, z nekaterimi v Sloveniji edinimi spontanimi in avtohtonimi rastišči evmediteranske flore, je treba zavarovati pred nesmotrnim krčenjem in iztrebljanjem posameznih značilnih vrst. Na območju rastišča brnistre je mogoče nekatere manjše predele ponovno nameniti za kmetijsko rabo s poprejšnjim soglasjem naravovarstvene službe. Krajinsko pomembno vlogo ima ohranjanje, obnavljanje in širjenje oljčnih nasadov.

Sajenje novih, netipičnih drevesnih in grmovnih vrst v ambient, kar pogosto počno počitnikarji, mora potekati v soglasju z naravovarstveno službo.

Ohranjanje in rekultiviranje kulturnih teras, ki s še ohranjenim načinom razložene poselitve pomenijo enega najvidnejših značilnosti agrarne pokrajine Koprškega primorja, je temeljni pogoj ohranjanja kulturnokrajinskih vrednot Strunjana.

Za spreminjanje širine teras, njihovo preurejanje za obdelavo z manjšimi kmetijskimi stroji, uničevanje in preurejanje škarp, urejanje novih dovoznih poti je potrebno soglasje naravnovarstvene službe in kmetijske zemljiške skupnosti.

2. Urbanizem

Poglavitna smotra urejanja prostora sta:

- a) usklajena namenska raba površin in
- b) oblikovanje kvalitetnega življenjskega okolja.

Današnji razvoj narekuje smotrno izrabo območja za kmetijstvo in za dejavnosti, ki so povezane z njim. Preprečiti moramo demografsko stagnacijo in depopulacijo naselja zaradi neurejenih ekonomskih razmer.

Novi lastniki nekaterih objektov uvajajo nove navade in potrebe ter nov način življenja, ki največkrat ni vezan na zemljo. S prenovo kmetijstva in razvojem stranskih dejavnosti bomo morali poseči v bivalni prostor naselja in doseči zavestno usklajevanje starih vrednot z novimi potrebami.

Izdelati je treba splošne smernice za ureditev komunikacijskih zvez naselja z ostalimi v gravitacijskem območju, ureditev lokalnega omrežja, omejitev in določitev rezervatov za neagrarne dejavnosti in splošne družbene potrebe. Varovati je treba predvsem najbolj značilne, kvalitetne in lepe izseke krajinske podobe in s tem omogočiti razvoj in oblikovanje celote.

Ohraniti je treba skromnost stavbnega tkiva. Vsakršen drugačen poseg bi pomenil ustvarjanje oblikovne dominante.

Ugodna oblikovanost zemljišča omogoča ohranjanje sedanjih pogledov na Strunjan.

Lega in ohranjenost Strunjana omogočata razvoj turizma. Zaradi ohranjanja vedut bo treba vse objekte graditi v notranjosti polotoka. Turistična zmogljivost območja je naravno omejena (naravne plaže, naravni rezervati, kmetijske površine...), kvalitetno okolje pa omogoča dopolnjevanje bližnjega turizma z drugačno ponudbo. Morska pokrajina, domača arhitektura, kmečko življenje naj v obiskovalcu zbudijo zavest, da živi v okolju, drugačnem od tistega, v katerem živi vsak dan ali ki ga ponujajo ostala turistična središča.

Izhodišča, ki jih moramo upoštevati pri vseh posegih, so tale:

- držati se moramo prostorskih in gabaritnih linij;
- ohraniti moramo raztreseno pozidavo, ki izhaja iz vsebine, parcelacije in rabe prostora;
- ohraniti moramo enotnost materialov in konstrukcij;
- ohraniti moramo gabarite stavb, njihova razmerja kot tudi razmerja stavbnih sestavin;
- upoštevati moramo podolgovate tlorise, njihovo razporeditev po plastnicah, dvokapne strehe, krite s korci;
- ohraniti je treba prostorske dominante in tipične vedute;
- nedotakljivost naravnih dominant v prostoru.

Za vsak poseg je treba dobiti lokacijsko soglasje pristojne spomeniške službe.

Na območju krajinskega parka so možni posegi v skladu s spomeniškiimi smernicami. Usmerjena gradnja je možna na zahodnih bregovih obeh dolin: zahodni breg doline Punta naj se nameni turizmu zaradi bližine obstoječih turističnih objektov. Zahodni breg doline Borgola naj se nameni za stanovanjsko zidavo tamkajšnjih kmetov. Prepovedana je pozidava dolin samih in njunih vzhodnih bregov, da bi zaščitili poglede na Strunjanski polotok.

Zaradi varovanja morja pred onesnaževanjem, varstva naravne in kulturne krajine ter kulturne dediščine so vsi ostali posegi na območju krajinskega parka Strunjan prepovedani.

3. Etnologija

Način življenja v Strunjanu se je razvil na podlagi značilnih gospodarskih dejavnosti, predvsem kmetijstva in solinarstva, pa tudi ribištva in školjkarstva. Vsem je treba omogočiti nadaljnji razvoj; to bo ohranilo etnološke kvalitete. Avtohtonim gospodarskim dejavnostim je treba omogočiti prodajo pridelkov, povezati jih je treba s turizmom.

Turistično gospodarstvo naj tu povečuje svoje zmogljivosti s prenavljanjem opuščenih in zanemarjenih hiš v naselju. Po drugi strani naj se krajanom s posojili omogoči urejanje sob za turiste.

Izdela naj se predlog za spomeniško ureditev izbranega objekta ljudske arhitekture z muzejskim prikazom načina življenja v Strunjanu v preteklosti in danes. Prouči naj se možnost povezave takega objekta z gostinsko in turistično ponudbo.

V solinah, ki imajo edine izmed nekdanjih piranskih solin še razmeroma ohranjeno kopno zaledje, naj se uredi solinarski muzej na prostem: hiša z muzejsko predstavitevjo zgodovine solinarstva ter starih načinov in tehnik pridobivanja soli, del solin pa naj se nameni za rekonstrukcijo postopkov in orodja, ki se danes ne uporabljajo več. Tak prikaz naj bi imel znanstvenoraziskovalno vrednost in bo turistično privlačen. Nadaljevanje domačih gospodarskih dejavnosti v povezavi s turizmom bo omogočalo razvoj bivalnega standarda z upoštevanjem vrednot tradicionalne arhitekture, generacijsko kontinuiteto, socialno povezanost med prebivalci in spontano utrjevanje etnično raznorodne skupnosti.

4. Umetnostna zgodovina in arhitektura

Gradbeni načrt mora biti v skladu s temi smernicami:

- stavbe imajo lahko največ dve nadstropji in mansardo;
- gabariti objektov morajo biti v skladu z obstoječimi gabariti; tlorisi stavb morajo biti v tipičnem pravokotnem razmerju, daljša stranica mora potekati vzporedno s plastnicami;
- razmerja okenskih in vratnih odprtín morajo biti v skladu z obstoječimi; večje steklene površine so možne v prikritih delih stavb (zamiki, loža . . .);
- streha mora biti dvokapna, sleme mora potekati v smeri daljše stranice po plastnicah, naklon strehe je v splošnem 25°;

- zunanje škarpe ne smejo presegati višine 2,00 m;
- kamnite okenske in vratne jerte so zaželene, niso pa nujne, razen tam, kjer se to izrecno zahteva;
- dovoljena sta graditev lož in postavljanje pergol, prepovedani pa so balkoni in terase;
- graditev zunanjih stopnišč na prednji fasadi in na stranskih fasadah ni dovoljena; dovoljena je na zadnji fasadi, če ni mogoča druga funkcionalna rešitev;
- dimniki in venci morajo biti primerno oblikovani.

Dovoljeni gradbeni material:

- nosilne in predelne stene so lahko iz kateregakoli materiala, le pri zunanji obdelavi se zahteva zglajeni fini omet; ometan mora biti tudi dimnik, če je v bližini obodnih sten;
- ostrešje mora biti prekrito s korci ali podobno kritino (mediteran...);
- okna, vrata in oknice so praviloma leseni, izjemoma kovinski;
- ograje lož morajo biti kovinske ali zidane in ometane; lesene ograje niso dovoljene; isto velja za zunanja stopnišča;
- pri urejanju okolice priporočamo kamniti tlak, v notranjosti pa opečnate tlake in leseno stopnišče.

Prenova stavbnega fonda

Pri prenovi spomeniških objektov sta bistvena odnos lastnikov do njih in njihova navezanost na kmetijo. Vodilo posegov pa je posodobitev življenjskih razmer in prilagoditev objektov sodobnim gospodarskim potrebam.

Zaradi preslojevanja lastnikov in novih proizvodnih načinov izgubljajo svojo namembnost zlasti stara gospodarska poslopja. Rešiti jih je mogoče s posodobitvijo oziroma s prilagoditvijo novim gospodarskim potrebam ali pa s spreminjanjem njihove funkcije. Adaptirati jih je mogoče tudi za stanovanja.

Bivalne razmere v starejši prenovljeni hiši niso vedno enakovredne tistim v novih sodobnih hišah, vendar to odtehtajo druge njihove kvalitete. S prenovo starejših objektov, ki imajo obenem ambientalno in spomeniško funkcijo, pridobimo historično zanimive objekte, zdrava stanovanja in v najširšem pomenu humano okolje. Stavbna dediščina daje novejšim in starejšim kompleksom prijeten in tradicionalen videz, kar pomeni še sociološko kvaliteto prostora. Poleg tega, da ohranja osnovne funkcije, pomeni tudi kulturno vrednoto najširšega pomena.

Nadomestna graditev

V to kategorijo se lahko uvrstijo objekti, ki niso zajeti v kulturno dediščino in ki jih ni mogoče revitalizirati. Take neprimerne objekte je mogoče rušiti, treba pa jih je nadomestiti z novimi in njihova dejavnost mora ostati nespremenjena. Varovati moramo namreč stavbno dediščino, arhitektonski kriteriji za nadomestne gradnje pa so enaki kot za nove gradnje.

Nove gradnje

Obstoječe nove gradnje oziroma nadomestne gradnje so neprimerne ter likovno in vsebinsko kazijo celotno območje. Prebivalcem je treba omogočiti sodobne življenjske razmere, vendar je nevzdržno, da se to največkrat dogaja s pozidavanjem dragocene plodne zemlje in s postavljanjem močno predimenzioniranih in oblikovno neustreznih stavb.

Počitniške hišice

Gradnja vikendov v Strunjanu grozi, da bo okrnila pokrajinske vedute in naravne lepote. Zasilni objekti na odkupljenih njivah, počitniške prikolice, neprimerno oblikovani objekti (brunarice...) niso v Strunjanu nobena redkost. Spričo tega, da je večina počitniških hišic in zasilnih objektov v Strunjanu zgrajenih brez dovoljenja, jih uvrščamo v te kategorije:

1. počitniške hišice z vsemi potrebnimi dovoljenji;
2. počitniške hišice brez ustreznih dovoljenj, ki ne kazijo kulturne krajine;
3. počitniške hišice brez ustreznih dovoljenj, ki kazijo kulturno krajino;
4. počitniške prikolice.

Gradnja novih počitniških hišic je prepovedana. Možna je adaptacija obstoječih po spomeniškovarstvenih smernicah in s soglasjem pristojne spomeniške službe. Onemogočiti je treba nakup ruralnih stanovanjskih in gospodarskih objektov v te namene, kajti s tem se začne spreminjanje njihove namembnosti, prezidavanje in dozidavanje.

Sl. 24. a Strunjan — soline, kulturna dediščina v naravnem okolju

Fig. 24 a — Strunjan — The salt-works; cultural patrimony in its natural environment

Gospodarski objekti

Gospodarski objekti zunaj funkcionalnega območja stanovanjske stavbe, npr. ob njivah, morajo biti pritlični in imeti minimalno potrebno površino. Prepovedano je postavljanje raznih lop, počitniških prikolic in podobno.

Namenska izraba površin

a) Kmetijska zemljišča

Zaščitene kmetijske površine I. in II. kategorije tvorijo večji del pokrajinskega parka in pomenijo glavno krajinsko kvaliteto. Zanje velja popolna prepoved gradnje, razen izjem, ki jih določa zakon. Možne so adaptacije in nadomestne gradnje po opisanih spomeniških kriterijih za obstoječe objekte. Možna je gradnja pomožnih gospodarskih objektov v kmetijske namene, razen v nižinskih predelih dolin Punta, Borgola in Strunjanske doline. Legalizacija počitniških hišic in drugih črnih gradenj v tem predelu ni mogoča, pa tudi gradnja novih ne. Površine so namenjene kmetijstvu in znanstvenoraziskovalnim dejavnostim.

b) Zaščitene zelene površine

— Kmetijske površine II. kategorije

Te površine tvorijo osrednji del krajinskega parka v piranski občini. Zaradi izrazito dominantne lege teh zemljišč je zidava na njih prepovedana, saj bi popolnoma razvrednotila pglavitne vedute na Strunjanski polotok in s tem kulturno krajino. Možne so adaptacije in nadomestne gradnje kot tudi gradnja pomožnih gospodarskih objektov. Treba je urediti infrastrukturo stavb. Obstoječe črne gradnje je mogoče legalizirati, če ustrezajo spomeniškim zahtevam. Gradnja počitniških hišic je prepovedana. Površine so namenjene kmetijstvu (zlasti so primerne za gojenje oljk) in znanstvenemu raziskovanju.

— Površine naravnega rezervata in dela kmetijskih zemljišč II. kategorije

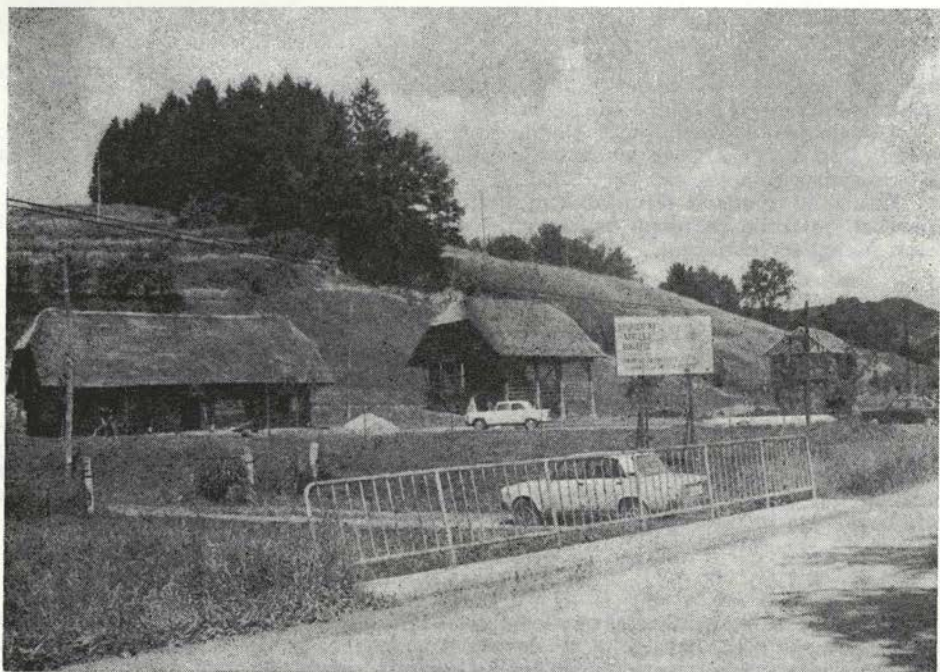
Ves predel naravnega rezervata od Tartinijeve vile do občinske meje in zemljišča na severnozahodnem delu Strunjanskega polotoka, ki je zaraščen z grmičevjem, je zaradi tipičnega rastlinstva (brnistra) in vedutnih pogledov zaščiteno pred vsemi posegi. Legalizacija črnih gradenj ni mogoča. Zemljišča so uporabna za znanstveno-raziskovalne dejavnosti in rekreacijo. Možna je rekultivacija zaraščenih kmetijskih površin s soglasjem pristojne spomeniške službe.

— Predel pod strunjanskim samostanom

Izpostavljeno pobočje nad Štjužo je zaščiteno pred novimi posegi. Dominantna lega pobočja zaradi poteka plastnic in obstoječe zazidave zahteva bogatitev in vzdrževanje obstoječega zelenja; zaradi zaščite vedut pa naj se prepovejo tudi posegi na vzhodnem bregu doline Punta. Legalizacija črnih gradenj je mogoča, če ustrezajo spomeniškovarstvenim zahtevam.

— Zemljišča VI. kategorije

Gre za manjši del kmetijskih zemljišč, ki se zaraščajo med Stancijo in Ronkom. Zaradi izrazite lege med dominantama veljajo zanje enake gradbene smernice kot za površine, uvrščene v III. kmetijsko kategorijo, saj pomenijo njihovo naravno nadaljevanje. To območje bi lahko meliorirali ali pa pustili, da bi ga za trajno prerasel gozd — Strunjan ga namreč nima, razen arboretuma pri Tartinijevi villi. Gozd bi obogatil že tako številne naravne in kulturne kvalitete. Uporaben bi bil za znanstvenoraziskovalne namene in popestril bi turistično ponudbo. Kakršnakoli gradnja na tem območju je prepovedana. Možna je legalizacija črnih gradenj, če ustrezajo spomeniškovarstvenim zahtevam.

Sl. 24. b Rogatec — muzej ljudske arhitekture, stavbe na novi, hoteno izbrani lokaciji
 Fig. 24 b — Rogatec — The museum of folk architecture; buildings presented on a new, deliberately chosen location

c) Zazidljive površine

Rezervat za stanovanjsko gradnjo za potrebe kmetijstva

Za gradnjo stanovanjskih in gospodarskih objektov domačinov, ki se ukvarjajo s kmetijstvom, je namenjen zahodni breg doline Borgola. Zaradi oblikovitosti zemljišča gradbeni posegi ne bi kazili vedutnih pogledov in razvrednotili kulturne krajine. Razpršena pozidava po pobočju mora ustrezati vsem spomeniškovarstvenim zahtevam, tako z izbiro lokacije kot z oblikovanjem. Legalizacija črnih gradenj je možna, če ustrezajo spomeniškovarstvenim zahtevam.

— Rezervat za turistično izrabo

V turistično ponudbo je treba prilagoditi celotno območje krajinskega parka. Povečanju turističnih zmogljivosti do sprejemljive meje in razvoju turistične ponudbe (zdravilišče...) je namenjen zahodni breg doline Punta. Ta predel je v bližini že obstoječih turističnih objektov, v sklopu katerih je pred posegi zaščiteni arboretum. Z vidika varovanja pogledov je mogoče z gradnjo posegati tudi v del kmetijskih površin II. kategorije na zahodnem delu doline Punta, kolikor se pridobijo ustrezna soglasja. Legalizacija obstoječih črnih gradenj je možna, če ustrezajo spomeniškovarstvenim zahtevam in če niso v neskladju s turističnimi zahtevami.

d) Obalni pas

Območje obalnega pasu je v celoti sestavni del naravnega rezervata. Varuje ga najstrožji varstveni režim. Obala mora biti prehodna v celoti. Postavljanje mrež

ali podobnih ovir, ki bi trajno ali začasno zapirale obalo ali njen del, je strogo prepovedano.

V delu rezervata od Tartinijeve vile do Rta Kane so prepovedani vsi posegi. Poskrbeti je treba za redno vzdrževanje plaže. Namenjen je izključno vzgojno-raziskovalnim dejavnostim in poletnemu kopanju.

Del obale od Tartinijeve vile do konca Štjuže je treba urediti za turistično izrabo. Dopustna je graditev najnujnejših plažnih objektov in manjšega pomola za pristajanje čolnov.

Obala, ki spada k strunjanskim solinam, je prav tako zaščitena pred posegi. Poskrbeti je treba za njeno vzdrževanje v sklopu ureditve Strunjanskih solin. Vsi ostali posegi so izključeni.

e) Laguna

Posegi v laguno Štjuža, predvsem zasipavanja, so zadnja leta močno zmanjšali njeno naravno dano in izoblikovano površino. Se zmeraj obstaja nevarnost, da bi v skladu s razvojem turizma, njene površine z nasutjem spremenili v parkirni prostor in uredili manjši pristan.

Ceprav je laguna na območju naravnega rezervata, narekuje njena lega določene posege v zvezi z ureditvijo obstoječega plažnega objekta med Tartinijevo vilo in koncem Štjuže. Treba bo popraviti njeno obalno linijo in torej oblikovati nove brežine. Vsi posegi morajo potekati v soglasju s strokovnim mnenjem Morskega raziskovalnega in izobraževalnega centra in izhodišči naravovarstvene službe.

f) Soline

Soline so najpomembnejši etnološki spomenik območja. Posegi, ki bi spreminjali videz celotnega kompleksa solin, so dovoljeni le, kolikor bi šlo za nujna obnovitvena dela in posege v zvezi s pridobivanjem soli, vendar mora biti tudi v takih primerih zagotovljeno soglasje spomeniškovarstvene službe. Soline so namenjene nadaljevanju solinarstva in vzgojno-raziskovalni in turistični izrabi (glej poglavje Razvojne usmeritve, Etnologija).

LITERATURA

- P. T. Asson: Breve storia del santuario di S. Maria della Visione. Strugnano d'Istria (Pola).
- G. Bonifacio: Il santuario della Beata Vergine di Strugnano, 1896.
- Ivan Gams: Severna obala Strunjanskega polotoka. Proteus 1.33, št. 1, 1970/71.
- Inventar najpomembnejše naravne dediščine Slovenije, Ljubljana 1976.
- Luciano Lago, Claudio Rossit: Descriptio Histriae. Trieste, Università popolare di Trieste 1981.
- Franc Lovrenčak: Nekaj pedogeografskih in fitogeografskih značilnosti Strunjanske doline. Mednarodni mladinski tabori 1971/72.
- Anton Melik: Slovensko Primorje. Slovenija II. Ljubljana 1960.
- Mladinski raziskovalni tabori 1973—1974. Ljubljana 1979.
- Vladimir Mušič: Urbanizem — bajke in resničnost. Ljubljana 1980.
- Miroslav Pahor — Tatjana Poberaj: Stare piranske soline. Spomeniški vodniki, zvezek 4. Ljubljana.
- Miroslav Pahor: Solinarski skansen. Projekt Gornji Jadran — detajlni načrt Strunjan. Piran, Medobčinski zavod za spomeniško varstvo 1972.
- Stane Peterlin: Naravovarstvena ocena območja občine Piran. Piran, Medobčinski zavod za spomeniško varstvo 1971.
- Dušan Plut: Preobrazba geografskega okolja v Koprskem primorju — I. in II. del. Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani 1976/77.
- Dušan Plut: Prikaz in ocena naravogeografskih potez Koprškega primorja z vidika načrtovanja prostorskega razvoja. Slovensko morje in zaledje 4—5, Koper 1981.

- Projekt Gornji Jadran — detajlni načrt Strunjan. Piran, Medobčinski zavod za spomeniško varstvo 1971.
- Slovenija — naše okolje. Ljubljana 1976.
- Strunjan. Krajevni leksikon Slovenije, I. knjiga, Ljubljana 1968.
- Strunjan. Moje kulturno okolje včeraj, danes, jutri. (Akcije so izvedli učenci in učenske Slovenske gimnazije Piran. Gradivo z razstave članov etnološkega krožka, Piran 1981.)
- F. Sušnik, J. Štirn, T. Valentinčič: Načrt za ustanovitev obalnega morskega rezervata v luči varstva okolja v Slovenskem primorju. Simpozij Varstvo okolja v Sloveniji, Bled 1972.
- Julij Titl: Socialnogeografski problemi na koprskem podeželju. Koper 1965.
- Urbanistični načrt za mesto Piran — novelacija. Koper, Invest-biro 1975.
- Varstvo spomenikov XIII—XIV, 1969—1969. Ljubljana 1970.
- Tone Wraber: Gradivo za floro Strunjana. Mednarodni mladinski raziskovalni tabori 1971/1972.
- Zakon o naravni in kulturni dediščini. Uradni list SRS, št. 1, 1981.
- Zelena knjiga o ogroženosti okolja v Sloveniji, Ljubljana.

The first of these was the discovery of gold in California, which led to the gold rush of 1849. This event was a major factor in the westward expansion of the United States. The second was the discovery of gold in Colorado, which led to the gold rush of 1858. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The third was the discovery of gold in Nevada, which led to the gold rush of 1859. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The fourth was the discovery of gold in Idaho, which led to the gold rush of 1860. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The fifth was the discovery of gold in Montana, which led to the gold rush of 1861. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The sixth was the discovery of gold in Wyoming, which led to the gold rush of 1862. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The seventh was the discovery of gold in Utah, which led to the gold rush of 1863. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The eighth was the discovery of gold in Arizona, which led to the gold rush of 1864. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The ninth was the discovery of gold in New Mexico, which led to the gold rush of 1865. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The tenth was the discovery of gold in Texas, which led to the gold rush of 1866. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The eleventh was the discovery of gold in Louisiana, which led to the gold rush of 1867. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The twelfth was the discovery of gold in Mississippi, which led to the gold rush of 1868. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The thirteenth was the discovery of gold in Alabama, which led to the gold rush of 1869. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The fourteenth was the discovery of gold in Georgia, which led to the gold rush of 1870. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The fifteenth was the discovery of gold in Florida, which led to the gold rush of 1871. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The sixteenth was the discovery of gold in South Carolina, which led to the gold rush of 1872. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The seventeenth was the discovery of gold in North Carolina, which led to the gold rush of 1873. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The eighteenth was the discovery of gold in Virginia, which led to the gold rush of 1874. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The nineteenth was the discovery of gold in West Virginia, which led to the gold rush of 1875. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The twentieth was the discovery of gold in Maryland, which led to the gold rush of 1876. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The twenty-first was the discovery of gold in Delaware, which led to the gold rush of 1877. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The twenty-second was the discovery of gold in Pennsylvania, which led to the gold rush of 1878. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The twenty-third was the discovery of gold in New York, which led to the gold rush of 1879. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The twenty-fourth was the discovery of gold in New Jersey, which led to the gold rush of 1880. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The twenty-fifth was the discovery of gold in Connecticut, which led to the gold rush of 1881. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The twenty-sixth was the discovery of gold in Rhode Island, which led to the gold rush of 1882. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The twenty-seventh was the discovery of gold in Massachusetts, which led to the gold rush of 1883. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The twenty-eighth was the discovery of gold in Vermont, which led to the gold rush of 1884. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The twenty-ninth was the discovery of gold in New Hampshire, which led to the gold rush of 1885. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The thirtieth was the discovery of gold in Maine, which led to the gold rush of 1886. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The thirty-first was the discovery of gold in New Brunswick, which led to the gold rush of 1887. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The thirty-second was the discovery of gold in Nova Scotia, which led to the gold rush of 1888. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The thirty-third was the discovery of gold in Prince Edward Island, which led to the gold rush of 1889. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The thirty-fourth was the discovery of gold in Newfoundland, which led to the gold rush of 1890. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The thirty-fifth was the discovery of gold in the British Isles, which led to the gold rush of 1891. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The thirty-sixth was the discovery of gold in the rest of Europe, which led to the gold rush of 1892. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The thirty-seventh was the discovery of gold in Africa, which led to the gold rush of 1893. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The thirty-eighth was the discovery of gold in Asia, which led to the gold rush of 1894. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The thirty-ninth was the discovery of gold in Australia, which led to the gold rush of 1895. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States. The fortieth was the discovery of gold in the rest of the world, which led to the gold rush of 1896. This event was also a major factor in the westward expansion of the United States.

DVOREC PLANINA (HAASBERK) PRI RAKEKU

Nataša Štupar-Šumi

THE CASTLE OF PLANINA

POVZETEK

Sestavek prikaže zgodovino gradov na širšem območju naselja Planina, na jugozahodnem izrastku Planinskega polja, kraškega polja, ki ga tvori Unec, srednji tok najdaljše evropske ponikalnice — Ljubljaničice. Prostor je bil prometno vedno izredno pomemben in tako tudi gradovi, ki so bili tod zgrajeni. V času baroka pa jih je nasledila velikopotezno zasnovana graščina, ki je v arhitekturo vključevala tudi naravno okolje. Ta grad je bil v 2. svetovni vojni zelo poškodovan, obnavljanje pa poteka počasi in z velikimi težavami.

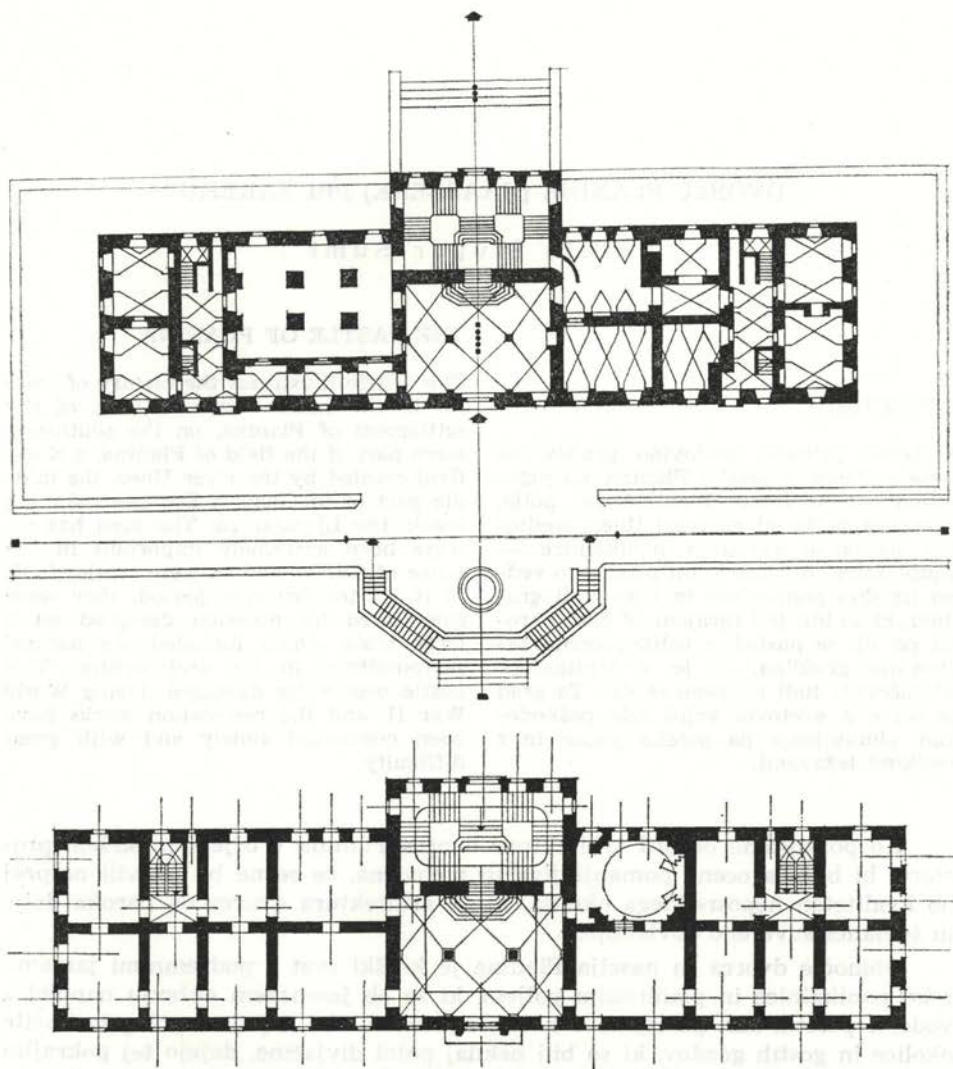
The article illustrates the history of castles in the more extensive area of the settlement of Planina, on the south-western part of the field of Planina, a Karst field created by the river Unec, the middle part of the longest European sinking creek, the Ljubljaničica. The area has always been extremely important in the sense of traffic, and so were castles built in it. In the baroque period, they were substituted by mansion designed on a large scale which included the natural surroundings in its architecture. This castle was badly damaged during World War II, and the restoration works have been conducted slowly and with great difficulty.

Ko poskušamo oceniti arhitekturo dvorca Planina v ožjem in širšem prostoru, bi bila ta ocena pomanjkljiva in polovična, če se ne bi ustavili najprej ob kvalitetah neposrednega okoliša, ki ga arhitektura dvorca od baroka dalje in še danes suvereno obvladuje.

Območje dvorca in naselja Planina je kraški svet s podzemnimi jamami, reko ponikalnico in planinskim poljem, ki se ob jesenskem deževju napolni z vodo, v poletni suši pa izgine v kraških ponorih. Vsi ti pojavi poleg hribovite okolice in gostih gozdov, ki so bili nekdanj polni divjačine, dajejo tej pokrajini svojevrsten pečat. Zato ni čudno, če je bil ta del Slovenije poseljen že v pradedavnini, saj je znano, da je šla tod mimo prometna pot v času Ilirov. Prav tako je izpričano prazgodovinsko gradišče na vrhu hriba, kjer je bil kasneje postavljen srednjeveški grad Haasberk, katerega ruševine so še danes vidne. Še pred postavitvijo gradu pa naj bi bila tu rimska utrjena postojanka. V trinajstem stoletju je bila v Planini mitnica goriških grofov.

Za postavitev srednjeveškega gradu Haasberka je bila poleg zgodovinske kontinuitete odločilna tudi naravna zaščita te strateške točke s planinske strani z reko Uncem in občasnim jezerom.

Srednjeveška Planina, tedaj imenovana Alben, se je razvila pod utrjenim gradom takratnih fevdalnih gospodov Albenskih. Stari grad Haasberk pa se v

Sl. 25. Grad Planina — tloris pritličja (po izmerah arh. Vl. Kopača), tloris I. nadstr. in glavna fasada (risala N. Stupar-Sumi)

Fig. 25 — The castle of Planina — Ground-plan of the groundfloor (measured by Vl. Kopač) ground-plan of the 1st floor and the main façade (sketch by N. Stupar-Sumi)

virih prvič omenja leta 1295 kot grad Unec. Tudi naselje Planina se od leta 1234 imenuje trg Unec. Trg je imel pravico do tržnega dne in letnega sejma na dan sv. Marjete, zaščitnice kraja. Zato najdemo v virih za Planino tudi ime sv. Marjeta pri Planini ali kasneje trg Planina.

Kakor že rečeno, so bili trški gospodje najprej Albenski, nato goriški grofje, Hallerji in Eggenbergi. Planina pa je tudi kasneje slovela po tovarnikih

in trgovcih, saj so se tu križale poti proti Logatcu, Cerknici, Trstu do Jadranskega morja. V 18. stoletju je bila v Planini poštarska postaja, leta 1830 pa je bila skozi naselje na novo zgrajena cesta proti Trstu.

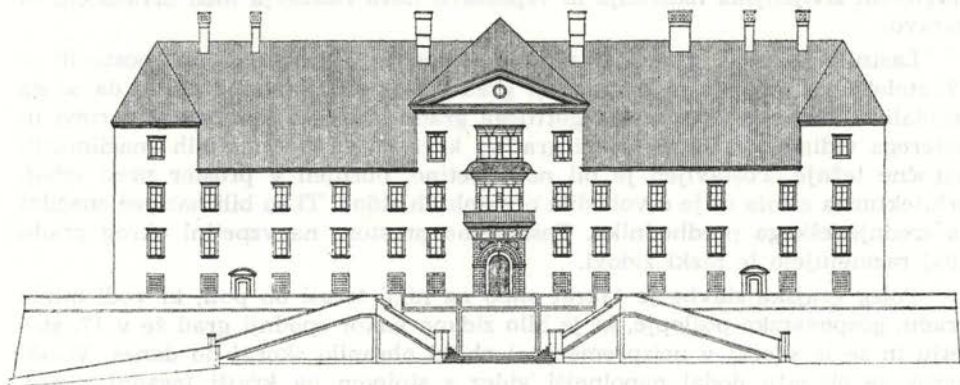
Tako je v 19. stoletju Planina dosegla svoj največji razcvet. O tem nam pričajo še danes ohranjena poslopja, z bogatimi kamnitimi portali, vhodnimi kalonami in drugimi fasadnimi okraski.

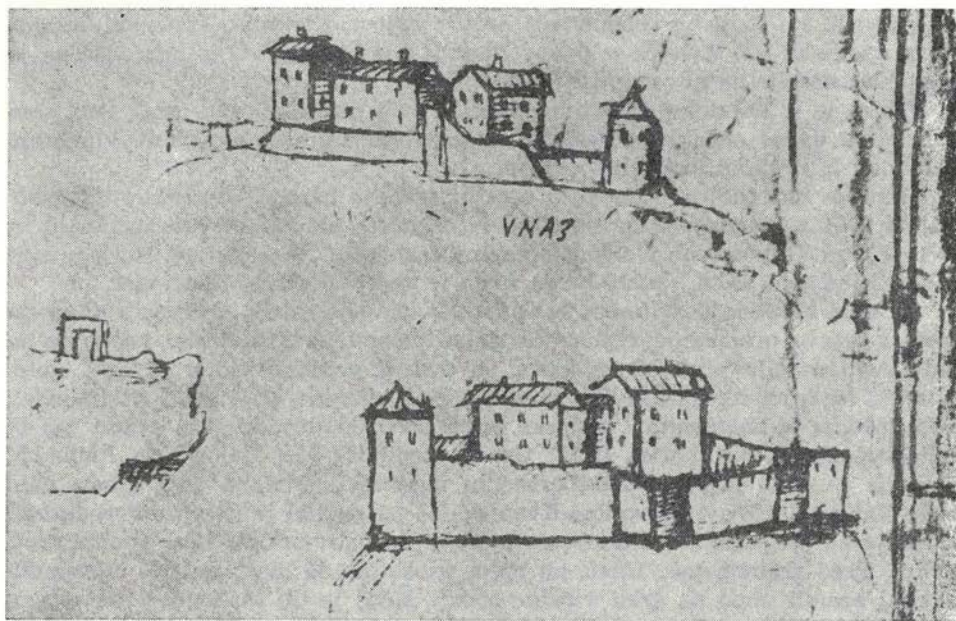
Naselje ima tudi dve imenitni cerkvi: sedanjo baročno cerkev sv. Marjete iz leta 1771 z Langusovo kopijo slike sv. Marjete po Rafaelovem originalu in slike Kurza Thurna von Goldensteina iz 19. stoletja. V cerkvi sv. Roka iz leta 1763 pa je znana slika Matere božje, ki jo je napravil sloviti Metzinger.

V delu naselja, ki se imenuje Kačja vas, zavoljo ostrih zavojev, s katerimi cesta s težavo premaguje vzpone čez tako imenovana Postojnska vrata, je na eni strani naselja proti strugi Unca na manjši vzpetini viden okrogel stolp, ostanek srednjeveškega gradiča, znanega pod imenom Mali grad (Klainheisl). Pod gradom je znamenita Planinska jama. Prvotni lastniki tega gradu naj bi bili gospodje iz Neuhaussa (Novi Grad), sledili so jim Hallerji in Raubarji. Kasneje je grad pripadal haasberškemu gospodstvu. Podoba tega gradu nam kaže Valvasor v Slavi vojvodine Kranjske — na podobi je dobro viden okrogli stolp, poleg njega pa še tri stolpasta poslopja in deli obzidja, ki se spušča proti dolini. Pred gradom teče Unec, ob njem pa stojita še dve poslopji, morda sta nekdanj branili vhod na grad z rečne strani. Kdaj je bil Mali grad postavljen, bi nam lahko povedale le arheološke in druge raziskave, v do sedaj dosegljivih virih nam tega ni mogoče odkriti. Ohranjeni okrogli stolp pa nam zagotovo izpričuje poznogotske oblike (15. stoletje) — predvsem v načinu zidave, okenških profilih, ohranjenih strelnicah na vrhu stolpa in še posebno v konstrukciji rebrastega svoda v pritličju stavbe.

Stolp je bil ob koncu vojne brez strehe, grozilo je, da se bo porušil, toda tamkajšnje turistično društvo ga je popravilo in nanj postavilo streho v izvorni obliki. V njem so sedaj prostori turističnega društva iz Planine.

Sedaj pa se povrnimo k staremu gradu Haasberku, ki je stal na vzpetini nad naseljem Planina. Ta se v virih prvič omenja konec 13. stoletja, l. 1295 kot grad Unec. Ko so izumrli gospodje Albenski, so postali lastniki gradu gospodje Gallenberški, nato pa gospodje Haasberški; med njimi se l. 1432 omenja

Sl. 26. Srednjeveški Haasberk — skica, J. Clobucciarich ok. 1605

Fig. 26 — The medieval Haasberk — a sketch by J. Clobucciarich, about 1605

Diepolo von Haasberg. Nasledili so jih Celjski grofje in Eggbergi. Kasneje se je lastništvo dodeljevalo Kobenclom in Coroninjem.

O starem Haasberškem gradu vemo le malo. Gotovo je bil svoj čas pomembna postojanka in eden starejših gradov v tem območju, več o njem pa bi nam seveda povedale strokovne raziskave grajskih ostalin. Zagotovo vemo le to, da je bil v Valvasorjevem času ruševina. Ko je minila turška nevarnost, so fevdalci zapuščali težko dostopna in od mestnih središč oddaljena prebivališča. Obenem pa je po Evropi že zavel duh baročne dobe, ki je v temeljih spremenil življenjska naziranja in vzpostavil nova razmerja med bivališčem in naravo.

Lastniki starega gradu Haasberk, gospodje Eggenbergi, so postavili v 17. stoletju na vznožju hriba spodnji grad Haasberk. Valvasor pravi, da so ga sezidali iz kamena porušenega gornjega gradu. Grad, o katerem govorimo in katerega vidimo na Valvasorjevi grafiki, kaže v svojih temeljnih značilnostih baročne težnje. Postavljen je bil na vzpetino, obrnjen v prostor pred seboj, arhitekturna celota se je osvobodila obrambnih zidov. Ti so bili namreč značilni za srednjeveškega predhodnika. Posamezne prostore na vzpetini okrog gradu zdaj razmejujejo le nizki zidovi.

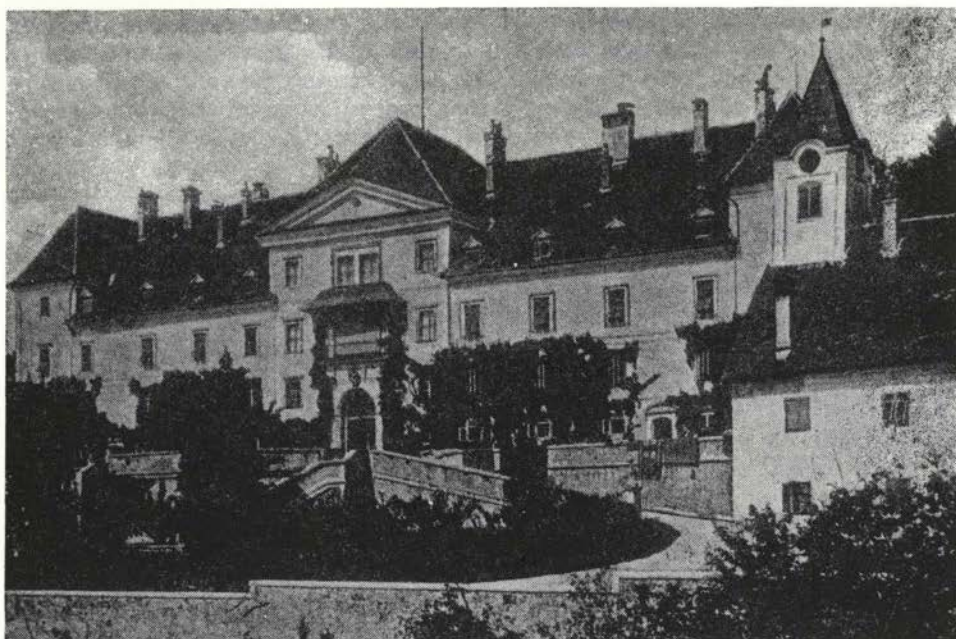
Poleg grajske stavbe je takrat stalo na nižji terasi ob poti, ki vodi mimo gradu, gospodarsko poslopje, ki je bilo zidano kakor spodnji grad že v 17. stoletju in se je skoraj v neizpremenjeni obliki ohranilo skoraj do danes. Visoki barok je objektu dodal popolnejši videz s stolpom na krajši fasadni strani.

Natančna analiza Valvasorjeve grafike gradu iz 17. stoletja nam pove, da gre za manjši enovit baročni dvorec. Osrednji motiv fasadne kompozicije je kvadratni stolp s poudarjenim stopnišnim dostopom v pritličju. Stolp je tudi za etažo in pol višji od ostalega poslopja. Gre torej za višinsko dominantno, ki obvladuje gmoto gradu in okoliški prostor. V grajskem dostopu, ki poteka prek

Sl. 27. Starejši baročni Haasberk in mali grad (Klainheisl) po Valvasorju

Fig. 27 — The older baroque Haasberg and Mali grad (Kleinhussl) according to Valvasor

Sl. 28. Grad Planina (Novi Haasberk) pred 2. svetovno vojno
 Fig. 28 — The castle of Planina (New Haasberg) before the World War II

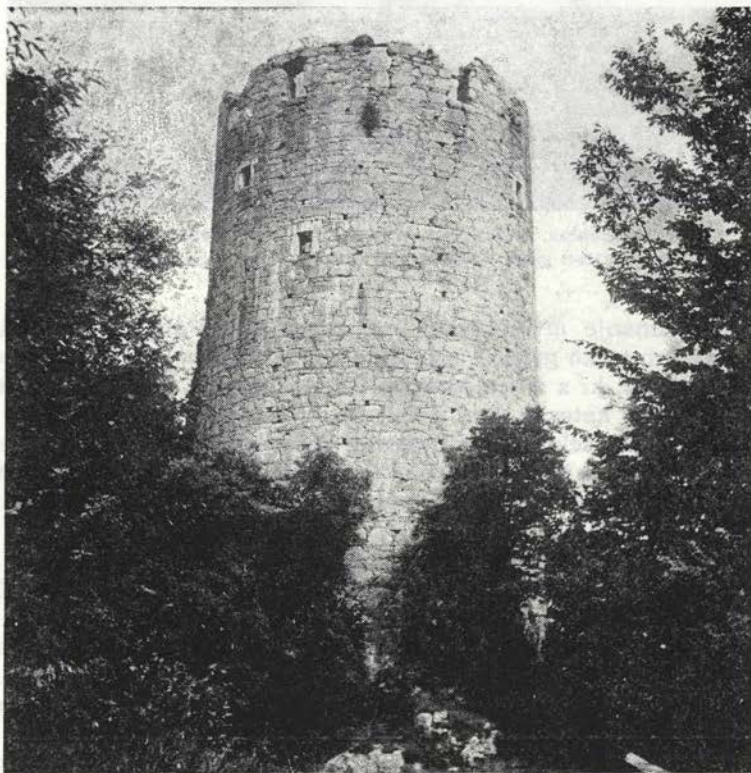
dvojnih stopnišč v višini dveh teras, in poudarjenem motivu stolpa že čutimo baročno os, ki se je verjetno v tem primeru končala v vhodnem stolpu. Ko pa podrobno analiziramo vhodni stolp, ugotovimo, da močno spominja še na tiste obrambne stolpe, ki so samostojno ali v obzidjih branili vhode srednjeveških trdnjav. Ta ugotovitev nam potrjuje tudi zgornja etaža stolpa, ki se zaključuje s cinami (ali strelnicami) oziroma jih simbolizira. Tako se nam arhitektura Eggenbergovega gradu iz 17. stol. prikaže kot baročna stavba, ki pa se še trdo oklepa trdnjavske estetike.

Eggenbergove posesti so l. 1716 podedovali Kobenzli, med njimi tudi starejši baročni grad. Verjetno je plemiška rodbina italijanskega izvora poklicala italijanskega arhitekta, da je zasnoval novi grad Haasberk, na kraju starega gradu. Sedanji grad v Planini so zidali v začetku 18. stoletja. Podrobne raziskave današnjega gradu bi verjetno potrdile domnevo, da je poprejšnji dvorec deloma vključen v novejšo tlorisno zasnovo. Zaradi razvaljenosti grajskega poslopja in izredno slabega stanja še stoječih zidov nam do sedaj ni bilo mogoče izvesti sistematičnih raziskav.

Grad Planina je eden naših najlepših in najmogočnejših spomenikov baročne dobe, z njim se lahko meri samo še grad Dornava, ki pa je zaradi svoje ravninske zasnove drugače oblikovan. Stoji na vzpetini, ki se v dveh kaskadah spušča v dolino Planinskega polja. Med obema poteka cesta, ki vodi mimo gradu v dolino Unca, v območje nekdanjih grajskih mlinov, odcep od gradu pa drži prek kamnitega mostu v naselje Planina. Na vrhnjem platoju stoji

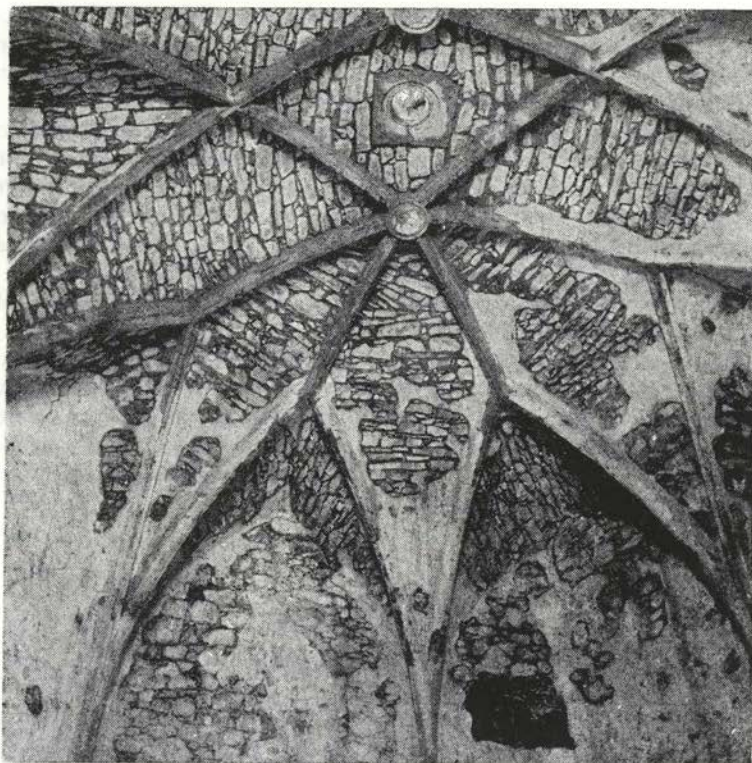
grad, ki je po tlorisu zelo raztegnjene pravokotne oblike, izzidek opazimo le, kjer se tloris vhodne veže in stopnišča prečno podaljšuje v zaledje hriba. Medtem ko predhodnik dvorca boječe izpoveduje načela preloma baročne dobe, saj se v detajlih še vedno simbolično zgleduje po polpretekli dobi, je novi grad Planina utelešenje baročne težnje tedanjega časa. Brezkompromisno se je odprl v pokrajino in s svojo prečno osjo, ki dominira tako v tlorisu kot v fasadi, poudaril novo arhitekturno govorico. Ta os pa je kot magnet pritegnila in si podredila vso okoliško arhitekturo in vse prvine narave v tem prostoru: zrak, vodo in slikovito gozdno okolico. To os začetimo, če se približujemo gradu iz naselja Planina po poti, ki vodi čez Planinsko polje in prek kamnitega mostu na Uncu do gradu, ali pa kadar gledamo grad ob vodni gladini zalitega Planinskega polja.

Ob gradu arhitektonsko podkreplujeta prostorsko os oba dostopa s ceste ob gradu. Prvi dostop na plato pred gradom z dvoramnim stopniščem uokvirja prostor pred gradom (ta se ob stopnišču poligonalno zaključuje v belvederu z vodnjakom na sredi). Drugi del osi je viden z dostopa s ceste pod gradom v vrtni parter in to s cestnega razgledišča v osi grajskega vodnjaka, kjer je tudi v parterju postavljen vodnjak ali okrogel bazen.

Sl. 29. Planina, Mali grad — poznogotski stolp pred obnovo strehe

Fig. 29 — Planina, Mali grad — the late-Gothic tower before the restoration of the roof

Sl. 30. Planina, Mali grad — zvezdasti obok v pritličju stolpa
 Fig. 30 — Planina, Mali grad — the stellar wault on the groundfloor of the tower

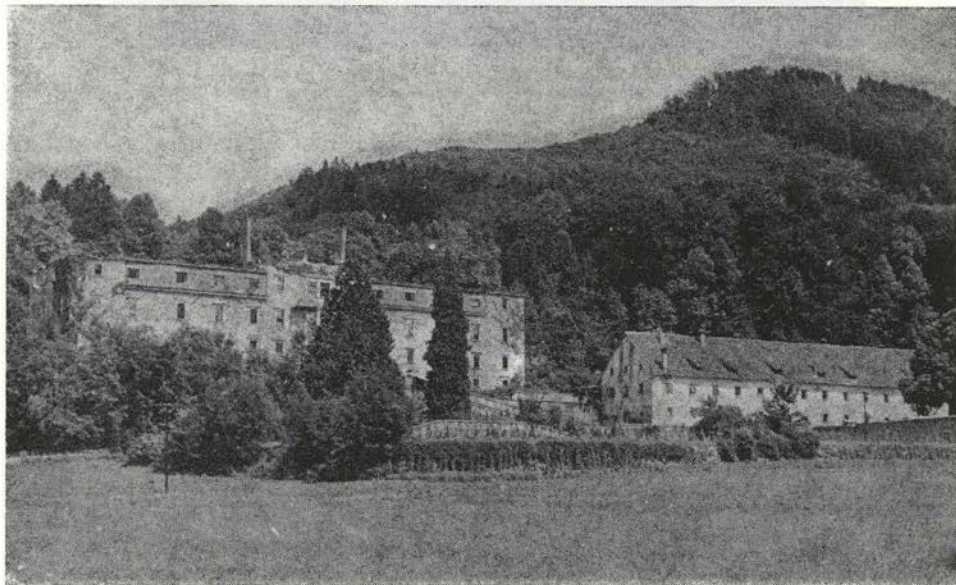
Podaljšek zunanje arhitekturne osi z grajskega platoja z razglediščem pa sega v žariščno točko grajske arhitekture in starega prostora, to je v osrednjo slavnostno vežo, ki s svojo baročno bogato notranjo arhitekturo stopnjuje doživljajske učinke, katerim smo sledili že ob vstopu v grad. Grajska veža je torej osrednja točka celotne arhitekturne zasnove grajske celote, vendar pa to ni prostor, kjer bi os obstala in se ukrivila. Vodi nas dalje prek slavnostnega peteroramnega stopnišča v grajski park za gradom in se od tam izgublja v grajskem gozdu (bosco).

Tlorisna zasnova dvorca, katere osrednji del tvori, kakor že rečeno, grajska vhodna dvorana, ima na vsaki strani še dve simetrični krili. Ta simetrija velja v pritličju samo za razporeditev okenskih osi dveh stranskih vhodov in postavitev stopnišč, sicer pa se desni del loči od levega po drugačni razporeditvi prostorov. Na podlagi tega lahko ponovno podpremo domnevo in vgrajenosti prvotnega gradu v kasnejši zasnovi. O tem nam priča tudi zazidava renesančne strelne line, ki se je pokazala v zunanji stranski steni desnega dela gradu. Šele tloris prvega in drugega nadstropja kažeta popolno simetrijo v razporeditvi prostorov, stopnišč in okenskih osi. Dostop v prostore v prvem nadstropju je bil po obhodnem hodniku, ki je obkrožal centralno vstopno vežo

palače. Prav tako pa so bili prostori nadstropja vezani na stranska stopnišča. Leva in desna stran palače pa sta bili vezani še dodatno v pritličnih prostorih s koridorjem, ki je potekal pod slavnostnimi stopnicami. Glavni dostop v drugo nadstropje je bil iz velike dvorane nad slavnostno vhodno vežo; od tam je bil tudi vhod v grajsko kapelo in na balkon na glavni fasadi gradu. Sobe so bile v nadstropjih vezane druga na drugo v zaporedju vratnih osi po starem, še renesančnem načelu, ki se je uveljavilo tudi v baročnih palačah. Mezzaninski del gradu je obsegal prostore nad osrednjim delom gradu in na višinsko izstopajočih obeh stranskih krilih. Kletnih prostorov do sedaj še nismo mogli raziskati zaradi ruševin v njih. Kletni in pritlični prostor so bili skoraj vsi obokani, medtem ko so bile stropne konstrukcije v nadstropjih lesene.

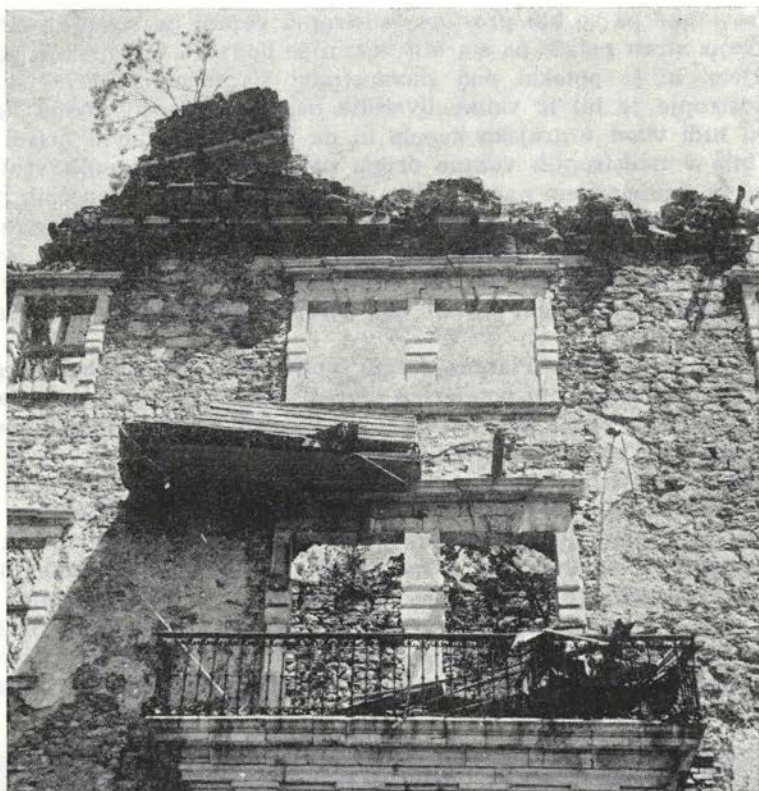
Glavna fasada gradu Planina izraža vpliv italijanskega baročnega klasicizma. Fasada ima izrazito poudarjen srednji del, ki po višini presega stranske trakte, višinsko pa ga uravnovešata na koncih poslopja levi in desni višinski izzidek, ki tako simbolizirata motiv stolpov.

Srednji del je arhitektonsko bogato oblikovan, fasada tega dela je bila zaključena s trikotnim bogato profiliranim tempeljskim zaključkom timpanonom. Portal v pritličju je izdelan v lepo klesanih kamnitih blokih, ki ga na vrhu bogati dekorativni pas z metopami. Na portalu je letnica 1722, ki potrjuje čas nastanka te arhitekture. Nad portalom so plitev kamnit balkon z železno ograjo in vratni odprtini (vratni bifori). Nad balkonom je bil baročno oblikovan nadstrešek. Tudi v zadnji etaži osrednjega dela je bila v sredi ponovljena okenska bifora. Ta osrednji motiv portala, balkona in bifor je na

Sl. 31. Grad Planina — stanje po 2. svetovni vojni

Fig. 31 — Planina, the castle — the situation after World War II

Sl. 32. Grad Planina — osrednja fasada po 2. svet. vojni
Fig. 32 — Planina, the castle — the central façade after World War II

vsaki strani spremljala še po ena okenska odprtina, opremljena z bogatimi kamnitimi okviri. Okenski okviri in okviri bifor so opremljeni s profiliranimi okenskimi policami in nadstreški, stranski okenski okviri pa so v sredi in ob vznožju plastično oblikovani kot kvadratasti prstani.

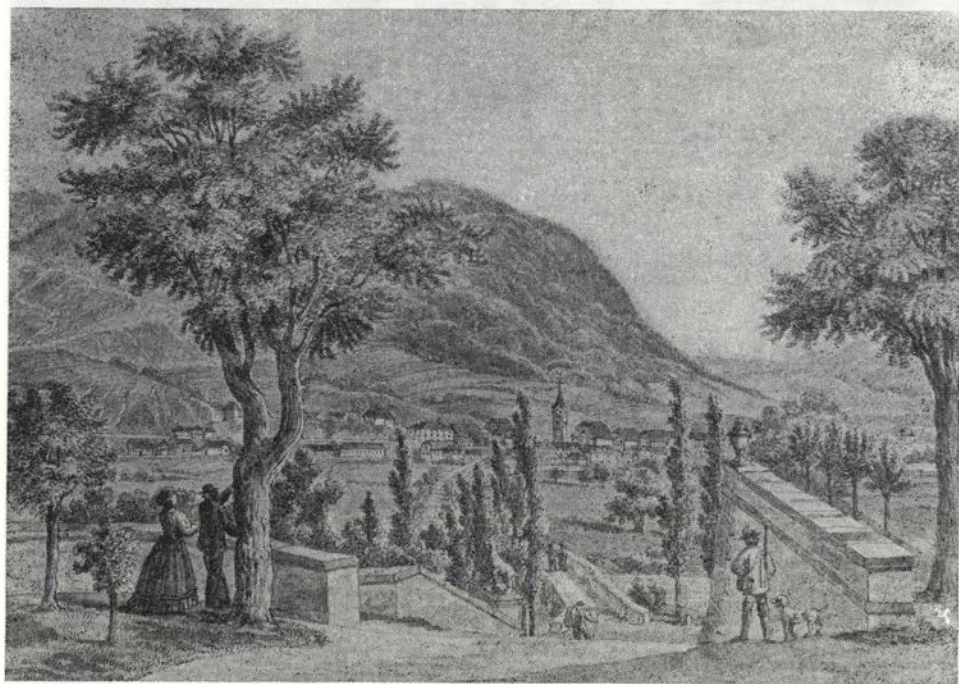
Ostala fasada levega in desnega krila je petosna, okna so v oblikovanju v primerjavi s srednjim delom skromnejša, okna pritličja so preprostejša in manjša, prav tako okna mezanina. Obe stranski krili fasade so zaključevali močni podstrešni profili. Stranski fasadi dvorca sta štiriosni. Streha dvorca je imela močan naklon in je izražala severnjaške vplive v oblikovanju.

Sicer pa stoji dvorec na zidanem podstavku, ob njem sta dve rampi, ki sta služili za dostop na grajski plato z vprego. Plato in rampi so obdajali parapetni zidci, okrašeni s kamnitimi fialami in živalskimi figurami, saj je grad služil zadnjim lastnikom predvsem kot lovski dvorec.

Naj pri tem omenim, da je grad po Kobenzlih še dvakrat menjal lastnike. Po Coroninijih je prišel leta 1846 v last grofov Windischgraetzov. Ti so grad bogato opremili, zlasti s kamnoseškimi detajli, kamini in kamnitimi kipi. V gradu je bilo tudi dosti dragocenega pohištva in lovskih trofej. Enkratna pa je bila grajska kapela z bogatim baročno oblikovanim oltarjem.

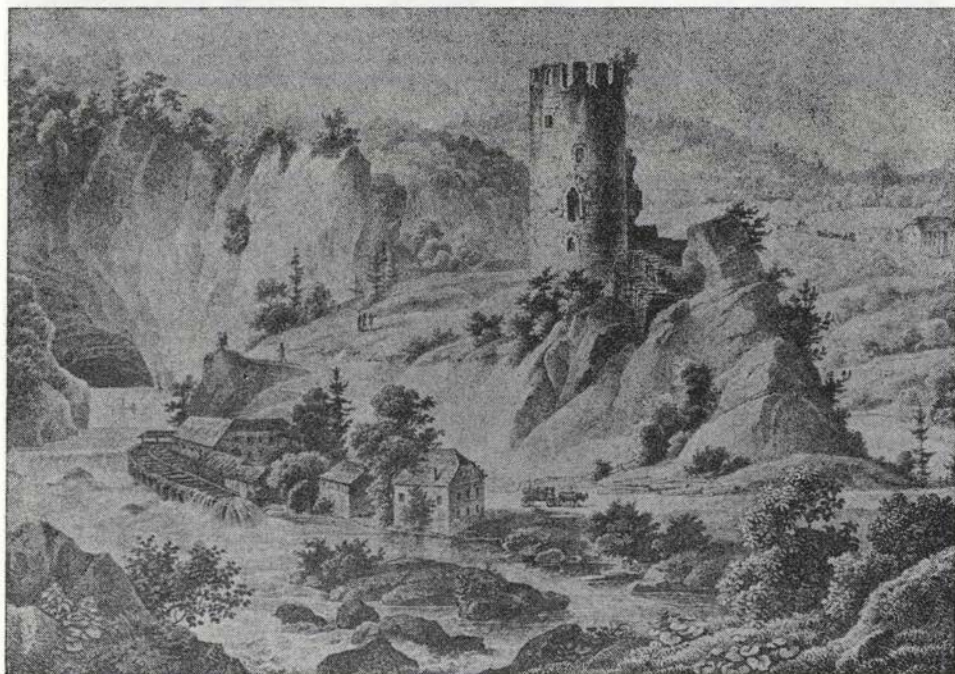
Sl. 33. F. K. Goldenstein — pogled na grad Planina v 19. stoletju
Fig. 33 — F. K. Goldenstein — a view of the castle of Planina in the 19th century

Sl. 34. F. K. Goldenstein — pogled na Planinsko polje z grajskega razgledišča, 19. stoletje
Fig. 34 — F. K. Goldenstein — a view of the field of Planina from the castle's gazebo in the 19th century

27. marca 1944 je bil grad zažgan, odtlej je prepuščen propadanju. Spomeniškovarstvena služba se že vsa povojna leta trudi, da bi ga rešila pred uničenjem. Čeprav je bil uvrščen med najpomembnejše kulturne spomenike, se je njegova obnova začela šele pred šestimi leti. Zajela je statično sanacijo desnega dela gradu, dveh skrajno desnih prostrov; v njih so bile rekonstruirane obočne stropne konstrukcije in izvedene statične sanacije zidov ter okenskih in vratnih preklad. Medtem pa se je stanje osrednjega dela gradu tako močno poslabšalo spriči nenadne porušitve timpanonskega dela fasade, da smo morali dela preusmeriti in naglo delno statično utrditi ta osrednji del gradu. V tej akciji nam je uspelo izpod ruševin rešiti nekatere dragocene kamnoseške kose oltarja iz baročne kapele.

Grad se obnavlja z republiškiimi in občinskimi sredstvi, ki pa so že vsa leta tako majhna, da obstaja resna nevarnost, da se bo grad porušil še prej, kot ga bo mogoče statično utrditi. Prizadevanja Zavoda SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine, da bi v grad investirali sredstva za razvoj turizma občine Postojna, pa so vedno odjeknila v prazno.

Sl. 35. Planina — Mali grad z grajskimi žagami in Planinsko jamo (Schaffenroth ok. 1826)

Fig. 35 — Planina — Mali grad with its saw-mill and the cave of Planina (Schaffenroth, about 1826)

MUZEJ NA PROSTEM KOT SKUPNI SPOMENIŠKOVARSTVENI IN MUZEJSKI PROBLEM

Zvezdana Koželj

THE OPEN-AIR MUSEUM AS A CONSERVATIONAL AS WELL AS MUSEUM PROBLEM

POVZETEK

Kronološko prikazujemo razvoj, povezanost in soodvisnost prizadevanj po osnovanju samostojnega etnografskega muzeja in osrednjega muzeja na prostem kot najustreznejšega nosilca predstavitve celovite bivalne kulture izbranih nosilcev v določenem časovnem in krajevnem izrezu. Predstavljamo tudi vzroke, nujnosti in oblike reševanja nepremičnih kulturnih spomenikov na prostem kot skupni konservatorski in muzejski problem.

The article gives a chronological survey of the development, link-up, and interdependence of the endeavours for the foundation of an independent ethnographic museum and central open-air museum as the most suitable bearer of the presentation of the entire culture of dwelling of the selected bearers in a definite time or place. It also presents the causes, necessities, and forms of preserving immovable open-air cultural monuments as a common conservational and museum problem.

V članku bi rada kronološko prikazala razvoj, povezanost in soodvisnost prizadevanj za osnovanje samostojnega etnografskega muzeja in osrednjega muzeja na prostem kot najustreznejšega nosilca predstavitve celostne bivalne kulture izbranih nosilcev v določenem časovnem in krajevnem izrezu. Ob tej problematiki bi tudi rada prikazala vzroke, nujnosti in oblike reševanja nepremičnih kulturnih spomenikov kot skupni konservatorski in muzejski problem.

Prve pobude za muzej na prostem (z drugimi besedami tudi skansen, etnopark), v katerem naj bi »vsaj notranjščine etnografsko pravilno uredili,« segajo v kasna trideseta leta dvajsetega stoletja, kar je razvidno iz članka Franceta Kotnika leta 1939 v Etnologu: »Etnografski muzej ni v stanju prikazati posamezne lokalne diference našega ozemlja, niti v modelih posameznih tipov hiš, kaj šele z ureditvijo resničnih notranjščin.«¹

Iste leta je tudi Slovenski narod priobčil članek o težavah Etnografskega muzeja, v katerem je bilo med drugim tudi poudarjeno, »da bi bilo vzorno, če bi muzej dobil poslopja z večjim parkom, da bi lahko uredili tako imenovan muzej na prostem, postavili slovenske hiše raznih tipov ter pokazali značilnosti našega narodnega in kulturnega življenja.«²

Takoj po vojni je bila vzporedno z novim idejnim predlogom prostorske rešitve Etnografskega muzeja načrtovana tudi gradnja etnografskega parka

v okolici Ljubljane. Ob načrtovani upravni muzejski zgradbi naj bi na površini 2500—2800 m² postavili 6 do 10 pglavitnih tipov slovenske kmečke hiše z gospodarskimi poslopji in nekaj tipov pastirskih stanov, obrtnih delavnic itd.³ Ta osrednji muzejski načrt ni bil uresničen iz več razlogov, med drugim tudi zaradi tega, ker je bila predstavitev arhitekturnih spomenikov s predstavitev na izbrano zemljišče v nasprotju s splošno veljavnim in zakonsko določenim načelom varovanja spomenikov »in situ«, na kraju samem.⁴

Na nujnost dodatnega muzejskega varstva ljudske arhitekture ob spomeniškem varstvu je opozoril Vilko Novak v članku Ljudsko stavbarstvo v naši etnografiji,⁵ v katerem med drugim ugotavlja: »prav tako je povezano v zvezi z varstvom etnografskih spomenikov vprašanje muzeja na prostem, kjer bi varstveni in z njim zvezani problemi prišli najmočneje do veljave. Ljubljana ima bolj kot kako drugo mesto izredne naravne prednosti za postavitev takega muzeja. Čeprav se zdi to vprašanje danes morda še daleč od uresničenja, vendar bi se ga morali lotiti s študijsko pripravljalne strani, saj tako delo traja precej dolgo, če naj prinese dozorele uspehe.«

Novakovo misel je nadaljeval in razvil Boris Orel, ki je dokazoval, da bi s takim muzejem oziroma z muzeološkim varstvom nepremičnih kulturnih spomenikov rešili tudi vprašanje (gradnje) Etnografskega muzeja v Ljubljani, katerega prostorska problematika se je vlekla že od njegovega nastanka leta 1923. Tako so leta 1953, ob trideseti obletnici Etnografskega muzeja in po koncu dela desete terenske ekipe, razstavili dobršen del gradiva v Moderni galeriji. Ob tej priložnosti je ravnatelj Boris Orel med drugim zastavil načelno vprašanje: »Ali smo za Etnografski muzej ali nismo?«

Zaradi tesno odmerjenega prostora v muzeju, ki je oteževal delo in ogrožal muzejske zbirke ter preprečeval nadaljnji razvoj muzeja, se je Boris Orel v dvojni vlogi, kot ravnatelj muzeja in kot vodja referata za etnografske spomenike na Zavodu za zaščito in znanstveno proučevanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti LRS, pri ukvarjanju s problemi varstva nepremičnih spomenikov zavzemal za graditev muzeja na prostem, ki bi združeval predvsem muzejsko in spomeniškovarstveno funkcijo. V članku,⁶ ki smo ga premalo upoštevali in ga še vedno premalo upoštevamo kot osnovo, program in načela etnološkega dela v muzejski in konservatorski službi, med drugim ugotavlja takole: »Prav gotovo bi skansen ali muzej na prostem znatno razbremenil etnografsko spomeniško varstvo. Še celo več: s skansenom bi se nedvomno v veliki meri zmanjšal pomen etnografskega spomeniškega varstva. Mislimo, da pravilno presojava varstvene naloge na našem podeželju v današnjem času, zgledujoč se pri tem po preizkušeni varstveni praksi v Avstriji in Švici, če poudarimo, da bi se v naših trgih, mestih in vasih mnogo bolj kot etnografsko spomeniško varstvo moralo uveljaviti domačijsko varstvo (Heimatpflege). To varstvo nima toliko opraviti s preteklostjo in njenimi spomeniki, kolikor z novim porajajočim se življenjem. Vključiti se mora v to življenje s tem namenom, da bi skladno povežalo staro z novim, staro kulturo z novo, ki šele nastaja. V naši varstveni službi vse premalo mislimo na tako pojmovano domačijsko varstvo, v katerem bi mogli z določenim namenom in v omejenem obsegu upoštevati tudi etnografsko spomeniško varstvo.« Tako je v drugi polovici petdesetih let Boris Orel izdelal načrt⁷ za novo muzejsko zgradbo s skansenom. V posebno »slovensko etnografsko

naselje« so nameravali prenesti 15 do 20 tipov in variant slovenske kmečke hiše z gospodarskim pritiklinami, nekaj planinskih pastirskih stanov, pastirskih in oglarskih koč, zavetišč in obrtnih delavnic.

Notranjščina vseh zgradb, ki bi jih večji del prestavili iz prvotnega okolja v park, bi bila opremljena s pristnim pohištvo, posodjem, orodjem, nošami itd. Za muzej na prostem je bilo predlaganega ca. 50 ha zemljišča ob gostilni Čad pod Rožnikom. Ob koncu tega teksta je bilo zapisano: »Ta okvirni načrt za bodoči etnografski muzej v Ljubljani je na prvi pogled morda res drzen, toda po dobrem premisleku moramo priznati, da bi Ljubljana kot glavno mesto LRS in kulturno središče Slovenije prav gotovo mnogo pridobila z njim, tako urejen etnografski muzej bi imel velik pomen za slovensko etnografijo in folkloristiko ter antropogeografijo, za turizem in končno tudi za varstvo etnoloških spomenikov, saj bi z etnoparkom ali skansnom bila v veliki meri razbremljena zaščita nepremičnih spomenikov na našem podeželju.«

Leta 1956 je potekalo posvetovanje muzealcev etnologov na katerem je bilo sklenjeno, »naj naši muzeji razmislijo o možnosti, kako bi določen nepremičen etnološki objekt prenesli v neposredno bližino muzejske zgradbe, ako ga ni mogoče ohranjati na kraju samem (in situ) in če je že tako ali tako izgubil svojo prvotno okolje.«⁸ Tako bi z muzejem na prostem rešili probleme s prenosom in predstavitvijo notranjščin, ki so sestavni, organski del nepremičnih objektov, nad katerimi bedijo konservatorji, katerim pa je bil poglaviti kamen spotike njegova neživljenjska, gledališko-zabavno-folklorna stran. Tako so znova in še nadalje zagovarjali izključno reševanje »in situ«. Spričo popolnoma nasprotujočih si misli o primernosti in potrebnosti nastanka muzejev na prostem je ostala postavitev osrednjega, republiškega muzeja na prostem še dalje neuresničena naloga Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani.

Istega leta je bil urejen prvi slovenski muzej na prostem s postavitvijo (rekonstrukcijo) partizanskih tiskarn na gozdnatem pobočju nad Cekinovim gradom v Ljubljani.⁹ Upošteva je nove poglede matične stroke, smemo in moramo obravnavati muzejsko varstvo stavb iz obdobja NOB v sklopu varstva slovenskega ljudskega stavbarstva.

Ob obravnavanju te problematike ne smemo spregledati Deklaracije mednarodne konference ICOM o muzejih na prostem leta 1957 v Kopenhagnu na Danskem in v Stockholmu na Švedskem, ki se je udeležil kot edini jugoslovanski predstavnik Boris Orel.¹⁰ Konferenca je dejansko potrdila in upravičila vsa naša dotedanja prizadevanja, Deklaracija¹¹ pa se v skrajšani obliki glasi: »V večini držav sveta je v praksi zaščita kulturnih spomenikov ljudske arhitekture običajno zapostavljena v odnosu do prednosti, ki jo uživajo spomeniki tako imenovane 'visoke kulture'. Nekatere države celo, ki so se pred kratkim osamosvojile, povezujejo, enačijo to dejavnost svoje lastne kulture s svojo nesrečno preteklostjo. Čeprav so spomeniki ruralne arhitekture številčnejši od spomenikov 'visoke kulture', je njihov pomen dragocen, četudi se na prvi pogled zdi, da niso vredni zaščite. Zaščita primerov ljudske kulture 'in situ' je brez dvoma rešitev, ki najbolj odgovarja zahtevam umetnostne zgodovine. To zaščito pa onemogočajo številne, predvsem pa razumljive okoliščine, tako, da je varovanje teh objektov nepopolno, kdaj pa kdaj celo nemogoče. Preostaja nam tako le ena pot v smislu ohranjanja ljudske arhi-

tekture: prenos drugam, na drugi prostor, ki se lahko izvede na več načinov, vsekakor pa je najprimernejši ta, s katerim prenesemo objekt v muzej na prostem.

Kronološko sledi nov članek izpod peresa Borisa Orla,¹² v katerem se s stvarnimi utemeljitvami: razhajanje med »lepimi« spomeniškovarstvenimi zahtevami in prakso, živo funkcijo, ki zahteva razvoj in spremembe, zavzema za čim hitrejše osnovanje etnoparka kot edinega mogočega muzeološkega reševanja te problematike.

Razvoj muzejskega varstva etnoloških spomenikov je še nadalje potekal v senci spomeniškovarstvene dejavnosti in je težil h gradnji krajevnih muzejev na prostem; takšne muzeje je v strokovnih krogih zagovarjal predvsem Franjo Baš. Tako so si sledili manjši, lahko rečemo zametki muzejev na prostem ob gradu v Škofji Loki,¹³ v okolici muzeja na Ravnah na Koroškem,¹⁴ ob Jurčičevi domačiji na Muljavi,¹⁵ na grajskem pobočju na Ptujju,¹⁶ pri Janševi domačiji v Breznici,¹⁷ pri letovišču Bobri na Muri v Murski Soboti,¹⁸ v mestnem parku v Tolminu,¹⁹ ob gradu Zaprice v Kamniku,²⁰ v Stražišču pri Kranju,²¹ v Savinjskem Gaju v Mozirju,²² v Rogatcu,²³ na Zavodnjah²⁴ in na Senožetih.²⁵ Slednja dva primera pomenita muzejsko prezentacijo omenjenih objektov »in situ«. Pri idejnem osnutku je ostal edinole predlog Slovenskega etnografskega muzeja o gradnji osrednjega muzeja na prostem ob gradu Podsmreka pri Višji Gori.²⁶

Po podatkih, zbranih z Vprašalnikom o muzeju na prostem, razposlanim osemnajstim ustanovam leta 1980 pod okriljem Slovenskega etnološkega društva, je bilo v Sloveniji deset krajevnih muzejev na prostem, v katere je bilo prenesenih približno 30 objektov, predvsem manjših stavb, kot so lesene stanovanjske hiše, kašče, čebelnjaki, kozolci, vodnjaki, sušilnice sadja, mlini in partizanske tiskarne.²⁷ Nekatero stavbo izmed njih so bile že pred prenosom na novo lokacijo spomeniško zavarovane (npr. Škoparjeva hiša v Škofji Loki, sitarska hiša v Stražišču, Atelškova kašča v Savinjskem gaju itd.), večine omenjenih muzejskih objektov pa zaradi neustreznih bivalnih razmer v njih, novih gospodarskih potreb ali urbanističnih načrtov ni bilo mogoče ohraniti na kraju nastanka.

Vzporedno s pripravo in gradnjo regionalnih, krajevnih muzejev na prostem so potekala posvetovanja, ki so se ukvarjala predvsem z načelnimi vprašanji varstva v etnoparkih: v letih 1963 in 1964 je Etnografski muzej organiziral dve posvetovanji o problematiki muzeja na prostem, za katerega postavitev se je zavzemal.²⁸

Leta 1978 so bili slovenski etnologi proti udeležbi pri gradnji jugoslovanskega etnoparka na območju zemljepisnega središča Jugoslavije. Strinjali pa so se s postavitvijo muzeja na prostem kvečjemu v republiškem merilu kot oblike muzejske razstave, kar pa ne bi pomenilo reševanja stavbne dediščine z vidika spomeniškega varstva.²⁹ V »prazno« se je vrtelo tudi posvetovanje etnologov in arhitektov o muzeju na prostem leta 1981,³⁰ ki ga je organizirala in vodila skupina Slovenskega etnološkega društva za spomeniško varstvo in prostorsko planiranje. Aktivni udeleženci posveta žal znova niso prišli do enotnega stališča, temveč so zopet ostali pri dveh zelo nasprotujočih si mnenjih: za muzej in proti njemu! Mogoče je razprava preveč poudarjala samo negativne lastnosti etnoparka (predvsem strah, da ne bi zaradi njegovega obstoja

odstranili ostalih etnoloških spomenikov oziroma objektov stavbne dediščine, ki ne pridejo v poštev za prenos v muzej na prostem; vse to pa je le metanje peska v oči, saj sami predobro vemo, kako malo spomeniških objektov in situ je ohranjenih oziroma ustrezno vzdrževanih!) Kakor se na podobnih, lahko rečemo neuspešnih, posvetovanih dogaja, je bila ustanovljena posebna razširjena komisija Slovenskega etnološkega društva za spomeniško varstvo in prostorsko planiranje, ki naj bi se dalje ukvarjala s problematiko muzeja na prostem: izmed vseh njenih članov prizadevno deluje na tem področju le Vladimir Knific na Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine Kranj.

Vsi ti dosedanji poskusi, zametki omenjenih muzejev na prostem, so bili predvsem plod zavzetih krajanov, ljubiteljskih zanesenjakov, strokovnjakov v muzejih in na zavodih za varstvo naravne in kulturne dediščine z odločilno podporo družbenih in družbenopolitičnih organizacij. Če niso bili ob osnovanju muzeja na prostem, pa tudi pri rednem delovanju in vzdrževanju (kakršna je bila, žal, dosedanja praksa) enakovredno zastopani vsi ti dejavniki, so muzeji bodisi propadli ali pa bolj ali manj žalostno životarijo. Hvale in priznanja vredna izjema so le etnoparki na Štajerskem, na območju ZVNKD Celje. Če povzamemo: vzroke za dostikrat brezizhodno stanje muzejev na prostem vidimo predvsem v pomanjkljivem, nezadostnem sodelovanju med ustanovami, nedodelani metodologiji in največkrat celo nasprotnih si strokovnih stališčih.

Iz vsega do sedaj povedanega je razvidno, da tudi nekaterih kvalitetnih spomenikov ljudskega stavbarstva ni (bilo) mogoče ohraniti drugače kakor s prenosom na drugo lokacijo. To pa je že korak dlje k zbliževanju spomeniško-varstvenih in muzeoloških stališč oziroma potrditev smotrnosti in potrebe po dodatnem varstvu v muzejih na prostem. Pri tem seveda ni mogoče načrtovati in graditi muzeja na prostem na podlagi nenačnih, naključnih, predvsem spomeniško odpisanih objektov, kot se je dogajalo doslej, ampak le na osnovi strokovnega muzejsko zasnovanega programa, ki bi se ujemal oziroma se dopolnjeval s konservatorskim. Ta program bi moral temeljiti na najnovejših izsledkih doslej največjega etnološkega projekta: Topografija slovenskega etničnega ozemlja 20. stoletja (pri katerem pa žal konservatorji ne sodelujemo), ki bo s strukturalnogenetično metodo obdelala slovenski etnični prostor. Drugače rečeno: kulturna podoba slovenskega etničnega prostora bo prikazana s pomembnejših družbeno-zgodovinskih vidikov v vsej svoji horizontalni in vertikalni pojavnosti. Projekt naj bi bil temelj za inventarizacijo, pripravo in izoblikovanje kriterijev za ovrednotenje celotnega slovenskega etničnega ozemlja, končni izbor objektov ter izpopolnitev osrednjega muzeja na prostem, skupnega projekta konservatorjev in muzealcev. Le tako bodo dani kolikor toliko strokovni pogoji za osnovanje osrednjega etnoparka. Ta bo le (ne smemo si zatiskati oči) reprodukcija, nadomestek, saj s prenosom v novo okolje postane le-to nekdanji spomeniški objekt, katerega osnova in bistveno muzejsko-pedagoška prezentacijska vloga ne sme biti zamegljena z izrazito komercialnoturističnimi prijemi, s katerimi naj bi se sam vzdrževal (le kaj drugega so botanični in živalski vrtovi?!).

Iz prezentacijskega zornega kota, pa tudi iz strogo strokovnega, bi muzej na prostem v celotni muzejski predstavitvi objektov in notranje opreme še najbolj dorečeno prikazoval kar se da stvaren celosten prikaz načina življenja

nosilcev določene kulturne podobe predvsem v času nastanka objektov. Prvotne kulturne podobe, pa tudi njenega spreminjanja ne moremo zaobjeti v spomeniških objektih, ki so še v rabi in katerih imetnikov ne moremo prisiliti, naj bi živeli in delali v objektih, ki ne ustrezajo zahtevam sodobnih bivalnih, sanitarnih in tehnološko potresnih standardov. Enak problem se kaže pri objektih, ohranjenih »in situ«, saj vsaka sprememba ali poseg pomeni porušenje celostne spomeniške strukture objekta. (Sedanji imetniki tudi ne izhajajo z iste socialno-poklicne ravni kot graditelji, prvotni imetniki objekta.)

Ker pa vemo, kako malo objektov smo lahko odkupili in jih uredili po konservatorskih in muzeoloških načelih, ter kako ti objekti kot pastorki muzejske oziroma konservatorske službe, predvsem zaradi pomanjkanja nujnega sodelovanja in dogovarjanja, bedno životarijo v nedorečeni, nasilno izbrani neživljenjski muzejski funkciji, nas stvarnost sili predvsem k ohranjanju nepremičnih etnoloških spomenikov v muzejih na prostem. Ti etnoparki bi bili temelj raziskovalnega in popularizacijskega dela večine družboslovnih in tehničnih strok! Gl. sl. 24 b, str. 85.

Dejali bi lahko, da je obstoječa zakonodaja³¹ kljub popolni demokratičnosti zaradi sedanje kronično nizke ravni kulturne zavesti in zgodovinskega načina mišljenja brezmočna in neučinkovita, saj objekt etnološke dediščine razglasi za kulturni spomenik na predlog organizacije za varstvo občinska skupščina, ki mora obenem zagotoviti imetniku denarna sredstva, »če se mu zaradi omejitev in prepovedi bistveno poslabšajo obstoječi pogoji za življenje in delo in tega ni mogoče nadomestiti z dovoljeno dejavnostjo v okviru določenega režima varstva oziroma razvojnih usmeritev glede spomenika ali znamenitosti.«³² Zaradi te specifikacije je vprašljivo že razglašanje samo in s tem pravno in dejansko varovanje etnoloških spomenikov.

Zaskrbljujoče stanje na terenu nas sili, naj se čimprej interdisciplinarno dogovorimo in ukrepamo: poleg zakonsko deklarativno priznanega in uveljavljenega varovanja »in situ«, v muzejih na prostem in dokumentarnega varovanja kot izhoda v sili se kaže zanimiva in na prvi pogled kar sprejemljiva, pri nas še ne sprejeta možnost: kombinacija zaščite »in situ«, prenove naselja in muzejske prezentacije v sklopu naselja, kar pa terja skupno delo spomeniško-varstvene, muzejske in urbanistične službe.³³

Vseeno pa se zdi, da se možnosti tako za nov Slovenski etnografski muzej kakor tudi za osrednji muzej na prostem večajo. Novembra lani je potekal izredni občni zbor Slovenskega etnološkega društva s temo: problematika etnološkega muzealstva; na njem je bil prikazan in predložen društvu, da bi ga podprlo, idejni projekt novega objekta etnografskega muzeja (kot edine sprejemljive rešitve) s pripadajočimi zemljišči (približno 150 ha) za muzejsko predstavitev objektov ljudskega stavbarstva. Lokacija muzejskega kompleksa na obrobju krajinskega parka Polhograjski dolomiti ob gradu Bokalce je že upoštevana v občinskih srednjeročnih prostorskih planih, pa tudi Ljubljanska kulturna skupnost ga je finančno že vključila v novi srednjeročni plan.

Upajmo, da smo in bomo etnologi, konservatorji in muzealci končno spoznali potrebnost in primernost tako osrednjega kakor regionalnih muzejev na prostem, saj spričo doslej naštetih primerov in težav, zlasti pa nizke kulturne zavesti in zgodovinskega načina mišljenja ter specifičnosti etnoloških spome-

nikov (številnosti, zasebnega lastništva in aktivne funkcije), zaradi česar so pod stalnim pritiskom družbenoekonomskega razvoja in z njim povezanih sprememb v bivalni kulturi ter celotnega načina življenja skoraj ni mogoče varovanje in situ. Po drugi strani pa naj bo dokumentarno varstvo le izhod v sili, kadar bosta obe stroki brez moči. Le s skupnim programom, ki temelji na izsledkih Topografije slovenskega etničnega ozemlja (TSEO), in z medsebojno pomočjo ter izdatnejšo družbeno podporo si moramo prizadevati za izdelavo in pripravo projekta centralnega muzeja na prostem.

OPOMBE

1. France Kotnik, Etnografski muzej v Ljubljani v letu 1939, Etnolog XIII, Ljubljana 1940, str. 170—174. — 2. Irena Keršič, Naselja, stavbarstvo in notranja oprema, Slovenski etnograf XXXII, 1980-82, Ljubljana 1983, str. 43. — 3. Gradbeni program za čas od 1947-51: Gradnja Etnografskega muzeja v Ljubljani, dopis št. 175/46, 3. 10. 1946, Arhiv SEM v Ljubljani. — 4. Spomeniška zakonodaja, Varstvo spomenikov I, Ljubljana 1948, str. 3—6. — 5. Vilko Novak, Ljudsko stavbarstvo v naši etnografiji, Slovenski etnograf V, Ljubljana 1952, str. 16. — 6. Boris Orel, Problematika varstva etnografskih spomenikov v Sloveniji, Slovenski etnograf VI—VII, Ljubljana 1954, str. 11—34. — 7. Boris Orel, Nova muzejska zgradba s skansnom, tipkopis RA 91, Arhiv SEM v Ljubljani. — 8. Boris Orel, Muzej na prostem in varstvo etnografskih spomenikov, Naši razgledi, 28. 9. 1957, str. 423—424. — 9. Ljudska pravica, Spomenska izdaja ob otvoritvi rekonstruiranih partizanskih tiskarn pri Muzeju narodne osvoboditve LRS, Ljubljana 21. 7. 1956. — 10. Boris Orel, Poročilo o mednarodni konferenci o muzejih na prostem od 5. do 9. 7. 1957 v Kopenhagnu, Aarhusu in Stockholmu, Arhiv SEM v Ljubljani. — 11. Aleksandra Sanja Lazarevič, Uvodne napomene o etnoparku, Etnološka istraživanja, Zagreb 1981, str. 131—132. — 12. Boris Orel, Muzej na otvorenom i čuvanje etnografskih spomenika, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske VII, št. 3, Zagreb 1958, str. 68—69. — 13. Janez Eržen in Andrej Pavlovec, Škoparjeva hiša — zameetek muzeja na prostem, Loški razgledi VIII, 1961, str. 112—123. — 14. Vodnik po Delavskem muzeju, Ravne na Koroškem 1970. — 15. Fanči Šarf, Jurčičev dom, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Zbirka vodnikov 16, 1973, str. 15—22. — 16. Ivan Sedej, Slovenski muzej ljudskega stavbarstva na prostem, Varstvo spomenikov XII—XIV, Ljubljana 1970, str. 133. — 17. Arhiv Zavoda za spomeniško varstvo v Kranju. — 18. Vlasta Koren, Vrednotenje stavbne dediščine v Prekmurju, Varstvo spomenikov XXVI, Ljubljana 1984, str. 56. — 19. Naško Križnar, Pečine na Šentviški planoti, Varstvo spomenikov XXI, Ljubljana 1977, str. 374—376. — 20. Majda in Peter Fister, Kašče v Tuhinjski dolini, razstavni katalog, 1973. — 21. Vladimir Knific, Muzej na prostem v Stražišču pri Kranju, Varstvo spomenikov XXVI, Ljubljana 1984, str. 79—82. — 22. Vito Hazler, Muzeji na prostem v ZSV Celje, Varstvo spomenikov XXVI, Ljubljana 1984, str. 51—54. — 23. Prav tam. — 24. Prav tam. — 25. Prav tam. — 26. Boris Kuhar, Skice predlogov za ureditev gradu Podsmreka in okolice v turistično muzejski objekt, tipkopis, Arhiv SEM v Ljubljani. — 27. Vladimir Knific, Muzeji ljudskega stavbarstva v Sloveniji, Zbornik posvetovanja Zaštita spomenika narodnog graditeljstva, Beograd 1984, str. 182. — 28. Irena Keršič, Naselja, stavbarstvo in notranja oprema, Slovenski etnograf XXXII, 1980-2, Ljubljana 1983, str. 57. — 29. Duša Krnel-Umek, Sestanek SED o muzejih na prostem 9. 2. 1978, Glasnik SED, leto 18/1978, 1978, št. 1, str. 1. — 30. Gradivo posvetovanja etnologov in arhitektov o muzeju na prostem in o prenovi stavbne dediščine, Glasnik SED, leto 21/1981, 1982, št. 3, str. 49—76. — 31. Zakon o naravnih in kulturnih dediščinah, Ur. l. SRS, št. 1/1981. — 32. Prav tam. — 33. Branka Berce-Bratko, Irena Keršič, Problematika muzeja na otvorenom prostoru sa aspekta planerske službe, službe za zaštitu spomenika i muzeja, Zbornik posvetovanja »Zaštita spomenika narodnog graditeljstva«, Beograd 1984, str. 186.

TEHNIČNA DOKUMENTACIJA (ZA GRADITEV OBJEKTOV) KOT DEL KULTURNE DEDIŠČINE

Branko Šuštar

TECHNICAL DOCUMENTATION FOR ARCHIVES

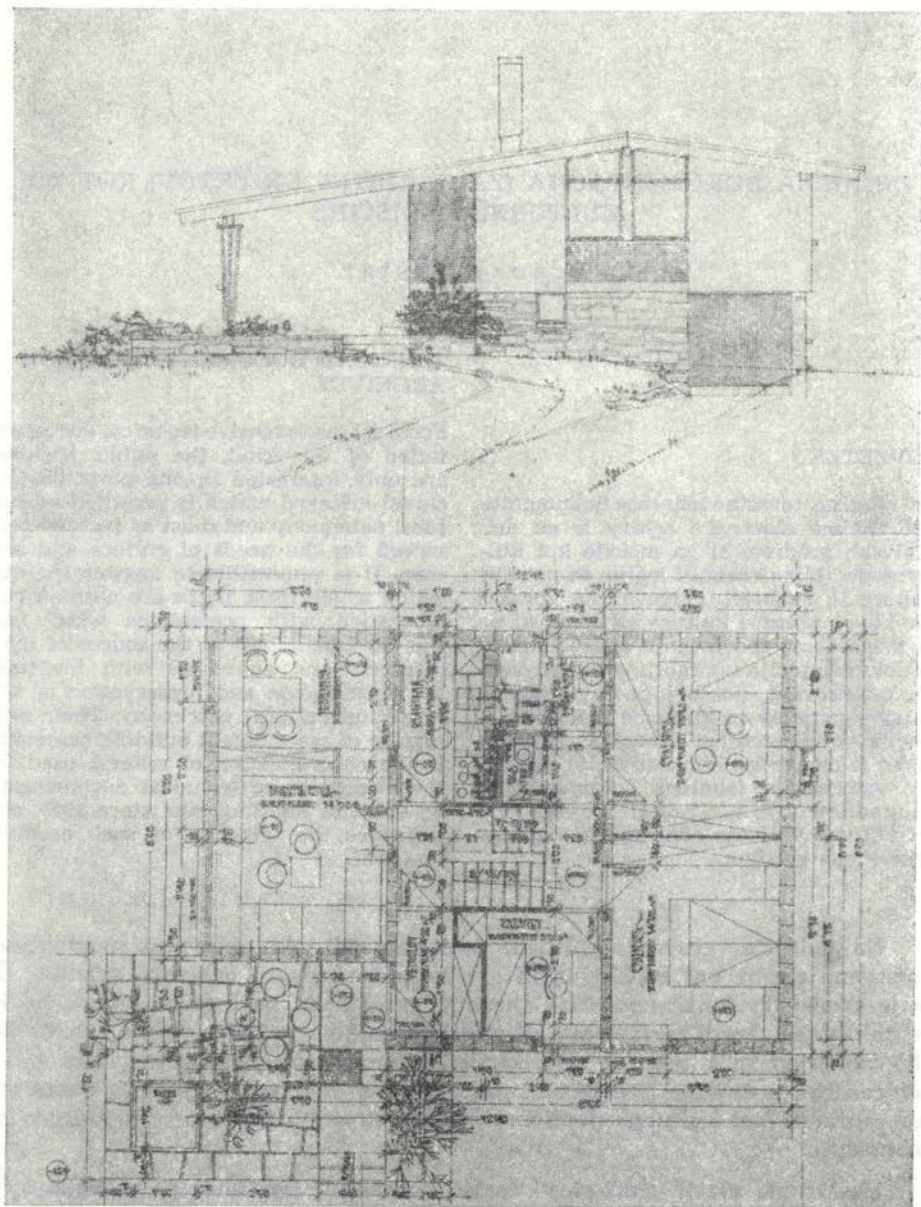
POVZETEK

Od obsežne tovrstne tehnične dokumentacije zanima slovenske arhive le en del: arhivsko gradivo, ki ga morajo kot kulturno dediščino ohraniti trajno za potrebe kulture in znanosti. Odgovor na vprašanje kaj so potrebe kulture ali znanosti pa ni mogoč brez sodelovanja s strokami, ki to dokumentacijo uporabljajo kot vir svojih raziskovanj, posebej pa z zavodi za varstvo naravne in kulturne dediščine. S svojim vrednotenjem novejših gradenj lahko ti omogočijo konkretizacijo kriterijev valorizacije tehnične dokumentacije za graditev objektov, nastale po letu 1955 ter aktivno vplivajo odbiranje tovrstnega arhivskega gradiva.

From all the extensive technical documentation of this kind, the public archives are only interested in one part: the archival material which is regarded as cultural patrimony and must as such be preserved for the needs of culture and science. It is impossible to answer the question which these needs are without collaboration with professions which use this documentation as the source of their research, and above all with institutes for conservation and preservation of natural and cultural patrimony. Their evaluation of more recent building can enable the concretization of criteria used for the evaluation of technical documentation valid in building ever since 1955, and influence the selection of such archival material.

Na področje varovanja kulturne dediščine sodi tako dejavnost spomeniško-varstvene službe kot zgodovinskih arhivov, ki skrbe za arhivsko gradivo. Če se je skoraj do današnjega časa ohranilo gradivo, ki ga hranijo arhivi, bodisi po naključju, zaradi zanimivosti ali praktičnega pomena, pa sodobna arhivistika aktivno prispeva k temu z valorizacijo dokumentarnega gradiva. Tako želi z odbiranjem iz množice zapisov, ki nastajajo pri dejavnosti različnih ustvarjalcev, ohraniti kot kulturno dediščino zapise s trajnim pomenom za kulturo ali znanost.

Ena izmed zvrsti gradiva, ki zaradi obsežnosti kar kliče po odbiranju, je tehnična dokumentacija za graditev objektov,¹ ki jo pogosto najdemo v arhivih med upravnimi fondi kot gradbene zadeve.² To gradivo pa je, po sedanjih izkušnjah posebno za predvojni čas, zanimivo tudi za spomeniško službo, saj konservatorji pred vsakim posegom na stavbni dediščini iščejo načrte obravnavanih objektov. Pa tudi pri umetnostnozgodovinskih študijah arhitekture načrti navadno niso odveč.

Sl. 36. Pri večini občinskih arhivskih fondov prevladuje tehnična dokumentacija privatnih gradenj — načrt medetažne stanovanjske hiše, k. o. Smarje, SGP Projekt, Projektivni biro Kranj; projektant dipl. ing. Nande Jocif, 1964. Zgodovinski arhiv Ljubljana, fond ObLO-SO Grosuplje, 351/62-63, T-V

Fig. 36 — In the majority of community archives, technical documentation of private buildings prevails — plan of a dwelling house, built on several levels between etages Smarje, SGP Projekt, Projektivni biro Kranj, projected by ing. Nande Jocif, 1964. Historical archives of Ljubljana, fund ObLO-SO Grosuplje, 351/62-63, T-V

Ker imajo slovenski arhivi (večinoma) že prevzeto gradivo do leta 1955 in nekateri še čez ter jih k valorizaciji zavezujejo tudi roki v zakonodaji,³ se postavlja kot problem vrednotenje tehnične dokumentacije od srede petdesetih let dalje. Če je bilo doslej mogoče ohraniti gradbene spise tudi v celoti,⁴ pa sedaj že količina gradiva to onemogoča. Zakonsko določilo pa arhive jasno obvezuje skrbeti le za arhivsko gradivo kot kulturno dediščino.

Pri vrednotenju tehnične dokumentacije za graditev objektov kot dela kulturne dediščine se nam zastavlja sklop vprašanj:⁵

1. Kateri del tehnične dokumentacije (kateri projekt) je z našega stališča najpomembnejši?

2. Od katerega imetnika bomo ta del tehnične dokumentacije tudi prevzemali v arhiv?

3. Kako konkretizirati kriterije za izbiro objektov, katerih tehnično dokumentacijo bomo kot arhivsko gradivo hranili?

4. Ali ima celota tehnične dokumentacije izbranega objekta lastnosti arhivskega gradiva ali le del?

Od več projektov, ki sodijo v tehnično dokumentacijo za graditev objektov, nam prinaša projekt za pridobitev gradbenega dovoljenja vse značilne floris, prereze in poglede objekta v prikladnem merilu. Ostali projekti pa so izdelani na podlagi tega projekta, ki nam za potrebe kulture in znanosti navadno zadoštuje. Takšni projekti so zbrani pri upravnih organih, ki so pristojni za izdajo gradbenega dovoljenja, in zajemajo območje občine oziroma republike. Dajejo nam vpogled v celoto gradbene dejavnosti na nekem območju, česar nam ne omogočajo arhivi projektivnih organizacij ali gradbenih izvajalcev.

Pri gradivu slednjih dveh bi nas lahko zanimala tehnična dokumentacija neizvedenih del ali pa izvedenih zunaj republike oz. države, saj je pri upravnih organih v republiki ne bomo mogli zajeti.

Najširše vprašanje vrednotenja se nanaša prav na izbiro objektov, katerih tehnično dokumentacijo bomo hranili zaradi pomena za kulturo in znanost. Kriterij ohranjanja tehnične dokumentacije za vso družbeno gradnjo je gotovo preširok, saj sodijo sem tudi stanovanjske zadruge, zlasti pa je vprašljiva tipska gradnja, posebno pri stanovanjski zidavi, pa tudi gradnja tovarniških objektov.

Tehnično dokumentacijo za graditev objektov sestavljajo poleg gradbenega dela objekta, ki je za raziskavo različnih strok pač najzanimivejši, še projekti napeljav, naprav in opreme ter rekapitulacija vseh stroškov. Vse to bi ohranili v celoti le vzorčno, za možne raziskave tehnike in tehnologije.

Konkreten izbor, ki bi zajel res kulturno dediščino, upošteval tudi privatno gradnjo in temeljil posebej na pomenu vsebine, je mogoče opraviti z zagretim (a sedaj še iluzornim) sodelovanjem arhivistike s posameznimi strokami, potencialnimi uporabniki takšnega arhivskega gradiva: gradbeništvom, arhitekturo, zgodovino umetnosti, etnologijo, zlasti pa z zavodi za varstvo naravne in kulturne dediščine.

In kaj ti (načelno) predlagajo?⁶ Kot arhivsko gradivo je treba vrednotiti izvirno avtorsko arhitekturo oz. izvirne tehnološke rešitve, pa tudi manj ambiciozno arhitekturo, ki priča o načinu življenja v določenem obdobju.

Kateri objekti na določenem območju (v občini) pa so to? Seznam arhitektov oz. projektivnih organizacij bi omogočil odbrati kvalitetnejše stavbe, pri etnologih pa bi upoštevali stavbe v krajih, ki jih etnološke topografije posameznih občin predlagajo za monografsko obdelavo. Podobno bi veljalo za stara mestna (vaška) jedra. Če je za tipske načrte zasebnih zgradb bolj ali manj vseeno, katerega vzamemo za vzorec (čeprav bi bilo prav ohraniti tak vzorec za vsak tip), pa bi kazalo napraviti za kvalitetnejšo gradnjo — te ni bilo veliko — seznam po investitorjih, kakor so pač urejene gradbene zadeve v arhivih uprave.

Ce povzamem prav na kratko. Arhivsko službo zanima zlasti odgovor na eno vprašanje: Kateri objekti, zgrajeni po letu 1955, so (ali bodo) umetnostni, arhitektonski, urbanistični, etnološki oz. tehniški spomeniki ali pa so del kulturne dediščine?⁷

O vprašanih arhitekturnega, posebno pa gradbenega razvoja v celoti v obdobju po letu 1955 stroke praktično (še) ne razmišljajo,⁸ kar gotovo otežuje odločanje o tehnični dokumentaciji kot arhivskem gradivu. Najlagodnejše je (varljivo?) zanašati se, da bo morda omenjeno tehnično dokumentacijo hranil projektivni biro, ki jo je izdelal, ali pa investitor, ki ga k trajni hrambi zavezuje tudi zakonodaja.⁹

Slovenski arhivi pa v skrbi za kulturno dediščino ponujajo umetnostnim strokam, posebno spomeniškem varstvu možnost sodelovati pri izbiri načrtov za objekte, ki postajajo predmet njihovega zanimanja. Vprašanje je, ali bodo to znali izkoristiti in olajšati jutrišnje delo svoji stroki, ali pa bodo raje vse udobno prepustili naključju in arhivski službi, ki si želi dejavnega sodelovanja, pa tudi Arhivsko društvo Slovenije pripravlja za jesen 1986 okroglo mizo o vprašanih tehnične dokumentacije.

OPOMBE

1. Posebej je treba poudariti, da niso problematične urbanistične zadeve ali družbeni plani posameznih področij (kar šteje arhivistika za arhivsko gradivo), temveč tehnična dokumentacija za graditev objektov, to je projekti, izdelani vsaj do stopnje projekta za pridobitev gradbenega dovoljenja. (Prim. Navodila o vsebini investicijske in tehnične dokumentacije, Biro gradbeništva, Ljubljana 1976, str. 8). — 2. Za Ljubljano je to gradbena registratura, serija fonda Mesto Ljubljana v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, ki sega od 18. stol. do leta 1945 (pregled nad načrti omogočata katastrski plan in kartoteka, urejena po katastrskih številkah), oziroma podfond Komunalna in gradnje — 1946 do 1955 — v sklopu gradiva Mestnega ljudskega odbora Ljubljana (v pomoč pri iskanju spisov je abecedni indeks investitorjev). V novejšem času pa je to šifra 351 (gradbene zadeve) med gradivom posameznih občinskih ljudskih odborov oz. (skupščin) občin. — 3. Odbrano arhivsko gradivo organov družbenopolitičnih skupnosti je treba izročiti arhivu po petnajstih letih od nastanka. (Prim. Zakon o naravni in kulturni dediščini, Ur. l. SRS, št. 1/81, člen 66.). — 4. Tako se v arhivu ni izločalo gradivo gradbene registrature do leta 1955, za tehnično dokumentacijo po tem času pa se v slovenski arhivistiki uveljavlja mnenje, naj bi od občinskih upravnih organov prevzemali kot arhivsko gradivo v okviru šifre 351 »stvarne zadeve, projekte družbenih objektov in naprav; projekte individualnih gradenj po kriterijih« (tj. po izboru). Priročnik za strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, Ljubljana 1984, str. 104. — 5. S temi vprašanji so se arhivisti širše ukvarjali lani na sedmem po-

svetovanju o strokovnih in tehničnih vprašanjih v arhivih. B. Šuštar, Tehnična dokumentacija za graditev objektov z vidika rokov hrambe in vrednotenja v: Sodobni arhivi '85, Maribor 1985, str. 63—70. — 6. Prej omenjeni članek je nastal ob stikih s kakimi petnajstimi ustanovami s področij projektiranja, gradbeništva in zgodovine arhitekture. — 7. V skladu s 16. oz. 17. členom Zakona o varstvu naravne in kulturne dediščine. — 8. Kakor kaže, se spomeniškovarstvena služba ukvarja s stavbno dediščino le kot zapuščino naših (pra)dedov, nastalo vsaj do konca 19. ali začetka 20. stoletja. — 9. Zakon o graditvi objektov, Ur. l. SRS, št. 34/84, člen 44.

VALORIZACIJA ARHEOLOŠKIH OBMOČIJ (Iz raziskovalne naloge)¹

Iva Mikl Curk

EVALUATION OF ARCHAEOLOGICAL SITES

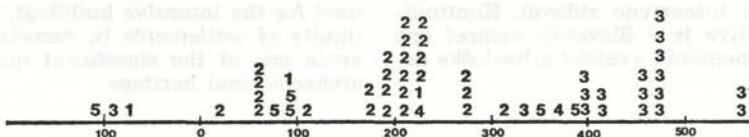
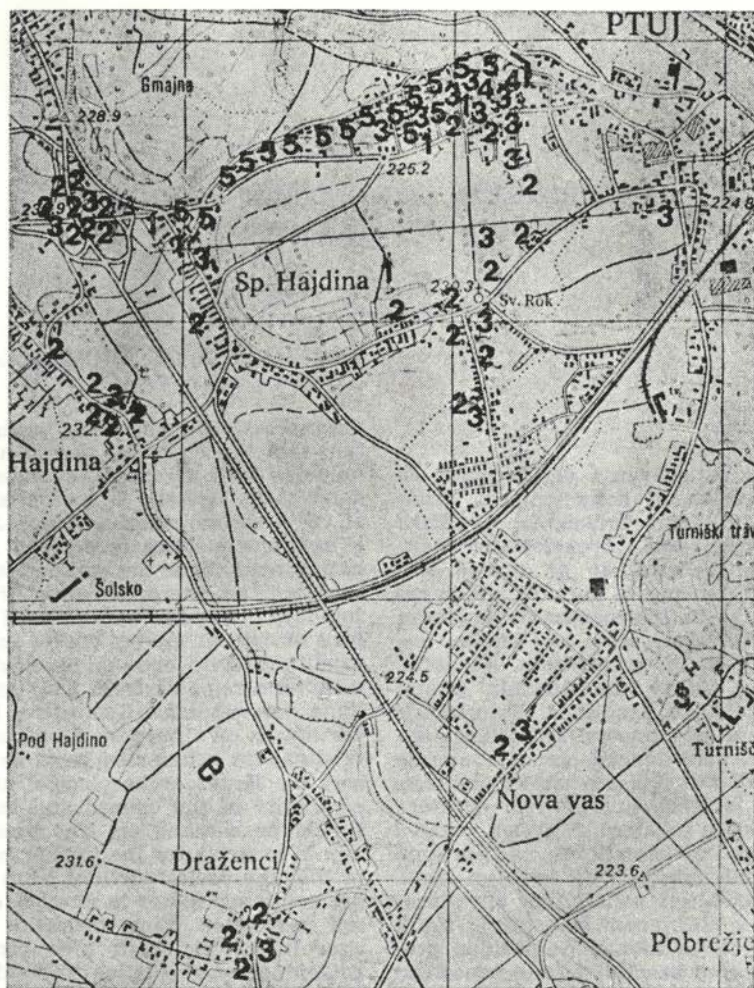
POVZETEK

Na osnovi raziskovanja ugotavljamo, da je zgodovinska in dokumentarna vrednost ter izjemnost arheološke dediščine merljiva predvsem s kronološkimi analizami. Vse vrednosti so pa mnogo lažje spoznavne, ko smo že opravili idejno rekonstrukcijo in interpretacijo stavbnega objekta. Pri tem rabimo tudi analizo naravnih virov in geografskih okoliščin. Dokazi na osnovi rimskodobnih ostalin Ptuja in okolice Ljubljane. Valorizacija pa ni sama sebi namen. Zakonitosti obravnave urbanističnega območja morajo veljati tudi za večja arheološka območja. Preveriti je treba kontinuiteto odprtega in pozidanega prostora. S ciljem varstva se moramo zavzemati za nadaljevanje kontinuitete tako, da se temeljni funkciji iz preteklosti nadaljujeta ali v premem ali v obrnjenem sorazmerju (torej v davnih dobah intenzivno pozidan prostor v sodobni ureditvi ostane nepozidan ali pa tak prostor v sodobnosti tudi uporabimo za intenzivno zidavo). Kontinuiteta poselitve je v Sloveniji namreč ena izmed pomembnih kvalitiet arheološke dediščine.

On the basis of researching we can ascertain that the historical and documentary value as well as exceptionalness of archaeological heritage is measured, before all, with chronological analyses. All values are much easier recognized after we have already done the outline reconstruction and the interpretation of the building object. Besides, we also need the analysis of natural sources and of geographic conditions. Evidences, on the basis of Roman time remains from Ptuj and Ljubljana surroundings. Evaluation is however not its own purpose. Lawfulness proceedings for urban sites must be in force also for larger archaeological sites. The continuity of the opened and build area should be checked up. The preservation aim is to strive for the further continuity of that the basic functions from the past are continued either in straight or reversed proportion (thus, through the past ages intensively built area remains in contemporary regulation unbuild or such an area is in contemporary regulation also used for the intensive building). The continuity of settlements is, namely, in Slovenia one of the significant qualities of archaeological heritage.

Osrednjih rezultatov po petih letih raziskovanja Valorizacije arheoloških območij in spomenikov¹ seveda, dasi je bilo delo tako in drugače omejeno, ni mogoče povzeti v sestavku, kakršni sodijo v našo revijo. Odlomke, ki morejo obogatiti spoznanje in interpretacije obravnavanih območij ali ki morejo prispevati k razvoju varstvenih delovnih metod, hkrati pa pomenijo način raziskovanja, smo objavljali proti.² Zato le nekaj potankosti za sklep.

Valorizacija ali ovrednotenje je prav gotovo eno izmed temeljnih strokovnih opravil varstva kulturne dediščine. Ko se zavemo katerekoli vrednosti

Sl. 37. Poskus grafičnega prikazovanja kvalitet elementov kulturne dediščine v prostoru in času. Arheološka dediščina v JZ delu Ptuja. 1 — stavbe ene gradbene faze, 2 — žgani grobovi, 3 — skeletni grobovi, 4 — komunalne naprave, 5 — stavbe več gradbenih faz

Fig. 37 — An attempt to show graphically the qualities of elements of cultural patrimony in time and space. Archeological patrimony in the south-western part of Ptuj 1 — buildings from one building phase, 2 — urn burials, 3 — skeleton burials, 4 — communal devices, 5 — buildings of various building phases

dediščine, objekta ali območja in začitimo potrebo po njenem varovanju, smo osnovno valorizacijo že opravili. Tudi naše raziskovalno delo je potrdilo, da

smo vrednosti in kriterije, ki so osnove za valorizacijo arheološkega območja, kar ustrezno opredelili, enako kot za vso kulturno dediščino, s pojmi zgodovinska vrednost, izjemnost, pričevalnost ali avtentičnost, individualnost ali izvorna opredeljenost, čustvena, estetska, dokumentarna in prostorska vrednost.³

Ob tem ugotavljamo, da je zgodovinska in dokumentarna vrednost ter izjemnost pri arheološki dediščini merljiva zlasti s kronološkimi analizami.⁴ Vse vrednosti arheološke dediščine je dosti lažje spoznati, ko smo že opravili tudi idejno rekonstrukcijo in interpretacijo stavbnega objekta ali grajenega območja v raznih obdobjih, pa tudi v različnih pogledih (fizičnih in zgolj vsebinskih!) na obravnavani prostor.⁵

Ker sta rekonstrukcija in interpretacija do določene mere poglavitni cilj arheološkega raziskovanja, se bomo k problemu tudi v teoriji varstva spomenikov še in še vračali. Danes za pojasnilo zgornjih vrstic le nekaj: arheološkega tkiva ne moremo razumeti, če nismo hkrati razumeli ali vsaj razlagali tudi njegove, včasih prav usodne povezanosti z naravnimi viri in omejitvami. Pri sodobnem arheološkem strokovnem delu bržčas ni treba opozarjati na povezave, kot so povezava med Hadrio in morjem ter Hallstattom in solnimi rudniki, kar koristno pa utegne biti spet poudariti povezavo rudarstva in naselij v Posočju,⁶ Hrušice in Cerknice s potmi,⁷ Potočke Zijalke celo z dostopi v visokogorski svet,⁸ Rodika s pašniki⁹ ali sistem utrdb na jadranskih otokih z možnostmi za plovbo v antiki in razdaljami, ki jih doseže oko.¹⁰ Če namreč nismo z arheološkim raziskovanjem razumeli teh in podobnih povezav, ne moremo prav razumeti vloge arheološke dediščine v prostoru in ne moremo poiskati arheološkemu območju prave vloge v krajini, kjer je to še mogoče.

Pomembno je, da se pri tej vrsti interpretacije ne zadovoljimo s približnimi in zelo splošnimi ocenami. Zavedamo se, da bo marsikaj od tistega, kar se nam danes zdi zelo raziskano, poglobljeno raziskovalno delo odpravilo kot približno in splošno. To nam kaže naš obravnavani vzorec. Glavni, veliki promet skozi Ptuj je v starem veku tekkel v smeri zahod-vzhod. Tudi intenzivnost varstvenih režimov smo spreminjali v prvi vrsti vzdolž glavne ceste skozi mesto na vzhod. Toda gostota gradbenega tkiva južno od rimskega mosta čez Dravo, množica gradbenih faz med rimskimi ruševinami v vzhodnem delu Zg. Brega in dejstvo, da je zidovje teh gradbenih faz za razliko od onega bolj zahodno, okrog tretjega mitreja, bolj enotno orientirano in še strnjeno, na jug držče grobišče spet opozarjajo, da je imela prometnica od mostu na jug, za katero sicer vseskozi vemo, vsaj občasno več kot lokalni pomen. Njene vloge v načrtovani in bolj zaokroženi prezentaciji arheološkega stavbnega tkiva tega mestnega dela ne sme zasenčiti smer vzhod-zahod, ki jo sodobnemu mestnemu tkivu v južnem delu Ptuja tako rekoč brez alternative narekuje Mariborska cesta.

Dobro vemo, kako počasi zorijo rezultati temeljnega arheološkega raziskovanja. Toda tudi pretehtana analiza »trenutnega« vedenja lahko omogoči prostorsko interpretacijo, ki ni nujno le približna ali zelo splošna ali vsaj obeta postati več kot to. In že taka je nadvse koristna za varstveno delo. Na prvi pogled bi rekli, da so struktura ter rast in odmiranje malih zaselkov iz rim-

skega časa okrog Ljubljane povsem v senci Emone. To brez dvoma drži in potemtakem se morajo varstvena prizadevanja omejevati na varstvo ohranjenih arheoloških plasti, gradbenih ostalin in najdb. Toda dejstvo, da je prav v širšem ljubljanskem prostoru zelo mnogo najdb iz zelo zgodnjega rimskega časa, in sicer v prostorski povezavi s strateškimi objekti in sistemom utrdb iz poznega rimskega časa na krajih, ki v vmesnih stoletjih, po najdbah sodeč, niso bili zanimivi,¹² terja sklep, ki vsaj za nekaj časa — dokler ne bomo vedeli več — narekuje spremembe tudi v varstveni politiki. Širši emonski prostor se nam na podlagi take strukture arheoloških podatkov kaže predvsem kot območje, ki je bilo za osrednji del rimskega imperija strateško in prometno pomembno, njegov gospodarski potencial pa v veliki manjavi dobrin ni bil pomemben. Ko pa gledamo na strukturo rimskih najdb in naselij v taki luči, nam postane jasno, da morajo v krajinski podobi območja Borovnice in Pokojišča, Vrhnike in Ljubljanskega vrha, Polhovega gradca, Zaloga in Sostrega itd. ohraniti svoj relief.

V varstvenih elaboratih so kartografske in druge grafične priloge zelo pomembne in naj bi bile kar najbolj informativne. Gotovo razmišljanje o tehniki in metodi grafičnega podajanja ne more biti drugega kot marginalija ob tako zasnovani raziskavi, kot je bila naša. A ker smo se pri dokumentiranju opaznanj ubadali tudi z mislijo, kao grafično prikazati ugotovljene vrednosti arheološke dediščine v kraju in času, dajemo tudi tu grafični prikaz našega opisanege ptujskega vzorca. Pomagali smo si z eksaktnimi pomagali, ki jih tudi sicer arheologija že kar v veliki meri uporablja.¹³

Valoriziranje torej ni in ne more biti zgolj samo sebi namen. Predvsem naj ostane internost strokovno opravilo, ki pomaga — kot smo videli — izboljšati varstvene režime in ki pomaga za tako ali drugače ovrednotena območja, objekte pa tudi za dele območij in posamezne detajle predlagati tisto obravnavo, ki bo v prid njihovemu trajnemu razumevanju, ceni in ohranitvi. Tisto teoretično spomeniškovarstveno delo, iz katerega ne bi prej ali slej sledil predlog za spremembe in izboljšanje odnosa družbe do obravnavanega objekta ali območja, je zgrešilo svoj namen. Tudi nasploh pri obravnavah kulturne dediščine, in ne le arheološke, se v strokovnih osnovah za načrtovanje še vse prevečkrat srečujemo s skrbnim, vse bolj popolnim naštevanjem posameznih pojavnosti, pa tudi z omembami začetih in potrebnih varstvenih dejavnosti, pogrešamo pa še vedno oznake temeljnih lastnosti prostora v preteklosti.

Protí koncu leta 1985 smo npr. ob razpravah o prostoru spominskega parka Trebče¹⁴ pogrešali temeljno oceno in hkrati smernice za tiste dejavnosti, ki so v preteklosti označevale življenje na območju in hkrati povzročile, da je območje razglašeno za park. Gotovo bi bilo treba spregovoriti o kmetijstvu z vinogradništvom, o predelovalnih dejavnostih, ki o njih pričajo tudi arheološko dokazane razmeroma številne kovinarske delavnice v bližnji soseščini parka,¹⁵ o dejstvu, da so nekatere lokalitete na območju parka že vsaj od pozne antike dalje spodbujale posebno kulturno ustvarjalnost (arheološko dokazano za Sveto goro,¹⁶ mogoče tudi Staro goro) in da tako pritrjujemo sodobni, mnogo bolj kvalitetni kulturni in vzgojni vlogi območja, ki zahteva, tako kot je — seveda mutatis mutandis — tudi v preteklosti zahtevala, določene storitve za obiskovalce. Naposled bi verjetno kazalo razmisliti o mož-

nostih za dejavnost, ki bi nadaljevala izkušnje kamnosekov značilnih okrašenih portalov. Take in podobne smernice bi morala dati tudi valorizacija zgolj arheoloških in v vsem slovenskem prostoru mnogo manj opaznih in pomembnih območij.

Zakovitosti obravnavanja urbanističnega območja morajo potemtakem veljati tudi za večja arheološka območja. Preveriti kaže kontinuiteto ali rekonstrukcijo odprtega in pozidanega prostora. Dalje je mogoče prostor, ki je bil v preteklosti gosto pozidan, ohraniti poudarjeno nepozidan, pa naj si že bo zgolj kontrolni blok z zelenico na površju ali, žlahtneje, urejen »arheološki« park. Nasprotno pa je mogoče prostor, ki je bil v preteklosti ali v davniini prost, gosto in intenzivno pozidati. To konservatorsko rešitev srečamo večkrat v strokovnih osnovah za obravnavanje sodobnih urbanih aglomeracij. Tudi pri nas smo se odločili zanjo npr. na Ptujju, kjer smo potisnili višjo in masivnejšo gradnjo na periferijo rimskega mesta, ali v Mostu na Soči, kjer naj teme griča sv. Mavra ostane nepozidano.¹⁷

V odprti krajini pa kaže ohranjati kontinuiteto naseljenega (pa tudi ožjega in širšega »cestnega« ali gospodarsko izkoriščanega itd.) prostora. V naših krajih je namreč prav to ena izmed temeljnih, dasi včasih prezrtih vrednosti arheoloških območij. Ta vrednost neposredno premošča stoletja in nas, sodobnike, najbolj povezuje z rodovi iz dob, ki jih proučuje arheologija. Res je, da moramo, ko skrbimo za naselbinsko kontinuiteto, sicer hkrati tudi pripraviti vse potrebno, da bi hitro zavarovali arheološke najdbe in raziskali arheološke plasti pa še konservirali ta ali oni nepremični detajl. Takih situacij je na kontinuirano poseljenih točkah gotovo več kot na gradbiščih zunaj starih naselbin. Toda tudi te naloge varstvene dejavnosti je mogoče izpeljati. To še toliko bolj, ker se pri tem lahko zavedamo, da s temeljno odločitvijo za ohranjanje kontinuitete ohranjamo posebnosti in identiteto naše dežele.

OPOMBE

1. Raziskovanje Valorizacije arheoloških območij je v okviru raziskovalnega programa Topografske raziskave za pripravo konservatorskih programov finančno podprla tudi Raziskovalna skupnost Slovenije prek Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete. — 2. I. Mikl Curk, *Varstvo spomenikov* 27, 1985, 85; D. Vuga, prav tam 155; I. Curk, I. Tušek, *Arheološki vestnik* 36, 1985, 285 s; tudi I. Mikl Curk VS 24, 1982, 23. — 3. ista, VS 23, 1981, 84 in 51. — 4. ista, VS 27, 85. — 5. I. Curk, N. Osmuk, M. Slabe in D. Vuga s skupinskim referatom Vzroki in posledice utrjevanja posameznih točk v SRS v antičnem in postantičnem obdobju na 12. kongresu Jugoslavije, *Materiali. V Centru za arhitekturo in urbanizem, arhitektonske fakultete v Zagrebu*, ki deluje v Splitu pod vodstvom prof. ing. Jerka Marasovića npr. nastaja pretehtana serija grafičnih rekonstrukcij vedut na zgodovinsko jedro Splita. Grafične rekonstrukcije stavb v posameznih gradbenih fazah so že bolj ali manj pravilo pri arheološkem raziskovanju. Pri nas je verjetno s svojimi izdelki trenutno najdalj ekipa, ki se ukvarja z urbanim razvojem Emone in dela v Mestnem muzeju v Ljubljani pod vodstvom dr. L. Plesničar. — 6. J. Šašel, *Aquileia nostra XLV—XLVI*, 1975, 148 s. — 7. P. Petru, *Arheol. vestnik* 29, 1978, 359 ss in 505 ss; M. Urleb, *Arheol. vestnik* 34, 1984, 298 ss. — 8. S. in M. Brodar, *Potočka zijalka, Dela SAZU* 24 IZA 13, 1983, 159 ss. — 9. B. Slapšak, doktorska disertacija in isti, *Arheol. vestnik* 29, 546 ss. — 10. Z. Gunjača, *Kasnoantička fortifikacijska arhitektura na istočnojadranskom priobalju i otocima, Materiali*. — 11. B. Saria in Klemenc-Saria, *Archaeol. Karte von Jugoslawien*, 1936 Blatt Ptuj, 49. 61;

terenske risbe M. Vnuka in F. Ferka v gradivu Muzejskega društva, ki ga hrani Zgodovinski arhiv Ptuj; I. Tušek, VS 27, 241. — 12. Erheološka najdišča Slovenije, Ljubljana 1975, 181, 194—196; tudi M. Slabe, Polhograjska gora, Vodniki 103 in D. Vuga v Podvodna arheologija v Sloveniji I 1982 in II 1984. — 13. F. R. Hodson, D. G. Kendall, P. Tautu, Mathematics in the Archaeological and Historical Sciences, Edinburgh 1971; S. South, Method and Theory in Historical Archaeology, N. York 1977/Studies in Archaeology; Spatial Archaeology, edited by D. L. Clarke, London 1977. — 14. Spominski park Trebče, Analiza stanja in Predlog elementov za planiranje, pripravili DO SPT: F. Zidar, J. Sok. Primera ne navajam kot polemiko z izdelkom, ampak le kot dokaz težav, ki se z njimi naše delo še ubada. — 15. S. Ciglenečki, VS 17—19/1, 1974, 160; Isti, VS 24, 185 Tinje pri Zusmu. — 16. Pri tem smo sicer zamudili priliko sodobno strukturo orientirati v sozvočju s staro, arheološko strukturo in jo tako bolje prilagoditi reliefu tal. Sicer tudi VS 24, str. 23 ss. — 17. Ureditveni in drugi prostorski načrti za Most na Soči, sicer D. Svöljšak in N. Osmuk VS 23, 1981 214 ss in VS 25, 1983, 202 s.

O VREDNOTENJU NEPREMIČNE ARHEOLOŠKE DEDIŠČINE

Marijan Slabe

ON EVALUATION OF IMMOVABLE
ARCHAEOLOGICAL PATRIMONY

POVZETEK

Sestavek začne s staro in do danes še ne odpravljenom zadrego, ki mnogokrat spremlja raziskovalno delo na arheološkem območju, saj izkopavanje trajno spremeni tudi nepremične sestavine takega območja — spomenika. Opozori na dejstvo, da so mnoge prezentacije, nasledek izkopavanja, samo bežno opozorilo na arheološko vrednost območja. Pri tem je treba razmišljati o pravi funkciji spomenika. Praksa kaže, da je arheološka dediščina posebno občutljiv del kulturne dediščine v prostoru. Zato je nadvse pomembno celostno načrtovanje, ki vključuje hkrati z načrtom raziskovalnega dela tudi vso ranljivost območja in tako usodo območju, da ne bo utrpelo škode in da bo hkrati aktiven element v svojem okolju.

The article begins with an old and not yet solved problem which often accompanies research works on archaeological sites, since excavations change durably also the fixed component parts of such an area which is in itself a monument. It draws attention to the fact that numerous presentations which follow excavations give only a brief warning of the archaeological value of the site. It is necessary to pay attention to the real function of the monument. Everyday practice has shown that the archaeological patrimony represents a particularly delicate part of cultural patrimony. Thus it is extremely important to plan carefully and wholly include, together with the research works, also the vulnerability of the site and give it such destiny as not to make it suffer from it, and at the same time to make it an active element in its environment.

Vsako leto se začnajo nova arheološka izkopavanja ali pa se nadaljujejo že prej začete raziskave, bodisi da so sistematično programsko načrtane in jih pretežno financirajo raziskovalne skupnosti, bodisi da jih pogojuje zaščitni, to je varovalni element, in krije njih stroške navadno investitor, na čigar ozemlju raziskovanje potekajo, ali kulturne skupnosti. Skratka, iz leta v leto se pri nas vse bolj širi strokovno in znanstveno odkrivanje arheoloških najdišč. Vendar se poznavalcu spomeniškovarstvene problematike ob nekaterih primerih zastavlja vrsta vprašanj v zvezi s pogostno ravnijo dojemanja raziskovalcev spomenika; pri tem ne izključujem niti tistega že preživetega pojmovanja, ki ga tu tudi poudarjam, da je arheološki spomenik namenjen predvsem ali zgolj raziskovanju.

Tudi v naši sredi je torej mogoče zaslediti takšno mišljenje, ki ni po strokovni vesti. Ta je dolžna odzivati se na skupek vseh izpovednih elementov arheološkega najdišča. Nevzdržna je torej miselnost, da je spomenik le ali predvsem vir za pridobivanje golih znanstvenih podatkov in muzejskega gra-

diva. To arheološka dediščina oziroma spomenik ni in ne sme biti. S tem so namreč zanikane tudi druge temeljne vrednote, ki nam jih arheološka dediščina ponuja. Spomenik-arheološko zemljišče v takem primeru ni tudi prvina, ki bi s svojo lastno dejavnostjo plemenitila človekove kulturne potrebe v okolju, v katerem ljudje bivamo in s katerim se istovetimo. O tem pričajo npr. že arheološki spomeniki na Slovenskem, ki so odprti in »ranjeni« prav zaradi arheoloških raziskav ter na milost in nemilost prepuščeni zobu časa, vremenskim neprilikam ipd. Povsem jasno je, da ne moremo in ne smemo ločevati drugih vrednot arheološkega spomenika od zgolj znanstvenega cilja, saj bi tako izničili vrednost arheološke lokalitete. Vse prvine arheološkega spomenika je treba jemati kot smiselno celoto in njegovo identiteto. Iz tega pa izhaja pravilno in edino upravičeno pojmovanje arheološkega najdišča kot kompleksne spomeniške vrednote.

Dosti črnila je že bilo prelitega, da bi odgovorili na vprašanje, ali je arheologija v svojem dejavnem izrazu — pri tem mislim na njen izkopavalni terensko-raziskovalni smisel, pomen in namen ter nenazadnje današnjo metodo — konstruktivna ali uničevalna stroka. Mimogrede naj navržem, da K. Schefold začenja svoj sestavek *Archaeologische Ausgrabungen* z zelo značilno mislijo: »Jedes Ausgraben ist ein Zerstören« (v knjigi *Das Atlantis Buch der Kunst*, Zürich 1953, str. 701). Če gledamo s prej opisanega stališča, je, mislim, odgovor povsem jasen. V današnjem razumevanju arheološke dediščine pa je kljub temu kaj lahko najti izhodišče, ki upravičuje raziskovalna dejanja. To ni težko, še zlasti tedaj, ko se v resnici zavedamo nekaterih temeljnih načel, na primer, kaj pravzaprav pomeni neko arheološko najdišče-spomenik ali kaj nam izpoveduje normativ nekega kulturnega oziroma historičnega spomenika.

Pravkar opisano preživeto pojmovanje je očitno nekoč prevladovalo, saj si sicer ne moremo zamisliti arheoloških izkopavanj, ki niso bila vedno upravičena. Seveda pa so pri tem izjema tista, kjer je bila dediščina reševana v smislu kulture. Zato v uvodu toliko poudarjam, da je torej prej omenjeno in danes nerazumljivo pojmovanje povsem izključiti iz strokovnega dela.

Nekoč sem zapisal, da arheološki terenski spomenik ni kompleks trenutno zaželenih in čustveno poudarjenih učinkov, marveč vsebinsko popolna in v svoji izpovednosti temeljna prvina časa in prostora, v katerem je in iz katerega izhaja, predvsem pa eden izmed dejavnikov, ki omogoča humanizacijo okolja in človekovega bivanja.

Po drugi strani pa nam sporoča bistvo človekovega delovanja na materialnem in kulturnem področju, ki pa, kot smo že omenili, zaradi pogoste nedojemljivosti in svojstvenega odgovora sedanjosti ne pride vedno do prave veljave.

Slovenska zemlja hrani in varuje, to poudarjam, nešteto arheoloških spomenikov oziroma območij, vendar sorazmerno izredno malo takih, o katerih lahko rečemo, da so v ustreznem stanju ali primerno prezentirani, da ne govorimo o njihovi funkciji.

Iz ne še povsem zastarelega poročila Zavoda SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine se nam kaže takale podoba. V slovenskem prostoru imamo evidentiranih približno 3000 arheoloških najdišč, od katerih so nepremični spomeniki v približno 2500 krajih. Od teh je bilo po stari razvrstitvi 81 spomenikov uvrščenih v najvišjo, to je I. kategorijo. V tem obsegu so všteta gradišča, gomilna grobišča, urbane celote, komunalni objekti itd.

Med njimi pa še posebno poudarjamo danes že prezentirane arheološke spomenike, kot so stolpi nad Vrtovinom, na Kalcah ali na Turnovščah pri Vrhniki, stolp na antičnem limesu pri Štampetovem mostu, urbani sledovi Emone, Celeje, Poetovione in Neviouduna, antični grobišni ostanki v Šempetru v Savinjski dolini in še kaj.

Morda smo danes dolžni spregovoriti še posebej o dveh temeljnih izhodiščih, ki ju narekuje naš čas in prostor. Arheološki spomenik s svojo sporočilnostjo zahteva smotrno ovrednotenje svoje prihodnje vloge, ki mora biti skladna s historično. V tem ždi pravzaprav osnovna bit naše razprave, v kateri je treba izpostaviti vsebinsko, zlasti pa načrtno varovanje (le-tega smatram kot kompleksen pojem) arheološke spomeniške dediščine bodisi v urbanem ali pa v naravnem okolju in označiti temeljne pojme, ki jih narekujejo vrednostni elementi arheološkega terenskega spomenika v vsej svoji kompleksnosti.

Skozí potek urbanističnega in sploh prostorskega razvoja se arheološki spomenik kot opredmeteni dokument človekovega dela, življenja in njegove prehojene poti v zgodovini ne more in ne sme pojavljati kot zaviralec njegovega razvoja, marveč je lahko le eno izmed bistev in simbolov človekove prihodnosti, saj vendar iz njegove zgodovine raste, torej je neposredni vezni člen v njegovi identiteti.

Arheološka dediščina je s stališča situacije, v kateri se ti spomeniki nahajajo — naj rečemo kar spomeniki, saj upamo, da bo glede na razumevanje družbe vsaj večina od njih tudi proglašena in vključena v ustrezno okolje — zastopana v dveh osnovnih prostorskih komponentah: v naravnem oziroma vsaj v kolikor toliko ohranjenem prirodnem okolju in v zazidanem, urbanem prostoru. Izhajajoč iz tega, je mogoče tudi gledati temeljne prvine, ki predstavljajo — kažejo ohranjeno dediščino v določenem prostoru, jo ovrednotijo in odkrivajo svojstven način njenega varovanja v stanju, v kakršnem se nahaja, oziroma nakazujejo motiv prezentacije in sploh način njenega ohranjanja v bodočnosti.

V urbanih celinah predstavljajo arheološke spomenike oziroma območja vsaj po današnjem poznavanju (poleg kasnejše, po stari iz arheološkega obdobja obstoječi urbani mreži zgrajene srednjeveške mestne strukture in sploh rastra zazidave) posamični prezentirani ostanki, stanovanjske soseske, kareji, javne zgradbe, pokopališča itd. Le-ti so vključeni v posamezne arheološke parke-rezervate ali pa so samostojni, največkrat individualni spomeniški členi (stebri, sarkofagi, nagrobniki, kipi ipd.). Takšni primeri so jasno vsebovani v sedanji urbani strukturi, naj naštejemo npr. današnjo Ljubljano z ostalinami njene prednice antične Emone, Celje z ostanki antične Celeje, sledimo jim v okviru antične Poetovione, predstavljeni so v Ajdovščini, dajejo kulturni naglas Šempetru v Savinjski dolini, poudarjajo osrednji del starega mestnega jedra v Kránju itd. Tu torej sledimo obema vrstama prej opisane prezentirane arheološke dediščine, ki sta v večini primerov razmeroma dobro predstavljeni in smo se ju danes že navadili, tako da tvorita obvezen in skoraj nepogrešljiv element naše neposredne okolice. Vendar pa moramo ob tem poudariti, da večina teh spomenikov nosi še določen prilastek časa, v katerem so bili predstavljeni-prezentirani in vključeni v urbano okolje in da vsaj nekateri načini prezentacije ne ustrezajo več današnjim strokovnim konservatorskim zahtevam in sploh arhitektonskim merilom.

V teh spomeniških območjih tudi ne moremo vedno govoriti o estetski kvaliteti pri prezentaciji arheoloških ostalih, marveč se ob tem odkriva celo za dokumentarno in eksaktno predstavitev spomenika pomanjkljiva izraznost. Opažamo pa tudi, da prezentacije niso vedno narekovali trije tolikokrat poudarjeni osnovni elementi — izpovedna vrednost, ohranjenost in kvaliteta spomenika, ampak se v njej včasih kaže, in to zelo poudarjeno, element individualnega kreativnega hotenja posameznika brez zadovoljive, včasih celo brez kakršnekoli dokumentarne vrednosti. Vemo namreč, da je na nekaterih arheoloških spomeniških objektih vse preveč izražena (govorimo predvsem za preteklost) kreacija takratnega dejavnika na spomeniku, ki le-tega ponekod celo degradira oziroma mu jemlje njegovo prvinsko, elementarnost in ga v njegovi zunanji podobi celo preobraža. Čeprav o prezentaciji sami tu ne bi želel obširneje govoriti oziroma se spuščati v njeno nadaljnjo analitično strukturo, saj bi nas to odvedlo predaleč, moram vsekakor izpostaviti še to, da prezentacija ni končni postopek v okviru predstavitve spomenika, marveč šele začetna faza njegove oživitve. Z drugo besedo rečeno, spomeniku moreta dati življenje le stalna skrb in nenehna budnost, predvsem pa kvalitetno okolje, ki mu nudi smiselne, pozitivne vrednostne impulze, tako da lahko odrazi čas, in kulturo, ki ju predstavlja. Zato je v današnjem času prav prezentacija v urbanih celinah gotovo prvina širšega in poglobljenega razpravljanja, ki ni nikoli odvisna zgolj od neposredne arheološke strokovne dejavnosti, temveč tudi od drugih strokovnih služb, ki gospodarijo s prostorom.

Seveda naših mest s srednjeveškim izvorom in z bogato arheološko kulturo ne moremo primerjati z arheološko dediščino v mestih ob jadranski obali (Pula, Split, Zadar itd.), kljub temu pa moramo biti pri izhodiščih načrtovanja in prenavljanja mest morda še bolj temeljiti. In če še nekoliko dopolnim svoja predhodna izvajanja, se prezentirani arheološki terenski in sploh kulturni spomenik v takem prostoru, čeprav v razmeroma skromnejši podobi kakor v navedenih mestih, namreč ne predstavlja kot neka individualna in irealna, namišljena romantična in sociološko vprašljiva negativna struktura, marveč kot živo zaznaven organizem materialne kulture, ki je plod duha, dela ljudi, živečih na teh tleh, torej vrednota temeljnega družbenega pomena v danem prostoru.

Razumljivo je, da enako oziroma podobno velja tudi za arheološka najdišča v naravnem oziroma nezazidanem okolju, ki so danes v smislu novih zakonskih predpisov zaenkrat (do razglasitve) opredeljena kot arheološka dediščina. Ta pa je kljub njenemu vse bolj načrtnemu in sistematičnemu vključevanju v vse vrste družbenih programskih dokumentov še vedno prevečkrat prepuščena bodisi naravnim stihijam, v zadnjih letih pa največkrat posameznim-individualnim gradbenim posegom, kamor nemalokrat sodijo črne gradnje. Vzrok takšnemu stanju je vsekakor treba iskati v tem, da gradbeni in spomeniški nadzor ne posegata zadovoljivo v te običajno odmaknjene predele s spomeniški ostalinami. Od slednjih je danes, kot rečeno, nekaj odprtih, torej deloma raziskanih, le redke med njimi pa doživljajo ali so doživele določeno prezentacijsko »preobrazbo« (Ajdna, Rifnik, Vranje, deli limesa, Rodik, Krancelj nad Škofjo Loko itd.). Seveda pa je treba ob tem spregovoriti še o obstoječi vizualni zaznavnosti te zvrsti arheoloških spomenikov, ki jo pogujejo tako historični kakor tudi številni drugi v razvoju človeka pomembni elementi. V tem pa tudi tiči ena zmed kvalitetnih izhodiščnih točk, ki narekuje

vprašanje, ali se bomo pri tej skupini terenskih spomenikov odločili za prezentacijski postopek ali ne, in, če se bomo, za kakšnega. Še prej ali pa sočasno pa bi bilo treba na podlagi ustrezne valorizacije podati tudi selektivno shemo, iz katere bi lahko razbrali, kateri terenski spomenik iz raznih vidikov nikakor ne bi prišel v poštev za akcijski prezentacijski program. V veliko pomoč bo pri tem že podoba, ki bo izhajala iz dokumentacije, pripravljene za razglašanje spomenikov v Sloveniji. Te besede veljajo predvsem za prazgodovinska gradišča v notranjosti in za kašteljere na Primorskem ter za poznoantične postojanke, ki jih lahko že glede na njihov položaj v krajini smatramo za kvalitetno in pogosto eno izmed edinstvenih prvin. Spomnimo se npr. gradišč na Vinjem vrhu nad Krko, na Libni nad Krškim, Golem nad Igom, Slivnici na Notranjskem, Rifniku itd. Podobno velja tudi za gomilna grobišča, ki s svojo razgibanostjo zlasti na Dolenjskem na poseben, tipičen način karakterizirajo prostor, v katerem leže. Žal pa danes pozidava in širjenje neuskklajene urbanizacije v predele gomilnih grobišč — naj navedemo npr. Stično — izničujeta temeljne vrednote spomeniških terenov ter ostro in grobo zabijata klin med okolje in spomenik. Nič drugače se ne dogaja oziroma se je dogajalo tudi z gomilami v Šmarjeti na Dolenjskem, pri Kostanjevici, nadalje so bile večkrat v nevarnosti gomile v Retečah pri Škofji Loki in Šmarjetno goro, pa še bi lahko naštevali.

Naj omenim le te vrste arheoloških spomenikov, katerih stanje je največkrat vse prej kot primerno za spomenike s takšno vrednostjo. Njihovo funkcijo v prostoru bi morali v bližnji prihodnosti začrtati čim jasneje, saj je danes pogosto povsem neustrezna.

Z druge strani gledano, pa je treba naglasiti, da pa se, medtem ko so nam prezentacijske metode za arheološko dediščino v urbanih jedrih še dokaj znane in blizu, ravno spomeniki zunaj teh celot predstavljajo v marsičem še nejasno. Govorimo sicer o zavarovalnih ukrepih na takšnih spomenikih, ki omejujejo ali prepovedujejo laične posege na njih, vendar smo v resnici zaradi objektivnih vzrokov — gotovo sta primarna finančni problem in dejanska nezmožnost uresničitve kakršnegakoli prezentacijskega posega, ki bi takemu spomeniku dal smiselno funkcijo — največkrat prav zadovoljni, če se stanje spomenika ne spreminja.

Vendar človekova dejavnost, kot rečeno, vedno pogosteje posega tudi na omenjena področja in pred nami je naloga, da začnemo čim resneje razmišljati, ali se bomo pri teh spomenikih še vedno zadovoljevali le s preventivo in ali ne bi morali poiskati novih elementov, ki bodo spomenikom dajali zlasti smiselno mesto v prostoru. Vsekakor je treba poseči in seveda tudi pokazati tisto temeljno silnico, ki se vleče skozi vso ohranitveno in varovalno politiko, in to je funkcionalna vrednost arheološkega spomenika, saj vemo, da je spomenik brez primerne funkcije mrtev in za okolje ter je, vsaj kot kaže preteklost, zapisan propadu oziroma uničenju.

Ali pa je danes sploh mogoče dati vsakemu arheološkemu spomeniku oziroma območju to življenjsko silnico, ki ga bo ohranjala, napajala, tako da bo lahko oddajal, žarčil tiste vrednote, ki jih je zmožen dati in s katerimi naj bi oplemenitil tudi svojo okolico? Posamezni arheološki tereni, ki so bili v zadnjih letih raziskani, jasno kažejo na številne probleme, ki se pojavljajo pozneje, četudi je bil spomenik ustrezno raziskan in prezentiran (npr. stolpi: na Kalcah,

Krancelj nad Škofjo Loko, pri Štampetovem mostu, na Turnovščah). Treba ga je namreč tudi stalno primerno vzdrževati in ga vključevati v neko smiselno strukturo v prostoru (s komunikacijami itd.). To pa je izredno težko in včasih celo nemogoče, če je spomenik oddaljen, težko dostopen in za kolikor toliko pogost obisk neprilagojen oziroma odročen. Vemo namreč, da ni mogoče vselej ustrezno in redno vzdrževati niti spomenikov, ki so nam vsak dan pred očmi oziroma v naši navzočnosti, kaj šele tistih, ki so od nas odmaknjeni, torej leže stran od naše vsakdanjosti, ne glede na to, da so še sedanje vremenske razmere vse prej kot ugodne za obstoj arheološkega spomenika *sub divo*. Zato bo potrebno imeti tu precejšnjo mero zdravega in živega realizma.

Arheološka dediščina se torej izkazuje kot posebno občutljiv del kulturne dediščine v prostoru in predstavlja neposredno, tesno povezavo z vsakdanjim življenjem ter okoljem. Zato jo štejejo za pomemben in kvaliteten dejavnik pri gospodarjenju s prostorom, v katerem se nahaja, in pri njegovi preobrazbi. Razumljivo je, da že iz teh vidikov izhaja opravičilo, zakaj se varovanje arheološke dediščine vključuje v družbeno skrb, in to s samoupravnimi akti, z neposrednim ali posrednim udejstvovanjem občanov, z ustreznimi strokovnimi službami itd. Rečemo pa lahko tudi, da je arheološka dediščina v zavesti prebivalcev danes že dokaj pričujoča kot dovolj pomembna in zanimiva sestavina v njihovem neposrednem svetu in kot vrednota, ki jo je treba varovati, ohranjati in seveda tudi primerno predstaviti.

Ob pregledu razglabljanj o tej izredno pereči problematiki in na začetku izpostavljenih izhodišč vstane pred nami grmada neposrednih vprašanj, ki prav zaradi neprimerne dojemanja vrednot, ki jih vsebuje nek arheološki teren oziroma spomenik, odkriva dejansko stanje in stopnjo delovanja na arheoloških terenih ter ravnanja z njimi. Pri tem si npr. lahko takoj zastavimo vprašanje, zakaj smo ohranili oziroma prezentirali razmeroma tako majhno število arheoloških ostalin *in situ*, ko pa nam statistika raziskanih najdišč in posegov na njih kaže povsem drugačno podobo. Še enkrat poudarjam, da ne smemo pozabiti na to, da je nekaj spomenikov arheološkega značaja še vedno odprtih in že od končanih raziskav na njih prepuščenih samim sebi, to je propadu. Ali ni to samo potrdilo v uvodnih izhodiščih podanih tez?

Med vprašanji, ki so temeljnega pomena za ustrezen odgovor na naša razmišljanja, je treba vsekakor tudi izpostaviti primerno vzdrževanje arheoloških spomenikov *in situ* in določitev načina prezentacije oziroma pravilnih metodoloških izhodišč za to, bodisi da leže spomeniki v urbanem bodisi v neposeljenem prostoru. Ta izhodišča naj bi temeljila zlasti na opredelitvi tistih vrednot, ki narekujejo ohranjanje arheološkega spomenika *sub divo*, in tistih smeri, v katerih smo dolžni delovati, da bomo v novem okolju zagotovili spomeniku primeren obstoj. Verjetno bi bilo s tem v zvezi treba poiskati tudi primerne načine, ki bi dali posamezni arheološki dediščini, namenjeni za prezentacijo, ustrezno funkcijo, ki je, kot sem že napisal, eden temeljnih elementov ohranitve in varovanja nekega arheološkega spomenika v okolju. Ne nazadnje bi bilo treba najti tudi končni odgovor ali pa vsaj postaviti temeljne smernice v zvezi z arheološkim spomenikom v prostoru in procesu družbenega razvoja. Seveda je pri tem zelo pomembno ugotoviti, kako družba v ožjem in širšem pomenu nasploh sprejema arheološko dediščino in kakšen je njen odnos do navzočnosti te dediščine v naši vsakdanjosti. Pri uresničevanju prizadevanj

ne moremo tudi mimo vprašanja, na kakšen način zagotavljamo v družbenih planskih dokumentih spomeniškovarstveno preventivo, ki vsekakor vključuje tudi popularizacijo.

Skratka, problematika posameznega arheološkega terena vsebuje toliko različnih vprašajskih sestavov, da bi moral strokovnjak, ki se želi lotiti njegovega odkrivanja oziroma raziskovanja, pred tem razčistiti vsaj tiste pogoje in načela, ki so navedeni »na hrbtu« odločbe Republiškega komiteja za kulturo o dovoljenju za raziskave, če že ne more preseči iz tega dokumenta izhajajočih narekovanj.

KONSERVATORSKI POGLEDI NA ŽELEZNODOBNO NAJDIŠČE VAČE Z OKOLICO

Davorin Vuga

ARCHAEOLOGICAL SITE VAČE

The author gives a survey of the results of a few years' prospecting research at

POVZETEK

Avtor povzema izsledke večletnih topografsko-sondažnih raziskav na Vačah in v okolici. Razmišlja o kulturno-zgodovinski vlogi tega pomembnega halštatskega najdišča in o njegovi konservatorski zaščiti in prezentaciji. Zavzema se, da bi se spomenik, povezan s pionirskim obdobjem arheologije na Slovenskem, ohranil v čim bolj naravni obliki.

Vače and its surroundings. He conveys his reflections on the role of this important Hallstatt site in the cultural history, and on its conservational protection and presentation. He also argues that the monument which is connected with the pioneer period of Slovene archaeology be preserved in its most natural form.

Zasavje je bilo intenzivno poseljeno šele v starejši železni dobi, poselitev (vendar ponekod slabo raziskana) se je nadaljevala v mlajšo železno dobo, saj redke posamične najdbe kamnitega neo- in eneolitskega orodja (orožja) ne dopuščajo sklepov o trajnejši prisotnosti človeka v tem hribovitem svetu že prej. Z izrabo bogatih rudnih ležišč, zlasti železa in svinca, se je zlasti povečal pomen majhnega odseka hribovitega predela na prevalu med Savsko in Moravsko dolino oziroma dolino potoka Medije, na območju sedanjih Vač oziroma bližnje vasi **Klenik** (nekdanji trg je dal ime velikemu najdišču). Prva dokazana naselitev, nekako sredi 8. stoletja pr. n. š., se je naslonila na ploski greben Krone in Slemškega, z zavetnimi južnimi pobočji in nanje prislonjenimi grobišči (sl. 38). Vače so bile zlasti naseljene v starejši železni dobi (halštatski), medtem ko imamo o nadaljevanju življenja v mlajši železni dobi (laténski) na voljo le malo podatkov: vaški prostor je bil, po posamični najdbi železne rovnice sodeč, obljuden še v rimskem času, čeprav se je naselitev pomaknila v nizke obsavske lege. Zanimiva posebnost železnodobnih Vač je velik grobiščni kompleks, ki se vleče v smeri poteka glavnega grebena severnega zasavskega hribovja, ki doseže svojo najvišjo točko v predelu Svete planine nad Roviščem. Tako poteka vaška halštatska (in morda tudi latenska) nekropola nekako v smeri vzhod — zahod, in sicer od skrajne vzhodne točke pri **Cvetežu** (dve dokaj ločeno nasuti gomili s pripadajočim manjšim planim grobiščem) čez Vodice, Gornji Laz in Reber pri Kleniku (osrednji in po najdbah doslej najbogatejši predel planih grobov z nekaj manjšimi gomilami in gigantsko, izolirano, neprekopano gomilo pod cveteško potjo v bližini vodiškega »pruha«) na Apno, Globel, Celó in Ravne njive do **Lestine pri Strmici** (gomile in plani

grobovi) na skrajni zahodni meji. Oblikovanost zemljišča, ki se nenehno dviga in spušča, je določala glavno železnodobno komunikacijo nad levim bregom Save, po severnem razvodju Savske doline, zato je razporeditev vaških grobišč v opisani smeri logična in pričakovana.

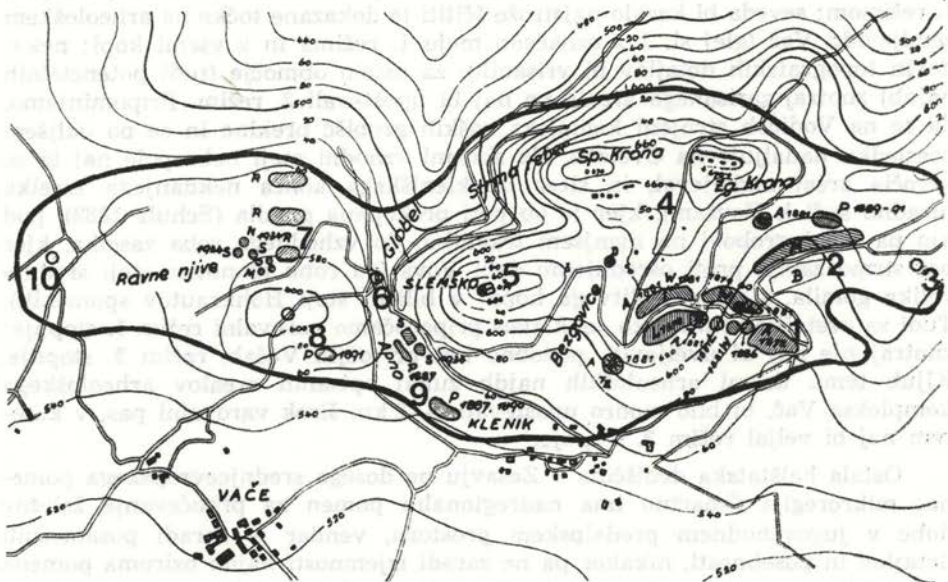
V najožjem prostoru Vač preseneča pomanjkanje manjših železnodobnih naselitvenih jeder (čeprav so dosedanje sondažne raziskave potrdile obstoj sledov naselbinskega značaja zunaj obzidja gradiščne naselbine na Kroni oziroma Slemškem, npr. na griču Prevala nad cveteško potjo), kljub očitnemu »centralizmu«
vaške naselbine same. Na vzhodu je na precejšnji razdalji prvo takšno naselje šele na **Sv. Gori nad Roviščem** (z neprimerno manjšim obsegom za bivanje primernega skalnega vrha pri farni božjepotni cerkvi), na zahodu pri **Križevski vasi** (gre za srednje veliko gradišče s čudovito ohranjenim halštatskim nasipom iz velikih lomljencev in z vidnimi sledovi suho zloženega kamnitega obzidja, na strmem grebenu, ki že gravitira proti Moravški dolini). Nedvomno gre za manjši in manj pomembni naselitveni središči (vsako prazgodovinsko gradišče moramo vedno pojmovati kot utrjeno središče, ki je obvladovalo manjše nezaščitene zaselke in posamezne prosto v pokrajini stoječe hiše, ki jih je praviloma težko zaslediti), očitno odvisni od Vač, tako da bi o policentризmu v majhni vaški mikroregiji v hribovju med Dolskim in Zagorjem težko govorili. Opozoriti je treba na nekaj manjših gradišč, ugodno nameščenih po omenjenem svetu, na varnih višinah in s pripadajočim bližnjim planotastim svetom, primernim za živinorejo in skromno kmetijstvo (npr. **Gradišče nad Roviščem**, **Celiški hrib pri Tirni**, **Kolk** in **Strahovlje**) (prim. ANSL, 177, 268).

Tudi železnodobne naselbine na južnem, desnem savskem bregu se grupirajo podobno kot na severnem (žal so zaradi težko prehodnega zemljišča topografski podatki o prostoru pomanjkljivi); zgostijo se šele na ožjem območju Litijske (npr. **Gradišče nad Litijsko**, **Tičnica nad Savo**, prim. ANSL, 186). Za drugo mikroregijo gre v okolici Šmartne pri Litijski, ki je bila morda z ozirom na prazgodovinske Vače samostojna. V velikem kotlinskem žepu, ki ga z vseh strani obdaja hribovje, razen na severu, kjer se ob potoku Reka odpira širok dostop do Save, se zvrstijo druga za drugo naselbine pri **Bogenšperku**, **Javorju**, **Obli gorici**, **Podrojah**, **Veliki** oziroma **Mali Kostrevnici**, **Tičnici nad Šmartnim** in naposled **Gradišču nad Vintarjevcem** (načrtno ga je raziskal F. Stare, vendar je manjše halštatsko središče še neobjavljeno) (o najdiščih v okolici Šmartne, v številni robne kotline v bližini naravnih prevalov prim. ANSL, 202 str.).

Naselitev levega brega Save s središčem na Vačah je pogojevala železova oziroma svinčeva ruda, obenem pa ugodna lega na razvodju med Savsko dolino oziroma njenim severnim pritokom. Vendar je videti, da je bila prometna lega le drugotnega pomena in da se je mreža komunikacij navezovala na Vače predvsem zaradi naravnih bogastev. Zato tudi regionalna vaška metropola (po površini se gradišče na Kroni in Slemškem uvršča med največja halštatska naselja pri nas) ni mogla obvladovati večjega prostora, še celo v svojem največjem vzponu ne, saj je Zasavje vse preveč razdrobljeno s hribovjem in še prečno presekan s Savo. Zato je logičen nastanek močne skupine gradišč na pomembnem prehodu iz Savske doline na Dolenjsko, v okolici Šmartne. V najboljsem primeru so lahko halštatske (za latenske je premalo podatkov) Vače nadzorovale verigo hribovja od Dolskega (morda že od majhnega gradišča nad cerkvijo **sv. Helene**, ANSL str. 177) do Zagorja. Relativna odsotnost hal-

štatske naselitve v Moravski dolini in ob zgornjem toku Medije dopušča misel, da je bil prostor severno od Krone za bivanje nezanimiv (območje prevala med Moravsko in Medijsko dolino je zelo nezdravo in vlažno, obenem pa preveč odprto in za obrambo neprimerno; vendar je videti, da so stari Vačani poznali okolico Peč na severozahodu zaradi kvalitetnega apnenca, s katerim so pokrivali grobove svojih rajnih; do kamnologov je morala peljati primerna pot).

Valorizacija prostora arheoloških najdišč v Zasavju je odvisna od stopnje raziskanosti od druge polovice 19. stoletja do danes; prazgodovinske Vače nenavadno prednjačijo tako z lego, kot velikostjo; nesporen je njihov regionalni, nadregionalni in srednjeevropski pomen, zlasti za jugovzhodno alpsko in predalpsko makroregijo. Pri Vačah imamo glede kulturnih ostalin opraviti z regionalno kulturno skupino, ki se precej razlikuje od zahodno- in srednjedolenjske, posavske, ljubljanske in gorenjske, da o notranjski in kraški sploh ne govorimo; le skupina najstarejših žarnih grobov, imenovana po ljubljanskih najdbah z dvorišča SAZU (8.—7. stoletje pr. n. š.), kaže skupne značilnosti, v katerih lokalne posebnosti še niso mogle priti do izraza. Znotraj arheološkega kompleksa Vač so najbolj raziskani predeli Reber (tudi Drage imenovana osrednja grobiščna celota), Apno, Ravne njive in Gornji Laz; Krona je bila

Sl. 38. Arheološki kompleks Vače v železni dobi. Posamezne najdiščne enote so označene z ledinskimi imeni: 1 — Reber (plani grobovi in gomila), 2 — Gornji Laz (plani grobovi), 3 — Vodice (gomila), 4 — Velika ali Spodnja ali Mala ali Zgornja Krona (naselbina), 5 — Slemško (izpostavljeni, morda ločeni del naselbine), 6 — Globel (gomile), 7 — Ravne njive (plani grobovi in gomile), 9 — Apno (plani grobovi), 10 — Lestnina (plani grobovi in gomile)

Fig. 38 — Archeological complex of Vače in the iron age. Individual sites are marked by their fallow field names: 1 — Reber (plane graves and a burrow), 2 — Gornji Laz (plane graves), 3 — Vodice (a burrow), 4 — Velika or Spodnja and Mala or Zgornja Krona (settlement), 5 — Slemško (the exposed, perhaps separated part of the settlement), 6 — Globel (burrows), 7 — Ravne njive (plane graves and burrows), 9 — Apno (plane graves), 10 — Lestnina (plane graves and burrows)

raziskana le deloma, Slemško sploh ne. Torej ostajajo znotraj najožjega arheološkega areala Vač večinoma nedotaknjene celote, ki še obetajo v prihodnosti: naselbina in obzidje na Kroni, Slemško (dobro bi bilo natančneje ugotoviti njegovo vlogo v sestavi vaškega gradišča) in velika gomila na Vodicach; senzacija bi bila tudi odkritje latenske nekropole (morda tudi več nekropol); ni nemogoče, da je bila na Slemškem poznorimska postojanka oziroma utrdba (lega je odlična in omogoča nadzor med prometom po Savi; v bližini je Sv. Gora z dokazano manjšo langobardsko garnizijo; tudi iz okolice Vač poznamo uhan s kokco). Manjša sondažno-topografska kopanja v letih 1983—1985 so potrdila delno neprekanost Apna, toda na velikem območju, kjer so bili domnevno nedotaknjeni deli grobišča, se pokazala prazna tla (Dolnji Laz, deli ledine Nad Lazom) oziroma že premetane (deli Rebri nasproti najdišča vaške situle) ali celo erodirane površine (Prevala). Postalo je jasno, da po eni strani ni mogoče pričakovati večjih presenečenj na velikem območju nekropole (videti je, da so vse obetavnejše predele že prekopali, razen velike gomile na Vodicach), po drugi strani pa nedotaknjeni predeli arheološkega kompleksa terjajo zahteven pristop (zlasti zaradi višinske, deloma tudi za tehniko težko dostopne lege). Kljub veliki prekopanosti zemljišča in deloma uspešnim sondažnim kopom zadnjih let je na dlani, da je tako pomembno in obsežno zemljišče z arheološkimi ostalinami (tudi potencialnimi) mogoče uspešno varovati le z najstrožjim, 1. režimom; seveda bi kazalo najstrože ščititi le dokazane točke na arheološkem zemljevidu Vač (glej sl. 1 z označeno mejo 1. režima in z vsemi kopi; nekaj novih topografskih detajlov ni vrisanih), za ostalo območje (tudi potencialnih najdb) znotraj zarisanega areala pa naj bi upoštevali 2. režim. Pripominjamo, da se na Vodicach strnjeni kompleks vaških grobišč prekine in se po daljšem presledku nadaljuje na Cvetežu. Na skrajni vzhodni meji nekropole naj bi se »vroči« areal nadaljeval, in sicer od kleniškega konca nekdanjega zaselka (uradno sodi k Vovšam), kjer je ob poti prekopana gomila (Schulz 1882), pod njo pa plani grobovi na manjšem travniku, do vzhodnega roba zaselka, kjer pot strmo zavije proti osrednjemu delu Vovš (na robu planotice stoji srednje velika gomila, s sledovi plitvega kopa; v bližini stoji Hohkrautov spomenik). Tudi za cveteško arheološko »enklovo« priporočamo varovalni režim 1. stopnje; znotraj nje naj bi uveljavili, podobno kot pri ožjih Vačah, režim 2. stopnje. Kljub temu da ni arheoloških najdb zunaj opisanih arealov arheološkega kompleksa Vač, bi bilo modro upoštevati 1—2 km širok varovalni pas, v katerem naj bi veljal režim 3. stopnje.

Ostala halštatska dediščina v Zasavju ne dosega srednjeevropskega pomena; mikroregija Šmartno ima nadregionalni pomen za proučevanje železne dobe v jugovzhodnem predalpskem prostoru, vendar le zaradi posameznih detajlov in posebnosti, nikakor pa ne zaradi izjemnosti najdb oziroma pomena pri nekdanji poselitvi območja. Enako velja tudi za ostala manjša gradišča: nad Križevsko vasjo, pri Litiji, nad Roviščem. Ostanek arheoloških naselbinskih ostalin je regionalnega pomena in je pomemben za najstarejšo zgodovino Zasavja. Tu bi opozorili, da se na jugovzhodu šmartenska mikroregija navezuje na zelo pomembno mikroregijo v Moravški kotlini ob izviru Mirne oziroma pri Gabrovki, kjer je na najdišču Roje in v neposredni bližini izpričana kontinuiteta življenja od mlajšega halštata (6. stoletje pr. n. š.) prek mlajšega latèna v zgodnji in pozni Rim ter v staroslovanski zgodnji srednji vek (8.—10. stoletje).

V prezentacijskem prizadevanju je bilo še največ doseženega na Vačah, in sicer z doslednim upoštevanjem izpovednosti prekopanih arheoloških površin, na kar opozarjajo lesene table z napisi. Arheološka sprehajalna pot se navezuje na razpredeno mrežo planinskih in turističnih poti v okolici geometričnega središča Slovenije. Arheološka izpovednost izvirnega okolja slavniških antik je po eni strani obogatena s povečanim poosnutkom situle z Vač sredi Klenika, po drugi strani s spominskima ploščama dr. Francetu Staretu in Janezu Grilcu (najditelju situle), prav tako na Kleniku. Vsekakor je to za zdaj dovolj in presega običajno »arheološko« turistično ponudbo drugod po Slovenskem (razen Šempetra, Ptuja, Drnovega, Bleda, Mosta na Soči itd.), saj gre za prostorsko približevanje problematike železnodobnega naselja obiskovalcem. Morda je pravi mik Vač po eni strani v veliki prekopanosti zemljišča (in v romantični predstavi o začetkih starinoslovja pri nas), po drugi strani v živem pričakovanju novih spektakularnih najdb (ki so načelno možne, a je pot do njih težka in zahtevna). Vače naj tudi poslej ohranjajo svoj mit izjemnosti, romantičnosti in skrivnostnosti. Videz zemljišča s sledovi kopanj takšne predstave le vzpodbuja in ni vzroka, da bi korenito posegli vanj. Zaradi sorazmerne obiskanosti bi bilo treba pooprčiti nadzor nad arheološkim spomenikom v doslej lepem, čistem in zanimivem naravnem okolju.

OPOMBA

Raziskava o konservatorski problematiki Vač in okolice je bila opravljena v okviru raziskovalne naloge Valorizacija naselij iz arheoloških obdobij, ki jo financira Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani.

LITERATURA

Arheološka najdišča Slovenije (1975), str. 204. — F. Stare, **Prazgodovinske Vače** (1954), 185 str., 6 sl., 3 priloge. — Id., **Vače**, Arheološki katalogi Slovenije 1 (1955), 137 str., 107 tabel, 3 plani, 1 priloga. — W. Schmid, **Glasnik muzejskega društva za Slovenijo** 20, (1939), str. 96—114, s slikami, tabela 13—14. — D. Vuga, **Železnodobne Vače**, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 100 (1982), 36 str., 25 + 1 sl., 1 zemljevid.

OBNOVA PRVEGA LJUBLJANSKEGA TRAMVAJSKEGA VOZA

Tadej Brate

THE RESTORATION OF THE FIRST
TRAMWAY CAR IN LJUBLJANA

POVZETEK

Tramvajski voz Ljubljanske električne cestne železnice št. 5 je propadal skoraj tri desetletja. Ob 85-letnici mestnega prometa v Ljubljani pa je bil obnovljen in tako začetek poudarjene spomeniškovarstvene skrbi tudi za to vrsto dediščine. Sestavek predstavlja zgodovino tramvaja v Ljubljani, ugotavlja, da je obnovljeni tramvaj najstarejše tovrstno vozilo v državi in eno od najstarejših v Evropi, saj je izdelano po starejši tehniški koncepciji dveh med seboj neodvisnih vozil. Nadalje je govor o usodi voza, ko so ga izločili iz prometa in o načinu obnove.

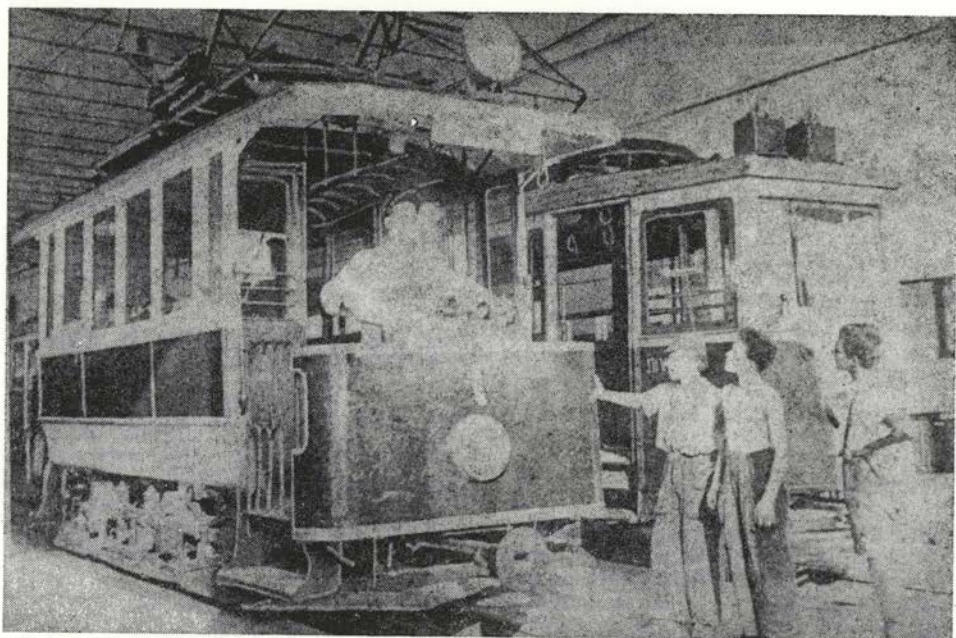
The tram car no. 5, belonging to the electric tramway of Ljubljana, has been decaying for almost three decades. It was restored for the 85th anniversary of Ljubljana's urban transport, which marked the beginning of the intensified care for the conservation of this kind of patrimony.

The article deals with the history of tramway in Ljubljana. It states that the restored tram car represents one of the oldest vehicles of this kind not only in our state but in the whole of Europe, since it was manufactured according to the older technical concept of combining two independent cars. It further on describes the fate of the car after it was taken out from the urban transport, and the manner in which it was restored.

Ob 85-letnici mestnega potniškega prometa je Delovna organizacija Integral, TOZD Mestni potniški promet sklenila obnoviti star tramvajski voz in ga predstaviti kot tehniški spomenik. Tramvajski voz ljubljanske električne cestne železnice št. 5 je skoraj tri desetletja propadal in rjavel v deponiji Tehniškega muzeja Slovenije pri gradu Bistra. Obnova se je v celoti posrečila in vozilo je bilo predstavljeno javnosti dne 28. 9. 1985 pred upravno zgradbo MPP na Celovški cesti v Ljubljani.

Kratka zgodovina tramvajskega prometa v Ljubljani

Na slavnostni seji mestne občine 1. 1. 1900 je župan Ivan Hribar med drugim obljubil Ljubljančanom tudi tramvajski promet po mestu. Obljuba je bila kmalu uresničena, že 6. 9. 1901 je po ljubljanskih ulicah zapeljal električni tramvaj. Središče mesta — magistrat so povezovale tri proge s predmestji, in sicer proti današnji glavni železniški postaji skozi mesto, v Vodmat in na Rakovnik do Dolenjskega kolodvora.

Sl. 39. Ljubljana — tramvajski voz, ko je bil še v prometu
 Fig. 39 — Ljubljana — The Tramway-Car when it was still in circulation

Prvi tramvajski vozovi so bili izdelani po vzoru graških tramvajev iz leta 1899, z manjšimi modifikacijami. Vsega 13 pogonskih voz in eno zaprto prikolico je izdelala graška tovarna vagonov Johann Weitzer, električno opremo pa je dobavila firma Siemens in Halske z Dunaja.

V tistem času so na območju sedanje Jugoslavije obratovali električni tramvaji le v Subotici in Sarajevu, drugod pa so tramvaje še vlekli konji.

Tramvajski vozovi so bili težki blizu 6 ton in so z 20—30 km na uro prevažali potnike po Ljubljani. Napajal jih je istosmerni tok z napetostjo 500 V. Vozovi so bili čelno odprti in voznik je bil med vožnjo izpostavljen vsem vremenskim nevarnostim. V začetku tridesetih let so jih zato čelno zastekli. Prvotno so bili obarvani rdeče-belo, ko pa je prevzela tramvajsko podjetje mestna občina, so jih prebarvali v mestni barvi zeleno-belo.

Zgodovinsko-tehniška ocenitev vozila

Po doslej znanih podatkih so bili ljubljanski tramvajski vozovi prva električna vozila na Slovenskem. Danes pa je voz št. 5 najstarejši ohranjeni tramvaj v državi in obenem najstarejše ohranjeno električno vozilo v Jugoslaviji ter eden najstarejših ohranjenih tramvajev v Evropi.

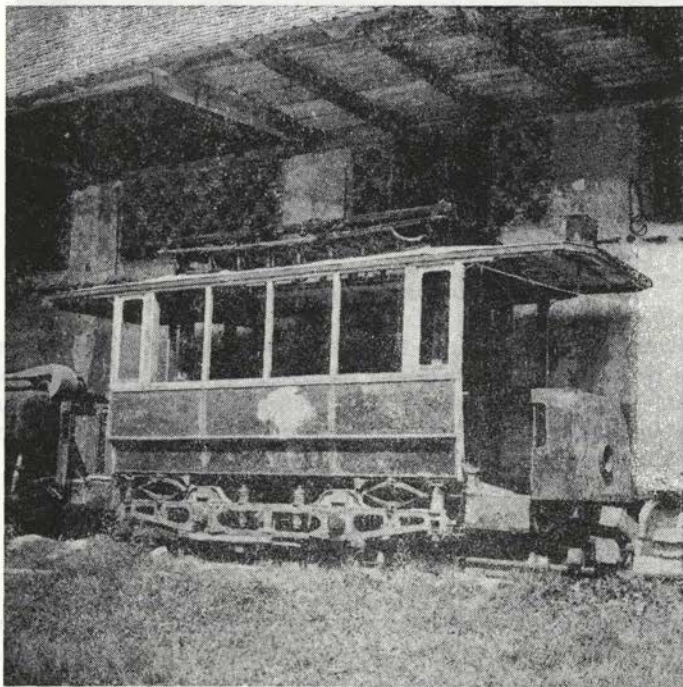
Po tehniški plati je vozilo izdelano kot dve med seboj neodvisni vozili. Podvozje tramvaja je izvedeno kot samostojna pogonska enota z nosilnim okvirom, vzmetenjem, zavorami, kolesi in motorjem — torej nekakšna loko-

motiva. Na tem vozilu je nameščena karoserija, ki je oblikovana kot samostojen železniški vagon z dodatnim tokovnim odjemnikom in stikalnimi omaricami — komandami. Povezava obeh sestavin je izvedena z več različnimi vzmetmi, in sicer z listnatimi, vijačnimi in stožčastimi. Zaradi različnih nihajnih karakteristik vzmeti so se nihanja vozila med vožnjo med seboj kompenzirala in uničevala. Sistem različnih vzmeti pa je deloval kot preprost, a učinkovit amortizer.

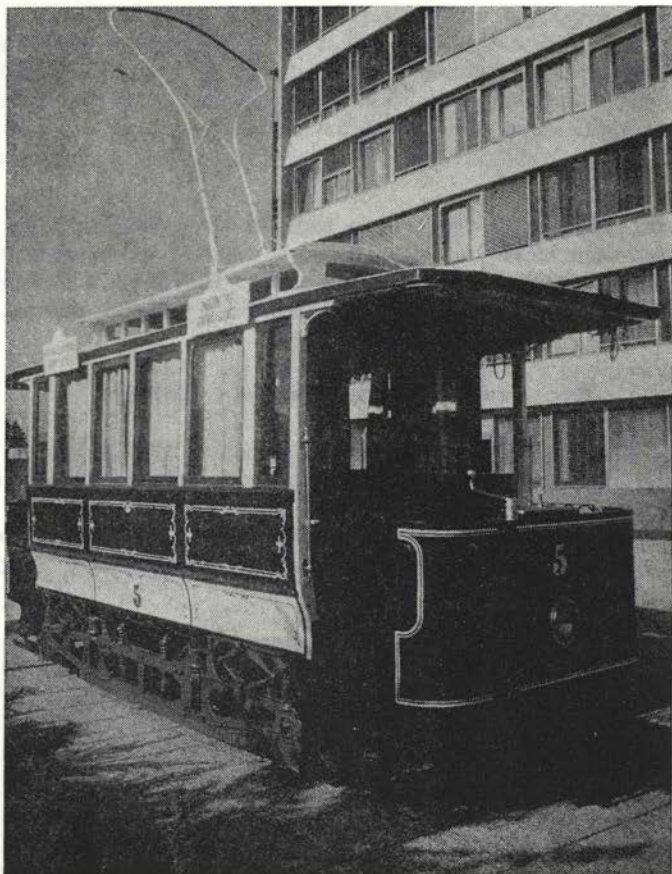
Ljubljanski tramvajski voz je eno zadnjih vozil, izdelanih po tem vzoru. Kasneje so tramvaje izdelovali tako, da so v osnovni okvir montirali motorje in kolesa ter nanj obenem pritrdili karoserijo. Danes je v Evropi znanih le nekaj ohranjenih primerkov tramvajev, izdelanih po starem načinu.

Konec tramvajskega prometa v Ljubljani

Z gradnjo predora pod Gradom je bila dne 1. 4. 1956 ukinjena tramvajska proga na Rakovnik. Takrat so se v Ljubljani že uspešno uvajali avtobusi in trolejbusi. Le dve leti je trajalo, in že so 20. 12. 1958 ukinili ves tramvajski promet v Ljubljani. Kratkovidnost, ki je ne glede na žrtve in stroške hotela doseči nekaj novega, je žrtvovala vpeljani sistem tramvajskih prog.

Sl. 40. Tramvajski voz, deponiran v Tehničnem muzeju v Bistri
Fig. 40 — The Tramway-Car, preserved in the Technical Museum at Bistra

Sl. 41. Obnovljeni tramvajski voz
Fig. 41 — The restored Tramway-Car

Pogreb tramvaja v Ljubljani se je spremenil v pravo ljudsko zborovanje. Ljubljanci pa so se jezili in svojega tramvaja do danes niso pozabili. Po treh desetletjih ugotavljamo, da bi edino s tramvajskim prometom do leta 2000 rešili prometne zagate Ljubljane. Napaka preteklosti nas bo drago stala, saj ponovna uvedba tramvaja v Ljubljani ne bo preprosta ne cenena!

Usoda tramvajskega voza št. 5.

Najstarejše tramvajске vozove, izdelane leta 1901, so začeli izločati iz rednega prometa že pred vojno. Po vojni so preostale vozove uporabljali le še kot rezervo. Voz št. 5 je ob koncu svoje »življenjske poti« deloval le še kot potujoča delavnica za popravilo prog.

S tem vozom so leta 1956 tudi ukinili progno na Rakovnik, podarili pa so ga nato Tehniškemu muzeju Slovenije. Vozilo so v TMS deponirali v posebni

lopi. Nепrestane finančne težave TMS so preprečevale njegovo obnovo, bivši lastnik pa o obnovi vozila ni hotel niti slišati.

V tistih časih je bil tramvaj pač nebodigatreba, ki bi ga bilo treba razrezati za staro železo, ne pa ohraniti.

Rezultat takega odnosa je bilo počasno, a korenito propadanje vozila. Nepridipravi so v letih počivanja vozila vlomili v lopo in pokradli vse, kar se je dalo odnesti. Voz se je spreminjal v žalostno rjasto ruševino — razbito, nagnito in izropano.

Ko so zaradi povečanja prometnega oddelka TMS morali podreti lopo, v kateri je stal tramvaj, se je zdela njegova usoda zapečatená.

Prve akcije za ohranitev dediščine tramvaja v Ljubljani

Dne 1. 4. 1974 so v Subotici ukinili tramvajski promet. Zadnji vozovi, ki so prevažali Subotičane, pa so bili nekdanji ljubljanski tramvaji. S pomočjo tedanjega direktorja Viatorja tovariša Kovačiča, se mi je posrečilo rešiti štiri tramvajske vozove iz Subotice pred uničenjem in jih pripeljati v Ljubljano.

Po odhodu tovariša Kovačiča na drugo delovno mesto pa so se za te vozove začeli težki časi. V desetih letih so vozovi, ki so bili deponirani za nekdanjo remizo, popolnoma propadli in bili popolnoma izropani.

Zahtevo, naj bi te vozove uničili, je preprečila prošnja Vibe filma, ki je za svoj film Ljubezen potreboval tramvajski voz. Spomladi 1984 se nam je iz nekdanje tramvajske prikolice posrečilo izdelati prepričljiv tramvajski voz, ki je nato 20. 5. 1985 na gumijastih kolesih zapeljal čez Tromostovje kot filmska zvezda.

Začetek obnove voza št. 5

Uspešna obnova tramvajskega voza za ljubljanske filmarje pa je opogumila vodstvo Mestnega potniškega prometa, da je začelo razmišljati o obnovi starega tramvaja, ki je rjavel v Bistri. Mnenje, da stare ruševine ni mogoče obnoviti oziroma da takega dela sploh ni mogoče opraviti, je bilo docela zanikano.

Srečni okoliščini, da je bilo takrat že zbrano odlično arhivsko in slikovno gradivo o prvih ljubljanskih tramvajih, gre zahvala, da smo se odločili za obnovo vozila.

Priprave so potekale do poletja 1984. Jeseni so tramvaj št. 5 pripeljali v Ljubljano in tik pred začetkom zime, je bilo vozilo očiščeno s peskanjem. Vsi kovinski deli so bili zaščiteni s korocinkom.

Tramvaj je prezimil ustrezno zaščiten. Medtem smo pripravljali načrte za izdelavo rezervnih delov, iskali primerne obrtnike in kooperante, ki bi lahko pomagali ter nabavljali reprodukcijski material.

Spomladi leta 1985 je delo steklo z vso paro. Z Dunaja, iz Gradca in Celovca smo dobili vrsto rezervnih delov. Večino smo jih dobili kot darila tramvajskih muzejev ali celo zasebnikov — ljubiteljev tramvajev. Celovski klub Ljubitelj železnic nam je brezplačno posodil nekatere rezervne dele, po katerih smo izdelali nove. Prav tako so nam Celovčani odstopili dokumentacijo o naših tramvajih, ki so jo po naključju našli v Celovcu.

Zato izrabljam to priložnost in se zahvaljujem za pomoč in sodelovanje Graškemu in Dunajskemu tramvajskemu muzeju ter celovskim ljubiteljem železnic (VEKF) z gospodom Jorgom Prixom na čelu.

Odločilno vlogo pri obnovi je spet odigral Viba Film. V mizarskih delavnicah Vibe so mojstri izdelali vse manjkajoče lesene dele, od klopi do oken, raznih letev itd.

Le redkokateri obrtnik se je rad odzval vabilu k sodelovanju. Izdelava delov je bila razmeroma zelo zahtevna. Tako smo npr. kovaška dela morali opraviti v Ptuju.

Opis glavnih postopkov dela

Obnova voza je potekala v skladu s programom, kljub velikim težavam in zamudam pri dobavi rezervnih delov.

Najprej je bilo treba sanirati kovinske dele. Težave so povzročali kovičeni spoji med pločevino in jeklenimi profili v kombinaciji z lesom. Zaradi nevarnosti požara varjenje skorajda ni prihajalo v poštev. Na nekaterih delih rjastih razjed kratko malo ni bilo mogoče zavariti. Tam smo rjo očistili, jo stabilizirali in odprtino zakitali. Bočne in čelne stene voza smo premazali s šestimi plastmi, in sicer s: korocinkom, izravnalnim kitom, kitom za brizganje, temeljno barvo in dvema do tremi premazi laka.

Sl. 42. Tramvaj spet na Tromostovju — ob snemanju filma

Fig. 42 — The Tramway-Car again on Tromostovje — during the shooting of a film

Delovni postopki pri obnovi so bili prirejeni tehnologiji iz leta 1901. Dela so se kolikor mogoče izvajala ročno. Tudi vsa lakiranja so bila ročno delo.

Vozilo je bilo rekonstruirano v stanje iz časa otvoritve tramvajskega prometa v Ljubljani. Zato je bilo treba odstraniti dele, ki so bili kasneje dodani, in jih zamenjati z originalnimi. Deloma je bilo treba odstopiti od tega pri montaži tokovnega odjemnika. Dobili smo ga iz Zagreba, žal pa po obliki in načinu delovanja ni bil popolnoma enak prvotnemu tokovnemu odjemniku. Novi tokovni odjemnik se namreč razlikuje po načinu napenjanja vzmeti in uležajenja.

Električna napeljava za razsvetljavo voza je bila obnovljena in prirejena za 220 V izmeničnega toka in omogoča osvetlitev voza.

Streha in ostrešje sta obnovljena v skladu z ostanki elementov, ki so bili najdeni na vozilu. Streha je prekrita z debelim lakiranim platnom, ki ga drži približno 1400 ročno prbitih tapecirnih žebličkov. Pod platnom je strešna lepenka. Pri nepravilnem ravnanju z vozilom naj bi prevzela vlogo poškodovanega strešnega platna.

Konec obnove, načrti za prihodnost

Kot smo že omenili, so bila dela končana konec septembra 1985. Ob priložnostni proslavi ob 85-letnici MPP je bil tramvaj predstavljen javnosti. Pred upravno zgradbo je bil razstavljen več kot dva tedna, ogledalo pa si ga je več tisoč Ljubljančanov. Obnova tega vozila je imela zelo ugoden odmev tako v javnosti kot tudi v sredstvih javnega obveščanja. Poleg tega, da so bili objavljeni članki v časopisih in radijske oddaje o tramvaju, pravkar pripravlja ljubljanska televizija polurni film o obnovi tramvajskega voza. Ves potek obnove voza je bil fotografiran, posnet pa je bil tudi več kot uro trajajoč osem-milimetrski barvni film.

Uspešna obnova starega tramvaja je napeljala delavce MPP k misli, da bi obnovili tudi ustrezno prikolico, ki bi tvorila celoto s pogonskim vozom.

Načrtuje se, da bodo na zelenici pred upravno zgradbo MPP postavili zastekljen paviljon, v katerem bosta obe vozili razstavljeni, poleg njiju pa bo tudi slikovni prikaz zgodovine mestnega potniškega prometa. To je predvideno za leto 1986, seveda pa je uresničenje odvisno od sredstev, ki naj bi jih zbral Integral — MPP.

Sklep

Obnova tramvajskega voza št. 5 je lep zgled sodelovanja kulturnih ustanov, kot so Tehniški muzej Slovenije in Republiški zavod za varstvo narave in kulturne dediščine, ter združenega dela, v tem primeru Mestnega potniškega prometa. Pred propadom je bil ohranjen pomemben tehniški spomenik, ena redkih prič začetkov elektrifikacije Slovenije. Želimo si lahko le, da bi se podobne akcije za ohranitev naše tehniške dediščine še naprej uspešno nadaljevale in da bi zanamcem ohranili spomeniške kulture, ki so jih še donedavna požirali rja in plameni plavžev.

ODSEV NEUSTREZNIH POSEGOV V OKOLJE NA MATERIALNI KULTURNI DEDIŠČINI

Ivan Bogovčič

THE REFLECTION OF UNSUITABLE INTERVENTIONS IN THE ENVIRONMENT ON THE MATERIAL CULTURAL PATRIMONY

POVZETEK

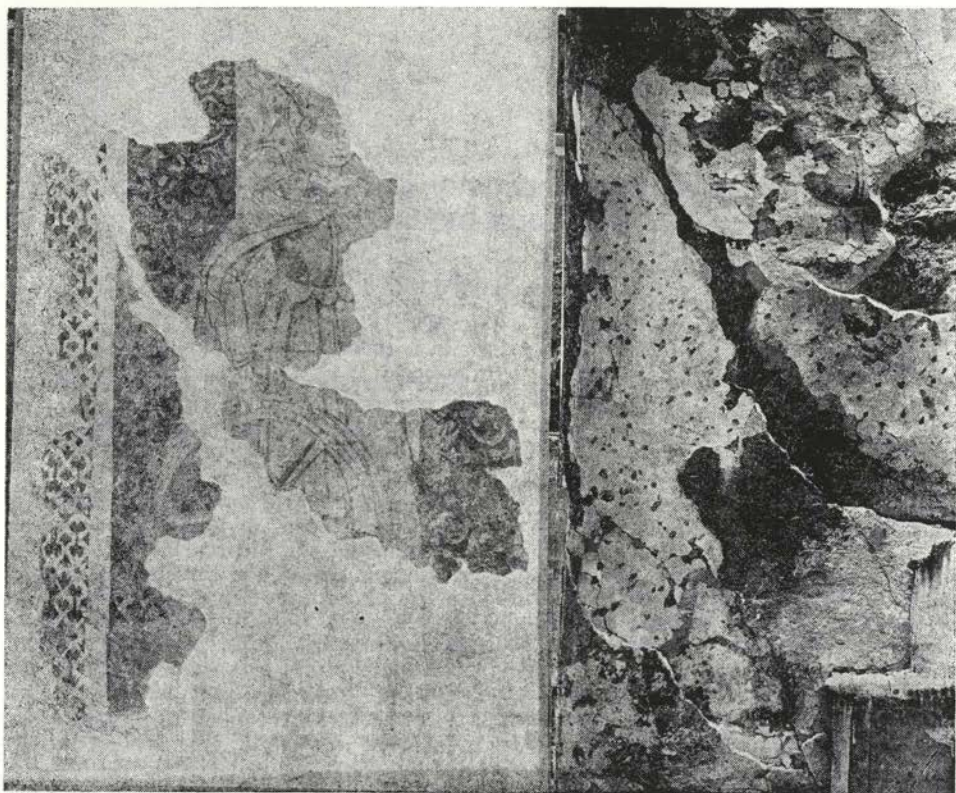
Rušenje ravnovesja v naravi se kaže čedalje močneje tudi na materialni kulturni dediščini. Najbolj nevarne niso škodljive snovi razpršene v ozračju. Še nevarnejši so neustrezni posegi v naravo, delo človeških rok. Omejujem se predvsem na področje stenskega slikarstva, sestavino nepremičnih spomenikov, ki so nadvse ogroženi. Obravnavamo vzdrževanje okolice in vegetacijo ob objektih, premike tal, onesnaženost ozračja in množične obiske. Vsa zapažanja vodijo do sklepa, da je treba vse načrtovane spremembe v naravi pretehtati z vseh zornih kotov.

The destruction of natural equilibrium is more and more obviously reflected on the material cultural patrimony, too. The damaging poisonous substances spread in the atmosphere are not the most dangerous ones. More dangerous are unsuitable interventions in the nature which are man's work. I confine myself to the field of wall painting, the component part of immovable monuments which are extremely menaced. We deal with the maintenance of this environment and the vegetation that surrounds them, the floor shifts, air pollution and crowds of visitors. All our studies lead to the conclusion that every planned change in the nature must be carefully evaluated from every view-point.

Uvod

Podiranje ravnovesja v naravi se kaže čedalje močneje v nešteti oblikah tudi na materialni kulturni dediščini. Stvaritve, ki so stoletja kljubovale naravnim vplivom, sedaj počasi, a vztrajno popuščajo pred naraščajočo nevarnostjo. Najbolj nevarne niso škodljive snovi, razpršene v ozračju. Še nevarnejši so neustrezni posegi v naravo, ki so delo človeških rok. Le-ti so posledica nezadostne vzgoje in izobraženosti ljudi.

Te neposredne nevarnosti je mogoče razvrstiti v zaokrožene skupine glede na nekatere značilnosti, vendar jih je bolj primerno obravnavati vsako zase. Omejil se bom predvsem na stensko slikarstvo, monumentalno likovno tehniko, ki je praviloma sestavina nepremičnih spomenikov. Le ti pa sodijo med najbolj ogrožene.

Sl. 43. a, b. P. c. sv. Duha, Fojana. Stenska slika na ogroženi lokaciji (drsenje tal) ter sneta in muzejsko prezentirana (foto I. Bogovčič in J. Gorjup)

Fig. 43 a, b — The filial church of Sv. Duh, Fojana. The wall painting on an endangered location (land-slide) and the fresco after it had been removed and presented in a museum (photographed by I. Bogovčič and J. Gorjup)

Vzdrževanje okolice

V tem primeru ne gre za vzdrževanje katerekoli okolice, marveč okolja spomenikov iz bližnje in daljne preteklosti.

Drevje, zasajeno okoli poslopij, naj gre za kmečko domačijo ali grad, je bilo (praviloma) naravna zaščita pred našo ostro klimo v kontinentalnem delu dežele, v primorskih predelih pa pred močno burjo.

V desetletjih, celo stoletjih, so se drevesa razrasla in svojo prvotno funkcijo še bolj opravljala; vendar pa so neredko prišla v stik z objektom (kritina, zidovje, temelji — vejevje, listje, korenine) in pospešila njegovo propadanje. Obraslost nekaterih naših spomenikov je sploh poseben problem, ki se ga je treba lotiti tudi z estetskega vidika.

Neposredna nevarnost zaradi vegetacije se kaže v čezmerni vlažnosti v okolici in objektu samem, v dotoku humusnih snovi, ki so izredno ugodna

podlaga za razvoj mikroorganizmov (flora in favna). Le-ti pa nezadržno prodirajo še zlasti v ustroj stenskih slik na zunanjščinah. Pri mozaiku so lahko posledice še dosti hujše, ker opazimo neljube spremembe razmeroma pozno (začetek sprememb v globini).

Dosti bi bilo storjenega, če bi človek svoje okolje, všteti tudi okolico spomenikov, bolje vzdrževal. Škodljive posledice bi bile precej manjše.

Posedanje tal

Posedanje tal je značilen naravni pojav, lahko pa je posledica človekovih posegov v naravo (nezasuti rudniški rovi, dvig ali znižanje nivoja podtalnice . . .). Zgovorna sta primera starega Labina in Tuzle. Zaradi posedanja tal v teh mestih je bilo poškodovanih mnogo arhitekturnih spomenikov (Labin). Podobne primere zasledimo tudi v naši ožji domovini (Družmirje).

Opuščene rudniške rove danes skoraj obvezno zasujejo, kar je prav; žal podobni ukrepi niso mogoči pri spremembi nivoja podtalnice, preusmeritvi podtalnih tokov in podobnem.

V takem primeru je dislokacija objekta skoraj gotovo edini izhod. Tak poseg pa je v konservatorskem — etičnem, tehničnem in finančnem oziru najmanj zaželen, saj zagotovo pusti vsaj minimalne posledice na ustroju dislociranega objekta. Rezultat tega je povečana občutljivost objekta za vse mogoče nezaželene vplive.

Sl. 44. Zavratac nad Godovičem: Gnoj in vegetacija sta uničevala steno poslikane hiše (stanje pred in po posegu — foto I. Bogovčič)

Fig. 44 — Zavratac above Godovič: manure and vegetation have been ruining a wall of the painted house (the situation before and after the intervention, photographed by I. Bogovčič)

Premiki tal

Podobno kot posedanje so tudi premiki tal lahko posledica sprememb v naravi sami ali pa so rezultat človekovih neprimernih in nepremišljenih posegov v naravo.

Znan je primer v Fojani v Goriških Brdih. Zaradi razrahljanih tal vinograda na pobočju vzpetine s pokopališko cerkvijo je začela drseti večja zemeljska gnota. Ogrozila je pokopališče in cerkveno poslopje, s katerega smo sneli stenske slike. Del stavbe se je kmalu nato podrl, ostala sta le zvonik in prezbiterij.

Sodobna tehnologija obdelave zemlje sicer pomaga do večjega in kvalitetnejšega pridelka, vendar se neredko pridružijo stranski, nezaželeni učinki.

Velike poseke včasih povzročajo erozijske pojave večjih razsežnosti, kot se je zgodilo pred leti v Srbiji, ko je prišlo do velikih premikov zemeljskih gnot — celih pobočij.

Zemeljski plaz je zasul korito Zavojske reke, nastalo je jezero, ki je preplavilo tudi cerkev s stenskimi slikami. Po izteku vode (naravni jez so prekopali) so slike sneli in jih prenesli v muzej.

Premiki tal so lahko ne samo posledica naravnih plazov ali potresov, pač pa tudi »potresov«² zaradi eksplozij. Pred dvema desetletjema sem sodeloval

pri reševanju stenskih slik v močno poškodovani cerkvi, ki stoji še dandanes nad podzemeljsko hidroelektrarno. Pri vrtnanju predora in prostora za strojnico so morali kamnito gmoto razstreljevati. Eksplozije so povzročile premike tik pod cerkvijo. Severna stran je oprta na trdno skalo, južna pa leži na nasutju in prav ta je občutila neljube posledice tresljajev. Zemljišče se je posedalo in rahlo pomikalo. Zidovi so začeli pokati in se razmikati. Začasno smo sneli stenske slike in jih po gradbeni sanaciji vrnili na staro mesto.

Zaradi gradnje železnice v bližini so bile ogrožene stenske slike (tudi cerkev) v Podpeči pri Črnem Kalu. Bile so snete in obdelane za muzejsko prezentacijo.

Onesnaženost ozračja

V uvodu sicer pravim, da ta oblika ogrožanja ni najbolj nevarna našim spomenikom. Zaradi svojega nenehnega, skorajda nezaznavnega delovanja pa moramo biti prav tako zaskrbljeni in opozarjati na neljube posledice. Predvsem velja to za območja z »umazano«^o industrijo, ki oddaja v ozračje trde delce in plinaste snovi ali hlape. O kislem dežju ni treba posebej govoriti. Le-ta načenja že naše gozdove.

Gotovo je narava že sama po sebi (žal) uničevalka človekovih stvaritev, mi pa ji z onesnaževanjem zraka in drugega okolja pri tem zelo pomagamo. Nekaj takih primerov je znanih tudi pri nas (glej VS št. 27, str. 93—97). Žal v te namene ne opravljamo točnih meritev na spomenikih in njihovi neposredni okolici. Danes te neljube spremembe spremljamo le vizualno, z daljšim opazovanjem ali pa s primerjavo starejših posnetkov spomenikov z njihovim današnjim stanjem.

Množični obiski spomenikov

V tem primeru ne gre za neustrezno poseganje v okolju, temveč za škodljivi vpliv neurejene, množične prisotnosti ljudi v določenem prostoru. Ta pojav omenjam zato, ker zna postati že v bližnji prihodnosti hud povzročitelj neljubih sprememb na nešteti spomenikih stenskega slikarstva.

Poznamo svež primer saniranega spomenika (Hrastovlje), gradbeno konsolidiranega, z razmeroma dobro urejeno mikroklimo. Temu spomeniku grozi nadaljnje pospešeno propadanje ravno zaradi neurejenega obiska, ki povzroča velika nihanja relativne vlažnosti in temperature prostora. V takih objektih ni rešen problem naravne in umetne ventilacije, zato so posledice lahko izredno hude. Problem je toliko večji, ker se posledice (spremembe) ne kažejo postopoma, temveč zgoščeno in naglo.

V muzejih in galerijah (v svetu bolj kot pri nas) je povsem umevno, da nadzorujejo vlažnost in temperaturo v prostoru in glede na njuna nihanja ukrepajo s klimatskimi napravami ali omejevanjem števila obiskovalcev. V objektu z dragocenimi stenskimi slikami bi morali ukrepati podobno.

Urejanje obiska v takih primerih ni kratenje kulturnega užitka ljudem, marveč le nujen ukrep za zaščito dragocenega spomenika, ki naj bi ga zapustili še prihodnjim rodovom (spomnimo se ukrepov v Altamiri, Lascaux...).

Sklep

Čeprav so spomeniki, žal, še vedno kategorija, katere poškodovanje ali uničenje prizadene zelo malo ljudi, kaže problemom, ki so omenjeni v članku (in tudi drugim), posvetiti večjo pozornost. S tem se namreč izognemo velikim materialnim stroškom, ki so skoraj neizogibni, kadar nastanejo hujše poškodbe, razen seveda pri popolnem uničenju nekega spomenika.

Velika napaka so enostranska načrtovanja kakršnihkoli posegov v naravo, ki že v idejni zasnovi nočejo ali ne morejo videti in upoštevati vseh možnih nevšečnih posledic. To pa pomeni materialno in vsekakor tudi moralno škodo, ki je vsaj pri spomenikih neprecenljiva in nenadomestljiva.

Ekologija sicer obravnava problematiko razmerja med človekom in njegovim okoljem širše, vendar so tudi drobci, ki sem jih obravnaval, vredni večje pozornosti družbe, in ne le strokovne službe. Potrebna je dosti večja zavzetost za zadostno in pravilno vzgojo in izobrazbo našega človeka.

NOVI NAJDBI V P. C. SV. TROJICE V HRASTOVLJAH

Ivan Bogovčič

TWO NEW FINDS IN THE FILIAL
CHURCH OF ST. TRINITY (SV.
TROJICA) AT HRASTOVLJE

POVZETEK

Da spomeniki niso nikoli dokončno raziskani, da nas morejo vedno znova vzradostiti in presenetiti, o tem smo se prepričali med restavratorskimi deli v cerkvi sv. Trojice v Hrastovljah. L. 1985 smo našli tako fragmente stenske slike in drobce kositrne svetinjske in križca, vrvice in koščke papirja. Kositrni delci, ki so bili morebiti vzdani kar ob gradnji cerkve, so konservirani. Podoba sv. Urha v okenski niši, pa je zdaj spet vidna, potem ko je bila leta 1663 zazidana.

The restoration works in the church of Sveta Trojica (Holy Trinity) at Hrastovlje convinced us that monuments are never entirely researched and can always delight us and surprise us. Thus in 1985 we found fragments of a wall painting and bits of a tin holy medal and a cross, strings and pieces of paper. The tin bits which were probably built in during the construction of the church have been conserved. The image of St. Ulrich (sv. Urh) in the window niche is now visible again after it was walled in since 1663.

Vsekakor je čudovita, žlahtna plat potrpežljivega restavratorskega dela to, da nudi nešteto možnosti za vedno novo odkrivanje. Najdbe v hrastoveljski cerkvi so še toliko bolj dragocene in razburljive, ker imamo opraviti s spomenikom, ki je doživel temeljita gradbena sanacijska in slikarsko restavratorska dela. Najdbi sta sicer majhni, a moreta postati izjemno dragoceni zaradi svojih posebnosti glede na čas in prostor, v katerem sta nastali oziroma sta bili vgrajeni.

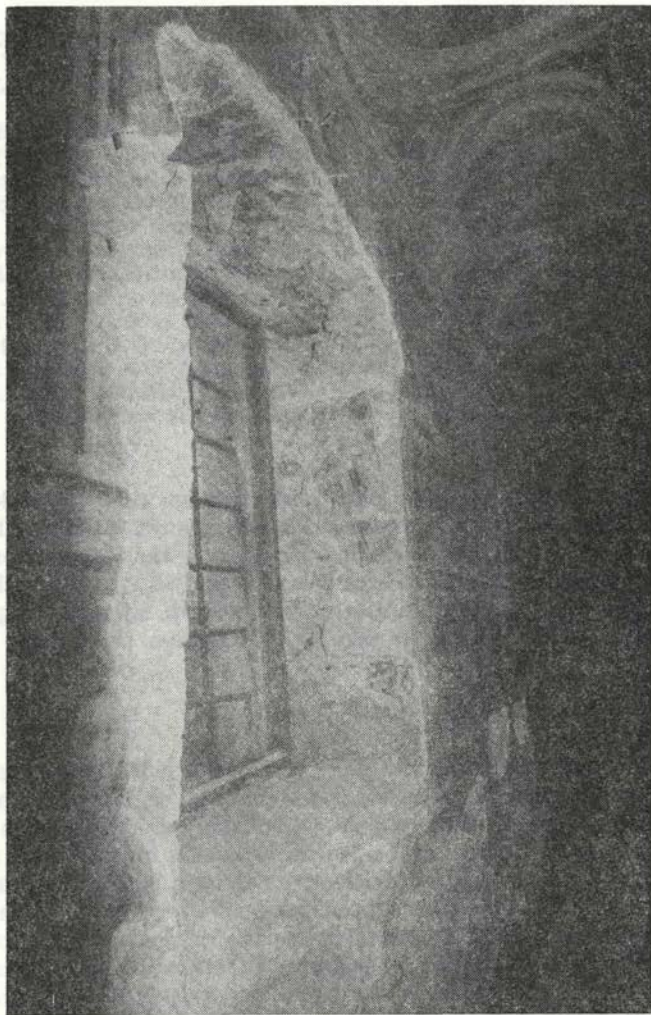
Sveti Urh

Čeravno s projektom konservatorsko restavratorskih del na stenskih slikah ni bil predviden temeljitejši poseg v okno v južni steni, sem se odločil za sondiranje zazidave prvotnega okna, saj se je bel rob delilnega pasu na začetku »Mrtvaškega plesa« in prizora nad njim rahlo usločil navznoter, v steno. Menil sem, da je ostanek desne špaleta nekdanjega okenca bil že raziskan in, ker ni bilo zanimivo, je le dokumentarno predstavljena njegova lega. Ker pa sem se kljub temu hotel prepričati še sam (razkopavanje je bilo že tako in tako v teku), smo se lotili zazidave in jo počasi odstranjevali. Naše presenečenje je bilo izredno. Prikazala se je delno ohranjena podoba svetnika s palico v desnici, ribo v levisi in delom napisanega traku s črkama... US. Atribut (riba) in pa del napisa, ki je lahko UDALRICUS nas navajata na sklep, da je tu naslikan sveti Urh. Slika je bila deloma zaščitena s kosom papirja, ki pa je bil v vse-

splošni radosti žal odvržen. Po zatrditvi je bil močno uničen in brez sledov pisave ali česa podobnega. Ravno ta zaščita je ohranila poslikavo dokaj svežo, saj večidel ni prišla v stik z apnom (malto zazidave).

Ta drobceni detajl v zvezi z zaščito s papirjem nam govori o domiselnosti, spoštljivem obnašanju in daljnovidnosti zidarja, ki je na ta način ohranil resda delno uničeno umetnino nam, njegovim »dedičem«.

Pred raziskovalci se odpira nekaj novih vprašanj o pojavnosti tega svetnika v našem prostoru ob koncu 15. stoletja. Sam sem preštudiral le podatke o živ-

Sl. 45. Hrastovlje — pozicija freske s podobo sv. Urha v okenski špaleti
 Fig. 45 — Hrastovlje — the position of a fresco representing St. Urh in the wall that frames the window

Sl. 46. Hrastovlje — Freska s podobo sv. Urha po posegu (foto I. Bogovčič)

Fig. 46 — Hrastovlje — the fresco of St. Urh after intervention (photographed by I. Bogovčič)

ljenju in vlogi tega svetnika in se kot nestrokovnjak ne spuščam v nobene spekulacije o njegovi pojavnosti v Istri. Iskati je treba morebitne analogne primere, saj svetnik zaseda mesto v okenski odprtini (zahodna špaleta), ob viru svetlobe.

»Sv. Urh je bil nekdanj med najbolj čaščenimi svetniki na Slovenskem. Dokaz za to je 85 cerkva, pozidanih njemu v čast, njegovih kipov in podob (vmes so znane freske na Križni gori nad Sorškim poljem) pa je na stotine. Priporočali so se mu za srečno zadnjo uro in ga prosili za pomoč zoper razne slabosti in za varstvo pred pred mišmi in podganami. Zaupanje jim je zbuhal s svojo pristržno dobroto, povezano z junaško odpovedjo« (iz knjige IV, Leto svetnikov, str. 31, Urh-Ulrih, Ulrik, Odalrik, Augsburgski škof).

Njegov poglavitni atribut je riba, v prizorih tudi bederce. Je zavetnik tkalcev (po dr. E. Cevcu, Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, str. 574). Kot priprošnjak za »srečno zadnjo uro« sodi zraven Mrtvaškega plesa. Skozi okensko odprtino je bil viden tudi od zunaj in so ga mogli verniki opazovati kar mimogrede kot je to na primer s sv. Krištofom.

Kositrni drobci iz apside

Druga najdba, ki je poplačala trudapolno delo ponovnega restavratorskega posega, so kositrni delci. Najdba je povsem naključna. Med odstranjevanjem recentnih ometov na zadnji steni male niše v južnem delu apside, se je iz razpoke (bolje, stika med dvema kamnoma) vsul rdečkasto-rjav prah z delci malte. Med temi drobci in prahom sem opazil koščke sive kovine. Na prvi pogled so delci amorfne oblike, kot slučajno odvrženi svinec. Zbral sem jih in jih odložil na menzo. Pri kasnejšem bolj podrobnem, pazljivejšem opazovanju pa sem opazil, da gre za oblikovane delce s figuraliko in celo tekstom.

Razbrati je bilo mogoče: delček svetinjice okrogle oblike, še manjši delček obodnega dela iste svetinjice, centralno figuro, ki se ujema z glavo na svetinjici, del križca s Kristusovim reliefom, del rahlo usločene kronice, fragment z glavo in »opečnatim« ozadjem, nekaj manjših drobcev ter vrvico in košček papirja.

Kot sem dejal, so drobci najdeni za kamnom zadnje stene male niše v južnem delu apside. Ta kamen je vzdian, ko je nastala niša. Niša pa je zagotovo nastala pred poslikavo leta 1490. Ali je sočasna s prvotno zidavo ni moč dokazati, ker bi za kaj takega morali preveriti strukturo zidave, kar je danes zaradi slikarije nemogoče. Da je kamen vzdian pred nastankom slikarije je dokazano, ker ga ni moč izruvat ne da bi pri tem poškodovali okolno zidavo. Stik med kamnom in desno steno niše je širok ca. 10 mm in je bil zapolnjen z malto, ki sem jo izbežal. Za njo je praznina iz katere se je vsul prah in drobci.

Špranja je bila torej zapolnjena z malto lahko najpozneje v času poslikave, čeprav je malo verjetno, da bi kdo zatlačil» relikvijo« skozi tako ozko fugo in jo potisnil za kamen.

Moje razmišljanje je sicer hudo hipotetično, a zdi se, da je zavitek vložen prav med zidavo cerkve. To se bo dalo podkrepiti ali ovreči s temeljitim študijem kositrnih ostankov.

Ko pravim zavitek, mislim na vrvico in papir. Nekdo je svetinjico, križec in drugo (kronica kot del celote ali samostojno) zavil v papir (ni pergament!) in povezal s fino sukano vrvico. Danes so to drobci, čeprav je bilo med zidavo vse varno položeno in zazidano. Ostanki so kositrni. Ta kovina pa je na temperaturi pod 13,2⁰C izpostavljena nevarnosti pretvorbe iz takoimenovane »beta« oblike v »alfa« obliko, ki je siv prah. Pojav je znan kot kositrova kuga.

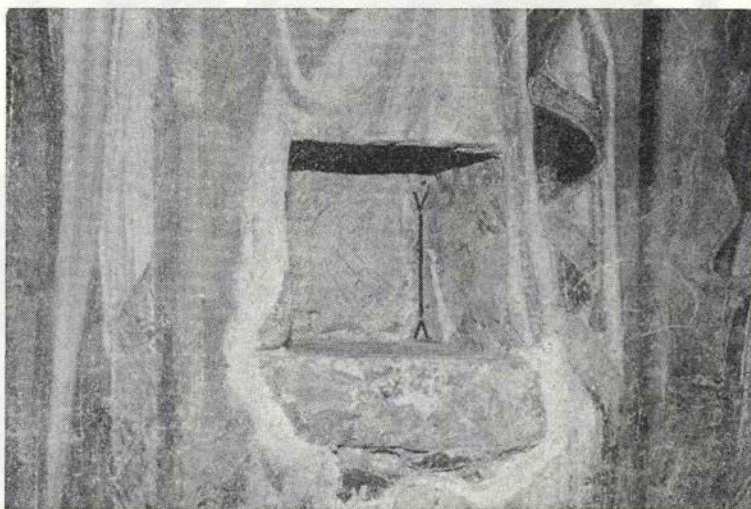
Analiza je pokazala primesi antimona. Svinec in cink nista prisotna (analiziral je ing. Ivo Nemeč). Kot pravijo metalurgi se z ogrevanjem ne doseže več kompaktna oblika. Ostanke so bili v laboratoriju očiščeni (delci ometa) in konservirani z umetno smolo. Žal so bili nekateri delci tako močno razpadli, da so pri čiščenju dokončno odpadli (del kronice, del glave levega angela na svetinjici ...).

Košček z ostankom dveh črk je bil upognjen, kar nam da vedeti, da je bila ta deformacija možna samo pri stabilnem kositru (»beta«). Torej zelo zgodaj, morda pri zidavi. Delci ometa so bili na križcu. Ker gre za ostanke rdeče barve, je to verjetno delček injekcijske mase z brečo, kajti originalne rdeče malte v Hrastovljah ne zasledimo.

Najzanimivejši in hkrati največji kos je domnevno del okrogle svetinjice z osrednjo figuro in najverjetneje dvema angeloma ob straneh. Le-ta ločujeta od osrednje podobe dva stebrička. Vrh stebričkov je lomljeni »baldahin«. Obodni del je zapolnjeval tekst. Svetinjica ni polni relief pač pa je zasnovana perforirano.

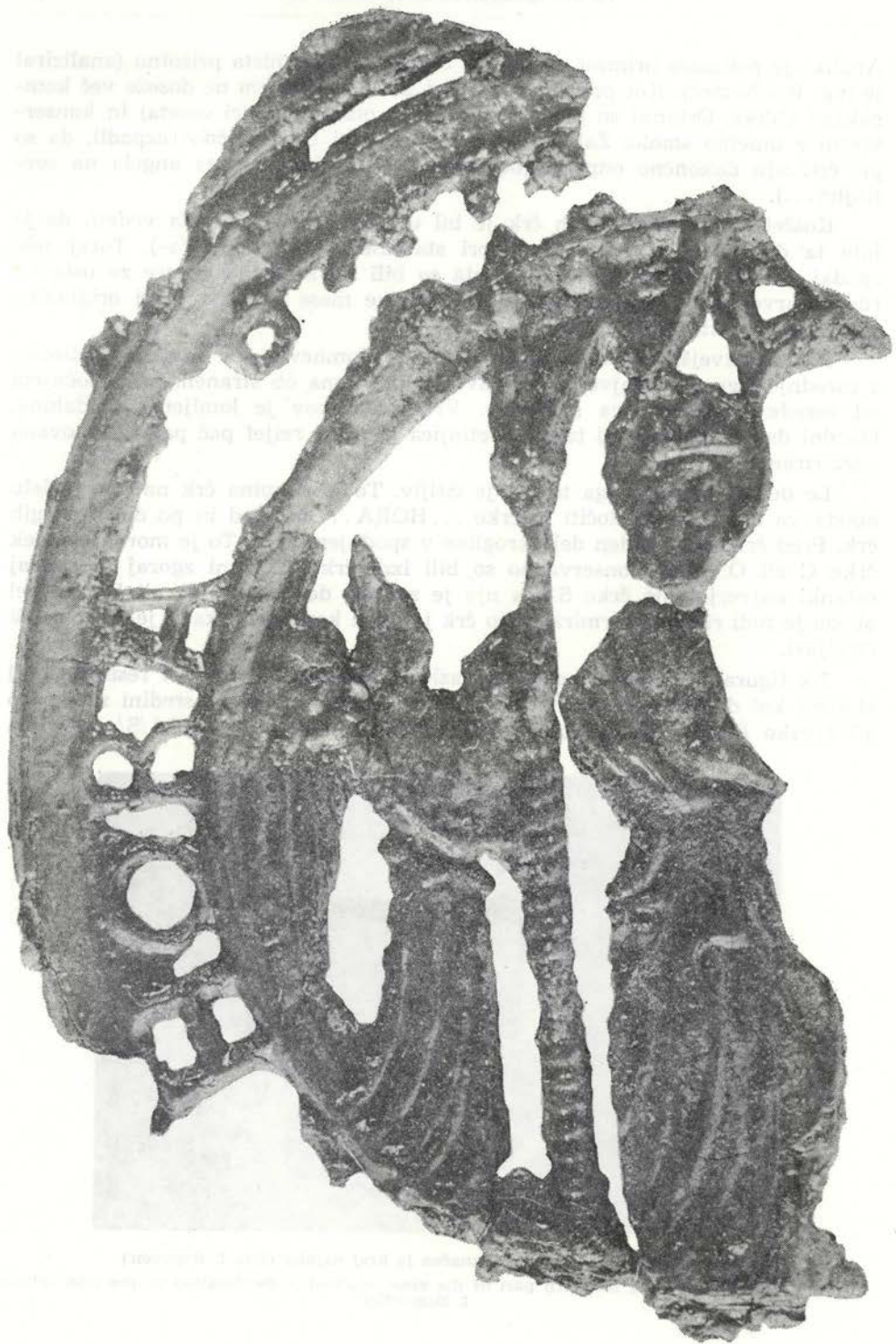
Le delček ohranjenega teksta je čitljiv. To je skupina črk na levem delu oboda, za angelom. Razločiti je črke ...HORA... in pred in po delce drugih črk. Pred črko H je viden del okrogline v spodnjem delu. To je morda ostanek črke C ali O. Pred konservacijo so bili izza črke A vidni zgoraj in spodaj ostanke najverjetneje črke S. Za njo je zgornji del črke P (R ali B). Ta del oboda je tudi rahlo deformiran. Tip črk je blizu kapitali. Črka R je v mehkejši izpeljavi.

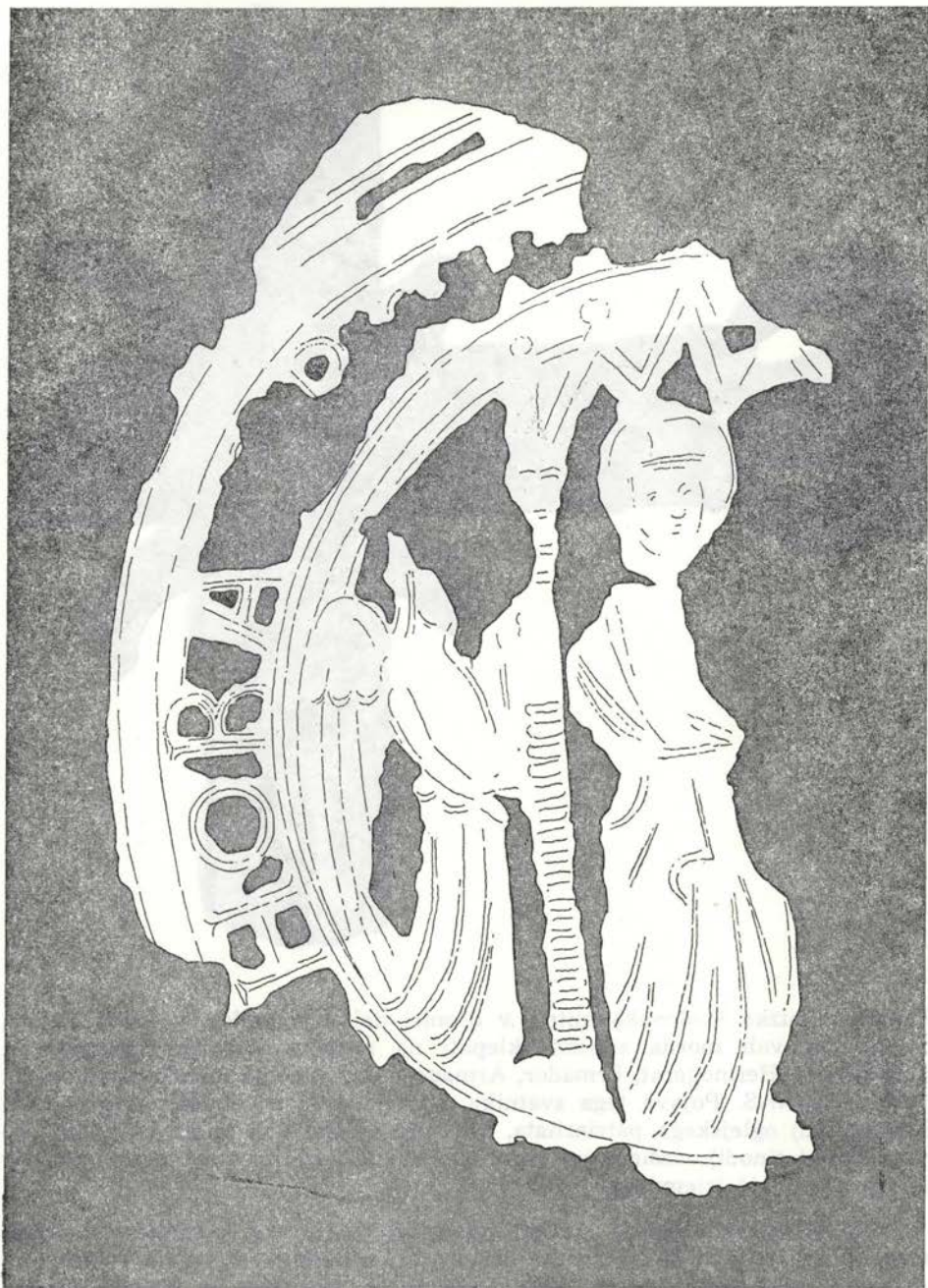
Na figurah je skoraj nemogoče razločiti attribute. Morda jih resnično bolj slutimo kot dejansko razpoznavamo. Tudi ni jasno ali gre v sredini za moško ali žensko figuro. Glede na nekatere indice; v tekstu /C/HORA/S/, na glavi

Sl. 47. Niša v j. delu apsida. Označen je kraj najdbe (foto I. Bogovčič)

Fig. 47 — The niche in the southern part of the apse. Marked is the location of the find (photo I. Bogovčič)

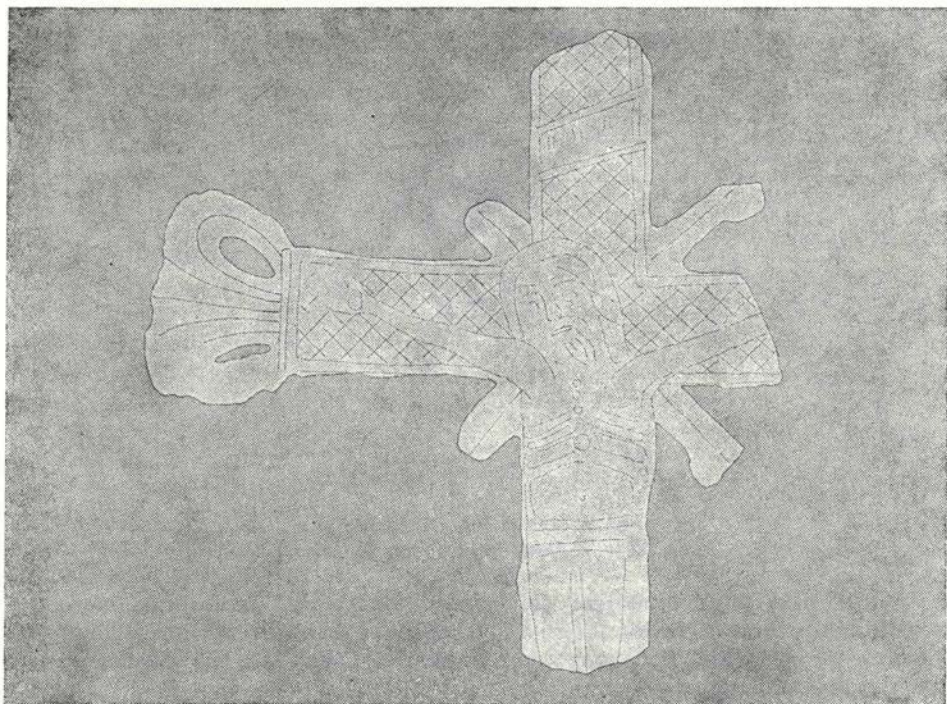

Sl. 48. in 48. a — Del »svetinjice« po konservaciji (foto J. Gorjup, risba I. Bogovčič)
Fig. 48 and 48 a — A part of the holy medal after conservation (photo J. Gorjup, sketch by I. Bogovčič)

domnevno nizka škofovska mitra, v desnici palmova vejica, v levici knjiga, na teh osnovah morda smemo sklepati na svetega Mohorja (Hermagoras, Hermogenes, Hermogerat, Ermador, Armager) ali kot so ga menda pisali včasih Herma CHORAS. Pojava tega svetnika, od leta 1031 zavetnika (skupaj s sv. Fortunatom) oglejskega patriarhata, katerega čaščenje se je po letu 1282 (po patriarhalni sinodi) razširilo po vsem oglejskem ozemlju, torej za naš prostor ne more biti nič izjemnega.

»Na slovenskem ozemlju, seveda samo južno od Drave, je njima posvečenih sedem župnijskih in 25 podružnih cerkva, pa nobeno od starejših svetišč« (iz knjige III, Leto svetnikov, str. 100). Glede na te ugotovitve ni nemogoč import drobcenih umetnin kot so svetinjice in podobno. Opraviti imamo z resnično lepimi, cizelerskimi stvaritvami.

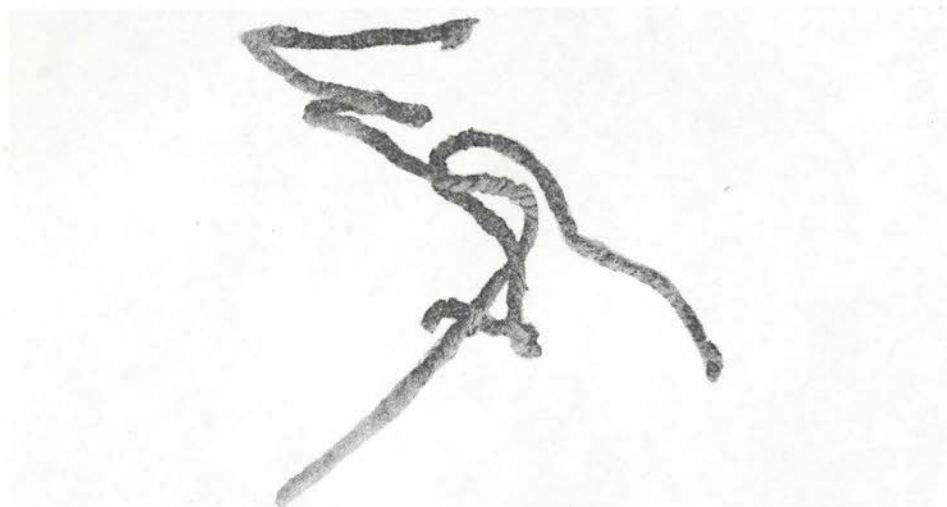
Sl. 49. in 49. a del križca s Kristusom (foto J. Gorjup, risba I. Bogovčič)

Fig. 49 and 49 a — A part of the small cross with the image of Christ (photo J. Gorjup, sketch I. Bogovčič)

Sl. 50. Košček papirja (foto J. Gorjup)

Fig. 50 — A piece of paper (photo J. Gorjup)

Sl. 51. Vrvica (foto J. Gorjup)
Fig. 51 — A small rope (photo J. Gorjup)

Med drobci je že omenjeni del križca (srednji del patibuluma, antena z desnim zaključkom v formi lilije (?), v sečišču deli štirih žeblicev, zgornji del korpusa in perizome, nad glavo pa titulus). Položaj gub na perizomi daje slutiti paralelno lego nog.

Zanimiv je delček z glavo in »opečno« strukturo ozadja nad njo. Edino z analognim gradivom bi mogli ta delček pridati neki celoti.

Nisem strokovnjak, zato se ne upam datirati ali celo ugotavljati provenienco. To prepuščam za to poklicanim. Namen mojega članka je predvsem spodbuditi razmišljanje o sočasnosti vgradnje relikvije in nastanka hrastoveljske cerkvice. Nobena novost ni, da se med zidavo vzida v kulturni objekt tudi kakšna dragocenost kot je zavitek v našem primeru. Morda je bil sv. Mohor zavetnik gradbenika ali donatorja zidave.

MUZEJSKA PREZENTACIJA PO POTRESU SNETIH KMEČKIH FRESK

Ivan Bogovčič

THE MUSEUM PRESENTATION OF
THE PEASANT WALL PAINTINGS
TAKEN OFF AFTER THE
EARTHQUAKE

POVZETEK

Leta 1976 je severozahodni del Slovenije in severovzhodni del Italije prizadel močan potres. 1986. poteka torej deset let od te naravne ujme, ki je v marsičem močno prizadela našo materialno kulturno dediščino. Sem sodijo tudi kmečke freske, okras mnogih slovenskih kmečkih hiš in kašč, zlasti še na Idrijskem in Tolminskem.

Po potresu so številne ogrožene hiše porušene, poprej pa so bile z njih snete kmečke freske. Le-te so sedaj deponirane v Restavratorskem centru SR Slovenije.

Lani smo restavrirali prvi dve sliki, zato globoko upamo, da ta humana pobuda, vrniti obdelane freske na Tolminsko, ne ugasne. V veliki meri je to odvisno od Skupščine občine Tolmin in Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Nove Gorice.

V članku sta obravnavani kmečki freski »Križani« iz Kobarida in »Triptih« iz Breginja. Obe sta bili sneti med prvimi in sicer s klejnim lepilom, ki je povzročilo obilo težav pri nadaljnji obdelavi (glej tudi članek I. Nemec, Odstranjanje kleja s fresk z encimi).

In 1976, the north-west of Slovenia and north-east of Italy suffered a strong earthquake. Ten years have passed since this natural disaster in many ways badly damaged our material cultural patrimony. Among the damaged objects belong also peasant frescoes, ornament to many Slovene peasant houses and granaries, above all in Idrijsko and Tolminsko. After the earthquake, many dangerously damaged houses were pulled down. Before that, their peasant wall paintings were taken off. These are now preserved in the Restoration Center of Slovenia.

Last year the first two paintings were restored and we sincerely hope that the humane initiative of returning such restored paintings to Tolminsko does not extinguish itself. This depends largely on the town council of Tolmin and the Institute for the Preservation of Natural and Cultural Patrimony of Nova Gorica. The article deals with the peasant wall paintings »Crucifixion« from Kobarid and »Triptych« from Breginj. They were both among the first ones to be taken off by means of glue which caused numerous difficulties during the further procedure (see also the article by I. Nemeč, Removal of Glue from Frescoes by Means of Enzymes).

Nedvomno je bila misel, ki je narekovala takojšnje snetje mnogih ogroženih kmečkih fresk s potresnega področja, modra in učinkovita. O tedanjih težavah in uspehih tu ne kaže več govoriti (glej VS XXII, str.: 99—108). Beseda velja sedanjim naporom kako te snete likovne in zgodovinske vrednote ustrezno predstaviti. Upati je le, da začetni napor ne bodo prekmalu usahnili, saj čaka na obdelavo še več kot deset slik.

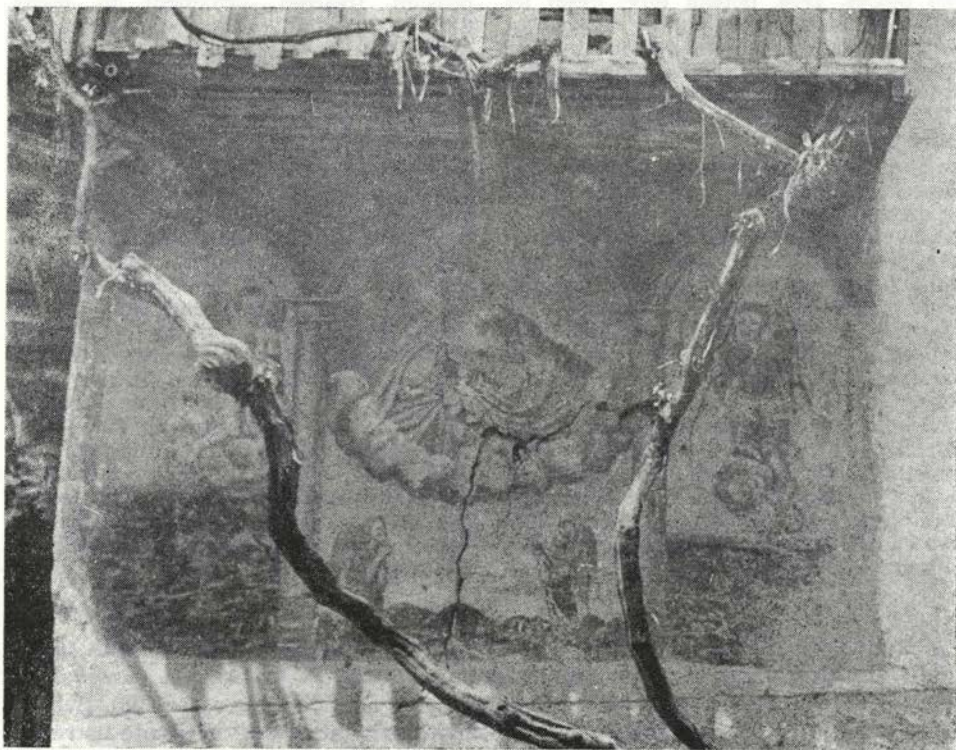
Po potresu, ko je bil položaj že nekoliko umirjen, je bila izpeljana raziskovalna naloga, ki naj bi opredelila likovno okrasje na etnoloških objektih prizadetega območja. Del naloge je bil posvečen tudi tehnično-tehnološkim značilnostim kmečkih fresk. O tej temi je govor v že citiranem članku (VS XXII).

»Križani« iz Kobarida in »Triptih« iz Breginja sta bili sneti takoj po prvih majskih potresnih sunkih. V takratni naglici ni bilo časa za poglobljeno razmišljanje in temeljite priprave. Akcija je stekla zelo hitro, a kljub temu učinkovito. V tistem trenutku smo se odločili za snemanje po klasični metodi s klejnim lepilom. V idealnih pogojih je to lepilo resnično idealno. Vendar smo imeli opraviti z razpokanimi stenami, z razrahljanimi strehami, skozi katere je pronicala voda, in še bolj otežkočila že tako slab položaj. Stene so bile mestoma dobesedno mokre. Časa za izsuševanje ometa ni bilo.

Del poročila iz leta 1976 glasi:

»Stanje: Slika je močno poškodovana v osrednjem delu. Nekaj kosov slikovnega ometa je med potresom odpadlo. Drobne poškodbe so starejšega datuma. V zgornjem delu je slika vlažna (streha pušča).

Ukrep: Barvna plast je oprášena s čopičem ter prebrizgana s 4% raztopino Calatona. Sneta je s pomočjo dveh plasti hidrofilne gaze ter plasti kalike. Kot lepilo je uporabljen modificirani živalski klej (dodatek plastifikatorja in vin-

Sl. 52. »Triptih« na prvotni lokaciji pred snemanjem (foto J. Gorjup)
Fig. 52 — The »triptych« on its original location before removal (photo J. Gorjup)

Sl. 53. »Triptih« po posegu (foto V. Benedik)

Fig. 53 — The »triptych« after the intervention (photo V. Benedik)

skega kisa). Fungicid ni vgrajen, zato je treba sliko **čimprej** konservirati. Slikarija je sneta v treh večjih kosih. Posebej je snet zgornji napis. Levi prizor je snet razmeroma z lahkoto. Več problemov je bilo z ostalima dvema, ki ju je močil dež (vlaga v steni). Trije večji kosi so shranjeni v župnišču. Pod sneto slikarijo je odkrito starejše okno.

Nasvet: Snete kose bo treba čimprej obdelati, ne glede na to ali bodo vrnjeni na prvotno mesto takoj ali pozneje. Postopek konservacije mora biti prilagojen načinu prezentacije. Modificirati lepilo za armiranje hrbtne strani (mogoče PVAc + kalcijev kazeinat s prehodom na čisti kalcijev kazeinat, predhodno fiksirali barvno plast s hrbtne strani . . .).

Iz poročila je razvidno nekaj podatkov, ki govorijo o nujnosti takojšnjega nadaljevanja konservacije, a ta je zaradi naših stalnic, zelo prozaičnega po: manjkanja sredstev (»Najprej ljudje potem . . .«), stekla žal šele skoraj po enem desetletju.

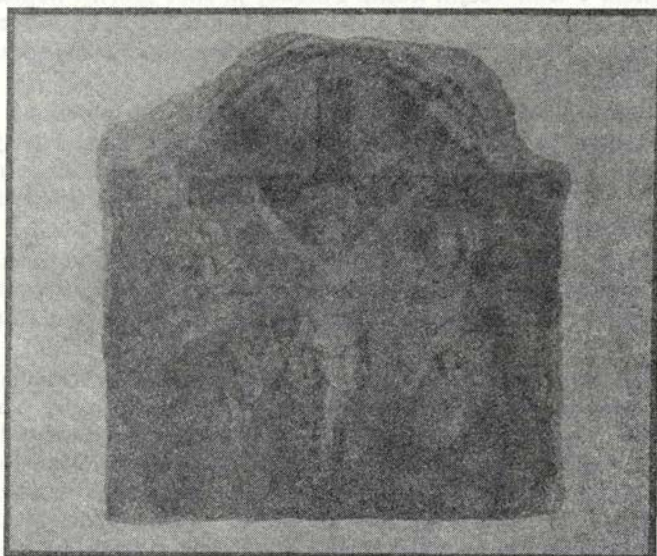
Poročilo je treba dopolniti. Tudi v začasni deponiji v veroučni sobi je zamakalo. Kot zakleto. Vlažni sneti kosi so bili položeni na suhe panelne plošče. V sobici so bile deležne obilne mokrote — in kaj bi drugega, obrodile so raznobarvne plesni, katerim je naše klejno lepilo izredno teknilo. Zaradi naglice nismo uspeli dobiti svežega ustreznega fungicida. Freske so se zaradi neenakomernega močenja in hkratnega napada plesni močno bočile (vzbuhline). Po osmih letih uskladiščenja so prišle freske zopet »na svitlo«. In glej ga zlomka, zbudili smo spečo pošast — plesni. Takoj so, ko so začutile vlago, spet veselo vzbrstele. No, najhujša škoda je bila že storjena.

Sledilo je mučno ravnanje izbočenih delov ob hkratnem utrjevanju ometa na hrbtni strani. Treba ga je bilo tudi odbrusiti. In prav tedaj je bil trenutek, ko smo naredili sami sebi medvedjo uslugo. Pri uporabi klejnega lepila se vedno bojimo uporabe alkalij, saj le-te povzročijo koagulacijo kleja. Ta postane v topli vodi netopen in praktično neodstranljiv s površine (hrapave, porozne) freske. Posledice so lahko porazne. Sušeči se klej kontrahira in potegne za sabo drobce barvne plasti. Doživimo pravzaprav pravicato »strapiranje«, žal nezaželeno.

V poročilu sem zapisal, da je slikarija pred snemanjem utrjevana z raztopino »Calatona«. Le-tega raztopimo v etanolu. Tudi ta je lahko povzročitelj koagulacije klejnega lepila. Kolikor vem, ni bilo časa čakati na popolno izparitev alkohola iz zidu. Žal se vsaka naglica lahko maščuje. Po utrjevanju je treba vsekakor počakati dokaj dolgo, da morejo izhlapeti uporabljena topila. Podobne težave sem doživel, zopet s klejnim lepilom, po utrjevanju z raztopino Paraloida B 72 v toluenu. Takrat nismo ukrepali z encimi.

V svetu se encimi z uspehom uporabljajo tudi v restavratorske namene. Zapiso o tem sem zasledil v tuji strokovni literaturi in nazadnje v predavanju švedskega strokovnjaka na posvetovanju ICOM-ovega Komiteja za konserviranje v Ottawi. O tem sem se pogovoril s kolegom Ivom Nemcem, vodjem kemijskega laboratorija Restavratorskega centra. Uspel sem ga navdušiti in slučaj je pač hotel, da smo ravno takrat imeli težave z breginjsko kmečko fresko in s klejnim lepilom, s čigar pomočjo je bila sneta. Njegov članek, ki je objavljen v tej številki Varstva spomenikov, govori o možnostih uporabe encimov v naši stroki.

Ob koncu še pojasnilo o »Triptihu« iz Breginja št. (ex) 140. Razstavljena je bila na predstavitvi Goriškega muzeja v Cankarjevem domu v Ljubljani.

Sl. 54. »Križani« iz Kobarida po posegu (foto V. Benedik)

Fig. 54 — The Kobarid Crucifix after the intervention (photo V. Benedik)

Posebnost te kmečke freske iz leta 1886 je v njeni zasnovi, saj nima primere v slovenskem tovrstnem opusu. Kompozicija sestoji iz osrednjega dela z upodobitvijo »Marije z Jezusom« in napisom ter bočnih polj z angeloma. Figure so na oblakih in so postavljene v prostor pod tremi loki, ki jih nosijo stebriči. Ravno ta trojni prostor nam je narekoval, da smo slikarijo poimenovali »Triptih«, čeravno imamo opraviti z enovito podobo.

ODSTRANJEVANJE KLEJA S FRESK Z ENCIMI

Ivo Nemeč

REMOVAL OF GLUE FROM FRESCOES
BY THE USE OF ENZYMES

POVZETEK

S snetih stenskih poslikav je možno odstraniti ostanke kleja z encimi, vendar je zaradi možnih stranskih učinkov potrebno aplikacije izvršiti šele po predhodnih preiskavah in preizkusih. Proteaze ne razkrajajo samo kleja, ampak tudi druga proteinska veziva: kazein, jajčne beljakovine. Z uporabo encimov na zidnih slikah s takimi vezivi lahko povzročimo dodatne poškodbe barvnega sloja, če ni bila že predhodno utrjena z vezivom drugačnega tipa. Encimi so kot beljakovine hrana za mikroorganizme, zato jih je potrebno čim bolj temeljito odstraniti po učinkovanju. Čeprav se klej vse manj uporablja za snemanje zidnih poslikav, je v nekaterih specifičnih primerih še vedno najboljša, če ne kar edina možnost. V teh primerih ga lahko z encimi uspešno odstranujemo. Opisano metodo smo z uspehom uporabili za odstranjevanje ostankov kleja s snete stenske slike Triptih iz Breginja.

Once the wall paintings are taken off, it is possible to remove the remainings of glue by means of enzymes, but they should only be applied after previous research and experiments have been conducted since the side effects are possible. Proteases do not dissolve only the glue but also other protein binds: casein, egg albumin. The use of enzymes on wall paintings containing such binds can cause additional damage to the colour layer if it was not previously made firm by using a different kind of bind. Just as albumins, enzymes are food to microorganisms, therefore it is necessary to remove them as thoroughly as possible after the purpose has been achieved. Although glue is used less and less often to bind wall paintings, it is in some cases still the best, if not the only possibility. In such cases it can be successfully removed by means of enzymes. The described method was used with good effect in the removal of the remains of glue from the taken-off wall painting "Triptych" from Breginj.

Uvod

Leta 1980 sem na pobudo Ivana Bogovčiča začel razmišljati o uporabi encimov za odstranjevanje kleja, ki služi za lepljenje začasnega nosilca pri snemanju fresk.

Encimi so beljakovine, ki katalizirajo skoraj vse biokemijske reakcije. Kot katalizatorji so specifični, to pomeni, da so za različne reakcije različni encimi. Reakcije, ki potekajo z encimi pri temperaturi od 5 do 50⁰ C in v slabo kislem, nevtralnem ali slabo bazičnem mediju, potekajo brez encimov pogosto pri mnogo ostrijših pogojih: temperatura od 100—200⁰ C, močno kisli ali bazični mediji, visoki pritiski. Encime, ki razkrajajo beljakovine, imenujemo proteaze. Z različnimi metodami izolacije in separacije jih je možno izolirati

iz organizmov brez bistvenega zmanjšanja katalitične aktivnosti. Uporabljajo se v medicini, usnjarski industriji, v pralnih praških itd.

Kleji so beljakovinska lepila, narejena iz kolagena živalskih kož, veznega tkiva ali kosti. V hladni vodi nabrekajo, v vroči pa se tope.

Pri snemanju zidnih poslikav se klej uporablja za lepljenje začasnega nosilca, ki se ga v kasnejši fazi obdelave odstrani s ponovnim raztapljanjem v topli vodi. Ker ga je težko popolnoma raztopiti, ostane del kleja na površini. Razlogov za nekompletno raztapljanje je več. Klej se raztaplja počasi, topla voda pa se na površini slike hitro ohladi. V nekaterih primerih iz še ne pojasnjenih razlogov postane klej netopen. Ostanke kleja na sneti zidni poslikavi so potencialna nevarnost za napad mikroorganizmov. Predstavlja tuj material, ki se po svoje obnaša, lahko povzroči tudi mehanske poškodbe, pa tudi estetsko ni sprejemljiv. Klasično mehansko odstranjevanje teh ostankov s skalpelom je zamudno in povzroča dodatne poškodbe.

Ideja za poizkus razgradnje kleja na zidnih slikah s pomočjo encimov se ob naštetih dejstvih ponuja kar sama od sebe.

Preizkusi

Proteaze, to je encime, ki razkrajajo beljakovine, nam je ljubeznivo dostavila tovarna Krka.

Preizkuse smo opravljali na zidnih poslikavah z namazi kleja na plastičnih folijah in v epruvetah.

Na snetih slikah so poskusi potekali na naslednji način:

Površina se je dobro prepojila z vodo zato, da bi raztopina encima prodirala čim manj v omet pod poslikavo. Na namočeno površino se razprostre staničevinast papir za zadrževanje raztopine encima, ki se vlije preko njega. Vse skupaj se prekrije s plastično folijo, ki prepreči izhlapevanje vode. Ker imajo encimi, ki smo jih preizkušali, maksimalno aktivnost pri temperaturi med 40 in 60°C se vse skupaj ogreva s sevanjem žarnic. Po končanem učinkovanju raztopine encima se folija in staničevina odstrani, površina pa takoj večkrat s pere z vodo, ki se popivna s spužvo.

Materiali in pogoji odstranjevanja

Temperatura raztopine encima na freski je bila za naše vrste encimov 40—50°C. Višje temperature niso primerne zaradi zmanjšanja aktivnosti encima, zmeščanja plastične folije in nevarnosti, da raztopina izhlapi. Primeren način ogrevanja je s sevanjem žarnic. Za gretje 1 m² površine so potrebne žarnice s skupno močjo 1 KW. Temperaturo smo kontrolirali občasno s termometrom in regulirali z razdaljo svetilk. Pri uporabi infrardečih svetilk je potrebna manjša moč.

Kontrola pH

V nekaterih zidnih slikah je prisotno nekarbonatizirano apno ali pa se to vnese pri obdelavi hrbtnega dela snete slike. Apno zviša pH na 11—12. V alkalnem območju pa aktivnost nevtralnih proteaz pade. Za ohranjanje pH

v nevtralnem področju smo v raztopino encima dodajali amonacetat. Vendar je kljub uporabi visokih koncentracij amonacetata — 2 M (15 %) pH narastel preko 10. Z uporabo visokih koncentracij puferske snovi vnašamo v fresko veliko tujih snovi, uspeh pa ni najboljši, zato smo uporabili preparate alkalnih proteaz, čeprav imajo manjšo aktivnost kot nevtralne. Pri alkalnih proteazah ni potrebno dodajati puferskih snovi. V primeru da freska ni alkalno aktivna pa naalkalimo raztopino encima z amoniakom, ki pri sušenju izhlapi iz freske ali pa uporabimo nevtralne proteaze.

Encimski preparati

Poizkuse smo začeli z nevtralnimi proteazami, ki imajo največjo aktivnost pri pH 7. Ker so bile nekatere zidne slike alkalno aktivne, smo poizkuse nadaljevali s preparati alkalnih proteaz z maksimumom aktivnosti pri pH 10—11 in zadostno aktivnostjo v nevtralnem področju. Važna je čistoča preparata. Pri proizvodnji encimov dodajajo silikatna filtracijska sredstva rjavkaste barve. Ta sredstva se zajedajo v pore in razpoke na stenski sliki in jih je praktično nemogoče odstraniti.

Uporabljali smo raztopine z 10 do 100 mg encima v mililitru. Encimski preparat se med stalnim mešanjem vsipa v vodo in nato še 15 minut meša. Raztopina mora biti bistra brez suspendiranih delcev. Če ti so, se po polurnem stanju oddekantira bistra raztopina. Za en kvadratni meter je potrebno najmanj 1 liter raztopine.

Encimski preparati so prašnate snovi z omejenim rokom trajanja.

Čas učinkovanja

Čas učinkovanja je odvisen od aktivnosti in koncentracije encima, pH raztopine, temperature, količine in stanja kleja. Vse to so parametri, katerih vpliv je težko ovrednotiti pri opisanem načinu dela, ko se uspeh ne meri, ampak ocenjuje na podlagi videza. Naše izkušnje so pokazale, da je pri 10 % koncentraciji encima z aktivnostjo 200.000 do 300.000 DU/g in temperaturi 40—50° C, potrebno najmanj 4 ure.

Zaključki

S snetih zidnih poslikav je možno odstraniti ostanke kleja z encimi, vendar je zaradi možnih stranskih učinkov potrebno aplikacije izvršiti šele po predhodnih preiskavah in preizkusih. Proteaze ne razkrajajo samo kleja, ampak tudi druga proteinska veziva: kazein, jajčne beljakovine. Z uporabo encimov na zidnih slikah s takimi vezivi lahko povzročimo dodatne poškodbe barvnega sloja, če ni bil ta že predhodno utrjen z vezivom drugačnega tipa.

Encimi so kot beljakovine hrana mikroorganizmom, zato jih je potrebno po učinkovanju čimbolj temeljito odstraniti z izpiranjem skupaj z ostanki razkrojenege kleja.

Čeprav se klej vse manj uporablja za snemanje zidnih poslikav, je v nekaterih specifičnih primerih še vedno najboljša, če ne kar edina možnost. V teh primerih pa ga lahko z encimi uspešno odstranjujemo.

Opisano metodo smo z uspehom uporabili za odstranjevanje ostankov kleja s snete stenske poslikave »Triptih« iz Breginja, dimenzij 240 × 160 cm.

KONSERVACIJA TAKO IMENOVANE »DUŠANOVE ZASTAVE«

France Curk

THE CONSERVATION OF
THE SO-CALLED "DUŠAN'S FLAG"

The article gives a report on the con-

POVZETEK

Članek je poročilo o poteku konservatorskega posega na tako imenovani Dušanovi zastavi in o ugotovitvah, zbranih med delom.

Konservatorski poseg je bil razdeljen na dve, časovno ločeni etapi dela. Prva je potekala avgusta in septembra 1984, druga pa februarja in marca 1985.

servational intervention on the so-called "Dušan's Flag" and on the ascertainings reached during this procedure. The intervention itself was divided into two phases which were separated one from another by a certain time span. The first phase took place in August and September of 1984, the second in February and March of 1985.

Ker so raziskave vzorcev in priprave za konservatorski poseg trajale približno eno leto, vzorci pa so bili stari že dve leti, sem menil, da bi bilo treba skrbno dokumentirati stanje objekta, še posebno zaradi indikacij intenzivnega razkroja, ki so bile opazne že na vzorcih. (Gl. tudi VS 27, 1985.)

Na vitrini je bilo dosti predmetov, med njimi tudi drobni kovinski predmeti in žebeljčki, ki so skozi raztrganine krovne rjuhe prišli do površine zastave. Njihovi korozijski produkti tekstilu gotovo niso koristili (glej sliko 55).

Rjuha, ki je pokrivala vitrino, je bila povsem preperela in na več mestih natrgana. Tako se je umazanija (in izmečki podgan) nemoteno usadala na površino zastave (glej sliko 56).

Po dokumentiranju stanja zastave, pri katerem je bilo potrjeno, da proces razpadanja naglo napreduje, je bila zastava z bombažno podlogo prenesena iz škatle na poliestrsko mrežo, napeto na okviru. Pri prenosu smo morali biti zelo previdni, ker je bila vlaknina zelo krhka, zastava pa je bila zaradi prejemajhne vitrine dvakrat preganjena.

Prenos je bistveno olajšala podšita bombažna nosilna tkanina, ki je pri tem služila kot nosilec. To tkanino je bilo nato treba odstraniti z zastave. Ker je bila po prenosu pod njo, ju je bilo treba obrniti.

Obrnili smo ju med dvema okviroma z napeto poliestrsko mrežo. Bila sta primerno spojena, tako da med postopkom ni bilo nevarnosti, da bi nastale poškodbe. Tako smo tudi preprečili morebitne premike delov zastave kakor tudi natezanje svile in s tem dodatno drobljenje vlaknine.

Za zgornjo mrežo smo najprej odstranili nosilno bombažno tkanino in sproščene dele zastave začasno pritrjevali na mrežo podloženega sita. Siedila je

Sl. 55. Vitrina, v kateri je bila zastava ob prihodu
Fig. 55 — The case which contained the flag on our arrival

odstranitev vseh kasnejših aplikacij z originala in odločitev vseh detajlov, ki jih je bilo treba posebej konservatorsko obdelati (glej risbo 57).

Odstranili smo tudi usnjeni nosilni nastavek z vrha tulca zastave, ki ga prikazuje risba 58.

Ko je bilo usnje očiščeno in zmeččano, se je pokazalo, da je bila oblika krone dosežena s pregibanjem usnja, in ne z našitki, kakor je bilo mogoče sprva domnevati.

Nato je sledila priprava zastave za pranje po postopku, opisanem v elaboratu, ki je obsegal pričvrstitev zastave med siti, pripravo kopeli, pripravo res in tulca za drog za pranje na valju. Sledilo je pranje, ki smo ga zaradi občutljivosti tkanine izvedli med dvema mrežicama, ki sta bili na več mestih spojeni, tako da se tkanina med njimi ni mogla premikati. Prali smo z že omejenim pralnim sredstvom. (Gl. VS 27.)

Pranju je sledilo večkratno spiranje v mehki vodi in nakoncu še tuširanje v vodi, destilirani v samostanskem kotlu za žganjekuho.

Zastavo smo takoj po pranju prenesli s sita na melineksovo folijo. Postopek je bil podoben kot pri obračanju, le da je bila tokrat med zastavo in gornjim sitom položena Melineks folija. Vso kompozicijo smo potem, primerno utrjeno, obrnili tako, da je zastava ležala na foliji, in spodvlekli okvir. Na podlagi folije je bila zastava prenesena na gladko delovno površino razstavljenega

korita. Na tej površini se je, po poravnavanju raztrganih in prostih niti v prvotno lego, tudi osušila.

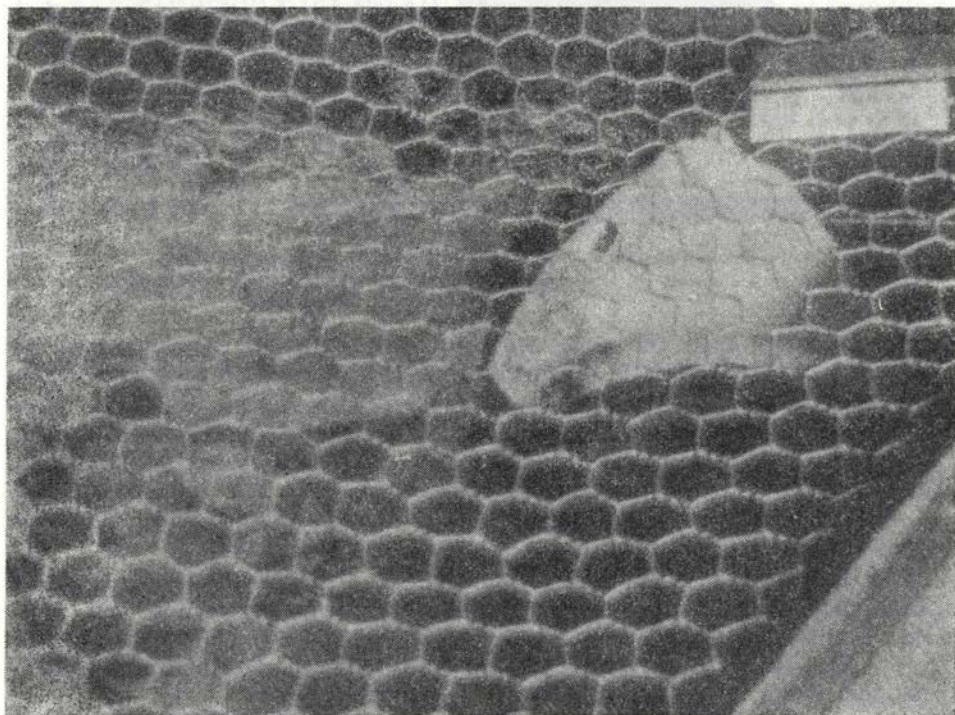
Sledilo je enostransko podlepljanje nosilne svilene mrežice, na katero smo poprej nabrizgali primerno vezivo. Uporabili smo Mowilith 50 — Lascaux restauro. Podlepljali smo z likalnikom pri 50⁰ C. Izbrana je bila ta temperatura, ker je dovolj nizka, da ne povzroča sprememb na vlaknini, sočasno pa je T_g veziva dovolj nad temperaturo okolja. Likali smo prek ozkih trakov melineksa, ki je odporen za toploto, vezivo pa se ga ne oprijemlje (glej risbo 60).

Ta način podlepljanja ne povzroča prehoda veziva v niti podlepljane tkanine in je reverzibilen.

Snete rese in tulec smo oprali na valju za pranje res in tako preprečili morebitne spremembe dimenzij.

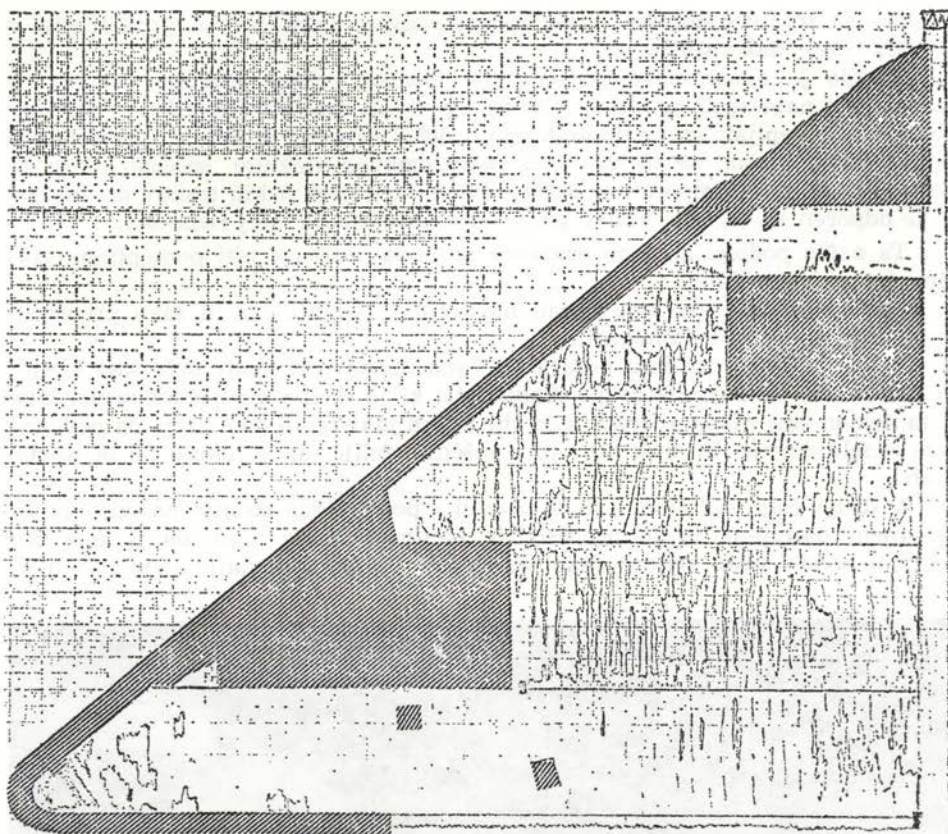
S tem je bila prva faza posega končana. Zastavo in snete dele smo uredili in zaščitili za čakanje na drugo etapo dela, ki je sledila čez približno pol leta. V ta namen smo zastavo vložili med obe siti in jo dvignili pod strop, da podgane niso mogle do nje. Prekrili smo jo z zaščitno folijo, da se nanjo ne bi usedal prah.

V drugi etapi del smo zastavo obrnili s podlepljeno stranjo navzdol, po že opisanem postopku, in jo prenesli na Melineks folijo tako, da je bila dosegljiva prosta stran svilene tkanine. Sledila sta poravnavanje spodvitih nitk,

Sl. 56. Podganji izmečki na zgornjem preganjenem delu zastave

Fig. 56 — Excrement of rats on the upper, folded part of the flag

Sl. 57. Shematski prikaz neoriginalnih zaplat in kasnejših aplikacij
 Fig. 57 — A scheme of non-original patches and more recent applications

ki v prvotni legi niso bile dosegljive, in njihovo sprotno pričvrščevanje na nosilno mrežico. V tej fazi je bil proces konservacije v ožjem pomenu končan.

Zastavo je bilo treba še primerno prezentirati. Ker med končevanjem konservatorskih del še ni bilo odločeno, kje bo zastava dokončno prezentirana, smo rešili problem prezentacije z začasnim okvirom, na katerega je bila napeta nosilna poliakrilonitrilna tkanina. Podložena zastava je bila pritrjena na začasno nosilno tkanino s spodnjo stranjo nosilne mrežice s toploto po že opisanem postopku (glej risbo 61).

Ker niso rese in lege tulca originalne, smo jih prišili 1,5 cm od roba zastave, tako da dobi gledalec vtis celote, sočasno pa vidi ločnico med originalom in kasnejšimi dodatki. V tulec je bila vstavljena in vlikana svilena mrežica, impregnirana z vezivom. Tako so bili fiksirani raztrgani robovi in ohranjena oblika tulca.

Fragment usnjenega zaključka tulca za nosilni drog zastave smo vrnili na prvotno mesto. Po prej smo ga ustrezno konservirali. Konservacija je obse-

gala dezinfekcijo in dezinfekcijo, odstranitev razpadnih maščobnih produktov in nečistoč in ponovno namastitev z nevtralnim degreasom. Med usnjeni fragment in tulec smo vložili Melineks folijo, ki preprečuje prenašanje maščobe z usnja na tkanino.

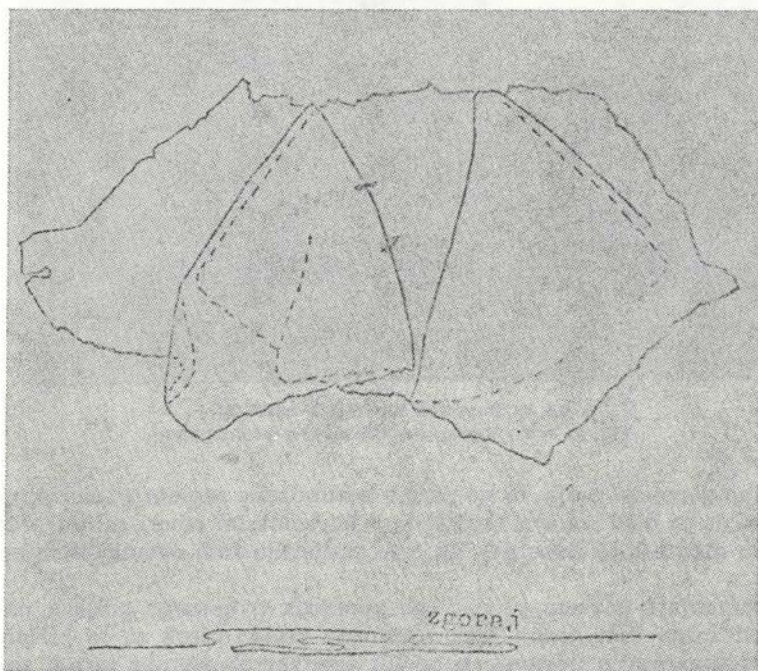
Sledila je zaščita začasno prezentirane celote po že opisanem postopku in ureditev za čakanje na dokončno prezentacijo, ki jo bo mogoče izvesti šele takrat, ko bo pripravljena vitrina za dokončno prezentacijo in ko bo končana tudi tako imenovana »nova zastava«, ki naj bi bila prezentirana na istem podokviru in v isti vitrini.

Poskus rekonstrukcije prvotne oblike zastave

Med konservacijo smo ugotovili več stvari. Prvotni videz zastave se je močno razlikoval od dosedanjega. Zastava je bila dvobarvna in ne tribarvna. Spodnje polje, ki je sedaj svetlo bež, je bilo prvotno rdeče. Sledilo mu je zeleno polje, ki je bilo sestavljeno iz štirih približno enako širokih pasov, kar se je pokazalo pri odstranjevanju tulca za drog zastave (glej sliko 62).

Vrh zastave je tvoril polje iz enake tkanine kot spodnje; to se je prav tako pokazalo pri odstranjevanju tulca za drog zastave (glej sliko 63).

Najdeni ostanki originalnega polja razložijo tudi videz nelogično dobro ohranjenost rdeče tkanine sedanjega gornjega polja (vzorec 2319/4). Sorazmerno

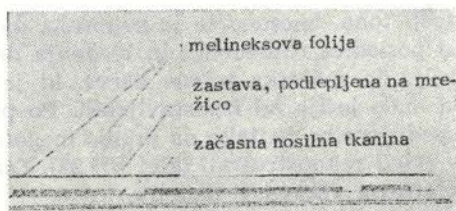
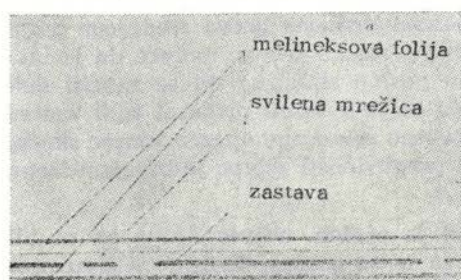
Sl. 58. Usnjeni nastavek z vrha tulca zastave
Fig. 58 — Leather prolongation form the top of the flag's quiver

Sl. 59. Posnetek usnjenega nastavka
Fig. 59 — Photograph of the leather prolongation

nizka višina gornjega polja, in ne pregib sekundarne zaplate s tulcem, nakazuje verjetnost, da je bila zastava skrajšana v horizontalni smeri zaradi propadlosti tkanine ob drogu (glej risbo 64). To tezo podpirajo tudi ostanki tkanine v šivu tulca.

Pri zamenjavi povsem propadlega gornjega trikotnega polja z novo tkanino je bil zožen tudi gornji trak srednjega polja; vzrok za to bi lahko bila propadlost tkanine na gornjem robu ali estetske korekture zaradi majhnosti gornjega polja po prestavitvi tulca za drog. Polja so imela potemtakem vsa naraven zaključek.

Sl. 60. Shematski prikaz načina podlepljanja

Sl. 61. Shematski prikaz pritrditve podložene zastave na začasno nosilno tkanino

Fig. 60 — A scheme of the manner of gluings

Fig. 61 — A scheme of the fixation of the lined flag on its temporary carrying texture

Tkanina, ohranjena v pregibu tulca, je tudi bolje ohranila barvo kot izpostavljeni deli. Pri tem se je dejansko pokazalo, da sta bili tkanini gornjega in spodnjega polja prvotno rdečkasti, čeprav ni mogoče oceniti stopnje spr-

Sl. 62. Na sliki je viden rob zelenega polja, ki sega višje od sedanjega rezanega gornjega roba polja

Fig. 62 — In the photo, the edge of the green field can be seen which extends higher from its present-time, cut upper field

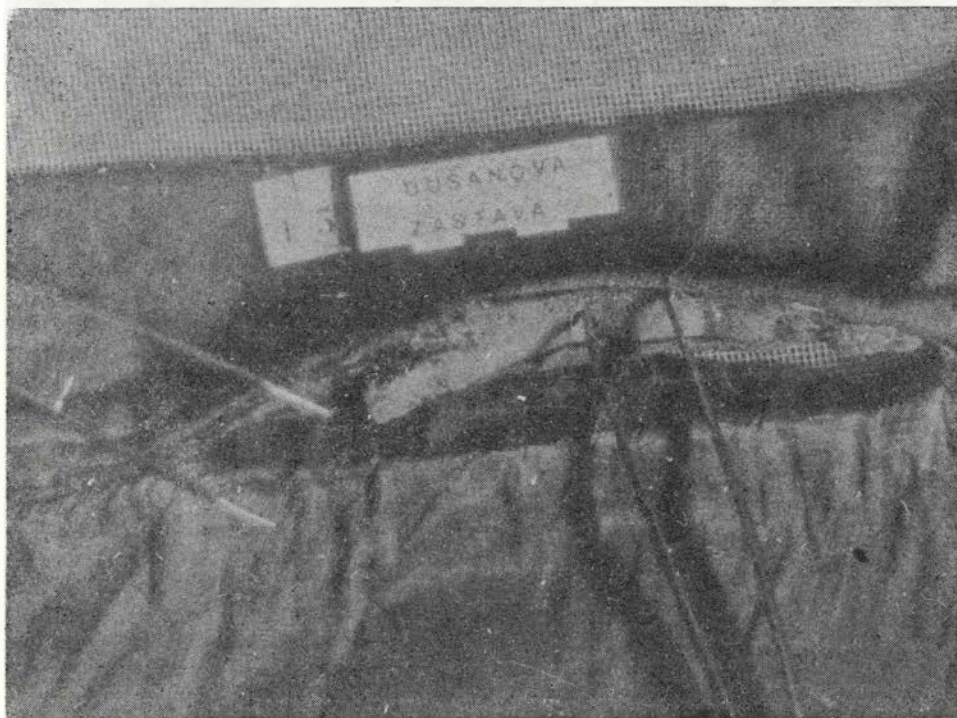
nosti tona. Sočasno se je pokazalo, da zelenomodrikasta barva srednjega polja ni posledica rumenenja in bledenja morebitne modre barve, temveč da je bilo polje že spočetka zelene barve, ki je bila močno stabilna, saj se zakriti deli le malo ločijo od izpostavljenih. Po pranju se je v celoti prikazal tudi vzorec spodnjega polja, tako da je bilo mogoče prvotno zelo slabo opazen vzorec skoraj v celoti rekonstruirati (glej VS 27). Zaradi preglednosti vzorca je bila izpuščena platnena vezava v temelju.

Tulec so med rabo popravljali — bil je ojačen, najverjetneje pa ni bil zamenjan, kot se je prvotno domnevalo; za to so ostanki tkanine v šivu pre-giba. Prek oslabiljenega modrega tkanja je pri vrhu sedaj našita rjavkasta tkanina z enako kvaliteto tkanja, nekako 25 cm od vrha zastave.

Zastava je bila obdana z modrozelenimi resami, ki sedaj krasijo le še dve tretjini horizontalnega kraka zastav od droga navzven.

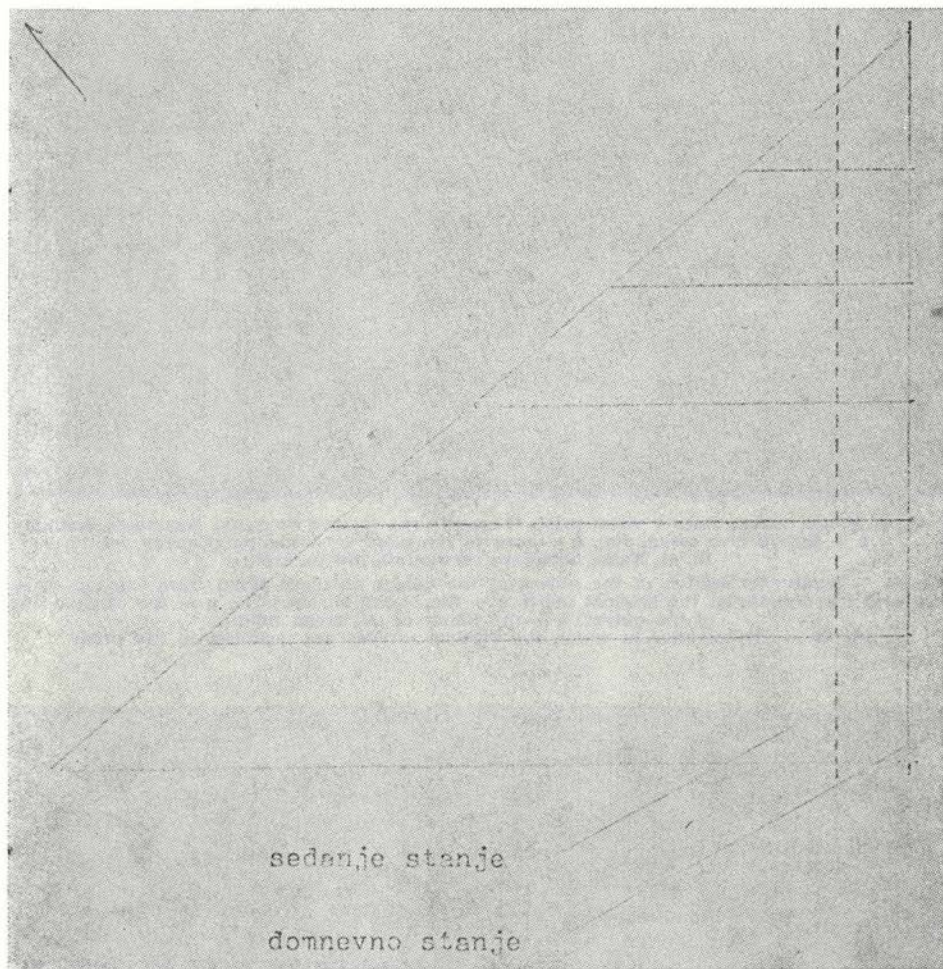
Križ ni originalen in najverjetneje sodi v 18. stoletje. Na osnovno rdeče obarvano tkanino (vzorec 2319/1) je v navpični smeri tesno zbito všita 0,5 mm debela nit. Gostota teh niti je 14 niti/cm (glej risbo 66).

Pravokotno na te niti je bila napeta kovinska nit tako, da je bila na konceh prišita s tanko nitjo (glej risbo 67).

Sl. 63. Ostanki originalnega gornjega polja, všitega v tulcu

Fig. 63 — Remains of the original upper field sewn into the quiver

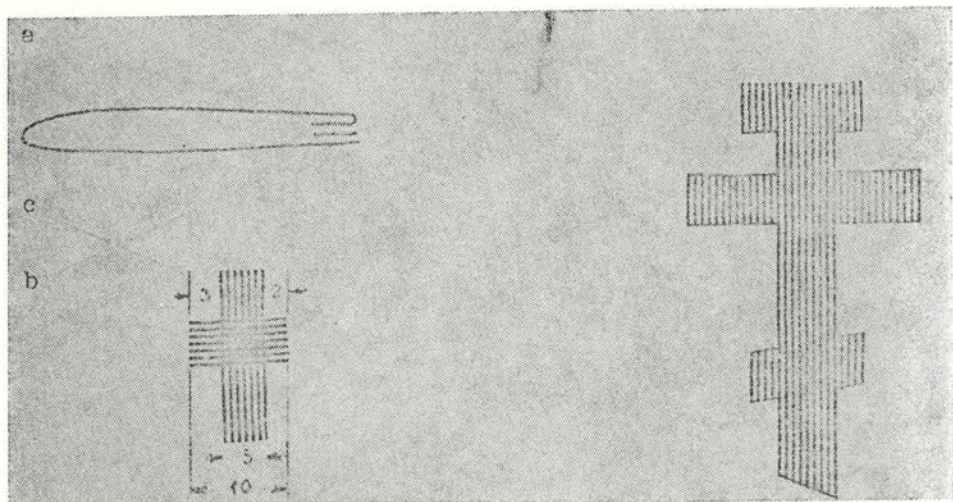

Sl. 64. Risba prikazuje verjetni premik tulca zaradi dotrajanosti tkanine na drogu
 Fig. 64 — The drawing illustrates the probable shift of the quiver because of the worn-out fabric on the bar

Kovinska nit je pritrjena s tanko, 0,2 mm debelo, rumeno nitjo med vertikalnimi nitmi na osnovo tako, da tvori 3 mm visoke in 4 mm široke romboide s stranicami 2,5 mm (glej risbo 68).

Spodvihani rob križa je 1–1,5 mm široko neobdelan in na ta rob je z 0,4–0,5 mm debelo nitjo prišita srebrna vrvica. Ista nit je sočasno tudi vezala križ na podlago.

Ker križ ni originalen, ga nismo vračali na zastavo, ampak bo z ustrezno dokumentacijo prezentiran ločeno.

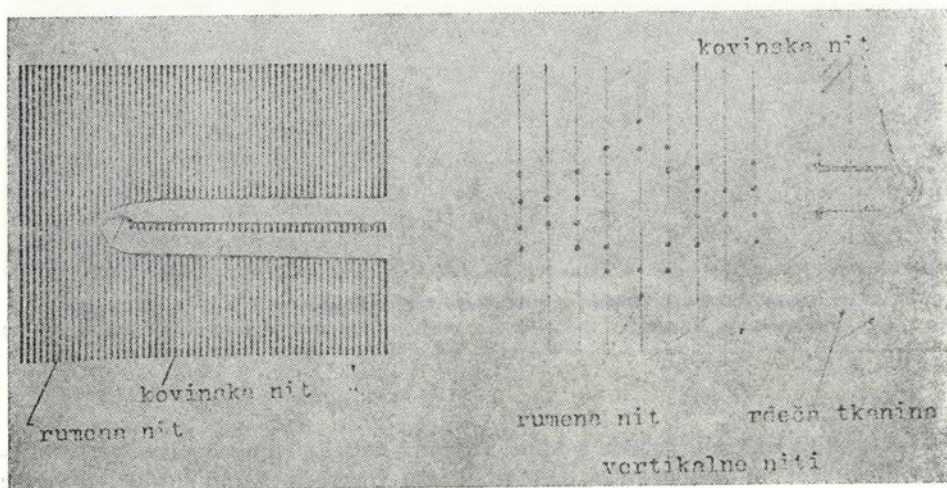

Sl. 65. Prečni presek tulca v višini pribl. 38 cm od vrha zastave z ostanki originalne tkanine
a — podviti živo rezani rob, b — naravni rob tulca, c — tkanina zelenega polja

Sl. 66. Način napeljave vertikalnih niti na križu

Fig. 65 — Transverse section of the quiver at the height of about 38 cm from the top of the flag with the remains of the original fabric a — the folded-in, cut edge, b — the original edge of the quiver, c — the fabric of the green field

Fig. 66 — The manner in which the vertical threads are installed on the cross

Sl. 67. Način pritrditve kovinske niti na križu

Sl. 68. Tvorba romboidov na križu v narisu in tlorisu

Fig. 67 — The manner in which the metal threads are fixed to the cross

Fig. 68 — The formation of rhomboids on the cross in its projection and ground-plan

ZBIRANJE MATERIALNE DOKUMENTACIJE V RESTAVRATORSKEM CENTRU SRS

Beta Benko-Mächtigt

THE COLLECTING OF MATERIAL DOCUMENTATION AT THE RESTORATION CENTER

POVZETEK

Vsi strokovni delavci RC morajo pred posegom na predmetih kulturne dediščine odvzeti vzorce. Primerno embalarane in označene prinesejo v laboratorij. Vzorec mora spremljati skica, načrt ali fotografija, kjer je označena mikrolokacija odvzema. Po končnih preiskavah vzorec strokovno ovrednotimo in določimo program restavriranja. Urejenih imamo 1243 vzorcev. Prevladujejo vzorci za pripravo barvnih študij fasad in notranjosti, sledijo vzorci stenskih slik, kamnitih plastik, polihromiranega lesa, slik na platnu, arheološki vzorci in drugo. Ugotavljamo pa, da se število vzorcev za fasade v ljubljanskem območju zmanjšuje. To zmanjševanje si lahko razlagamo ali z zmanjšanjem števila obnovljenih fasad ali pa s posegi v kulturno dediščino brez predhodnih sondiranj ali analiz.

Before any intervention on the objects belonging to the cultural patrimony, all professional workers belonging to the Restoration center must take a sample. These must be brought to the laboratory adequately packed and marked. A sample must be accompanied by a sketch, plan or photograph on which the microlocation of the sample is marked. After the research is concluded, the sample is evaluated from the professional point of view, and the restoration programme is determined. We have a collection of 1243 samples. The majority are samples for the colour studies of façades and interiors, then there are samples of wall paintings, stone statues, polychrome wood, paintings on canvas, archaeological samples, etc. We have found the number of façade samples in the area of Ljubljana reducing. This diminishing can either be explained by the smaller number of restored façades or by the interventions in the cultural patrimony performed without previous tests and analyses.

Na osnovi zakona o ustanovitvi Restavratorskega centra SRS smo v l. 1985 pričeli sistematično zbirati materialno dokumentacijo. Termin »materialna dokumentacija« predstavlja v restavratorstvu dokumentirano zbirko vzorcev odvzetih s predmetov premične in nepremične dediščine.

Evidentiranje, dokumentiranje in shranjevanje vzorcev do sedaj ni bilo sistematično urejeno. Predpisov s tega področja ni. Zato smo v RC SRS določili sistem, ki je za naše pogoje najprimernejši, in to na osnovi lastnih izkušenj in analize sistema, ki ga uporablja Restavratorski zavod Hrvatske. Po izbranem načinu smo pričeli urejati vzorce. Vzporedno s tem smo uredili in dokumentirali vzorce iz obdobja 1979—1984. Najstarejši ohranjeni vzorci so iz leta 1979, ko

so v takratnem Restavratorskem ateljeju Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine SRS pričeli bolj sistematično sondirati in analizirati vzorce.

Zbiranje, evidentiranje, dokumentiranje vodi laboratorij RC SRS. Vsi strokovni delavci RC morajo pred posegom na predmetih kulturne dediščine odvzeti vzorce. Primerno embalirane in označene z delovno oznako ter datumom odvzema prinesejo v laboratorij, kjer dobi vsak vzorec svojo evidenčno številko, ki ga spremlja v času preiskav in shranjevanja. Vzorec mora spremljati skica, načrt ali fotografija, kjer je označena in opisana mikrolokacija odvzema.

Evidenčna knjiga vzorcev vsebuje naslednje podatke: zaporedno število vzorca in datum evidentiranja; delovno oznako in datum odvzema, vrsto vzorca, kraj in naslov predmeta, naziv predmeta, ime lastnika ter vrsto umetniške zvrsti; ime avtorja in čas nastanka, ime jemalca vzorcev in podatke o njegovi delovni organizaciji, mikrolokaciji odvzema; podatke o skicah, načrtih, fotografijah in poročilih o preiskavah. Vsak vzorec evidentiramo tudi v kartoteki urejeni po delovnih oznakah in kartoteki urejeni po mestih, ki ju uporabljamo za lažji in hitrejši dostop do vzorcev, kadar ne poznamo njegove evidenčne številke.

V laboratoriju opravimo kemijske, mikroskopske in druge preiskave, s katerimi ugotovimo stanje vzorca, njegovo kemijsko sestavo in stratigrafijo, ter skušamo potrditi konservatorska predvidevanja ali še večkrat najti osnovo za konservatorska izhodišča pri restavratorskih posegih. Po končanih preiskavah vzorec strokovno ovrednotimo in določimo program restavriranja. Na enak način obravnavamo tudi vzorce zunanjih naročnikov.

Vse vzorce po končanih preiskavah shranimo zato, da jih lahko uporabimo pri ponovnih restavratorskih posegih, pri spremljanju stanja po posegih in za primerjavo z novimi še nedefiniranimi vzorci.

Do konca leta 1985 smo zbrali, analizirali in uredili 1243 vzorcev z različnih področij. Prevladujejo vzorci za pripravo barvnih študij fasad in notranjosti, sledijo vzorci stenskih slik, kamnitih plastik, polihromiranega lesa, slik na platnu, arheološki vzorci in drugo.

Večino vzorcev so zbrali delavci RC. V zadnjem času prinašajo v preiskave vzorce tudi delavci drugih organizacij, zlasti s piranskega območja, zato upamo, da bo v bodoče na predmetih kulturne dediščine vse manj posegov brez predhodnega sondiranja in analiz.

Število vseh vzorcev se vsako leto povečuje, kar dokazuje, da se delavci v konservatorski in restavratorski službi vse bolj zavedajo, da so časi »sondiranja in analiziranja« s prostim očesom minili, kajti v večini primerov je brez mikroskopskih, kemijskih in včasih celo röntgenskih in drugih preiskav nemogoče določiti stratigrafijo vzorca, originalne plasti in sestavine.

Žal pa ni tako na vseh področjih dejavnosti. Preteklo leto se je število vzorcev s fasad v ljubljanskem območju zmanjšalo za 32 %, kar je v nasprotju z dokaj uravnovešenimi nihanji na drugih področjih. To zmanjšanje si lahko razlagamo ali z zmanjšanjem števila obnovljenih fasad ali pa s posegi v kulturno dediščino brez predhodnih sondiranja in analiz.

Če primerjamo število obnovljenih fasad in število barvnih študij izdelanih na osnovi analiz, lahko trdimo, da so glavni vzrok zmanjšanja števila vzorcev posegi brez strokovnih sondiranja in analiz in, da gre stroka pri obnavljanju fasad rakovo pot, leta 1983 smo izdelali na osnovi analiz 12 barvnih študij,

leta 1984 devet, leta 1985 pa le še 3 barvne študije od katerih sta bili realizirani le 2.

Rezultate, ki jih kažejo številke, potrjujejo sinje, rožnato-vijolične in citronaste fasade, ki so se prav v zadnjem letu pojavile v Ljubljani.

Če smo se v letu 1985 razveselili povečanega obsega vzorcev iz območij izven Ljubljane, se lahko istočasno upravičeno bojimo kako bo s kulturno dediščino v Ljubljani letos in vsa naslednja leta, kajti modni kreatorji predpisujejo za letošnje leto močne barve, zato ne bomo preveč začudeni, če se bodo pojavile obnovljene fasade na zaščitenih področjih v živordeči, smaragdno zeleni, intenzivno rumeni, modri, vijolični ali še kakšni barvi.

INTERAKCIJE V SISTEMU PIGMENTIRANI PREMAZ — TKANI TEMELJNIK IZ NARAVNIH VLAKEN

Vida Hudoklin-Šimaga

INTERACTIONS IN THE SYSTEM PIGMENTED FILM- WOVEN FUNDAMENT OF NATURAL FIBRES

According to our results the best painting woven supports in the observed collection in one rayon crepe fabric. Besides, three cottons were found to be reasonably good painting canvases. It is evident that standard specifications of fabrics fail to describe canvas quality adequately. The most important parameters of the painter canvas are affected and predestinated by the conditions during manufacturing stages, the geometrical constellation of the web, by the hairs on the cloth surface, by the way canvases are stretched and by the nature of the first ground layer. One can conclude there is no reason to prefer existing linen or cross joint interlacing as a prominent quality characteristic of the painting canvases. (Chapter I, II — VS 26, — VS 27)

POVZETEK

V IV poglavju daljše razprave (I, II glej VS 26, III VS 27) ugotavljamo lastnosti najboljšega tkanega temeljnika. Ugotovili smo tri vrste bombažnih tkanin, primernih za slikarsko platno. Standardne specifikacije ne predstavljajo teh lastnosti ustrezno. Najpomembnejši parametri so pa v resnici pogoji, v katerih je bilo platno narejeno, geometrična podoba tkiva, vlaknatost površine ter način, kako je slikarsko platno napeto in kakšne vrste je prva plast slikarske osnove.

IV. Ugotovitve

Dimenzijske spremembe tkanin temeljnikov iz naravnih vlaken nastajajo predvsem zaradi učinkovanja vlage, opazno pa lahko prispevajo k njim tudi temperaturna nihanja, ki so občutno nad sobno temperaturo. Slednja najmanj vplivajo na bombažna platna, najbolj pa na tkanine iz regenerirane celuloze. Veliki skrčki zaradi sušenja tkanine pri visokih temperaturah praviloma povzročajo velike raztezke pri naslednjem močenju, zato podlog ne smemo sušiti pri zvišani temperaturi.

Ugotovili smo, da imamo pri cikličnem močenju in sušenju tkanih temeljnikov opravka s tremi vrstami mehanizmov dimenzijskih sprememb: mehanizmom krčenja in širjenja proste tkanine, mehanizmom lezenja napetih platen in mehanizmom naraščanja napetosti osnove s številom premazov podloge, ki večajo njeno togost. Pri končnih učinkih primarnih interakcij so udeleženi vsi trije mehanizmi, vendar slednji prekriva učinke prvih dveh.

Primerjava absolutnih vrednosti dimenzijskih sprememb pri močenju in sušenju prostih merjencev različne surovinske sestave pokaže, da so dimenzijske spremembe praviloma najmanjše pri bombažnih platnih, ki imajo kratka vlakna, največje pa pri filamentih iz regenerirane celuloze; to pomeni, da so dimenzijske spremembe pri močenju tkanih temeljnikov iz naravnih vlaken zelo močno odvisne od geometrije niti. Niti iz filamenta se krčijo kot celota, niti iz štapla (rezanega prediva) pa po segmentih. Z manjšanjem dolžine in debeline vlakna narašča optimalno število zasukov, ki tudi ovirajo krčenje oziroma širjenje vlakna predvsem v aksialni smeri.

Mehanizem dimenzijskih sprememb pri cikličnem močenju in sušenju prostih tkanih temeljnikov iz naravnih vlaken je tako izrazit, da ga različnost pogojev pri posameznih serijah meritev ni bistveno spremenila. Krivulje dimenzijskih sprememb so žgaste. Nekoliko bolj zvezen potek dimenzijskih sprememb (kopaste krivulje) lahko opazimo pri merjenjih vzorcev iz mehkih vlaken. Opazovane spremembe težijo k povečanju vrednosti celotnega skrčka. Dolgotrajno ponavljanje ciklov močenja in sušenja ali zvišanje temperature sušenja zveča nihanje dimenzijskih sprememb tkanega temeljnika, ki se je v določeni periodi navidezno umiril, tako da je maksimalni skrček nedoločljiv. Slikarskih platen iz naravnih vlaken v nekondicioniranem okolju ne moremo stabilizirati ne z vlago ne s temperaturo.

Raztezki pri prvem močenju proste tkanine pomenijo praviloma slabo kvaliteto slikarskega platna pri vseh vrstah tkanin iz naravnih vlaken, dostikrat pa tudi njeno neuporabnost za podlaganje.

Nihanje skrčkov in raztezkov pri votkih prostih tkanin iz naravnih vlaken poteka praviloma na nižjem nivoju kot pri osnovah, vendar primerjava relativnih dimenzijskih sprememb pogosto kaže, zlasti pri temeljnikih iz regenerirane celuloze, večjo amplitudo pri votkih kot pri osnovah. Relativne dimenzijske spremembe v obeh smereh tkanja naj bi bile pri kvalitetnem slikarskem platnu kar najbolj enake.

Po nategu do pretrga potekajo dimenzijske spremembe pri močenju in sušenju prostih tkanin iz naravnih vlaken dosti bolj zvezno kot poprej. Tako vrednosti sprememb kot mehanizem se najbolj spremenijo pri regeneriranih celulozah. Merjenci vzorca R 9 kažejo v omenjenih razmerah podobnost z lanenimi platni.

Iz meritev je razvidno, da primarne interakcije v raziskovanem sistemu med drugim modificirajo začetni, največji skrček, ki je značilen za večino tkanih temeljnikov iz naravnih vlaken, tako prostih kot napetih, če so na vlagi. (Raztezek kažejo pri prvem močenju le proste in napete tkanine iz regenerirane celuloze, proste predvsem po votkih.)

Pri prvem sušenju se skrček obravnavanih prostih temeljnikov v obeh smereh tkanja praviloma zveča. Če so temeljniki napeti, tako nepodloženi kot podloženi, razen platen iz regenerirane celuloze, popustijo. V nadaljnjih ciklih močenja in sušenja se proste tkanine na vlagi po obeh smereh tkanja praviloma raztezajo, pri sušenju pa krčijo. Nenehno krčenje pri omočenju, ki ga v obeh smereh tkanja opazimo le pri merjenjih vzorca B 8, je bilo značilno za kvalitetna lanena slikarska platna še v prvi polovici tega stoletja. Pri napetih nepodloženih tkanih temeljnikih iz regenerirane celuloze se mehanizem ne spremeni, medtem ko ostale vrste tkanin reagirajo ravno nasprotno. Mehanizem dimenzijskih sprememb proste tkanine prekriva mehanizem re-

laksacije tkanine pod obremenitvijo. Vsaki napetosti sledi ustrezno lezenje platna, ki z obremenitvijo narašča. V ponovljenih ciklih močenja in sušenja napeti tkani temeljniki čedalje bolj popuščajo. Lokalne napetosti, ki so v začetku odvisne predvsem od načina napenjanja platna, se postopoma izenakujejo.

Na primarne interakcije tkanega temeljnika in premazov v procesu podlaganja učinkuje količina vode oziroma veziva, ki prodira v platno, kar je odvisno tako od količine in koncentracije uporabljenega veziva ter časa sušenja kot od kompozicije in surovinske sestave tkanine.

Pri podlaganju močimo temeljnik samo na površini, ki jo premazujemo s podlogo, tako da se popolnoma omoči kvečjemu pri nanašanju osnovnega premaza. Površinska vlakna gostih platen lahko toliko nabreknejo, da preprečijo prodiranje tekočine v globino. Platna, ki hitro nabrekajo, klejna podlaga praviloma ne premoči. Počasno sušenje podloge omogoča razporeditev vlage po večji masi temeljnika kot hitro.

Togost klejne podloge je tolikšna, da skoraj povsem prepreči popuščanje podloženega platna, sintetična ga še poveča. Četrty premaz z izbrano sintetično podlogo zelo zveča belino osnove in do neke mere lesk, vendar takoj po osušitvi pri ostrem pregibu osnove podloga poka v vseh smereh, kar pomeni, da smo s tem premazom že prekoračili mejo kompatibilnosti.

Prosti filmi podlog so bolj prožni kot osnove, izdelane s temi podlogami, kar je zlasti opazno pri podlogi na osnovi glutinskega lepila. Najobčutnejše zmanjšanje upogljivosti opazimo pri najbolj vpojnih tkanih temeljnikih. Sklepamo, da tkani temeljnik zaradi kapilarnega vleka odčrpava vezivo iz mase za podlaganje.

Za elastičnost slikarske osnove pri uporabi sintetičnih podlog je najpomembnejša pigmentna volumenska koncentracija mase za podlogo. Manjšanje pigmentne volumenske koncentracije zvečuje elastičnost osnove in zmanjšuje njeno vpojnost. Optimalna pigmentna volumenska koncentracija za slikarsko podlogo se lahko loči od optimalne volumenske koncentracije industrijskega zaščitnega premaza z enako snovno sestavo in jo je treba od primera do primera prilagajati tako temeljniku kot slikarski tehniki.

Za interakcije tkani temeljnik-podloga je posebno pomemben osnovni premaz podloge. Pri klejnih podlogah v veliki meri fiksira platno in mu preprečuje popuščanje, pri sintetičnih pa, vsaj v začetku, zelo zmanjša krhkost osnovi; če učinek pri staranju ne bo ravno nasproten, je vprašljivo.

Beljeni bombaž in svetleči se rejoni neenakomerno vsrkavajo osnovni premaz podloge. Domnevamo, da gre za posledico močnega ali dolgega segrevanja tkanine med proizvodnim procesom. Podobne učinke smo namreč opazovali pri merjenjih vzorcev lanenih platen, ko smo jih sušili pri temperaturi od 120⁰ do 200⁰ C.

Pri nanašanju klejnega osnovnega premaza na svetleče se rejone nastopa kaj neprijetna interakcija, da premaz na tkanini prvi hip skrepeni in ga ne moremo razvleči, dokler platno ni povsem prepojeno s klejno raztopino. Ta pojav pripisujemo posledicam hitrega raztekanja raztopine, pogojenega z lastnostmi temeljnika.

Delna ali popolna tvorba laminata zaradi prodiranja osnovnega premaza slikarske podlage v tkanino občutno zveča elastičnost osnove, obenem pa zmanjša zadržno trdnost temeljnika. Sintetične podloge povzročijo manjše

spremembe zadržne trdnosti kot klejne, vendar je treba tudi v tem primeru pričakovati, da se bo zaradi staranja stopnjevala krhkost veziva.

Zadržna trdnost slikarske osnove je odvisna po eni strani od debeline in gostote temeljnika, po drugi pa od reoloških lastnosti podloge. Primerjava vrednosti za zadržno trdnost tkanih temeljnikov in slikarskih osnov, izdelanih s temi temeljniki, kaže, da tvorba popolnega laminata pri zelo tankih tkaninah zelo ogroža obstojnost slikarskega dela, ker pogojuje vrsto mehanskih odповіdi.

Pri enakih okoliških razmerah naraščata hitrost sušenja in napetost slikarske osnove s številom premazov podloge. Lastnosti tkanega temeljnika, kot sta počasnejše oddajanje vlage v zadnji fazi sušenja in popuščanje pri obremenjevanju in močenju, prekriva mehanizem sušenja podloge in večanja njene togosti z naraščanjem skupne debeline premazov. Ti učinki pri nanašanju zadnjih premazov podloge zbujaajo pri kvalitetnih platnih vtis elastične deformacije, nekvalitetna platna pa ves čas ohranijo tolikšne raztezke pri navlažitvah s premazi podloge, da se pri ročnem podlaganju močno uleknejo.

Če izhajamo iz enake začetne napetosti temeljnika, so slikarske osnove z bombažnimi platni praviloma najmanj napete. Povečanje napetosti slikarske osnove pri podlaganju je večje pri klejnkredni podlogi kot pri sintetični.

Proti pričakovanju smo ugotovili, da se obe vrsti uporabljenih podlog pri nanašanju zadovoljivo oprimeta vseh merjencev kljub različnim apreturam preskušanih tkanin, ki obsegajo tudi vodoodbojno silikonsko preparacijo. Videti je, da za porušenje molekularnih konfiguracij na površini tkanine, ki pogojuje njeno hidrofobnost, zadoščata že pritisk in trenje, povzročeno z orodjem za nalaganje slikarske podloge. O kompatibilnosti takih sistemov bo mogoče bolj zanesljivo sklepati šele na podlagi rezultatov poskusov staranja.

Za začetno adhezivnost podloge sta pomembnejša las in površinska konfiguracija niti kot vpojnost tkanine. Njun pomen so potrdili tudi preskusi, v katerih smo opazovali pokanje in luščenje podlog. S tkanin z močnim lasom tudi po dolgem in močnem mečkanju osnove podloga popolnoma ne odpade. Po drugi strani groba tekstura tkanega temeljnika zmanjšuje adhezivnost podloge, ker z grobostjo platna nujno narašča neenakomernost in debelina premazov in s tem verjetnost nastajanja razpok v osnovi.

Izkazalo se je, da so izredno kompleksne interakcije v raziskovanem sistemu kar najbolj odvisne od parametrov, povezanih z zgodovino obdelave in izvorom surovine tkanega temeljnika ter od geometrije tkanine in napenjanja platna, deloma pa tudi od pogojev skladiščenja in časovnega presledka med izgotovitvijo in uporabo platna. Čas je posebno pomemben dejavnik pri nastajanju obravnavanega sistema, čeprav se navadno ne upošteva.

Surovinska sestava in vezava (če so sosledja majhna) nista odločilni za uporabnost tkanega temeljnika iz naravnih vlaken. Najboljši slikarski temeljnik v kolekciji (R 9) je krep iz vlaken regenerirane celuloze. Sledijo mu bombažna platna B 7, B 8, B 14. To pomeni, da preferiranje platnene vezave in lanu v slikarstvu z ozirom na sodobne izdelke ni več utemeljeno. Če ocenimo merjence po uporabnosti, ugotovimo, da so med vsemi zastopanimi surovinskimi sestavami in vezavami tkanin tako kvalitetni kot neuporabni ali komaj uporabni slikarski temeljniki. Po naši presoji so krep vezave še prav posebno zanimive za slikarska platna. V krepastih tkaninah se zaradi načina vezave najlaže kompenzirajo obremenitve, ki jih prestaja tkanina.

Pri običajnem ročnem napenjanju platen smo ugotovili, da dobimo večje napetosti v smeri večje raztegljivosti platna, zato bi bilo z vidika obstojnosti slikarskega dela priporočljivo izbirati temeljnine s čimbolj enako raztegljivostjo v obeh smereh tkanja. Opazili smo tudi, da veliko lezenje tkanine pri obremenitvah, ki presegajo običajno napetost platna, ne zmanjša njene uporabnosti. Večja raztegljivost platna je na splošno povezana z manjšimi skrčki in krajšimi vlakni in nasprotno. Pri platnih iz regenerirane celuloze to pravilo nekoliko odpove. Verjetno smemo veliko viskoelastičnost rejonov pripisati stopnji polimerizacije celuloze, ki je približno za faktor 10 manjša kot pri mehkih vlaknih.

Ob preučevanju mehanizma dimenzijskih sprememb nepodloženega napetega platna se je izkazalo, da s podlaganjem takoj po napenjanju začasno fiksiramo najbolj neugodno začetno porazdelitev napetosti v temeljniku, ki je odvisna tako od načina napenjanja kot od vezave in mehanskih lastnosti tkanine.

Po mnenju, ki smo si ga ustvarili na podlagi opazovanj v tem delu raziskave in ob proučevanju mehanizma dimenzijskih sprememb napetih nepodloženih temeljnikov, ohranja večkratno močenje in brušenje napetih lanenih platen, ki je bilo del standardnega postopka za obdelavo po kvaliteti svetovno znanih holandskih slikarskih platen, svoj pomen tudi pri sodobnih temeljnikih te vrste in prispeva k obstojnosti slikarskega dela. Omenjeni postopek je odpravil marsikatero negativno primarno interakcijo v obravnavanem sistemu. Z večkratnim močenjem in sušenjem nepodloženega temeljnika so po eni strani odpadli največji začetni skrčki temeljnika, ki povzročajo zvijanje podokvirov, po drugi pa so se izenačile napetosti različnih delov platna. Z brušenjem so gladko laneno vlakno drobno nakosmatili, kar je spričo odločilnega vpliva lasu na adhezivnost slikarske podloge pomembnejše kot odstranjevanje vozlov in štrlečih vlaken, kar običajno navajajo kot namen postopka.

Pri bombažnih platnih je koristnost vnaprejšnjega močenja vprašljiva. Bombažne tkanine, ki niso najboljše kakovosti, bi verjetno potem pri nanašanju slikarske podloge imele neprimerno velike raztezke.

Vnaprejšnje močenje in napenjanje mokre tkanine pri platnih iz regenerirane celuloze omogoča tolikšno raztegnitev temeljnika, da popušcanje platna pri nanašanju premazov podloge ne ovira izdelave slikarske osnove, vendar zaradi velike specifične napetosti in majhne natezne trdnosti takšnih tkanin obstaja riziko sekanja platna ob pritrdilih.

Eksperimenti so pokazali, da surovinska sestava slikarskega platna dostikrat terja tako specifično obravnavo temeljnika kot tudi modificiranje premazov podloge, kar zastavlja likovnemu tehnologu dodatna vprašanja. Med raziskavo so se pogosto postavljala, predvsem pa se je kazala potreba po nadaljnjih preskusih s posebej izdelanimi temeljniki iz naravnih vlaken, ki bi omogočili natančno opazovanje sprememb v opazovanem sistemu zaradi variiranja posamičnega parametra platen.

Na koncu je treba poudariti, da se klasično laneno platno nenehno slabša. Skrajni čas bi že bil, da bi se kakšen proizvajalec tekstila lotil raziskave in dodelave tekstilne tehnologije, ki bi dajala brezhlebnost platna za likovne potrebe.

Za kvaliteto tkanega temeljnika so ključnega pomena tako geometrija tkanine kot obremenitve tkanine med proizvodnjo, las tkanine in močenje med proizvodnjo, od pridobivanja vlakna do beljenja tkanine.

Od kvalitetnega slikarskega platna pričakujemo, da je nebeljeno, nebarvano in neapretirano, gosto in enakomerno tkano. Prav tako pomembni so paralelnost niti v obeh smereh tkanja, srednje dolg, urejen las, zmerni skrčki v obeh smereh tkanja pri vsaj šestih zaporednih močenjih, majhno nabrekanje, majhno lezenje pri obremenjevanju, enakomerno vsrkavanje in neprepustnost za osnovni premaz slikarske podloge, raztegljivost, ki dopušča izravnavo gub pri napenjanju, ne da bi se platno razvleklo, elastične in majhne deformacije med nanašanjem slikarske podloge, primernost za oba tipa podlog, predvsem pa zadostna trdnost in velika elastičnost.

Dolžina vlakna ni odločilna za kvaliteto tkanega temeljnika, vendar z dolgotravnimi vlakni naraščajo skrčki pri začetnem močenju tkanin iz naravnih vlaken, kar manjša riziko pretiranega popuščanja platna pri podlaganju ter med uporabo in staranjem. Po drugi strani pomeni daljše vlakno, posebno pri bombažu, kvalitetnejšo prejo. To zopet povečuje kompatibilnost raziskovanega sistema.

Raziskave primarnih interakcij v obravnavanem sistemu so pokazale, da so najpomembnejši dejavnik, ki določa uporabnost tkanine za slikarski temeljnik in posredno tudi obstojnost in trajnost slikarskega dela, dimenzijske spremembe napetega platna pri močenju in sušenju v postopku podlaganja.

Med značilnosti kvalitete slikarskega platna iz naravnih vlaken lahko uvrstimo zmeren začetni skrček pri nanašanju osnovnega premaza slikarske podloge (ki ne zvija podokvira, zadošča pa, da platno kljub popuščanju ostane primerno napeto) in hitrejše naraščanje skrčkov pri močenju kot pri sušenju.

Pri sedanjem položaju na tržišču bi bil koristen dodaten standard, po katerem bi izvajali preskus izgotovljene tkanine glede njene uporabnosti v slikarstvu, kajti rezultati raziskave potrjujejo predpostavko, da standardne specifikacije tkanin ne obsegajo karakteristik, po katerih bi lahko zanesljivo sklepali o uporabnosti tkanin za slikarske temeljnike. Najbolje ilustrirajo to dejstvo merjenci vzorcev dveh rejonov (R 5 in R 5a). Po podatkih in ponovnih analizah proizvajalca se tkanini ločita le po barvi. Primarne interakcije pa se tako razlikujejo, da prvo prištevamo h kvalitetnim temeljnikom, druga pa je povsem neuporabna.

Kot standard za minimalno kvaliteto slikarskega platna bi predlagali napenjanje merjenca, velikega 50×50 cm, s silo 3 Ncm^{-1} in nanašanje osnovnega premaza klejne ali sintetične podloge. Suh merjenec bi ne smel kazati zmanjšane napetosti, zmečkanin ali plastičnih deformacij. Kratkotrajna obremenitev sredine posušenega merjenca s silo 150 Ncm^{-1} naj bi povzročila le povratno elastično deformacijo.

POSKUS ANALIZE TEHNOLOGIJE FRESK (III)

Izidor Mole

AN ATEMPT TO THE ANALYSIS OF GOTHIC FRESCOES (III)

POVZETEK

Tretji del obsežnejše obravnave (prim. VS 26 in 27). Obravnava je nastala ob dolgoletnih praktičnih izkušnjah ob restavratorskem delu.

Part three of an extensive work (compare VS 26 and 27). The treaty resulted from yearlong practical experiences in the restoration work.

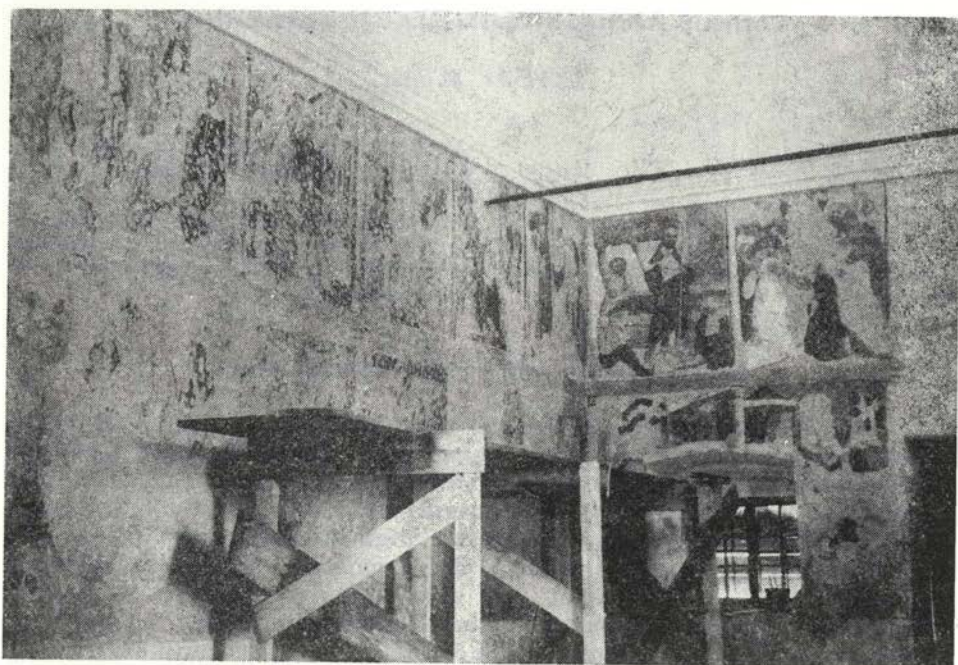
Nekaj kritičnih misli o restavriranju fresk

Freski zagotavlja dolgo življenjsko dobo prav skopa izbira materialov. Če odštejemo nosilec, ostanejo trije: apno, pesek, voda. Ti vežejo pigmente, ki so pretežno zemeljski oziroma anorganski. Vsi drugi materiali, dodani med slikanjem ali kasneje, bodisi za boljšo povezavo, bodisi za polepšanje, so odpadli ali se spremenili, večkrat pa napravili na originalu nepopravljivo škodo. To nam bi moralo biti zadosten opomin, da je najbolje tudi pri restavriranju uporabljati apno, pesek in vodo, vsaj kadar gre za utrjevanje intonaka in barvne plasti. Priznam, da apno ni univerzalno zdravilo in da si z njim le ne moremo zmeraj pomagati. Vendar vsako drugo vezivo daje slikariji drug značaj, in če smo ga že morali uporabiti, potem nam mora biti jasno, da ta slikarija odslej ni več freska, temveč nekaj drugega. Površina barvne plasti se spremeni, drugače lomi svetlobo, drugače se odziva na spremembe vlage in temperature; svežine, značilne za fresko, ni mogoče ohraniti z nobenim drugim vezivom. Naj navedem zgled iz prakse.

Sredi sedemdesetih let je na restavratorskem oddelku Zavoda za spomeniško varstvo v Ljubljani razburjala duhove tehnika slikarije v lutrovski kleti v Sevnici. Eni so trdili, da gre za fresko, drugi, da za tempero. Slikarija je bila iz 16. stoletja. Struktura barvne plasti je kazala, da gre za mastno tempero; kot bela barva je bilo uporabljeno svinčevo belilo, kar je za fresko v naših krajih neobičajno.

Toda kako razložiti dejstvo, da je bilo s kemično analizo v vseh vzorcih ugotovljenega zelo dosti kalcijevega karbonata? Morda se skriva odgovor v podatku, da je bila ta slikarija restavrirana že pred prvo svetovno vojno, menda leta 1911. Ker dokumentacija ni ohranjena, lahko le domnevamo, da so restavratorji utrdili barvno plast s tempornim vezivom, za retuširanje pa uporabili svinčevo belilo. Pred sedanjim restavriranjem je to belilo marsikje že počrnelo (prav tako tudi tisto, ki je bilo morebiti uporabljeno ob nastanku slikarije). Te črnine so odstranili še pred začetkom del. In zakaj so restavratorji iz leta 1911 uporabili temporno vezivo? Tu je bila dolga stoletja vinska klet in na apneno vezivo so vplivali hlapi raznih kislin ter ga popolnoma razkrojili, tako da se je barvna plast prašila. Pojav, da se apneni belež spremeni v prah, zasledimo v marsikateri stari kleti in tudi Doerner ga omenja. Če so torej restavratorji hoteli slikarijo ohraniti, so jo morali prebrizgati in utrditi z močnim tempornim vezivom. Lahko torej trdimo, da je bila slikarija do 1911. freska, od tega leta dalje pa mastna tempera in tako sta imeli najbrž obe strani po svoje prav. Bilo pa je tudi pravilno, da je najnovejša restavracija to slikarijo obravnavala kot tempero in jo temu primerno ponovno utrdila.

Restavriranje in utrjevanje fresk z umetnimi smolami se mi zdi neodgovorno početje. Fabrikanti te smole na vse pretege hvalijo, ne dajejo pa nobenih

Sl. 69. Bodešče — p. c. sv. Lenarta, restavriranje novoodkritih fresk na J in Z steni ladje (1967)
 Fig. 69 — Bodešče — the filial church of St. Leonard (Lenart), the restoration of the newly discovered frescoes on the southern and western wall of the nave (1967)

zagotovil. Vsekakor imamo še premalo izkušenj z njimi. Nekateri naši restavratorji so nasledili, naše dragocene freske so postale poskusni zajčki. Rezultati so povečini negativni. Freske, ki to več niso, plesnijo, temniijo, imajo masten in utrujen videz. Žal pa se tudi luščijo in tako dokončno propadajo. Acetatne emulzije, ki so v tem oziru napravile največ škode,¹ danes izginjajo iz restavratorske prakse. Še vedno pa so v modi raztopine umetnih smol, ki vsaj na prvi pogled ne vplivajo opazneje na poslikano površino. Toda lesk umetne smole se razlikuje od naravnega leska kalcitne skorjice, poleg tega pa umetna smola zaradi lepljivosti in statične elektrike močno privlači umazanijo.

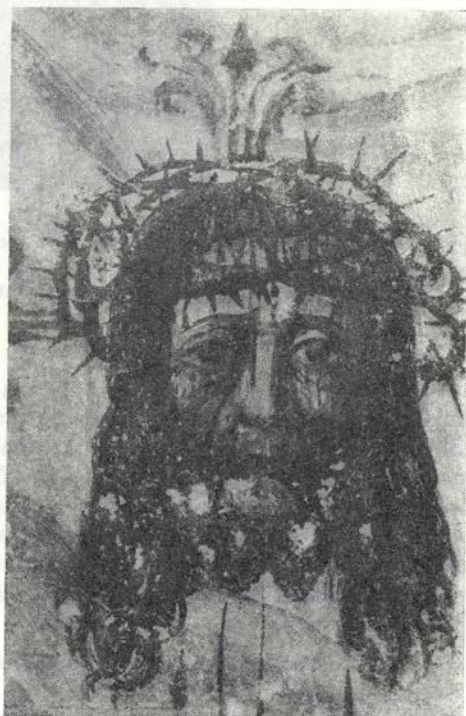
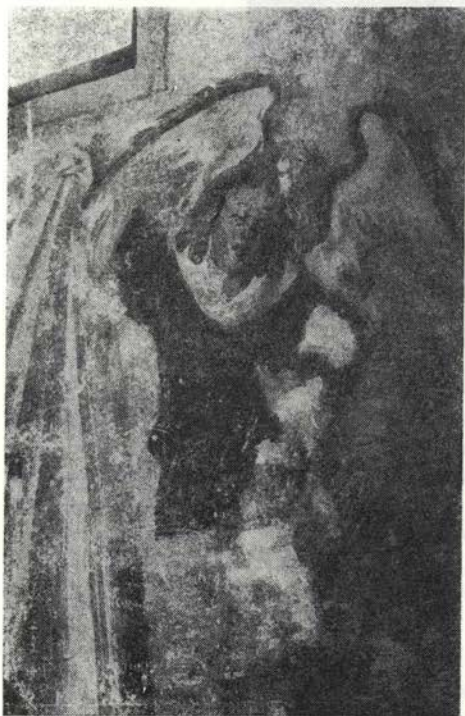
Razočaranje nad umetnimi smolami je spet povečalo zanimanje za negugledno in zapostavljeno apno, ki se mu izkušeni restavratorji tudi sicer niso še popolnoma odpovedali. Tako beremo v biltenu Centralnega instituta za restavratorstvo v Rimu podatek, da je neki Leonetto Tintori v letih 1952—1953 restavriral freske v kapeli Scrovegni v Padovi in da je pri tem uporabil samo apno, pesek in vodo. Žal ne opisuje postopkov, kar je nerazumljivo, saj gotovo ne gre za nove izume, temveč le na novo odkrite stare postopke, ki so bili prirejeni za ta namen. Če pa so ti postopki včasih osupljivo preprosti, se tega gotovo ni treba sramovati, saj so mnogokrat najboljše stvari najbolj preproste. V nadaljevanju bom skušal popisati svoje izkušnje z apnom. Nekatere postopke je praksa že docela potrdila, druge pa tudi omenjam, čeprav se šele preizkušajo. Upam, da bo kdo to delo nadaljeval in mojim izkušnjam dodal še svoje.

Odkrivanje fresk

Večina naših srednjeveških fresk je bila prebeljenih. Dosti jih je bilo že rešenih te »zaščite«, ki jih je res varovala, deloma konservirala, seveda pa tudi odtegovala našemu občudovanju. Mnogo jih je s sondami samo dokazanih, še vedno pa jih kje nepričakovano in čisto na novo odkrijemo. V mnogih primerih namreč niso bile samo prebeljene, temveč tudi na debelo ometane. Ko so naše gotske cerkvice barokizirali, so neravne stene z letvijo izravnali in tako ponekod nanесли na freske tudi do deset centimetrov debel omet. Žal so pred tem slikovni omet naključevali in s tem seveda freske močno poškodovali.

Za odstranjevanje beleža je še vedno najmanj tvegano orodje skalpel ali podoben oster nožič. Strapiranje beleža z nalepljeno gazo ali papirjem je mogoče le v redkih primerih, kjer se intonako v celoti dobro drži podlage.

Dobro je, če se pri odkrivanju držimo nekega sistema. Nekateri odkrivajo v pravokotnih sektorjih, ne glede na to, kaj bo spodaj. Zdi se mi, da je le bolje slediti naslikanim figuram, ker tako bolje vemo, kaj odkrivamo. V vsakem primeru pa moramo sproti odstranjevati ves belež.

Sl. 70. a — Brod v Bohinju — p. c. Marije Magdalene, angel na V steni prezbiterija (1967)
b — Brod v Bohinju — p. c. Marije Magdalene, Veronikin prt na V steni prezbiterija (1967)

Fig. 70 a — Brod in Bohinj — the filial church of Mary Magdalene, the angel on the eastern wall of the presbytery (1967)

Fig. 70 b — Brod in Bohinj — the filial church of Mary Magdalene, the Vernicle on the eastern wall of the presbytery (1967)

Sl. 71. a — Gora nad Begunjami — p. c. sv. Petra, del freske Poslednja sodba na slavoločni steni (1969)

Fig. 71 a — Gora above Begunje — the filial church of St. Peter's, a part of the fresco of The Last Judgement on the chancel arch wall (1969)

Še tako pazljiv restavrator bo pri odstranjevanju beleža barvno površino tu in tam poškodoval. Ponekod se barvna plast bolj drži beleža kot podlage. Belež jo potegne s seboj v obliki drobnih lusk, kar daje odkriti freski prav poseben značaj. Drobne poškodbe so včasih tako na gosto posejane, da mehčajo in deloma zabrisujejo obrise posameznih detajlov, zato pa tembolj barvno zaživijo. Estetski potencial teh fresk se poveča v primerjavi z nepoškodovanimi, ker nimajo več enakomerno obarvanih, a slikarsko mrtvih ploskev. Žal pa mnogi restavratorji dajejo prednost dokumentarnosti in predmetnosti in skušajo te ranice za vsako ceno zaceliti.

Pri odstranjevanju beleža moramo biti posebno pozorni na belo barvo. Svetli deli inkarnata in draperije so bili na originalu poudarjeni z apnom. Tega ne smemo zamenjati z beležem. Apneno belilo se od beleža razlikuje po bolj intenzivnem in toplem tonu, pri vlaženju ne posivi; včasih ima na površini viden lesk. Za rdečkasto rjavo barvo, običajno je to žgana siena, velja, da se rada briše, vendar je za čuda skoraj povsod dobro ohranjena. Navidezni paradoks si razlagamo tako, da je bila ta barva nanescena pastozno, pri freski pa

se fiksira vedno le površina. Čim debelejša je plast, tem večja je debelina nepovezane plasti. Ko pri odkrivanju ranimo vrhnjo skorjico, nepovezano plast razgalimo. Zato to barvo čistimo po suhem postopku, če je le mogoče, oziroma jo poprej fiksiramo.

Pri secco tehniki na star belež se običajno vrhnji belež bolje drži slikovne plasti kot ta podlage, zato se posamezni delci strapirajo. Ker je bila marsikatera izmed teh slikarij močno poškodovana še pred beljenjem, jo je sedaj še težje rešiti. Poskusiti je treba obvarovati čim več ohranjenih delcev tako, da jih sproti lepimo od strani z redkim apnenim beležem.

Siga in koprena

Apnenčasta skorjica, ki v normalnih razmerah varuje in utrjuje barvno plast, postane njen sovražnik, če je predebela. Ta tako imenovana siga nastane podobno kot kapniki v podzemeljskih jamah. Ko postane predebela, ne prepušča več zraka, postane pa tudi neprozorna ali celo nepresojna. Zaradi napetosti v podlagi se slikovni omet dvigne v večjih mehurjih in končno odpade. Če je podlaga še trdna, lahko sigo takoj odstranimo. S skalpelom ne gre rado. Pomagamo si z rezili s karbidno trdino (vidia), z vibracijskim dletom, vrtalnim strojčkom in podobnim. Ni vedno nujno odstraniti vso sigo, ker s tem lahko poškodujemo rahlo barvno plast. Zadostuje, da sigo čimbolj stanjšamo, predvsem pa, da jo napravimo prozorno. Isto velja za kopreno, nekakšno napol sigo, ki skoraj vedno ostane vrh barvne plasti po odstranitvi beleža. Pri tem delu so restavradorji v preteklosti mnogokrat ubirali napačna pota. Nekateri so priporočali celo solno kislino. Doerner jo odločno odsvetuje, namesto tega pa priporoča očetni eter, katerega glavna sestavina je očetna kislina, zraven pa še alkohol, jedrasto milo in destilirana voda. Človek se čudi, ko vendar prav v poglavju o freski omenja kisarno, v kateri so očetni hlapi povsem razjedli apneni belež. Žal je ta Doernerjev recept zapeljal nekega našega amaterja, da je po tem postopku osvežil hrastovelske freske. Če bi prej doma opravil en sam poskus, bi takoj ugotovil, zakaj osvežitev, obenem pa tudi, da to freski škoduje. Očetna kislina res ne razkrajja apnenega veziva tako kot solna — da bi šumelo — pač pa dovolj, da napravi apnenčasto skorjico hidrofilno. Nekaj podobnega se dogaja z litografskim kamnom, ko ga jedkamo z raztopino gumi-arabika. Čeprav ta vsebuje dosti šibkejšo kislino od očetne, zadostuje, da postane kamen sprejemljiv za vodo. Freska, ki smo jo osvežili z očetno kislino, privlači vodo podobno kot mavec ali cement in prav ta voda deluje kasneje razdiralno.

Namesto nevarnih postopkov s kislinaми, katerih kemičnih učinkov ni mogoče nikoli točno predvideti, rajši uporabljamo mehanične, ki dajo včasih prav izredne rezultate. Grobo očiščeno sigo ali neprozorno kopreno napravimo gladko in prozorno s preprostimi poliranjem. Primeren material ni težko dobiti. Odličen je npr. ostrgan belež. Zmešamo ga z vodo, nato pa pomakamo krpo v to kašo in poliramo, dokler se površina freske ne zbistri. Za trše površine se dobro obnese dolomitni prah. Za fino poliranje uporabimo oborjeno apneno usedlino. Treba je poskušati in se odločiti za tisti material, ki daje v danem primeru najboljši rezultat.² Če pa smo kljub temu v dvomih, da ne bi delali škode, uporabimo poskusne vzorce.

Restavriranje na poskusnih vzorcih

Vsakršno eksperimentiranje z originalnimi freskami lahko povzroči neopravljivo škodo. To velja tudi za restavriranje z apnenimi pripravki, čeprav je vsaj na prvi pogled tveganje manjše. Lahko pa po mili volji poskušamo

Sl. 72. Krašče — p. c. sv. Andreja, pogled v prezentirani obok prezbiterja (1972)

Fig. 72 — Krašče — the filial church of St. Andrew, a view of the presented vault of the presbytery (1972)

z vzorci. Sam sem v ta namen naslikal nekaj kopij srednjeveških fresk na lehnjakove plošče. Uporabil sem kolikor mogoče enak postopek in materiale v podobnih razmerah, kot so v večini naših gotških cerkva: velike temperaturne razlike in različne stopnje vlažnosti. Kopija sv. Helene z Mirne je visela v vlažnem prostoru 14 let. V tem času se je na barvni plasti izločila bela koprena — kalcijev karbonat — podobna plesni. Popolnoma sem jo odstranil takole:

Fresko sem premazal z redkim apnenim mlekom. Takoj nato sem premaz obilno prelił s slatino (radensko). V trenutku se je apno sesirilo, pretvorilo se je v zelo drobne delce kalcijevega karbonata. Z gobo sem s to pasto poliral fresko in sproti dodajal slatino. Del usedline se je pri tem raztopil in regeneriral apnenčasto skorjico, preostalo sem z odbruski vred odstranil. Freska je popolnoma izgubila kopreno in je tudi po osušitvi ostala živa in, kar je poglavitno, ostala je hidrofobna.

Ko sem pred leti obesil omenjeno fresko v vlažen prostor, sem drugo postavil v prostor, ki je bil stalno zelo suh in topel. Po omenjenem času kljub pričakovanju nisem opazil prav nikakršnih sprememb. Barve so ostale enako sveže, skorjica enako trdna in tudi koprene ni bilo. Kako to, da je nenadna osušitev prostora pri starih, vsega huđega vajenih freskah, tako pogubna?

Vlaga, zlasti kondenzna, srka iz zraka ogljikov dioksid in tako okisana topi vezivo v freski. Tako se tvori kisli kalcijev hidrogenkarbonat, ki fresko stalno vlaži in daje barvam svežino, obenem pa barvne delce še vedno vsaj rahlo povezuje. S hitro osušitvijo pa se pretvori v kalcijev karbonat v obliki drobnih kristalčkov, ki povzročajo preperevanje in bledenje barvne plasti.

Utrjevanje ometa

Še tako dober apneni omet začne v neugodnih razmerah odpadati, se dvigati, drobiti ali se razkrajati. V preteklosti so restavratorji dostikrat zamenjavali vzroke s posledicami, in namesto da bi izboljšali razmere, so se odločali za na videz boljše materiale, s katerimi so skušali utrditi dotrajani omet. Največ takšnih posegov je bilo opravljenih s cementnim vezivom. Že po nekaj desetletjih se je izkazalo, da je cement oziroma beton napravil nepopravljivo škodo. V Rimu sem se na lastne oči prepričal o tem. Ker je pretrd, je odtrgal in razlomil originalni omet na antičnih freskah, ker pa je tudi zelo hidrofilen, je širil okrog sebe temne vlažne madeže, pa tudi sam je na površini močno potemnel, tako da je povsem skazil estetski učinek freske.

Mavec ni tako trd, je podoben apnu, toda njegova trajnost je omejena; je tudi hidrofilen.

Kazeinsko lepilo se je vsaj v notranjščinah doslej še najbolje izkazalo, vendar le, če je bilo dobro pretlačeno z dovolj apna, sicer je plesnelo. To so že znane stvari, zato bom na kratko opisal, kako lahko omet učinkovito utrdimo tudi brez njega.

Pri izpranih freskah, pa tudi pri novejših, katerih omet vsebuje malo apna, je intonako včasih rahel in drobljiv kot kruh. Pripravimo si malto iz dveh delov starega apna in enega dela drobne marmorne sipe ali dolomitnega peska. Razredčimo z vodo in nanašamo na razrahljani omet z mehkim čopičem ali jo kar nabrizgamo. Še preden se osuši, z morskó gobo previdno namakamo in odplavljamo to vezivo s površine. Skozi razpoke in poškodbe bo vezivo prodiralo v praznine v ometu in ga

Sl. 73. a — Krašče — p. c. sv. Andreja, del freske Zaprti vrt (1971)

b — Lesce, ž. c. Marijinega vnebovzetja, del novoodkrite freske v timpanonu portala (1983)

Fig. 73 a — Krašče — the filial church of St. Andrew, a part of the fresco of Hortus Conclusus (1971)

Fig. 73 b — Lesce — the parish church of the Assumption of the Virgin, a detail from the newly discovered fresco in the tympanum of the portal (1983)

tako utrdilo. Po potrebi postopek ponovimo. Če je malta zaprla vse luknjice, jih sproti odpiramo, da jo tako spravimo čim globlje.

Pred leti so stali restavratorji v nekem srbskem samostanu pred na videz ne-rešljivim problemom. No novo odkrite freske so bile na gosto naključvane. Na naključvanih mestih se je omet drobil, zato jih je bilo treba na vsak način utrditi, vendar kako? Če bi luknje izravnali z intonakom, podobnim originalnemu, bi bile tolikšne praznine nelogične, lokalno jih pa tudi ni bilo mogoče retuširati, saj bi tako napravili ponaredek. V restavratorstvu velja pravilo, da ni pravila brez izjem, vendar se v tem in podobnih primerih ponuja sprejemljiva rešitev sama od sebe: Utrditi luknje! Z mastno a močno razredčeno malto, ki smo ji dali barvo originalnega ometa, namakamo krušljivi omet v jamicah, obenem pa dodajamo čisto vodo z gobo. Z gobo tudi izpiramo vso malto, ki nam izteka preko originala. Omet se v kratkem času utrdi, jamice pa ohranijo obliko in barvo.

Razrahljan in dvignjen fresko omet ponavadi najprej začasno utrdimo, nato pa obrobimo. Za obrobne pasove kot tudi za plombe smo si včasih pripravili kazeinsko malto. Praksa pa je dokazala, da je dodatek kazeina nepotreben in večkrat celo škodljiv. Na vlagi rad plesni in povzroča temnenje barv, sicer pa premočno lepi in trga koščke originala. Z navadno apneno malto brez do-

datkov se tem nevarnostim izognemo, moramo jo le pravilno pripraviti, podlago dobro navlažiti, predvsem pa močno pritiskati in gladiti.

Za zapolnjevanje votlih mest in utrditev dvignjenega ometa je prav tako uporabna samo apnena malta, le primerno razredčena. Uspeh ni vedno zadovoljiv (kot tudi pri kazeinu ne), ker se malta med strjevanjem krči. Če je intonako dovolj kompakten, si pomagamo s primernim opažem ali prešami, za manjše in bolj krhke kose pa lahko izkoristimo podtlak. Ta nastane pri kapilarnem prenikanju vlage v globlje plasti ometa oziroma v zid. Zato moramo zapreti dostop zunanjemu zraku ob robovih in poškodbah, najbolje spet z redko malto. Če nam jo povleče noter, jo sproti nadomeščamo. S pravim občutkom lahko dosežemo odlične uspehe.

Železo in kamen oziroma omet se med seboj lepo dopolnjujejo, zato so ga že od nekdaj uporabljali za vezi in armature. Apno konzervira železo. Če npr. izpulimo star žebelj iz zidu, vidimo, da je del, ki je tičal v ometu, nezarjavel.

V primerih, ko je utrjevanje fresko ometa samo z malto nezadostno, ga lahko dodatno utrdimo z vijaki. Na kaki manjši poškodbi ali praznini izvrtamo lijasto odprtino čim globlje v podlago. Skoznjo injiciramo vodo in malto, nato pa uvijemo konični (lesni) vijak. Glavica mora priti pod nivo intonaka, da ga lahko kasneje

Sl. 74. a — Lovrenc nad Bašljem — p. c. sv. Lovrenca, dr. I. Komelj pri odkrivanju poslikav na J fasadi cerkvene ladje (1973)
b — Lovrenc nad Bašljem — restavrirana freska Pohonoda treh kraljev na zahodni steni cerkvene ladje (1973)

Fig. 74 a — Lovrenc above Bašelj — the filial church of St. Laurence — dr. I. Komelj during the uncovering of the wall paintings on the southern façade of the nave (1973)

Fig. 74 b — Lovrenc above Bašelj — the restored fresco of the Journey of the Kings on the western wall of the nave (1973)

zakrijemo in to mesto morebiti retuširamo. Boljši so medeninasti vijaki, vendar tudi železni ne povzročajo škode. Strah pred povečanim volumnom zaradi morebitne oksidacije je neutemeljen, saj železo niti v vlažnem betonu ne učinkuje razdiralno.

Kolikor mi je znano, je pri nas prvi na ta način uspešno utrjeval Seitzove freske v Djakovu pokojni Radoje Hudoklin. Uporabil je medeninaste vijake, ki jih je poprej ovil s predivom. V sosednji Italiji so ta način menda prvič preizkusili šele po zadnji vojni in si kar dva avtorja lastita izum. Hudoklin je delal v Djakovu vsaj deset let prej!

Utrjevanje barvne plasti z naravnim vezivom

Prepričanje, da z apnenim cvetom ne moremo uspešno utrjevati barvno plast, je zmotno. Neuspehov je krivo to, da so ga uporabljali kot navadno lepilo, kar vsekakor ni. Apneni cvet ima nekatere lastnosti, ki spravljajo restavratorje v obup. Ne prodira v globino; koncentracije v vodi ni mogoče povečati, ker se presežek takoj izloči v obliki netopne skorjice; če ga nanašamo z razpršilcem na suho fresko, napravi vrh nje belo kopreno; podoben rezultat dobimo s pretiranim namakanjem. Vendar pa obstaja način za uspešno utrjevanje fresk z naravnim vezivom.

Vemo, da v ugodnih razmerah narava sama poskrbi za ohranitev. Podobe prazgodovinskih prebivalcev v nekaterih podzemeljskih jamah so okamenele ne glede na tehniko, s katero so bile naslikane. Tudi naše srednjeveške freske so v ugodnih razmerah okamenele. Nazoren primer si lahko ogledamo na freski sv. Krištofa na zunanjsčini cerkve na Reki pri Želinu. V zgornjem delu je dobro ohranjena, ker je pod streho, srednja tretjina je izprana, ker jo je razjedla deževnica, spodnja tretjina pa je spet dobro ohranjena; voda je raztopljeni kalcijev karbonat spet izločala in tako počasi utrjevala fresko. Podobno se dogaja v notranjsčinah, kjer se na stenah nabira kondenzna vlaga. Žal je tako utrjevanje silno počasno, ker poteka reakcija takole: kalcijev karbonat — kalcijev hidrogenkarbonat — kalcijev karbonat.³ Dosti hitreje gre, če za reakcijo uporabimo kalcijev hidroksid, to je apneni cvet, ki ga moramo s primernimi postopki čim dalj zadržati v naslednji fazi, tj. kot kalcijev hidrogenkarbonat, da lahko končno kristalizira v kalcijev karbonat.

Predvsem je bolje, če namesto brizganja namakamo z apnenim cvetom. Nasičena raztopina preostalega veziva v nobenem primeru ne izpira, temveč pospešuje rast kristalne skorjice. Slaba stran tega je, da se tako površina neenakomerno utrjuje. Popolnoma je zadovoljil poskus s poliranjem. S tem dosežemo dvoje: enakomeren nanos, obenem pa nekakšno prisiljeno koncentracijo. Z morsko gobo, ki ji neprestano dodajamo svež apneni cvet, poliramo z zelo hitrimi in obenem rahlimi krožnimi gibi, tako da nam goba pravzaprav drsi po tankem filmu apnenega cveta (nekakšen akvaplaning). S tem sproti preprečujemo izločanje koprene. Edino tako apneno vezivo res dobro poveže površino barvne plasti. Če dovolj dolgo poliramo, dobimo podoben lesk kot pri novi freski in seveda naravno poživljene barve. Kot vemo, z nobenim umetnim utrjevalcem ne dosežemo tega leska. Razlika je podobna kot med pravim kristalom in imitacijo iz umetne snovi.

Naj na koncu omenim še utrjevanje barvne plasti z vodnimi hlapi. Zaradi podobnosti ga bom imenoval modifikirano Pettenkoferjevo načelo. V literaturi, ki mi je dosegljiva, te zamisli sicer nisem zasledil, vendar ne izključujem možnosti, da je že kdo drug prišel na to idejo.

Sl. 75. Krtina — p. c. sv. Lenarta, del fresk na V steni prezbitarija (1979)

Fig. 75 — Krtina — the filial church of St. Leonard (Lenart), a detail from the frescoes on the eastern wall of the presbytery (1979)

Po Pettenkoferju imenujemo postopek, po katerem z alkoholnimi parami regeneriramo skrepenele lake na oljnatih slikah. Pri freski pa lahko z vodnimi hlapci otopimo vezivo, ki se je zaradi prehitre osušitve ali drugih vzrokov pretvorilo v drobna zrnca. Kot vir vodnih hlapov sem pri svojih poskusih uporabil močno navlaženo lehnjakovo ploščo, katero sem namestil tik freske. Tu sem jo pustil dva tedna in jo vmes še dodatno vlažil. Po odstranitvi plošče je bila dobro opazna večja intenzivnost barv, ki je ostala trajna. Namesto lehnjakove plošče lahko uporabimo tudi plitev zaboj, napolnejn z vlažno glino ali podobnim.

Tak način dodatnega utrjevanja barvne plasti se je izkazal kot uspešen v naslednjih primerih: pri novih freskah na južnih pročeljih, pa tudi drugod, kjer pride do prehitre osušitve; pri vseh apnenih retušah a secco, kjer obenem dobimo ton, ki je bolj sličen originalu; v primerih, ko se nam je pri fiksiranju z apnenim cvetom zaradi prehitrega sušenja napravila koprena.

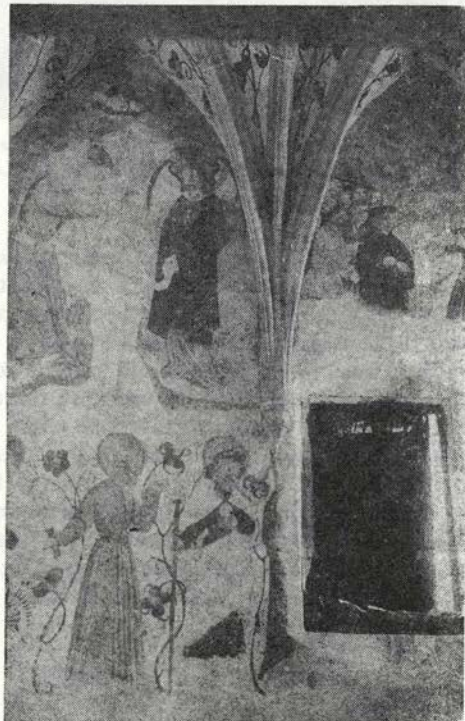
Čiščenje umazanije

Umazanijo najdemo prav na vsaki freski, tako na tisti, ki ni bila nikdar prebeljena, kot na prebeljeni, kjer tvori vmesno plast med beležem in barvno plastjo in smo ji včasih celo hvaležni, ker se zaradi nje belež dosti raje lušči. Umazanija je različne sestave, največkrat pa vsebuje poleg prahu tudi nekaj mastnih sestavin od sveč ali oljenk.

Stari priročniki navajajo vrsto receptov za čiščenje umazanije, praksa pa je pokazala, da so povečini neprimerni ali celo škodljivi. Še Doerner (stara izdaja) priporoča čiščenje s krušno sredico. Vemo, da začnejo ostanki kruha, ki jih ni mogoče do kraja odstraniti, kmalu plesnети in končni rezultat je slabši od prejšnjega stanja. Za oetni eter smo že dokazali, da je škodljiv. Zaščitno kalcitno skorjico namreč tako razje, da postane prepustna za vlago. Pogubne posledice pa postanejo vidne, žal, šele po daljšem času. Skratka, nobena kislina, naj bo še tako šibka, ne sme priti v dotik s fresko. Lugi, seveda močno razredčeni, so v prav posebnih primerih dali pozitivne rezultate. Vendar je treba povsod poskusiti najprej s čisto vodo.

Prof. Mirko Subic, ki mu vsekakor pritiče čast začetnika in pobudnika poklicnega restavratorstva na Slovenskem, je dostikrat polagal svojim učencem na srce, kako pomembno je, da je voda za čiščenje fresk prekuhana. Pri tem ne gre za to, da se izloči kotlovec iz morebiti trde vode, temveč ogljikova kislina. Zato je še posebno pomembno, da pred uporabo prekuhamo deževnico oziroma kapnico. Deževnica vsebuje dosti ogljikove kisline, ki lahko povzroči na freski podobno razdejanje kot zgoraj omenjena oetna.

Kaj pa apneni cvet? Ne da bi dovolj premislili, ga odklanjamo kot čistilo, češ, saj vsebuje apno. Vendar apno oziroma apnenec tvori netopne ostanke samo z milom, tega pa ne nameravamo uporabljati. Ne smemo tudi pozabiti, da je apneni cvet za razliko od trde vode kemično aktiven, šibek lug in zato v nekaterih primerih celo bolje odstranjuje umazanijo kot nevtralna, prekuhana voda.

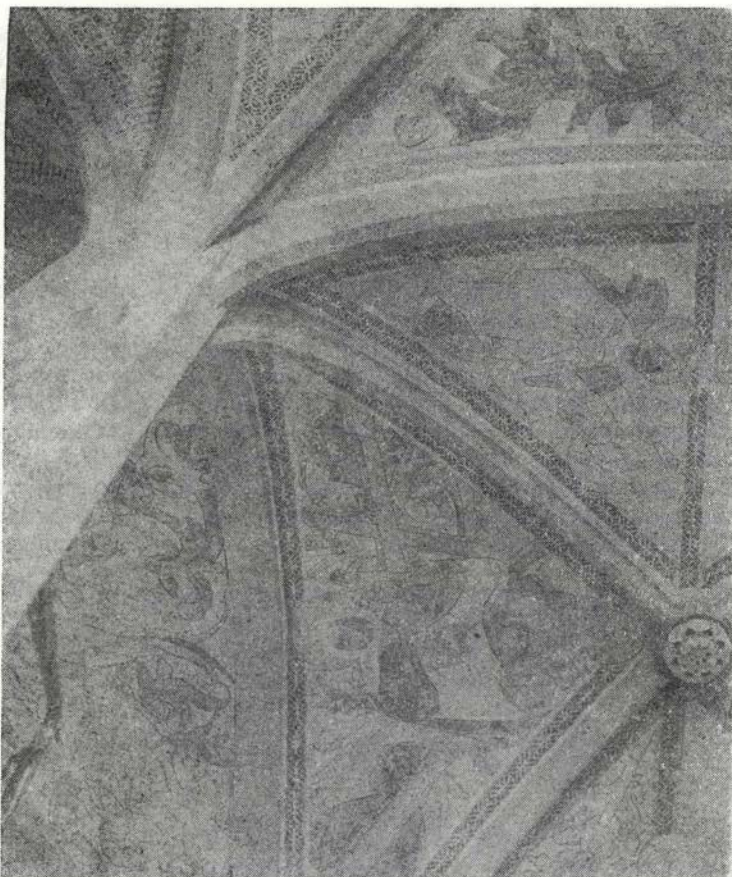

Sl. 76. a Krtina — freska sv. Lenarta na zahodni steni prezbiterja (1979)

b — Spodnja Besnica — p. c. v. Janeza Krstnika, novoodkrite freske na stenah prezbiterja (1971)

Fig. 76 a — Krtina — the fresco of St. Leonard (Lenart) on the western wall of the presbytery (1979)

Fig. 76 b — Spodnja Besnica — the filial church of St. John the Baptist, the newly discovered frescoes on the presbytery walls (1971)

Sl. 77. Krtina — restavrirane poslikave obočnih polj (1980)
 Fig. 77 — Krtina — the restored paintings of the vault cells (1980)

Pri čiščenju z apnenim cvetom se mehka umazanija odplavlja, obenem pa se regenerira originalna kalcitna skorjica. Zato ostanejo barve intenzivne tudi po osušitvi, medtem ko postanejo po čiščenju s prekuhano vodo motne in se šele po daljšem času regenerirajo. Prav zaradi te motnosti, ki si je včasih niso znali razlagati, niti je preprečevati, so mnogi amaterski restavratorji umazane freske kratko malo preslikali s tempero. Tempera pa ohrani intenzivnost le kratek čas. Kmalu se zaje vanjo umazanija in se tako poveže z njenim vezivom, da je ni mogoče več očistiti.

Leta 1958 sem očistil in restavriral Jelovškove freske na Sladki gori pri Poljčanah. Čistil sem samo s prekuhano vodo. Odstranil sem vse preslikave, originala pa nisem nikjer poškodoval. Pet let prej je restavrator Zeleznik po enakem postopku očistil freske nad korom, vendar so bile na tistem delu barve opazno intenzivnejše kot na mojem. Komisija zato mojega dela ni hotela kolavdirati. Izrečena je bila celo pripomba o vandalizmu. Tudi sam sem bil obupan, ker si nisem znal razložiti razlike. Toda čez tri leta smo bili vsi prijetno presenečeni. Barve so spet polno zažarele, razlike med mojim in Zeleznikovim delom ni bilo več. Razlaga je preprosta: prekuhana voda je odplavila kalcijev hidrogenkarbonat, ki je bil zaradi velike relativne vlage v barvni plasti. Po takojšnji osušitvi je praznine napolnil zrak in povzročil

zoprno sivino. Po daljšem času je kislá zračna vlaga spet izlužila kalcijev karbonat iz globljih plasti ometa. Tako je na novo nastali kalcijev hidrogenkarbonat spet izpolnil praznine. To dokazuje, da je vsako čiščenje fresk huda operacija, ker oropa fresko za del veziva. Zato je nadvse koristno, da fresko takoj po čiščenju nahranimo z apnenim cvetom. Sprva učinka ni opaziti, kasneje pa se prav ta apneni cvet porabi za zgoraj opisano reakcijo. V Grobljah mi je z apnenim cvetom uspelo poleg drugega tudi fiksirati mestoma preperelo barvno plast.

Estetska restavracija

Nanjo moramo misliti že pri tehnični restavraciji. Če smo delali z apnom, skorajda ne more priti do hujših spodrsaljavev.

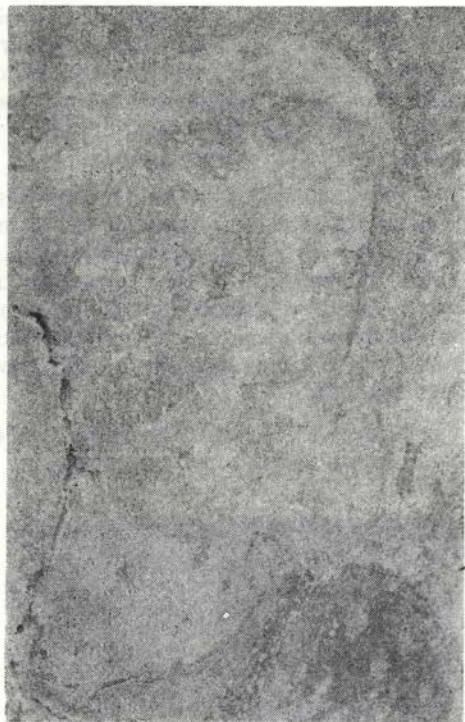
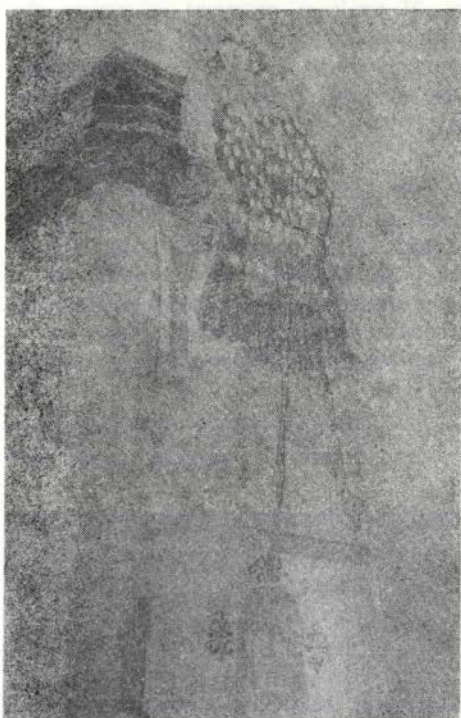
Čeprav tudi pri freskah velja pravilo, da je treba vsak primer obravnavati posebej, vendar lahko omenimo nekaj zakonitosti, ki so splošno veljavne.

Pri nas imamo največkrat opravka s freskami, odkritimi pod beležem. Ne spreminjajmo videza in značaja, kakršen se je vtisnil skozi čute v našo zavest takoj ob odkritju! Torej čim manj retuširajmo! Če je freska dobro ohranjena in ima le nekaj manjših poškodb, lahko te poškodbe retuširamo, saj s tem ne bomo bistveno spremenili celotnega videza; če je poškodb nešteto, pa ne bomo retuširali nobene, kajti če začnemo, moramo dosledno nadaljevati

Sl. 71. b — Gora — p. c. sv. Petra, del freske sv. Krištofa (pod streho zakristije)

Fig. 71 b — Gora — the filial church of St. Peter's, a part of the fresco of St. Christopher (beneath the sacristy roof)

Sl. 78. a Spodnja Besnica — novoodkrita freska sv. Florjana na slavoločni steni (1971)
b — Senično — p. c. sv. Jerneja, glava sv. Krištofa na J fasadi ladje (1980)

Fig. 78 a — Spodnja Besnica — the newly discovered fresco of St. Florian on the chancel arch wall (1971)

Fig. 78 b — Senično — the filial church of St. Bartholomew, St. Christopher's head on the southern façade of the nave (1980)

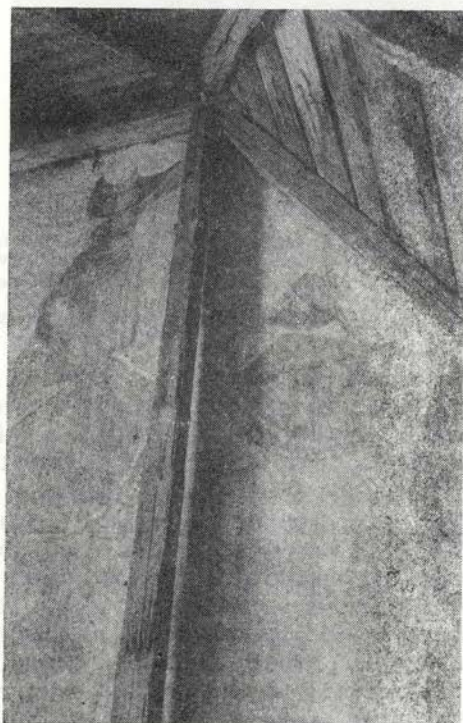
do konca. S tem pa bi bistveno spremenili značaj pravkar odkrite freske: dobila bi videz, kot ga ni imela še nikoli, tudi ob nastanku ne. Tega videza ne moremo niti dokazati niti upravičiti.

Kitanje in retuširanje umetnin je obenem tehnični in estetski poseg. Oba sta tesno povezana in soodvisna. O teh vprašanjih se še vedno krešejo mnenja. Tehnologi preveč poudarjajo samo tehnično stran, umetnostni zgodovinarji in esteti pa gledajo spet samo iz svojega zornega kota. Njihove sicer dobro podkrepljene razprave imajo to pomanjkljivost, da zanemarjajo materialno stran oziroma prihajajo do napačnih zaključkov zaradi nepoznavanja zakonitosti materialov. Primer: C. Brandi, nekdanji direktor Centralnega instituta v Rimu, je dokazoval, da pri estetski restavraciji retuše ne smejo posegati v krog umetnine, temveč morajo ostati izven njega. S tem naj bi se izognili negotovosti in ponaredek. Zato je zahteval za plombe in retuše drugačen material, kot ga vsebuje original, pa tudi tehnika retuš naj bi bila drugačna (črtkanje). Rezultati kažejo, da je zamisel o različnih krogih neizvedljiva, kajti tudi v teh primerih vdira krog retuš v krog originala, včasih prav nasilno. Drugačen material je namreč nagnjen k drugačnim spremembam in sprva nevsiljive re-

tuše postanejo moteče. Popolnih retuš ni. V vsakem primeru so nujno zlo. Idealno bi bilo, če bi jih lahko projicirali na slepo pego v očesu. Če smo se že odločili zanje, jih moramo izvesti tako, da čim manj motijo, to pa dosežemo samo z enakim materialom, kot ga vsebuje original. V tem primeru se retuše vedno bolj stapljajo z originalom, v nasprotnem pa je razlika vedno bolj opazna. Kako si to razlagamo?

Vsaka umetnina ubira od nastanka do propada določeno krivuljo in smer, odvisno od okolja, predvsem pa od materiala. Retuša v istem materialu bo ubrala isto pot, samo vzporedno z originalom. Če si proces zamislimo v centralni projekciji, se bosta v prihodnosti obe poti zblíževali, torej optično izenačevali. Različen material pa se stara povsem drugače in se v vsakem primeru po videzu oddaljuje od originala. V konkretnih primerih: apnene retuše se na freskah vedno bolj stapljajo z originalom, vse druge pa se spreminjajo, temniijo, odpadajo itd.

Doslej so retuširali freske že z vsemi mogočimi materiali: z jajčno tempero — ta zaradi žvepla črni; s kazeinskim vezivom, ki temni in plesni; z umetnimi

Sl. 79. a Srednja Bela — p. c. sv. Egidija, novoodkrita freska sv. Krištofa (1979)
b — Gradišče pri Lukovici — p. c. sv. Marjete, freska sv. Krištofa na južni fasadi
(pod streho zakristije)

Fig. 79 a — Srednja Bela — the filial church of St. Gilbert, the newly discovered fresco of St. Christopher (1979)

Fig. 79 b — Gradišče near Lukovica — the filial church of St. Margaret, the fresco of St. Christopher on the southern façade (beneath the sacristy roof)

smolami, ki temnije in se luščijo, pa tudi drugače lomijo svetlobo. Celo z oljem so že retuširali; o neustreznosti tega ne kaže tratiti besed. Zlasti v sosednji Italiji so bile v preteklosti v modi voščene retuše. Tudi Doerner priporoča podoben recept: voščeno milo s kalijevim lugom (potašo) in damarjem. Trdi, da je s tem medijem mogoče doseči popolno izenačitev z originalom. Morda res, toda čas kmalu pokaže, da ta material ne ustreza.

Zakaj kljub slabim izkušnjam restavratorji še vedno ubirajo tako zavita pota, če se že na prvi pogled ponuja boljša in enostavnejša rešitev.

Vsak poklicni restavrator mora poprej diplomirati na likovni akademiji, predvsem zato, da bi čimbolj obvladal posamezne tehnike: kipar mora predvsem obvladati les in kamen, da lahko dobro restavrira lesene in kamnite kipe, slikar mora obvladati olje, da lahko restavrira oljnate slike — za restavriranje fresk pa na akademijah ne dobijo ustrezne podlage. Mogoče pri tehnologiji mimogrede nekaj slišijo o freski in napravijo nekaj poskusov, kar seveda še zdaleč ne zadostuje. Restavrator srednjeveških fresk mora dobro obvladati ne le fresko na splošno, temveč prav način srednjeveškega stenskega slikarstva! Torej bi morali vsaj pri specializaciji ta predmet poučevati. Samo na ta način bi pretrgali prakso, ki je v bistvu diletantska.

Ker je vsaka apnena slikarija freska, naj bo naslikana na svež ali strjen omet, lahko tudi retuširamo na suho ali na mokro. Pri večjih poškodbah je bolje, da jih poslikamo na svež omet že zato, ker tako laže dosežemo zaželene odtenke od najsvetlejših do najtemnejših. Težja je tonska prilagoditev. Dokler si ne bomo pridobili potrebnih izkušenj, bomo praviloma retuširali pretemno. Zaradi vlaženja original precej potemni, neizkušen restavrator pa prilagaja retušo temu tonu, misleč, da bo po osušitvi oboje enako posvetlelo. V resnici pa na novo poslikani del dosti manj posvetli. Celo nasprotno: nepokriti ali presevajajoči deli ometa dobijo rumenkast ton zaradi oksidacije železnih odbruskov, ki so ostali na površini zaradi glajenja. Sicer pa običajno niti ni potrebno popolno izenačenje, pomemben je predvsem videz celote. Retuširana mesta ne smejo biti kot temne oziroma svetle pege. Morebitne razlike, ki bodo takoj po osušitvi še bodle v oči, se bodo sčasoma omilile; sorodni material bo poskrbel za izenačenje.

Pri retuširanju na suho, običajno gre za manjše ploskve ali razpoke, imamo težave z najtemnejšimi toni. Četudi uporabimo samo pigment brez apna, bo po osušitvi svetlejši od originalnega. Računajmo na to, da bo sčasoma nekoliko potemnel. Trenutna tonska razlika manj moti, kot da skušamo za vsako ceno doseči dovolj temen ton, npr. z dodatkom črne barve. Kot barvno vezivo uporabimo maltno vodo.⁴

Za uspešno estetsko restavracijo je odločilno, da pravilno določimo originalno paletu in nato dosledno uporabljamo samo tiste pigmente, pa naj že retuširamo lokalno, tonsko ali nevtralno. Pri določanju in izbiri moramo točno ločiti naravne od umetnih okrov, žgano sieno od oksidno rdeče itd. Naj nas ne zavede patina na originalu, da bi jo poskušali posnemati npr. z naravno umbro. Tudi umbra je barva, in če je na originalu ni, bo na retuši delovala kot tujec. Z leti se bo patina sama pojavila; zaradi sorodnosti materiala bo podobna tisti na originalu.

Pri retuširanju večjih poškodb dostikrat grešimo, ker preveč poudarjamo ikonografsko plat, torej historični princip. Kar najbolj točno skušamo rekonstruirati obris, rekvizite in podobno, zanemarjamo pa obdelavo ploskve, ki je

Sl. 80. a Dovje — ž. c. sv. Mihaela, del freske Križanja (pod streho zakristije)
 b — Dovje — del freske Križanja (pod streho zakristije)

Fig. 80 a — Dovje — the parish church of St. Michael, a detail from the fresco of Crucifixion (beneath the sacristy roof)

Fig. 80 b — Dovje — a detail from the fresco of Crucifixion (beneath the sacristy roof).

bistvena za estetsko integracijo. Pri tem moramo biti dosledni. Bledo in boječe nakazani toni so slaba rešitev in dokazujejo le našo zadrego. Če pa skušamo manjkajoči del rekonstruirati brez ustreznih podatkov, bi to pomenilo ponaredek. Kaj nam torej preostane?

Izkušnje kažejo, da je za harmonične retuše pomembnejša materialna sorodnost kot vsebinska. Torej omet podobne sestave in teksture, enaka paleta in značaj potez ter seveda stilne značilnosti. V tem okviru je lahko vsebina skorajda poljubna. Celo bolje je, da se loči od domnevnega originala, da ne zavaja. Še zmeraj bodo take retuše motile manj, kot vsebinsko izenačene, a tehnično izvedene v tuji tehniki ali maniri.

Te trditve lahko podkrepimo z zelo uspelimi primeri iz daljne preteklosti. Nekatere srednjeveške freske so dobile večje poškodbe že v prvih desetletjih po nastanku, Restavriralni so jih freskanti, ki so isti način in stil slikanja še dobro obvladali. Zdrav čut jim je narekoval načela, ki veljajo danes kot moderna. Kar poglejmo:

V podružni cerkvi na Bloški polici je odpadel del freske z naslikanim kosmatskim ornamentalnim okvirom. Restavrator ga je dopolnil s suličastim, manjkajoče dele figure pa je dopolnil tako, da se vidi razlika. In vendar je

zaradi enake tehnike slikarija po štirih stoletjih enotna. V Vrbi na Gorenjskem je restavrator dopolnil del manjkajoče figure kar z ornamentom. Jernej iz Loke pa je obnovil toliko fresk (Suha, Bohinj), da mu je postalo takšno delo že skoraj poklic. Po tem zgledu sem tudi sam na Mirni izpolnjeval poškodovane dele fresk bodisi s patroniranim vzorcem, bodisi figurativno, vendar tako, da se loči od originala, obenem pa naslikano površino povezuje z okolico. Za retuširanje smo se odločili, ker je bila pretežna površina fresk tako rekoč nepoškodovana.

OPOMBE

1. Že pred letom 1955 so v Centralnem inštitutu v Rimu dokazali, da acetatne emulzije med polimerizacijo izločajo očetno kislino, ki razjeda apneno vezivo.

2. Pri čiščenju sigaste koprene s srednjeveških fresk v Dragomeru se je najbolje obneslo poliranje z malto, sestavljeno iz dolomitne sipe in apna v razmerju 1 : 1. Polirali smo s krpo ob smotrnem dodajanju vode; seveda smo fresko na koncu temeljito sprali.

3. V Rimu na Piazza del Tritone že dolga stoletja pada cel slap vode na kip Tritona. Toda v nasprotju z latinskim pregovorom: *Gutta cavat lapidem non vi sed saepe cadendo* — ta voda kipa ni razjedla, temveč je na njem izločila dobrega pol cm debelo oblogo kalcijevega karbonata. Ta proces še vedno traja, kajti analiza je pokazala, da je v odtekajoči vodi manj kalcijevega hidrogenkarbonata kot v pri-tekajoči.

Sl. 81. Katarija — p. c. sv. Miklavža, del freske Pohod treh kraljev (1984)

Fig. 81 — Katarija — the filial church of St. Nicholas, a detail from the fresco The Journey of the Magi (1984)

Pred ljubljanskim magistratom so slavni Robbov vodnjak že pred tridesetimi leti brezuspešno zdravili z namakanjem z apnenim cvetom; kislja deževnica še naprej neovirano razjeda kipe. Dobro ohranjeni so le nekateri deli, ki jih stalno obliva voda iz vodometra, ni pa opaziti oblog. Morda bi pomagalo, če bi, dokler je bil seveda še čas, vsako noč iz dodatnih cevi oblivali celoten vodnjak z vodo, ki bi vsebovala dovolj kalcijevega hidrogenkarbonata.

4. S takim načinom retuširanja najbolje zadostimo načelu, naj bodo retuše take, da jih je mogoče vsak čas odstraniti brez škode za original. Z maltno vodo vezane lahko odstranimo s čisto vodo, apnene oziroma fresko retuše pa tako ali tako polagamo samo na maltne plombe, ki so že same po sebi neke vrste nevtralna oziroma tonska retuša. Z originalnim ometom jih ne moremo zamenjavati, ker je praktično nemogoče napraviti malto z enako sestavo.

SREDNJEVEŠKO STENSKO SLIKARSTVO NA GORENJSKEM

Sondiranja in odkrivanja v letih 1965—1985

Olga Zupan

GOTSKE FRESKE NA GORENJSKEM

GOTHIC FRESCOES IN
GORENJSKO

Sestavek nadaljuje pregled odkritih in konservatorsko obravnavanih gotskih fresk. Od leta 1965 dalje smo obravnavali freske v Bodeščah, Brodu v Bohinju, Gori nad Begunjami, Krašcah, Lescah, Lovrencu nad Bašljem, Krtini, Sp. Besnici, Seničnem, Srednji Beli, Gradišču pri Lukovici, Dovjem, Katariji in Potočah nad Predvorom.

The article continues with the survey of the discovered and conservationally treated Gothic frescoes. Since the year 1965, the frescoes of Bodešče, Brod, Gore nad Begunjami, Krašče, Lesce, Lovrenc nad Bašljem, Krtina, Sp. Besnica, Senično, Srednja Bela, Gradišče pri Lukovici, Dovje, Katarija and Potovče nad Predvorom have been dealt with.

V svojem pregledu dvajsetletnih prizadevanj za odkrivanje spomenikov srednjeveškega stenskega slikarstva (1945—1965) v Varstvu spomenikov X — 1965 je dr. Ivan Komelj sistematično opredelil nova odkritja stenskih slik. Ta so bila v večini primerov rezultat konservatorskih posegov, tj. načrtnih raziskav cerkvenih stavb in le včasih naključnih najdb ob izvajanju nekaterih gradbenih del. Ugotovil je, da je zgodovina odkrivanja spomenikov srednjeveškega stenskega slikarstva najtesneje povezana z zgodovino slovenskega spomeniškega varstva in s prizadevanji profesorja Steleta za utrjevanje pravnih spomeniškovarstvenih načel in priznanje slovenske umetnostne preteklosti. Tako lahko ob kontinuiranem raziskovalnem delu konservatorjev na spomenikih srednjeveškega stenskega slikarstva govorimo o že izoblikovanem opusu srednjeveškega stenskega slikarstva, ki se je, čeprav navezано na svojo arhitekturno osnovo, predstavilo kot pomembna spomeniška zvrst.

Odkrivanja in restavriranja že v preteklosti ugotovljenih stenskih slik in nekatere nove najdbe so v zadnjih dvajsetih letih (1965—1985) na Gorenjskem dopolnile število spomenikov, predstavile so pa tudi pomembne spomeniške celote (Bodešče, Gora nad Begunjami, Krašče, Krtina) in opredelile nove delavnice oziroma mojstre (mojster sv. Andreja iz Krašč). Časovno segajo stenske slike od srede stoletja do srede 16. stoletja, ko srednjeveško stensko slikarstvo s prevzetimi renesančnimi stilnimi pobudami izzveni v opusu domačega mojstra Jerneja iz Loke.

Prispevek o odkrivanjih in restavratorskih delih na stenskih slikah v zadnjih dvajsetih letih na Gorenjskem naj bi dopolnil pregled spomenikov na

Sl. 82. a Katarija — spodnji pas freske Pohod treh kraljev na severni steni ladje (1984)
b — Katarija — del novoodkrite freske na južni steni ladje (1984)

Fig. 82 a — Katarija — the lower stripe part of the fresco of the Journey of the Magi on the northern wall of the nave (1984)

Fig. 82 b — Katarija — a detail from the newly discovered fresco on the southern wall of the nave (1984)

že znanih lokacijah, oziroma nove najdbe na objektih, kjer so bile v preteklosti negativne sonde. Prikazal naj bi stenske slike na zunanjščinah cerkva, ki so se v večjem številu pokazale z raziskavami ob obnovitvenih delih.

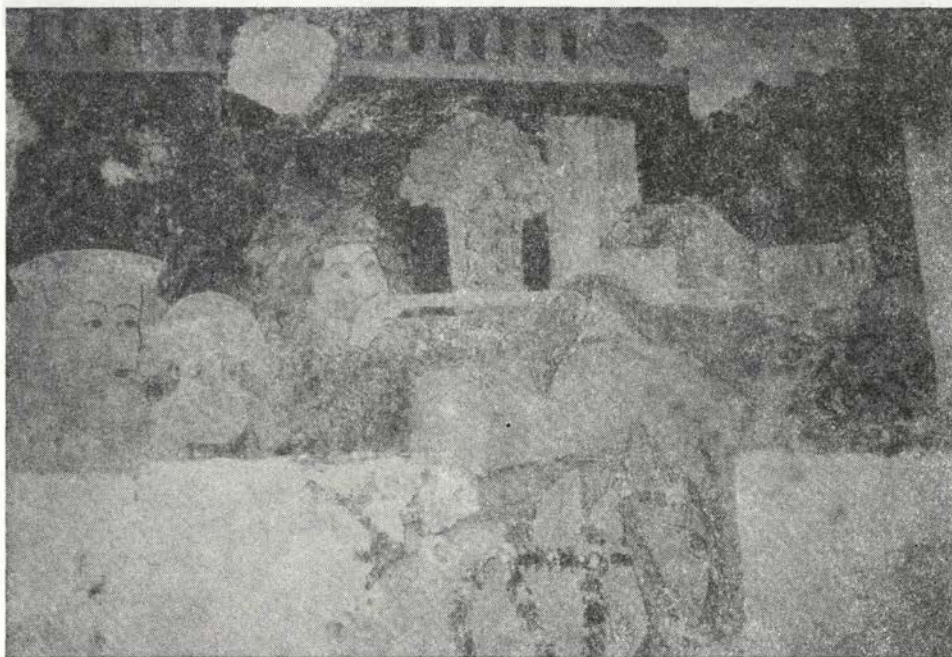
V vseh primerih, ko so bili barokizirani gotski prezbiteriji in so bile navadno sondirane le stene ne pa tudi barokizirani obok, se je pokazalo, da je pod različno debelimi nanosi baročnega ometa gotski obok v celoti ohranjen, le reber in sklepnikov ni. Tako je bilo mogoče celostno prezentirati gotski prezbiterij v p. c. sv. Andreja v Krašcah in obok prezbiterija v ž. c. sv. Jakoba v Ribnem ter odkriti obok prezbiterija pri sv. Petru na Gori nad Begunjami.

Dopolnile so se tudi figuralne stenske slike na objektih, kjer je bila prvotno ugotovljena le arhitekturna polihromacija, npr.: na slavoloku p. c. sv. Jurija nad Bistrico, na zunanjščini prezbiterija p. c. sv. Radegunde v Srednji vasi pri Šenčurju in v notranjosti prezbiterija, cerkvene ladje in na slavoloku v p. c. sv. Nikolaja v Mevkužu.

Ugotovljene so bile tudi stenske slike na južni in zahodni fasadi ter v notranjosti cerkvene ladje p. c. sv. Lenarta na Jami, dve plasti fresk na severni fasadi ladje p. c. sv. Andreja v Podkorenu in freske na južni fasadi ladje p. c. sv. Florjana v Studenčicah.

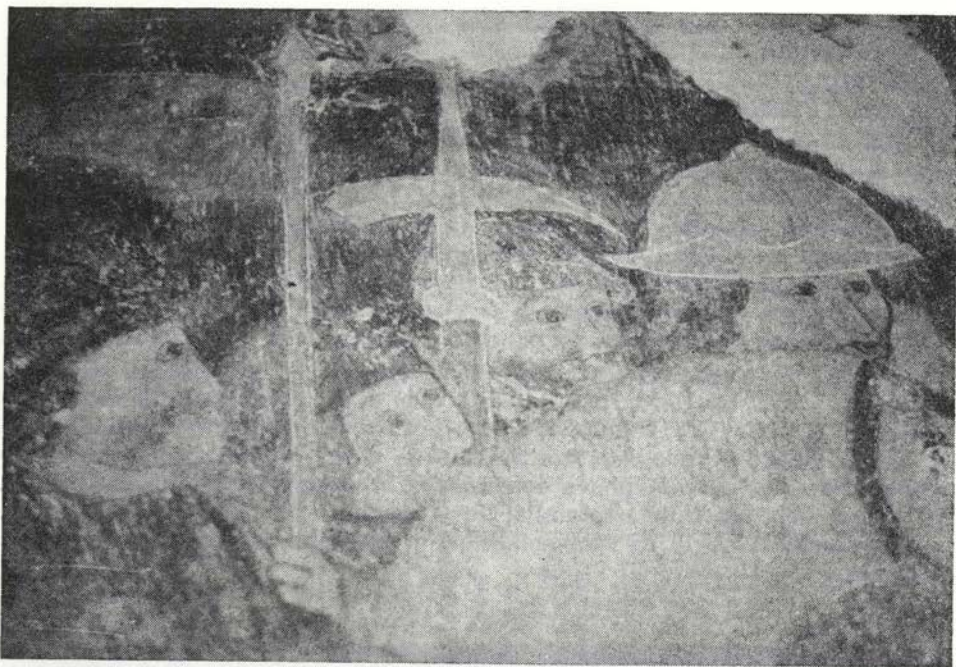
Kot posebno zanimivost lahko navedemo freske na zunanjščinah prezbiterijev ali cerkvenih ladij, ki so jih zakrile kasneje prizidane zakristije in so pod njihovimi strehami ostale brez beležev in ometov, ohranjene v svoji prvotni podobi. Najbolj pogosto gre za upodobitve sv. Krištofa z asistenčnimi figurami svetnikov (p. c. sv. Petra na Gori nad Begunjami, p. c. sv. Mihaela v Drulovki, p. c. sv. Marjete na Gradišču nad Lukovico) ali pa drugi pogosti ikonografski motiv: Križanje (ž. c. sv. Mihaela v Dovjem). V takih primerih bi bilo nujno razmišljati o načinu njihove prezentacije, o primernem dostopu in ureditvi.

V teku so še restavratorska dela na spomenikih srednjeveškega stenskega slikarstva v p. c. sv. Tomaža v Ratečah, v p. c. sv. Miklavža nad Moravčami (Katarija) in v p. c. sv. Jakoba nad Potočami, ki bodo zaključena v letih 1986 in 1987. Dopolnila bodo vse, kar je bilo že doslej vključeno v umetnostno zgodovinske obravnave. Njihova prezentacija bi razveselila dr. Ivana Komelja, ki je vsa leta spodbujal, spremljal in s strokovnimi nasveti sodeloval pri restavratorskih posegih na spomenikih srednjeveškega stenskega slikarstva na Gorenjskem.

Sl. 83. Potoče nad Preddvorom — p. c. sv. Jakoba, del freske Pohod treh kraljev na severni steni ladje (1984)

Fig. 83 — Potoče above Preddvor — the fillial church of St. Jacob, a detail from the fresco of the Journey of the Magi on the northern wall of the nave (1984)

Sl. 84. Potoče nad Preddvorom — del freske Pohod treh kraljev (1984)

Fig. 84 — Potoče above Preddvor — a detail from the fresco of the Journey of the Magi (1984)

ROMANSKI GRAD PODSREDA V NOVI LUČI

Ivan Stopar

THE CASTLE OF PODSREDA

POVZETEK

Avtor ugotavlja na primeru gradu Podsreda nove prvine, značilne za podobo romanskih gradov obodnega tipa na Slovenskem. Tu je bil ugotovljen drugi, še vedno romanski palas znotraj grajskega oboda, ki ima svojo analogijo v vzhodnem romanskem palasu gradu Hmeljnik na Dolenjskem. Kot novina nastopa štiti zid z notranjim stopniščem in nekdanjo vrhno obrambno galerijo, ki je obstajala v podobni obliki tudi na gradovih Celje in Hmeljnik. Ob analogijah z Ložem in Hmeljnikom razmišlja avtor o prvotnih dostopih v romanske gradove, opozarja pa tudi na visoko likovno kvaliteto romanskih grajskih kapel in reprezentančnih prostorov, bodisi da nastopajo v obliki enotnih dvoran bodisi v obliki lupinske arhitekture, znotraj katere so bili urejeni z lesenimi stenami predeljeni bivalni prostori. S tem vnaša nekatere nove prvine v dosedanja spoznanja o romanskih gradovih predalpskega prostora.

In the case of the castle of Podsreda, the author states new characteristic which are typical for the image of Romanesque castles of the circumference type in Slovenia. Another, still Romanesque palace was found within the castle's circumference. Its analogy is to be found in the eastern Romanesque palace of the castle of Hmeljnik in Dolenjska. The novelty is a protective wall with its inner staircase and its one-time upper defence gallery which existed in a similar form also in the castles of Celje in Hmeljnik. The analogies with Lož and Hmeljnik make the author reflect about the original entries to Romanesque castles. He also draws our attention to the high artistic quality of the Romanesque castle chapels and representative rooms which can either appear in the form of unified halls or in the form of the »shell — architecture« inside of which dwelling rooms were arranged and partitioned off by wooden walls. All this adds some new elements to the up to now knowledge on Romanesque castles in the cisalpine area.

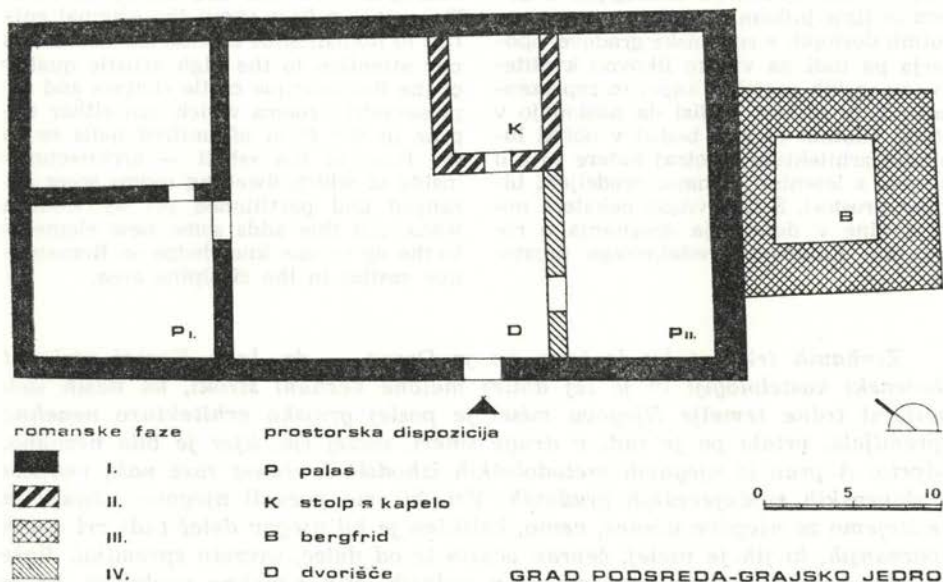
Zvrhanih trideset let je tega, ko je Drago — dr. Ivan Komej utrl pot slovenski kastelologiji in je tej dotlej malone neznani stroki, na naših tleh postavil trdne temelje. Njegova misel je poslej grajsko arhitekturo nenehno spremljala, vrtala pa je tudi v druge smeri, vselej tja, kjer je bilo neznano, odprto. A prav iz njegovih metodoloških izhodišč še danes rase naša vednost o slovenskih srednjeveških gradovih. Vsi, ki smo poznali njegova iskanja in se štejemo za njegove učence, vemo, kolikšen je bil njegov delež tudi pri novih spoznanjih, ki jih je vselej, čeprav včasih le od daleč, zavzeto spremljal. Naše znanje o srednjeveških gradovih se v zadnjih letih nenehno pogloblja. Ni še dobrih deset let, ko smo na prste roke prešteli gradove, katerih nastanek je bilo zanesljivo mogoče postaviti v obdobje romanike, danes jih štejemo že na desetine. In kar je morda še pomembnejše od njihovega števila — nekdanja vednost o tipoloških značilnostih grajskih stavb, ki je v veliki meri temeljila

na opredelitvi njihovih tlorisnih značilnost, postaja v zadnjem času polnejša, saj se je pri preučevanju teh arhitektur izluščilo mnogo nadrobnosti, ki nam omogočajo, da natančneje razpoznavamo ne le njihovo nekdanjo vizualno podobo, marveč tudi njihove strukturalne značilnosti.

Iz vrste romanskih grajskih arhitektur, ki so bile doslej predmet študijske obravnave, v zadnjih letih čedalje določneje izstopa nekaj gradov, ki so kljub poznejšim predelavam in dozidavam do tolikšne mere ohranili svojo nekdanjo podobo, da je mogoče natančneje izrisati njihov prvotni značaj. Med njimi gre prvo mesto gradu Podsreda, kjer že nekaj let potekajo raziskovalna dela.

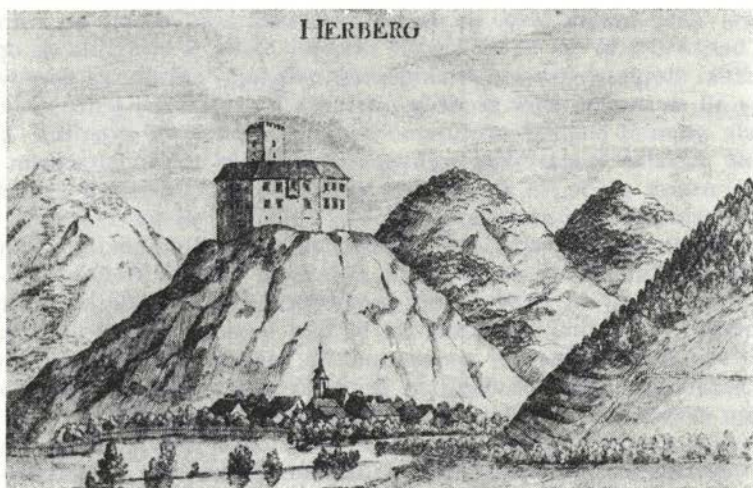
Ko sem leta 1977 pisal o razvoju srednjeveške grajske arhitekture na slovenskem Štajerskem, sem Podsredo uvrstil med romanske kastele, kakor je ta tip gradov ob primeru Hmeljnika označil dr. Komelj. S tem je opozoril na poseben tip romanske grajske arhitekture, ki je bil razširjen po vsem slovenskem prostoru in za katerega je značilna pravilna tlorisna zasnova: znotraj obzidanega pravokotnega dvorišča nastopa še palacij, ki se naslanja na eno izmed stranic obzidja.

Kar zadeva Podsredo, sem jo takrat nekako takole označil: Grad, ki se prvič omenja leta 1213, je vse do danes ohranil skoraj intaktno prvotno arhitekturno zasnovo z romanskim stolpom, palacijem in stolpičem s kapelo. Njegova najstarejša sestavina je štirinadstropni stolp na južni strani grajskega kompleksa, h kateremu so že zelo zgodaj prizidali kastel s palacijem na severni strani in stolpom s kapelo na vzhodni strani. Sorodnost arhitekturnih členov

Sl. 85. Podsreda — tloris grajskega jedra z vrisanimi romanskimi stavbnimi fazami (arhiv ZSV Celje, arh. Dunja Gorišek)

Fig. 85 — Podsreda — the ground-plan of the castle nucleus with indrawn Romanesque building phases (the archives of the Institute for Monument Conservation of Celje; sketch by ing. arch. Dunja Gorišek)

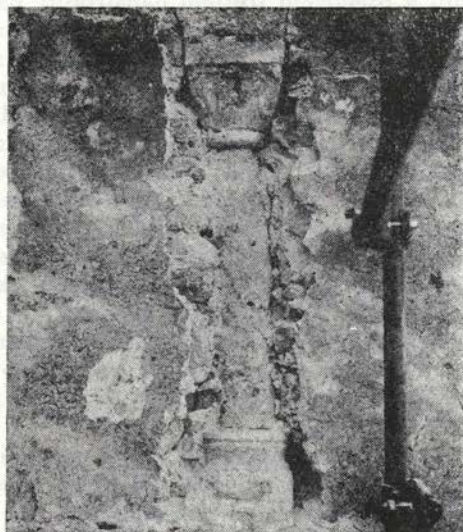
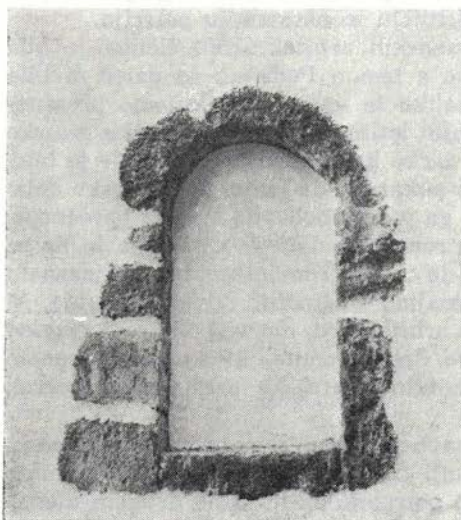
Sl. 86. Grad Podsreda na Vischerjevem bakrorezu iz ok. 1681
 Fig. 86 — The castle of Podsreda on Vischer's copper engraving, about 1681

kaže, da gre pri vseh teh sestavinah prej za stavbno zaporedje posamičnih grajskih enot kot za časovno razmaknjene stavbne faze. Od romanskih arhitekturnih členov je poleg stavbnih mas mogoče razpoznati in opredeliti v romansko dobo portal v četrti etaži romanskega stolpa in dve polkrožno sklenjeni lini v njegovem tretjem nadstropju, dalje dve podobni okenci v grajski kapeli in njeno apsido ter romanska portala v pritličju in nadstropju palacija.

Kakorkoli že, tudi opisana bera romanskih arhitekturnih členov je bila že takrat presenetljivo bogata, vendar pa s tem o Podsredi še daleč ni bila izrečena zadnja beseda in vse kaže, da lahko še vedno pričakujemo presenečenja. Že to pa, kar smo ugotovili v zadnjih letih, postavlja romansko grajsko arhitekturo na Slovenskem v mnogo bolj žarko luč. Pravo presenečenje je bilo, ko se je ob sondiranju podsreškega gradu pokazalo, da lahko v romansko dobo postavimo tudi njegov južni trakt, ki smo ga vse do nedavna šteli za baročnega, to pa pomeni, da je imela Podsreda že v romanski dobi dva palacija in da so pozneje le še nebitveno dopolnili to, kar je v času romanike zasnoval neznani stavbenik. Toda pojdemo po vrsti in skušajmo zaokrožiti nova spoznanja, ki še daleč niso pomembna le za to izjemno arhitekturo, marveč odpirajo razgled mnogo širše — razkrivajo nam nekatere determinante, ki se ob ustreznem primerjalnem gradivu pokažejo kot zakonitosti grajske arhitekture v zreli romanski dobi.

Preden preidemo k opisu grajske stavbe in njenih povednih značilnosti, se še enkrat pomudimo pri njeni dosedanji tipološki opredelitvi. Ne da bi se spuščali v teoretska razglabljanja, kar bo potrebno opraviti na drugem mestu, kaže Podsredo uvrstiti med značilne primerke regularnega obodnega gradu zrele romanske dobe, ki smo jih svojčas šteli za regularne kastele. Podsreda sodi v vrsto naravnost vzorčnih gradov tega tipa; tu namreč srečamo vse tiste značilnosti, ki sicer bolj ali manj okrnjeno nastopajo tudi drugod, a jim doslej nismo posvetili potrebne pozornosti niti jih nismo znali smotrno ovrednotiti.

Najprej kaže ovreči tezo, da se je podsreški grad razvil ob romanskem stolpu — bergfridu, ki naj bi bil njegov zametek. Teza je temeljila na opažanju, da so ogelniki stolpa vsepovsod enakomerno obdelani, naj gre za njegove zunanje vogale ali za vogale, kjer se stolp prislanja h grajskemu jedru. Tako obdelane vogale namreč pogosto srečujemo tudi pri cerkvenih zvonikih, ki so jih sekundarno prizidali k starejšim cerkvenim ladjam in so bili predvsem statično utemeljeni, napak pa je, če zaradi tega sklepamo o primarnosti ali sekundarnosti dane arhitekturne sestavine. Takšna sodba se je na Podsredi omajala ob ugotovitvi, da je ob severni, torej prislonjeni stranici stolpa ohranjen nekdanji obrambni ščitni zid, ta pa bi bil ob sočasnem obstoju stolpa brez vsakega logičnega smisla, saj bi neposredno onemogočal njegovo funkcioniranje. Ob tem spoznanju se je tudi pokazalo, da bi bila lokacija stolpa na tem mestu, kolikor bi stal samostojno, kaj nenavadna. Za njegovim hrbtom bi se odpiralo dokaj prostrano in lahko obvladljivo zemljišče, kjer stoji grajska stavba, od tu bi se mu eventualni sovražnik brez večjih težav lahko približal in ga ogrozil. Stolp so torej šele sekundarno prislonili k že dani zasnovi in ga tako tudi funkcionalno osmislili, saj je v vseh nadrobnostih tak, da ga lahko označimo kot bergfrid, bergfridi pa nikoli ne nastopajo samostojno, ampak vedno v okviru širših arhitekturnih sklopov in se prav po tem tudi razločujejo od v tem času sicer dovolj pogostih neobzidanih trdnih hiš. Tudi te so imele namreč stolpasto podobo, vendar je bil njihov tloris skoraj praviloma pravokoten in ne kvadraten, imele pa so skoraj za polovico tanjše stene, znotraj pa precej več uporabnega prostora. Za nameček še to, da je prvotni interpretaciji botroval tudi nenatančni tlorisni posnetek, na katerem se je severna stolpova stena

Sl. 87. a Na novo odprti in prezentirani romanski vhod v prvo nadstropje s kapelo
b — Stebrič romanske bifore v vzhodni steni II. palacija med odkrivanjem

Fig. 87 a — The newly open and presented Romanesque entrance to the first floor with the chapel

Fig. 87 b — The column of the Romanesque two-light window in the eastern wall of the 2nd palatial building during the disclosure

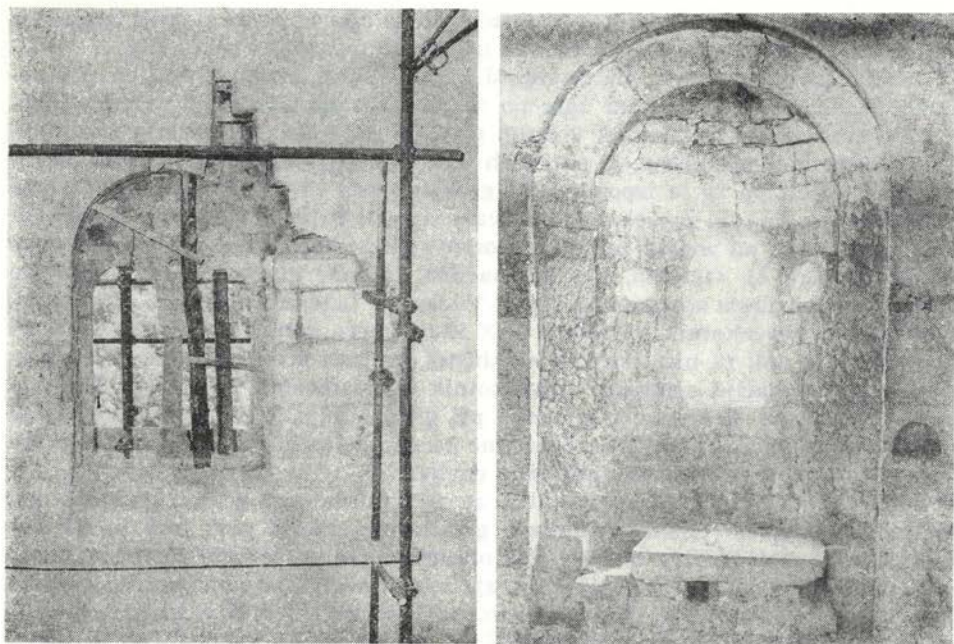
kazala bistveno debelejša, kot je v resnici, in je bila torej na pogled izenačena z debelino ostalih stolpovih sten. Nove izmere so to napako popravile.

Toda dovolj o stolpu. Skušajmo si raje ogledati prvotno podobo podsreškega gradu, kakršna se nam kaže po raziskavah, opravljenih v zadnjih letih.

Podsreški grad so pozidali v drugi polovici ali konec 12. stoletja na zložno nagnjenem skalnem terenu, ki se s treh strani precej strmo spušča proti dolini, na južni strani pa se je izpostavljeni gorski pomol prek plitkega, nekdanj pač z obrambnim jarkom presekanega prevala strnil s hribom v ozadju. Stavbenik je ne oziraje se na značaj zemljišča pozidal grad na pravilni pravokotni talni ploskvi izmere $41 \times 21,6$ m, kar je značilno za naše gradove zrele romanske dobe. Podobno tloris srečamo na gradu Vivšnik v Labotski dolini na Koroškem, kjer gre za pravokotnik v izmeri 42×19 m (mere zaradi določenih tlorisnih nepravilnosti tudi tu niso povsem natančne), pa tudi pri Hmeljniku, kjer se je zaradi konfiguracije zemljišča pravokotnik s stranicama 34×26 m približal meram kvadrata. Podobna je situacija pri gradu Celje, kjer se je ena stranica pravokotnika zaradi specifične izbokline terena zalomila, a je obzidana površina grajskega sestava ostala približno enaka.

Znotraj obzidanega pravokotnika so na podsreškem gradu, podobno kot drugod, sukcesivno pozidali notranje grajske stavbe. V prvi fazi so ob približno devet metrov (dve etaži) visoki obrambni zid na severni strani prislonili enonadstropni palacij, ki še ni do kraja raziskan. Na vhodni, notranji strani palacija je v pritličju še ohranjen romanski portal, ki drži v klet; ta je bila že v romaniki predeljena v dva približno enako velika kvadratna prostora. Tudi v vmesni steni je namreč delno še ohranjen romanski portal, ki je oba dela povezoval, a so ga pozneje, ko so kleti obokali in poglobili, zazidali. Prvotna višina romanskih kletnih prostorov še ni ugotovljena, vsekakor pa so bili nekdanj dokaj višji od današnjih — v nadstropju sta bili ob raziskavah odkriti dve poševno v steno vrezani in zelo ozki romanski lini, ki sta tik pod nekdanjim lesenim stropom osvetljevali klet. Organizacija bivalnega nadstropja v tem traktu je zaenkrat še precej nejasna. Nesporno je le, da je bilo tudi nadstropje že od vsega začetka predeljeno v dva prostora, saj je v vmesni steni še skoraj v celoti ohranjen prvotni romanski portal.

V naslednji fazi izgradnje grajskega kompleksa se je palacijo pridružil stolp s kapelo. Bil je trietažen, vendar etaže med seboj znotraj niso bile povezane; vsaka zase je bila dostopna prek stopnic, urejenih na zunanjšini stolpa, le vhod v pritličje je bil nameščen v višini takratne dvoriščne pohodne površine — od njega se je ohranil le fragment. Vhod v drugo etažo na zahodni zunanjšini stolpa smo odkrili leta 1984 in je še v celoti ohranjen, pod njegovim pragom pa smo našli tudi tramovnici; na konzolnih tramih je nekdanj počival stopniščni podest. Podobno je bil na isti strani stolpa urejen vhod v kapelo, od katerega pa sta se ohranila samo v notranjščini vidna podboja. Kapela je segala v višino dveh etaž. Na vhodni strani (orientacija je v resnici nekoliko zamaknjena) je imela iz debeline stene izstopajočo apsido, osvetljevalo pa jo je dvoje polkrožno sklenjenih okenc v steni levo in desno od apsida, ter še dvoje okenc, od katerih je bilo eno nameščeno visoko v južni, drugo visoko v zahodni steni kapele — obe smo odkrili ob zadnjih restavracijskih delih. Njun položaj kaže, da so stolp s kapelo, ki se je nekdanj vzdigoval nad višino obzidja, v času baročnih prezidav precej znižali, takrat pa so razširili tudi romansko okence v osi apsida, ki je zdaj dobilo baročne proporce.

Sl. 88. a Romanska bifora v vzhodni steni I. palacija
 b — Apsida v grajski kapeli. Rob stopničaste poglobitve je posnet

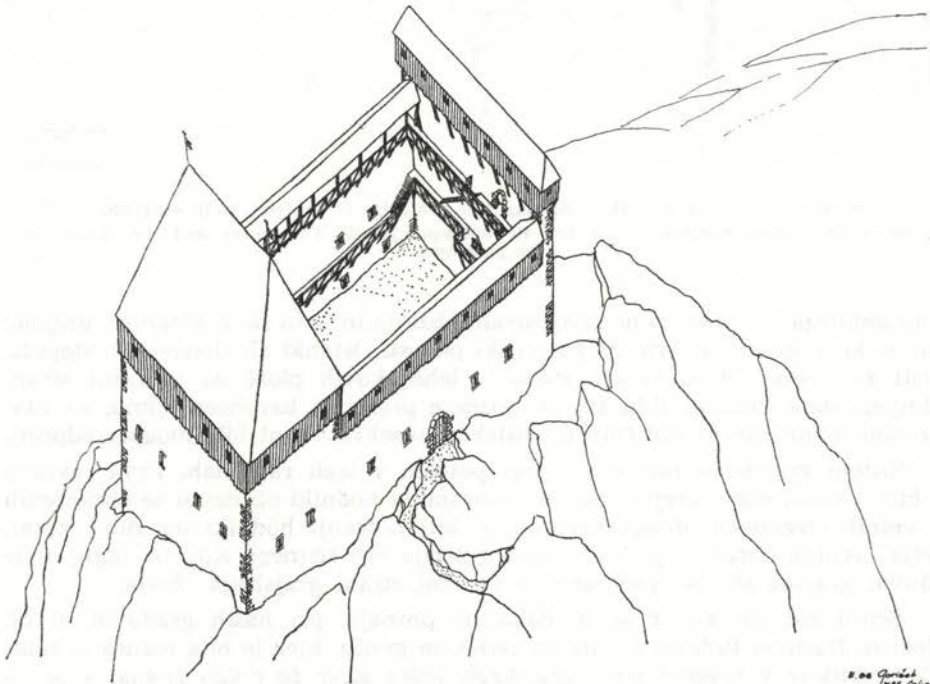
Fig. 88 a — The Romanesque two-light window in the eastern wall of the 2nd palatium building

Fig. 88 b — The apse of the chapel. The tooth of the Romanesque accentuated portal is missing

Kapela zasluži našo posebno pozornost. Že njena bežna primerjava z romanskimi podeželskimi podružnicami nam pokaže, da je šlo za kaj ambiciozno oblikovano arhitekturo. Plitka apsida ni le preprosta polkrožna niša v steni, ampak se stopničasto poglobi — motiv, ki ga v našem prostoru sicer poznamo z romanskih portalov, nikjer pa ne naletimo nanj pri absidah. Na črti, kjer valjasti del apsido preide v sferično polkupolo, obteka apsido profilirana kamnitna greda, medtem ko sta zdaj na mestih, kjer sta bila sprva nameščena kapitela, enostavni opečni plombi. Z likovnega vidika pa poleg opisanih elementov zasluži pozornost še ena nadrobnost. Levo in desno od okenca v osi apsido naletimo na dvojne okroglih odprtini z zunanjim premerom okoli 20 cm. Odprtini ali boljše svetlobna okulusa se proti sredini z obeh strani konično zožujeta, tako da sta sredi stene odprtini široki le še okoli 10 cm, tu pa sta tudi ležišči za nekdanji šipi. Na motiv tovrstnih okulusov posebej opozarjam, saj jih v tej obliki ne poznamo v vsem slovenskem gradivu, govorita pa tako kot stopničasto poglobljena apsida in obe okenci visoko vrh vzhodne stene o neki kvaliteti, ki je v našem romanskem gradivu, če pri tem odštejemo monastično arhitekturo in nekatere druge grajske kapele, povsem izjemna.

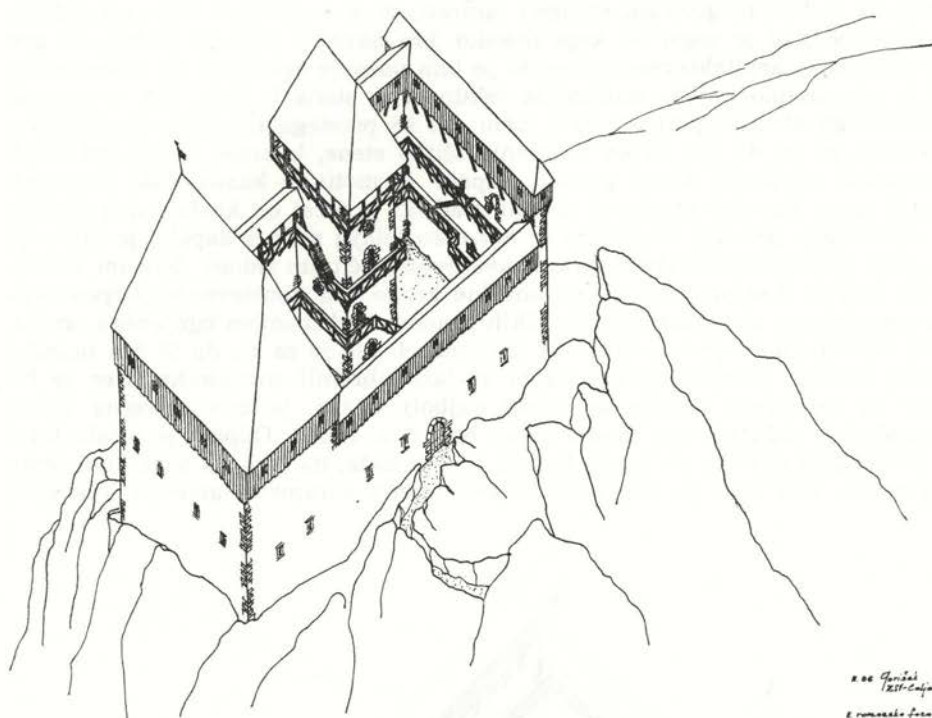
Iz povedanega razberemo, da je bila obrambno najbolj izpostavljena južna stena grajskega oboda nekdanj prosta. Kot izziv se je zato že od vsega začetka postavljalo vprašanje, kako je bila oblikovana. Uganko je pomagalo razrešiti srečno naključje. Ko so na ustreznem mestu vzhodne stene delavci odstranili

omet, da bi bilo mogoče zid statično sanirati, se je v debelini zidu pokazal šiv iz klesancev, ki je segal od kapi nekako 3 m navzdol. Bilo je očitno, da gre za vogal neke arhitekturne prvine, ki je bila pozneje opuščena ali uničena, saj se je neposredno na šiv naslanjala sekundarna stena iz časa, ko so znotraj romanskega obzidja pozidali tudi južni del še prostega dvorišnega prostora. Pokazalo se je, da gre za šiv nekdanje ščitne stene, kakršne doslej pri naših romanskih gradovih nismo poznali, čeprav je motiv v kastelološki literaturi dovolj znan. Prvotni regularni obodni grad, ki je torej od kraja poleg obzidja in skromnega palacija obsegal le še nekoliko mlajši stolp s kapelo, je bil torej na svoji najbolj izpostavljeni strani zavarovan s ščitnim zidom, debelim 1,85 m, ki je vsaj za 3 m presegal višino obzidne krone. Ob upoštevanju perpendikularnega sistema obrambe srednjeveških gradov pred izumom ognjenega orožja, dobi takšen zid svoje opravičilo in svoj smisel. Šlo je za to, da bi bili branilci gradu kolikor mogoče visoko, da bi se laže ubranili sovražnika. Ker je bil prav na tej strani dostop do gradu najbolj zložen, je bila ustrezna višina obrambnega zidu na tem mestu toliko bolj pomembna. Odprto je ostalo torej le še vprašanje, kako so ta zid branili in vse kaže, da smo na sledi tudi temu odgovoru. Vrh zidu je bila pač urejena lesena obrambna galerija, dostopna

Sl. 89. Grajsko jedro — I. romanska faza. Grad sestavljata obzidje s ščitnim zidom (visokim plaščem) in palacij (arhiv ZSV Celje, dipl. arh. Dunja Gorišek)

Fig. 89 — The castle nucleus — the 1st Romanesque phase. The castle consists of the circular wall with a fortification wall and the palatium (the archives, I. M. C. of Celje, by ing. arch. Dunja Gorišek)

Sl. 90. Grajsko jedro — II. romanska faza. Palaciju se pridruži stolp s kapelo

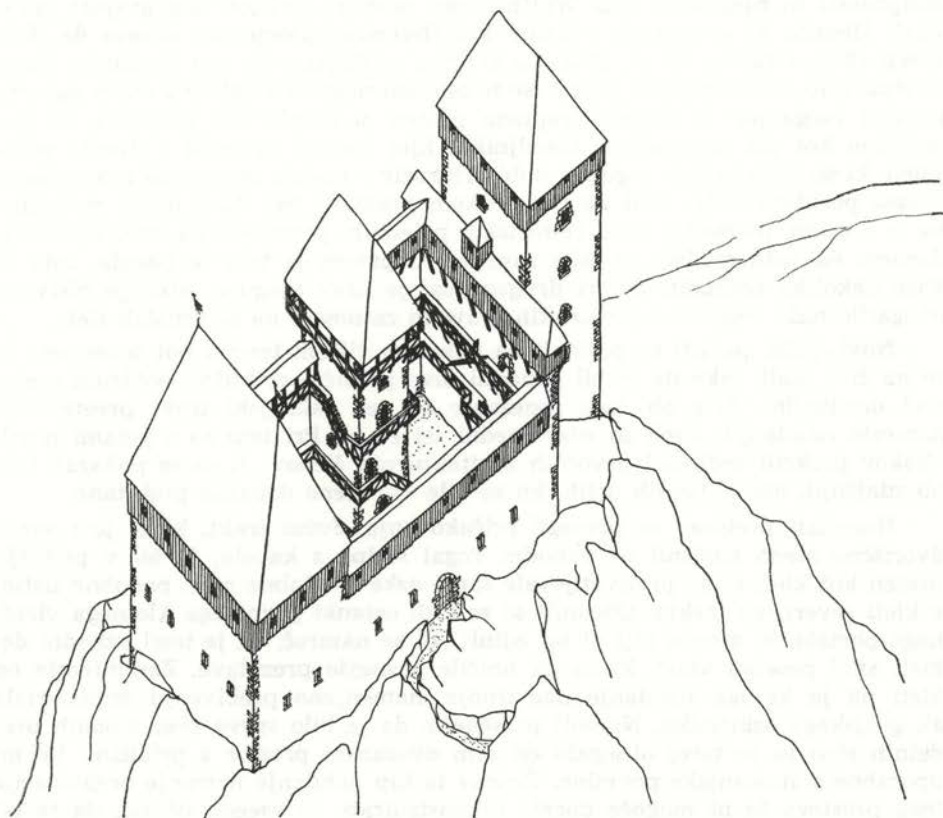
Fig. 90 — The castle nucleus — the 2nd Romanesque phase. The tower and the chapel join the palatium

z obrambnega hodnika na notranji strani obzidja in nato skozi stopnice, urejene v zidu, ki so držale na vrh, na galerijski podest. Ostanki ali sledovi teh stopnic, skriti za komaj 10 cm debelo steno iz lehnjakovih plošč na notranji strani vrhnjega dela južnega zidu tik ob pozneje prebitem baročnem oknu, so zdaj zazidani in jih zaradi statičnih pomislekov zaenkrat še ni bilo mogoče odpreti.

Sistem grajske obrambe je torej potekal v treh ravninah. Prva ravnina so bili v višini etaže urejeni notranji obrambni hodniki ob delno še ohranjenih in vidnih strelnicah, druga ravnina so bili notranji hodniki ob zidni kroni, tretja ravnina obrambe je bila lesena galerija vrh ščitnega zidu na jugu, ki je varoval grajske stavbe, pozidane na zavetni strani grajskega oboda.

Ščitni zid pa, kakor se je pokazalo pozneje, pri naših gradovih ni bil izjemen. Nastopa tudi na prvotnem celjskem gradu, kjer je bila cezura iz zidanih ogelnikov v severni steni grajskega jedra sicer že dolgo znana, a je na takšno interpretacijo pomislil šele ing. Dušan Kramberger, ki se zadnja leta intenzivneje posveča preučevanju celjskega gradu in skuša povezati dosedanja kastelološka in arheološka spoznanja. Podoben ščit srečamo na gradu Hmeljnik, le da tu ne zavzema celotne širine izpostavljene vzhodne stene, ampak le njen osrednji del.

Obstoj ščitnega zidu in njegove obrambne opremljenosti pa s tem še ni do kraja razložen. Na podsreškem gradu smo žal zamudili priložnost, da bi na zunanji južni steni v vrhni etaži pod ščitnim zidom poiskali eventualne sledove tramovnic, ki bi opravičile oceno, da je pod obrambno galerijo etažo niže obstajal morda še dodatni zunanji obrambni hodnik. Na že omenjenem Vivšniku, ki sicer ni imel ščitnega zidu, je v razvalini še danes mogoče slediti ohranjene tramovnice kar v dveh ravninah, ki ustrezajo vrhnjima etažama romanskega palacija. Zunanja obrambna hodnika sta bila na Vivšniku samostojno dostopna iz notranjščine gradu skozi portala, ki sta še ohranjena. Primerjava s celjskim gradom je pokazala, da je bila tu situacija podobna. Zazidani romanski portal v tretji etaži zahodne stene, ki smo ga nekdanj šteli za prvotni, le po lestvi dosegljivi grajski vhod, se je namreč pokazal kot dostop na zunanji obrambni hodnik, ki je potekal pod galerijo vrh ščitne stene.

2.00
 1957 - C. G. G.
 3. romaneska faza

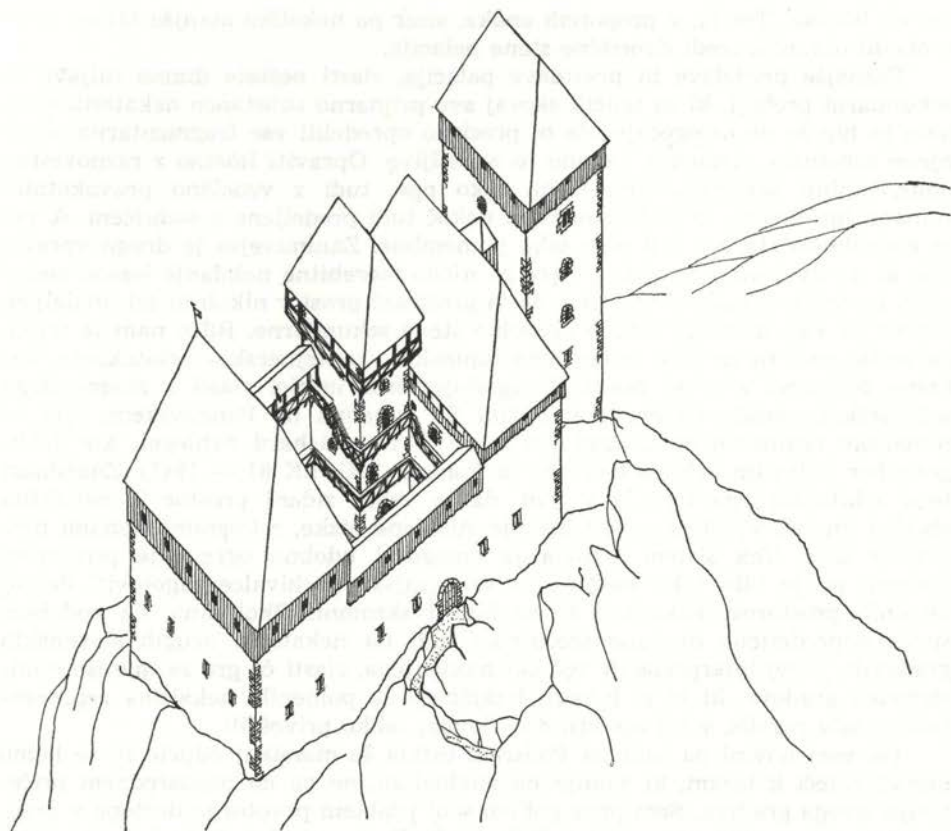
Sl. 91. Grajsko jedro — III. romanska faza. Pred ščitnim zidom postavijo bergfrid
 Fig. 91 — The castle nucleus — the 3rd Romanesque phase. The Bergfried is erected in front
 of the protecting wall

Ugibanju naj ostane prepuščeno, kdaj so k opisani zasnovi na podsreškem gradu prizidali stolp — bergfrid, čeprav vse kaže, da je nastal prej kot drugi, južni romanski palas. Sklep je na dlani. Ko so eliminirali ščitni zid, je moral njegovo dotakratno obrambno vlogo prevzeti neki drugi objekt; v našem primeru je bil to že znani bergfrid, v katerem smo sprva videli zametek podsreškega gradu. Kajpak velja takoj dodati, da tu očitno ne gre za posebno velike časovne razpone, saj so razvidni romanski arhitekturni členi v stolpu na moč podobni sorodnim arhitekturnim členom v drugih delih gradu — računati moramo torej kvečjemu s časovnim razponom nekaj desetletij. Vendar pa je pozidava tega stolpa, ki je bil nekoč po vsej priliki za etažo višji, sprostita prostor v južnem delu obzidanega areala za drugo namembnost.

Spomnimo se zdaj še enkrat vira iz leta 1213, ko se grad kot *castrum Herberch* prvič omenja. V listini se podobno kot pri Hmeljniku leta 1223 (Kos, Gradivo V, št. 376) omenja več ljudi, ki naj bi tu prebivali. Poleg ministeriala Hiltpranda in njegovega sina Wolfhardusa nastopa namreč tudi grajski upravitelj Henrik, ki se omenja v listini kot *Heinricus procurator domus de Herberch* (Kos, Gradivo V, št. 212). Če k temu prištejemo še vse družinske člane in služinčad, se brž ovemo, da za vse te ob času nastanka listine v enem samem, povrhu vsega pač le enonadstropnem palasu ni moglo biti prostora. In res, podobno kot pri romanskem Hmeljniku, kjer imamo opraviti z dvema palasoma, ki se jima je šele v gotski dobi pridružil v vogalu severnega romanskega palasa pozidani stolp, tudi na podsreškem gradu v tem času lahko govorimo ne le o enem, marveč o dveh romanskih palacijah, prvotnem na severu, sekundarnem na južnem delu grajske zasnove. O prvem je bila že beseda, zato se kaže nekoliko pomuditi še pri drugem, saj je prav njegovo odkritje bistveno obogatilo našo vednost o romanskih grajskih zasnovah na slovenskih tleh.

Novi, južni palacij so pozidali na nekoliko višjem terenu kot severnega in to na živi skali, tako da je bil pohodni nivo pritličja približno poldrugi meter nad današnjim. Šele ob času renesanse so ves palacijski trakt preetažirali, namesto nekdanjih dveh so zdaj uredili tri etaže. Pri tem so s petami novih obokov prekrili večji del prvotnih arhitekturnih členov; ti so se pokazali šele ob zdajšnjih obnovitvenih delih, ko so bile vse stene dodatno preiskane.

Rezultati preiskav so preseglj pričakovanja. Južni trakt, ki se je s svojo dvoriščno steno naslonil na zahodni vogal stolpa s kapelo, je bil v pritličju urejen kot klet, ki so jo osvetljevale same ozke svetlobne reže, podobne tistim v kleti severnega trakta. Ohranili so se tudi ostanki prvotnega kletnega vhodnega portala, ki morda niti ni bil edini; zdi se namreč, da je imel vzhodni del kleti svoj posebni vhod, ki so ga uničile poznejše prezidave. Zanimivejše od kleti pa je kajpak nekdanje nadstropje, namenjeno prebivanju ministeriala ali grajskega oskrbnika. Najbolj preseneča, da je bilo sprva brez zidanih predelnih sten in je torej obsegalo en sam dvoranski prostor s približno 154 m² uporabne stanovanjske površine. Čeprav ta hip nekdanje notranje organizacije tega prostora še ni mogoče docela rekonstruirati, je vseeno očitno, da je bil izjemno bogato opremljen. Na njegovi ožji, vzhodni stranici smo našli biforo, predeljeno s stebričem. Njegov glavič je okrašen s plitkim ornamentalnim reliefom, ki omogoča datacijo bifore v čas okoli leta 1200. Stebrič opira kamnitno ploščo z dvema polkrožnima izrezoma, sredi katere je spet izklesan okrogel okulos, soroden okulosoma v steni apside, kar kaže, da je bila pri zidavi kapele

» 00 Peričnik
1931-32
romanako faza

Sl. 92. Grajsko jedro — IV. romanska faza. Znotraj obzidja pozidajo na južni strani drugi romanski palacij

Fig. 92 — The castle nucleus — the 4th Romanesque phase. Inside the walls, on the southern part, the second Romanesque palatium was built

oziroma njene apside na delu ista stavbarsko-kamnoseška delavnica kot pri zidavi južnega palasa. Gre za prvo tovrstno odkritje v našem grajskem gradivu, ki opozarja, da grajskih stavb še daleč ne kaže obrnavnavati kot neke zgolj utilitarne arhitekture, ampak da imamo tudi tu opraviti s slogovnimi, umetnostnimi hotenji, ki so se kajpak najprej izrazila v kapeli, potlej pa v najimennitnejšem profanem prostoru grajskega sestava, v veliki viteški dvorani.

Opisana bifora v dvorani ni bila edina. Meritve ohranjenih sestavin romanskih arhitekturnih členov v stenah sobane so pokazale, da se je prostor odlikoval še z dvema podobnima biforama. Prva, v svojih merah praktično povsem identična z biforo v vzhodni steni, se je na severni strani dvorane odpirala v sosednjo kapelo. Grajska gospoda je potemtakem lahko kar iz bivalnega prostora spremljala verske obrede, običaj, ki se je ponekod na gradovih ohranil

vse do baroka. Tretja, v proporcih enaka, sicer pa nekoliko manjša bifora se je v obodu ohranila sredi dvoriščne stene palacija.

Poznejše predelave in prezidave palacija, zlasti neštete dimne tuljave in sekundarni preboji, ki so uničili skoraj svo primarno substanco nekaterih sten, nam ta hip še ne omogočajo, da bi precizno opredelili vse fragmentarno ohranjene romanske elemente. Le eno je zanesljivo. Opraviti imamo z raznovrstno oblikovanimi arhitekturnimi členi, tako npr. tudi z vzdolžno pravokotnim romanskim oknom, ki je bilo nemara nekoč tudi predeljeno s stebričem. A vse te nadrobnosti ta hip niti niso tako pomembne. Zanimivejše je drugo vprašanje, ki ga dvorana nakazuje — gre za njene morebitne nekdanje lesene sestavine. Le težko si namreč mislimo, da ta prostrani prostor nikoli ni bil predeljen, čeprav so vse današnje zidane predelne stene sekundarne. Bliže nam je misel, da je šlo tudi tu za tako imenovano lupinsko, »kontejnersko« arhitekturo, kakršno poznamo v njeni pozni, že zgodnjegotski inačici zlasti z znamenitega salzburškega gradu Goldegg v bližini St. Johanna na Pongavskem, kjer so romanske reminiscence še hudo prisotne (Prim. Richard Schlegel, Ein frühgotischer Palas im Schloss Goldegg in Pongau. MGSLK 81 — 1941). Značilnost tega arhitekturnega tipa je v tem, da je veliki zidani prostor le nekakšna obodna lupina, v kateri so kot satovje stisnjene nizke, z lesenimi stenami predeljene izbe. Tak sistem satovja je omogočal udobno ogrevanje prostorov, obenem pa je bilo tako mogoče za vse grajske prebivalce zagotoviti dovolj bivalnih prostorov, kakorkoli že so bili ti skromni. Okoliščina, da podobne, sprva nepredeljene dvorane srečujemo tudi na nekaterih drugih slovenskih gradovih, je tej interpretaciji več kot naklonjena, zlasti če gre za manjše ministerialne gradove, ki bi si luksuz, kakršnega je pomenila nekakšna reprezentančna sala regalis, v tej zgodnji dobi komaj lahko privoščili.

Ob vsej novini pa tudi na Podsredi ostaja še marsikaj odprto in se bomo morali zateči k teзам, ki slonijo na analogijah, ne pa na neposrednem pričevanju živega gradiva. Sem prav gotovo sodi problem prvotnega dostopa v grad. Znano je, da so bili na srednjeveških gradovih neposredni dostopi vselej posebej zavarovani, vendar se je njihova vloga ob uvedbi ognjenega orožja, ki je zamenjalo dotedanje napadalne stroje, bistveno spremenila. Tako so že ob koncu srednjega veka prišli pod udar modernizujočih prezidav, čeprav tudi niso povsem izginili.

Prvotni vhod v romansko grajsko jedro se je fragmentarno ohranil na gradu Lož, kjer je bil urejen v južni steni obzidja, obdajajočega notranje grajsko dvorišče. Danes je dostop do portala nasut, tako da se mu lahko brez večjega truda približamo, nekda pa je bil dokaj visoko nad zunanjo hodno površino in le stežka dostopen. Podobno je bil urejen dostop v grad Hmeljnik. Tu je ob obod grajskega jedra na južni strani prislonjen vhodni stolp, pozidan na živi skali. V pritličju stolpa je ohranjen romanski portal, ki je ostal v rabi tudi še v času baroka in pozneje, vendar ne več kot glavni vhod v notranjščino grajskega jedra, marveč kot pomožni vhod — izstop, ki je povezoval grajsko jedro s kapelo v renesančnem medzidju. Seveda pa je prvobitno podobo ohranil le portal ali boljše njegov kamnitni okvir. Dostop do portala, h kateremu se je bilo nekda treba povzpeti prek dokaj visoke in strmo odsekane skale oziroma po zasekaninah v tej skali, so v baroku olajšali z udobno rampo; prav to je bilo verjetno krivo, da tega povsem avtentičnega romanskega portala v strokovni literaturi doslej še nihče ni omenil.

Če se zdaj vrnemo k Podsredi, je situacija za čuda podobna hmeljniški. Tudi tu imamo na zahodni strani prvotnega romanskega obzidja portal, odprt na zložno rampo, ta pa se spušča proti gospodarskim poslopjem na umetni ravnici pod grajskim jedrom. Današnji portal je sicer novejši, postavljen pa je v osi nekdanjega poznogotskega stopnišnega stolpa. Analogija je na dlani. Če si na podsreškem gradu odmislimo rampo, katere nastanek lahko postavimo v 17. stoletje, je pred nami spet strma, morda kakšnih sedem metrov visoka skala; prek nje se je bilo mogoče, tako kot na Hmeljniku, povzpeti v grad. Za grajske prebivalce to ni pomenilo prehudega napora ali prepreke, drugače pa je bilo za eventualnega napadalca. Vhoda z napadalnimi stroji ni bilo mogoče obvladati, saj se mu niso mogli približati, neposreden napad sovražnikovega moštva pa ni bilo težko odbiti, saj je bil vhod z vrha obzidja ali tudi še kako drugače zanesljivo varovan in branjen.

Podobni analogiji se nam, kar zadeva prvotne grajske vhode, ponujata na gradovih Celje in Vivšnik, pri prvem na severni strani s platoja pod pečino, pri Vivšniku na severni strani tik palasa v današnjem medzidju, ki je kajpak tudi dokaj mlajše od prvotnega romanskega grajskega jedra. Na Podsredi je bil opisani prvotni dostop do grajskega jedra v rabi vse do konca 18. stoletja. Šele po letu 1787, ko je tedanji novi lastnik podsreške gosposčine baron Lazarini stavbo temeljito prezidal, so prebili današnji vhod v grad skozi bergfrid. Takrat so podrli tudi stopnišni stolp ob prvotnem vhodu, ta pa je poslej povezoval le še grajsko jedro z renesančno-baročno gospodarsko stavbo v zahodnem predgradju.

V tem kratkem sestavku, ki naj bi ob primeru Podsrede opozoril na poglobljena razmišljanja o prvotni podobi romanskih obodnih gradov na Slovenskem, kajpak ni bilo mogoče natančneje opredeliti vse problematike, ki se ob vsaki ugotovitvi razpira in postavlja pred raziskovalce vedno nove naloge. Prav tako ni bilo mogoče kompleksneje obdelati vsega gradiva, saj so raziskave še v teku, opravljene pa tudi še niso vse potrebne sonde, tehnične izmere in primerjave. Vendar bo nemara že ta kratki ekskurz v še vedno odprto problematiko naših starejših gradov pokazal, da dana tvarina še daleč ni obdelana in da čaka kastelologe še obilo zahtevnega dela. Tako želi biti sestavek predvsem opozorilo, da lahko pragmatičen konservatorski pristop pri ohranjanju profane fevdalne kulturne dediščine povzroči nepopravljivo škodo, če grad, ki ga skušamo zavarovati pred uničenjem, predhodno temeljito ne raziščemo, saj je znana resnica, da zid, ki smo ga obnovili, izgubi dobršen del svoje pričevalnosti, največkrat pa so prav neznatni, na videz neopazni sledovi v neki steni tisti, ki nam omogočijo pravilno interpretacijo in s tem konservatorsko prezentacijo obravnavane grajske stavbe. Dovolj je, če zanemarimo le tramovnice, ki zaradi raznih prezidav največkrat sploh niso vidne, pa bomo za vselej izgubili dokaze o morebitnem obstoju nekdanjih hurd, utrjenih gnezd, mašikul ipd., s tem pa bomo osiromašili ne le prezentirani spomenik, marveč tudi naše vedenje o grajskih arhitekturah, ki šele v zadnjem času stopajo v ospredje našega zanimanja in naših raziskav.

REKONSTRUKCIJA SLAVOLOKA OPATIJSKE CERKVE V CELJU

Milena Hazler-Papič

RECONSTRUCTION OF THE
TRIUMPHAL ARCH OF THE
ABBATIAL CHURCH AT CELJE

POVZETEK

Prikazan je potek rekonstrukcije od izhodišč, prek arhitektonskih analiz do izdelave projekta in gradbene izvedbe. Zgodnjegotska cerkev je bila pozidana na mestu starejše romanske cerkve in njen slavolok je bil ob barokizaciji v 18. stoletju preklešan. V 19. stol. je bila cerkev regotizirana, v 2. svetovni vojni pa poškodovana. Od leta 1963 so v teku velika sanacijska in konservatorska dela, ki jih rekonstrukcija slavoloka nekako zaključuje. Do te rekonstrukcije smo prišli tako, da smo slavolok najprej projektirali po občutju, nato na osnovi analize in naposled v primerjavi z realnimi merami cerkve. Razlika med vsemi je znašala 15 do 20 cm. Pri profilacijah smo se odločili za proporcionalno povečani obstoječi profil slavoloka v južni ladji.

The course of reconstruction is shown all the way from the starting points and architectural analyses to the elaboration of the project and actual realization. The early Gothic church was built on the site of an older Romanesque church and its arch was recarved during the baroquinization in the 18th century, the church was re-Gothicized and then damaged during World War II. Since 1963, extensive sanitation and conservation works have been carried out, and the reconstruction of the triumphal arch is in a way a conclusion of these works. It was obtained in such a manner that the arch was primarily projected according to our feeling of how it should look, and then also on the basis of analysis and finally by comparing it to the real size of the church. The difference among all of these was 15—20 cm. At the profilation work, we chose the proportionally enlarged existing profile of the arch in the southern nave.

Stavbni razvoj in kronološko zaporedje posegov v Opatijski cerkvi

Opatijska cerkev sv. Danijela v Celju je kot pomemben spomeniški objekt že dolgo predmet umetnostnozgodovinskih raziskav. Te so razjasnile njen razvoj, ki se nam danes kaže takole:

— Okoli leta 1306 so na mestu starejše romanske cerkve pozidali zgodnje gotsko triladijsko baziliko, ki je v svojem jedru ohranjena v današnji stavbi (vse tri ladje, prezbiterij, zvonik).

— Okoli 1400 so podrli sklep severne ladje in na njegovem mestu prislonili k prezbiteriju kapelo sv. Treh kraljev, ki je pozneje postala kapela Žalostne Matere Božje.

— V začetku 15. stol. so odstranili lesene ladijske stropne in vse tri ladje obokali.

— V 16. stoletju so na južni strani prizidali k cerkvi zakristijo, obenem pa prezbitერიj in Marijino kapelo obdali z vencem opornikov.

V začetku 18. stol. so prizidali k cerkvi severno in južno kapelo v baročnem slogu.

— Sredi 18. stol. so cerkev barokizirali: gotski prezbitერიj so znotraj polkrožno zaoblili, v kapeli ŽMB so šilastoločna okna zamenjali z baročnimi, na zvoniku so namestili čebulasto kapo.

— Po požaru leta 1798 so cerkev in stolp na novo prekrili in prejšnji gotski glavni vhod (portal) nadomestili s sedanjim.

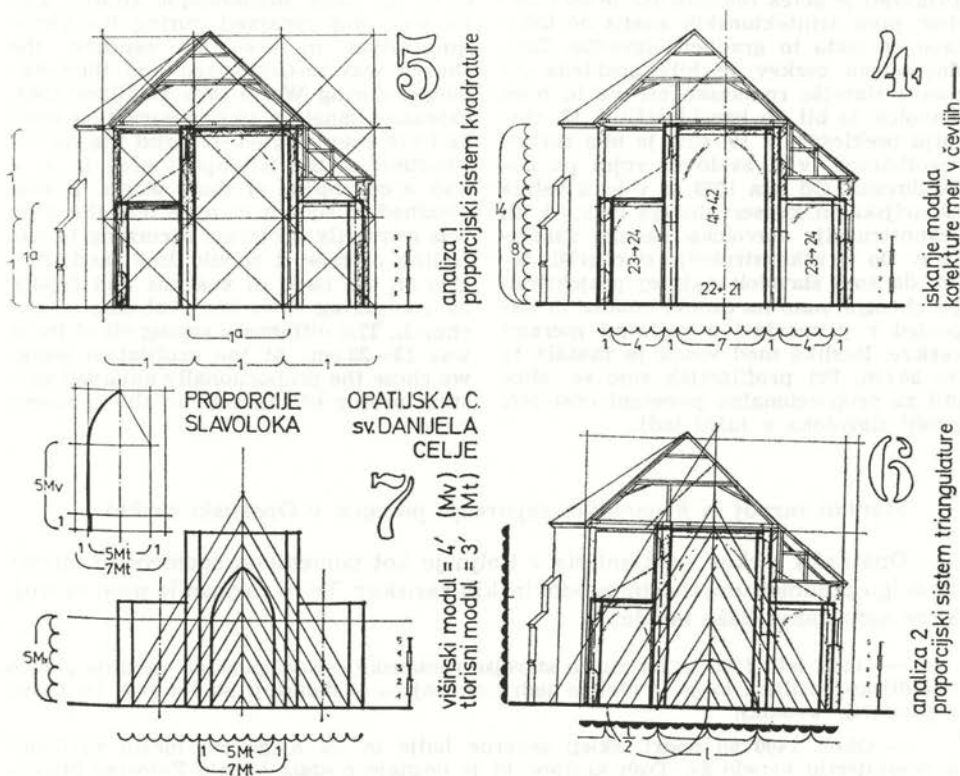
— V 19. stol. so cerkev regotizirali. Najprej so regotizirali kapelo ŽMB. Leta 1877 so povišali in v gotškem slogu prezidali zvonik. V začetku 20. stol. so v gotškem slogu povečali zakristijo.

— 1935 so restavrirali cerkveno notranjščino pod strokovnim vodstvom dr. Frančeta Steleta. Na obokih ladje in prezbitერიja so odkrili freske.

— 1945 so bombe porušile severno kapelo, ki je več niso obnovili. Cerkev je dobila na severu nov stranski portal v gotškem slogu.

— 1963—1969 kompleksna sanacija in restavracija stavbe z mnogimi novimi umetnostnimi odkritji.

— 1970—1982 nadaljevanje raziskav. Restavriranje poslikave na severni steni prezbitერიja, v zaključku južne ladje in delu srednje ladje. Rekonstrukcija gotških okenskih ostenij in služnikov v prezbitერიju. Rekonstrukcija slavoloka.

Sl. 93. Proporcijiska in modularna analiza: grafične priloge

Fig. 93 — Proportional and modular analysis: graphical annexes

Rekonstrukcija slavoloka

Ko je bila v letih 1978—1979 dokončana rekonstrukcija arhitekturnih členov v notranjščini prezbiterja, se je ob prelivanju obstoječih površin in oblik v prvotne, gotske, pokazal kot velika stavbna rana odtolčen gotski slavolok, ki je kot posledica barokizacije potekal v širini 30 cm od zidu in oboka v ladji. O njegovih prvotnih dimenzijah (razen debeline?), oblikah in profilaciji ni bilo nikakršne dokumentacije, razen stilnih analogij. Kljub temu je bila v jeseni leta 1978 izražena želja za njegovo obnovo v prvotnih razmerjih.

Prvi rekonstrukcijski načrt

Pred nalogo rekonstrukcije gotskega slavoloka se je pokazalo, da ni nobenih prijemljivih receptov o projektiranju v gotskih formah. Poleg tega je poseben problem predstavljalo projektiranje v Opatijski cerkvi tudi zaradi tega, ker je ta doživela več stavbnih in stilnih faz, ki so bile v formah in razmerjih še krajevno (lokalno) pogojene. Stil je prihajal v provinco že v nekoliko manj strogi obliki, kar je pogojeval časovni in prostorski odmik.

Prvi rekonstrukcijski projekt za slavolok je bil zato narejen po občutju in opazovanju, ter primerjavi prostorskega odnosa slavoloka do ladje in prezbiterja v obstoječih istodobnih cerkvah. Rezultat projekta je bil dovolj določen gotski lok, s sprejemljivo obliko in prostorskimi odnosi, ki je bil sprejemljiv tudi z vidika umetnostne zgodovine.

Proporcijska analiza

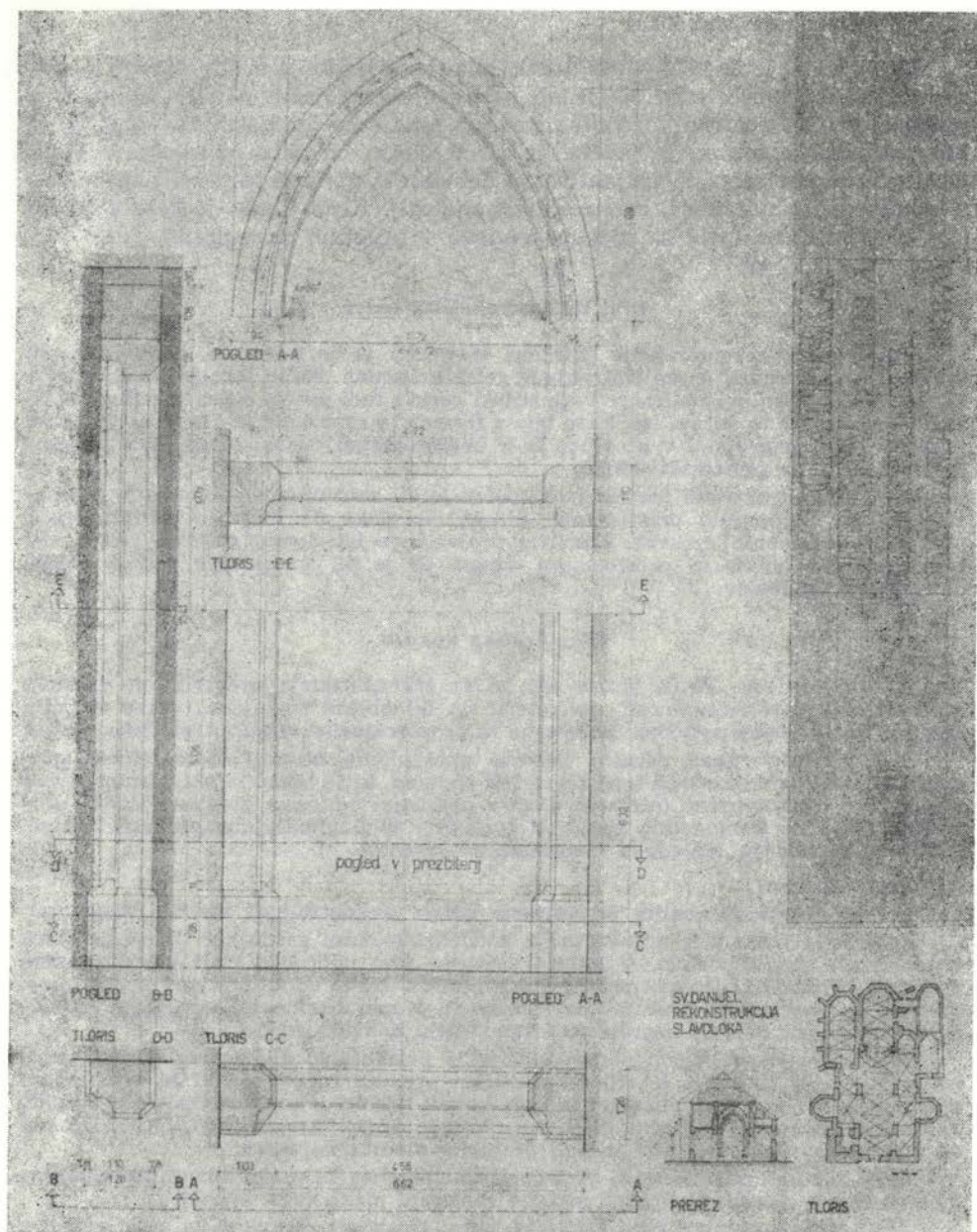
Po predlogu dr. Petra Fistra naj bi se rekonstrukcija preverila po zakonih modularnosti proporcionalnosti, po katerih je bil objekt Opatijske cerkve v Celju zgrajen. Za to je bila potrebna modularna in proporcionalna analiza Opatijske cerkve.

Pojem modularnosti pomeni časovno uporabljeno mersko enoto, pojem proporcionalnosti pa odnos med temi merskimi enotami, ki se lahko izraža planimetrično (ploskovno), volumetrično (protorsko), ali s posebnim odnosom planimetričnega proporcionaliranja do iracionalnih števil. V analizi je bila uporabljena predvsem planimetrična metoda in metoda z iracionalnim odnosom.

Potek analize:

1. Pred začetkom analize je potrebno dobro prekontrolirati metrski iznos mer.
2. Metrski iznos mer pretvorimo v istodobni (v času gradnje v tistem prostoru uporabljeni) merski sistem. V našem primeru smo uporabili stari merski sistem z enoto 1 čevlj (') ki je enak približno 0,316 metra. Na to enoto pretvorimo vse mere. Pri tem se že pojavijo prve razlike, predvsem v merah zidovja, kar lahko opazujemo z zobom časa in neprekontrolirano večjo količino ometa.
3. V tako popravljenem posnetku objekta poizkušamo z odnosom do iracionalnega števila. V gotiki je to trikotnik, sistem projektiranja v gotiki je zato sistem triangulature. Pri prvem poizkusu je ta trikotnik izpadel iz prereza Opatijske cerkve, kar se je pokazalo v severni ladji, kjer odreže linijo tal pri dveh čevljih in pol od zunanega zidu. Preveriti je bilo potrebno modularno mero.
4. Po zakonih modularnosti in proporcionalnosti se da vsako umetniško narejeno delo izraziti v merah, ki so med seboj v razmerju malih celih števil.

Analiza pod številko 2 je pokazala, da v Opatijski cerkvi to ni bilo izraženo, če upoštevamo enostavno pretvorbo na stari merski sistem. Meri 3 in 12 bi nakažovali modularno število 3. Mere 22 (čevljev), 23 in 41 pa popravimo na 21, 24 in 42. **Tako dobimo modul 3 čevlje.** Tako razliko lahko pojasnimo, če upoštevamo prostorsko odmaknjenost (provincialnost) Opatijske cerkve. (Druga razlaga bi bila — nepravilno izbran istodobni merski sistem, vendar za sedaj v analizi vztrajamo na izbranem čevlju).

Sl. 94. Projekti: načrt rekonstrukcije slavloloča (M. Papič, dipl. ing. arh.)

Fig. 94 — Projects: a reconstruction plan of the chancel arch (by M. Papič, ing. arch.)

V posnetku objekta mere korigiramo na ustrezne modularne izneske in jih preverimo z metodo triangulature.

5. Preverimo še s proporcijским sistemom kvadrature, ki pokaže, da je osna širina srednje ladje enaka višini stranskih ladij in da je višina cerkve trikratnik širine srednje ladje.

6. S proporcijским sistemom triangulature preverimo odnos širine objekta do njegove višine, razmerij stranskih ladij do srednjetrošorsko in višinsko. Ta odnos po tej analizi ni povsem čist, saj nastopajo razlike približno za dimenzijo 1 modula v višini glavne ladje in vrhom odgovarjajočega enakostraničnega trikotnika.

Sinteza

7. Glede na rezultate modularne in proporcijske analize, poskušamo določiti modularne mere, razmerja in prostorski odnos slavoloka do ladje in prezbiterja. Po dosedanjih analizah imamo na razpolago samo določene orientacijske točke. Te so:

— Širina slavoloka naj bi bila 1 M ($3' = 94,8$ cm).

— Baza slavoloka (ali jo je imel?) naj bi se tlorisno proporcionalno razširila za 3" (palce).

— Pri določanju višine baze pa nam je bilo od vsega začetka vodilo 1,26 cm visoka baza služnika v prezbiteriju, pri stiku ostanka desne slavoločne stene s prezbiterijem. To mero smo uporabili tudi sedaj, še posebno, ker je njen iznos enak 4' (čevljem). Poševen prehod širine baze slavoloka, ki znaša 3' 3", v širino slavoloka, se izvrši na višini 4' 4" od tal. Ravno ponavljanje te mere, števila 4, nas je navedlo na misel, da se **višinski modul cerkve razlikuje od tlorisnega in da znaša 4' (čevlje)**.

Ob tej verjetno utemeljeni domnevi, pa se nismo lotili ponovne analize s predpostavko dveh modulov, ampak smo to predpostavko uporabili samo v projektiranju slavoločnih razmerij.

Slavolok po rezultatih modularne in proporcijske analize

Razmerje slavoloka je enako $5 M_t : 5 M_v +$ višina enakostraničnega trikotnika s stranico $5 M_t$ (iracionalno število).

M_t = tlorisni modul, M_v = višinski modul.

Slavolok s takimi razmerji se ujema s proporcijško analizo sistema triangulature. Enakostranični trikotnik, ki ima vogale na osnovnici prereza postavljene v simetrali stranskih ladij, s svojim vrhom določa višino slavoloka v srednji ladji.

To nam do neke mere potrjuje pravilnost našega postopka in še posebno domnevo o dveh modulih.

Analiza ni bila delana z namenom, ugotavljati produkcijsko kompozicijo celotne stavbe, čeprav bi bili rezultati take analize vsekakor dobrodošli, ampak smo poskušali skozi analizo prereza ob slavoločni strani, ugotoviti zakonitosti gotskih proporcij v Opatijski cerkvi.

Parcialen rezultat parcialne analize smo uporabili pri načrtovanju rekonstrukcije slavoloka.

Da bi ugotovili, koliko smo pri naših iskanjih hodili po pravi poti, bi bila potrebna celovita planimetrična in volumetrična modularna in proporcijška analiza Opatijske cerkve.

Naslednji od kriterijev pa je vsekakor tudi naša (subjektivna) presoja o vklapljanju »novega« gotskega slavoloka v prostor Opatijske cerkve. Po načrtih za rekonstrukcijo (projekt: Milena Papič, dipl. ing. arh., statika Marija Sovinc, dipl. gr. ing.) je bil izveden v letih 1980—1982.

Izvedba rekonstrukcije

Načrt slavoloka za izvedbo

V prerezu prikažemo variante dobljenih rezultatov. Prvi je slavolok projektiran po občutju. Drugi, ki se nanaša na proporcijško popravljene preze, je slavolok, dobljen po analizi. Tretja je linija slavoloka, dobljenega po analizi

in prenešenega v realne mere Opatijske cerkve. Razlika med zadnjim in projektiranim po občutju je približno 15—20 cm. Ta razlika bi bila po zakonih optičnega zaznavanja zanemarljiva, kajti človeško oko zaznava le napake do 6 ‰, vendar smo prvotni, po občutju projektirani slavolok popravili na mere, ki ustrezajo rezultatom proporcijske analize.

Dimenzije slavoloka so naslednje: Slavolok premošča svetli razpon 4,72 m, peta loka je na višini 6,32 m, njegov vrh se sklene na višini 10,41 m. Slavoločna stena meri 95 cm od zidu ladje, v vrhu pa se poveča na približno 193 cm. Debelina slavoloka znaša 110 cm.

Za profil slavoloka smo izbrali proporcionalno povečani obstoječi profil slavoloka v južni ladji. Čeprav je bil profil prvotnega slavoloka verjetno bogatejši, glede na bogato profilakcijo služnikov v prezbiteriju, pa bi bila izpeljava profila slavoloka iz teh izredno zapletenih oblik, v določeni meri bolj tvegan postopek v smislu približevanja avtentičnosti, kot enostavna ponovitev obstoječega.

Za širino kamnitega dela slavoloka smo določili 55 cm (glede na obliko profila in ostanke prvotnega slavoloka).

Sl. 95. a, b Celje — opatijska cerkev, slavolok pred in po rekonstrukciji

Fig. 95 — Celje — the abbatial church, the chancel arch before and after reconstruction

Izvedba

Slavolok je bil izdelan iz viniškega kamna — peščenca (SR Hrvatska).

Izvedba rekonstrukcije je potekala v naslednjih fazah:

1. Betoniranje temeljev, povezanih s horizontalno vezjo v tleh.
2. Rezanje segmentov slavoloka iz kamnitih kvadrov, klesanje profila in baze. (Kamnoseška dela je izvajala skupina pod vodstvom mojstra Weissa iz Celja.)

3. Ločni del slavoloka je bilo potrebno izdelati po šabloni 1 : 1 in na njej sproti sestavljati izdelane segmente. Sklepni kamen je bil izdelan v enem kosu.

4. Postavljanje slavoloka v Opatijsko cerkev. Na temelje je bila postavljena baza. Vsi kamniti segmenti se povezujejo med sabo z jeklenimi čepki ϕ 25 mm, vsak segment je vezan s stremenom na armaturo (10 jeklenih palic ϕ 16 mm), ki za kamnitim delom poteka v celi dolžini slavoloka. Rekonstrukcijo-postavljanje slavoloka v Opatijsko cerkev, je izvajalo GOP Obnova iz Celja, pod strokovnim (konservatorskim) nadzorstvom Iva Gričarja, gr. tehnika iz ZSV Celje.

5. Za polnilo med obstoječo slavoločno steno in novo konstruiranim slavolokom, je bila uporabljena opeka.

S poslikavo slavoloka (akademski slikar in restavrator Viktor Povše), je bila rekonstrukcija slavoloka v letu 1982 zaključena.

LITERATURA

- T. Kurent: Kompozicija modularnih mer. Univerza v Ljubljani, FAGG, Lj. 1974.
Đ. Petrović: Teoretičari proporcija. Građevinska knjiga, Beograd 1974.
I. Stopar: Opatijska cerkev v Celju. Celjski zbornik 1971, posebna izdaja, Celje 1971.

IN MEMORIAM

Vida Fatur (1909—1985)

Vida Fatur se je rodila 7. aprila 1909. leta v Žužemberku. Svojo izobrazbo je izpolnila s štirirazredno meščansko šolo in z enoletnim trgovskim tečajem, pozneje pa je naredila še poseben strokovni izpit za dokumentacijo pri Državni službi za občo upravo. Najprej je bila zaposlena kot konturistinja oziroma knjigovodkinja. To delo je opravljala že pred vojno pa tudi po njej, ko je bila zaposlena sprva pri Rajonskem odboru OF rajona II v Ljubljani, nato pa pri Sahovski zvezi Slovenije. Leta 1951 je kot administratorica oziroma tajnica začela delati v tedanjem Zavodu za spomeniško varstvo LRS in tam ostala vse do upokojitve konec leta 1975. Pa še po tem je skoraj štiri leta, nekaj časa celo brezplačno, sodelovala pri urejanju zavodove dokumentacije. Tudi pozneje se je rada odzivala vabilom z Zavoda, še posebno povabilom na ekskurzije. Še spomladi 1984. leta je potovala z nami v Prekmurje in z vidnim veseljem vsrkavala lepote te dežele, predvsem pa uživala ob pogledu na kulturne spomenike. Nemalokrat je razlago strokovnjakov dopolnila s pripombami, ki so se navezovala na posamezne prigode in dogodke iz zgodnejših zavodovih akcij na tej dediščini.

Vida, kot so jo preprosto klicali soedlavci na Zavodu, je bila delavka, ki je z zavzetim in požrtvovalnim delom — to pa ni bilo nikdar časovno omejeno — prešla vse preveč pogoste navade, ki naj bi sicer sodile še v preteklost. Bila je res prava, vestna delavka, ki z globoko zavestjo o osnovnih družbenih vrednotah kroji svojo notranjo odgovornost. Delo ji ni pomenilo teže vsakdanjega dne, marveč ljubezen do lastne notranje izpolnitve. Skratka, pošten odnos do dela, zanesljivost in odgovornost so bile zanjo tiste vrednote, ki so bile tudi, kar je samo po sebi umljivo, njeni neposredni bivanjski členi. Vida je torej preseгла tisto raven, ki je dandanes tolikokrat ovira za dvig človekove morale in osmišljanja oziroma njegove biti. Lahko rečemo, da je bilo njeno geslo, če ga prevedemo v nekoliko pesniško obliko: »Dajati, pomeni bogateti.«

Njeno delo ni posegalo v visoko individualno elementarnost posebej izbrane, ustvarjalne motivike, marveč je bilo usmerjeno v globoko notranjo zavzetost, ki se je izražala v redu, sistematiki in potrpljenju. Vse to pa je bilo povezano z ljubeznijo do včasih tudi preveč monotonega administrativnega dela, ki ga je opravljala.

Poudariti moramo še, da sta jo dolgoletno delo in odlično poznavanje zavodovega arhivskega gradiva oblikovala v pravo zakladnico virov za reševanje primarne in vsakdanje delovne problematike. S tem pa si je pridobila tudi poseben ugled in spoštovanje vseh strokovnjakov v ustanovi, saj so nemalokrat pri njej dobili dragoceno pomoč.

In ko govorimo o ustvarjanju boljšega sveta, se moramo zavedati, da se ga lahko nadejamo le s pomočjo delavcev s takšnimi vrlinami in značajem, kakršne je imela pokojna Vida. Zato spomin nanjo ne more zbledeti.

Marijan Slabe

France Drmaž

Začetek avgusta leta 1985 je v konservatorske vrste zarezal kruto resnico. V nekaj dneh smo izgubili dvoje mož. 7. 8. 1985 smo v Ljubljani pokopali dr. Ivana Komelja, dva dni potem pa je sprejela slovenska zemlja Franceta Drmaža. Njuno delo je bilo dolgo tesno povezano. Oba sta bila, vsak po svojih zadolžitvah in zmožnostih, vneta in požrtvovalna reševalca slovenske kulturne dediščine. Rezultati njunega dela so otipljiva stvarnost, ki bo v ponos sedanjemu in prihodnjim rodovom. S svojim delom sta namreč polagala temelje povojne slovenske konservatorske stroke.

Dr. Ivan Komelj je s široko paletto znanja in poznavanja spomeniških vrednot dolga leta vodil konservatorsko delo na samostanskem kompleksu v Kostanjevici na Krki in s tem praktično utemeljil silnice za njegov nadaljnji obstoj. Ob njem pa se je razvijal, izvajal in vodil vsa konservatorska gradbena dela France Drmaž; z drugimi besedami, uresničeval je spomeniškovarstvene zahteve in načela. Drmaž je bil mnogo let duša vseh izvedbenih del pri obnovi kostanjeviškega samostanskega kompleksa in ni mogoče tajiti, da je ta veliki

objekt tako popolno in skladno vstajal iz ruševin nemalo prav po njegovi zaslugi. Svoje delo pri tej evropsko znani kulturni vrednoti se mu je posrečilo tako izpopolniti, da je kmalu postal tudi vodja gradbenih posegov pri konserviranju stare cerkvene arhitekture v Pleterju, gotske cerkve v Sentrupertu, brestaniškega gradu itd.

Njegov nasvet je bil povsod dobrodošel. Visoko izobraženi strokovnjaki-teoretiki so radi prisluhnili njegovim modrim mislim in sledili njegovim pretehtanim in s prakso povezanim predlogom, pa naj je šlo za popravilo večje stavbe ali zgolj za posamezne detajle. Rečemo lahko, da je bil France Drmaž ne samo izjemno naravno nadarjen, ampak je tudi imel izredno tankočuten posluh za kulturno dediščino in spomenike, kakršnega je razvijajoče se spomeniško varstvo nadvse potrebovalo.

Ali se torej smemo čuditi, da je vest o njegovi smrti v konservatorskih krogih tako žalostno odjeknila, ko pa je bil spremljevalec skoraj vseh danes vodilnih slovenskih konservatorjev starejše generacije? Naj te skromne besede spomina, ki sicer ne morejo zajeti celotne podobe umrlega, ne izzvene samo kot preprosta zahvala za njegovo požrtvovalno pionirsko delo pri reševanju kulturne dediščine. Z njimi naj izrazimo priznanje, s katerim je človeku in njegovemu delu dan pravi smisel.

Zapišemo lahko, da je življenje Franceta Drmaža težilo prav k smotrom, ki izvirajo iz temeljnih človeških vrednot. Med njimi pa je bila na vidnem mestu skrb za ohranjanje kulturnih dobrin, ki so ena izmed nenadomestljivih prvin narodove identite.

Marijan Slabe

Vlado Mađarić (1915—1985)

Lepega sončnega pomladnega dne 1985. leta smo v domačem kraju Ludbregu na Hrvaškem k večnemu počitku položili profesorja Vlada Mađarića, enega izmed utemeljiteljev povojne jugoslovanske spomeniškovarstvene dejavnosti.

Že v študentskih letih se je V. Mađarić pridružil naprednemu gibanju in bil predsednik študentskega združenja Svjetlost ter urednik mladinskega

časopisa Glas omladine. Kot osebnost, izoblikovana v revolucionarnem duhu, se je pridružil tudi narodnoosvobodilnemu gibanju; v njem je prav zaradi številnih izkušenj in spoznanj postal pomembna oseba v partijskem krogu in v Glavnem štabu NOV in PO Hrvatske. Konec vojne je dočakal z visokim vojaškim činom.

Po osvoboditvi je najprej postal pomočnik predsednika Komiteja za kulturo in umetnost vlade FLRJ v Beogradu, pozneje pa je bil krajši čas pedagog na Novinarski diplomatski visoki šoli. Od tam je prešel k varovanju kulturne dediščine, kateremu je ostal zvest do smrti. Najprej je vodil Jugoslovanski inštitut za varstvo kulturnih spomenikov v Beogradu, nato je bil do upokojitve direktor republiškega Zavoda za varstvo kulturnih spomenikov Hrvatske. Vendar je bilo jedro njegovega delovanja in kvalitetnih rezultatov osredotočeno na čas dela na inštitutu, saj so bile tedaj izvedene spomeniške akcije, ki imajo še danes mednarodni pomen. Ne da bi se držali kronološkega zaporedja, naj najprej omenimo sodelovanje pri obnovi cistercijske arhitekture v samostanskem kompleksu v Kostanjevici na Krki, potem reševanje stenskega slikarstva v Sveti Sofiji na Ohridu in samostanu Morači ter mozaičnih kompleksov v Poreču, Pulju in Herakleji (kjer so bile opravljene tudi arheološke raziskave), nadalje raziskovanje in zaščito peške patriarhije in Gamzigrada, raziskave v svetogorskem samostanu Hilandar, proučevanje Starega Trga pri Ozlju, starega Bara, urbanističnih celot Hvara, Dubrovnika, Trogira, Motovuna in Prizrena, konservatorske posege v Lepoglavi ipd.

Že ta široko zastavljeni program del na naštetih pomembnih spomenikih in spomeniških celotah priča o izjemni osebnosti Vlada Mađarića, ki je bil prav gotovo ena izmed gonilnih sil razvoja spomeniškega varstva v Jugoslaviji, zlasti tam, kjer je bilo to najbolj nujno in pereče.

Kot zelo razgledana, temeljita in študijsko usmerjena oseba se je poglobljal tudi v teorijo spomeniškega varstva, o čemer priča njegova bibliografija. Ne moremo tudi mimo tega, da se je bodisi z referatom ali pa s svojimi prenikavimi in razsodnimi razpravami udeleževal vseh pomembnejših posvetov v Jugoslaviji, na katerih sta se oblikovali naša poveljna teorija in praksa varstva kulturne dediščine, in jih je nemalokrat tudi sam organiziral. Predvsem so bile opazne njegove kritične ocene načina reševanja spomeniške dediščine, v katerih se je pogosto zelo ostro odzival na improvizacije pri obnovi spomenikov in nakazoval temeljne smernice za pravilno delo. Celosten pogled na varstvo in reševanje te dediščine pa se kaže tudi v njegovem odnosu do strokovnih kadrov, za katere se je močno zavzemal, da so se lahko izpopolnjevali na različnih ustanovah doma in v tujini. Štejemo ga lahko za doslednega borca sodobne spomeniškovarstvene dejavnosti, ki je počasi napredovala do današnjih rezultatov, in ti so v svoji osnovni zamisli tudi sad njegovih prizadevanj. Poslednje besede pa potrjujejo tudi pravilnost ocene njegove osebnosti, ki smo jo izrekli že na začetku.

Marijan Slabe

PRELIMINARNA POROČILA O KONSERVATORSKIH IN DRUGIH RAZISKAVAH PRELIMINARY RESEARCH AND WORK REPORTS

Arheološka izkopavanja in dediščina

Avtorji:

- A. P. — dr. Andrej Pleterski, Iza ZRC SAZU, Lj.
 A. V. — Andrej Valič, Gor. muz. Kranj
 A. Vo. — Alenka Vogrin, ZSV Celje
 B. K. — Borut Križ, ZVNKD Novo mesto
 B. Ke. — Branko Kerman, Ljubljana
 B. R. T. — Barbara Ravnik-Toman, Arheol. odd. FF, Lj.
 B. V. — Boris Vičič, LRZVNKD, Lj.
 B. Ž. T. — Beatrice Žbona-Trkman, GM Nova Gorica
 D. B. — Danilo Breščak, ZVNKD Novo mesto
 D. J. — Draško Josipovič, Kranj
 D. P. — Darja Pirkmajer, PM Celje
 D. S. — Drago Svoljšak, GM Nova Gorica
 D. V. — Davorin Vuga, ZSRS VNKD, Lj.
 E. K. — Eva Kocuvan, Ljubljana
 I. P. — Ivan Puš, MM Lj.
 I. T. — Ivan Tušek, ZSV Maribor
 Iv. T. — Ivan Turk, Iza ZRC SAZU, Lj.
 Ja. D. — Janez Dirjec, Ljubljana
 J. H. — Jana Horvat, Kranj
 J. Z. — Jernej Zavrtanik, Nova Gorica
 M. H. — Milena Horvat, Arheol. odd. FF, Lj.
 Ma. B. — Marjan Blažon, NM Lj.
 Ma. H. — Martin Horvat, MM Lj.
 Ma. S. — Marko Stokin, Medobč. zavod VNKD, Piran
 Mi. S. — Milan Sagadin, Zavod VNKD, Kranj
 M. U. — Mehtilda Urleb, Kr. muz. zb., IZRK ZRC SAZU, Postojna
 N. L. — Nuša Logar, NM Lj.
 N. O. — Nada Osmuk, ZVNKD Nova Gorica
 Ra. B. — Rastko Božič, Novo mesto
 S. C. — mag. Slavko Ciglencečki, Iza ZRC SAZU, Lj.
 S. P. — Stanko Pahič, PM Maribor
 T. K. — Tone Knez, DM Novo mesto
 Ti. K. — dr. Timotej Knific, Arheol. odd. FF, Lj.
 T. Sch. — Tine Schein, Cerknica
 U. B. — Uroš Bavec, Sevnica
 V. K. — Vera Kolšek, PM Celje
 Z. H. — mag. Zorko Harej, ZVNKD Nova Gorica

PALEOLITIK IN MEZOLITIK

REKA, I, 3, Idrija. — Divje babe I. V času od 3. 7. do 27. 7. 1985 smo z ekipo šestih članov pod vodstvom M. Brodarja nadaljevali s sistematičnimi izkopavanji v Divjih babah I. Izkopavanja je sofinancirala ORS Idrija.

Letos smo delali na dveh deloviščih, ki smo ju odprli v letu 1984: poglobili smo čelni izkop med 6. in 10. metrom od

stene do stene; razširili smo poglobitev na pobočju pred jamo.

V poglobljenem čelnem izkopu smo raziskali doslej najbogatejši kulturni horizont E in našli 40 odbitkov, med katerimi je več izredno lepih orodij. V smeri proti 10. metru najdbe v vseh kulturnih horizontih poenjujejo. Razen tega se jama v nivoju E horizonta zoži

na dober meter š. prehod, ki loči vhodni — že raziskani del — od neraziskane notranjosti. Raziskani vhodni del s tlorisno površino 110 m² predstavlja tako zaključeno celoto, ki jo trenutno nima smisla širiti v jamo. Vse bodoče delo bo tako usmerjeno v poglobljanje obstoječe površine in v morebitno nadaljevanje sondiranja v zaključku jame (glej VS 27, 1984, 189 s.). Pri delih na čelnem izkopu smo letos evidentirali v enem kosu samo profil $x = +10,00$, vmesne profile pa po horizontalnih pasovih med posameznimi fazami izkopa. Podolžnega profila zaradi slabo vidnih plasti 10—14 nismo dokumentirali.

Poglobitev pred jamo smo razširili do l. jamske stene in v enem kosu dokumentirali celoten profil $x = -3,00$ do gl. $z = -8,30$, kar je trenutno tudi najgloblja točka šestletnih izkopavanj. Na enak način smo dokumentirali tudi en podolžen profil ($y = \pm 0,00$). Drugih profilov nismo evidentirali. V poglobitvi pred jamo smo našli v lani odkritem kulturnem horizontu F še en odbitek. Zato bi kazalo v prihodnje omenjeni horizont raziskati v večjem obsegu. Ker smo letos odkrili na meji plasti 19 in 20 ostanke manjšega kurišča, ki nedvomno pripadajo še starejšemu kulturnemu horizontu — G (sedmemu od zgoraj navzdol!), je postal nujen sistematičen izkop obeh najstarejših kulturnih horizontov. Nujen tudi zato, ker se nameravamo lotiti nadaljnjega poglobljanja izkopa pred jamo in odkrivanja novih plasti oziroma jamskega dna.

Potrebno je poudariti, da smo, enako kot lani, izkopavali izključno po kvadratnih metrih. Na ta način smo lahko med drugim sistematično pobrali vse ostanke jamskega medveda (več kot 500 kilogramov!), kar nam bo omogočilo tafonomske in druge analize na statistični osnovi. Rezultat natančnega pregleda vsega letošnjega osteodontološkega gradiva iz poselitveno najmočnejšega kulturnega horizonta E je izredno malo (kvečjemu 0,01 %) spremljevalne favne, ki ne pripada jamskemu medvedu, precej drobcev zgozelenih kosti, praktično nobenih vrezov na kosteh, ki bi jih lahko

pripisali delovanju človeka in popolna odsotnost še določljivih odlomkov človeških kosti in zob. Pač pa smo ugotovili v primerjavi z navedenim precej obgrizenih kosti (zverska destrukcija) in še več kosti, katerih površina je bila kemično izlužena (kemična destrukcija). Skoraj vse kosti so razbite (še nepojasnjena diferencialna mehanska destrukcija), pri čemer so npr. cele diafize dolgih kosti odraslih živali zelo redke, cele diafize nedoraslih medvedov pa zelo pogoste. Tako dopolnjevanje med mladimi in odraslimi je značilno tudi za nekatere druge dele postkranialnega skeleta in je posledica spleta dogodkov od smrti vseh nešteti osebkov pa do njihove fosilizacije.

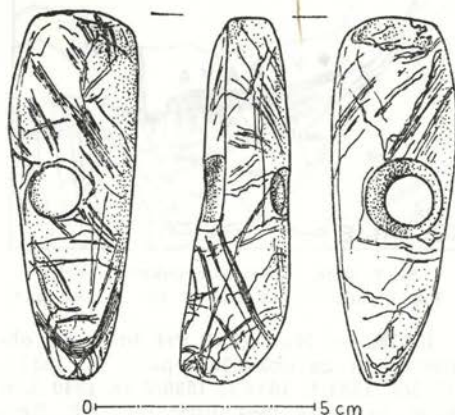
Kot vsako leto smo tudi letos nabrali večje število vzorcev za sedimentološke, mineraloške, geokemične, pelodne in druge analize. Nekatere so bile že narejene in so dale dobre rezultate kot npr. pelodne analize, na osnovi katerih razpolagamo doslej z več kot 4000 stratificiranimi pelodi tridesetih različnih vrst, ki govore za bolj ali manj hladno (stadialno) klimo. Rezultati pelodnih analiz nam bodo omogočili doslej najpopolnejšo rekonstrukcijo okolja nekega paleolitskega najdišča v Sloveniji. Tudi masovni ostanke jamskega medveda, primerno analitično obdelani, bodo verjetno veliko doprinesli k poznavanju strukture populacije te izumrle vrste skozi daljše, bolj ali manj strnjeno časovno obdobje in osvetlili dogajanja v Divjih babah v času, ko so jih obiskovali človek, jamski medved in druge zveri. — Ja. D. in Iv. T.

VNANJE GORICE. — Na jz. vznožju osamelca **Dobčenica** (po domače Dučenca) je pisec maja 1981 odkril nekaj kremenovih odbitkov (najdbe na IZA ZRC SAZU). Najdišče leži na nizki trdinski terasi s površjem iz rjave ilovnate prsti; zemljišče se položno spušča v smeri izravnane struge potoka Drobotinka. Dobčenica se uvršča med doslej odkrita najdišča v Barski kotlini, na katerih je izpričana predneolitska kamnita industrija. — D. V.

NEOLITIK IN ENEOLITIK

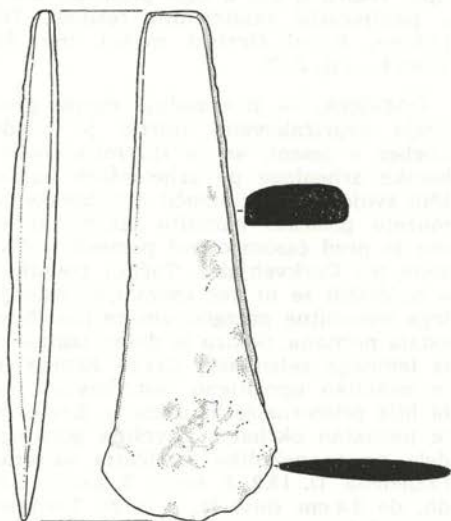
AJDOVSKA JAMA PRI NEMŠKI VA-

SI. — V času od 3. 8. do 17. 8. 1985 so potekala v okviru rednega programa PM Brežice in Znanstvenega inštituta FF v Ljubljani sistematična arheološka raziskovanja v Ajdovski jami. Izkopavanja je s pomočjo sodelavcev Milene in Martina Horvata vodila dr. Paola Korošec. Prvotni načrt letošnjih raziskav je bil, dokončati izkopavanja ob d. steni veznega hodnika med centralno dvorano in l. hodnikom in nadaljevati raziskave ob njeni l. steni, kjer smo že preteklo leto zasledili prazgodovinsko kurišče. Zaradi tehničnih razlogov (razsvetljava) smo bili prisiljeni delno menjati prvotni načrt. Tako smo eno skupino usmerili v l. hodnik, kjer smo revizijsko prekopali d. steno l. hodnika s predpostavko, da so ob steni ostale še intaktna plasti, ki jih sonda iz leta 1938 ni poškodovala. Ta predvidevanja so se izkazala za pravilna. S tem so dela v l. hodniku zaključena. Povprečna gl. izkopa je bila 1,70 m na okrog 10,5 m² površine. Druga ekipa je pričela z deli ob l. strani centralne dvorane. Izkopavanja so potekala po kvadrantih, kjer je ena stranica kvadranta dolga 2 m (x-os), druga pa odvisna od oddaljenosti y-osi od stene jame. Plasti smo snemali postopoma ter po potrebi izbrisali planume in profile. Površina izkopa je 8,0 m², s povprečno gl. 2,0 m. Ugotovili smo pet kulturnih plasti, od katerih so tri pripadale visokosrednjeveškimi. V najnižji, od 10 do 15 cm db. plasti, ki leži že na rumeni mastni pleistocenski ilovici, smo zasledili človeške in živalske kosti, obilo keramike in zoglenega žita, ki je bilo raztreseno po vsej površini. Kostni so bile koncentrirane na prostoru, kjer smo povsem na rumeni pleistocenski ilovici odkrili kurišče. Podobno smo tudi v zgornji (30 do 40 cm db.) eneolitski plasti odkrili obsežno kurišče, le da v tej plasti kostnih ostankov nismo zasledili. Šele natančna obdelava keramičnega gradiva skupaj z ostalimi analizami bo pokazala, v kakšnem odnosu so pravkar odkrita kurišča do pokopov v l. hodniku in ali je tudi centralna dvorana služila v sakralne namene. — M. H. in Ma. H.

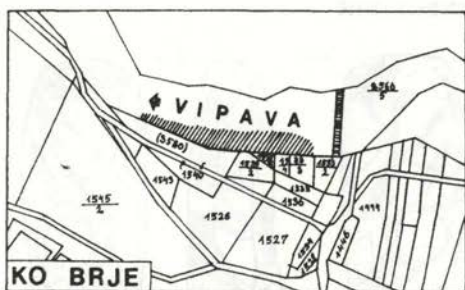
Sl. 1. Andrenci — kamnito kladivo
Fig. 1 Andrenci — a stone hammer

vo do sivozelene barve (dl. 8,2, š. do 2,3, db. do 2,9 cm, pr. luknje 1,1 do 1,7 cm), ki so ga našli leta 1977 pri obdelovanju svojega vinograda na parc. št. 133, k. o. Andrenci, tik z. od eneolitskega selišča pri Lörberju (Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji 5, 1976, 31 ss), in tako sodi v sklop raztresenih najdb na tem območju. — S. P.

Sl. 2. Brje — bakrena sekira
Fig. 2 Brje — a cooper axe

ANDRENCI. — Pri Palučevih v Brenгови št. 18 hranijo kamnito kladivo rja-

Sl. 3. Brje — najdišče bakrene sekire
Fig. 3 Brje — the site of the copper axe

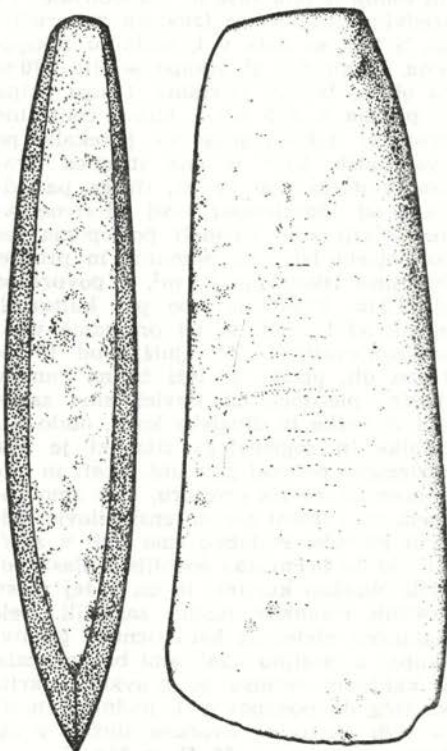
BRJE. — Na ledini *Pri brvi*, na območju, ki ga obkrožajo parc. št. 1533/1, 1533/3, 1533/4, 1539/1, 1539/2 in 1540 k.o. Brje, je julija 1984 Jurij Hladnik, Bev-kova 4, Ajdovščina, našel bakrenodobno sekiro. Ležala je v rumenkasti ilovnati plasti na l. bregu reke Vipave, približno 20 cm nad gladino vode (podatek o gladini vode ustreza času, ko je bila gladina najnižja). Kasnejša regulacija Vipave, opravljena v letih 1984/85, je rečni ovinek v območju najdišča odrezala od nove, severneje potekajoče struge, ta pa je, čeprav že deloma zasut, še danes dobro viden.

Bakrena (analiza kovine ni bila opravljena, določitev izvedena le na osnovi tipa) sekira spada k tipu ploščatih sekir s pahljačasto razširjenim rezilom. Dl. 12,5 cm. Hrani Goriški muzej, inv. št. P 3023. — B. Ž. T.

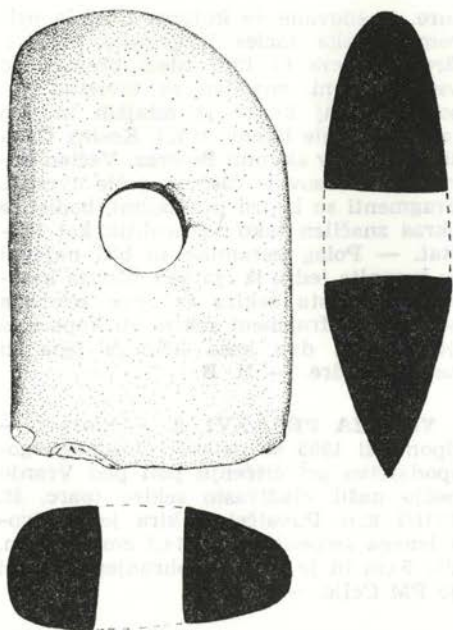
ČAGONA. — Kot zadnje darilo pred svojo nepričakovano smrtjo je Vlado Lorber v jeseni, ko je spremljal mariborske arheologe po arheoloških najdiščih svojega kraja, izročil mariborskemu muzeju ploščato kamnito sekiro, ki so mu jo pred časom otroci prinesli iz Čagona pri Cerkvenjaku. Točnih podatkov o najdiščih se ni več spominjal, zato je lega morebitne prazgodovinske naselbine ostala neznana. Sekira je dobro izglijena iz temnega zelenkasto sivega kamna in je nekoliko upognjeno izoblikovana, da bi bila primernejša za sekanje. Rezilo je le neznatno okrhano, površina gornjega dela pa je nekoliko jamičasta oziroma razjedena. D. 13,2, š. rezila 5, zatilja 2,6, db. do 2,4 cm (inv. št. A 2912). Predmet je podoben večjim ploščatim sekiram (E 1), ki se v Slovenskih goricah pojavljajo približno na petini najdišč pogla-

vitnih oblik kamnitega orodja. Od kladivastih sekir so za tri petine redkejšje, številčno skoraj enake kopačam in dvakrat pogostejše od dletastih sekiric (Poročila... 5, 1976, 30 sl. 1). Upogjenost spominja že na kovinsko dobo (prim. bronasto sekiro iz bližnjega Oseka (VS 7, 1960, 289, tab.: 1) in je zato predmet najbrž iz mlajšega obdobja. — S. P.

FILOVCI. — Pri spomladanskem topografskem obhodu je pisec na njivi Ivana Černela iz Filovec 154 našel kamnito kopačo. Ležala je na površju s koruzo posejane njive, 300 m vstran od potoka Ledave. Kamnita kopača je iz sivo zelene kamenine: dl. 12,8 cm, š. 8 cm, db. 3,5 cm. Kopača je skrbno obrušena; rezilo je dobro ohranjeno, vendar so na njem vidni sledovi uporabe (okruševine). Luknja s pr. 2,5 cm je enakomerno izvrtana pod kotom 85° in lepo zglijena.

Sl. 4. Čagona — kamnita sekira
Fig. 4 Čagona — a stone axe

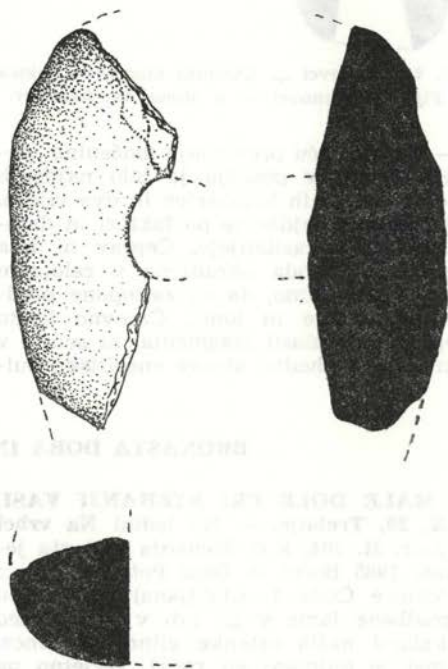
Sl. 5. Filovci — kamnita kopača
Fig. 5 Filovci — a stone mattock

Kopača je v PM Murska Sobota. — Na istem mestu je pisec našel tudi nekaj srednjeveške keramike in precej kame-nine, za katero se je po analizi izkazalo, da gre za bazalt. Takšna kamenina je v Prekmurju precej redka in je produkt pliocenskega vulkana v Gleichenbergu. — B. Ke.

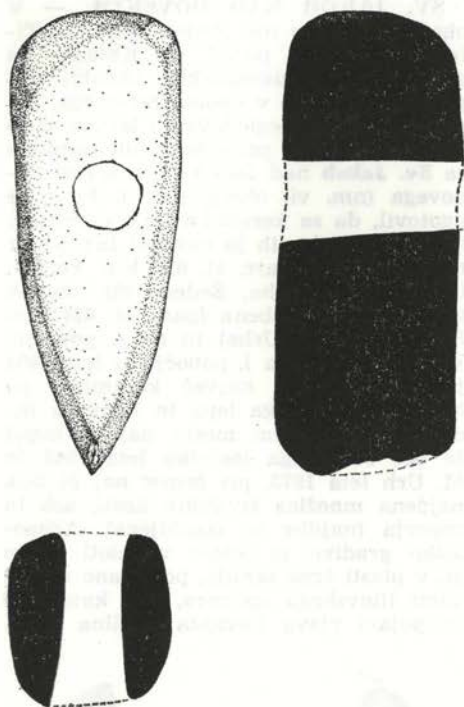
STREHOVCI. — Pri poletnem topografskem obhodu je pisec na njivi KZ Lendava našel fragment kamnitega orodja, najbrž zgornji del sekire. Fragment sekire je močno preperel. Vidna je le lepo zglajena luknja. Š. fragmenta je 6.7 cm, db. 2 cm, luknja pa ima pr. 1.7 cm. Fragment sekire je v PM Murska Sobota. — B. Ke.

TEŠANOVCI. — Leta 1979 je pri kopanju potoka Geza Grabar iz Trešanovec 116 našel kladivasto sekiro in jo podaril J. Čarniju, učitelju zgodovine na OŠ Bogojina. Sekira je iz zelenkasto sivega kamna s črnimi lisami, lepo obdelana in ohranjena v celoti; le rezilo je zaradi uporabe okrušeno. Dl. sekire je 13.3 cm, š. 4.8 cm, db. 5.2 cm. Luknja s pr. 2 cm je lepo zglajena. Sekiro hranijo v OŠ Bogojina. — B. Ke.

SV. JAKOB NAD DOVŠKIM. — V oktobru 1984 je inž. Anton Seher iz Titovega Velenja poslal na Katedro za arheologijo predkovinskih obdobij FF gradivo, najdeno v okolici Senovega. Pri podrobnejšem pregledovanju terena se je izkazalo, da gre pri omenjenih najdbah za **Sv. Jakob** nad Dovškim v bližini Senovega (nm. vi. okrog 400 m). Pisec je ugotovil, da se keramika ne koncentrira le v vkopih, ki jih je navedel inž. Seher na j. pobočju (parc. št. 629 k.o. Sedem, last Martina Urha, Sedem 28), ampak tudi na vrhu grebena (parc. št. 624 k.o. Sedem, last M. Urha) in na s. pobočju. V obeh vkopih na j. pobočju iz leta 1984 je bilo najdeno največ keramike, pa tudi nekaj hišnega lepa in kamnite industrije. Na istem mestu naj bi kopal že oče sedanjega lastnika leta 1948 in M. Urh leta 1972, pri čemer naj bi bila najdena množica živalskih kosti, zob in rogovja (najdbe so izgubljene). Arheološko gradivo je ležalo v celoti 50 cm gl. v plasti črne zemlje, pomešane z grudami litovskega apnenca, pod katero se že pojavi rjava ilovnata sterilna plast.

Sl. 6. Strehovci — odlomek kamnite sekire
Fig. 6 Strehovci — a fragment of a stone axe

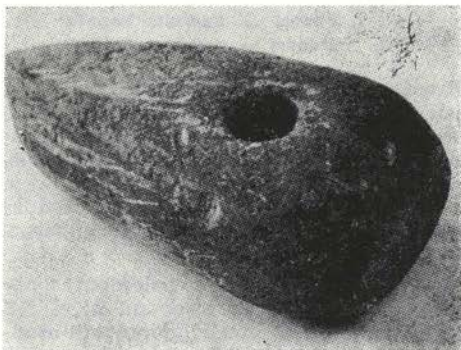

Sl. 7. Tešanovci — kamnita kladivasta sekira
Fig. 7 Tešanovci — a stone axe-hammer

— Na najdišču prevladuje lončenina; poleg odlomkov posodja je bilo najdenih še pet lončenih kolobarjev in dva vijčka. Keramične najdbe se po fakturi in dataciji močno razlikujejo. Čeprav ni bila niti ena posoda ohranjena v celotnem profilu, opazimo, da so zastopane predvsem skodele in lonci. Časovno lahko opredelimo zlasti fragmenta, ki sodita v krog jugovzhodne alpske eneolitike kul-

ture, imenovane še kultura Lasinja oziroma alpska facies lengyelske kulture. Brez pomena ni tudi rdeči premaz po vsej površini, značilen za tovrstno posodje. Nekaj kosov je mlajših in jim lahko paralele iščemo v t. i. Kosihy Čaka skupini ter v skupini Boleraz. Večino keramičnih kosov je časovno težje uvrstiti. Fragmenti so bodisi premajhni, bodisi je okras značilen tako za neolitik kot halštat. — Poleg keramike so bili najdeni še kamnito jedro iz rjavega žilnega kamna, kladivasta sekira iz črno zelenega serpentina, fragment sekire ali kopače iz peščenjaka, dva kosa hišnega lepa in nekaj žlindre. — U. B.

VRANJA PEČ, XVI, 8, Jurklošter. — Spomladi 1985 so delavci Gozdnega gospodarstva pri čiščenju poti pod Vranjo pečjo našli kladivasto sekiro (parc. št. 1931/1 k.o. Puvalče). Sekira je iz sivozelenega serpentina, dl. 14,3 cm, š. 7 cm, db. 5 cm in je v celoti ohranjena. Hrani jo PM Celje. — D. P.

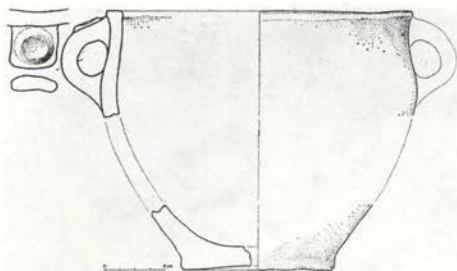

Sl. 8. Vranja peč — kamnita kladivasta sekira
Fig. 8 Vranja peč — a stone axe-hammer

BRONASTA DOBA IN KULTURA ŽARNIH GROBIŠČ

MALE DOLE PRI STEHANJI VASI, IX, 20, Trebnje. — Na ledini **Na vrbc** (parc. št. 364, k. o. Stehanja vas) sta jeseni 1985 Borut in Dani Polajnar (Ulica Polonce Čude 1, Ljubljana) pri izkopu gradbene jame v gl. 1 m v zajedu med skalami našla ostanke glinenega lonca. Imel je najmanj en ročaj, verjetno pa dva. Izdelan je bil prostoročno iz peskane ilovice in črnordeče žgan. Na vrhu ro-

čaja, ki sega do vrha navzven odebeljenega ustja, je okrasni gumb. Po obliki je posodo mogoče pripisati mlajši bronasti dobi. Črepinje so ležale v progi temnejše ilovice, nad katero je bila svetlejša ilovica in na vrhu prst. Najdba je prišla na dan na pobočju, ki zložno pada proti J v dolinico, ki ima dno okrog 20 m niže, vrh vzpetinice pa je okrog 15 m nad mestom najdbe. Na opisanem

Sl. 9. Male Dole pri Stehanji vasi — glineni lonec iz mlajše bronaste dobe

Fig. 9 Male Dole near Stehanja vas — a clay pot from the later Bronze Age

zemljišču so bile некоč posamezne njive in travniki. Svet je precej skalnat, kraški. Pribl. 170 m južneje je jezerce, v katerem voda nikoli ne presahne. Najdišče leži v vasi pribl. 170 m zjz. od znamenja ob vaškem križišču. — Najdbo verjetno lahko imamo za dokaz mlajše-bronastodobne naselbine. — A. P.

NOVO MESTO. — Kapiteljska njiva.

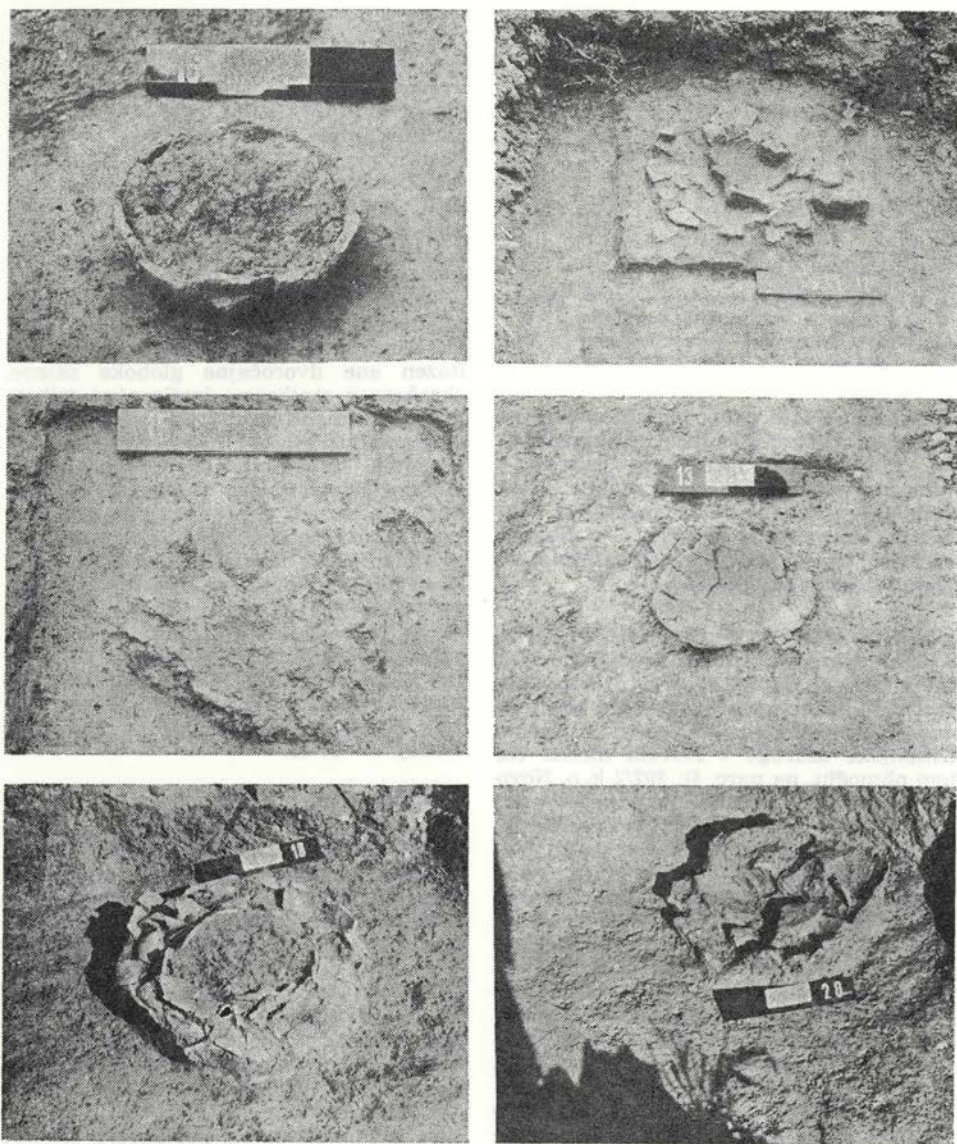
S. nad prazgodovinskim gradiščem Marof v Novem mestu, se razprostira rahlo zaobljen hrbet njivskih površin — nekdanje kapiteljske njive, sedaj v upravi Kmetijske zadruge v Novem mestu. Na tem območju, na parc. št. 392/2 k. o. Novo mesto je zelo razsežno prazgodovinsko grobišče, ki meri v smeri V-Z približno 200 m in skoraj 100 metrov v smeri S-J. Na jz. predelu tega območja je večja nekropola prazgodovinskih žarnih grobov iz zaključne faze KŽG (glej: VS 27, 1985, 205 s.), ob njej pa še halštatsko gomilno grobišče, ki po naši oceni obsega še najmanj pet, morda tudi osem zelo sploščenih, komaj še zaznavnih gomil. Na tem prostoru sta bili že leta 1894 izkopani dve gomili pod vodstvom prof. R. Hoernesa in J. Pečnika. Zaradi vsakoletnega oranja so predvsem bolj plitvo vkopani žarni grobovi izpostavljeni poškodbam in uničenju. Po vsakem oranju prihajajo na površino vedno nove najdbe, ki potrjujejo razsežnost grobišča in časovno pripadnost najdb. Že leta 1983 smo na tem prostoru odkopali in dokumentirali 7 žarnih grobov, v letu 1985 pa smo odkrili nadaljnjih 14 grobov iz istega časa.

Izkopavanje leta 1985 je imelo reševalni značaj, saj smo preiskali samo tista

mesta, kjer so se po oranju pojavile na površini keramične črepinje, ki so nakazovale mesto groba. Terensko delo je trajalo od 14. do 18. oktobra 1985, pri čemer so sodelovali študenti arheologije iz ljubljanske in zagrebške univerze. Raziskovanje je financirala občinska raziskovalna skupnost Novo mesto. Odkrili in dokumentirali smo 14 žarnih grobov, tako je ob koncu leta 1985 znanih že 21 grobov s tega najdišča. Vsi grobovi razen enega (grob 18) so bili z oranjem že hudo poškodovani in v zgornjem delu odrezani, tako da so se ohranili samo spodnji deli velikih žar (Sl. 10). Razen ene dvoročajne globoke sklede, okrašene z majhnimi šrafiranimi trikotniki na ramenu (Sl. 11) iz groba 12, nismo našli drugih pridatkov v posameznih grobovih. Odsotnost pridatkov v grobovih gre pripisati tudi hudim poškodbam, ki so jih utrpeli grobovi z oranjem. Opisani žarni grobovi na Kapiteljski njivi so tipološko in kronološko sorodni onim, ki so bili odkriti na bližnjih Mestnih njivah (glej: AV 35, 1984, 119 ss.), ki ležijo v. od tega najdišča. Obe najdišči prazgodovinskih žarnih grobov sta med seboj oddaljeni v zračni črti približno 400 metrov, vendar nekropoli nista med seboj sklenjeni. Najdbe hrani Dolenjski muzej. — T. K.

PEČINA PRI PLISKOVICI. — Pečina

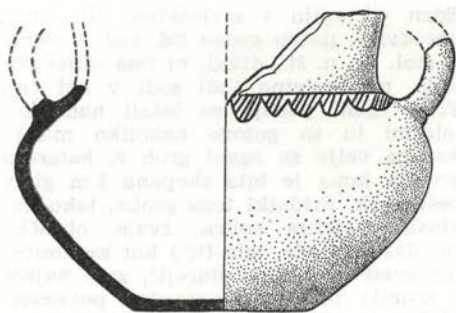
pri Pliskovici se nahaja na Komenskem krasu, 0,5 km zračne črte s. od vasi Pliskovica v sklopu jamskega kompleksa Jame v dohtarjevi ogradi ali Dohtarjeve jame na ledini Marenca. Pečina se odpira v manjši udorni dolini, ki je nastala z udorom dela jamskega stropa. Vhod v pečino je ovalne oblike, 7 m dl., 2,5 m vi. V notranjščino se pečina strmo spušča, dno leži 5 m globlje od vhodne površine in 10 m stran. Pred pečino, v njenem vходу in notranjosti smo izvedli več sond različne velikosti. V vseh sondah smo naleteli na posamezne sledove materialne kulture, v pravo kulturno plast pa segli z izkopom na dnu pečine. Dosegli smo gl. 170 cm in v zgornji polovici našli številne fragmente keramike in živalske kosti, ki so bili naplavljeni iz višje ležečih jamskih sedimentov, ter v spodnji polovici tudi številne kose keramike, kosti in fragmentov kamnitega orodja, ležečih in situ v plasti z ostanki ognjišča. Keramika gornje polovice pla-

Sl. 10. Novo mesto, Kapiteljska njiva — odkriti grobovi iz časa kulture žarnih grobišč
 Fig. 10 Novo mesto, Kapiteljska njiva (field) — the discovered tombs from the period of the urnfield cultures

sti je različnih starosti, največ bronastodobna, med njo so tudi visokosrednjeveški kosi, keramika spodnje polovice plasti pa razodeva pretežno lastnosti bronastodobne izdelave. V celoti je grobe

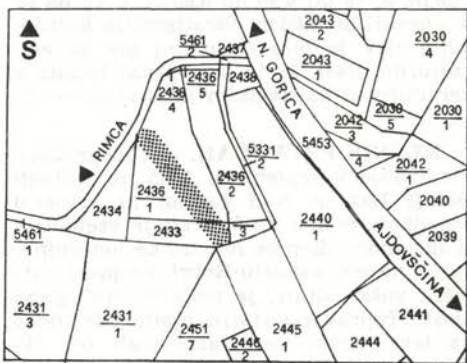
vrste, brez ornamentacije in le nekaj ohranjene profilacije. Med najdenimi orodji izstopa mala kamnita sekira trapezoidne oblike, ki smo jo našli v sondi na vhodu v pečino. — Z. H.

Sl. 11. Novo mesto, Kapiteljska njiva — dvoročajna skleda iz groba 12
Fig. 11 Novo mesto, Kapiteljska njiva — a two-handle bowl from the grave No. 12

VISOKO. — Na njivah (parc. št. 2436/1, 2, 3, k. o. Osek) v trikotniku med cesto Nova Gorica—Ajdoščina in potjo na Rimco so bili pri melioracijskih delih izorani odlomki grobe lončenine t. i. kaštelirskega tipa. Nekaj oblikovno neznanih kosov hrani Goriški muzej.

Očitno gre za sled bronastodobne poselitve, ki je na blagih pobočjih ob do-

Sl. 12. Visoko — najdišče bronastodobne lončenine
Fig. 12 Visoko — the site of Bronze Age pottery

STAREJŠA ŽELEZNA DOBA

DOLENJA VAS. — Po dogovoru z LRZVNKD je Kr. muz. zb. IZRK ZRC SAZU iz Postojne izvedla zaščitna arheološka izkopavanja na gradišču Cvinger in Tržišče pri Dolenji vasi — Cerknica. Izkopavanja so se vršila aprila, maja in junija po nekaj dni (zaradi slabih vremenskih pogojev jih ni bilo moč izvesti v enem roku), skupno 16 dni. Vodila jih je Mehtilda Urleb, na terenu pa so delali študentje arheologije: A. Bavdek, J. Gospodarič in T. Schein. Pri širjenju gozdne ceste na Javornike spomladi 1985 so bili razkriti in poškodovani kulturni sloji na gradišču Cvinger in gradišču Tržišče, preko katerih poteka omenjena gozdna cesta. Delo je izvajalo GG Postojna, ki je nato tudi finančno omogočilo zaščitne posege.

Na gradišču Cvinger je trasa ceste oziroma njeno širjenje na novo odkrilo nasip na v. in z. strani gradišča, medtem ko del ceste, ki poteka po robu naselbine, ni bistveno poškodoval kulturnih slojev, saj je že na površju živa skala. Zaščitni posegi so se zato omejili predvsem na dokumentacijo presekov profilov obeh na-

sipov. Profil nasipa na v. strani gradišča (sonda 1) je bil v vi. ohranjen le še do 1,20 m, v š. do okrog 5 m. Ohranjena je bila notranja fronta nasipa, medtem ko zunanje ni bilo več moč ugotovljati. Med obema frontama je bila kulturna plast z obilico keramike halštatskega izvora.

Sonda 2 v velikosti 12 × 2 m je bila izkopana na nasipu na z. strani gradišča. Velik del je bil namenjen čiščenju in izravnavi že narejenega preseka nasipa, ohranjenega 1 m v vi. Ugotoviti se je dala zunanja fronta nasipa, ki je še ohranjena 0,80 m v vi.; od notranje fronte se je ohranila le še vrsta najnižjih kamnov-temeljev. Med obema frontama je bil pod premetanim slojem na gl. 0,40 do 0,80 m v dl. 2,20 m sloj apna db. 0,20 m. Temu sledita dve kulturni plasti, ki pripadata različnim fazam, pod temelji notranje fronte pa je še tretji sloj, katerega nastanek sega v čas pred postavitvijo utrjene naselbine. Med najdbami prevladuje keramika, ki je bilo izredno veliko in ki kaže na halštatski izvor.

Na gradišču **Tržišče** je buldožer zadel na ostanke prazgodovinske stavbe. Izkopani sta bili zato dve sondi v velikosti $6,7 \times 0,7$ m in $2,7 \times 1$ m, ki sta pokazali, da je bila večina stavbe že uničena pri gradnji stare ceste; ohranil se je le še njen s. del z ostankom suhega zidu v dl. 2,20 m. Š. je bil 0,40 do 0,60 m, v vi. pa se je ohranil do 0,60 m. Stratigrafija kulturnih slojev je bila skromna; gre za eno kulturno plast, ki je bila dokaj bogata s keramičnim halštatskim gradivom. — M. U.

KLENIK PRI VAČAH. — Topografsko sondiranje v septembru 1985 na ledinah **Dolnji Laz** in **Nad Lazom** ni prineslo izsledkov. Sonda na **Prevali** je vsebovala le skromne odlomke halštatske lončenine. Jarek na sv. vznožju **Rebri**, nasproti najdišča vaške situle, je pokazal prekopane plasti, čeprav po starih predlogah sodeč na tem mestu niso raziskovali (cf. W. Schmid, GMDS 20, 1939, 96 ss. zemljevid); najdeni so bili drobcji sežganih kosti, kosi človeškega okostja in odlomki lončenine. — D. V.

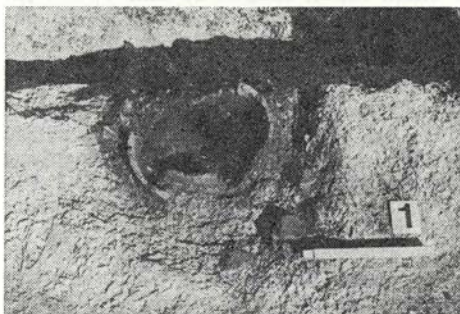
MOLNIK. — S sredstvi Ljubljanske kulturne skupnosti in Posebne raziskovalne skupnosti pri SAZU smo 1. 7. 1985 nadaljevali z raziskavami prazgodovinskih gomil, s katerimi smo začeli že leta 1983. Za raziskave smo izbrali gomilo, ki je ležala na z. pobočju Molnika, v vrsti gomil, ki se vleče na tej strani hriba. Gomila je bila zelo značilna, razmeroma vi. in pravilne oblike, vendar je bila prazna, brez kulturnih ostankov. Ker smo z delom razmeroma hitro končali, smo za raziskavo izbrali še drugo v isti vrsti, vendar nekoliko višje proti vrhu hriba ležečo gomilo. Da ne bi ponovno kopali v prazno, smo vanjo izkopali majhno sondo, ki je takoj dala nekaj kosov prazgodovinske keramike, kar je bil znak, da gre za umetno nasuto tvorbo, čeprav je bila ta gomila manj izrazita in pravilna. Zaradi pomanjkanja finančnih sredstev smo prekopali le z. polovico gomile; z. zato, da smo z izkopom že pripravili prostor za gradivo, za grušč iz v. dela, ki ga nameravamo prekopati v naslednjem — 1986. letu.

V z. polovici gomile smo odkrili skupaj 6 grobov, od katerih so bili štirje žgani, dva pa s skeletna. Oba skeletna grobova oziroma njuni grobni jami sta bili vkopani v sterilno peščenčevo podlogo.

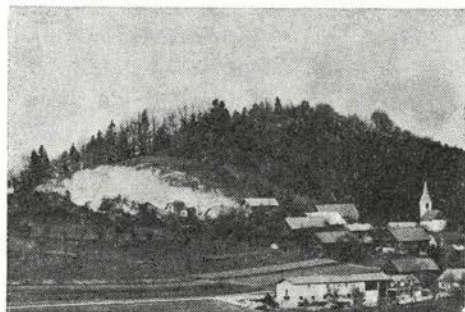
Eden od njiju s certoškima fibulama, narokvico, pasno spono itd. sodi v okvir 4. stol. pr. n. št., drugi, ki ima samo posodo, pa verjetno tudi sodi v isti čas. Trije žgani pokopi so ležali nad skeletnimi in so gotovo nekoliko mlajši, kar ne velja za žgani grob 6, katerega grobna jama je bila skopana 1 m gl. v peščenjak. Pridatki tega groba, tako kovinski (železna sulica, žvale, obročki, skledasta čelada, igla itd.) kot keramični predmeti so znatno starejši, zato najbrž z gomilo nimajo neposredne povezave. Možno je, da je gomila nastala na mestu, kjer je že prej ležal ta grob. — V kolikor bomo za leto 1986 pridobili dovolj sredstev, bomo z raziskavami gomile končali leta 1986. — I. P.

MOKRONOG, IX, 8, Trebnje. — **Beli grič.** Ob zavarovalnih delih ob kamnolomu Slepšek sta bila odkrita dva žgana grobova, ki sta ležala na robu kamnoloma. Grobova sta bila plitvo vkopana v peščeno osnovo. Na dno je bila v obeh primerih postavljena grobo izdelana žara, od katere se je ohranil le spodnji del z žganino in sežganimi kostmi, zgornji del pa je bil odnešen pri oranju.

Slepšek. — Aprila 1985 je bil ZVNKD Novo mesto obveščen, da na Slepšku ob miniranjih v kamnolomu uničujejo arheološke najdbe. Ugotovili smo, da je KS Mokronog brez kakršnekoli dokumentacije oziroma soglasij eksploatirala pesek in pri tem daljši čas uničevala veliko prazgodovinsko nekropolo na Slepšku. Uničena površina meri okrog 100×100 m. Ob prvem obhodu je bil

Sl. 13. Mokronog, Beli grič — grob 1: v pesek vkopana grobna jama z žaro in žganino
Fig. 13 Mokronog, Beli grič — grave No. 1: a burial cave containing a jar and ashes, dug into the sand

Sl. 14. Mokronog, Slepšek — pogled na zgornji del kamnoloma, kjer je bilo uničeno grobišče; levo je gasilski dom, kjer sta bila v preseku kamnoloma odkrita dva grobova

Fig. 14 Mokronog — Slepšek — a view of the upper part of the stone-pit, where a burying place was destroyed; on the left side, there is the fire station where two graves were discovered in the section of the stone-pit

v odrinjeni pokrivki na robu kamnoloma najden lok vaške vozlaste fibule ter precej fragmentov prazgodovinske keramike.

Na robu kamnoloma je bila na stroške investitorja izkopana sonda 37×2 m, v kateri je bil odkrit en grob. V njem je bila množica zdrobljene črne keramike več posod. — B. K., D. B.

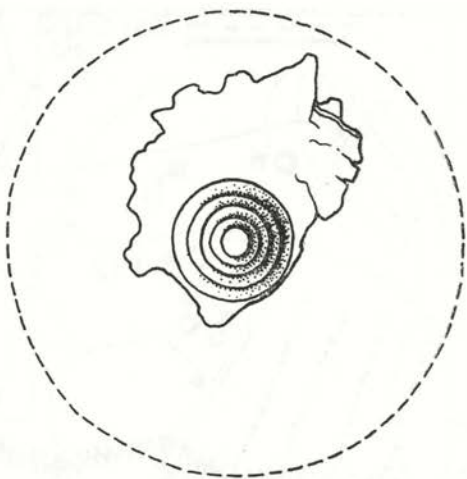
NOVO MESTO. — Kapiteljska njiva.

Pri obhodu in pregledu terena na parc. št. 392/2 k.o. Novo mesto po jesenskem oranju leta 1985 smo na območju gomilnega grobišča na preorani površini pobrali naslednja dva sporadična predmeta:

1. fragmentarno ohranjeno majhno narrebreno bronasto zapestnico. Pr. 4,8 cm (Sl. 16). Najdena je bila na območju najbolj v. ležeče gomile na Kapiteljski njivi.

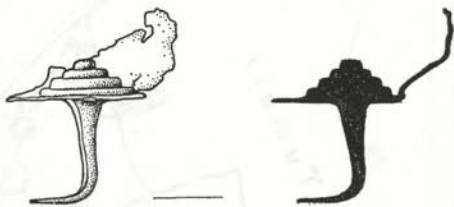
2. fragment tanke bronaste pločevine z večjo stopničasto profilirano zakovico, katere trn je pravokotno zapognjen. Vi. 2,6 cm. (Sl. 15). Predmet je bil najden na območju najbolj z. ležeče gomile na Kapiteljski njivi.

Ta fragment je del okrogle bronaste plošče, ki je sestavljala skledasto čelado (znana tudi pod imenom »šmarješki« tip halštatske čelade), prvo svoje vrste v Novem mestu in je hkrati tudi novo najdišče tega tipa čelad (glej: S. Gabrovec, AV 13-14, 1962-1963, 293 ss.). S tem drobnim fragmentom skledaste čelade so sedaj v Novem mestu zastopane vse štiri

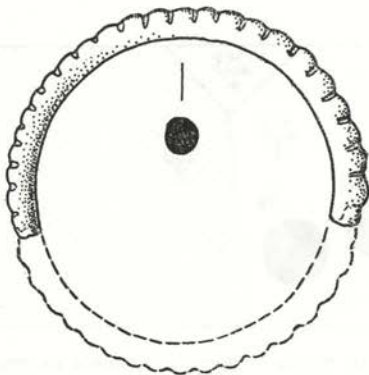
Sl. 15. Novo mesto, Kapiteljska njiva — fragment bronaste skledaste čelade

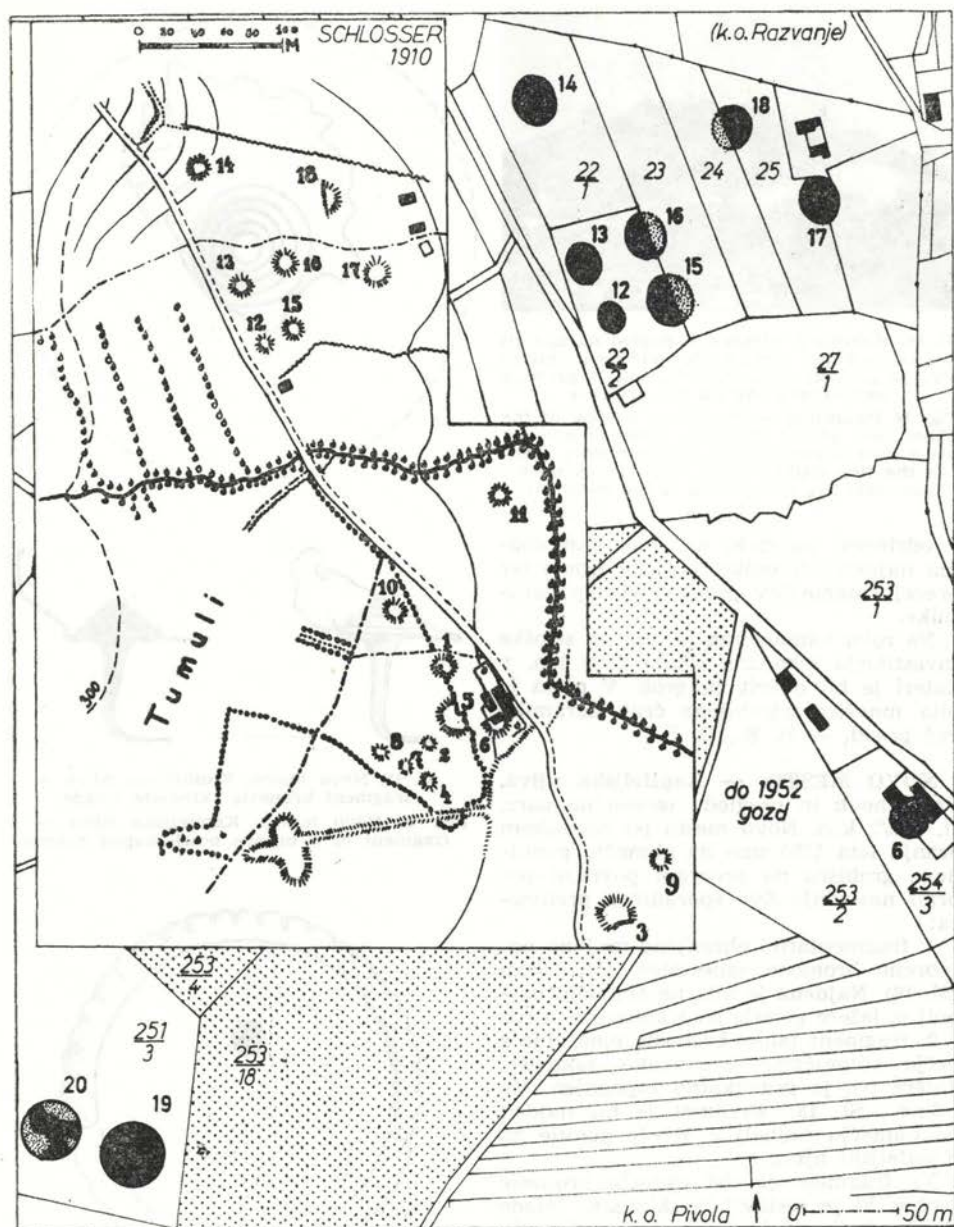
Fig. 15 Novo mesto, Kapiteljska njiva — a fragment of a bronze bowl-shaped helmet

Sl. 16. Novo mesto, Kapiteljska njiva — halštatska bronasta zapestnica

Fig. 16 Novo mesto, Kapiteljska njiva — a Hallstatt bronze bracelet

Sl. 17. Pivola — gomilno grobišče na negozdnih površinah po stanju leta 1910 (P. Schlosser) in leta 1985 (S. Pahič)

Fig. 17 Pivola — the barrow burying place in the non-forest area as it looked like in 1910 (P. Schlosser) and in 1985 (S. Pahič)

oblike halštatskih čelad: skledasta (Kapiteljska njiva, sporadično), sestavljena čelada (Kandija, grob z oklepom), dvo-grebenasta (Kandija: gomila I, grob 23) in negovska (Kandija, knežji grob IV/3). Po dosedanjih najdbah sklepamo, da je najstarejša halštatska gomila v Novem mestu bila zgrajena na z. delu Kapiteljske njive. V njeni neposredni sosesčini, na j. strani gomile pa je nekropola planih žganih grobov iz zaključne faze kulture žarnih grobišč (glej poglavje KŽG), kar kaže na kontinuiteto pokopavanja na tej lokaliteti od konca KŽG obdobja do začetka halštatskega časa. — Oba opisana predmeta ne izvirata iz halštatskih grobov v še neraziskanih gomilah na tej parceli. Najdbi hrani Dolenjski muzej. — T. K.

PIVOLA. — Pregled obsežnega gomilnega grobišča v Pivoli in Razvanju z nekoč vsaj sedemdesetimi gomilami, od katerih nekatere po velikosti spominjajo na »knežje« grobove, še ni bil v celoti opravljen in zato usoda tega grobišča še ni povsem razjasnjena (S. Pahič, ČZN 4/39, 1968, 30 ss ter Okrog Razvanja pred tisočletji, 1985, 32 ss, s Schlosserjevimi tlorisi). Veliko škodo je to grobišče utrpelo zlasti v povojnem obdobju, ko so za potrebe kmetijstva zravnali vrsto gomil, od katerih je le eno izmed največjih uspelo delno raziskati. Poleg neznane usode gomil v gozdu parc. št. 253/3, 4 in 18, k. o. Pivola so povsem izginile gomile št. 1, 2, 4—8 in 10 na parc. št. 253/2, ko so tam leta 1952 podrli gozd ter pozneje še gomile št. 3, 9 in 11 na parc. št. 253/1 in 294/1, ko so tam travnik spremenili v njivo. Tako se je v Pivoli izven gozda ohranilo le še devet gomil, ki pa so tudi večinoma ogrožene. To velja v prvi vrsti za gomile na sv. obrobju Pivole pri zaselku Rute, ki leže na odprtem njivsko-travniskem območju in so deloma bile že odkopane, z oranjem pa jih stalno načenjajo zvrha.

Gomila št. 12 (pr. 14 × 17, vi. pribl. 0,5 m), sedaj na travniku parc. št. 22/2, k. o. Pivola;

gomila št. 13 (pr. 17 × 23, vi. pribl. 1 m), na isti parceli;

gomila št. 14 (pr. 22 × 28, vi. pribl. 1,5 m), na njivi parc. št. 22/1;

gomila št. 15 (pr. 13 × 27, vi. pribl. 2 m), na travniku parc. št. 22/2, ohranjeni dve tretjini, ostalo na njivi parc. št. 23

odkopano in zravnano; o morebitnih najdbah ni poročil;

gomila št. 16 (pr. 10 × 25, vi. pribl. 1 m), na istih parcelah in enako poškodovano kot prejšnja;

gomila št. 17 (pr. 20 × 26, vi. pribl. 2 m), na njivi in vinogradu parc. št. 25 oz. 26/1-2 ter

gomila št. 18 (pr. 9 × 22, vi. pribl. 1 m), na travniku parc. št. 25 ohranjeni dve tretjini, ostalo na njivi parc. št. 24 odkopano in zravnano; brez poročil o morebitnih najdbah.

Gomila št. 18 je bila poškodovana že pred letom 1910, ko je P. Schlosser risal tloris dela grobišča, gomili št. 15 in 16 pa v povojnem času.

Na njivi parc. št. 251/3, kjer je bila leta 1948 zravnanoma gomila s »knežjim« grobom (na lastni parc. št. 252), sta ostali še dve veliki gomili:

gomila št. 19 (pr. 35, vi. 5 m), nepoškodovana in porasla s smrekami, a z vrhom zravnanim v 15 m š. ravnico za »Heldenhain« med nemško zasedbo ter

gomila št. 20 (pr. 30, vi. 5,5 m), na treh straneh neznanokdaj odkopana do tal, o morebitnih najdbah ni poročil.

Od gomile št. 6 pri Rotovih v Pivoli št. 92 (pr. vsaj 16, vi. 2,5 m) je ohranjen le obod j. polovice, ker so vanjo že v prejšnjem stoletju vzdali klet.

Po doslej znanih in le deloma ohranjenih najdbah iz različnih kopanj med leti 1852 (in že prej) ter 1948 zajema to gomilno grobišče obdobje 7. in prve polovice 6. stol. pr. n. š., kar sovпада s trajanjem nekoliko prej nastale naselbine na Pošteli, zato ga tudi pripisujejo temu gradišču. Ob sočasnem gomilnem grobišču na Lepi ravni tik pod Poštelo, kjer se le ena gomila približuje velikostim »knežjih« gomil ob znožju Pohorja, ponujajo pivolske gomile dodatne možnosti za preučevanje naselitev na tem območju, ki pa doslej še niso bile niti upoštevane niti izkoriščene. — S. P.

VELIKI LIPOVEC, IX, 4, Novo mesto.

— Na jz. robu vasi leži vzpetina **Hrib**, katere zgornji rob zelo izrazito terasasto izstopa iz okolice. Na s., z. in j. strani jo obkrožajo vrtače, na v. strani pa blago prehajajo v okoliški teren. V s. robu se je posulo več manjših plazov, kjer smo našli več fragmentov prazgodovinske keramike, železove žlindre in keramike, ki je bila izdelana na vretenu. Od

teh lahko vsaj nekaj kosov opredelimo za antične, ostali so mlajši. Na platoju, kjer so njive, ni najti keramike, lega pa je za gradišče zelo primerna.

Na prazgodovinsko naselitev tega območja morda kaže tudi ledinsko ime **Gomila** nad vasjo Plano pri Ajdovcu. — D. B.

ZBELOVSKA GORA, XVI, 12, Loče. — PM Celje in Maribor sta jeseni 1985 s sondami raziskala naselbinski kompleks Zbelovska gora nad Ločami z namenom, ugotoviti časovno pripadnost najdišča, o katerem imamo skromne starejše podatke (S. Ciglencečki, VS 17/19-1, 1974, 245). V sedmih sondah velikosti 2×1 m, ki so bile locirane dve na gornjem platoju, dve na obzidju in tri po naselbinskih terasah na z. strani najdišča, smo našli obilo prazgodovinske in poznoantične keramike, tegule in malto. Kulturni sloj je db. od 30 do 70 cm. V sondi 7 smo že na gl. 16 cm naleteli na poznoantično obzidje, močno vezano z malto. Zgornji in spodnji rob obzidja sestavljajo izbrani večji kamni, položeni v vrsti drug poleg drugega, vezani z malto. V sredini zidu je prosto nametano, z malto prelito kamenje. Ozek pas pod obzidjem je bil

prav tako učvrščen z manjšim kamenjem, prelitim z malto z namenom, preprečiti drsenje obzidja v dolino po izredno strmem s. pobočju. Obzidje je postavljeno na rjavo kulturno plast, v kateri smo našli izključno prazgodovinske keramične fragmente; v zgornji temno sivi kulturni plasti smo našli tako prazgodovinsko kot tudi poznoantično keramiko, koščke stekla in fragmentiran železen nožiček. Pri natančnem ogledu najdišča smo ugotovili, da se obzidje vleče okrog cele naselbine, najbolje pa je vidno na s., z. in jz. strani. Obilica prazgodovinske in poznoantične keramike priča o močni poselitvi Zbelovske gore od 8. stol. pr. n. š. do 6. stol. n. š. Podrobnejša analiza keramike bo omogočila natančnejšo datacijo. Izredno raven, precej velik zgornji plato nam dovoljuje tudi misel, da je stala na najvišji točki tudi bazilika. Grobišče se verjetno nahaja v. pod cerkvijo na sedlu, ki se mu po domače pravi **Laze**. Tod naj bi nekoč našli človeške kosti. — D. P.

ŽEJE. — Na gradišču na **Žejški Dobravi**, nad sotočjem Tržiške Bistrice v Savo, zgradili strelišče na glinaste golo-be. — A. V.

MLAJŠA ŽELEZNA DOBA

LJUBLJANICA. — V času od 2. 6. do 18. 9. 1984 je NMLj pod vodstvom N. Logarjeve opravil podvodne topografske preglede struge Ljubljanice od Vrhlike do Bevk, v Ljubljani pa na Špici in Livadi. Podvodna arheološka dela in merjenja so izvedli potapljači zaščitne enote milice Ljubljana (M. Potočnik, J. Vogrin, J. Šibanc, G. Likar, D. Gorše). Geodetske meritve je opravil ing. F. Matko (Geodetski zavod, Celje). Občasno sta strokovno pomagala dr. V. Šribar in M. Blažon.

Špica. Dne 13. 7. 1984 smo opravili topografske raziskave med Špico in rekreacijskim centrom in našli 9 predmetov kulturno-zgodovinskega pomena. Večinoma gre za kovinsko gradivo (meč, sekira, bodalo, podkve, skodelica) s prehoda 19. v 20. stoletje.

Livada. Dne 26. 6. 1984 smo pri kontrolnem pregledu odkrili 17 predmetov. Predvsem gre za recentno gradivo (železne vile, sekira, noži, bodalo, pištola),

starejša sta železna sulična ost in del keramike.

Blatna Brezovica, izliv Bistre (parc. št. 3368 med parc. 1074 na d. in parc. 597 na l. bregu). Dne 20. 8. 1984 smo pri topografskem pregledu z rečnega dna dvignili 25 predmetov. Razen nekaj kosov, ki sodijo v eneolitik (koščena harpuna, kamnita barska utež), sodi večina gradiva v zgodnji ali pozni srednji vek (bojne in delovne sekire).

Vrhnika, pod mostom avtoceste (parc. št. 3105/3 med parc. 2768 na d. in parc. 1048/1 na bregu). Dne 2. 6. 1984 je bilo pri kontrolnem pregledu najdenih 10 kosov keramike. Večina sodi v rimski čas (več različnih amfor).

Izliv Zrnice — Pekov graben. Dne 12. 7. 1984 smo ob parc. št. 3105/2 med parc. 842/2 na l. in parc. 959/1 na d. bregu našli 12 različnih predmetov (železna sekira, nož, srp, kamnit brus, lepo ornamentiran okov, keramika, bronasta čelada in spodnji del železnega keltskega

meča). Nekaj dni kasneje (15. julija) smo ob parc. 3015/2 med parc. 852 na l. in parc. 1006/2, 1072 na d. bregu odkrili še 23 predmetov (železne sekire, kamnita sekira, železni meči in noži, rimska oljenka iz sive gline in zgornji del železnega keltskega meča). S fizikalno metodo (elektronsko mikro sondo, rentgensko fluorescenčno spektrofotometrijo, emisijsko spektroskopijo) smo ugotovili, da gre skoraj gotovo pri spodnjem delu meča z nožnico za dva kosa istega prelomljenega meča. Ležala sta na dnu rečnega korita 90 m narazen. Meč z nožnico je slabo ohranjen, vendar ga je mogoče uvrstiti v 1. stoletje pr. n. š. (LtD). Čelada je ležala v rečnem mulju v gl. 2,40 m in 14,33 m od l. brega. Kalota je dobro ohranjena, vendar ji manjkata lična ščitnika. Rentgenski posnetki so pokazali, da je bila ulita in nato tolčena. Kalota se konča na vrhu v gumbu, okrašenem v obliki lusk. Zadnji del je podaljšan v vratni ščitnik z luknjico za pritrjevanje jermenov v sredini. Na vsaki strani kalote sta po dve zakovici za pritrjevanje ličnih ščitnikov. Spodnji rob kalote in vratni ščitnik sta okrašena s tremi vzporednimi žlebički. Odebeleni rob čelade je narezan in ponazarja vrv. Gre za tip Montefortino, ki so ga italska in keltska ljudstva uporabljala od 4. stoletja pr. n. š. naprej, Rimljani pa do sredine 1. stoletja n. š.

Pri naših raziskavah smo poleg običajnih metod dokumentacije uporabili tudi polarno metodo snemanja detajlnih točk in narisali presek Ljubljance. Našli smo 97 predmetov, ki jih hrani NMLJ. Vse gradivo je bilo konservirano. — N. L. in Ma. B.

POŠTELA. — Pri svojih ljubiteljskih iskanjih je J. J. Švajncer iz Maribora z detektorjem odkril na raznih mestih gornjega dela gradišča v gl. do 10 cm, tik pod mejo med gozdno črnico in talno glino več železnih predmetov, ki jih je oddal mariborskemu muzeju.

1. Konica puščice s krilcema in uvitim vratom, deloma poškodovano (dl. 8,6, pr. tulca do 1 cm), inv. št. A 7352; najdeno na spodnjem pobočju zgornjega prečnega nasipa pod teraso II (sl. 18: 1);

2. konica puščice, odlomljena (dl. še 4, pr. tulca do 1,3 cm), inv. št. A 7353; najdena na spodnjem pobočju zgornjega prečnega nasipa pod teraso II (sl. 18: 2);

3. konica puščice (dl. še 7,1, pr. tulca do 1,2 cm), inv. št. A 7354; najdena v steni j. prehoda v zgornjem prečnem nasipu pod teraso II (sl. 18: 3);

4. konica puščice (?), z odlomljenim zgornjim delom (dl. še 7,7, pr. tulca do 1 cm), inv. št. A 7355; najdena nekje v zgornjem delu gradišča;

5. osem členkov verižice iz 1,5 mm db. žice (pr. 1,1, dl. še 5,5 cm), inv. št. A 7356; najdeno nekje v zgornjem delu gradišča;

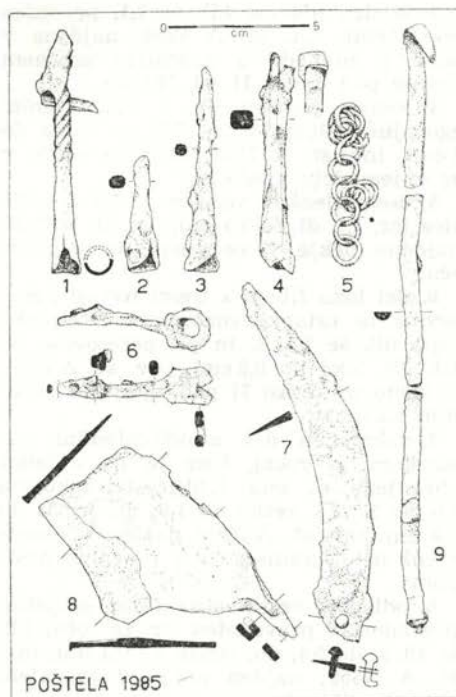
6. del loka fibule s tremi navoji peresovine in ostanki vozlastega priključka repa (dl. še 5,5, š. in pr. peresovine do 1,4, db. loka do 0,5 cm), inv. št. A 7357; najdeno na terasi II pod zgornjim prečnim nasipom;

7. zakrivljen nož z odlomljenim nastavkom za ročaj, kjer je na začetku ohranjena še ena žebličasta zakovica (dl. še 13,2, š. rezila do 1,9, db. hrbta do 0,4 cm), inv. št. A 7358; najden v osrednjem delu gradišča pod prečnim nasipom;

8. odlomek rezila noža (?) z grbastim prehodom v pravokoten trn za ročaj (dl. še 10, š. do 5,4, db. rezila do 0,3 cm), inv. št. A. 7359; najden nekje v zgornjem delu gradišča in

9. trije kosi polovalne paličice s kavljem na enem koncu (dl. 5,6 + 6,6 + 8,2, š. 0,6, db. 0,3 cm), inv. št. A 7360; najdeno pri zbiralniku za vodo na terasi I.

Najdbe sodijo pretežno v poznokeltsko obdobje naselitve Pošte. Podoben kos fibule so našli že v vrhnjem delu pošteljskega nasipa (W. Schmid, Die Ringwalle des Bachergebietes 2/3, 1915, 237, sl. 6), znane so s Formina, po Filipu (Keltove ve sredni Evrope, 1956, 108) pa so bile pogoste zlasti v prvi polovici 1. stol. pred n. š. Podoben nož so našli tudi na Forminu, pogosti pa so bili v Mokronogu in drugod (S. Gabrovec, Arheološki vestnik 17, 1966, 216 ss, T. 5—30). Težje je opredeliti forminskim britvam podoben nož (?), ki ima v rezilo stanjšan rob na ravni strani. Podobne konice puščic so med keltskim gradivom redke (T. Knez, Keltške študije, 1977, 108, tab. 9: 6—8: slična kopita). Čemu je rabila verižica, ni jasno: za okrasni predmet je videti prevelika, za praktično uporabo pa prešibka. Odlomki paličice so glede na kavelj morebiti del ročaja kakšne vedraste posode? Izven keltskega obdobja pa očitno sodi konica puščice s krilci in uvitim vratom,

Sl. 18. Poštela — železni predmeti iz zgornjega dela gradišča

Fig. 18 Poštela — iron objects from the upper part of the hillfort

kakršne so najčehče v poznoantičnem in poznejših obdobjih (npr. S. Pahič, Brinjaeva gora 1954, 1985, 15 ss s primerjavami v op. 73).

Letošnje in lanske najdbe železnih predmetov (VS 27, 1985, 295 ss) s Poštele opozarjajo predvsem na to, da je po Schlosserjevih in Schmidovih kopanjih v letih 1911—1917 tu ostalo še marsikaj v zemlji in da bi se z novimi raziskovanji utegnila dosežanja podoba tega gradišča v marsičem spremeniti. To se je že zgodilo s popravkom časovne opredelitve najstarejše naselitve med 5. in 1. stoletjem (po Schmidu) na obdobje med sredino 8. in 6. stoletja pred n. š. (S. Pahič, Časopis za zgodovino in narodopisje 10/45, 1974, 66 ss). S tem v zvezi bi bilo potrebno preveriti Schmidovo časovno razvrstitev tlorisov stavb ter ponovno preučiti obseg in trajanje keltske poselitve v predrimskem in rimskem obdobju. Vprašljiv pa je postal tudi čas

nastanka pošteljskih nasipov v njihovi sedanji obliki (B. Teržan, VS 25, 1983, 212 in Razvanje skozi 1000 let, 1985, 6: v času preloma 1. stol. pr. n. š. v 1. stol. n. š.?). — S. P.

SLATINA pri Šmartnem v Rožni dolini, XVI, 32, Šmartno v Rožni dolini. — Leta 1983 je Pokrajinski muzej Celje odkupil del grobnih pridatkov, ki jih je našel leta 1972 Rudi Govejšek pri gradnji svojega vikenda (Slatina 4 e, parc. št. 904/5, k. o. Šmartno v Rožni dolini). Jeseni istega leta je najditelj muzeju podaril še nekaj drobnih pridatkov iz grobov, ki jih je našel pri sajenju hrušk na svojem vrtu, spomladi 1984 pa je našel med odvečno zemljo pri planiranju Leskovškove terase še fragmentiran železen meč in obroček pasne garniture (Slatina 4 d, parc. št. 810, k. o. Šmartno v Rožni dolini).

Omenjene najdbe, kot so meči, nož, sulica, obročasta pasna garnitura in droben osebni material, so nas spodbudile, da smo spomladi 1985 začeli s sistematičnimi arheološkimi raziskavami na zgornji terasi nizkega hribočka v. od hriba

Sl. 9. Slatina pri Šmartnem v Rožni dolini — detajl latenskega groba 10 (moškega)

Fig. 19 Slatina near Šmartno in Rožna dolina — a detail of the La Tène grave No. 10 (a man's grave)

Slačjek nad potokom Sušnico, kjer stoje danes vikendi. Izkopavali smo v vrtu Govejška in Leskovška, ki ležita na j. robu zgornje terase velikosti 245 × 30 m. S. od tod sta še dve ozki, nekoliko nižji terasi, ki sta porasli z gozdom.

Skupaj je bilo odkritih 16 grobov, od tega 7 moških bojevnikiških (meč, udarni nož, sulica in brus ali meč, dolga sulica, ščitna grba, obročasta pasna garnitura, fibule), 2 ženska (pasne verige in fibule ter kulna palica) in 2 otroška. Ostali

grobovi so zaenkrat še neopredeljivi. Grobovi so vkopani v plast rumeno sive ilovice, jama je ponavadi ovalne oblike, žganina je bila najdena le pri dveh grobovih. Nekateri grobovi so bili dobesedno posuti z ožganimi kostmi.

Vse najdbe pripadajo srednjelatenskemu obdobju. Letošnje raziskave so pokazale, da se grobišče širi še dalje proti J in V v vrtovih počitniških hiš, tako da bomo z raziskavami nadaljevali v novem srednjeročnem obdobju. — D. P.

PRAZGODOVINA — PODROBNEJE NEOPREDELJIVO

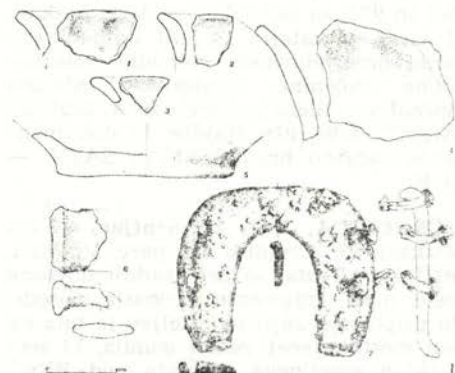
BABNO POLJE, V, 9, Loška dolina. — Na prazgodovinskem gradišču **Vražji vrtec**, mimo katerega teče zid poznoantičnih italjskih zapor, je B. Mlakar-Piken 5. 7. 1985 našel v manjši luknji veliko prazgodovinskih črepinj. V gl. okrog 40 centimetrov je zadel na velik ploščat kamen, pod katerim je našel podkev.

Najdbe:

1. del ustja posode iz sivo rjavo žgane gline.
2. del ustja posode iz temno rjavo žgane gline.
3. del ustja posode iz temno sivo žgane gline.
4. del ostenja posode iz sivo rjavo žgane gline.
5. del dna in ostenja posode iz sivo rjavo žgane gline.
6. železna podkev z ohranjenimi tremi žebli.

Podkev sodi po analogijah v pozno-rimsko obdobje. Zato je njena najdba ob delu italjskih zapor pri Prezidu razumljiva. Najdiščna situacija kaže, da je bila plast — najverjetneje v poznoantičnem obdobju — premetana. — S. C.

BETANJA. — Trasa brkinskega vodovoda Divača—Vremška dolina prečka Dol pod Brežcem v skrajnem s. delu (načrtovani odsek za naselje Brežec prečka območje nekropole [ANSI, 132 in objava: L. Ruaro Loseri idr.: La necropoli di Brežec], sedaj ni bil realiziran); zatem trasa sledi vaški cesti v Škocjan, in na terasi z vasjo Betanja prečka ledino **Stojance** ob s. robu travniške ograde. Cesta ima na tem delu precejšnje nasutje za izravnavo neravne skalnate podlage in za doseganje nivoja znotraj

Sl. 20. Babno polje, Vražji vrtec — prazgodovinska lončenina in poznorimska podkev

Fig. 20 Babno polje, Vražji vrtec — prehistoric pottery and a late Roman horseshoe

kamnitega suhega zidu. Izkop jarka pod potjo je pokazal ostaline strnjene prazgodovinske kulturne plasti na dnu nasutja, v črnem humusu, pomešanem s preperelim kamnitim drobirjem nad površino trdne skale. V plasti je bilo sorazmerno precej zdobljene lončenine tipične prazgodovinske strukture (pobrano le iz profila). Kolikor je moč presoditi, gre v tem primeru za strnjeno naselbinsko plast v nivoju travniške površine j. od poti; z manjšimi presledki, ki jih je moč pripisati tudi načinu odkopa, jo sledimo v dl. okrog 80 m.

Ledina Stojance ima parc. št. 897/1 k.o. Dolenje Ležeče, na njej je nekaj njivske površine, ostalo je travnik, v celoti je obdana s suhozidno kraško kamnito ogrado, ki je na s. robu vi. do 2 m, na tem mestu se nanjo naslanja ome-

njena pot. Travniška površina znotraj je, kot kaže, bila neobdelovana, zato je tod še pričakovati ohranjene arheološke plasti; sondažne raziskave bodo zato nujne. — Za najdišče smo izdelali osnovni geodetski posnetek in ga dobro označili tudi na terenu. — N. O.

BLEDEC NA BLEDU, VI, 2, Radovljica. — V okviru mikroregionalnega preučevanja Blejskega kota, ki ga opravljajo Inštitut za arheologijo ZRC SAZU Lj, Oddelek za arheologijo FF Lj in ZSV Kranj, je bila med 3. in 8. 6. 1985 sondirana tudi vzpetina Bledec, nm 541 m, z. od nekdanje vasi Grad. Na parc. št. 92/2 in 92/3 so bili izkopani trije poskusni jarki, v katerih so bili najdeni odlomki prazgodovinske, verjetno železodobne lončenine. Prostorčno izdelano lončenino z Bledca omenja že A. Müllner (Argo 3, 1894, 81). Najdbe in dokumentacijo začasno hranita FF in SAZU. — Ti. K.

ČRNOLICA, XVI, 29, Šentjur. — Pri Mlakarjevih, Črnlolica 4 c, parc. št. 762/3, 762/1 k. o. Trata, so pri gradnji dovodne ceste našli fragmente bronaste posode. Po pripovedovanju najditeljev je bila na tem mestu precej velika gomila, ki sodi v sklop gomilnega grobišča pod Rifnikom. Zaradi ogroženosti gomile je ZSV Celje začel z izkopavanji, ki pa zaradi pomanjkanja sredstev niso bila končana. — A. Vo.

GRADIŠČE pri Divači. — Trasa brkinškega vodovoda Divača—Vremska dolina prečka plato z vasjo Gradišče po njegovem z. robu (premika nismo uspeli doseči zato, ker je to edina primerna višinska točka; uspeli smo v manjših odmikih in spremembah, ki so povzročile kar najmanj škode: večji rezervoar smo spremenili v raztežilnik s površino 4 × 3 metre, trasa ni nikjer presekala ohranjenega prazgodovinskega okopa ipd.). Raztežilnik vodovoda je lociran na plato sz. od cerkve sv. Helene: mesto smo predhodno sondirali, z negativnim rezultatom. V izkopu jarka, 8 m j. od roba raztežilnika smo našli na večjo količino razlomljenih obročastih glinastih svitkov prazgodovinske strukture. Ležali so v manjši naravni kotanji med skalami; zaradi izredno zakrasele površine v vsem tem delu gradišča, kjer humusne

plasti na skali skorajda ni, ob tej kotanji tudi nismo uspeli zanesljivo ugotoviti kulturne plasti. Plato leži sicer tik znotraj ohranjenega s. okopa gradišča, ki je v skrajnem sz. vogalu odstranjen. Naselbinskih ostalin v tem delu gradišča ni pričakovati.

Vodovodni jarek je prečkal območje gradišča po njegovem z. robu oziroma po v. robu dola Lozica, kjer okop ni zanesljivo ugotovljen. Območje gradišča je tod poseljeno, zato med stavbami in vrtovi sledimo povsod povsem ruinirane plasti. Na strmem pobočju pod gradiščem, preko notranjega in zunanjega roba današnjih teras, je bilo sondiranje negativno. Večjega obrambnega okopa gradišče na tem mestu očitno ni imelo. Načrtovani rezervoar s 300 m³ prostornine, lociran na jv. rob pod vasjo, v sedanji fazi ne bo realiziran. — N. O.

KOBLE — LAZE, XVI, 12, Loče. — Na pol poti med Podobom in Koblami se s. dviguje položen hrib z domačim imenom Laze. Tod naj bi bilo prazgodovinsko grobišče (S. Pahič, VS 26, 1984, 208 ss). Skupaj s PM Maribor smo presondirali del grobišča pod gozdom in ugotovili, da je bilo grobišče z rigolanjem za vinograde v celoti uničeno. Našli smo le nekaj fragmentov prazgodovinske keramike, katerih faktura je zelo slična onim iz naselbine nad Podobom (S. Pahič, VS 26, 1984, 210 ss) in kateri je uničeno grobišče nedvomno pripadalo. — D. P.

MALOVŠE. — J. od vasi, tik nad cesto Črniče—Ajdoščina, je bilo 30. januarja 1985 na gričku **Kozmac** (159,5 m), parc. št. 886/1 k. o. Gojače, ogledano prazgodovinsko gradišče. Griček je dobil ime po razpadli cerkvi Sv. Kozme in Damijana, ki je bila na jv. pobočju. J. del griča, ki se razprostira j. od omenjene ceste, domačini imenujejo **Morlek** (J. Kastelic, ZČ 6-7, 1952/53, 89 ss).

S. del gradišča je povsem uničen (odnešen) zaradi kopanja peska in kamenja, uporabljaneja pri melioraciji Vrtovinškega polja. Kamnolom so odprli 1982. leta. Na ohranjenem j. delu gradišča so manjši vojaški vkopi, v katerih je opaziti drobce prazgodovinske keramike. Keramični fragmenti so bili najdeni tudi v profilu izkopa, ki ga je povzročil kamnolom, in se vleče čez celo gradišče v

smeri V. Kulturna plast v profilu je neznatna, ker je profil nad skalo zelo plitev. V vrhnji plasti je ruša in temno rjav humus, nato plast zemlje s kulturnimi ostalinami, ki je zelo težko določljiva, pod njo pa skala. Vi. profila nad skalo variira od pribl. 0,1 do 0,3 m.

Obrambni nasip je na v. delu gradišča ohranjen do vi. 1,5 m, nato se proti jz. znižuje ter na j. strani skoraj popolnoma izgine. Od tu se nadaljuje proti SZ in nato proti S v obliki kamnitega venca, ter se zaključi v izkopu kamnoloma. Manjše ostanke nasipa lahko zasledimo še na s. strani izkopa. Ohranjena dl. nasipa znaša okrog 150 m, prej pa je znašala okrog 350 m. Prvotna dl. je preračunana iz Osnovne državne karte 1 : 5000, Komen 9, 1970, na kateri je nasip označen. Na isti karti je narisan tudi nasip, ki je gradišče razdeljeval na dva približno enaka dela. Potekal je proti V.

Keramični fragmenti so po izdelavi podobni tistim, ki jih poznamo iz gradišč v Vipavski dolini (Sv. Katarina nad Solkanom, Sv. Pavel nad Vrtovinom, Gradišče nad Ajdovščino). — J. Z.

NOVO MESTO. — Pri gradnji hiše bratov Lindič ob **Kristanovi cesti**, parc. št. 912 k.o. Kandija, so naleteli na večjo keramično posodo, polno žganine. Najdoba so uničili in zavrgli. Lokacija leži nasproti starega novomeškega stadiona, pri gradnji katerega so odkrili znamenit grob z oklepom (1939) in ostalimi podatki (1941). — D. B.

OSREDEK PRI PODSREDI, XII, 17, Šmarje pri Jelšah — Pred leti smo na prazgodovinskem gradišču **Veliki vrh** odkrili redke antične črepinje (S. Ciglenečki, VS 23, 1981, 274). Da bi preverili obstoj poznoantične postojanke, smo v juliju napravili tri manjše sonde.

Akcija je tekla v sestavu delovnega tabora Spominskega parka Trebče. S prvo sondo smo skušali omejiti obseg gradišča na jz. strani, kjer okop zaradi erozije ni dobro viden. Sonda je bila negativna. Z drugo, ki smo jo zastavili nekaj metrov višje, smo presekali okop. Jedro je predstavljal suh zid. Našli smo številne fragmente prazgodovinske keramike, nekaj grobe antične lončenine in novec. Sonda je pokazala, da je bilo gradišče utrjeno v prazgodovinskem obdobju in nato v antičnem času uporabljeno za pribežališče. Nismo našli sledov mal-

te, ki bi pričali o poznoantični utrditvi. V tretji sondi, j. pod vrhom na širši terasi, smo ugotovili bogato prazgodovinsko plast in tanjšo antično. Nedvomno je na tem mestu stal v prazgodovini stanovanjski objekt, zasilno bivališče pa smemo domnevati tudi v antičnem obdobju.

Keramične najdbe, šest novcev, različni bronasti in železni predmeti dobro datirajo poselitev v antičnem obdobju. Po novcih, ki sodijo pretežno v 3. st. in dveh fibulah iz istega časa bi smeli datirati pribežališče natančneje v čas druge polovice 3. st. Kasneje iz neznanih razlogov ni bilo več uporabljeno. Utrdba je izredno pomembna, saj kaže razločno le prvega izmed kasneje številnejših prebegov na utrjene višinske postojanke, in to prav v prostoru, kjer jih je bilo dosedaj odkritih največ. — S. C. in A. Vo.

TREBČE, XII, 2, Šmarje pri Jelšah. — Na že prej ugotovljenem prazgodovinskem gradišču **Bukovica** (S. Ciglenečki, VS 23, 1981, 229) smo letos v sestavu akcije delovnega tabora Spominskega parka Trebče izkopali dve sondi, da bi jasneje opredelili značaj in datacijo postojanke. Najdeno keramično gradivo kaže na skromno prazgodovinsko poselitev. Struktura obrambnega obzidja ni znana. V teku je analiza izkopanega materiala. — A. Vo. in S. C.

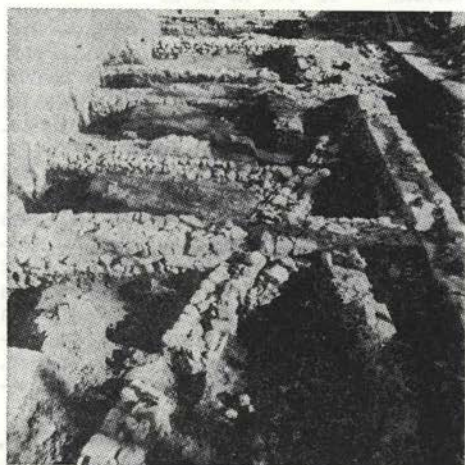
TRIPOČKA PRI ZASIPU, VI, 6, Radovljica. — Med 3. 6. in 8. 6. 1985 je ekipa Inštituta za arheologijo ZRC SAZU in Oddelka za arheologijo FF napravila izkop z. od kozolca na župnijski njivi z. od glavne ceste Bled—Zasip (parc. št. 197, k.o. Zasip, list 4). Po izročilu naj bi bila tu pred leti najdena okrasna zaponka v obliki pava (kakrašno poznamo s staroselskega grobišča na Pristavi). Poskusni jarek je segel skozi debelo plast zemlje do pečene osnove, ki se začinja na gl. 1 m. V izkopu je bilo najdenih nekaj posameznih odlomkov prazgodovinske lončenine, večina v gl. 0,70 m. Drugih najdb ali ostankov ni bilo. — A. P.

VINKOV VRH PRI DVORU, IX, 4, Novo mesto. — Spomladi 1985 je bil izdelan geodetski posnetek gradišča Gracprim ali Cvinger na Vinkovem vrhu pri Dvoru. Posnetek je izdelala GU Novo mesto v merilu 1 : 200, original hrani IZa SAZU v Ljubljani. — D. B.

RIMSKA DOBA

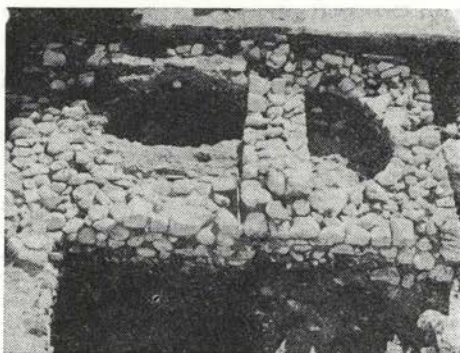
AJDOVŠČINA. — Zaščitna izkopavanja so potekala na zemljišču s. kraka nekdanje Bratinove hiše, na delu parc. št. 481 k.o. Ajdovščina, ki leži znotraj j. stranice obzidja Castra in v bližini rekonstruiranega stolpa ob kinodvorani. Povod za izkopavanja je bila gradnja tržnice in stanovanjskega objekta na tem mestu, odtod tudi vzrok za etapnost del in vse, s tem povezane posledice za arheološke rezultate. Kopalni smo nekaj dni v septembru in oktobru, ostalo pa novembra in decembra 1984. V aprilu 1985 smo opravili še izkop za kineto, potem ko je bil sprejet naš predlog o prezentaciji dela izkopanin. Stroške izkopavanja je pokrila Občinska kulturna skupnost Ajdovščina, deloma tudi investitor gradnje; delo je potekalo v organizaciji Zavoda VNKD v Novi Gorici.

Doslej raziskana površina okrog 285 m² predstavlja slabo polovico prostora, kjer so raziskovanja znotraj j. vogala Castra možna, zato načrtujemo nadaljevanje v prihodnjih letih. Prav zato naj se tukajšnje poročilo obravnava zgolj kot prva informacija o stavbnih ostalinah in o predlogu njihove prezentacije, ki je že vključen v projekt novogradnje na tem prostoru.

Sl. 21. Ajdovščina — izkopno polje od zahoda z obema smerema gradbenih faz v stavbi I (leta 1984)

Fig. 21 Ajdovščina — the excavation site seen from the west with both directions of the building phases in the building No. I (in 1984)

Sl. 22. Ajdovščina — stavba II s prizidkom od severa

Fig. 22 Ajdovščina — building No. II with its lean-to, seen from the north

V odkopu sta bili ugotovljeni dve antični gradbeni fazi.

Za starejšo fazo, datirano z novci (okrog 268—270 n. š. — post quem non), ugotavljamo dve stavbi, obe odkopani le deloma:

— večja stavba ima odkopano j. stranico v dl. okrog 20 m in v sredini predelni zid v znani dl. 5,70 m. V z. prostoru so ohranjeni sledovi maltnege estriha kot edine hodne površine. Zidovi so grajeni iz večjih rečnih oblic, maltno vezivo je slabo ohranjeno. Praviloma so ohranjeni le temelji zidov, položeni na izravnano podlago, le v dveh krajših odsekih je zid ohranjen v treh vrstah (vi. okrog 0,45 m). Kulturna plast je skromna;

— manjša stavba je skromneje ohranjena, v celoti odkopana sz. stena je dl. 3,20 m, sv. in jz. sta ohranjeni v dl. 1,5 m; stavba je na vsej ohranjeni površini temeljena na okrog 0,50 m db. plasti zloženih oblic, iz katerih so grajeni tudi zidovi. Posebnost predstavlja stopničasta razširitev s. vogala stavbe na v. stranici — dve stopnici premoščata vi. od vrha temelja do nivoja opečnega tlaka, ki obdaja objekt s s. strani. Funkcija te gradbene posebnosti ni pojasnjena, ker je odkop tod omejen.

Z izgradnjo castruma z obrambnim obzidjem, ki pogojuje pravokotno urbano mrežo, se je spremenila tudi delitev prostora za gradnjo, iz česar izvira spremenjena usmeritev zgradb. Pogoji za

usmerjeno gradnjo je bilo očitno tudi rušenje starejših stavb, ponekod do temeljev, ponekod v celoti, kar je bilo na našem izkopišču lepo vidno. Starejša gradnja je pogojena s klimatskimi razmerami v Vipavski dolini (predvsem burjo) in leži v smeri V-Z, mlajša je pogojena z linijo obzidja in se premakne z osnovno stranico proti S, s čimer je bila bolj izpostavljena vetru. V mlajši fazi se spremeni tudi način gradnje. Odslej gradijo praviloma z izbranimi, delno obdelanimi lomljeni srednjih velikosti, le tu in tam, predvsem v temeljih je še najti prodnike. Malta je trdna in zelo dobro ohranjena. Temelji so gl. do 1,20 m in zelo masivni, zidovi so debelejši (od 0,80 do 1,10 m) od starejše gradnje (od 0,60 do 0,70 m). Kulturna plast je tudi v mlajši fazi skromna, najdb je za ajdovske razmere presenetljivo malo. Iz mlajše faze imamo:

— stavbo I: odkopana na površini $16,5 \times 8,5$ m, odkrit je jv. vogal in nekako v sredini predelna stena stavbe, ki se po gradnji in dimenzijah v ničemer ne razlikuje od obodnih sten. Antična hodna površina ni zanesljivo dokazana. Tloris tega objekta je najboljši primer spremenjene usmeritve gradnje v mlajši fazi, saj stoji na mestu večje stavbe iz starejše faze, katere temelje sledimo povsod zunaj mlajših zidov in pod tlakom prostorov v stavbi II.

Obenem je bilo ugotovljeno, da so temelji stavbe I služili objektu s pozno-srednjeveško kulturno plastjo in stavbnimi elementi iz polpretekle dobe, s čimer je dokazana kontinuiteta urbanega rastra od antike do današnjih dni, saj je Bratinova hiša na tem mestu stala na antičnih temeljih. Če upoštevamo rezultate izkopavanja na j. in z. stranici j. kraka hiše, potem moremo gledati v s. steni že tudi linijo s. stene stavbe I in v z. steni temelje z. antične stene, tembolj, ker je linija obokanega kanala sicer prerezala temelj jz. vogala stavbe I. Ob upoštevanju te domneve smemo zarisati tloris celotne zgradbe na okrog $17,5 \times 9,5$ metra (= stavba I).

— stavba II je z izkopom zaenkrat še zelo omejena, na $10 \times 3,6$ m, vendar menimo, da bomo z načrtovanim izkopom v j. delu odprli v celoti vsaj njeno z. polovico. V liniji jv. vogala stavbe I je na z. steno stavbe II naslonjen prizidek $4,20 \times 3,50$ m, z dvema prostoroma, od

katerih je eden poglobljen z vrisanim apsidualnim zaključkom, brez tlakov in ometa. Drugi je manjši, skoraj kvadrat, $1,70 \times 2,30$ m, z zelo kvalitetnim tlakom iz maltnega estriha, ločen od poglobljene apsidge z nizkim zidcem. Plak v tem prostoru je bil trikrat obnovljen, zadnji je datiran z Maksencijevim novcem na okrog 350. leto.

Z odkopom za kineto, potrebno za novogradnjo, smo prvotni izkop na tem mestu razširili za 1 m proti J in odkrili del j. prostora stavbe II, kjer je hodna površina enak maltni estrih kot v prizidku, prav tako trikrat obnovljen in to v istih stratih, kar kaže na dolgotrajnejšo uporabo stavbe. S. prostor v stavbi II je prav tako prekrival maltni estrih, dokumentiran v dveh stratumah, vendar se po strukturi razlikuje od prej omenjenih.

Mlajši gradbeni fazi pripada izgradnja kanalizacijske mreže castruma: med stavbama I in II in vzdolž j. stene stavbe I je vodil pokrit kanal, grajen iz kamnitih plošč — ohranjen je le fragmentarno in vodi v smeri pravokotno na obzidje. Znotraj j. stranice obzidja in kot rečeno, tik ob domnevem jz. vogalu stavbe I vodi zidan obokan kanal, grajen iz kamnitih plošč. Odkopan v dl. 2,10 m, notranja vi. oboka je 0,50 m.

Izkopavanja iz leta 1965 (VS 10, 1966, 195), ki so bila zaradi tedanjih okoliščin v glavnem omejena na beleženje najdb, nam ne dajejo dovolj podlage za navezavo sedanjih odkritij na prostor znotraj jz. stolpa. Gotovo pa so potrdila Petrujevo tezo o zazidavi tega prostora že pred izgradnjo castruma (VS 10, 134), veliko pa pričakujemo od nadaljevanja raziskav na j. polovici izkopišča, ki nam je na prostoru nekdanje Bratinove hiše in pripadajočega dvorišča na voljo, saj bodo rešile ključno vprašanje o poteku j. stranice obzidja.

Konservatorska valorizacija stavbnih ostalin: za ohranjanje sledov antičnega urbanega rastra, ki sicer v današnjem mestu ni ohranjen, je pa zanimiv glede na dokaj ohranjeno obzidje poznoantične utrdbe, se nam je zdelo predvsem pomembno vztrajati na ohranjanju linije pozidave znotraj j. stranice obzidja, še posebej zato, ker je sedaj dokazana kontinuiteta te pozidave preko srednjega veka vse do danes.

Za prezentacijo arhitekture in situ smo ovrednotili kot dovolj pomemben prizidek z vpisanim apsidialnim zaključkom, ker predstavlja dokaj redek in slikovit stavbni element, obenem smo se zavedali dejstva, da znotraj povsem pozidanega prostora v Ajdovščini nimamo več veliko možnosti za izkopavanja, še manj pa za morebitno prezentacijo v objektih s širšim namenom. Za omejeno prezentacijo je odločalo tudi dejstvo, da so bile možnosti vključevanja izkopanin v načrtovani javni prostor tržnice omejene.

Z obema osnovnima zahtevama smo, kot zaenkrat kaže, pri načrtovalcih in investitorjih uspeli. Antično zidovje in tlak v prizidku z apsidno bodo restavrirani z ustrežno metodo in s celotnim tlorisom vključeni kot poseben prostorski element v tržni prostor, ločen od njega z zasteklitvijo. Ta prostor naj bi bil namenjen razstavljanju posebnih eksponatov ali omejeni reklami, o izvedbenih delih bomo še poročali. — N. O.

Vanda Ščuka, Vilharjeva 1/a, Ajdovščina, hrani v zasebni lasti okroglo opeko z žigom, najdeno po zatrjevanju lastnice pri zemeljskih delih med leti 1930 in 1935 na območju za sedanjo Pilonovo galerijo.

V neposredni bližini so bile konec 19. oziroma na začetku 20. stoletja najdene na grajskem dvorišču enake opeke v funkciji gradbenega elementa suspensure (Archeografo Triestino 32, 1908, 287 s) in ena 1968 pri raziskovanju gradbene jame objekta blagovnice Nanos, ravno tako na območju grajskega dvorišča (neobjavljeno).

Sl. 23 Ajdovščina — rimska opeka z žigom
Fig. 23 Ajdovščina — a Roman brick with a stamp

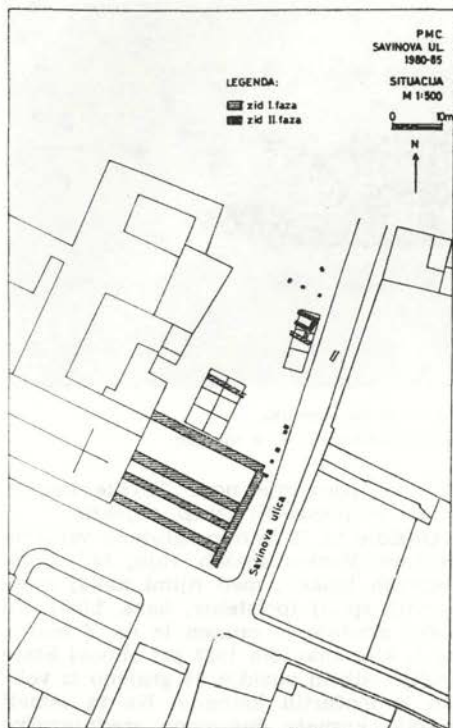

Sl. 24 Celje, Trg V. kongresa (izkopavanje 1980) — poslikan stenski omet s predstavo mladeniča iz konca 1. stoletja
Fig. 24 Celje, Trg V kongresa (V Congress Square) (excavations in 1980) — a painted wall plastering representing a young man from the end of the 1st century

Okrogla opeka z žigom iz svetlo rjavo rdeče žgane gline. Pozitiven — reliefen, žig v okviru. Pr. opeke 22 cm, vi. 9 cm, dl. okvira 12,3 cm, vi. do 3,7 cm, vi. črk od 2 do 2,8 cm.

Žig ni razvozan; P. Sticotti ga je skušal prebrati kot Eros. Enake žige na okroglih opekah stebrov suspensure velikih oglejskih term, zgrajenih v 2. polovici 3. stol., bere L. Bertacchi kot TI. EUROS (Aquileia Nostra LII, 1981, 47). — B. Ž. T.

CELJE. — Vogal Savinove ulice in Trga V. kongresa. Zaščitna arheološka izkopavanja smo opravili na parc. št. 2069 k. o. Celje med 24. 10. in 26. 11. 1980. Na zemljišču, kjer je stala stara kresija, je bilo skozi stoletja več gradenj. Najprej so minoriti zgradili križni hodnik samostana. Njegovi temelji so uničili antično kulturno plast; kot gradbeni material so uporabljali skoraj izključno rimske reliefne in napisne marmorne bloke. Nato so gradili temelje kresije. Med okupacijo so zgradili ob Savinovi ulici zaklonišče. Za našo raziskavo je ostalo le še 100 m² na dveh mestih. Prvo ploskev

Sl. 25. Celje — tloris izkopane rimske arhitekture ob Savinovi ulici

Fig. 25 Celje — the ground-plan of the excavated Roman architecture on Savinova street

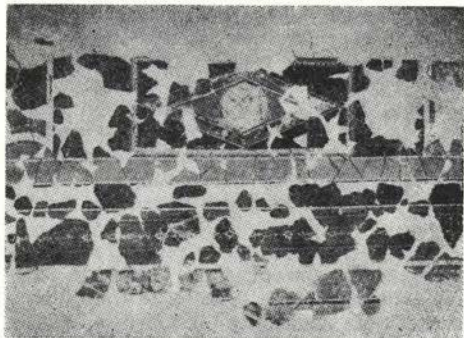
smo lahko razdelili na tri kvadrante 4×4 m, drugo na šest kvadrantov. Zanimiva je bila manjša ploškev, kjer sta se pokazali dve gradbeni fazi. Zgornja je imela v prvem prostoru peči podoben objekt, na katerem je ležala depojska najdba 37 novcev iz 4. stoletja. V drugem prostoru so bila tla iz dobrega estriha. Na tleh so ležala lesena vrata (črna plast žganine v velikosti vrat) s celotnim okovjem in tečaji. Za prag je služil narobe obrnjen arhitrav z utorom. Pod estrihom je ležal prečen zid, ki je pripadal spodnji oziroma I. fazi (glej tloris). Na j. steni tega prečnega zidu so bili ostanki stenskega ometa z marmoriranim vzorcem v rdeči in rumenkasti barvi. Na tleh se je ohranila podlaga za mozaik; mozaik je bil pred izgradnjo druge faze odstranjen. Med drugimi ostanki stenskega ometa so bili tudi drobcji z upodobitvijo mladeniča z ven-

cem v laseh. Ohranil se je tudi fragment posode tankih sten z ročajem. Spodnjo fazo lahko datiramo v zadnja leta 1. stoletja.

Leta 1985 so pričeli z izkopom temeljev celotne gradbene jame. Tik ob pločniku, na j. strani, je potekal rimski zid do gl. 4,50 m in š. 1,50 m, zgrajen iz lomljenca in malte. Ko so bili odstranjeni zidovi minoritskega samostana, so prišli na dan še trije paralelni zidovi. Prav tako je bilo nekaj manjših zidov ob robu, oziroma izven gradbene jame, ki so pripadali mlajši oziroma starejši gradbeni fazi. Ob s. strani gradbene jame pričinja hipokavst mlajše faze, nad njim pa mozaik iz temno sivih kock, ki smo ga videli leta 1957, pri adaptaciji celjske tržnice na Trgu mučenikov, s. od sedanjega gradbišča.

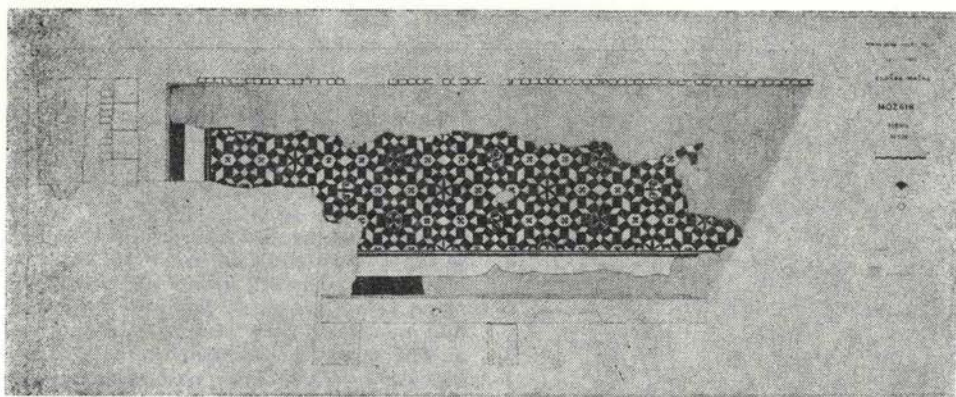
Gledališka ulica 7, parc. št. 2050 k. o. Celje. — Pred izgradnjo hotela Turška mačka smo opravili arheološka izkopavanja, in sicer od 17. 11. do 25. 11. 1978. Zaradi vremenskih razmer smo nadaljevali z izkopom od 7. 2. do 28. 3. 1979. Teren je bil poškodovan s kletjo bivšega objekta in zaradi bombardiranja j. predela. Antične kulturne plasti so segale od 0,60 m do 3,90 m. Temelji stare Turške mačke so vsebovali antične spolije — nagrobneke iz bližnje nekropole, ki se je začnela ob današnji Ljubljanski cesti, ob zahodni vpadnici Emona—Atrans—Celeia (V. Kolšek, AV 31, 1980, 171).

V sz. delu gradbene jame se je nahajal stavbni objekt mlajše faze z belim ometom in estrihom. Stavba je segala le

Sl. 26. Celje, Gledališka ulica 7 — polzkus rekonstrukcije freske

Fig. 26 Celje, Gledališka ulica (Street) 7 — an attempt at the reconstruction of a fresco

Sl. 27. Celje, Turška mačka — tloris mozaika
 Fig. 27 Celje, Turška mačka — the ground-plan of a mosaic

do 1,50 m gl. Zadeli smo njeno j. stran. Glavnina stavbe leži izven gradbene jame. Iz profila gradbene jame je razvidno, da je imela hipokavst. Drobnih najdb ni bilo.

Na J gradbene jame se je po vsej dl. v smeri V-Z razprostiralo poslopje. Odkrili smo s. del, vežo ali predprostor, opremljen z mozaikom, stensko slikarijo in štukaturo. Na z. strani se je nahajal prostor, opremljen z rdečim estrihom na tleh in na stenah, ležal je nad hišnim odtočnim kanalom in je verjetno služil kot sanitarije, proti Z je bila stavba opuščena, delno porušena, temelji so segali pod obzidje.

Prostor z mozaikom v črno-belem geometrijskem vzorcu je segal pod cestišče Gledališke ulice in za Prothasijev dvorec, kjer smo ga leta 1958 videli (VS 12, 1958—59, 299). Ohranjenega prostora z mozaikom je bilo 12,80 × 4,10 m. Celoten prostor je meril okrog 30 m v dl. Nad mozaikom so ležale freske v več plasteh. Poskus rekonstrukcije je pokazal, da gre za t. i. tretji stil — sestava več manjših uokvirjenih ploskev okrašenih s figuraliko in rastlinjem. Nastanek fresk sodi verjetno v začetek 2. stoletja.

Med obema hišama je potekala kloaka, zgrajena iz apnenčastega kamenja, zgoraj obokana. Imela je smer Z-V.

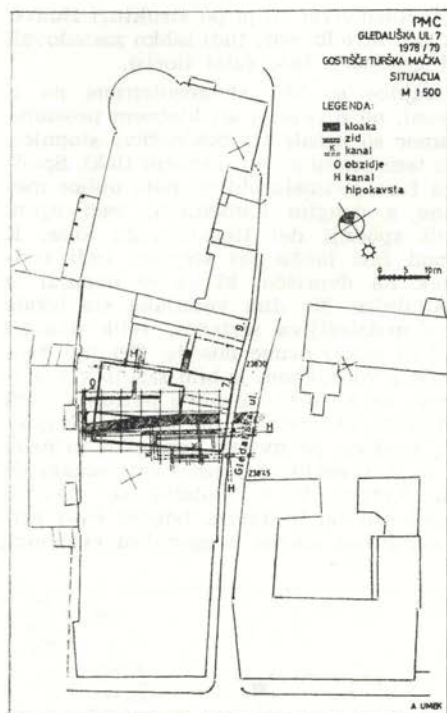
Velikost: zunanost vi. 1,80 m š. 2,20 m. Notranost: vi. 1,35 m š. 1,15 m. Vanjo sta se stekala dva stranska kanala; hišni kanal in kanal, ki je držal pod hišo in prihajal z j. strani. Kloaka je bila v

rabi do izgradnje nove Turške mačke, ki so jo prestavili izven objekta.

Obzidje na Z je bilo zgrajeno verjetno za časa Markomanskih vojn, iz velikih peščenih blokov, med njimi nekaj marmornih spolij (polsteber, baza, blok). Ta način gradnje je opazen le na Z mesta, na J, kjer smo leta 1981 pri obnovi Stare grofije odkrili obzidje, je grajeno iz velikih apnenčastih kamnov. Na ta temelj je bilo kasneje dograjeno srednjeveško obzidje iz lomjenca.

Glasbena šola, Slomškov trg, Na okopih. — Zaščitna arheološka izkopavanja smo opravili na parc. št. 2364 in 2365 k. o. Celje na 430 m². Na željo investitorja — krajevni samoprispevek smo izkopavanja opravili v dveh etapah: od 17. 3. 1981—14. 4. 1981 in od 2. 2. 1982 do 12. 3. 1982. Teren je bil izjemno težak. V prvem delu, ko smo kopali na dvorišču glasbene šole, nismo mogli kopati v gl. zaradi izjemne ozkosti. Nadaljevali smo lahko šele po rušitvi hiše, ki je oklepala dvorišče. Druga etapa izkopavanja je bila v najhujšem mrazu, z jutranjo temperaturo do - 20°.

Investitor je postavil streho in nam prostor ogreval s »tajfunom«. Rezultat je bil ta, da se je zmrazil spreminjala v blato, ki je uničevalo plasti. Zaradi izjemnih gl. do 7,20 m so zaradi varnosti morali sproti opazati stene gradbene jame, ki smo jih kopali navpično, brez naklonov. S skrajnim naporom so bili zriscani profili in tudi tlorisi različnih gradbenih faz. Pripomniti velja, da smo delali pod

Sl. 28. Celje, Gledališka ulica 7 — tloris izkopane rimske arhitekture

Fig. 28 Celje, Gledališka ulica 7 — the ground-plan of the excavated Roman architecture

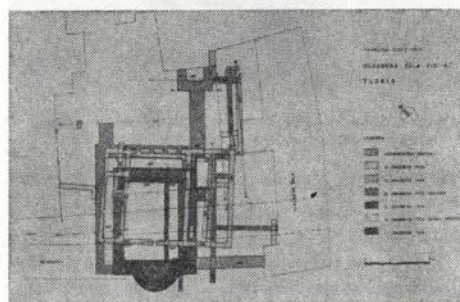
močnim političnim pritiskom, končati čimprej, za vsako ceno! Pod takimi pogoji smo zgubili mnogo drobnih najdb.

Najstarejša faza leži v gl. 7,20 m na produ. Čas nastanka verjetno avgustejsko-tiberjanski čas. Druga gradbena faza II je utrdbi podobno poslopje. V notranjosti ima zidovje na s. in j. strani stopnico, na katero bi se lahko oprla zgornja, lesena konstrukcija. J. stran poslopja je polkrožno zaključena. K tej fazi pripisujemo še hodniku podobno dozidavo s hodno površino iz malte, ki je bila na S in Z ob poslopju. Zanimivo je, da so prav j. stran s polkrožnim zaključkom uporabili za podlago srednjeveškemu obzidju s stolpom. Antični zid je obrnjen nekoliko proti SV, kar je dobro razvidno iz tlorisa. Razlika je vidna tudi iz različnih struktur zidovja. V antičnem zidu prevladujejo večje rečne oblike. Notranjost utrdbe je velika 8,80 × 11,60 m, š. hodnika 1,40 m. V utrdbi je bil

precej db. sloj keramike 1. stoletja. Prevladujejo dvoročni vrči s širokim ustjem in tanjšimi stenami. Tretji fazi pripada stavba s hipokavstom, velika 18,40 × 13,20 m. Poslopje je bilo brez najdb, verjetno zgrajeno v III. stoletju. To fazo smo odkrili že pri prvi etapi izkopavanja leta 1981, ko je bil odkrit prefurnij in kanali hipokavsta za hišo izven gradbene jame v smeri Slomškovega trga. Četrta faza je slabo ohranjena zaradi kasnejših zidav. Leži nad hišo s hipokavstom, usmerjena bolj proti SV — JZ. Velikost stavbe 12,90 × 11,50 m. Tej pozni fazi pripadajo nekateri zidovi izven gradbene kompleksa štirih faz.

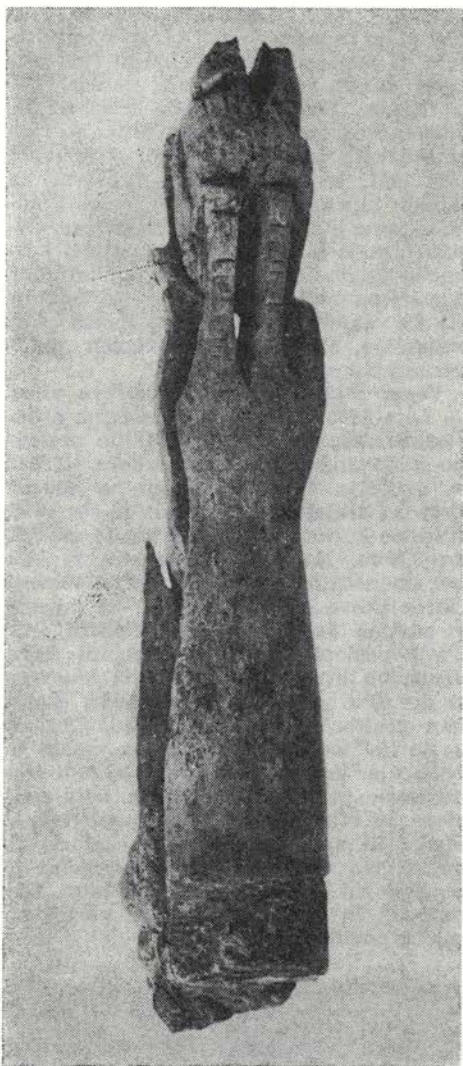
Vogal Stanetove in Miklošičeve ulice.

— Leta 1978 smo opravili zaščitna arheološka izkopavanja pred gradnjo poslovno-stanovanjske stolpnice na parc. št. 2143 k. o. Celje. Izkopavali smo na 480 m². Dela so trajala od 1. 8. do 15. 9. 1978. Antične kulturne plasti so segale od 0,80 do 3,20 m. Na celotnem arealu je bilo pet smetiščnih jam in greznic ter temelji Gorenjakove gostilne, kar je vse poseglo v antične kulturne plasti. Odkrili smo dvoje poslopij, ki sta bili zidani tesno druga ob drugi. V j. poslopju, katerega s. del smo našli, je bil hodniku podobni prostor za estrihom za tla. Ohranil se je del barvanega stenskega ometa — podnožja. Kakor estrih; tako je tudi stena imela po dve plasti. Na z. delu prostora je bilo pod estrihom popločeno z opeko in spodnji omet je segal do te opeke. Na v. predelu, pod estrihom je potekal zid S-J z marmornato bazo. Domnevali bi lahko, da gre za portik ob ulici v prvih dveh stoletjih.

Sl. 29. Celje, Glasbena šola — tloris izkopane rimske arhitekture

Fig. 29 Celje, Glasbena šola (The Music School) — the ground — plan of the excavated Roman architecture

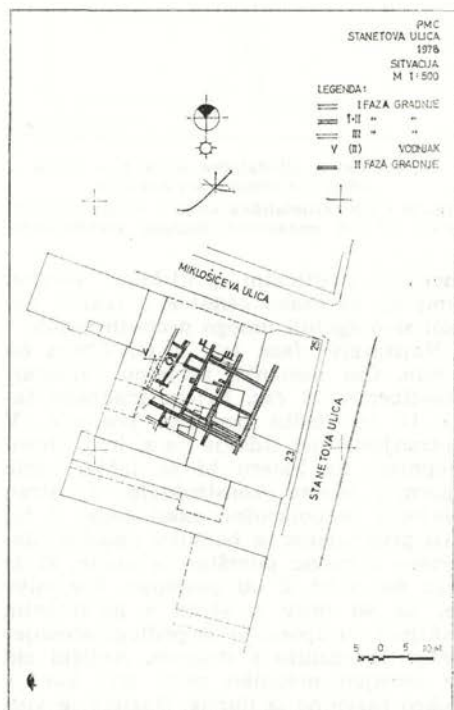
Sl. 30. Celje, Stanetova — Miklošičeva ulica — koščen ročaj noža z upodobitvijo roke, ki drži želvo

Fig. 30 Celje, Stanetova — Miklošičeva ulica (St.) — a bone knife handle representing a hand holding a turtle

Estrih je bil prekinjen približno na polovici prostora. 20 cm š. pas je imel žganino. Verjetno je bila tukaj predelna lesena stena, ki je delila prostor v dve mnajši sobi. V v. prostoru, tik pri predelni steni je ležalo 117 folisov iz IV. st. letja. Zid s. hiše je bil tesno prislonsjen

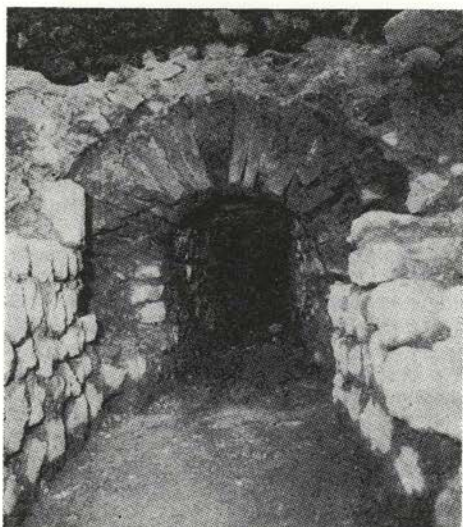
k j. Razlikoval se je po strukturi zidave. Pri tej zgradbi smo tudi lahko zasledovali tri gradbene faze (glej tloris).

Najdbe so bile skoncentrirane na z. strani, na dvorišču, ali kletnem prostoru, kamor so držale tri peščenčeve stopnice. Na tem mestu so bili različni tlaki. Spodnja faza je imela oblice, nato oblice mešane z drugim kamenjem, med njimi tudi spodnji del Herkulovega kipa. K drugi fazi lahko pri štejejo tudi vodnjak na dvorišču, ki se je napajal iz podtalnice. Na dnu vodnjaka sta ležala dva nedoločljiva sesterca, velik dvoroči vrč in nekaj druge posode. Celotno dvorišče, z vodnjakom je bilo zasuto v 4. stoletju, ko so hišo na novo pozidali. Tudi vhod na dvorišče je bil zazidan. Najdeno gradivo, predvsem keramika pripada 1. in 2. stoletju, najdeni novci segajo do M. Avrela. V 4. stoletju so zgradili hipokavst na S stavbe. Istemu času pripada južna stavba z zgornjim estrihom.

Sl. 31. Celje, Stanetova ulica — tloris izkopane rimske arhitekture

Fig. 31 Celje, Stanetova ulica — the ground-plan of the excavated Roman architecture

Sl. 32. Celje, Muzejski trg 5 — notranjost
rimskega odtočnega kanala

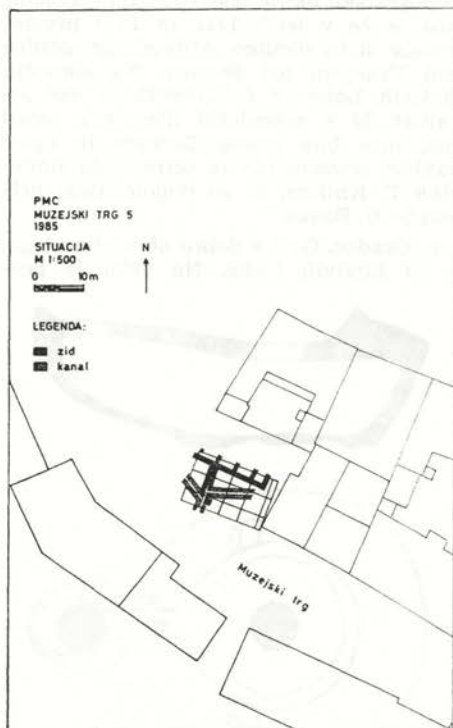
Fig. 32 Celje, Muzejski trg 5 (Museum Square)
— the interior of a Roman sewer

Po končanih izkopavanjih so kopali še za novo greznico, kar smo kasneje dokumentirali. Pri izkopu se je iz profila izluščila mala marmorna votivna ara brez napisa. Vse gradivo je inventarizirano, preparirano in rekonstruirano. Nahaja se v PM Celje, kakor tudi vsa dokumentacija.

Muzejski trg 5. — Zaščitna arheološka izkopavanja smo opravili na parc. št. 2418 k. o. Celje v času od 11. 10. do 18. 11. 1984 na površini 300 m². Kulturna plast je segala od 0,70 × 3,40 m. V rimsko kulturno plast je bila vkopana odpadna jama z živalskimi, pretežno govejimi kostmi. Vkop je segal do dna rimskega odtočnega kanala. V 18. stoletju je držala mimo Mesarska ulica. Na v. strani gradbišča smo odkrili temelje stavbe in odpadno jamo s keramiko iz 16. in 17. stoletja. Rimsko zidovje se je nahajalo le na S gradbene jame. Dva prečna zidova nakazujeta več prostorov v stavbi. Izpod poslopja je držal kanal S-J. Vanj sta se stekala prečno dva stranska kanala. Glavni kanal poteka naprej po Muzejskem trgu. Dna kanalov so popločena, stene pozidane s kamenjem, na katerih sloni opečnat obok. Notranja mera kanala:

vi. 0,87 m, š. 0,75 m. Š. obeh pokončnih zidov je 0,60 m, opečnatega oboka pa 35 centimetrov. Oboki so bili pod zidovi, izven njih pa so bili kanali pokriti s peščencevimi ploščami, velikimi 69 × 60 × 30 cm. Opeke v oboku so velike 35 × 25 cm db. spodaj 4—6 cm in zgoraj 6 do 7,5 cm. Postavljene so bile v treh vrstah, druga za drugo.

V zidu, ki je pripadal renesančnemu obdobju je bilo več antičnih spolij, med njimi dva fragmenta različnih napisov. Ob priključitvi vodovoda na hišo Muzejski trg 4 so tik gradbene jame izkopal jašek, ob že obstoječi vodovodni cevi. Pod cevjo je bil viden mozaik, sestavljen iz glinastih kock (3,5 × 3,5 × 2 centimetra), rdečkaste in rumenkaste barve. Gl. 1,80 m in bližina potrjujeta domnevo, da pripada mozaik poslopju, ki se začenja na s. strani gradbene jame. — V. K.

Sl. 33. Celje, Muzejski trg 5 — tloris izkopane
rimske arhitekture

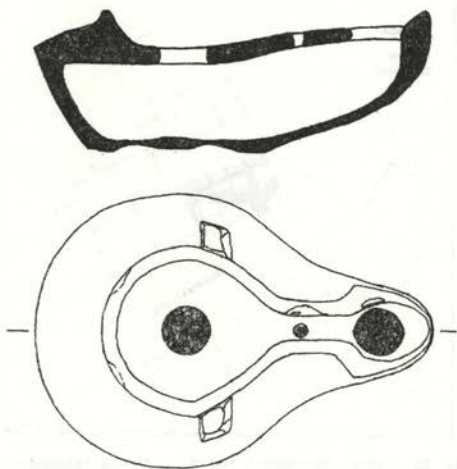
Fig. 33 Celje, Muzejski trg 5 — the ground-
plan of the excavated Roman architecture

DOLJNI AJDOVEC, IX, 4, Novo mesto. — Ivan Longar je leta 1982 kopal poleg hiše Dol. Ajdovec 5, na parc. št. 3031/1 k. o. Ajdovec — »Na Trznem« gradbeno jamo. Pri tem je našel rdeče rjavno oljenko z močno zabrisanim pečatom. Podrobnejše okoliščine najdbe niso znane. — D. B.

GORENJI LESKOVEC, XII, Krško. — V začetku novembra 1985 so arheologi FF in NML s pomočjo študentov in domačinov izvedli rekognosciranje ter sondažno izkopavanje na območju Gorenjega Leskovca.

Sredi gričevja med Savo in Bohorjem leži s. od vasi Gorenji Leskovec ravnica, imenovana **Mršive Ložice**. Zavetna lega, zaokrožena površina, primerna za kmetijstvo, in številne arheološko zanimive točke, nanizane ob robovih obdelanega sveta, so pogoji, ki bi lahko omogočili poglobljen študij poselitve v mikroregiji. Topografska ekipa pod vodstvom T. Knifca je že v letih 1971 in 1972 pregledovala širšo okolico Ajdovskega gradca nad Vranjem pri Sevnici. Na območju Mršivih Ložic je dokumentirala več lokalitet, ki v arheološki literaturi, razen ene, niso bile znane. Seznam in opise najdišč povzemamo iz terenskega dnevnika T. Knifca, ki ga dopolnjujejo pripombe U. Bavca.

1. **Gradec.** Grič z dobro obrambno lego, j. od Mršivih Ložic. Na vrhu je pro-

Sl. 34. Dolnji Ajdovec — rimska oljenka
Fig. 34 Dolnji Ajdovec — a Roman oil lamp

strana ravnica (250 × 150 m), ki se na vseh straneh strmo zaključuje.

2. **Divjakov gozd — Polžev hrib.** Velika gomila, ki jo je skoraj popolnoma uničil peskokop. Domačini poročajo o zloženem kamenju, o najdbah okostij in kovinskih predmetih. PM Brežice je pridobil bronasto ovratnico, dva bronasta obročka in keramične fragmente (Ha D). Lit.: ANSI, 247.

3. **Golobinica.** Greben sredi planote. Lastnik F. Bavec je pri rigolanju vinograda našel sprhnele kosti in dva bronasta predmeta. Eden je imel obliko »fajfice«, drugi pa je bil podoben »broški«. Po besedah najditelja, naj bi bili predani nekemu muzeju.

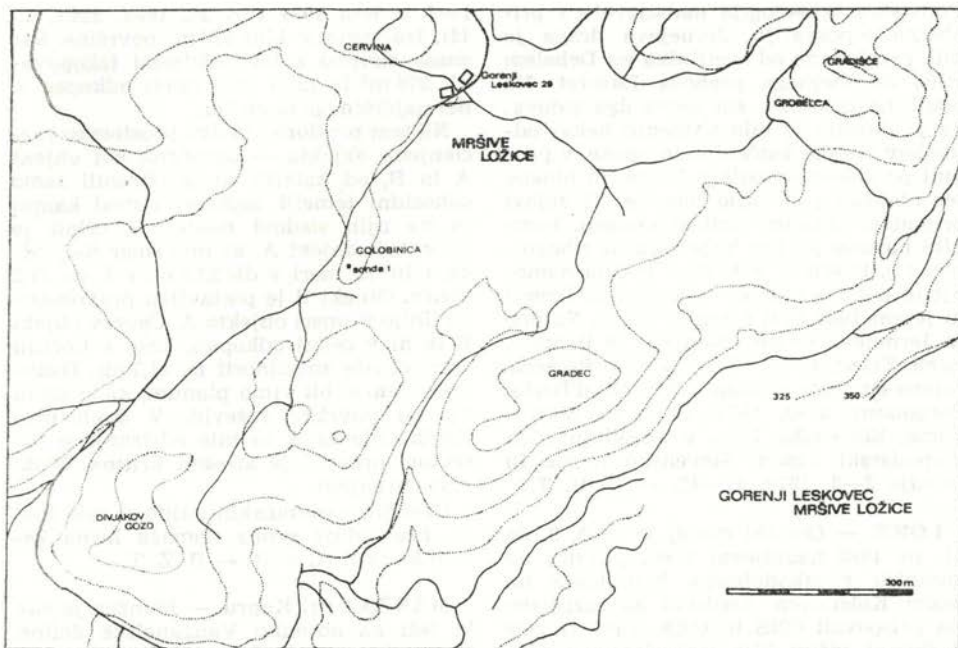
4. Pri zemeljskih delih za hlevom F. Bavca (**Gorenji Leskovec 29**) so naleteli na zlomljeno kamnito sekiro in fragmente keramike. Tudi ti predmeti naj bi bili v nekem muzeju.

5. Na ledini **Cervina** (nekoliko nižje od ledine Bukšee) naj bi bil po izročilu »britof« oziroma »turški britof«. Na manjši ravni jasi sredi gozda, kjer se križajo poti, je nekoč stalo razpelo.

6. **Gradišče.** Vzpetina na s. robu Mršivih Ložic. Brez sledov umetne preoblikovanosti terena.

7. Pod Gradiščem leži ledina **Grobelca**. Poskusni izkop na »turškem britofu« (na ledini Cervina, parc. št. 404/1, k.o. Gorenji Leskovec), dl. 7 m, š. 1 m, gl. do 0,70 m, je bil sterilen, medtem ko je bila v sondi 1, velikost 2,5 × 2,5 m, na ledini Golobinica (parc. št. 389, k. o. Gorenji Leskovec) delno odkopana zgodnjerska grobnica z žganim pokopom. Poleg bogatega in značilnega keramičnega gradiva je bil izkopen tudi železen trizob. Grobnica je bila močno poškodovana, ko je bila z vrha Golobinice odstranjena plast humusa, dodatno z nedavnim vkopom električnega kabla. V bližini sonde 1 smo izkopali še štiri manjše poskusne jarke; razen sonde 4, ki je merila 2 × 2 m, so bile ostale velike 2 × 1 m, gl. pa do 0,35 metra, le v sondi 5 do 0,70 m. V teh jarkih nismo odkrili arheoloških ostankov. — J. H. in B. R. T.

IG. — Strojanova voda. Očiščen in dokumentiran je bil presek skozi rimsko vicinalno cesto Babna gorica—Ig, in sicer v steni stranskega jarka, ki se z desne izliva v Strojanovo vodo ali Maharski graben (cf. D. Vuga, Ljubljansko Barje v

Sl. 35. Gorenji Leskovec — karta najdišč
Fig. 35 Gorenji Leskovec — the map of the site

arheoloških obdobjih, Kult. in narav. spom. Slovenije 118 [1982] 24 s, Sl. 23).

Parti. Očiščen in dokumentiran je bil presek skozi rimsko barsko pot med Igom in Ižico (južni krak; morda nadaljevanje na Lavrico čez most na Ižici), in sicer v jarku mejaču vsv. od Partovske ceste, v neposredni bližini Dežmanovega kolišča II ob Partovskem grabnu. — D. V.

IŠKA VAS. — Ekipa Inštituta za arheologijo ZRC SAZU (Andrej Pleterski) in Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine SR Slovenije (Davorin Vuga) je od 14.—18. X. 1985 poskusno izkopavala ob j. steni cerkve sv. Mihaela v Iški vasi. Namen je bil preveriti podatek o okostnih »ajdovskih« grobovih ob cerkvi. Izkopana sta bila dva poskusna jarka (k. o. Iška vas, parc. št. 150). Daljši, z. je segal od cerkvenega obzidja do j. stene cerkvene ladje. Kopali smo do jalove prodnate osnove. Srednji del izkopa je zavzemal več m š. jarek, morda gre za nekdanjo strugo Iške. V s. delu izkopa so bile posamezne jame za stojke. V vrhnji plasti je bil odlomek prazgodo-

vinske lončenine, več pa jih je bilo iz obdobja antike in mladih dob. Krajši je bil v. poskusni jarek, ki se je na S naslajal na stik cerkvene ladje in prezbiterja. Tudi tu so bila tla iz proda, na njih pa trije zgodnjeantični grobovi, od katerih sta bila dva prekopana in zasuta z ruševino, ki je vsebovala kamenje, antično in poznoantično (?) lončenino, kosce oglja, žganih kosti in dele razbitih človeških okostij. Eden od teh grobov, ki je imel stene iz štirih apnenčastih plošč, je ležal pod vogalnim temeljnim kamnom j. stene cerkvene ladje. — Poskusno izkopavanje je tako pokazalo zgodnjeantično grobišče, od njega mlajše okostne grobove, na mestu izkopa že uničene, ki so bili starejši od cerkve. Ta je še romanska in je nastala od 12. st. do srede 14. st., ko pisani viri 1353. že omenjajo cerkev sv. Mihaela. — A. P. in D. V.

JERNEJEVA DRAGA, IV, 3, Koper. — Ekipa Arheološkega oddelka Filozofske fakultete iz Ljubljane in Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« iz Pirana je že jeseni 1983 v okviru raziskovalne naloge

Podvodna arheologija nadaljevala s priobalno topografijo. Jernejeva draga je bila pregledana od svetilnika na Debelem rtiču do mejnega prehoda Lazaret. Na obali, na polotoku, sta vidna dva zidova; na j. obrobju je bilo najdenih nekaj odlomkov rimske lončenine in opeke, v plitvini pa zidovi iz velikih kamnitih blokov ter obsežno polkrožno nasutje. Ti zidovi pripadajo verjetno antični gradnji, kamnito nasutje pa kot kaže sočasni ribogojnici (?). Posebna pozornost je bila namenjena dokumentaciji — geodetski izmeri in jeseni 1985 tudi fotografiranju. Najdbe iz Jernejeve drage omenjajo že Benussi, Arch. Triestino 14, 1927—28, 260; Peracca, Nuova epigrafe romane a Muggia d'Istria, Borgolauro 2—3, 1975—76, 9 in Boltintome, Slovenska Istra v antiki in njen gospodarski vzpon, Slovensko morje in zaledje 2—3, 1979, 47—48. — B. R. T.

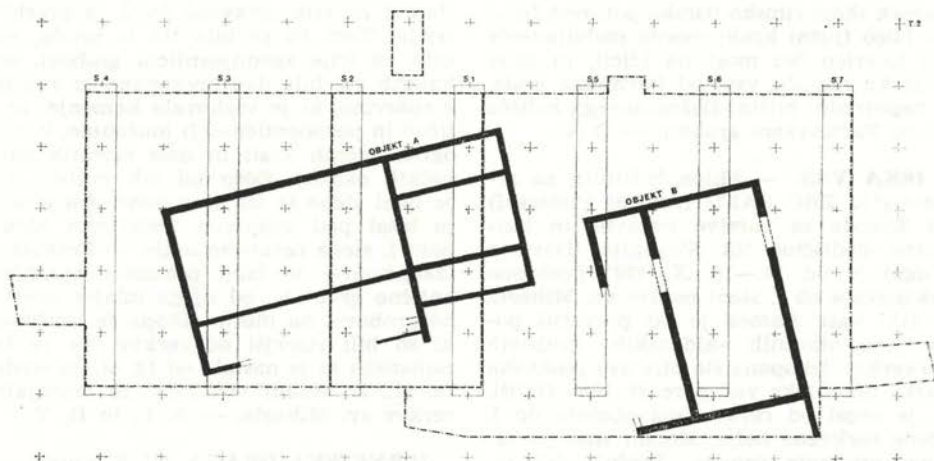
LOKE. — Goriški muzej je od 9. 9. do 31. 10. 1985 nadaljeval z izkopavanji na območju rimskodobnega kompleksa na ledini Kolenovca. Sredstva za raziskave sta prispevali ORS in OKS Nova Gorica v skupni višini 750 tisoč dinarjev. Kot novost smo letos uvedli vertikalno fotodokumentacijo s pomočjo stativa, ki ga je skonstruiral dr. Vinko Šribar. Raziskave so bile osredotočene na še nedoprte vmesne površine med sondami

1—7 iz leta 1984 (VS 27, 1985, 230 s, sl. 44). Izkopane je bilo 576 m² površine, kar znaša skupno z lanskoletnimi izkopavanji 976 m² in tako je v celoti odkopan z. del najdiščnega območja.

Na tem prostoru sta dva prostorsko razčlenjena objekta — označena kot objekt A in B, od katerih so se ohranili samo suhozidni temelji (semtertzi med kamni in na njih sledovi malte). V celoti je bil odkrit objekt A, ki ima smer S-J, odklon 10° in meri v dl. 22,8 m, v š. pa 11,2 metra. Objekt B je postavljen pravokotno na linijo v smeri objekta A. Čeprav objekt B še ni v celoti odkopan, kaže v tlorisni zasnovi iste značilnosti (š. 11,7 m). Dokumentiran je bil samo planum, ki je sledil zgornji površini ruševin. V dveh prostorih objekta A so bile odstranjene ruševine, prevladuje strešna kritina. Tlaki niso ohranjeni.

Drobnih naselbinskih najdb je zelo malo. Prevladuje groba domača hišna keramika iz 1. st. n. št. — B. Ž. T.

MANŽAN pri Kopru. — Manžan je vas, ki leži na obronku Vanganelške doline. V poraščenem predelu j. od vasi so po pripovedovanju domačinov ostanki rimskih stavb z mozaiki. Pri ogledu terena (parc. št. 4532, k. o. Semedela) sva odkrila krožen podij stebra. Vaščan Jorgan Vodopija (Manžan 44) nama je opisal na-

Sl. 36. Loke, Kolenovca — tloris rimskih objektov; S 1 — S 7 sonde iz leta 1984; prekinjena črta označuje razširjeni izkop iz leta 1984; črta pika označuje izkop iz leta 1985
Fig. 36 Loke, Kolenovca — the ground-plan of Roman objects; S 1—S 7 the trenches from 1984; the interrupted line marks the extended excavation in 1984; the dot-and-dash marks the excavation in 1985

pisni kamen z luničastim ornamentom, ki je bil pred kratkim odpeljan.

J. Vodopija je na področju imenovanem Na Pilju našel glinasto ploščico z napisom v treh vrsticah, ki je ni znal prebrati. Ploščico je založil. Na Pilju so sledovi gradišča z dobro ohranjenim obzidjem na s. strani, ki je vi. 3 m in močno poraščeno. — Ma. S. in E. K.

MENGEŠ. — V skladu z izdanim soglasjem ZVNKD Kranj je 2. 10. 1985 izvajalec gradbenih del novega VVZ v Mengšu obvestil spomeniško službo o pričetku gradnje. Strokovni delavec Zavoda je 3. 10. 1985 opravil arheološki nadzor gradbišča. Na celotni površini je bil humus že povsem odstranjen, teren pa temeljito zvožen z gradbenimi stroji, tako da ni bilo mogoče ugotoviti eventualnih različnih struktur v planumu. Ker so bili ob samem ogledu najdeni posamezni fragmenti tegul in imbreksov, smo nadzirali vsa zemeljska dela.

Lokacija novega VVZ leži ob vnožju Gobavice, v neposredni bližini Staretove graščine, na travniku ob l. bregu Pšate (parc. št. 14/5, 3/4, 3/2, 3/1 — k. o. Mengeš). Ob samem potoku je teren ilovnat, takoj na prvi ježi, ki je okrog 1 m višje, pa je podlaga prodnata. Ob izkopu za temelje stavbe in žerjva smo v tej prodnati osnovi na 4 mestih opazili vkope z intenzivno kulturno plastjo. Na teh delih so bili planumi nato očiščeni (okrog 110 m²). Tako smo identificirali 4 objekte, ki so se kazali kot temne lise v prostoru in so bili približno pravokotne oblike, velikosti 2,5 × 3,5 m. Dva od njih sta bila ugotovljena v vsej velikosti, od drugih dveh pa sta ostala le še dela. Najdbe v okrog 40 cm db. kulturni plasti teh objektov (fragmenti tegul, imbreksov, celo tubulusov, lončenine, hišnega lepa, kos žrnelj, veliko živalskih kosti) kažejo, da gre za primitivne stanovanjske kolibe ali delavnice (čeprav se ostanki kritine ne skladajo s sicer očitno skromnim gradbenim nivojem). Novec, najden v objektu 3, govori za zgodnjo datacijo naselbine (Claudius I., as, Rim, RIC 95, 41—50 — po P. Kosu).

Povsem podoben objekt, sicer nekoliko bolj peterokotne oblike, a iste velikosti, je bil najden ob zaščitem izkopavanju na dvorišču podjetja Semesadika leta 1978, le 400 m s. od letošnje lokacije,

prav tako ob bregu Pšate. Tudi tamkajšnje najdbe so datirane v 1. stoletje, tehnika gradnje pa je bila prav taka, kot smo jo ugotovili letos: delna vkopanost v prod, lesena konstrukcija, ometana z ilovico. Očitno je tu na bregu Pšate v 1. stoletju stala skromna vaška naselbina, morda v zvezi s kako villo rustico (glej omembo rimskih zidov v bližini — ANSl, 193 s). — Mi. S.

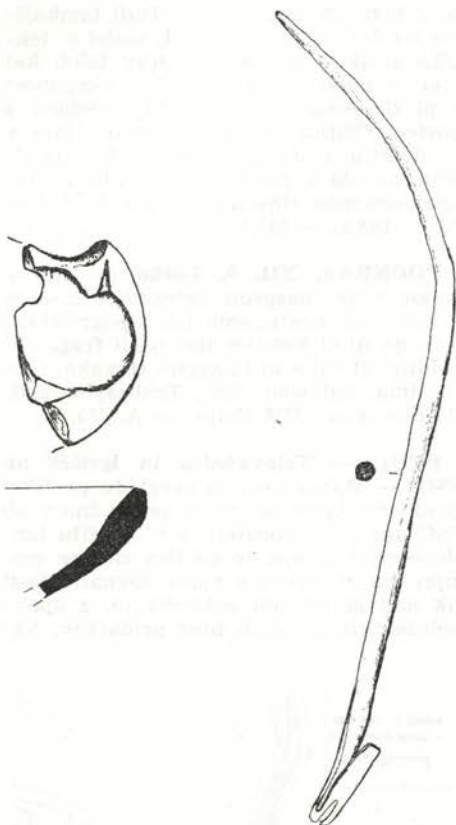
PODKRAJ, XII, 9, Laško. — Na d. bregu Save, nasproti železniške postaje v Zidanem mostu, smo pri topografskem delu na njivi kmetije Bec našli fragment volutne oljenke in bronasto šivanko. Njiva ima ledinsko ime **Trubarjev grič**. Najdbe hrani PM Celje. — A. Vo.

PTUJ. — **Telovadnica in igrišče ob SSC.** — Marca smo ob pregledu profilov gradbene jame za novo telovadnico ob SSC opazili v porušenem v. profilu lanskoletnega izkopa (posledica zimske erozije), na gl. 30 cm v rjavi ilovnati plasti tik nad gramozom poškodovan, z opeko obložen rimski grob brez pridakov. Ne-

Sl. 37. Mengeš, Vzgojno varstveni zavod — toris rimskih objektov 1—4

Fig. 37 Mengeš, Vzgojno varstveni zavod (the reformatory) — the ground plan of Roman objects 1—4

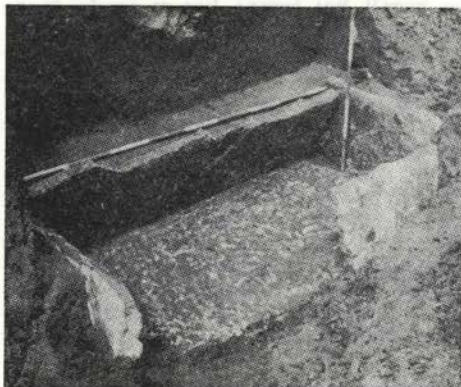
Sl. 38. Podkraj — površinski najdbi
Fig. 38 Podkraj — two surface finds

daleč od omenjenega je bil še en poškodovan, v okroglo grobno jamo prsto vkopan žgani grob. V grobni jami so bile le redke kalcinirane kosti in žganina.

Novembra smo nadzorovali nadaljnji izkop za zunanje igrišče na z. strani nove telovadnice v velikosti okrog 1200 m². Na gl. od 30 cm do 1 m smo lahko sledili tanki rimski kulturni plasti s posamičnimi fragmenti različne rimske keramike. Na to mesto so namreč v večletni gradnji in izkopih za nove objekte na SSC navozili do 1 m debelo plast zemeljskega nasutja in gradbenih odpadkov. Posebnih najdb ni bilo. Izkop je bil gl. do 250 cm in sestavljen predvsem iz mešanih ruševinsko-zemeljskih plasti, ki po 1 m gl. prehajajo v gramozne nanose, kateri so ponekod močno mešani z rumeno ilovico in mivko.

V s. profilu izkopa smo na gl. 150 cm našli s pravokotno opeko obložen rimski skeletni grob, ki je bil močno poškodovan s predhodnim prekopom za PTT kabel. Usmerjen je bil SV—JZ, na dnu je bila le pri glavi pokojnika ena večja kvadratna opečna plošča. Vkopan je bil v gramozno plast, pomešano z ilovico. Na dnu groba je bilo le nekaj polomljenih kosti glave in zob pokojnika. Nadzorovali smo tudi izkop jarka za prestavitev PTT kabla pod obvozno cesto na s. strani nove telovadnice in igrišča, vendar ni bilo najdb, saj so plasti premešane s prejšnjimi prekopi, pa tudi kulturna plast na rahlem spustu terena proti potoku Grajena počasi izgine. Nadzor na omenjenem prostoru nam kaže, da se rimsko grobišče proti S in Z (proti potoku Grajeni) počasi zaključuje in tako zasledimo v že precej poškodovanih plasteh (erozija, kmetijska obdelava) le še posamezne grobove in večkrat prebito tanko rimsko kulturno plast.

Dom upokojencev. — Od 8. aprila do konca maja smo opravljali stalni nadzor pri ureditvi okolice in obvozne ceste ob Domu upokojencev na parc. št. 516 k. o. Ptuj. Ob pregledu profilov je zimsko rušenje zemlje odkrilo rimski skeletni grob, obložen z neobdelanimi belimi in sivimi marmornimi ploščami, za dno groba pa je služila s hrbtno stranjo navzgor položena nagrobna plošča iz belega drobnozrnatega marmorja z napisnim poljem in reliefi na zgornji in spodnji

Sl. 39. Ptuj, Dom upokojencev — grob 2
z nagrobnikom na dnu
Fig. 39 Ptuj, Dom upokojencev (the old age home) — grave No. 2 with a tombstone at the bottom

strani (Sl. 39). Pridatkov v grobu ni bilo, na dnu groba smo našli le posamične polomljene kosti pokojnika.

Nagrobnik iz belega marmorja v velikosti 184 × 86 × 19 cm ima zgoraj reliefno nišo, uokvirjeno s tordiranimi stebroma, vendar je zgornji del niše odbit. V njej so bili upodobljeni člani družine: oče, mati in sinova, od katerih je ohranjen le portret sina na d. strani. Med reliefno nišo in napisnim poljem je ornament vitice s srčastimi listi. Napisno polje je poglobljeno in ga ob straneh omejujeta stebra s palmetami, enostavno bazo in polžasto zavrtimi listi na kapi-telu. V napisnem polju je 12 vrst napisa. Pod napisnim poljem je v poglobljeni reliefni niši prikazan konjenik, ki s sulico napada vepra (Sl. 40).

Napis:

D(is) M(anibus)
T(it)o. VABERIO. T(iti). F(ilio)
CELSINO. AN(norum). LX
ET. SEMPRONIAE
CELERINAE. CONI(ugi). AN(norum).

XL

ET. VABERIO. CELERINO
AN(norum). XX. ET
VABERIO. CELSINO. AN(norum)
XVI. FILIS. VABERI(i). MAR
TINVS. ET. ATTO. LIB(erti). ET
HERED(es). PATRONO. OPTIM(o)
F(aciendum). C(uraverunt). H(oc).
M(onumentum). H(eredem). N(on).
S(equetur)

Kognomen ATTO, ki je keltskega izvora, in lovski prizor (podoben je na nagrobniku v Trebnjem) sta značilnost oltarjev na našem področju. ATTO ali ATTI se večkrat pojavi na rimskih nagrobnikih, kot osvobojenec pa tudi na oltarju iz Hoč pri Mariboru. Spada prejkone v 3. stoletje. Shranjen je v PM v Tujju.

Pri izkopu za obvozno cesto smo našli še sedem v večini močno poškodovanih rimskih grobov in štiri delno poškodovane rimske lončarske peči. Grobovi in peči so bili poškodovani predvsem z izkopu jarkov stare PTT napeljave, vodovoda in z izkopu za že opuščene greznice. Od grobov je bilo pet skeletnih in so ležali v gl. 100—130 cm. Vsi so bili prosto vkopani in imeli le redke pridatke (grob 4 je imel pri nogah pokojnika zdrobljeno podolgovato stekleno čašo). Dva žgana

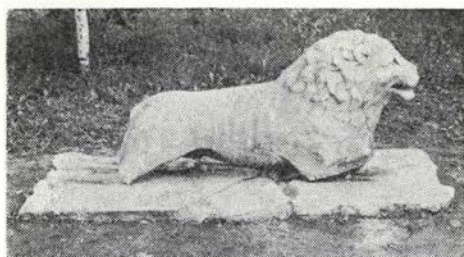
Sl. 40. Ptuj, Dom upokojeencev — nagrobnik z napisom in lovskim prizorom

Fig. 40 Ptuj — Dom upokojeencev — a tombstone with an inscription and a hunting scene

groba sta bila takoj pod rušno plastjo (20—40 cm), imela sta grobne konstrukcije iz tegul in grob 3 je imel med žganino in kalciniranimi kostmi še preprost uhanček iz zlate žice. Po legi grobov lahko sodimo, da je to del kasnorimskega grobišča, ki se širi proti SV.

Štiri lončarske peči so bile okrogle oblike, le dve pa sta imeli še ohranjeni rešetki in precej fragmentirane kerami-ke (večjih vrčev, gubank, črnih posod in oljenk) v žganini pred kuriščem in pod rešetkami. Peči so ležale na gl. 40—60 cm in so bile vkopane v rumeno ilovnato plast.

Rimske kulturne ostaline (lončarske peči in grobovi) kažejo na močno spremenljivost izrabe tega prostora v 3. in 4. stoletju. Najdbe na tem področju bodo verjetno tudi še naprej vsaj delno poškodovane zaradi gradbene, kmetijske in

Sl. 41. Ptuj, Dom upokojencev — prezentiran rimski lev

Fig. 41 Ptuj, Dom upokojencev — a presented Roman lion

komunalne dejavnosti v preteklih obdobjih.

Ob ureditvi okolice doma smo v zelenici pred vhodom prezentirali rimskega leva, katerega smo na tem prostoru našli že leto poprej. Na betonirani podstavek, ki je v celoti v zemlji, smo namestili do 10 cm db. neobdelane marmorne plošče iz že omenjenega groba 2 in nanje namestili ter pritrdili leva (Sl. 41). — I. T.

SEŽANA, III, 11. Sežana. — V spodmolu (pečini) brez imena in brez katastrske številke JZS, s. od sežanskega »Krasmetalca«, ob novi cesti Sežana—Vrhovlje, sta Jože Coraci in Viktor Saksida, člana Jamarskega društva Sežana, izkopala januarja 1986 na gl. 0,70 m 11 fragmentov antične keramike in 6 določljivih živalskih ostankov, ki pripadajo domačemu govedu, drobnici in svinji. Nekoliko globlje sta našla še 10 odlomkov prazgodovinske keramike in nekaj nedoločljivih razbitin kosti. Ožgane kosti in koščki oglja govore za občasne obiske (morda celo kratkotrajne poselitve) spodmola od prazgodovinskih dob do antičnega obdobja. Vse najdbe novega arheološkega najdišča so bile izročene časasno Inštitutu za arheologijo ZRC SAZU. — S. C. in Iv. T.

SEŽANA — Brdo. — V okviru sondažnih raziskav za drugo etapo topografije na Krasu smo v letu 1985 s sredstvi ORS Sežana sondirali na lokaliteti Sežana-Brdo. Zanj so bile sporočene najdbe tegul iz začetka 50. let, ob topografskem ogledu smo našli kos glinaste plastike (zoomorfne?), ne pa tegul. Tudi pokrov amfore je bil pobran na tem območju. Lokaliteta Brdo leži na s. vznožju

hriba Tabor nad Sežano, kjer leži močno prazgodovinsko gradišče, in ob stari poti iz Sežane preko Dola pod Vogljami na Repentabor. Mesto sporočenih najdb (informacija: dr. L. Plesničar-Gec) leži na v. koncu izravnanega, skoraj terasastega podnožja Tabora. Celotno področje je bilo od nekdanje intenzivno obdelovano, zato je večji del površin povsem izčrpan in opuščen v travnike, le manjši del je še oran. Močne kamnite ograde, š. tudi meter in več, delijo posamezne parcele in se s ponekod razširijo v obsežne groblje.

Sondiranje je bilo namenjeno preverjanju ohranjenosti in poskusu določnejše opredelitve najdišča. Z zelo omejenimi sredstvi smo morali zajeti veliko površino, zato smo devet manjših sond razporedili po celotni površini, skupaj odkopanih je bilo okrog 90 m². Vse sonde so bile negativne, z izjemo sonde 5, v j. polovici; tod se je običajna gl. odkopa nekdanje oranice (0,10 do 0,15 m) povečala do 0,30 m zaradi naravne kotanje v skalnati podlagi, zato smo na dnu kotanje našli nekaj amfornih kosov zdrobljene tegule in dno keramičnega lončka. Že v sosednji, nekaj metrov oddaljeni sondi 7 ni bilo nikakršnih sledov kulturne plasti. S tem smo potrdili prisotnost antične poselitve na tem območju, obenem pa tudi naše staro spoznanje, da v kraških razmerah na obdelovalnih površinah arheološke raziskave nimajo smisla, ohranjene ostaline je moč pričakovati le na neobdelovanih delih in pod grobljami (gl. npr. Povir-Merišče 1984). Vse to velja tudi za tukajšnjo lokaliteto, zato bomo ostali pozorni na dogajanje v tem prostoru (prezervat avtoceste) in ga obdržali v evidenci najdišč. — N. O.

SORA, VIII, 21, Medvode. — Na strmeh, izrazitem in daleč vidnem hribu Hom (ndm. vi. 715 m) na j. robu Sorškega polja smo našli skromne sledove poselitve v arheoloških obdobjih. Vrh hriba je z vseh strani naravno dobro zavaran. Na sz. strani je večji dobro zaščiten prostor, ki je na s. stran deloma zavaran z okopom. V notranjosti in po s. pobočju so vidne manjše terase. Večji sistem teras se vleče po v. položnejšem pobočju. Te se iztekajo v strmini j. pobočja. Velikost celotnega areala je okrog 300 × 150 m. Prazgodovinsko obdobje

dokazujejo redke grobe črepinje. Najverjetneje je bil za gradišče uporabljen le vrh hriba in ne terase pod njim. Antične najdbe (dva do despotnavnosti obrabljena rimska novca in amorfen košček svinca) kažejo, da je bil sistem teras zgrajen najverjetneje v poznoantičnem obdobju, ko je utrdba poslužila velikim množicam prebivalstva za pribežališče. — S. C.

SPODNJA HAJDINA. — Decembra 1985 je plug pri oranju na Zupančičevi njivi in Spodnji Hajdini, parc. št. 1063/1 k. o. Hajdina, v podnožju druge dravske terase zadel ob beli marmorni kamen — močno poškodovan rimski oltar. Sonda v velikosti $850 \times 210 \times 20 - 50$ cm je pokazala, da je dvignjen oltar ležal še ob dveh oltarjih iz belega marmorja, ki pa sta imela lepo ohranjene napise (Sl. 42).

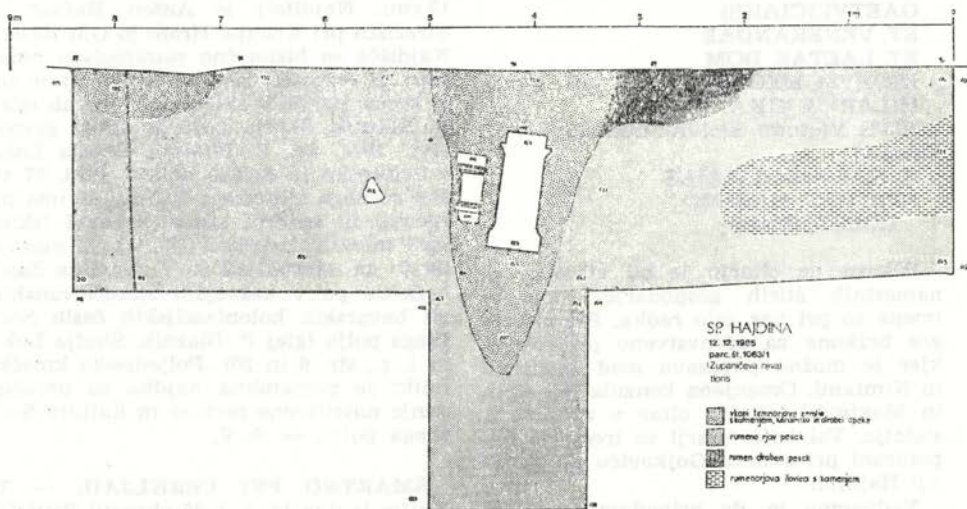
Ležali so vzporedno drug ob drugem v ozkem jarku, polnem rimskih ruševin (polomljenih imbreksov, tegul in opečnih plošč), redkih fragmentov rimske keramike in rečnih oblic (Sl. 43). Ugotovili smo, da teren proti V polagoma pada, jarek je postajal vedno plitkejši in da se pod 20 cm db. humusno plastjo pričenja plast drobnega gramoza, ki v različni db. prehaja v rumeno in rjavo ilovnato plast, katera se proti s. delu sonde dvigne na površino njive.

a) Poškodovan rimski oltar iz belega marmorja ima popolnoma izbrisano prednjo napisno stran. Spredaj na bazi, predvsem pa na obeh stranskih ploskvah, je lepo vidna profilacija baze in ovršja.

Sl. 42. Spodnja Hajdina, Zupančičeva njiva — oltarja: Fonti et Nymphis in Marimogio

Fig. 42 Spodnja Hajdina, Zupančičeva njiva — two altars: Fonti et Nymphis and Marimogio

Sl. 43. Spodnja Hajdina, Zupančičeva njiva — tloris najdbe rimskih oltarjev

Fig. 43 Spodnja Hajdina, Zupančičeva njiva — the groundplan of the site of the Roman altars

b) Oltar keltskemu božanstvu MAR(I)-MOGIU je iz belega marmorja v velikosti $65 \times 35 \times 27,5$ cm. Baza in ovršje sta profilirana na prednji in stranskih ploskvah. Na napisnem polju je ohranjenih sedem vrst napisa.

Napis:

MARIMO
GIO. SACR(um)
PISTVS. ET
PHILETE. PRO
SALVTE
PHILETI. FILI(us)
V(otum). S(olverunt)

Mar(i)mogius se kot keltsko božanstvo pojavlja večkrat v Poetovini in okolici, kjer se datira v pozno 1. stoletje. Oseba imena na spomeniku so med redkimi in jih nosijo predvsem socialno-politično nižji sloji v rimskem imperiju. Spomenik spada prejkone v 2. stoletje.

c) Oltar iz belega marmorja ima lepo profilirano bazo in ovršje z izrazitimi akroteriji, na stranskih ploskvah sta le profilacije baze in ovršja. Napisno polje ima dvanajst vrst napisa. Velikost oltarja je $110 \times 51 \times 27$ cm.

Napis:

FONTI. ET. NYM
PHIS. PRO. SALVTE
GAETVLICI. ET
GAETVLICIAN(i)
ET. VENERANDAE
ET. LAETAE. DOM
INORVM. MEORVM
HILARVS. VIKI
RIVS. V(otum). S(olvit). L(ibens).

M(erito)

X. KAL(endas) MAIAS
APRO. ET. MAXIMO
CO(n)S(ulibus)

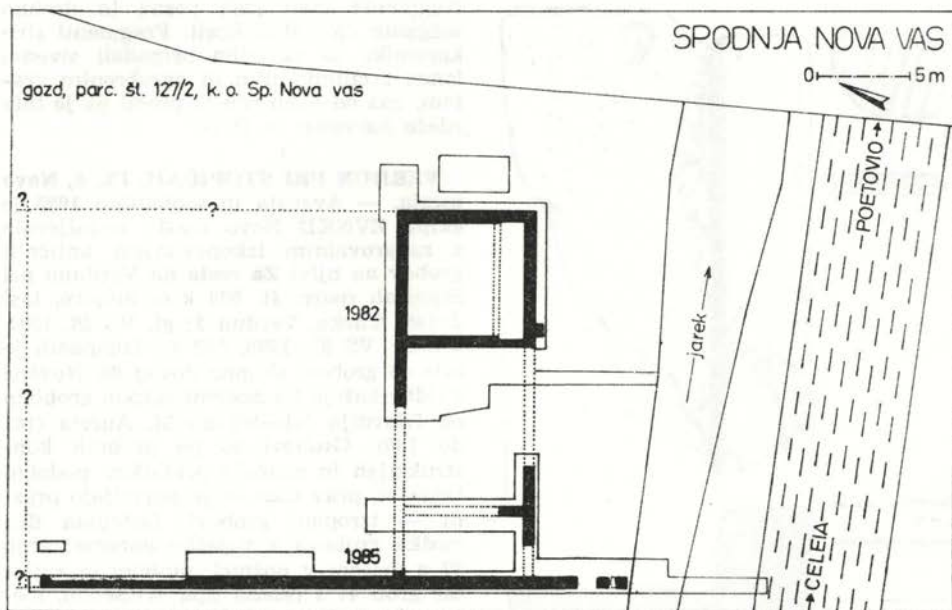
Hilarus na oltarju je bil vikarius — namestnik štirih gospodarjev, katerih imena so pri nas zelo redka. Pri oltarju gre bržkone za zdravstveno priprošnjo, kjer je možna povezava med Fontijem in Nimfami. Omenjena konzula (za Apra in Maxima) datirata oltar v začetek 3. stoletja. Vsi trije oltarji so trenutno deponirani pri Janezu Gojkoviču na Spodnji Hajdini.

Nedvomno je, da pripadajo omenjeni oltarji sklopu svetišč, katerih sledovi so bili že odkriti s. od I. mitreja na Spodnji Hajdini. — I. T.

SPODNJA NOVA VAS. — V nadaljevanju raziskav stavbnih ostalin ob rimski cesti v gozdu parc. št. 127/2, k.o. Sp. Nova vas, smo odkopali 29 m dl. temelj iz 75 cm š. zloženih lomljenecv in prodnikov, ki je v resnici podlaga z. pročelne stene večjega poslopja. Tako se je izkazalo, da je leta 1982 raziskan prostor (VS 25, 1983, 243 ss) le del te stavbe ob njeni j., proti rimski cesti obrnjeni strani. Celotno poslopje je tako bilo vsaj 20×30 m veliko, pri čemer daljša stranica še ni povsem ugotovljena, saj del temelja ob sz. vogalu v poznejšem jarku manjka, na drugi strani pa je videti kot da je stavba imela stebriščno predverje. Ostanok lončenine v letošnjih izkopih ni bilo mnogo, zato je bil kuhinjski del zgradbe očitno v leta 1982 izkopanem prostoru. Dokler ne bo ugotovljen celotni tloris, bo povezava tega poslopja z rimsko cesto, od katere jo tudi tu ločuje vmesni potoček, ostala nepojasnjena. — S. P.

SREDNJE BITNJE. — 1,5 km v. od vasi, na sv. ravnem predelu Sorškega polja (glej Atlas Slovenije 1985, Škofja Loka 105 B/2), je bila v juniju 1985 pri globokem njivskem traktorskem oranju odkrita delno ohranjena spodnja polovica (spodnjak) žrnje iz drobnozrnatega rdečkastega peščenjaka (pr. 42 cm; db. 15 cm). Najditelj je Anton Hafner iz Stražišča pri Kranju. Hrani jo GM Kranj. Najdišče se historično zemljepisno omejuje na ledinsko ime Na štuku in je na v. koncu parcel v sklenjenih progah (glej P. Blaznik, Škofja Loka in loško gospodarstvo, 1973, 27., F. Planina, Škofja Loka s Poljansko in Selško dolino, 1976, 57 s). Del ročnega mlinskega kamna, ki ima na zgornji in spodnji strani neenaki izklesani mlevski izdolbini (Sl. 45), je možno, da so ga uporabljali že v rimskem času, bržkone pa v kasnejših staroslovanskih ali bavorskih kolonizacijskih časih Sorškega polja (glej P. Blaznik, Škofja Loka in l. g., str. 6 in 20). Poljedelsko kmečki relikv je pomembna najdba za proučevanje naselitvene podobe in kulture Sorškega polja. — A. V.

ŠMARTNO PRI CERKLJAH. — T. Knjic je dne 14. 5. 1985 obvestil ZVNKD v Kranju o slučajni najdbi kosa tegule in tubulusa v Šmartnem pri Cerkljah. Terenski ogled, opravljen 15. 5. 1985, je

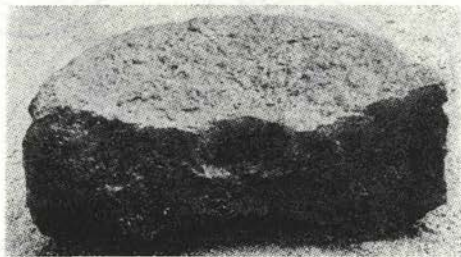
Sl. 44. Spodnja Nova vas — obris rimske stavbe po odkritju novih temeljev

Fig. 44 Spodnja Nova vas — the outline of a Roman building after the discovery of the new groundwork

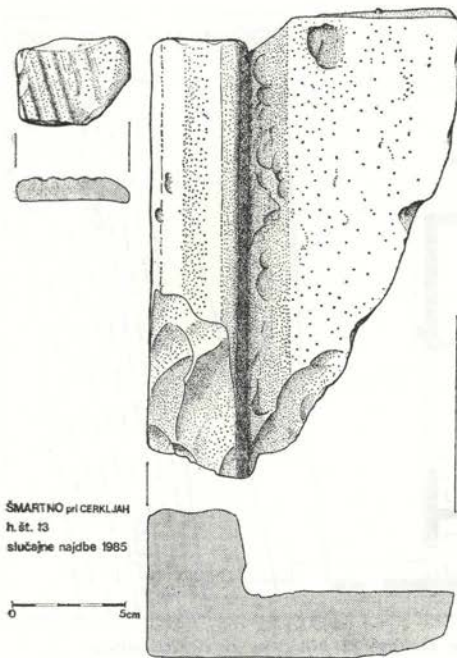
potrdil njegove navedbe: v sadovanjaku za hišo Šmartno 13 (parc. št. 51/1 k. o. Šmartno) je jarek za PTT kabel presekal ostanke antičnega zidu, v izmetanem materialu, v katerem sta bila najdena tudi že omenjena odlomka tegule in tubulusa, pa je bil najden še en manjši fragment tegule. Sicer načrtovano sondiranje zaradi nepredvidenih obveznosti ni bilo opravljeno. — Mi. S.

VELIKI LIPOVEC. — IX, 4, Novo mesto. — 24. 4. 1985 so pri kopanju jame za silose v gospodarskem posloplju Henrika Jarca, Veliki Lipovec 17 na parc. št. 462/3 k. o. Ajdovec našli žgan rimski grob. S treh strani je bil obložen z masivnimi kamnitimi ploščami, četrta stranica je bila verjetno pri prejšnjih delih že odstranjena. Grob so izkopali domačini sami. Po pripovedovanju je bil grob odkrit na gl. 15–20 cm, gl. je bil okoli 20 cm, v tlorisu je meril 50 × 60 cm. Med pridatki so opazili dve razlomljeni rdeči in eno razlomljeno sivo posodo, ki so jih zavrgli, shranili pa so oljenko, keramično čašo in bronasto pasno spono.

Predmete je ajdovski župnik oddal v NMLj, odtod smo jih prenesli v Dolenjski muzej. Najzanimivejši pridatek v grobu je vsekakor okrogla bronasta pasna spona s sklenjenim obročkom, ki izstopa v obliki črke U, izstopajoči del pa je dekorativno izdelan. Spona je trikotnega preseka in ima rtasta nastavka na prehodu v U. Datirana je v 3. do 4. stoletje (M. Sagadin, AV 30, 1979, 305). Na travniku, kamor so z mesta najdbe odpeljali zemljo, smo 14. 5. 1985 našli

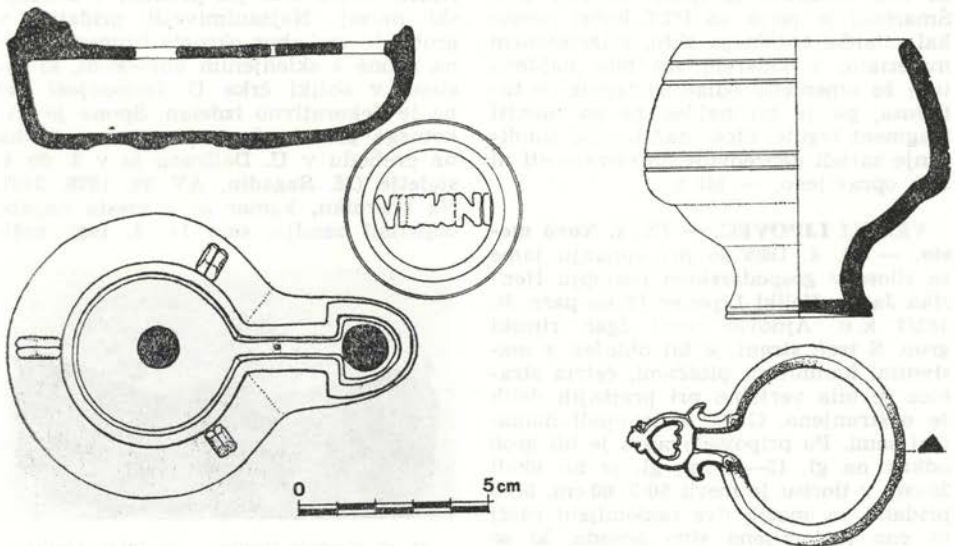
Sl. 45. Srednje Bitnje — spodnjak žrmlje
Fig. 45 Srednje Bitnje — the lower stone of the quern

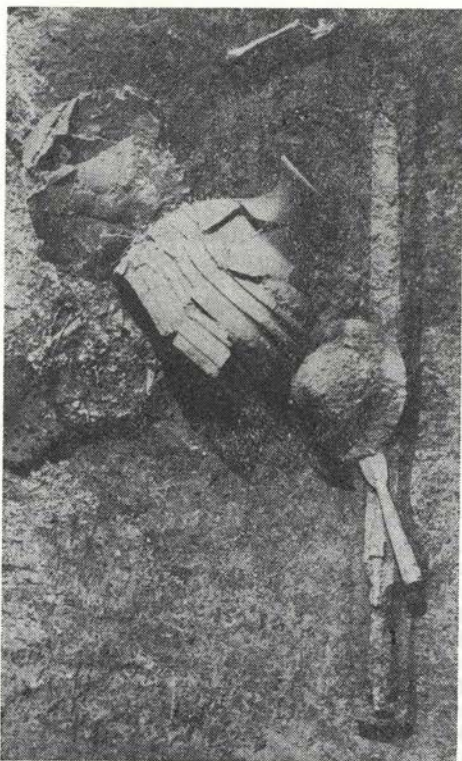
Sl. 46. Smartno pri Cerkljah — naključne najdbe
Fig. 46 Smartno pri Cerkljah — coincidental finds

fragmente vseh treh posod in drobno sezganih človeških kosti. Fragmenti sive keramike so verjetno pripadali sivemu loncu s cilindričnim in narebrenim vratom, ena od obeh rdečih posod pa je bila rdeče barvana. — D. B.

VERDUN PRI STOPIČAH, IX, 5, Novo mesto. — Avgusta in septembra 1985 je ekipa ZVNKD Novo mesto nadaljevala z zavarovalnim izkopavanjem antičnih grobov na njivi **Za cesto** na Verdunu pri Stopičah (parc. št. 568 k. o. Stopiče, last Jožeta Turka, Verdun 2; gl. VS 26, 1984, 262 ss; VS 27, 1985, 262 s). Izkopanih je bilo 45 grobov, skupno doslej 60. Novčne najdbe kažejo na časovni razpon grobišča od Klavdija (41—50) do M. Aurela (161 do 180). Grobovi so po grobnih konstrukcijah in značaju pridatkov podobni lanskim, prav tako se še pojavljajo prazni — izropani grobovi. Izstopata dva moška grobova z vojaško opremo: grob 37 z mečem v nožnici, umbom in sulico ter grob 41 s čelado tipa Weisenau, mečem in umbom. — Septembra so z restavriranja v RGZM v Mainzu vrnili vojaški komplet opreme iz groba 1, na restavriranje pa so sprejeli tudi nove najdbe iz omenjenih dveh vojaških grobov. — D. B.

Sl. 47. Veliki Lipovec — rimske najdbe
Fig. 47 Veliki Lipovec — Roman finds

Sl. 48. Verdun pri Stopičah — grob 37: del grobne celote z mečem v nožnici, umbom, sulico in narebreno posodo na nogi
 Fig. 48 Verdun pri Stopičah — grave No. 37: a part of the grave goods with a sword in its scabbard, an umbo, a lance, and a ribbed dish on the leg

VRHNIKA. — Dolge njive. — Dne 2. 10. 1985 smo našli ostanke lesenih kolov na d. bregu Ljubljanice pri Dolgih (Dolenjih) njivah na Vrhniki (parc. št. 3105/3 s tangiranimi parcelami d. k.o. Verd 1054, 1055 in l. k.o. Vrhnika 2756/2).

Odkritje nam je omogočila izjemno nizka gladina reke. Verjetno gre za pilote domnevnega rimskega mostu, ki je povezoval naselbino na Dolgih njivah (**Nauportus**) z l. bregom Ljubljanice. (W. Schmid, *Das Joanneum* 6, 1943, 11–12, Abb. 1, 7.)

Od 4. 10. do 9. 10. 1985 sta NMLj in LRZVNKD v zaščitni akciji izkopala in dokumentirala objekt.

Za vrsto vidnih kolov, ki je ležala na kopnem, smo v breg zasekali 14 m dl. in 2 m gl. profil. Ob njem smo se spuščali

po planumih do gl. takratnega nivoja vode.

Koli stojijo v dveh gostih vzporednih vrstah, ki potekata vzdolž struge in sta oddaljeni druga od druge okoli 2,5 m. Med njima so zabiti v tla posamezni koli. Celota tvori pravokotnik, velik približno $6 \times 4,5$ m. Koli notranje vrste, ki leži bližje bregu, so bili ohranjeni do vi. 1 m nad najnižjim nivojem izkopa. Vrhovi so prepereli v konice. Globlje, kjer so bili koli zaščiteni z rečnimi nanosi, se je ohranila njihova pravilna štirioglasta oblika (20×20 cm do 30×30 cm). Vrhovi kolov zunanje vrste, ki je pomaknjena proti sredini struge, so že ležali na nivoju vode in smo lahko očistili samo konice. Objekt je bil zasut z večjimi in manjšimi kamni ter z mivko. Le-to na-

Sl. 49. Verdun pri Stopičah — grob 41: grobna jama z apnenim estrihom, mečem, umbom, čelado in keramičnimi dodatki
 Fig. 49 Verdun pri Stopičah — grave No. 41: the grave pit with its lime flooring, a sword, an umbo, a helmet, and some pottery

Sl. 50. Vrhnika, Dolge njive, rimski most (?)
Fig. 50 Vrhnika, Dolge njive — a Roman bridge (?)

sutje se je dvigalo nad običajno gl. struge v okolici.

Višje in nižje ob reki so v tla zabiti redki poševni koli, nagnjeni proti sredini »pravokotnika«. Od prej opisanih vrst kolov so oddaljeni 2—3 m.

V mivki pod kamni smo izkopali kose lesa: veje in deske. Pred navpično zabitimi koli notranje vrste je ležalo več kot 6 m dl., obdelano bruno, ki se je nadaljevalo še izven izkopnega polja.

V naplavinskih plasteh okoli kolov smo našli veliko število živalskih kosti, dele amfor, keramične vrčke in črepinje loncev, pečatni oljenki, krožnik iz terre

sigillate, okrašeno čašo z rdečim premazom, leseno posodo, železne žvale in druge železne predmete (nož, kavelj, žblji), 4 bronaste novce, številne strešne opeke (tegule in imbrexe) ter kamnito sekiro. Pri sondiranju dna struge tik ob objektu so potapljači Zaščitne enote milice odkrili dele keramičnih posod, 2 bronasta novca in železen klin z obročem.

Vzeli smo vzorce lesa iz naplavinskih plasti. Zavod za raziskavo materiala v Ljubljani je rezultat izkopavanja dokumentiral na video kaseto. — J. H., E. K. in N. L.

ZIRJE. — V. od vasi Žirje leži nizka kraška vzpetina **Gabričje**, katere j. del s podolgovatim rtom proti J je intenzivno obdelovan, posamezne parcele so ločene med seboj s kraškimi kamnitimi ogradami. Na površini travnikov in na ogradah smo zasledili kose rimskodobne lončenine, kar bi nakazovalo možnost antičnega zaselka na tem mestu. Najdba oljenke v jz. vznožju vzpetine (VS 17-19/1, 1974, 216) je s tem najdiščem bolj pojasnjena, obenem pa to najdišče skupaj z Meriščem pri cerkvi sv. Andreja pri Merčah (VS 17-19/1, 1974, 201) in z zanesljivo antično arhitekturo na Debelem kamnu pri Povirju (VS 17-19/1, 1974, 242 in arheološka topografija ZVNKD Nova Gorica) nakazuje strnjeno vrsto posameznih antičnih zaselkov vzdolž j. roba Brestoviškega dola. Za v. del taistega roba smo vpeljali skupno ime Merišče pri Povirju, dasi sega skoraj do vasi Gorenje pri Divači. Najdišče na Gabričju obsega naslednje parcele: 1467—1472, 1473/1-2, 1474, 1475/1-2, 1476—1478, vse k. o. Žirje. — N. O.

POZNA RIMSKA DOBA IN PRESELJEVANJE LJUDSTEV

AJDNA NAD POTOKI. — Na poznoantični gorski naselbini so se nadaljevala arheološka terenska dela in sistematično proučevanje odkritega kulturno materialnega gradiva iz tega najdišča. Izkopavanja so potekala v klimatsko ugodnih mesecih (avgust in september) in so trajala 15 delovnih dni. Dela so bila omejena na izkop in odkrivanje že divje izkopanega hišnega vodnega zbiralnika v poglavitni naselbinski stavbi (o. XIV), ki je locirana na najnižji, jz.

terasi ali prvi pri prihodu v naselbino. Pokazal se je škodljiv in uničevalen zemeljski sodoben poseg oziroma izkop tega prostora. Uničene so bile zemeljske plasti in verjetno tudi premične najdbe. Zbiralnik za vodo za hišno uporabo so zgradili poglobljeno v notranjem jz. kotu stavbe. Bil je obzidan z zidcem. Notranje stene so bile prekrite s fino malto, ki se je ohranila v posameznih zaplatah. Dno je bilo prekrito z 10—15 cm plastjo preperle ilovice. Hišna vodna cisterna

Sl. 51. Ajdna nad Potoki — zbiralnik za vodo v hiši

Fig. 51 Ajdna nad Potoki — a water reservoir in some house

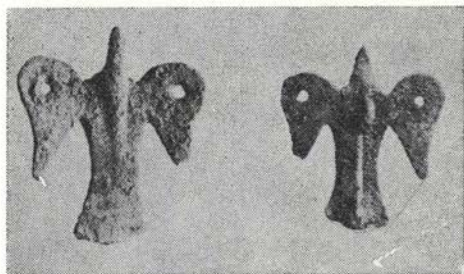
ima neenakomerno pravokotno obliko z različno dolgimi stranicami (od 3,0 do 2,75 m in od 1,75 do 1,70 m). V gl. sega okoli 1,75 m. Njena prostornina je okoli 11 m³. Na vrhnjem robu je bilo tudi odkrito preprosto ognjišče. Najdbe: v humusnem izmetu ob vodnjaku (v sekundarnem položaju) je tičal ralnik (lemež) srčaste oblike in kovan iz dveh »železnih« hlebčkov (vi. 27 cm, š. 14,5 cm). V izkopanem prečnem zemeljskem profilu naselbine je bila okrasna bronasta sponka v obliki ptice grlice v vzletu (dl. 3 cm). Ob hišnem ognjišču je bila ohranjena polovica železnih škarij na vzmet (dl. 18 cm). Med pomembnejše najdbe preteklega leta se uvršča še brusilni kamen iz drobnozrnatega rdečega peščenjaka in zmečkan bronast lonček ter značilni in številni ajdenški primerki lončenine okrašene z valovnico. Radiokarbonske analize oglja (dr. B. Obelič iz Inst. R. Boškovič v Zagrebu) izkazujejo čas življenja okoli 7. stol. Opravljene so tudi analize rastlinskih in drugih ostankov (dr. A. Šercelj in M. Culiberg iz Biološkega inst. J. Hadžija pri SAZU v Lj.). Izdelani so arheološki načrti in arhitekturnih prvinskih elementov odkrivanja. V strokovni povezavi z Restavratorskim centrom SRS v Lj. so potekale osnovne temeljne študijske priprave ter načrti za

restavracijo in prezentacijo zidov kulturega objekta v naravnem okolju. Pomembnejše odkrito kulturno materialno gradivo iz te arheološke točke se pripravlja za terensko muzeološko predstavitve. Pri teh delih sodeluje skupina arhitektov (inž. arh. M. Suhadolc, P. Fister in M. Loboda). Pri finančni realizaciji dela sodelujejo Raziskovalna skupnost Jesenice, Znanstveni inštitut FF v Ljubljani ter RC SRS v Ljubljani. V sedlu za Ajdno je slučajno odkrito novo fosilno najdišče, ki ga proučuje prof. dr. A. Ramovš. — A. V.

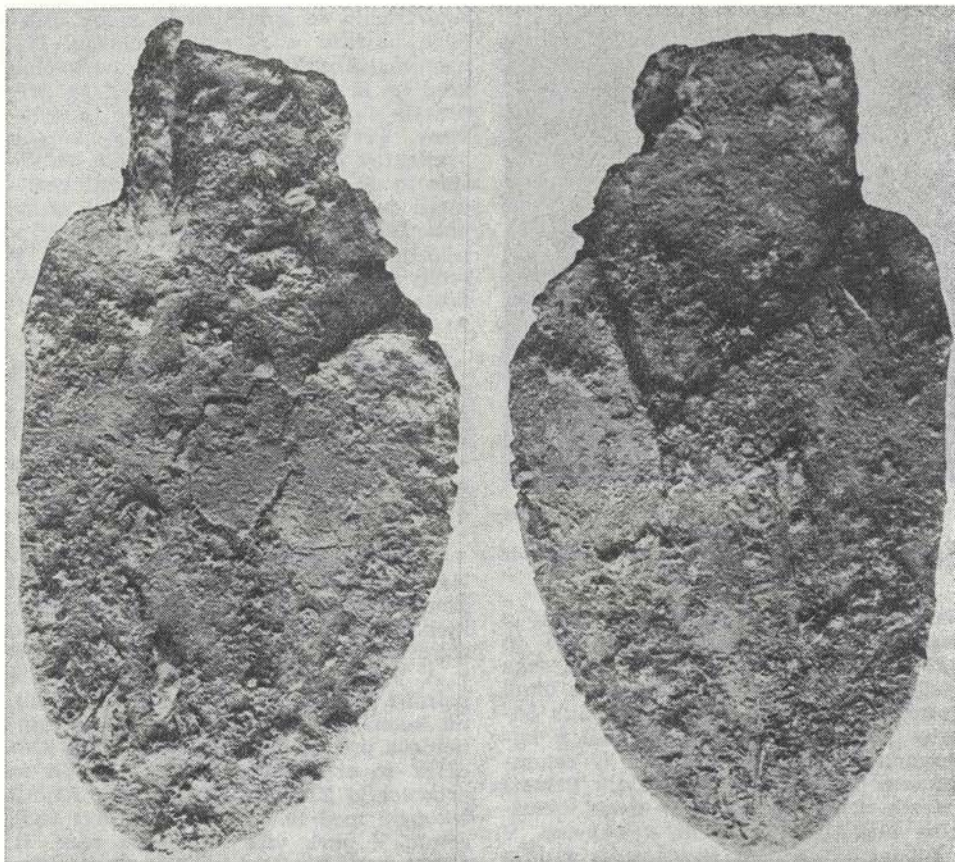
BENETE. — Pred leti je bil v okviru raziskovanja limesa načet tudi stolp, ki pa je ostal nezasut. Pri ogledu leta 1983 je bilo ugotovljeno, da antično malto vezivo zaradi zmrzali vse bolj propada in je objekt prepuščen samemu sebi. Zato je zaščita stolpa nujna. — M. S.

BLEJSKI GRAD, VI, 2, Radovljica. —

Na s. pobočju grajske vzpetine, sz. od gradu oziroma z. od prevala Na sedlu, kjer je bilo v letih 1960 in 1968 raziskano staroslovansko grobišče (ANSI, 1975, 162 s; A. Valič, AV 20, 1969, 218 ss), je večja položna terasa (nm. med 540 in 544 m), na kateri sta bili v okviru mikroregionalnega preučevanja Blejskega kota (Oddelek za arheologijo FF Lj, Inštitut za arheologijo ZRC SAZU Lj, ZSV Kranj) izkopani med 10. in 29. 6. 1985 dve večji sondi. V prvi, više ležeči, na parc. št. 418/11 k. o. Bled, ki je bila dolga 25 m in široka 1,5 m, so bili odkriti naselbinski ostanki (jame za kole, odtisi ležečih brun, žganinska površina), nad katerimi so bili raztreseni predvsem odlomki poznorimske lončenine. Druga sonda, d.

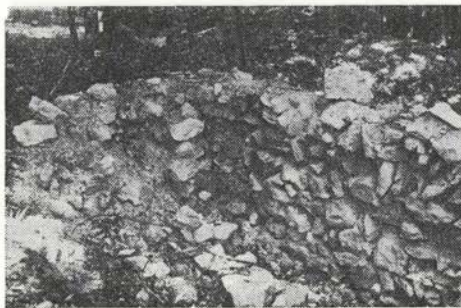

Sl. 52. Ajdna nad Potoki — bronasta fibula v obliki ptice v letu
Fig. 52 Ajdna nad Potoki — a bronze fibula representing a flying bird

Sl. 53. Ajdna nad Potoki — železen ralnik (lemež), prednja in spodnja stran
 Fig. 53 Ajdna nad Potoki — an iron plough (ploughshare), the front and the lower part

15,5 m, š. 1 m, je bila izkopana na robu terase, parc. št. 418/9 k.o. Bled, 30 m

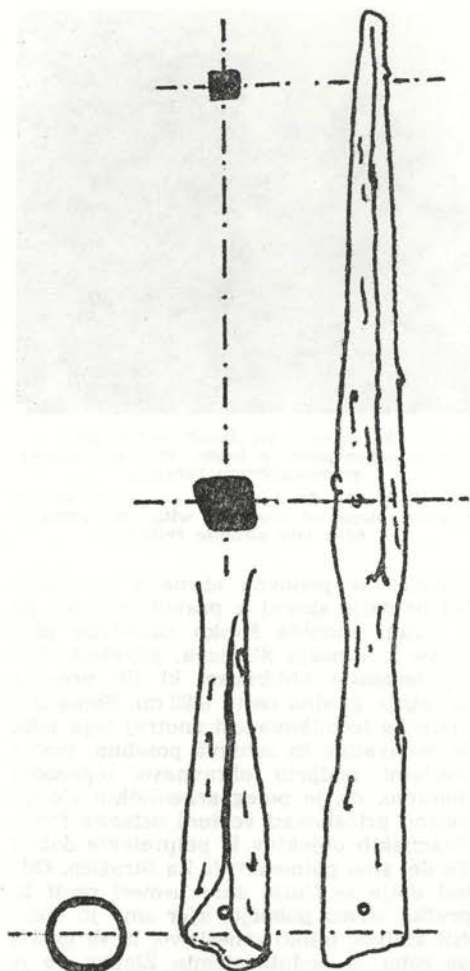

Sl. 53 a. Benete — rimski stolp
 Fig. 53 a Benete — a Roman tower

zahodnjeje od prve; v njeni severni razširitvi ($3,90 \times 1,70$ m) so bili izkopani ostanki prazgodovinske hiše (tlak, suhi zid) in številni odlomki lončenine, ki jo datiramo v čas od bronaste do železne dobe. Sondri nista bili izkopani do konca, ampak sta bili prekriti s PVC folijō in plitvo zasuti, ker bomo zaradi zanimivih najdb z delom nadaljevali leta 1986. Izkopano gradivo in dokumentacija sta začasno na FF in SAZU. — Tl.K.

FARJEVCA — BABNO POLJE, V, 9.

— Pri topografskem ogledu rimskega zapornega zidu pri Babnem polju sem na vzpetini, imenovani **Farjevca**, našel večje število keramičnih fragmentov in eno štirioglato kovano, železno sulično ost, dl. 13,3 cm. Z izkopom peska je cela

Sl. 54. Farjevca — Babno polje — rimska pušična ost

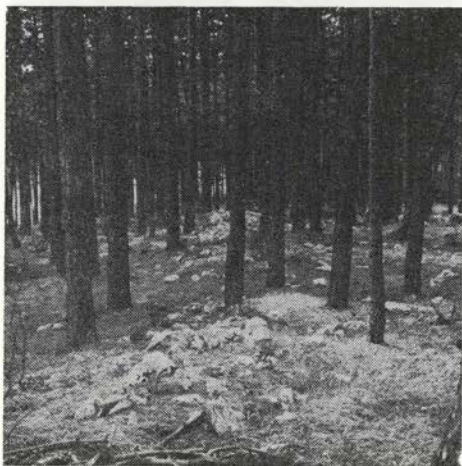
Fig. 54 Farjevca — Babno polje — a Roman arrow point

arheološka točka močno poškodovana, saj je kulturna plast db. le 20 cm.

V v. profilu peskokopa je opaziti 4 m š. zasuto poglobitev, ki se od dolomitnega peska ostro loči. Po manjših fragmentih keramike, ki se nahajajo na prehodu zemlje v dolomitni pesek, bi sklepali, da je na tem mestu nekoč stala hiša. V celem v. profilu je več manjših kosov apnenca, ki ga v bližini ni najti in je bil verjetno prinesen kot gradbeni material.

Po fakturi in načinu pečenja keramika močno spominja na prazgodovinsko keramiko s črnim prelomom. Zaradi sulične osti pa bi najdišče povezal z rimsko zaporo pri Babnem polju, ki je le dober kilometer proti V. — T.Sch.

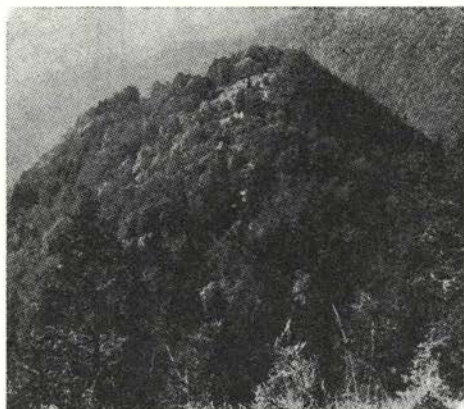
ILIRSKA BISTRICA. — Zaporni zid Ahac-Stražica. — Spomladi 1985 je ekipa ZVNKD Nova Gorica (M. Urleb iz Postojne, Z. Harej in N. Osmuk) s krajšim terenskim obhodom preverjala podatek o obstoju daljšega zapornega zidu med Ahacem in Stražico, na sz. robu Bistriške kotline (ANSI, 152. Puschi: Archeogr. Triestino 24, suppl., 145—146 in k. 2), kjer je omenjeno, da linija zidu poteka v obliki zaključene zanke. Pri identifikaciji na terenu sicer težko določljivih ostalin nam je pomagalo predvsem ljudsko poimenovanje »rimskega zidu«, ki je v dobršnem delu ostal kot parcelna meja. Na terenu, kjer ga je moč slediti kot ruševino nižje kamnite ograde oziroma suhega zidu, je nasip ši. od 3 do največ 6 m, v sredini pa ni nikjer višji od pol drugega metra, večinoma pa le okrog 0,50 do 1 m. Zid je bil praviloma grajen iz okoliških, povsem neobdelanih lomljenčev, v velikosti, kakršna je bila pač na razpolago, in se tudi v tem povsem približuje običajnim krajskim zidovom. Kulturne plasti ob njem zanesljivo ni-

Sl. 55. Ilirska Bistrica, Ahac — Stražica — del »rimskega zidu« na pobočju slemena, od juga
Fig. 55 Ilirska Bistrica — Ahac — Stražica — a part of the "Roman wall" on the ridge slope, seen from the south

smo nikjer zasledili, indice za ohranjeno arhitekturo ob zidu bomo navedli kasneje. Vsekakor tega zidu ne moremo prištevati v sklop poznoantičnega limesa — kraških zapor, njegovo funkcijo bodo morda pojasnila sondažna raziskovanja.

Ce navedemo linijo zidu od J proti S: na sz. pobočjih Ahaca zidu zanesljivo nismo našli, nasip sledimo šele v vnožju tik pred prečkanjem gozdne ceste iz Il. Bistrice na Sviščake (koord. Il. B. — vzh. 1 : 25.000 = 5049, 300—5443, 300), odkoder poteka skoraj v ravni črti preko v. pobočja Volčjega hriba (755 m), vrhnji plato zaobide po njegovem v. robu (zid je dobro ohranjen v vsej j. polovici) in se spusti v skrajni z. odrastek Zelenih dolin tako, da utrdi njihov z. rob, nato pa preseka položno pobočje še vedno v ravni liniji proti S in doseže plato prvega griča (skrajni z. odrastek kote 843 m), kjer prvič spremeni smer in se obrne proti SZ tako, da doseže vrh griča Sleme (792 m), kjer je zid posebej lepo ohranjen. Odtod dalje teče zid naravnost proti Z po strmih pobočju, prečka širšo planjavo in nizko sedlo pod nizko vzpetino,

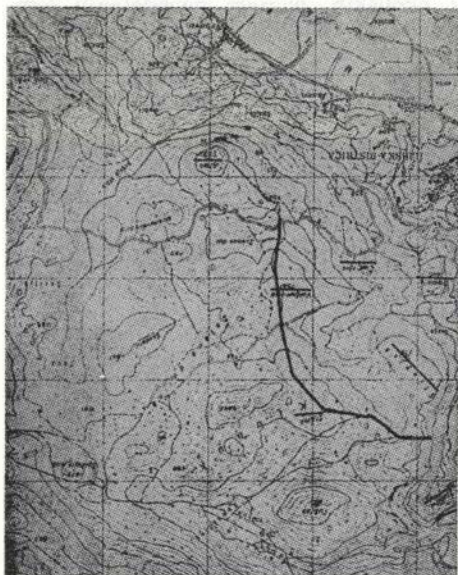

Sl. 57. Potoče, Sv. Jakob — travnato jugozahodno pobočje hriba, kjer so ostanki poznoantičnega refugija

Fig. 57 Potoče, St. Jacob — the grassy southwestern slope of the hill with the remains of a late antique refuge

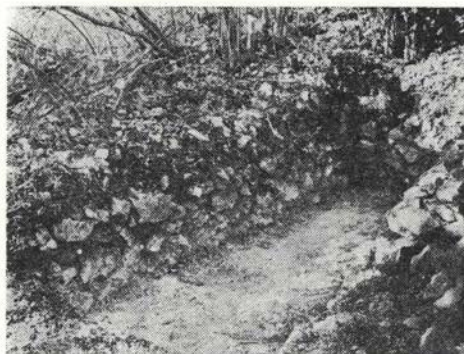
odkoder se ponovno obrne v sz. smer. Od tu dalje skoraj v pravilnem loku po s. strani zaobide široko razložene planjave z. vnožja Slemena, ponekod skoraj terasasto oblikovan, ki jih preseka današnja gozdna cesta (692 m). Sama površinska izoblikovanost znotraj tega loka je nenavadna in zahteva posebno, vsaj s sondami podprto obravnavo (opozoriti moramo, da je poleg arheoloških sledov možno pričakovati še tudi ostanke fortifikacijskih objektov iz polpreteklega dobe). Ta del smo poimenovali Za Stražico. Odtod dalje se linija zidu usmeri proti Z, prečka strmo pobočje, kjer smo jo določili kolikor toliko zanesljivo, in se ustavi na robu prepadnih strmin Zlebov, to je v. roba suhega dola pod Šembijami. (koord. 5444, 900—5047, 560).

Južnega dela tega zidu nismo našli. Glede naselbinskih sledov, ki jih Puschki omenja znotraj prej omenjene zanke, menim, da gre morda za lokaliteto Črne njive, to je široko razloženo položno pobočje v. in s. od Gradišča nad Trnovim. V ljudskem izročilu je ohranjenih več pripovedi o najdbah v tem delu, določneje terensko neopredeljivih, tako posameznih predmetov kot tudi zidovja. Na tem območju je danes stalni vojaški poligon in je površinska konfiguracija močno spremenjena, vendar večkratni topografski obhodi doslej niso dali pozitivnega arheološkega rezultata. — N. O.

Sl. 56 Ilirska Bistrica, Ahac — Stražica — zemljevid z vrisanim potekom »rimskega zidu«

Fig. 56 Ilirska Bistrica, Ahac — Stražica — a map with the indrawn course of the "Roman wall"

Sl. 58. Potoče, Sv. Jakob — ostanki zidanih stavb poznoantične naselbine

Fig. 58 Potoče, St. Jacob — the remains of stone houses from a late antique settlement

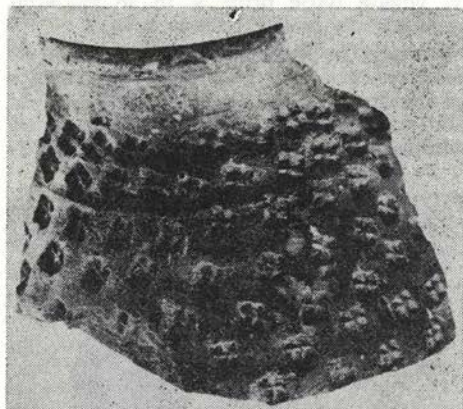
DOBRAVLJE, III, 11, Sežana. — Novembra 1985 je Viktor Saksida, član Jarmarskega društva Sežana raziskoval **Spodmol v Stršnicah** pri Dutovljah. Spodmol, ki ni zaveden v kataster JZS, se nahaja na robu manjše vrtače, imenovane Stršnica, blizu stare poti Tomaj—Avber. Našel je 23 poznoantičnih fragmentov, med njimi dva z valovnico, 3 odlomke prazgodovinske keramike, 6 razbitin kremenca in 3 živalske kosti, ki pripadajo domačemu govedu in psu. Gradivo novega arheološkega najdišča hrani začasno Institut za arheologijo ZRC SAZU. — S. C. in Iv. T.

POTOČE. — Sv. Jakob. — Na jz. vrhnem pobočju gore in z. od cerkvice (kota 960 m) smo oktobra 1985 s 4 manjšimi poizkusno arheološko topografskimi sondami identificirali ter prvinsko označili več značilno poznoantičnih zidanih stavbnih objektov. Ohranjena vi. sega do 1,3 m. Več zidanih objektov, ki se že površinsko zaznavajo, se povezujejo in vključujejo v večji kompleks arheološko neraziskane naselbine (refugium). Med izkopanim drobno kulturno materialnim gradivom iz teh sond izstopajo tipični predmeti vsakodnevne rabe, npr. delno ohranjen dvovrsten koščen glavnik, ki je enak odkritemu na grobišču v Lajhu v Kranju ali na rifniškem grobišču iz dobe preseljevanja ljudstev, dalje železna puščična ost s piramidalno konico. Vrsto najdb zaključujejo značilni fragmenti steklenih posod, ročaj glinenega vrča in delno ohranjena okostja domačih živali.

Pohojen tlak v stavbah prekrivajo številni delci oglja oziroma lesni ogorki. Gorska naselbina (glej Atlas Slovenije, 1985, Preddvor 84/B2) leži visoko in odmaknjeno nad vhodom ali izhodom poti ob reki Kokri. Ima pregled nad Kokrško dolino iz kranjske smeri ter strateško varovalni koncept. Odkrito mesto naselbine ima izjemno pomembno vlogo pri proučevanju kulture v času preseljevanja ljudstev, predvsem bližnje okolice Preddvora in Kranja in v povezavi Gradšča nad Bašljem in Ajdne nad Potoki. Izjemno vez pa predstavlja pot iz Koroške preko Jezerskega na Kranjsko in obratno. — A. V.

RIFNIK, XVI, 29, Šentjur pri Celju. — Julija 1985 je Pokrajinski muzej Celje zaključil prvo fazo sanacijskih del na objektih poznoantične naselbine na Rifniku, ki so obsegala: čiščenje zidov, odkop ob zidovih do skalne podlage in iniciranje obstoječih zidov. Pri odkopu ob zidovih do skalne podlage smo ugotovili vrsto novosti, tako v sami baziliki kot tudi v stanovanjskih objektih.

Bazilika. Pod vhodom iz narteksa v glavno ladjo bazilike smo naleteli na starejši vhod, ki je 42 cm nižje od obstoječega in je grajen iz peščenih blokov, medtem ko je mlajši zgornji dozidan iz lomljenca. Spodnjemu vhodu pripada tudi estrih, ki smo ga našli pod sedanjim estrihom ob z. steni glavne ladje bazilike. Če pripada starejši vhod

Sl. 59. Rifnik — odlomek langobardske lončene posode

Fig. 59 Rifnik — a fragment of a Langobard clay pot

z estrihom prvotnemu templju, bo mogoče ugotoviti z arheološkim izkopavanjem do dna glavne ladje.

Prav tako smo odkrili estrih sivkasto bele barve s. od bazilike. Tega prostora nismo raziskali zaradi pomanjkanja sredstev. Morda gre za prostor z baptisterijem.

Hiša 3. Na z. strani hiše smo našli 90 cm š. vhod, kjer je dobro vidno ležišče za lesen prag. Na notranji strani hiše ob vhodu smo našli mlajši — zgornji, in starejši — spodnji, estrih, kar potrjuje domnevo, da je bila stavba vsaj enkrat popravljena. Drobne najdbe: langobardska keramika, 3 svinčene uteži, poznoantična keramika, bronast ključ, železno okovje.

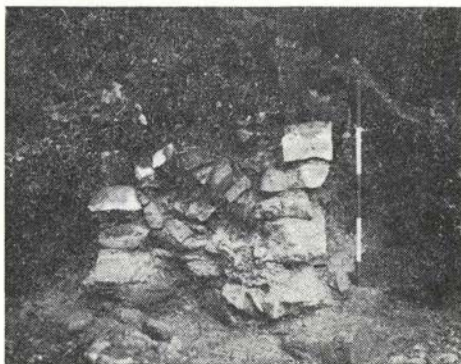
Hiša 4. V južni steni smo našli 30 cm dl. in 20 cm vi. odprtino pravokotne oblike, ki bi lahko služila za dovod zraka za hipokavst, vendar pred odprtino nismo našli sledov žganine, tako da ostane vprašanje kurišča izven hiše še dalje nedokazano.

Hiša 5. V srednjem prostoru hiše 5 smo našli temelje zidu ši. 65 cm, ki poteka v smeri S—J. Sz. ob omenjenem zidu smo našli slabo narejeno kurišče z obilo žganine in nekaj fragmenti poznoantične keramike.

Prizidek hiše 5. Na z. strani smo odkrili vhod v prizidek, ši. 70 cm. Ob vhodu so bili najdeni tudi železni vratni okovi.

Hiša 6. Odkrili smo zid, ki se vleče od sv. vogala dalje proti V in se verjetno navezuje na ostanke zidca hiše 7.

Stičeni in inicirani so bili vsi zidovi bazilike, hiše 3, 4, 5 in 6 ter del obzidja od skrajnega v. konca s kontraforjem do hiše 6. Hišo 7 in z. prostor hiše 5 bo potrebno zaradi izredno slabe ohranjenosti pozidati povsem na novo od temelja dalje.

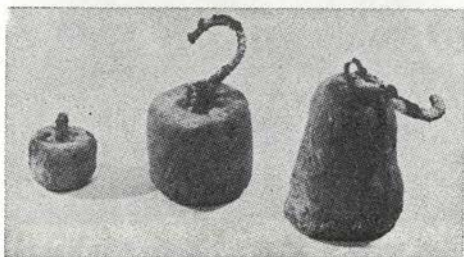

Sl. 61. Verd — presek poznorimskega zapornega zidovja

Fig. 61 Verd — a section of a late Roman wall

Delna nadzidava in izravnava zgornjega dela zidov je bila izvršena na prečnem zidu med j. prizidkoma bazilike, sz. in jv. vogalu bazilike, na z. strani nartekasa, pri hiši 3, delno pa na v. in j. steni hiše 5 ter na v. delu obrambnega zidu. — D. P.

VRANJE, XII, 26, Sevnica. — Od 30. 7. do 7. 9. 1985 je v okviru raziskovalne naloge Poznoantične zapore v Sloveniji, ki jo vodi S. Petru (NM Lj), potekalo izkopavanje naselbine na Ajdovskem gradu nad Vranjem (5. in 6. stol.). Nalogo financira RSS med raziskavami PORS 10 pri Znanstvenem inštitutu FF Lj. Terensko delo je vodil T. Knific (FF Lj) s sodelavci J. Horvat, E. Kocuvan (obe NM Lj), B. Vičičem (LRZVKNK Lj) in absol. arheologije P. Bitenc (FF Lj). Pri izkopavanju sta sodelovala tudi risar R. Hribar in fotograf S. Habič iz NM Lj. Tehnični del ekipe je sestavljalo 11 študentov arheologije in B. Ravnik-Toman (FF Lj), zemeljski izkop pa je opravilo 9 domačinov z Vranja in okolice. Izkopavanje naselbine se je nadaljevalo po dveletnem zatišju, v katerem so potekala le konservatorska dela (vodni zbiralnik, spodnja cerkev in krstilnica) pod vodstvom I. Mikl-Curk (ZSRS VNKD Lj). Delali smo na štirih sektorjih: v hiši E na v. pobočju (J. Horvat), v hiši F pri vodnem zbiralniku (T. Knific), v hiši G na z. pobočju (E. Kocuvan, P. Bitenc) in v stolpu na v. pobočju (B. Vičič). Le-

Sl. 60. Rifnik — uteži
Fig. 60 Rifnik — weights

tošnje delo je bilo predstavljeno javnosti v Dolenjskem listu (12. 9. 1985) in TV dnevniku (2. 9. 1985). Izkopano gradivo in dokumentacijo hrani NM Lj. — Ti. K.

VERD, VIII, 43, Vrhnika. — Pri širjenju gozdne ceste tik nad železniško progo je bil poškodovan antični zaporni zid. S sodelovanjem GG Vrhnika smo

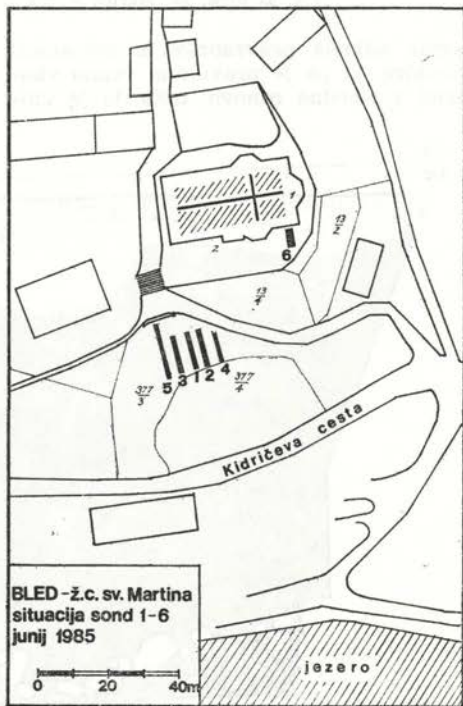
izvedli manjši zaščitni poseg. Zid je bil poškodovan na dveh mestih v razdalji približno 10 m. Profil zidu v prvi sondi kaže gradnjo v običajni tehniki: med dve lepo zloženi vrsti lomljencev je bilo nametano polnilo iz kamenja in precej malte. V drugi sondi smo naleteli na zid grajen v enaki tehniki in podprt z opornikom. — B. V.

ZGODNJI SREDNJI VEK

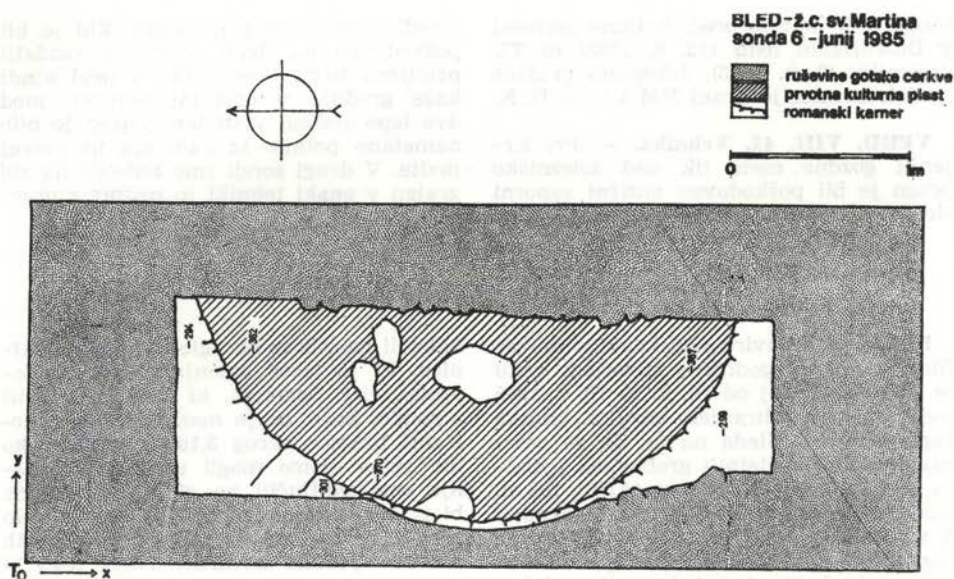
BLED. — V okviru raziskovalne naloge Blejski kot v zgodnjem srednjem veku je ZVNKD Kranj od 10. 6. do 29. 6. 1985 sodeloval s sondiranjem okolice blejske župne cerkve. Glede na to, da se omenjajo najdbe skeletnih grobov na pobočju med cerkvijo in jezerom (ANSI, 163 s), smo na parceli 377/3 k.o. Bled izkopali 5 vzporednih sond (dl. 10–15 m, š. 1 m, razmak 2–3 m), ki so zaobsegle celoten prostor med stopnicami, ki vodijo od ž. c. do Rikljirove ceste in med bivšo gramoznico ob Kidričevi cesti. V nobeni od sond ni bilo opaziti arheološke kulturne plasti, le v zgornji humusni plasti so bili najdeni posamezni fragmenti prazgodovinske keramike. Sonde so segale do gl. okrog 90 cm, pri vseh je predstavljal sterilno osnovo droban, bel pesek.

Sondo 6 v velikosti 5 × 2 m smo izkopali tik ob j. steni cerkve, ob vhodu v zakristijo (parc. št. 2, k.o. Bled). Takoj pod tanko plastjo humusa (30 cm) se je pričel debel sloj ruševin starejše cerkve (gotska stavba na tem mestu je bila porušena 1904. leta), ki je bil izredno nekompaten in krušljiv, tako da smo pri poglobljanju morali profile kopati nekoliko poševno, kar nam je sondo na gl. 1,80 m, kjer se je ruševinska plast nehala, zmanjšalo na 1 × 3,30 m. Tu se je pričlenjalo plast prvotnega humusa z ostanki številnih srednjeveških in mlajših pokopov, vendar so bile kosti in najdbe (svetinjice, križci ipd.) že v sekundarni legi. Na gl. 230 cm smo našli nekoliko fragmentiran in deformiran bronast kovani luničast uhan z vrezanim ornamentom, 50 cm globlje pa še fragmentiran tanjši bronast obsenčnik (pr. 3,1 cm, db. 0,15 cm) z enkrat profiliranim zaključkom. Ti dve najdbi sta nam potrdili domnevo o staroslovanskem grobišču na tem mestu. Na gl. 2,70 m smo

naleteli na zidove okrogle romanske kostnice, ki jo sicer omenjajo tudi zgodovinski viri. Segment, ki smo ga odkrili s sondo, kaže, da je moral biti njen notranji premer okrog 3,10 m, medtem ko db. zidov nismo mogli ugotoviti. Kopanje smo zaključili na gl. 3,50 m, ne da bi prišli do sterilne podlage, ker je delo zaradi velike gl. in izredno krušljivih profilov postalo nevarno. Poleg tega bi

Sl. 62. Bled, Sv. Martin — situacija sond
Fig. 62 Bled, St. Martin — the situation of the trenches

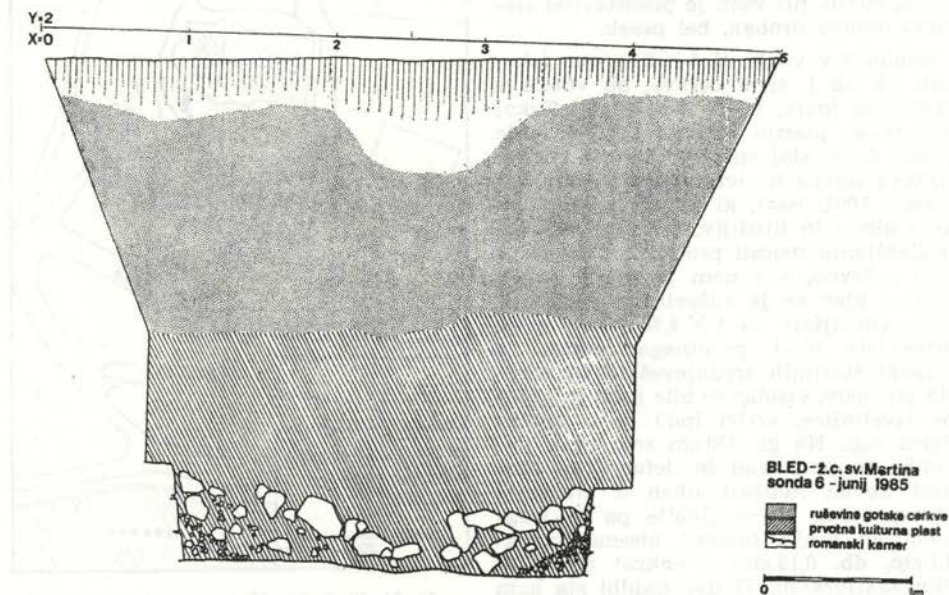

Sl. 63. Bled, Sv. Martin — romanska kostnica v sondi 6

Fig. 63 Bled, St. Martin — the Roman ossuary in the trench No. 6

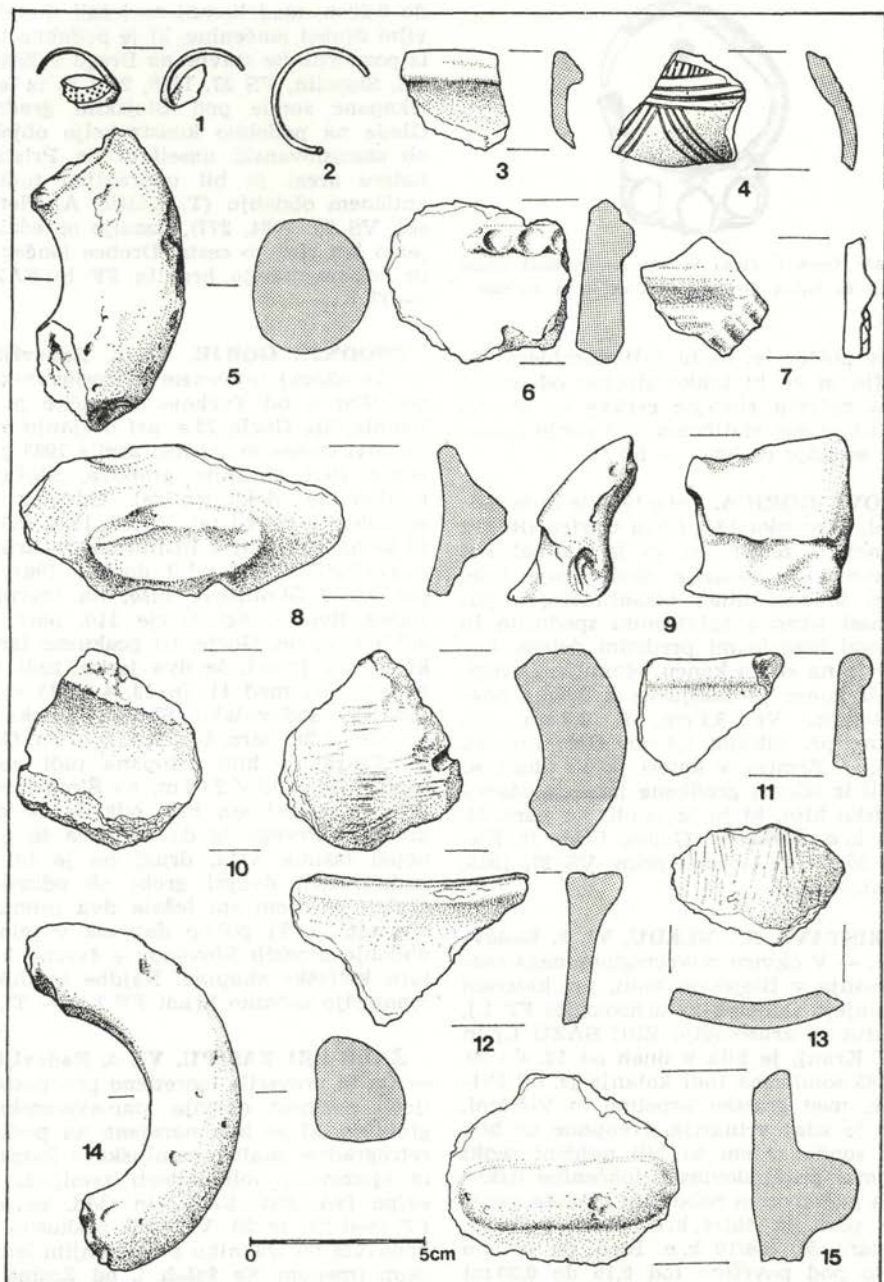
sonda odkrila pravzaprav le notranjost kostnice, ki pa je praviloma vedno vkopana v sterilno osnovo, tako da je uni-

čila starejše grobove na tem mestu, pa tudi sam podatek o gl. kulturne plasti ne bi bil realen. Razširitev sonde bi pri-

Sl. 64. Bled, Sv. Martin — presek sonde 6 z romansko kostnico

Fig. 64 Bled, St. Martin — a section of the trench No. 6 with its Roman ossuary

Sl. 65. Bled, Sv. Martin — najdbe. 6, 11–13: sonda 1. 3–5, 8, 10: sonda 2 9: 3. 7, 14, 15: sonda 6. 1, 2 — bron, ostalo keramika

Fig. 65 Bled, St. Martin — finds. 6, 11–13: the trench No. 1. 3–5, 8, 10: the trench No. 2. 9: the trench No. 3. 7, 14, 15: The trench No. 6. 1, 2 — bronze, the rest — pottery

Sl. 66. Nova Gorica, Solkan — bronast uhan
Fig. 66 Nova Gorica, Solkan — a bronze earring

šla v poštev le, če bi rešili problem deponije in če bi lahko strojno odstranili plast ruševin starejše cerkve — seveda ob ustreznem statičnem varovanju temeljev sedanje cerkve. — Mi. S.

NOVA GORICA. Leta 1981 je Jože Kosovel, Vipavska 124, Nova Gorica (Rožna dolina), v zemlji, ki jo je nasipal kot poravnavo v kotanje okoli svoje hiše, našel bronast uhan bizantinskega tipa: bronast uhan s sploščenim spodnjim in s tremi luknjicami predrtim delom. Locenj je na enem koncu odlomljen, drugi, krajši konec je zaključen s dvema odebelitvama. Vi. 3,1 cm, š. 2,5 cm, db. 0,2 cm, pr. luknjic 0,4 cm. GM, inv. št. 3025. — Zemljo, v kateri je bil uhan, so vozili iz izkopa gradbene jame za stanovanjsko hišo, ki jo je gradil na **parc. št. 1004 k. o. Solkan I.** Golob, Ulica B. Kalina 30, Nova Gorica (prim. VS 27, 1985, 236 s.). — D. S.

PRISTAVA NA BLEDU, VI, 2, Radovljica. — V okviru mikroregionalnega raziskovanja v Blejskem kotu, pri katerem sodelujejo Oddelek za arheologijo FF Lj, Inštitut za arheologijo ZRC SAZU Lj in ZSV Kranj, je bila v dneh od 12. do 29. 6. 1985 sondirana tudi kotanja jz. od Pristave, med grajsko vzpetino in Višcami, kjer je zdaj vrtnarija. Izkopane so bile štiri sonde; v eni so bili najdeni redki odlomki prazgodovinske lončenine (izkopana pod strmim pobočjem grajske vzpetine, parc. št. 401/4 k. o. Bled), v drugi, na parc. št. 406/10 k. o. Bled, pa je bilo plitvo pod površino (od 0,10 do 0,30 m) odkrito 2,90 m široko gruščnato-kamnito nasutje, ki sta ga v dolžini 6 m na obeh straneh omejevala dvignjena robnika iz velikih kamnov. Nasutje je bilo debelo

do 0,20 m, med kamni so ležali maloštevilni drobci lončenine, ki je podobna tisti iz poznorimske stavbe na Bregu v Zasipu (M. Sagadin, VS 27, 1985, 289) in iz letos izkopane sonde pod Blejskim gradom. Glede na podobno konstrukcijo objekta ob staroslovanski naselbini na Pristavi, katere areal je bil uporabljen tudi v antičnem obdobju (T. Knific, A. Pleterški, VS 26, 1984, 277), nasutje opredeljujemo kot rimsko cesto. Drobce lončenine in dokumentacijo hranita FF in SAZU. — Ti. K.

SPODNJE GORJE, VI, 6, Radovljica.

— Na skoraj uničenem staroslovanskem grobišču z. od Turkove domačije je A. Šimnic, Sp. Gorje 22 a, pri urejanju vrta ob novi stanovanjski hiši aprila 1983 prekopal štiri skeletne grobove. Slučajno najdbo je dokumentiral Oddelek za arheologijo FF Lj (gl. VS 26, 1984, 277 s), ki je nato skupaj z Inštitutom za arheologijo ZRC SAZU, od 3. do 7. 9. 1984, izpal s. od Šimnicove hiše, na travniku Rajka Repeta, Sp. Gorje 110, parc. št. 231/5 k. o. Sp. Gorje, tri poskusne jarke, ki so bili jalovi, še dva jarka, tudi negativna, pa med 11. in 13. 4. 1985 v sosednjem sadovnjaku Slavka Zalokarja, Sp. Gorje 26, parc. št. 231/2 k. o. Sp. Gorje. Takrat je bila izkopana tudi večja sonda, vel. 5,75 × 2,00 m, na Šimnicovem vrtu, v kateri sta bila odkrita še dva grobova. Prvega je do polovice že prekopal lastnik vrta, drugi pa je bil še nedotaknjen dvojni grob; ob odraslem skeletu v njem sta ležala dva bronasta obsenčnika, ki pokop datirata v mlajše obdobje alpskih Slovanov s tvorno kulturo ketlaške skupine. Najdbe in dokumentacijo začasno hrani FF Lj. — Ti. K.

ŽALE PRI ZASIPU, VI, 6, Radovljica.

— Da bi preverila teoretično predpostavljeno možnost obstoja staroslovanskega grobišča, ki je bila narejena na podlagi retrogradne analize zemljiškega katastra in opazovanj oblikovitosti zemljišča, je ekipa IzA ZRC SAZU in Odd. za arh. FF med 21. in 26. VI. 1985 poskusno izkopavala na travniku z nekdanjim ledinskim imenom **Na žalah** j. od Zasipa in z. od Mužij. Izkop je bil narejen v. od ceste Bled—Zasip, na j. bregu ledeniške morene na mestu, kjer je vrh morene manjša naravna gomilica. V 13 m dl. in

1 m š. poskusnem jarku smo že v zemljeni plasti naleteli na okostne grobove. V celoti je bilo odkritih 10 grobov. 5 grobov (4 otroški, 1 ženski) smo odprli, pri ostalih smo dokumentirali obris, jih pokrili s polivinilom in ponovno zasuli, da jih bomo lahko raziskali v okviru celotnega grobišča pri izkopavanjih v naslednjem letu. Najdišče je na parc. št. 301 (k. o. Zasip, list 4). — A. P.

ZASIP. — Da bi ugotovili morebitne staroslovanske naselbinske ostanke in situ, smo v. od **Omruževe hiše**, ki stoji v domnevno najstarejšem jedru vasi, izkopali poskusni jarek (parc. št. 2, k. o. Zasip, list 4). Delo je opravljala ekipa IzA ZRC SAZU in Odd. za arh. FF med 12. in 13. VI. 1985. Kopalni smo do peščenega dna. V s. delu izkopa je bilo to že 0,50 m pod površino, v j. pa šele 1,46 m. Tu so bile vidne številne plasti nasutij. V najnižji plasti smo našli odlomke staroslovanske lončenine, v višjih plasteh pa kose srednjeveškega in novoveškega po-

sodja. Poselitev Zasipa v staroslovanskem obdobju je bila tako ponovno potrjena. — A. P.

PODHOM. — Na ledini **U hribeh** v zaselku **Sebenje** med Podhomom in Zasipom pri Bledu je 25. VI. 1985 domačin Tone Jarkovič (Sebenje 31) pri odkopavanju kamnite groblje slučajno našel staroslovanskodobni zaklad 24 železnih predmetov: 2 ročaja vedric, 2 sulični osti, 2 stremeni, žvala, klesarsko dleto, 2 žličasta lesna svedra, rovnico, koso, odl. kose ali srpa, lemež, 4 ralne konice, nožič z odlomljeno konico, šilo, 3 nasaditvene obročke, kavljasto orodje. Predmete hrani NMLj (inv. št. S-2341 do S-2364). Groblja je bila 10. VII. 1985 arheološko raziskana. Ugotovljeno je bilo, da je Jarkovič pobral že vse predmete, ki so pripadali zakladu, in da je kamnita groblja postavljena na pobočje ledeniške morene, ki se vleče od Podhoma proti V do Save Dolinke. Groblja leži na parc. št. 107/2 (k. o. Podhom). — Ti. K. in A. P.

NOVEJŠE DOBE

BRANIK. — Letošnja arheološka raziskovanja v gradu Rihemberk smo locirali na z. del j. medgradja gradu in jih navezali na izkop D. Vuge leta 1971 (Goriški letnik 8, 1981) in naš lantski izkop v kv. 7 in 7 a. Izkopno polje nam je omejeval j. palacij, renesančni stolp, hlev z betonsko ploščo in omenjeni izkopi. Poleg namena odkriti starejše faze gradu, ki naj bi po izročilu bile v tem območju, smo želeli pojasniti nastanek in funkcijo objekta s trozidovjem v kv. 7 in cisterno oziroma zid ovalnega tlorisa sredi medgradja. Kulturna plast v izkopnem polju je bila razmeroma plitva in neenotna. Živa skala je ob j. palacijo segala komaj 20 do 30 cm pod površino, proti J oziroma hlevu pa je najprej dokaj položno in nato strmo padala ob samem hlevu. Ob izkopu smo naleteli na vrsto zidovja, vse pa mlajšega nastanka. V plasti smo odkrili veliko najdb, vendar pretežno iz tega stoletja, starejše najdbe so bile redkejšje in med sabo precej pomešane. Hlev z betonsko ploščo je tako v zidavi zidovja kot še bolj seveda s ploščo mlajšega nastanka, skriva pa v sebi še vrsto nejasnosti, očitno je le, da

se je s polovico s. zidu naslonil na solidno grajen zid, db. 90, mestoma 95 cm. Zid izhaja iz v. zidu renesančnega stolpa nad dohodom v grad, se po 150 cm skoraj pravokotno zalomi proti V, poteka nekaj časa samostojno, nato je nanj naslonjena polovica s. zidu hleva, nakar izhaja iz njega v dveh krakih. Južnejši krak teče v ravni črti kot s. zid objekta s trozidovjem, severnejši krak je nekoliko stanjšán, poteka dalje tik ob cisterni in nato proti naslednjemu renesančnemu stolpu, pokritem z skrilasto streho. Odkritje tega zidu je pojasnilo naslednja dejstva: povezavo obeh renesančnih stolpov z zidom, čas objekta s trozidovjem in deloma tudi čas nastanka cisterne. Zid cisterne je ob tem zidu (obzidju) najbolj sploščen in je cisterna zato ovalna namesto okrogla, kar jasno pomeni, da se je gradnja prilagajala zidu in je torej cisterna mlajša od zidu. Objekt s trozidovjem je s tem časovno pojasnjen, ne pa njegovo funkcioniranje. Manjši sondi, ki smo ju izvedli na spodnji terasi, nista dali pravih rezultatov, domnevati pa je, da je objekt obkrožal dodatni zid.

Pod sedanjim vhodom v j. palacij do db. zidu oziroma obzidja je kasneje bil zgrajen tanjši zid, razmeroma slabe kvalitete. Del obzidja so tedaj porušili in stanjšali ter vzporedno s prvimi zgradili še del zidu, s čimer je nastal zaključen prostor. Živo skalo so tedaj nekoliko izravnali in jo tlakovali z oblicami, »mačjimi glavami«. Ob zidu pod vhodom je bil ograjen iz zunanje strani manjši prekat, vanj pa izdelana odprtina skozi zid. Neposredno na živi skali ob prekату smo odkrili nekaj fragmentov barvane keramike, ki sodi v 18. stoletje, v samem prekату veliko pepela in oglja, na tlaku in ob njem tudi veliko oglja in pepela. Glede na to, da je v celotnem j. medgradju bilo najdenih veliko železnih predmetov, predvsem žebeljev, sklepamo, da je ta objekt slabe zidave, s prekatom in tlakom služil kot kovačija in zaradi njega je očitno bila zgrajena tudi cisterna. Koncem 19. stoletja je bil zid palacija predrt, zgrajen š. vhod in kovačija ni mogla več funkcionirati. Zatem je bil zid palacija še okrepljen s podzidanjem opornika iz zunanje strani in nekje v tem času tudi grajen hlev, preko prostora kovačije pa jašek, ki je odvodnjeval vodo iz strehe in notranjosti palacija.

Drobne najdbe so redke. Poleg gradiva 20. stoletja, zlasti porcelanastih krožnikov iz poslednje faze življenja gradu, smo odkrili največ fragmentov grobe keramike, ki segajo do 12. stoletja. Zaradi vseh gradbenih posegov in plitvosti kulturne plasti so bile najdbe pomešane med seboj.

J. medgradje je s tem večji del raziskano, ostaja še prostor j. od zida obzidja in rondele, ki je bil oblikovan z izgradnjo terase konec 19. stoletja ali v začetku 20. stoletja in je tako nasut do gl. čez 4 m, tako da je raziskava spodnjih plasti vezana na velike izkope, ki se jih na tem mestu lahko izvede le ročno in so tako zelo zahtevni. — Z. H.

DRAGOMER, VIII, 3, Brezovica. — V okviru konservatorske akcije v cerkvi Sv. Lovrenca smo izvedli tudi manjši arheološki poseg. Odkopali smo v. tretjino ladje. Naleteli smo na estrih, istočasen z izgradnjo cerkve. Sonda, s katero smo estrih prebili, je bila negativna. V tem času so bila, zaradi širitve pokopališča,

opravljena na platoju vzpetine večja zemeljska dela. Arheoloških ostalin nismo zasledili, tako da domneva o poznoantičnem kastelu na tem mestu (M. Slabe, VS 17-19/1, 1974, 126) zaenkrat ni potrjena. — B. V.

KUREN, VIII, 43, Vrhnika. — V okviru konservatorske akcije v cerkvi Sv. Nikolaja smo izvedli manjši arheološki poseg. Na hribu smo izkopali pet sond. Vse so bile negativne, razen sonde pred vhodom v cerkev. Odkrili smo ostanke vhodne lope, nastale v istem času kot cerkev. — B. V.

PODSREDA XII, 17, Šmarje pri Jelšah. — J. od Podsrede, na s. strani Tisovca, tik nad potokom Bistrico, je nekaj 10 m dl. umetno izravnano travnat plato. Za nekaj metrov se dviga nad okolni svet, na j. strani prehaja v višje hribovje. Domačini pravijo, da je bil tu nekdanj »britof«, celo »keltski britof«. Leži na robu ledin, ki nosijo oznako **Stari trg**, zato je še posebej zanimiv. Da bi ugotovili časovno pripadnost, smo z brigadirji delovnega tabora Spominskega parka Trebče napravili dve dl. sondi. Prva, ki smo jo zastavili v sredini platoja, je bila negativna. Druga, na v. robu, pa je pokazala, da je bil plato ob robovih umetno nasut. Redke najdene črepinje datirajo to izravnavo v novejši čas.

V. od gradu Podsreda leži na nekoliko nižjem grebenu večji utrjen prostor z imenom **Turnič**. Ovalni plato je obdan z jarki in okopi. V okviru delovnega tabora smo prostor sondirali, da bi ugotovili časovno pripadnost in namembnost objekta. S prvo sondo smo presekali okop na sv. strani in ugotovili, da je bil zgrajen iz enovite plasti zemlje, pridobljene z izkopom jarka. Drugo sondo smo izkopali na vrhu platoja. Tu smo našli nekaj črepinj profiliranih ustij loncev in že-ležen ključ. Najdbe bi smeli okvirno datirati v čas od 12. do 14. st. Utrdba je predstavljala nedvomno pribežališče, ki ni bilo velikokrat uporabljeno. S tem v zvezi ostaja odprt odnos objekta do gradu, od katerega je oddaljen le nekaj sto metrov.

Dve manjši sondi smo izkopali na najvišji točki grebena, ležečega s. nad cesto grad Podsreda—Osredok. Tu je na terenu viden plitev jarek krožne oblike, ki ob-

daja manjši plato. Obe sondi sta bili prazni. Tako funkcija in datacija objekta ostajata odprti. Tudi ljudsko izročilo te točke ne pozna. Domnevamo nastanek v novejšem času. — S. C. in A. Vo.

PREDDVOR. — Pusti grad (Novi grad — Neuburg). — Pri arheološkem rekonosciranju okolice Preddvora smo na mestu grajskih razvalin iz 12. stoletja, poraslih z gozdom, odkrili in zaznali več gl. svežih zemeljskih posegov in škodljivih iskanj v notranjosti ruševin. Grajski objekt se uvršča med najstarejšo grajsko in romansko srednjeveško arhitekturno prvino. Svoj strateški pomen ima na vodu v dolino reke Kokre in iz kranjske dežele na Koroško ter v obratni smeri (glej D. Komelj, VS 7/1958—1959 [1960], 207 s; M. Zontar, VS 12/1967 [1968], 29). — A. V.

RAKOVICA PRI KRANJU. — Na sz. skalnatem robu nad zaselkom Rakovica in nad cesto iz Gorenje Save proti Besnici je ledina Gradišče (glej M. Zontar, VS 12/1967 [1969], 31 s). Na mestu zaraslih razvalin z vidnimi obrambnimi jarki je identificiran srednjeveški grad Ortenburžanov iz Kamne gorice in Škofjeloških Freisingov iz 12. stoletja (glej J. Zontar, Zgodovina mesta Kranja 1982, 27 in P. Blaznik, Škofja Loka in loško gospodarstvo, 1973, 26). V jeseni 1985 smo pri arheoloških rekonosciranjih okolice Kranja na tej arheološki lokaciji zasledili več globljih izkopov in škodljivih posegov ob notranjih zidovih srednjeveških grajskih prostorov. Ruševine zidov in njihovi ostanki imajo svoj pomen pri proučevanju nastanka in razvoju grajske arhitekture v zgodnjem fevdalnem obdobju na Gorenjskem. — A. V.

SADINJA VAS, XI, 7. — Ob izkopu gradbene jame za hišo Sadinja vas 4/a pri Semiču, je Zvone Tkalec ob živi skali s kamnito oblogo našel manjšo lončeno majoliko, podstavek svečnika, nekaj živalskih kosti in kose železove žilindre. Majolika vi. 18 cm je izdelana iz belorjave bline, podstavek pa iz sivorjave gline. Groba časovna ocena: srednji vek. — B. K.

SENTJERNEJ, IX, 13. — V ž. c. sv. Jerneja smo v novembru in decembru 1985 izvedli arheološko izkopavanje. Od-

pri smo 60 cm³ tlaka v oltarnem delu cerkve. Izkopno polje je obsegalo vso š. cerkve, od j. do s. stene in segalo 130 cm pod nivo tlaka. Ugotovili smo temelje apsid treh starejših cerkva, ob katerih se je razvijalo sočasno pokopališče. Ob petdesetih skeletih brez pridatkov smo ugotovili še:

— najmlajšo fazo — gotski poligonalni prezbiterij z zunanjimi oporniki;

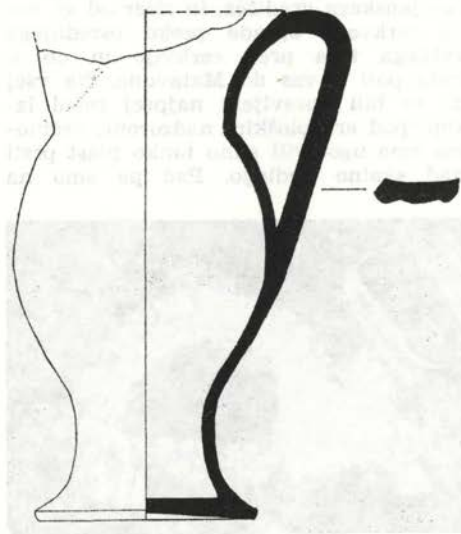
— temelje tri apsidalne romanske cerkve;

— temelje starejše romanske enoapsidalne cerkve.

Triapsidalno romansko arhitekturo datirajo trije novci, ki so bili najdeni v neposredni bližini, v 13. stoletje. Za ostali dve gradbeni fazi imamo na razpolago le umetnostno zgodovinsko opredelitev. V naslednjem letu bomo z deli nadaljevali, saj je ostalo še 200 m² neraziskane površine v cerkveni ladji. — B. K.

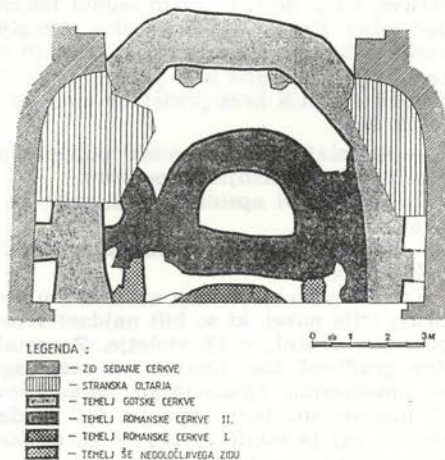
0 5 cm

0 5 cm

Sl. 69. Sadinja vas — keramični najdbi
Fig. 69 Sadinja vas — two ceramic finds

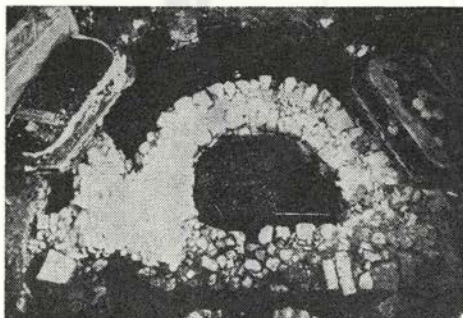
ŠENTJERNEJ — Ž. C. SV. JERNEJA
Arheološko izkopavanje 1985

Sl. 70. Sentjernej, ž. c. sv. Jerneja — tloris izkopavanja

Fig. 70 Sentjernej, the parish church of St. Bartholomew — the ground-plan of the excavation

ŠKOCJAN pri Divači. — Trasa brkiškega vodovoda Divača—Vremska dolina med drugim poteka tudi preko platoja škocjanskega gradišča, in sicer od sz. roba cerkvene ograde preko osrednjega vaškega trga pred cerkvijo in ob s. robu poti v vas do Matavuna. Na vsej dl. so bili opravljeni najprej ročni izkopi pod arheološkim nadzorom; večinoma smo ugotovili silno tanko plast prsti nad skalno podlago. Pač pa smo na

Sl. 71. Sentjernej, ž. c. sv. Jerneja — temelji treh starejših cerkvenih gradbenih faz

Fig. 71 Sentjernej, the parish church of St. Bartholomew — foundations of three older building phases of the church.

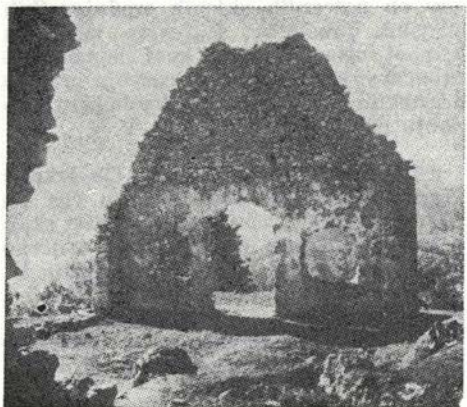

Sl. 67. Stanežiče, Smarjetna gora — razvaline cerkvice

Fig. 67 Stanežiče, Smarjetna gora — church ruins

izkopu preko trga naleteli na večji zasip naravne kraške vdolbine, ki je, sodeč po sivi domači lončenini z dosti žganine, iz novejšega časa. Kotanja je na tem mestu š. okrog 6 m v smeri Z-V in gl. preko 1,20 m. V izročilu nismo zasledili o tem nikakršnih podatkov. Trg pred cerkvijo novejšega porekla, povezan z izgradnjo samostojno stoječega zvonika ob cerkvi sv. Kancijana (zgrajen l. 1858). — N. O.

STRAŽIŠČE PRI KRANJU. — Na sz. vrhu Šmarjetne gore (643 m) so ostanki zidov opuščene (v 18. stol.) cerkvice sv.

Sl. 68. Stanežiče, Smarjetna gora — razvaline cerkvice

Fig. 68 Stanežiče, Smarjetna gora — church ruins

Marjete. Ohranili so se v vi. zvonik in zadnja stena ladje. V tlorisu se nakazuje pravokoten prezbiterij. V v., vzdolžni smeri meri objekt 16 m, posebej stolp 5,20 m × 5,20 m. V letu 1985 so bile s prostovoljnim delom odstranjene iz tlorisnega obsega cerkvenega objekta številne smeti ter poraslo grmičevje. V merilu 1:50 je bil izmerjen in izrisan tloris cerkvene stavbe (kapela) in stolp z arhitekturnimi detajli. Študijsko so bile iz vrednotene možne razvojno stavbne in gradbene faze, ki nakazujejo romansko dobo nastanka (kot na Gabrški gori). Domnevno se gradnja povezuje z bavarsko in koroško kolonizacijo Sorškega polja

(glej P. Blaznik, Škofja Loka in loško gospostvo, 1973, 74. J. Lavtižar. Cerkve in zvonovi v dekaniji Kranj, 1901, 256). — A. V.

ZASIP. — Na z. strani župnišča v Zasipu je ekipa IzA in Odd. za arh. FF med 30. V. in 24. VI. 1985 naredila poskusni izkop. Pod dober m. db. nasutjem so bili najdeni ostanki srednjeveških stavb in obilica srednjeveške in novoveške lončenine ter ostanki lesene skrinje. Stavbe so bile že delno vkopane v peščeno osnovo, tako da so uničile morebitne starejše plasti. Zemljišče ima parc. št. 17 (k. o. Zasip, list 4). — A. P.

NEOPREDLJENO

CVIBELJ PRI ŽUŽEMBERKU, IX, 22 Novo mesto. — Na s. robu parc. št. 1713/18 k. o. Žužemberk, last Antona Ilnikarja, Prapreče 4, nekaj metrov j. od rimske ceste, stoji neobdelan ploščat apnenčast kamen, na katerem je vidnih nekaj črk oziroma znakov:

Kamen je nepravilnih oblik, pri tleh je š. 60 cm, prav toliko je njegova vi., db. pa je od 14 do 22 cm. Kamen ni trdno stoječ, po oceni ga je do 50 cm še v zemlji. Danes služi kot mejnik in stoji na katastrski meji med k. o. Žužemberk in Gornji Križ. — Rimska cesta, ob kateri stoji, je na tem delu zelo dobro vidna. Trasa poteka v smeri V-Z, š. je 3,5 m, na obeh straneh pa je viden do 1 m visok nasip. — D. B.

HRIB PRI OREHKU, IX, 5, Novo mesto. — V neposredni bližini Kovačevega mlina, vulgo »pri Lajbkovih«, Hrib pri Orehku 1, leži na d. bregu potoka Klamfer manjši spodmol. Domačini ga imenujejo **Pod škalo**. Njegov vhod š. 5 m in vi. 2 m se odpira proti JJV pod skoraj popolnoma navpično steno vi. okrog 15 m. Zaradi skromnih razsežnosti v katastru JZS ni zabeležen. Sedimenti so delno nametani — nasuti pred vhomom v obliki nekakšnega nasipa. Po pripovedovanju Lajbkovih (23. oktobra 1984) so v notranjosti spodmola bojda med 2. svetovno vojno kopali in tako nasuli nasipni stožec. Spodmol predstavlja novo potencialno arheološko jamsko postajo (najdbe zaenkrat še niso znane), ki pa

je zaradi bližine potoka (oddaljenost okoli 25 m, relativna vi. okrog 5 m) trenutno še problematična. — Ra. B. in D. J.

KLOŠTER, XI, 4, Metlika. — Decembra 1985 je bil opravljen arheološki nadzor pri izkopu temeljev za pokopališko vežico ob pokopališču v Kloštru pri Gradacu v Beli krajini. Zemljišče leži na terasi nad Lahinjo. V izkopu je bilo odkrite obilo železove žlindre skupaj s plastjo žganine in ožgano ilovico. Najdba kaže na topilnico, spremljajočih predmetov, ki bi podrobneje opredelili kronologijo najdbe, pa ni bilo. Nadzor bomo nadaljevali ob vseh urejevalnih posegih okoli objekta. — D. B.

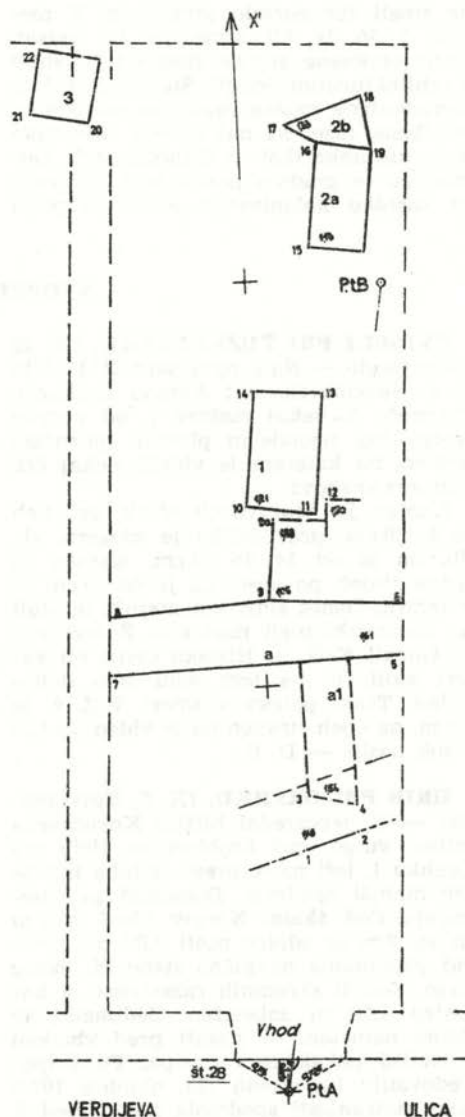
LJUBLJANICA. — Izliv Zrnice. — V avgustu 1985 (22. 8.—27. 8) je strokovna ekipa Narodnega muzeja pod vodstvom Nuše Logar, ob sodelovanju dr. Vinka Šribarja in študentov arheologije, opravila arheološka izkopavanja na d. bregu Ljubljaniče, nasproti izliva Zrnice. Sondo smo zakoličili ob s. robu parcele št. 2995, v dl. 18,4 m in š. 1 m, neposredno na bregu do 0,5 m nad vodno gladino. Nagib brega je zelo močan (približno 75 cm na 1 m). Profil sestavljata dva različna materiala. Do 30 cm db. plasti humusa sledi subhumuzna plast iz srednje rjave gline, sledijo ji leseni ostanki, pod njimi plast pepelnato sive gline. V tej plasti (190 cm pod površino) smo našli fragmente keramične posode, db. sten. Ima rahlo izvihano ustje temno rdeče

barve na zunanji in črne na notranji strani. Sloj srednjerjave gline interpretiramo kot plast vodnih usedlin. Sledijo ostanki lesa, ki predstavljajo nivo rečne gladine v nekem določenem času. Verjetno pomenijo ostanki lesa odlaganje ob bregu, na nivoju rečne gladine. Lahko bi bili tudi ostanki lesene konstrukcije, kot smo to domnevali leta 1984, zaradi najdbe pokončno stoječih kolov v bližini tega profila. Plast sive gline in les nad njo lahko predstavljata rečno strugo v nekem času, pomaknjeno bolj proti J. Keramične fragmente hrani NMLj. — N. L.

PIRAN. — Koncem avgusta so delavci Komunalnega podjetja Piran pri prenovi Židovskega kareja v **Verdijevi ulici 28** odkrili pod hodno površino kamen z reliefno obdelano ploskvijo in temelje zidov starejših gradbenih faz. Arheološka sondažna izkopavanja MZSV Piran so potekala v prostoru stavbe, ki ima srednjeveško zasnovo in končno oblikovano baročno fasado iz 17. stol. in so trajala z občasnimi prekinitvami od 27. 8. do 4. 10. 1985. Rušenje nosilne stene in s tem povezana neobhodno potrebna dela v prostoru so onemogočala raziskavo celotnega prostora, zato je bil raziskan le osrednji prostor s sondo velikosti $8 \times 1,5$ m, do gl. 1,20 m. Na gl. 1,10 m se je pojavila podtalna voda, njena vi. pa se je spreminjala v odnosu na plimovanje morja. Trideset cm pod današnjo površino smo odkrili tlak starejšega objekta, pod njim pa so se pojavili tlorisi zidov, različni po velikosti, načinu gradnje in smeri poteka. Sektorji med njimi so bili zasuti z nanosi zemlje, pomešane s peskom, mivko, kamni in odpadnim gradbenim materialom. Pri utrjevanju hodne površine so uporabili tudi kamne iz oljarne, med njimi tudi kamen z reliefno rahlo konkavno obdelano zgornjo ploskvijo (š. 0,90 m, vi. 1,5 m, dob 0,30 m) pravokotne oblike. — Arheološka zaščitna izkopavanja so dokazala obstoj starejših poselitvenih faz znotraj piranskega mestnega obzidja in odstopanja od tlorisne zasnove srednjeveškega historičnega jedra. V pripravi je podrobna obdelava rezultatov arheološkega zaščitnega sondiranja iz Verdijeve ulice 28 v Piranu. — Ma. S.

HARDEK PRI ORMOŽU. — Zaradi možnega pojava prazgodovinske plasti na območju glinokopa na Hardeku v Or-

možu smo skozi vse leto opravili več pregledov terena in profilov izkopa ob širitvi eksploatacije gline proti S. Kulturne plasti nismo zasledili, vendar se najdejo tik pod orno površino zelo redki fragmenti keramike.

Sl. 72. Piran, Verdijeva ulica — situacija izkopavanja

Fig. 72. Piran, Verdijeva ulica (St.) — the situation of the excavation

Za potrebe geološkega sondiranja na območju Hardeške šume, kamor se širi nadaljnja eksploatacija gline za potrebe opekarne v Ormožu na parc. št. 118—131, 133—138 vse k. o. Hardek, je bil opravljen terenski ogled in izdano soglasje s pogoji. Na robu gozda na parc. št. 163/1 k. o. Hardek je še delno ohranjena že prekopana gomila nepravilne oblike iz neznanega časa, katero bo potrebno predhodno sondirati; zaradi prekopavanja in zravnosti pa ni pomembna za ohranitev. — I. T.

VRANJA PEČ, XVI, 8, Jurklošter. — Spomladi 1985 so delavci Gozdnega gospodarstva pri gradnji nove gozdne ceste naleteli na obilo človeških kosti. Pri ogledu terena smo ugotovili, da so pri

gradnji ceste močno poškodovali polovico manjše vzpetine neposredno pod dohodom na Vranjo peč, kjer so v profilu dobro vidni v skalo vkopani grobovi. Drobni najdb nismo našli, tako ostaja časovna pripadnost grobov nedoločena. Bajka pravi, da je stl na Vranji peči grad, ki naj bi bil lovska postojanka celjskih grofov (J. Orožen, Gradovi in graščine v narodnem izročilu, I, 1936, 31, 240). Vranja peč je strm skalnat greben nad Gračnico, od koder je dober razgled po Kozjanskem in soteski ob Gračnici. Nekako na sredini skalnatega hrba se teren nekoliko izravna, vendar zaradi zaraščenosti lahko le slutimo pravokotno obliko manjšega objekta. Parc. št. 1931/1 k. o. Pameče. — D. P.

NEGATIVNO

AJDOVŠČINA. — Ob rušenju »Bizjakove« hiše na parc. št. 922 k. o. Ajdovščina, ob Prešernovi cesti in zunaj obzidja Castra, je bilo sproščeno večje stavbno zemljišče. Sondiranje in spremljevalni nadzor izkopov na tem delu sta bila arheološko povsem negativna, kar je glede na neposredno bližino antičnega naselja presenetljivo. — N. O.

KOPER. — Izkop gradbenih jam za stanovaljski objekt v Kidričevi ulici 1 v Kopru ni dal arheoloških rezultatov. — Ma. S.

KOŠTABONA. — Pred pričetkom gradnje vodovoda skozi vas je MZSV Piran 5. 9. 1985, opravil dve manjši arheološki sondi na trasi vodovoda, in sicer neposredno ob kapeli sv. Elija in ob vходу na dvorišče cerkve sv. Andreja. Sondisti sta bili negativni kot tudi arheološki nadzor skozi vas. — Ma. S.

KRKAVČE, IV/8 (parc. št. 632, 630 Krkavče). — MZSV Piran je od 23. 7.—31. 7. 1985 arheološko raziskal teren, kjer danes stoji vodni raztežilnik, 150 m oddaljen od vrha griča Gradišče nad zaselkom Škriljevc (ANSI, 147). Sonda velika 8 m × 2 m; plast a: 30—40 cm db. humusna plast (temno rjava), v kateri se sporadično pojavljajo fragmenti tegul, atipične keramike in mozaične kocke (sekundarno

prinešene z oranjem): b: 40—350 cm db. plast rumenkasto rjave sterilne ilovice. Negativen je bil tudi arheološki nadzor pri gradnji vodovoda skozi vas Krkavče. — Ma. S.

LAŠKA VAS, XVI, 33, Štore. — Jeseni 1985 je Pokrajinski muzej Celje skušal s sondami določiti obseg staroslovskega grobišča, ki ga je kmet Šuhel odkril ob rigolanju za vinograd že leta 1909, Schmid pa je j. od vinograda leta 1913 odkopal 12 grobov. Sonde 4 × 3 m smo locirali na s. in v. strani vinograda. Vse tri sonde so bile negativne. Parc. št. 583/2 (vinograd-grobišče), 585, 584 in 583/1 (negativno). Kasneje so kmetje povedali, da so pred drugo vojno na parc. št. 501/1 k. o. Kompole v bližini križa našli človeške kosti in bronast prstan, ki pa je danes izgubljen. — D. P.

OTOČEC, IX, 18, Novo mesto. — Pri gradnji komunalnih naprav in nove OŠ Otočec v neposredni bližini »župnijskih njiv« (ANSI, 233) je bil opravljen arheološki nadzor, pri katerem ni bilo novih najdb. — D. B.

PTUJ. — Cesta na Mestni vrh v Ra-beljši vasi-zahod. — V marcu in začetku aprila je bil opravljen arheološki nadzor pri komunalni ureditvi (kanalizacija) ceste od nove kotlovnice in novih blokov

kareja B v Rabelčji vasi-zahod proti Mestnemu vrhu. Kulturne plasti ni bilo zaslediti nikjer v izkopanem jarku na dl. čez 200 m. V profilu izkopa smo videli, da je pod orno površino do gl. okrog 1 m rumena in siva ilovnata plast, ki je ponekod pomešana z gramozom in večjimi kamni.

Kablovod na Slovenskem trgu v Ptuj ni dal posebnih rezultatov, saj smo vse do gl. 60 cm sledili že večkrat prekopano ruševinsko plast.

Blok 3, kare »B« v Rebelčji vasi — zahod. — Od 14. maja smo opravljali terenski nadzor pri izkopu gradbene jame za blok 3 v kareju B v Rabelčji vasi-zahod. Z del izkopa gradbene jame je bil v večini zatrpan z ruševinami prejšnje stanovanjske hiše in gospodarskega poslopja s hlevom, greznico, gnojno jamo in vodjakom v bližini, katerega so gradbinci zasuli. Porušena poslopja in zemljišče je bilo v lasti Baboseka. V v. delu izkopa ni bilo kulturne plasti, ampak so pod travno rušo in 1 m db. ilovnato plastjo pojavijo do gl. 3,5 m plasti raznih gramozov in mivke različnih barv.

Prizidek k bolnišnici »dr. Jožeta Potrča«. — Junija smo opravili arheološki nadzor za prizidek RTG k bolnišnici na parc. št. 494 k. o. Ptuj v velikosti 7 × 14 metra. Pod asfaltom in 50 cm db. gramoznim nasutjem so bile do gl. okrog 150 cm predvsem premešane gramozne plasti z rumeno ilovico in muljastimi ostanki kanalizacije. Najdb ni bilo. Ugotovili smo, da se je proti v. profilu izkopa pričela na gl. 80 cm kazati rahla rjava ilovnata plast z drobcji žganine in po-

samičnimi najdbami keramike, kar že da slutiti na rimsko kulturno plast.

Gramoznica v Borovcih. — Zaradi izkopa in nadaljnje eksploatacije gramoza v Borovcih izven vasi ob cesti Ptuj—Ormož je bil opravljen terenski ogled in nadzor v gramoznici na parc. št. 75/2 k. o. Prvenci. Pod humusno plastjo se nahajajo plasti gramoza različne db., kulturnih ostalin pa ni bilo zaslediti. — I. T.

ORMOŽ. — Opravili smo arheološki nadzor pri gradnji novih stanovanjskih hiš na parc. št. 510 k. o. Ormož, lastnik Horvat in na parc. št. 102/1 k. o. Ormož, lastnik Švegl. Pri obeh izkopih za gradbeno jamo je bila do gl. 40 cm rumena ilovnata plast brez najdb, naprej pa se je sterilna rumena ilovica že mešala s sivo v večini muljasto plastjo. — I. T.

ŠKOCJAN. — Na s. robu manjše kraške vrtače **Ponikve**, kjer je Marchesetti v letih 1903/04 odkopal latenodobno nekropolo (ANSI, 132 in G. Righi, La necropoli »celtica« da S. Canziano del Carso, Scavi Marchesetti 1903, 1904 (?), 1982), smo nadzorovali izkope za gradnjo zgornje postaje dvigala iz Velike doline. Arheološko negativno. — N. O.

TRZIN. — Na blagi vzpetini nad gradom **Jablje** pri Trzinu (parc. št. 749 in 750, k. o. Loka), ki kaže sledove antropomorfnega oblikovanja, sta bili izkopani dve sondi (6 × 1 m), ki sta bili arheološko sterilni. Izkazalo se je, da so terase in »nasip« posledica starejše kmezijske obdelave zemlje. — Mi. S.

Etnološka dediščina, ljudska arhitektura

Avtorji:

B. Kl. — Bojan Klemenčič, ZVNKD Gorica

B. K. — Borut Križ, ZVNKD Novo mesto

B. Z. — Branko Zbačnik, ZVNKD Gorica

J. G. — Jovo Grobovšek, ZVNKD Novo mesto

J. H. — Jelka Habjan, ZSV Kranj

J. S. — Jelka Skalicky, ZVNKD Maribor

K. K. — Katja Kogej, Goriški muzej, Nova Gorica

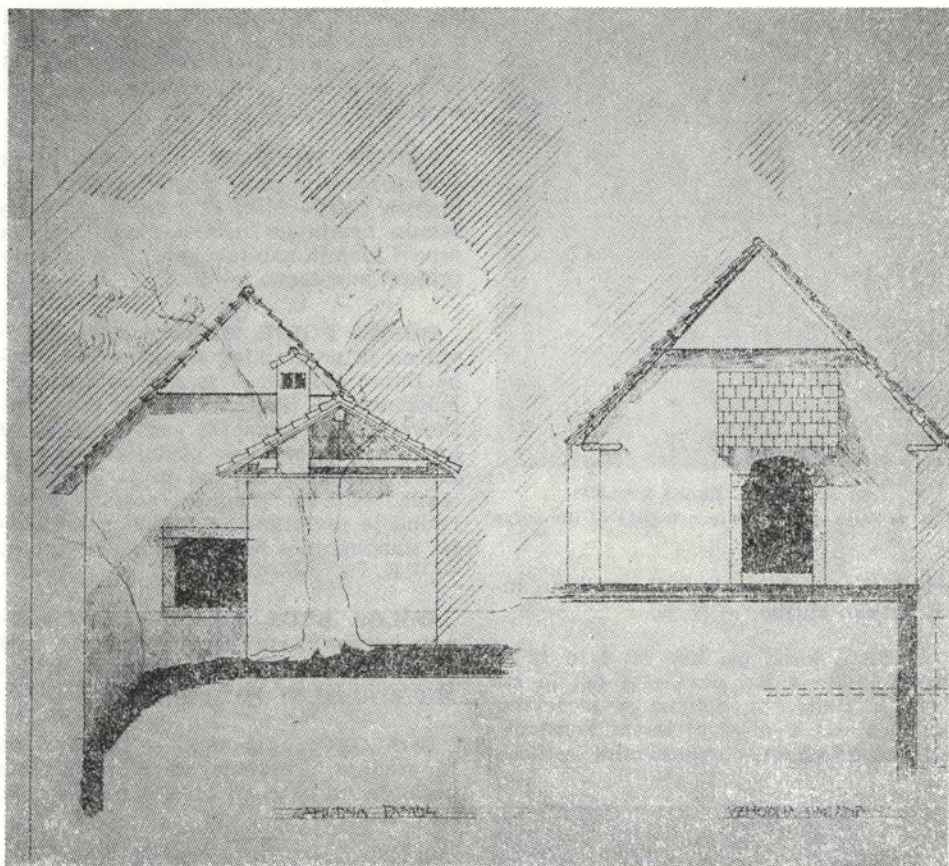
V. H. — Vito Hazler, ZSV Celje

V. K. — Vladimir Knific, ZSV Kranj

Z. L. Ž. — Zdenka Lulik Žigon, Gorica

AJDOVŠČINA, Prešernova ul. — V sklopu zaščitenega historičnega jedra je Tekstina Ajdovščina obnovila hišo v Prešernovi 14 a za prodajni lokal in stanovanja. Izdelali smo spomeniškovarstvene smernice in barvno študijo fasad. Pri pripravi gradbenih posegov se je izkazalo, da je hiša preslabo utemeljena, zato jo je bilo potrebno porušiti in ponovno pozidati v historičnih gabaritih.

Za stavbe Prešernova 2 a, 2 b, 7 in 23 a smo izdelali barvne študije fasad. — B. Kl.

Sl. 73. Buje, z. in v. fasada vodne žage

Fig. 73 Buje — the w. and e. façade of the water saw-mill

BEGUNJE, Radovljica. — Podana so bila spomeniškovarstvena izhodišča za obnovo fasade stavbe Begunje št. 21. — V. K.

BLD, Radovljica. — na parc. št. 59 k. o. Zeleče je predvidena gradnja nadomestne stanovanjske hiše po tipskem načrtu; za stavbo Triglavška c. št. 4 (nekdanji kajžarski dom) je bilo izdano potrdilo o kulturnem spomeniku, obnovljena stavba ima počitniško namembnost. — V. K.

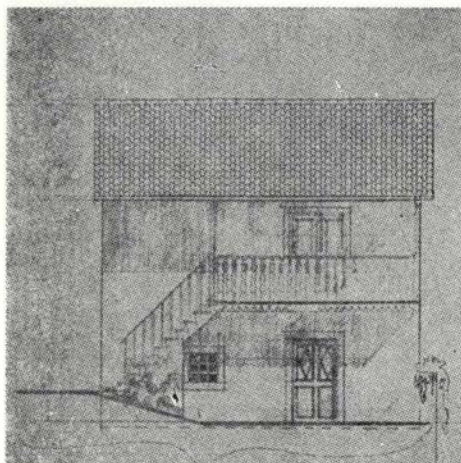
BODEŠČE, Radovljica. — na parc. št. 1115/2 k. o. Ribno je »na črno« zgrajena nadomestna garaža z bivalnimi prostori.

Investitor želi objekt legalizirati. — V. K.

BRDINJE, Ravne. — Na hiši št. 4 »Kurtnik« smo obnovili vsa okna in vrata. — J. S.

BREZNICA, Jesenice. — Za stavbo Breznica št. 28 so bila dana izhodišča za gradnjo nadomestnih stanovanjskih prostorov na mestu gospodarskega dela nekdanjega kajžarskega doma. Ohraniti se mora stari stanovanjski del stavbe, ki je na stropnem tramu v »hiši« datiran z letnico 1772. — V. K.

BROD, Radovljica. — Adaptacija hleva v stanovanjske prostore na parc. št. 403 k. o. Savica ni v skladu z odobrenim

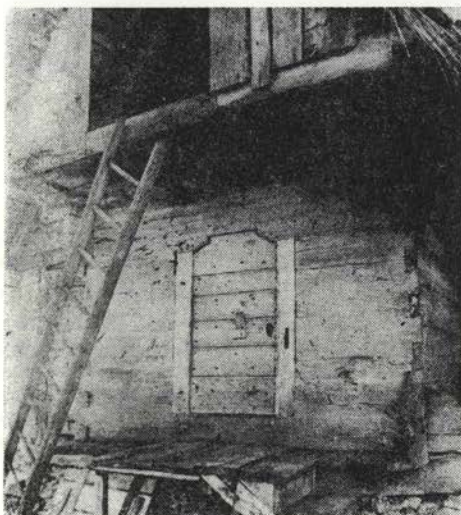

Sl. 74. Buje, z. fasada kovačije

Fig. 74 Buje — the western façade of the forge

načrtom, zavod je obvestil pristojno inšpekcijsko službo. — V. K.

ČADRG, kašči pri hiši št. 7 in 13 — Kašči imata zidan podkletni del in sta kriti s slamo in deloma s pločevino. Zgrajeni sta v masivni leseni konstrukciji kot brunarice z oblikovnimi lastnost-

Sl. 75. Čadrg 7, kašča — brunarica iz 18. stol.

Fig. 75 Čadrg 7 — an 18 th century log-granary

mi alpskega prostora. Zatrepi so opaženi z deskami, vhod pa je oblikovan z izrazitim motivom v prekladno bruno. Zavod je za obe kašči izdelal tehnično dokumentacijo. — B. Z.

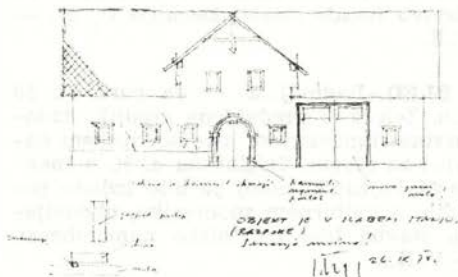
ČRNIČE, hiša št. 96 — V sodelovanju s projektantom smo izdelali idejne študije za fasade hiše, ki s svojo zatreпно fasado omejujejo manjši vaški trg. Na osnovi idejnih načrtov je bil izdelan nato projekt adaptacije. — B. Z.

DOBRO POLJE, Radovljica. — Predvidena je preureditev stanovanjske stavbe Dobro polje št. 6 za gospodarsko namembnost — hlev. Podana so spomeniškovarstvena izhodišča za oblikovanje oziroma za ohranitev obstoječe arhitekturne skladnosti stavbe, ki je datiran z letnico 1795 na vhodnem portalu. Predhodno je investitor že zgradil nadomestno stanovanjsko hišo v sklopu domačije. — V. K.

DOLGA BRDA, Ravne — Na Pouhovem mlinu, ki smo ga sanirali 1981, smo nadaljevali z deli: nova mlinska kolesa, pripravili les za nove rake. — J. S.

DOSLOVČE, Jesenice. — Predvidena je gradnja drvarnice ob gospodarskem posloppju na parc. št. 146/3 k. o. Doslovče. — V. K.

GORJUŠE, Radovljica. — Nadzidava stanovanjske stavbe Gorjuše št. 64 in gradnja nadomestne stavbe na pogorišču počitniškega objekta na parc. št. 1016/2 k. o. Gorjuše. — V. K.

Sl. 76. Dobro polje 6, občestna fasada (skica B. Slegl, 1978)

Fig. 76 Dobro polje 6 — the wayside façade (sketch by B. Slegl, 1978)

Sl. 77. Grabče, Strojova kovačnica detalj poškodb na stolpu

Fig. 77 Grabče, the Stroj forge — a detail from the damaged tower

GRABČE, Radovljica. — Upravno-pravna vprašanja za obnovo Strojove kovačnice še niso usklajena, niti ni sprejeta bodoča namembnost objekta, ki je še v zasebni lasti. Stolep kovačnice je močno poškodovan, zato obstaja nevarnost, da se bo v zimskem času porušil. — V. K.

IDRIJA. — »Rudarsko hišo« na Bazoviški 4, za katero je pripravljen odkup in konservatorska akcija (ureditev za muzejsko zbirko), smo tehnično dokumentirali. Sodelovali smo s projektanti in nadzirali dela pri nadaljnji obnovi rudniškega gledališča in pri pripravi projektov za adaptacijo pritličnih prostorov rudniškega magazina. Za stavbo na Prelovčevi 7 smo izdelali študijo obarvanja fasad. — B. Kl.

ILIRSKA BISTRICA — Za fasade na Cankarjevi 11, Levstikove 3, 5 in 10 ter na Trgu M. Tita smo izdelali barvne študije. Ob želji investitorja porušiti in zamenjati sedanjo pošto in zahtevi spomeniške službe ohraniti zaščiten ambient je bil sklenjen dogovor za nadomestni objekt in za ohranitev sedanjega. — Z. L. Ž.

JAVORNIŠKI ROVT, Jesenice. — Predvidena je gradnja sanitarij pri

planinskem domu Pristava, Javorniški rovt št. 22. Objekt — nekdanja fužinarska pristava — je troceličnega tlorisa in datiran z letnico 1647 na vhodnem portalu. — V. K.

KAMNJE, Radovljica. — Gradnja zunanega stopnišča za stanovanje v nadstropju kmečke hiše Kamne št. 6. — V. K.

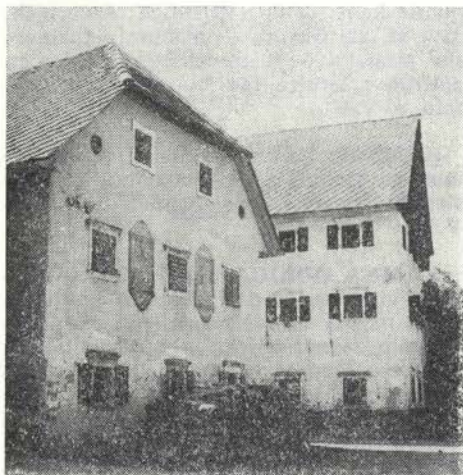
KAMNA GORICA, Radovljica. — Obnova vigenjca pred Kapusovim gradičem še ni možna zaradi neurejenih upravno-pravnih zadev; objekt je v zasebni lasti.

Stavbo Kamna gorica št. 33 je lastnik »adaptiral na črno« in pri tem poškodoval ali odstranil posamezne likovne in arhitekturne stavbne elemente oziroma je vgradil nova okna tipskih dimenzij. Zavod je o posegu obvestil pristojno inšpekcijsko službo. Na naknadno željo investitorja je bil izdelan predlog za sanacijo že razvrednotenih fasad. — V. K.

KANAL. — Po daljših zapletanjih smo uspeli izpeljati odkup »gotske hiše« na Pionirski 8 v Kanalu za delovanje kulturnih skupin in dejavnosti v krajevni skupnosti. Za obnovo in prezentacijo stavbe smo izdelali ustrezne projekte. — B. Kl.

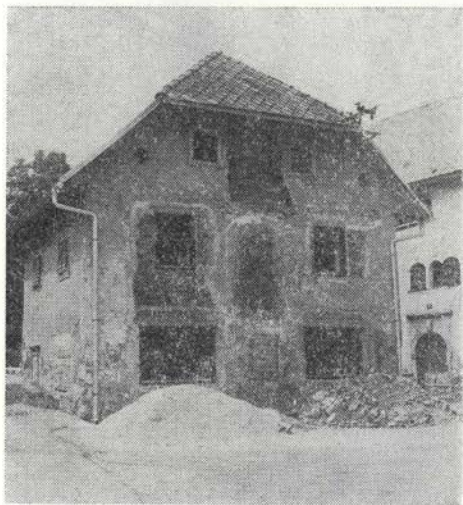

Sl. 78. Idrija, Bazoviška 4, rudarska hiša
Fig. 78 Idrija, Bazoviška Street 4 — a miner's house

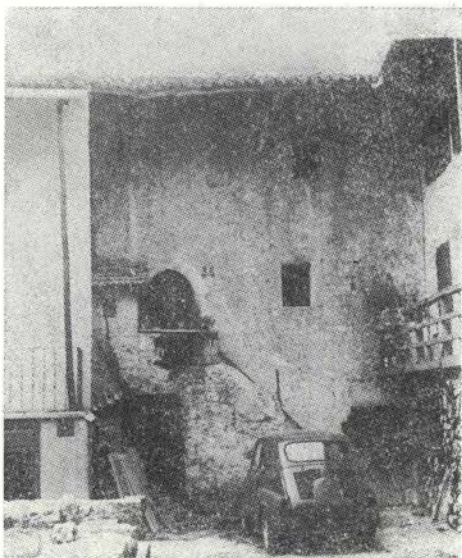

Sl. 79. Kamna gorica 33, čelna fasada l. 1969
Fig. 79 Kamna gorica 33 — the front façade
in 1969

KANALSKI LOM, staro župnišče ob hiši št. 36. — Etažna stavba je krita z dvokapno skrlasto streho s slikovitim dimnikom. Okna imajo kamnite okvirje in so neurejeno razvrščena po fasadah. Šivani robovi so iz grobo obdelanih kamnitih klad. Zanimiva je zatrepna fasada z okroglo dušno lino in reliefno gla-

Sl. 80. Kamna gorica 33 po neustrezni »obnovi«
Fig. 80 Kamna gorica 33 after unsuitable
»renovation«

Sl. 81. Kanal, Pionirska 8, vhodna fasada
Fig. 81 Kanal, Pionirska St. 8 — the entrance
façade

vico nad njo. Poslopje je redki primerek iz konca 18. stoletja. Zavod je objekt tehnično dokumentiral. — B. Z.

KOPRIVNIK, Radovljica. — na parc. št. 553 k. o. Gorjuše je predvidena gradnja garaže za kmetijske stroje z bivalnimi prostori na podstrehi.

Pri stavbi Koprivnik št. 57 naj se dotrajane stene iz brun zamenjajo z zidanimi tako, da se ohranijo tlorisne dimenzije in arhitekturno oblikovanje stavbe.

Ob sosednji stavbi Koprivnik št. 58 (parc. št. 94 k. o. Gorjuše) je predvidena gradnja nadomestne stanovanjske hiše. — V. K.

KOVK, hiša št. 20. — Manjša osamljena domačija revnejšega sloja, zidana v nizu, ima strmo dvokapno streho in je krita s slamo. Vse odprtine v glavni fasadi so okrašene s slikanimi arhitekturnimi motivi. Tlorisna shema je tradicionalna. Domačija predstavlja dobro ohranjen primer tradicionalnega ljudskega oblikovanja 19. st. v tem predelu in kaže prehodne znake med alpskim in mediteranskim prostorom. Stavbo smo tehnično dokumentirali. — B. Z.

Sl. 82. Koprivnik 58, dom stegnjenega tipa
Fig. 82 Koprivnik 58 — a home of the stretched type

KRANJSKA GORA, Jesenice. — Nadaljujejo se obnovitvena dela na Liznjekovi domačiji in sicer na pripadajočem gospodarskem poslopju. Obnovljena je nosilna in strešna konstrukcija ter kritina. Tesarska dela je vodil tesarski mojster Ivan Zavrl iz Lahovč. Izdelana je arhitekturna dokumentacija gospodarskega poslopja, risal ing. Gregor Velepec, risba št. 1375, list 4 a, b, 6 a, b, 8 a, b. — V. K.

KROPA, Radovljica. — Za stanovanjsko stavbo Kropa št. 85 je zavod izdal izhodišča za ureditev fasade.

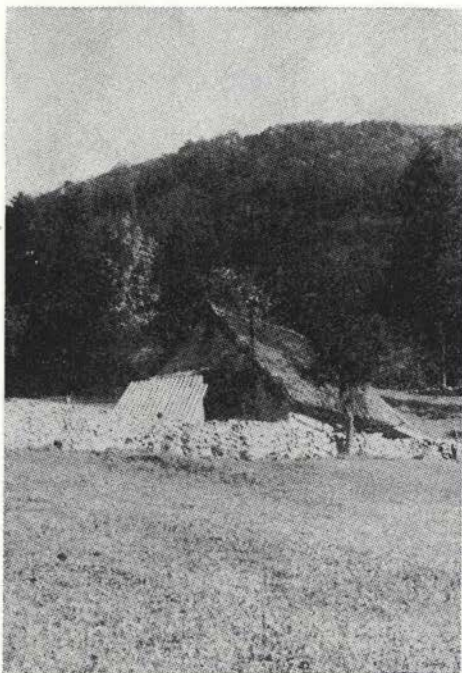
Za ureditev nekdanjega Spodnjega bajerja v Kropi sta bili podani dve ureditveni možnosti: vodotesna ureditev bajerja s stalnim dotokom vode ali zasutje bajerja s parkovno ureditvijo zemljišča. — V. K.

KRUMPERK, Domžale. — Izdelan je bil spomeniškovarstveni elaborat možne lokacije za muzej na prostem ob Spominskem parku revolucionarnih tradicij

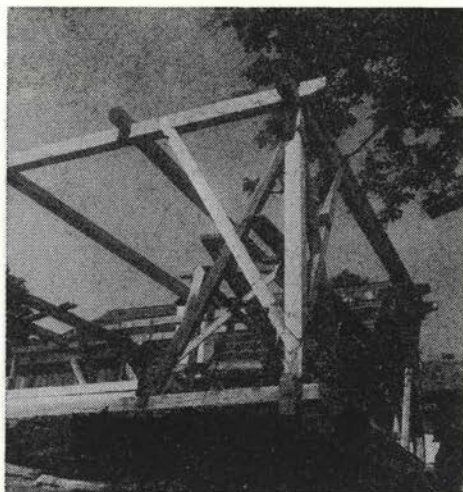
občine Domžale. Muzejsko zemljišče naj bi obsegalo parc. št. 758/1, 758/2, 759,

Sl. 83. Koprivnik 58, »hiša« kot spalnica
Fig. 83 Koprivnik 58 — the main room, »hiša« (i. e. "house") used as a bedroom

Sl. 84. Kovk 29, domačija iz 18. stol.
Fig. 84 Kovk 29 — a home from the 18th century

Sl. 85. Kranjska gora, obnova gospodarskega poslopja pri Liznjeku, nosilna vogalna konstrukcija
Fig. 85 Kranjska gora — the renovation of the Liznjek out-house, the bearing corner construction

Sl. 86. Kropa 85, stanovanjska hiša pred ureditvijo fasade

Fig. 86 Kropa 85 — a dwelling house before the arrangement of the façade

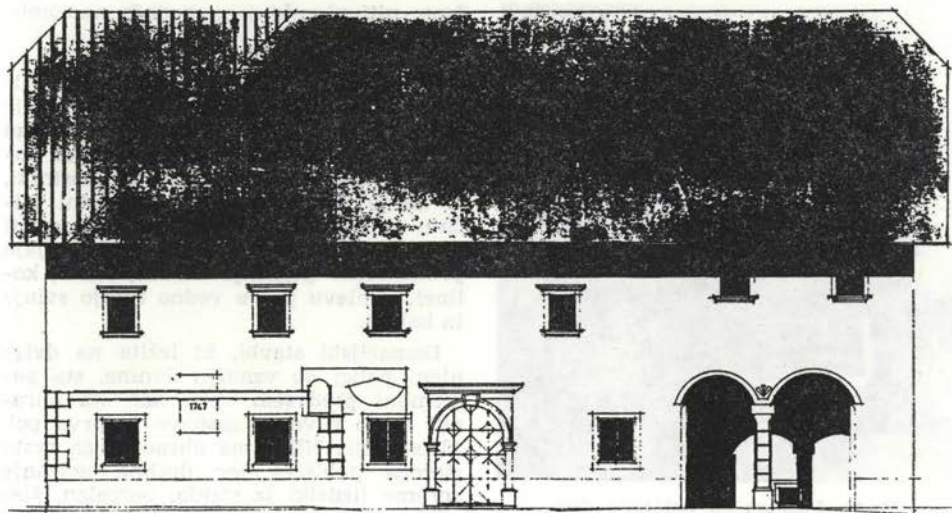
760/1, 760/2, 760/3 k. o. Brezovica (v velikosti približno 60 ha) in bi zaokroževalo razgibano valovito pokrajino od gradu Krumperk do Taborne cerkve nad Ihanom.

Omenjena lokacija naj se upošteva kot možno zemljišče pri načrtovanju morebitnega osrednjega slovenskega muzeja ljudskega stavbarstva na prostem. — V. K.

LEDAVSKÉ GORICE. — Dovolili smo nadomestno gradnjo dotrajanih vinskih kleti v zavarovanem območju parc. št. 6167 in 5001 k. o. Lendava. Ugotovili pa smo, da gradnja v **Uj Tomasz** na parc. št. 4905 in 4981 k. o. Lendava ni v skladu z navodili. — J. S.

LJUBNO, Radovljica. — Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 67, 68 k. o. Ljubno in prekritje betonske plošče nad obrtno delavnico z dvokapno streho, parc. št. 155/2 k. o. Ljubno. — V. K.

MOJSTRANA, Jesenice. — Arhitekturno dokumentacijo za stavbo Mojstrana, št. 210, nova h. št. Savska cesta št. 13, je izdelal Zavod SRS VNKD, dodane so izmere sprememb v nadstropju in vhodne fasade s poslikavami, letnica na fasadi: 1747. Risba št. 1407, list 4 abcde, 5 abc, 7 abcde, 8 abcde. — V. K.

Sl. 87. Mojstrana, Spanova hiša, j. vhodna fasada (r. A. Weingerl 1985)

Fig. 87 Mojstrana, the Span house — the south-eastern façade (sketch by A. Weingerl in 1985)

MARIBOR. — Lastnik je brez soglasja porušil do kleti hišo Piramida 4, ki je bila v predlogu za razglasitev za kulturni spomenik. — J. S.

MOZIRJE, Mozirje. — V Savinjskem gaju v Mozirju so se v letu 1985 nadaljevala prezentacijska dela na Atelškovi koči. Obrtniška skupina Glina iz Nazarij je v pritličju lesenega dela stavbe namestila podnice, ter vgradila vrata med vežo in »hišo« ter okna v pritličju. Po planu naj bi zaščitila z insekticidi in fungicidi vse lesene dele stavbe. Žal dela ni dokončala, zato je bil naročnik (krajevna skupnost Mozirje) primoran poiskati novega izvajalca za impregnacijo lesa. Sočasno je gradbeno podjetje Vegrad iz Titovega Velenja položilo opečni tlak in pozidalo obok v kuhinji ter pripravilo vse potrebno za pozidavo krušne peči v »hiši«. — V. H.

MRŠEČA VAS, Novo mesto. — Dokumentirali smo stanje mostu. — J. G.

NOVOKRAČINE. — V l. 1985 smo izdelali načrt za kapelico pred vasjo. Kapelica je bila postavljena že pred 2. sv. vojno, vendar sta nestrokovna gradnja in plazovit teren storila svoje. Del kapelice se je porušil. Na istem mestu

nameravajo postaviti novo kapelico, zato so nas zaprosili za sodelovanje. — Z. L. Ž.

PLANINA, hiši št. 3 in 113. — Za izredno bogato domačijo št. 3 s stanovanjskim objektom, skednjem, kozolcem »toplarjem« in kaščo, ki leži ob glavni cesti, smo izdelali tehnično dokumentacijo, ker jo misli lastnik adaptirati. Stanovanjski objekt je etažen, sedemosni in ima bogatejši kamnit portal. Skedenj ima v pritličju štiri arkade, nad njimi pa nadstrešen gank s kamnito ograjo in zidanimi stebri, ki se nadaljujejo po celi zadnji fasadi stanovanjskega objekta.

Objekt št. 113 je etažen, kvadratnega tlorisa s štirikapno streho piramidaste oblike, krito z bobrovci. Cestna fasada ima v etaži štiri okna v oseh, v pritličju pa dvojno vogalno arkado s trebušastimi stebri. Stebri in loki nad njimi so se zaradi slabih temeljev nagnili navzven. Izdelali smo načrt sanacije lope s pomočjo AB plošče namesto sedanjega lesenega stropa. — B. Z.

PLAT, Ravne. — Nadstropna, podkletena kašča pri št. 11 »Ledinek« je pokrita s čopasto skodlasto streho in sodi med pomembnejše spomenike ljudskega stavbarstva. Ob vhodu v kaščo sta v steno vrezani letnici 1631 in 1765. Za obnovu je pripravljen les. — J. S.

Sl. 88. Podhom 24, kajžarski dom
Fig. 88 Podhom 24 — a cottager's home

PEKRE, Maribor. — V »Frankovem« hlevu urejajo obrtno delavnico. Zunanjščina mora ostati nespremenjena. — J. S.

PODHOM, Radovljica. — Potrdilo o evidentiranju kajžarske stavbe Podhom št. 24 za kulturni spomenik. — V. K.

PODKOREN, Jesenice. — Pri stavbi Podkoren št. 71 je predvidena gradnja zunanjšega stopnišča in preureditev podstrešnih prostorov v bivalne.

V »hiši« in kamri stavbe Podkoren št. 18 so bile arhitekturno dokumentirane gradbene faze, na zunanjščini pa je bila (po izjavi investitorja) letnica 1732, izpisana z enako zeleno barvo kakor poslikani »šivani« robovi, ki so ponovljeni na obnovljeni fasadi (restavrator T. Marolt). — V. K.

POTOKI, Jesenice. — Izdelana je arhitekturna dokumentacija za kaščo pri stavbi Potoki št. 11: risba št. 1429, list št. 4 ab, 5 ab, 7 abcd, 8 ab. Kašča je datirana z letnico 1537. — V. K.

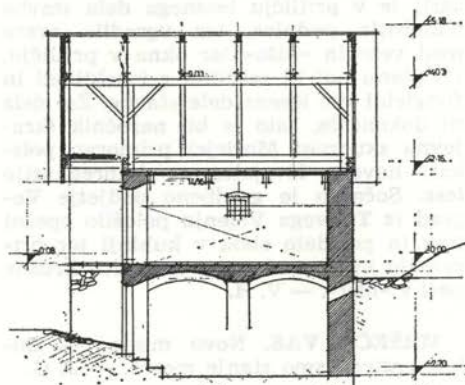
PREDDVOR, Kranj. — Gradnja garaže in skladišča na parc. št. 338/7 k. o. Breg ob Kokri. — V. K.

PRISTAVA, Tržič. — Narejen je drugi betonski obok (64 m²) v Primožkovi kašči; upravno-pravna vprašanja še niso re-

šena, niti ni usklajena bodoča namembnost kašče. — V. K.

ROGAŠKA SLATINA, Šmarje pri Jelšah. — Na predlog Razvojnega centra iz Celja, ki je izdelal zazidalni načrt na Tržišče, je ZSV Celje dokumentiral Junožovo domačijo (Krpanova 11) Lastniki, ki živijo v novi hiši v neposredni bližini, so domačijo podedovali po smrti dveh sorodnic in sedaj hišo uporabljajo priložnostno (luščenje koruze, fižola, koline), v hlevu pa še vedno redijo svinje in kokoši.

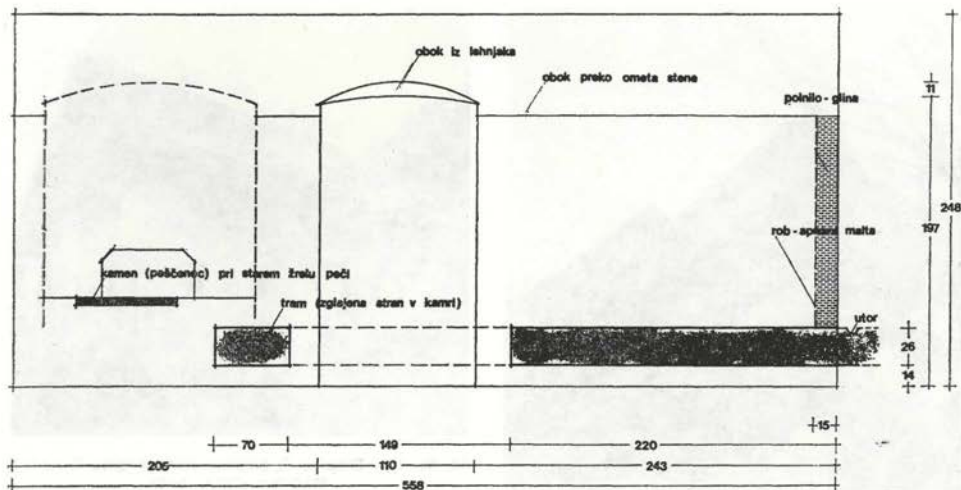
Domačijski stavbi, ki ležita na dvignjeni polici ob vznožju Janine, sta pomembni predvsem zato, ker sta ohranili svojo prvotno zasnovo iz prve pol. 19. stoletja. Hiša ima ohranjenega vrsto starega pohištva ter drobne notranje opreme (izdelki iz stekla, porcelan, številni nabožni predmeti, slike), ki dajejo obiskovalcu vtis polnosti in domačnosti. Zato je zavod priporočil lastnikom, da stavbi v celoti ohranijo (prav tako tudi vso notranjo opremo) ter ju še naprej uporabljajo v skladu s svojimi potrebami in željami. Da je med lastniki ta želja prisotna priča že dejstvo, da vsako leto posejejo visokoraslo pšenico na njivi za domačijo. Slamo »poškopajo« in jo uporabljajo za redno prekrivanje obeh slamnatih streh. — V. H.

KAŠČA POTOKI 11
PREREZA M 1:50-SEPT. 85

Sl. 89. Potoki 11, vzdolžni prerez kašče (M. Weingerl 1985)

Fig. 89 Potoki 11 — the longitudinal section of the granary (M. Weingerl, 1985)

STENA 1

Sl. 90. Podkoren 18, gradbene faze, stena med kamro in »hišo« (r. A. Seligo)

Fig. 90 Podkoren 18 — building phases, the wall between the small room and the large one (»hiša«) (sketch by A. Seligo)

ROGATEC, Šmarje pri Jelšah. — Tudi v letu 1985 je ZSV Celje strokovno vodil izgradnjo Spominskega muzeja Rogatec, ki je s posegi v minulem letu prerasel v enega največjih lokalnih muzejev na prostem v Sloveniji. Opravljena so bila vsa planirana dela, pa tudi takšna, ki bi naj prišla na vrsto v naslednjih letih. Razlog za uspešnost akcije je iskati v povezavi s praznovanjem občinskega praznika v Rogatcu, pa tudi s tem, da je muzej že dosegel precejšnjo afirmacijo.

Z letom 1985 se je bolj ali manj začrtala končna zasnova muzeja. Ob hiši in hlevu stoji na novo še dvojni vezani kozolec, muzej pa je bogatejši še za vodovodno napeljavo in temelje stavbe, ki bi naj služila za upravno stavbo muzeja in »distribucijsko središče« za napeljave vodovoda, elektrike in telefona med muzejskimi stavbami. Z dograditvijo upravne stavbe, predvsem pa s predstavitvijo svinjaka (v letu 1986) bo zaključena izgradnja muzeja.

Presežek v planu je zlasti opazen na stanovanjski hiši, ki je v minulem letu dobila fasadno prevleko (beljena ilovnata podlaga), omete v vseh notranjih prostorih (beljena ilovica, ki jo na lesene stene vežejo pleve in pod kotom 45° pribite leskove palice), precejšen del stavb-

nega pohištva (vrata so bila v glavnem obnovljena, medtem ko so okna v celoti nova), del stropov v »ta mali hiši« in »kuhinji«, novo krušno peč z ognjiščem ter precejšen del notranje opreme in stenskega okrasja. S tem je bila hiša začasno že odprta za obiskovalce.

Izdatni gradbeni in sanacijski posegi se poznajo tudi na hlevu, ki ima v celoti ometane (ilovica in pleve) fasade in stene v notranjih prostorih, na severni strani pa ima dograjeno odprto lopo, ki je tako kot vse strehe v muzeju prekrita s slamo. »Pod pojato« stoji na novo velika lesena »preša« za sadje, v enem od prostorov v pritličju pa so spravljene lesene stope.

Sočasno z gradnjo in prestavljanjem muzejskih stavb pa društvo, ki mu predseduje tov. Ruža Cobič, strokovno pa ga uspešno vodi ing. gr. Franc Žerdoner, posveča veliko pozornosti urejanju celotnega območja muzeja in bližnje okolice. Med drugim si je društvo zadalo nalogo, da bodo med Rogačani propagirali skrb za ohranjanje kulturne dediščine in prvi rezultati teh prizadevanj so bili vidni že ob občinskem praznovanju, ko je vrsta trških hiš dobila nove preobleke. In prav člani društva so bili tisti, ki so lastnike opozarjali, naj ohr-

Sl. 91. Sp. Duplje 47, kajžarski dom iz 2/2 18. stol.

Fig. 91 Sp. Duplje 47 — a cottager's home from the second half of the 18th century

nijo prvotne zunanjščine starih hiš in naj upoštevajo navodila spomeniške službe. Vse to so dokaj zanimivi pojavi, ki bi jih lahko ena izmed etnoloških raziskav o načinu življenja Rogačanov, zlasti izrabe njihovega prostega časa, do dobra osvetlila. Nihče nam ne brani, da etnološke in druge spomenike gledamo tudi s tega zornega kota. — V. H.

ROŠPOH, Maribor. — Obnovljeni hiši št. 74 in 170. — J. S.

SENOŽEČE, gasilski dom. — Gasilsko društvo je začelo podirati objekt, zaščiten kot kulturna dediščina, ga bi postavili novo garažo. Po posredovanju inšpektorja so rušenje ustavili, vendar je ostala le še statično sumljiva prednja fasada. — Z. L. Ž.

SEŽANA, gostilna Mohorčič. — Ob adaptaciji stavbe je investitor neustrezno oblikoval retrofasado in brez dovoljenja zgradil dodatno stopnišče. Naše zahteve na inšpekcijsko službo so bile neuspešne. — Z. L. Ž.

SMOKUČ, Jesenice. — Na parc. št. 981 in na parc. št. 1693/2 k. o. Doslovče (stavba Smokuč št. 10 in 27) je predvidena gradnja prizidka za kmetijske stroje, na stavbi Smokuč št. 4 pa je predvi-

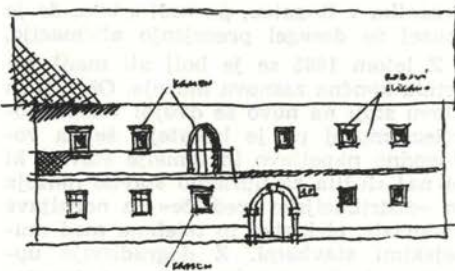
Sl. 92. Sp. Duplje 6, zidana nadstropna kmečka stanovanjska hiša

Fig. 92 Sp. Duplje 6 — a one-storey peasant dwelling house, built of stone

dena preureditev podstrešnih prostorov v bivalne. — V. K.

SMOLNIK na Pohorju, Maribor. — Izdelali navodila za obnovo kritine, vhodnega portala in vrat pri stanovanjski hiši št. 24 »Harič«. — J. S.

SP. BESNICA, Kranj. — Gradnja nadomestnega gospodarskega poslopja — garaže za kmetijske stroje — na parc. št. 59/1, 50, 51 k. o. Besnica. — V. K.

OKRAG I KAMENIT. SKUPINI
IN KOVANIMI. HODENIMI.

KAM. 7.

3. v. 25. B. M. V. I.

Sl. 93. Sp. Brnik 28, vhodna fasada (r. B. Slegl)

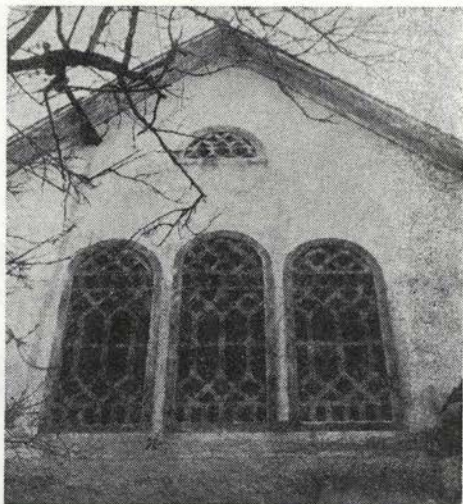
Fig. 93 Sp. Brnik 28 — the entrance façade (sketch by B. Slegl)

SP. POLSKAVA, Slov. Bistrica. — Pripravili smo navodila za obnovo gospodarskega poslopja št. 143 za stanovanje. Hišo št. 129 je lastnik v nasprotju z našimi navodili in opozorili neustrezno nadzidal in oblikoval. Za hišo št. 60 smo dovolili izolacijo temeljev pod pogojem, da se zunanjščina objekta ne spremeni. Na hiši 272 je treba ob obnovi streho pokriti z opečnim bobrovcem, na fasadi pa ohraniti vse profilacije. — J. S.

SP. BITNJE, Kranj. — Gradnja nadomestne, tipske stanovanjske hiše na parc. št. 346/2, 347 k. o. Bitnje. — V. K.

SP. BRNIK, Kranj. — Gradnja nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 154/2 k. o. Spodnji Brnik. V stari stavbi, Sp. Brnik št. 28, ki je troceličnega tlorisa, je ohranjena vrsta kamnoseških elementov (okenski okviri in portal) ter lesen strop v »hiši« z letnico 1776, v kašči v nadstropju z letnico 1790 in v »ta zgornji hiši« z letnico 1798, strop v zgornji veži pa ni datiran. — V. K.

SP. OTOK, Radovljica. — Gradnja prizidka gospodarskega poslopja na parc. št. 542/1 k. o. Otok. — V. K.

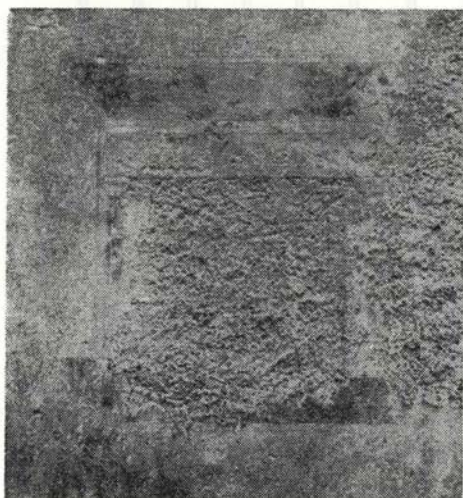

Sl. 95. Sr. Bitnje 27, zračne line z opečnatimi mrežami na fasadi gospodarskega poslopja
Fig. 95 Sr. Bitnje 27 — air dormers with brick nets on the façade of the out-house

SREDNJA VAS PRI GOLNIKU, Kranj. — Predvidena je gradnja gospodarskega poslopja in stanovanjske stavbe — preselitev kmetije Srednja vas št. 12 — na parc. št. 381 k. o. Srednja vas. — V. K.

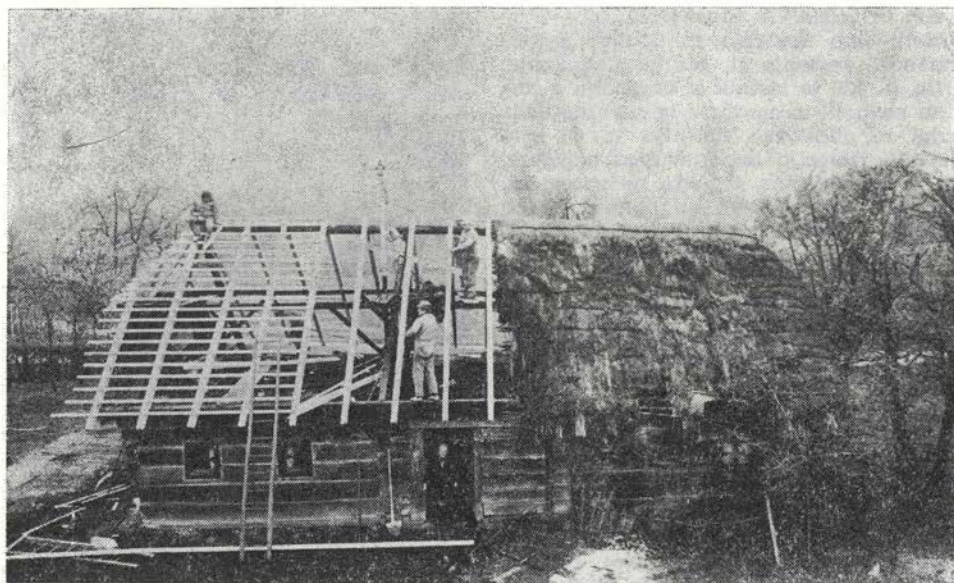
SREDNJE BITNJE, Kranj. — Gradnja garaže za kmetijske stroje na parc. št. 301 (Sr. Bitnje št. 27), gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 1695/1 ter gradnja nadomestne stanovanjske hiše (Sr. Bitnje št. 11) na parc. št. 178/1, 178/3 k. o. Bitnje.

Stanovanjska hiša Sr. Bitnje št. 11 je bila vrsto let nenaseljena in nevzdrževana in je bila ob pričetku novogradnje porušena. V osnovi je bila troceličnega tlorisa, nanj je bila prizidana kamra pri »hiši« in stanovanjski del na drugi strani pri »kevdru«. Tako se je izoblikoval tip stanovanjske hiše v ključu. V »hiši« je bil lesen profiliran strop (investitor ga mora vgraditi v novo stavbo), pri zazidanih oknih v kevdru pa so bili še ohranjeni naslikani okviri po vzoru kamnitih baročnih okvirov. Prizidani stanovanjski del je bil poslikan s »šivanimi« robovi in pasom rdečih in zelenih cofkov v višini stropa ter »rozetami« med okni na čelni fasadi. Poslikava se je le fragmentarno kazala izpod mlajših plasti beležev. — V. K.

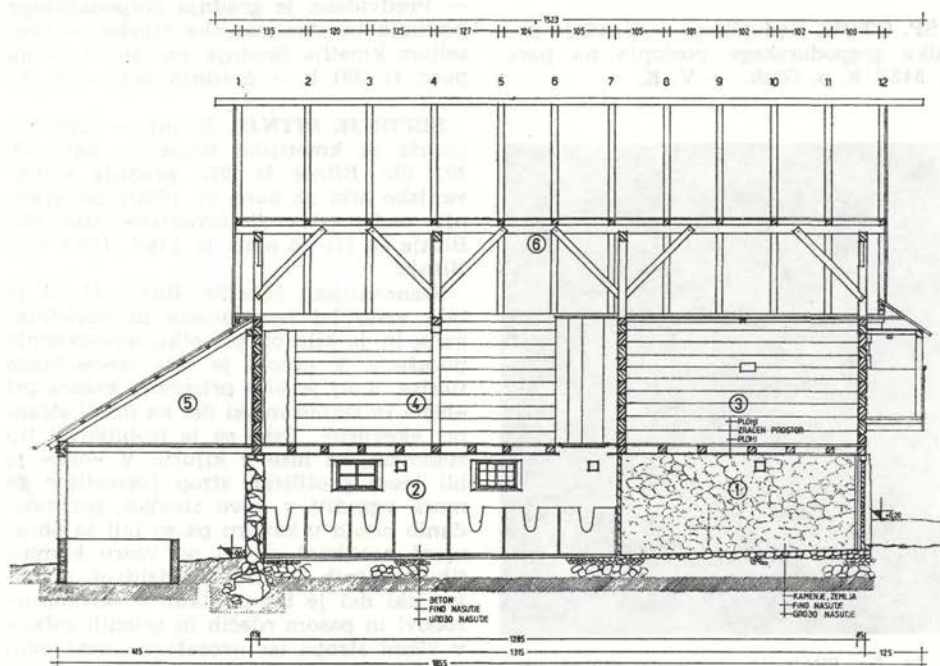

Sl. 94. Sr. Bitnje 11, detajl zazidanega okna z naslikanim okvirom

Fig. 94 Sr. Bitnje 11 — a detail from the walled-in window with a painted frame

Sl. 96. Stranje pri Skocjanu, prekrivanje in zamenjava strešne konstrukcije
 Fig. 96 Stranje pri Skocjanu — the covering over and the replacement of the roof construction

Sl. 97. Studor 7, vzdolžni prerez gospodarskega poslopja (r. A. Seligo)
 Fig. 97 Studor 7 — the longitudinal section of the out-house (sketch by A. Seligo)

STARA FUŽINA, Radovljica. — Gradnja prizidka pri stanovanjski hiši St. Fužina št. 29 ter spomeniškovarstvena stališča za zazidalno območje Brdo nad vasjo, parc. št. 1439/39 k. o. Studor. — V. K.

STRAHINJ, Kranj. — Gradnja gospodarskega poslopja na parc. št. 20/1 k.o. Strahinj. — V. K.

STRANJE PRI ŠKOCJANU, Novo mesto. — V aprilu in maju 1985 smo v dogovoru z lastnikom prekrili etnološki spomenik — Stranje 4. Zaradi dotrajnosti smo morali pred pokritjem s slamo zamenjati tudi strešno konstrukcijo. Vgradili smo vse nove špirovce, vse letve ter nekaj nosilnih brun. — B. K.

STRAŽIŠČE, Kranj. — Izdelan je bil elaborat ureditve okolice sitarske hiše v

muzeju na prostem pri Šempetrskem gradu in v skladu s tem je bilo odstranjeno grmovje in posamezna drevesa akacije. — V. K.

STUDOR, Radovljica. — Gradnja garaže za kmetijske stroje na parc. št. 89 k.o. Studor, ureditev podstrešnih prostorov v stavbi Studor št. 35 in obnova stanovanjske stavbe Studor št. 12 in 33. Izdelana je arhitekturna dokumentacija gospodarskega poslopja pri kmetiji Studor št. 7 (risba št. 1377, list št. 1, 2, 4 ab, 5 abc, 6, 7 abcd, 8 ab, 9) in Studor št. 35 (risba št. 1356, list 4 ab, 5 abc, 6, 7 abcd, 8, 9).

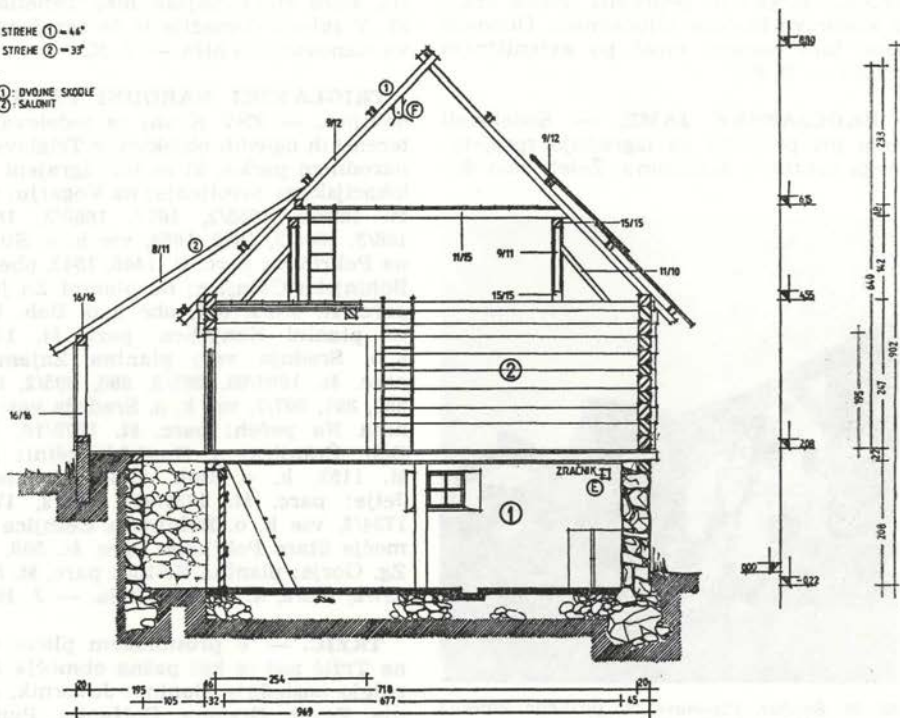
Nadaljujejo se obnovitvena dela na stavbi Studor št. 16 in zbiranje podatkov za revitalizacijski program naselja Studor. — V. K.

PREČNI PREREZ AA

MERILO 1:50

NAKLON STREHE ① = 44°
 *NAKLON STREHE ② = 33°

KRITINA:
 STREHA ①: DVOJNE SKODLE
 STREHA ②: SALONIT

Sl. 98. Studor 35, prečni prerez gospodarskega poslopja (r. A. Seligo)

Fig. 98 Studor 35 — the transverse section of the out-house (sketch by A. Seligo)

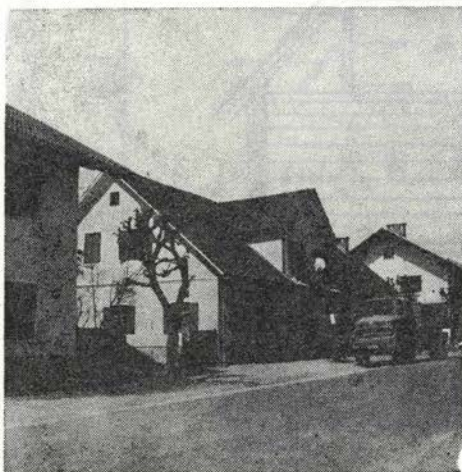
SUHA, Kranj. — Gradnja nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 80, 81 k. o. Suha in garaže za kmetijske stroje na parc. št. 15 k. o. Suha. — V. K.

ŠENČUR, Kranj. — Legalizacija stanovanjske hiše v gradnji na parc. št. 82, 72 k. o. Šenčur in nadzidava stanovanjske hiše na parc. št. 153 k. o. Šenčur (Pipanova ul. 21). — V. K.

ŠENTJERNEJ, Novo mesto. — Izdelali smo konservatorski program ob odstranitvi hiše št. 78. — J. G.

ŠENTVIŠKA GORA, hiša št. 62 — pajštvo. — Značilna sušilnica za sadje, samostojno stoječi zidani, stolpasti kubus je zaradi dotrajane slamnate strehe začel propadati. Načrt je bil predvsem kamnit obok nad samo sušilnico in lesena strešna konstrukcija. Zavod je izdelal tehnično dokumentacijo in načrt adaptacije. Pozidati je bilo treba obok, namestiti protipotresno zidno vez, na novo izdelati streho in popraviti lesena vrata z zanimivo kovano ključavnico. Obnovili smo tudi zunanji omet po avtentičnem vzoru. — B. Kl.

ŠKOCJANSKE JAME. — Sodelovali smo pri projektu za izgradnjo sprejemnega centra v Matavunu. Želeli smo do-

Sl. 99. Šenčur, Pipanova 21, prtilična kmečka hiša v naselju občestnega tipa

Fig. 99 Šenčur, Pipanova 21 — a groundfloor peasant house in the wayside settlement

seči, da bi se kljub razsežnosti objekt vključil v krajinsko sliko naselja in neposrednega območja jame. Problem razpadajočih škocjanskih in matavunskih domačij ostaja nerešen. — Z. L. Ž.

ŠMARTNO, N. Gorica. — V sklopu prizadevanj za revitalizacijo naselja smo ob otvoritvi sabotinske ceste pripravili razstavo o problematiki naselja, poteku obnove in problemih oživljanja.

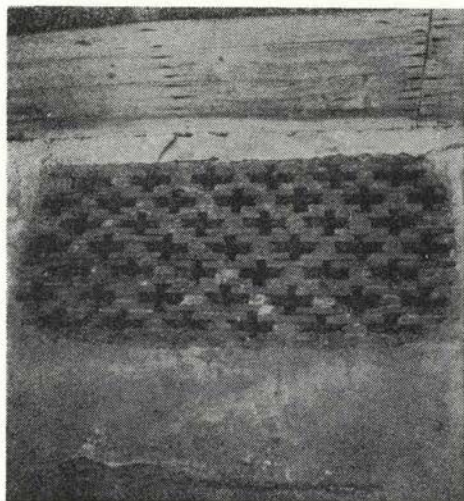
Z nadzorom smo sodelovali pri nadaljnji, sicer počasni obnovi objekta 54 za stanovanjske namene. Za objekt 32 ob vhodu, kjer smo začeli z obnovo strehe in kletnih prostorov, izdelujemo načrte notranje izrabe in prezentacije prostorov. — B. Kl.

ŠTEFANJA GORA, Kranj: — Gradnja nadomestnega gospodarskega poslopja na parc. št. 220 k. o. Štefanja gora, hiš. št. 10. — V. K.

TENETIŠE, Kranj. — Gradnja nadomestnega gospodarskega poslopja na mestu stare stanovanjske hiše Tenetiše št. 33. V sklopu domačije je že zgrajena nova stanovanjska hiša. — V. K.

TRIGLAVSKI NARODNI PARK, Radovljica. — ZSV Kranj je sodeloval pri terenskih ogledih objektov v Triglavskem narodnem parku, ki so bili zgrajeni brez lokacijskega dovoljenja: na Vogarju: parc. št. 1688/2, 1685/2, 1677, 1669/3, 1669/2, 166/3, 1666/2, 1660, 1658, vse k. o. Studor; na Pokrovcu: parc. št. 1446, 1542, obe k. o. Bohinjska Češnjica; na planini Za jamo: parc. št. 658/2, 654, obe k. o. Boh. Bela; na planini Konjščica: parc. št. 1005/1, k. o. Srednja vas; planina Zajamniki: parc. št. 1003/95, 897/2, 896, 895/2, 894/2, 893, 891, 897/1, vse k. o. Srednja vas; planina Na pečeh: parc. št. 1975/10, k. o. Boh. Češnjica; v Konjski dolini: parc. št. 1153, k. o. Boh. Češnjica; planina Jelje: parc. št. 1737/85, 1726/2, 1751/4, 1734/2, vse k. o. Bohinjska Češnjica; območje Stare Poključke: parc. št. 568, k. o. Zg. Gorje; planina Rčitno: parc. št. 818/2, 837/2, 822/2, k. o. Boh. Bela. — J. H.

TRŽIČ. — V prostorskem planu občine Tržič naj se kot pašna območja zavarujejo naslednje planine: Javornik, Jesenje, Fevče, Brsnina, Dolžanka, Pungrat, Rovt, Zali Potok, Šija, Ilovica, Kofce, Korošica in Tegoška, Podgorška, Lešan-

Sl. 100. Voklo 51, zračno okno z opečno mrežo na gospodarskem zidanem poslopju

Fig. 100 Voklo 51 — an air dormer with a brick net on the out-house made of brick

ska, Breška Bistriška planina, planina pod Konjščico ter Mežnarjeva senožet na Kriški gori. — V. K.

TUPALIČE, Kranj. — Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 71 k. o. Tupaliče in obrtne delavnice na parc. št. 202/1, 202/4 k. o. Tupaliče. — V. K.

VIPAJSKI KRIŽ. — Izdelali smo projekt za fasado hiše št. 25, kjer je lastnik spremenil vhod in izdelal nove zunanje stopnice. Sodelovali smo pri projektiranju nadomestne gradnje za grajske hleve, ki ležijo pod naseljem in so vizuelno zelo izpostavljeni, ter izdelali študijo obarvanja fasad za hišo št. 3. — B. Kl.

VITOMARCI, Ptuj. — Obnovljena hiša št. 74. — J. S.

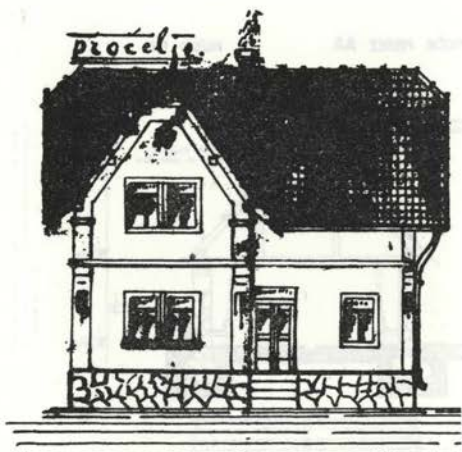
VOKLO, Kranj. — Gradnja nadomestnega gospodarskega poslopja (garaža za kmetijske stroje) na parc. št. 1242, 1243 in nadomestnega hleva na parc. št. 1172/3, 1172/1, 1173, gradnja nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 1215 in na parc. št. 1409/2, 1409/3 ter gradnja nove kmetije (stanovanjsko in gospodarsko poslopje) na parc. št. 1265, vse k. o. Voglje. — V. K.

VRBA, Jesenice. — Obnova strešne kritine na stavbi Vrba št. 1, gradnja pokritega silosa za krmo na parc. št. 665/1 (Vrba št. 3) in na parc. št. 661/1, 599/1 (Vrba št. 28), obnova kritine na stanovanjski stavbi in gradnja nadomestnega gospodarskega poslopja pri kmetiji Vrba št. 5, gradnja prizidka pri stanovanjski hiši Vrba št. 16 a, ter obnova stanovanjske hiše Vrba št. 31. — V. K.

UDIN BORŠT, Kranj. — Z odlokom o razglasitvi Spominskega parka Udin boršt za zgodovinski in kulturni spomenik (Ur. vest. Gorenjske št. 20/1985, 13. 12. 1985) so razglašene za etnološke kulturne spomenike stavbe Spodnje Duplje št. 6, 42, 47 in Naklo, C. 26. julija št. 63. — V. K.

UKANC, Radovljica. — Obnova stanu in staje na parc. št. 1745, gradnja nadomestnega hleva z bivalnim prostorom na parc. št. 1832, že zgrajeno gospodarsko poslopje na parc. št. 1767/1 k. o. Studor pa želi investitor legalizirati. — V. K.

ZAJAMNIKI, Radovljica. — Izdelana je arhitekturna dokumentacija za stan (parc. št. 1003/95) in hlev Zgorngra Medja (parc. št. 905 k. o. Srednja vas v Bohinju) na planini Zajamniki na Pokljuki: risba št. 1415, list 1, 4, 5 abc, 6, 7 abcd, 8 abc, 10 in risba št. 1414, list št. 1, 4 ab, 5 abc, 6, 7 abcd, 9. — V. K.

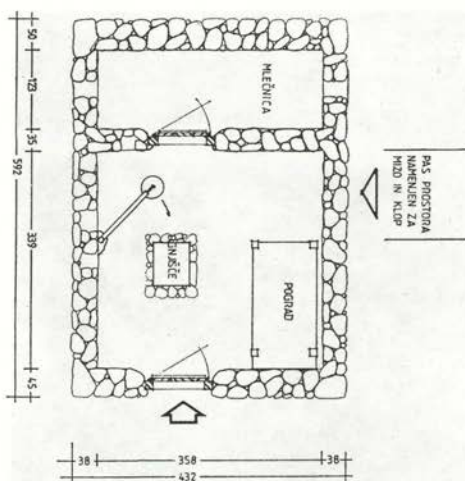

Sl. 101. Vrba 31, vhodna fasada (r. Peternelj 1927)

Fig. 101 Vrba 31 — the entrance façade (sketch by Peternelj, 1927)

ZAGRAD, Novo mesto. — Etnološko smo topografirali naselje. — M. D.

ZAKRAJ. — V pripravah za prezentacijo na razstavi »Goriška pričevanja« (Ljubljana, Cankarjev dom, feb.-marec 1985) je bil v konservatorsko-restavratorski delavnici Goriškega muzeja restavriran SEDEČI PREMIŠLJUJOČI KRISTUS, last Romana Feltrina iz Zakraja št. 1 na Šentviški planoti. Polihromirana lesena (lipov les) ljudska plastika (domnevno iz druge polovice 18. ali iz začetka 19. stoletja) je bila del hišnega oltarčka. Kristus (55 × 22 × 17 cm) sedi na lesenem podstavku, obrnjen frontalno proti gledalcu in nagnjen nekoliko naprej. Skoraj gol, s komolcem desnice oprt na koleno desne noge, z levico pa naslonjen na levo nogo, izraža otožnost in zamišljenost. Pred restavriranjem, ki ga je opravila Ana Sirk Fakuč, je bil kipec zaradi debelega sloja laka ali firneža rjavo potemljen, na odrgnjenih mestih pa je bila (zlasti na hrbtu) vidna spodnja plast bele barve. Sondiranje je pokazalo tri plasti poslikave, na draperiji pa pet. Odstranjene so bile vse preslikave, razen dela druge plasti na hrbtni strani. Ker gre za izjemen, redek in izviren predmet hišne notranjosti, tako po vsebinski kot po figuralni (likovni) plati, smo SEDEČEGA PREMIŠLJUJOČEGA KRISTUSA iz Zakraja predlagali za raz-

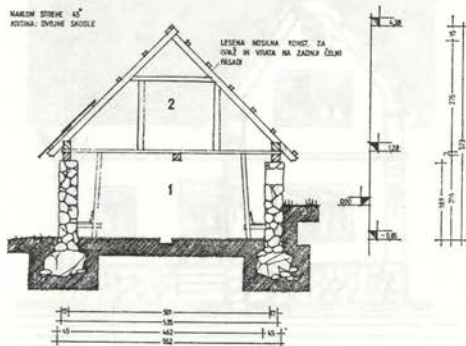
Sl. 103. Zajamniki, stan Zgorngja Medja, toris (r. A. Seligo)

Fig. 103 Zajamniki — the dwelling of Z. Medja the ground-plan (sketch by A. Seligo)

glasitev za premični kulturni spomenik. Komite za družbenoekonomski razvoj občine Tolmin je na podlagi Zakona o naravnih in kulturnih dediščinah in našega strokovnega mnenja izdal 30. 12. 1985 odločbo o omenjeni razglasitvi. Predmet se nahaja pri imetniku, objavljen pa je bil tudi v delu Gorazda Makaroviča »Slovenska ljudska umetnost« (Ljubljana, 1981). — K. K.

PREČNI PREREZ AA

MERILO 1:50

Sl. 102. Zajamniki, hlev Zgorngja Medja, prečni prerez (r. A. Seligo)

Fig. 102 Zajamniki — the stable of Z. Medja the transverse section (sketch by A. Seligo)

ZAVODNJE, Velenje. — V letu 1985 so obnavljanje ohranjenega stanovanjskega dela **Kavčnikove domačije** ponovno spremljale številne težave, ki so že sponim za akcijo. Pri tem ni šlo za strokovna vprašanja temveč za primanjkljaj v finansiranju (delež Kulturne skupnosti Velenje) in za neodgovoren odnos izvajalca del (Tesarstvo Škotnik iz Raven pri Soštanju) ter z njim pogodbeno vezanih obrtnikov. Le-ti so po lastni presoji neupravičeno odlagali nekatera obrtniška dela (mizarsko popravilo oken in vrat), zato je bilo v letu 1985 opravljenega mnogo manj, kot se je prvotno planiralo. Streha, ki je bila začasno zaščitenjena s strešno lepenko, je bila prekrita s škodlami, zatrep na vzhodni strani in odprti del ostrešja na zahodni strani pa sta bila obita z deskami. Izvajalec bi moral namestiti še pod in strop v vhodni lopi, vgraditi oboje vhodnih vrat ter

Sl. 104. Zg. Jezersko 140, pri Senk, samotna kmetija v gruči
Fig. 104 Zg. Jezersko 140, the Senk home — a solitary farm with its out-houses

obnoviti vsa vrata in okna. Zaradi tega je ZSV Celje moral poiskati novega mizarja, ki je obnovil notranja vrata in rekonstruiral vsa poškodovana okna. Mizar je dela kvalitetno opravil do konca decembra 1985. — V. H.

ZG. BESNICA, Kranj. — Gradnja garaže za kmetijske stroje na mestu nekdanjega gospodarskega poslopja — pada na parc. št. 334 k. o. Zg. Besnica. — V. K.

ZG. DUPLJE, Kranj. — Rekonstrukcija stanovanjske-kajžarske hiše Zg. Duplje št. 47. (gl. sl. 91) — V. K.

ZG. JEZERSKO, Kranj. — Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 70/4, 518/3, obnova stanovanjske hiše pri Makek (Zg. Jezersko št. 77), obnova strešne kritine stanovanjske hiše pri Senk (Zg. Jezersko št. 140) ter potrditev načrtov za obnovo stanovanjske hiše Zg. Jezersko št. 79,

Sl. 105. Zg. Jezersko 132, pri Anku, ruševina gosp. poslopja in stanovanjska hiša
Fig. 105 Zg. Jezersko 132, the Anko home — ruins of the out-house and the dwelling house

za ovčarnik na parc. št. 673/3 ter za gradnjo nadomestnega hleva na parc. št. 56, 303, 321/1, vse k. o. Zg. Jezersko.

S preureditvijo stanovanjske stavbe Zg. Jezersko št. 132 (nekdanje Ankove kmetije) zavod ne soglaša dokler ne bo usklajena namembnost in program ureditve stavb v celotnem sklopu domačije (arhitekt. dokumentacija, risba št. I-213-1985, list 4 a, b, c, d, F a, b, c, d). — V. K.

ZG. JEZERSKO, Kranj. — Smučišče in vlečnica Mali vrh II — Jezersko: ZSV Kranj je v zvezi s programskim osnut-

kom za vlečnico in smučišče, zaradi vizualne izpostavljenosti, grebenske lege in močvirnega sveta ter drugih vplivov, zahteval analizo primernosti za rekreacijo za širše območje Jezerskega. — J. H.

ŽABNICA, Kranj. — Gradnja gospodarskega poslopja-hleva na parc. št. 1871/1 k. o. Žabnica. — V. K.

ZIROVNICA, Jesenice. — Predvidena je nadzidava stanovanjske stavbe Žirovnica št. 2. — V. K.

Umetnostna, arhitekturna in urbanistična dediščina

Avtorji:

- A. K. — Alenka Kolšek, ZSV Celje
 A. V. — Andreja Volavšek, ZVNKD Maribor
 B. B. — Bogdan Badovinac, ZSV Celje
 B. Z. — Branko Zbačnik, ZVNKD Gorica
 B. P. — Branka Primc, ZSV Celje
 D. H. — Darij Humar, ZVNKD Gorica
 D. T. — Daniela Tomšič, MZVNKD Piran
 J. G. — Jovo Grobovšek, ZVNKD Novo mesto
 J. M. — Janez Mikuž, ZVNKD Maribor
 M. D. — Marinka Dražumerič, ZVNKD Novo mesto
 M. E. — Modest Erbežnik, LRZVNKD
 M. S. G. — Mira Strmčnik Gulič, ZVNKD Maribor
 M. V. — Marko Vuk, Goriški muzej
 N. Š. Š. — Nataša Štupar Šumi, Z SRS VNKD
 R. Č. — Robert Červ, ZVNKD Gorica
 R. P. — Rudi Pergar, ZVNKD Gorica
 S. H. — Sonja Hoyer, MZVNKD Piran
 S. B. G. — Staša Blažič Gjura, LRZVNKD
 V. H. — Vito Hazler, ZSV Celje
 Z. H. — Zorko Harej, ZVNKD Gorica

BABNA GORA, Šmarje pri Jelšah. — Pri ogledu p. c. sv. Ane (zač. 18. stol.) smo ugotovili, da je župnijski upravitelj iz Vinskega Vrha pri Slivnici dal obnoviti zunanjščino zvonika brez vednosti in soglasja ZSV Celje. Na nedotaknjenih fasadnih površinah cerkve, smo opazili sledove stebne arhitekturne poslikave. Zaradi neodgovornega posega je prezentacija historičnih fasad močno vprašljiva. — B. B.

BARBARA. — V zasnovi verjetno še gotška p. c. Marijinega rojstva je današnja podoba dobila v 19. stoletju. Po potresu je v zelo slabem stanju, vdrla se je streha v prezbiteriju in v ladji. Cerkev ni v funkciji, zato je žup. upravitelj ne vzdržuje. Preteklo leto smo se omejili na to, da smo jo tehnično dokumentirali. — R. Č.

BELTINCI, Murska Sobota. — Soglašamo, da se prostori v gradu začasno oddajo v najem trgovskemu podjetju, in zahtevamo, da se tako dobljena najemnina uporabi za vzdrževanje stavbe, ki je kulturni spomenik.

Ž. c. sv. **Ladislava** je pravilno obnovljena v obliki pred obnovo. — A. V.

BISTRICA ob Dravi, Maribor. — Pri širjenju ceste Maribor—Ruše so predstavili dve kapeli za po nekaj metrov. — A. V.

BOŽJE, Slov. Bistrica. — Ob obnovi zunanjščine gotške barokizirane p. c. sv. Martina je treba ohraniti zglašeni apneni omet in vogalno poslikavo ter okenske obrobe. — A. V.

BRANIK, Nova Gorica. — V letih 1985—1986 smo na gradu Rihemberku nadaljevali z rekonstrukcijo severnega palacija. Ta del rihemberškega gradu je bil med vojno popolnoma porušen. Že pred 20 leti je bila zasilno statično konsolidirana polovica grajske kleti. Pred desetimi leti smo obnovili drugo polovico ob grajskem vhodu. Rekonstruirali smo poznogotski banjasti obok s šiljastimi kapami po ohranjenih ostalinah tega

oboka na licu mesta in po povojni dokumentaciji zidali pritličje tega dela palacija. Zidovi ohranjeni samo v podaljšku fasade ob vhodnem traktu in še to samo fragmentarno, so pokazali, da je bil ta del grajske stavbe postavljen že v gotiki, če ne že popreje. Tu smo namreč našli zazidano pozno gotsko okno in pa ostaline portala s paličastimi profili in posnetim robom (gl. sl. 122, 123).

V letih 1985—1986 smo pozidali prvo nadstropje tega dela palacija in mezzanin, pritličje je bilo rekonstruirano že popreje. Statično smo povezali vse zidovje z armiranimi betonskimi ploščami, kot nosilni »sendvič«, saj so v načrtu originalne rekonstrukcije lesenih stropov v prvotni historični obliki. — N. Š. Š.

P. c. sv. Antona v Taboru v Braniku je že vrsto let v slabem stanju in ni več v funkciji. Potres pred leti in stalni treslaji vlakov skozi tunel pod cerkvijo so povzročili vidne poškodbe. Žup. upravitelj namerava cerkev sanirati in nas je prosil za pomoč. Izdelali smo tehnično dokumentacijo in statični načrt sanacije. — R. Č.

BRDICE PRI NEBLEM. — Cerkev Device Marije je nastala verjetno v 16. stoletju, kasneje je bila predelana. Njena posebnost je podkletenost. Pred vojno je bila v privatnih rokah, po vojni je postala družbena lastnina in je v zadnjih letih že močno propadla. Letos jo je odkupil sosed, ki je že vrsto let uporabljal cerkveno klet, pod pogojem, da bo vzdrževal zunanjo podobo cerkve. V ta namen smo cerkev tehnično dokumentirali. — R. Č.

BRUSNICE, Novo mesto. — Umetnostnozgodovinsko smo preučili p. c. sv. Družine in ž. c. sv. Križa. — M. D.

CEGLO. — Baročna kapelica stoji nedaleč od renesančnega gradiča. Zadnja leta je bila nevdrževana, streha se je vdrla in cerkev opuščena, čaka na obnovo. Preteklo leto smo jo tehnično dokumentirali. — R. Č.

CELJE — STARO MESTNO JEDRO. — ZSV je v letu 1985 sodeloval pri raziskovalni nalogi o nepozidanih površi-

nah v starem mestnem jedru Celja, ki jo je izdelal Razvojni center Celje.

Glavni namen našega prispevka je bil sistematično obdelati historični razvoj in ugotoviti ohranjenost odprtega prostora. V prvem delu naloge smo mestno jedro obravnavali primerjalno skozi tri pomembnejša obdobja (15. in 16. stol., obdobje renesanse in baroka do l. 1825 ter obdobje 19. stol. od 1847 do 1914).

Zazidalne otoke smo ovrednotili glede na stopnjo ohranjenosti odprtega prostora in njegovih elementov. V drugem delu smo natančneje analizirali dva ulična otoka z najbolj ohranjenimi odprtimi površinami.

Prvi otok ima skoraj v celoti ohranjeno srednjeveško lamelno parcelacijo in odprt prostor še ima podobno funkcijo kot jo je imel prej. Zato ga štejem med večje potenciale odprtega prostora za prenavo. Drugi ulični otok je tipična struktura 19. stoletja, in je po časovnem

Sl. 106. Celje, Kalvarija, obnovljena
4. kapelica

Fig. 106 Celje, Kalvarija — the restored fourth chapel

nastanku in morfologiji bistveno drugačen od prvega (nepravilna parcelacija, ločeni dvoriščni in vrtni deli parcel itd.). Tudi tukaj je notranjost otoka večji del ohranjena v nepozidani obliki, zato je primerna za zadovoljevanje mnogih potreb prebivalcev po odprtem prostoru v tem delu mesta.

Ker tako eden kot drugi zazidalni otok vsebujeta vrsto kvalitetnih sestavin, smo v tretjem delu naloge podali natančnejša konzervatorska izhodišča in razvojne usmeritve za projekt prenove, ki naj bi bolj dosledno vključeval historične vrednosti v bodočo zasnovo. — A. K.

ZSV je v letu 1985 pripravil spomeniškovarstvena izhodišča za pozidavo območja starega mestnega jedra Celja med Levstikovo in severnim delom Stanetove ulice. Novogradnja bo sklenila načrtno zasnovan ulični otok (2. polovica 19. stoletja), ki pa ni bil do kraja pozidan. Na predelu Levstikove ulice ne velja več tako stroga spomeniškovarstvena zaščita mestnega ambienta, zato smo dopustili bolj svobodne oblikovne prijeme. Projekti za izgradnjo so v fazi izdelave.

ZSV je v letu 1985 izdelal soglasje k rušitvi stanovanjske stavbe **Muzejski trg št. 6**. Stavba je bila v zelo slabem gradbenem stanju in statično močno ogrožena. Rušitev je bila možna, ker sama po sebi ni imela večje spomeniškovarstvene vrednosti. Zaradi kvalitete trškega ambienta smo pri nadomestni gradnji zahtevali rekonstrukcijo stavbne mase in ulične fasade. Gradbena dela so v teku.

ZSV je pripravil spomeniškovarstvena izhodišča za prenovo objekta **Stanetova 4**. Stavba je nastala po združitvi dveh samostojnih renesančnih objektov v 18. stoletju in temeljite adaptacije v 19. ter začetku 20. stoletja. V tem času je bila v njej urejena trgovina z železino, ki je do danes ohranila prvotno leseno opremo.

Na podlagi sondiranja ter izdelanih konservatorskih izhodišč je SSS Celje v letu 1985 pričela prenavljati meščansko hišo **Tomšičev trg 8**. Po odstranitvi ometov v notranjščini se je pokazalo, da je stavbna substanca močno načeta in stavba statično ogrožena. Izvedeni so bili dodatni gradbeni posegi, kar hkrati pomeni, da se je intaktnost objekta izrazito zmanjšala. — B. P.

Pozno jeseni leta 1985 so se dokončala obnove dela na zunanjščini **celjske**

mestne hranilnice na Titovem trgu, ki so se začela leta 1983. Zaključna dela so obsegala obnovo desnega krila stavbe in rekonstrukcijo balkona nad glavnim vhodom. Zahtevno delo je kvalitetno izvedlo OGP »Remont« iz Celja. — B. B.

V letu 1985 so bila dokončana prezentacijska dela na zunanjščini IV. kapelice **celjske Kalvarije**. Ponovljena je bila prvotna arhitekturna členitev, ki je bila barvana v belem, ravne površine pa v rjavo oker. Novo klesani portal je zaščiten z beležem v barvi peščenca. Zidarska in slikarska dela, ki sta jih opravila Bojan Čeh in Stane Petrovič, je financirala OKS in župnijski urad sv. Danijela. — B. B.

CERKNO. — V zasnovi še srednjeveška cerkev sv. Jerneja je bila v 18. stoletju temeljito predelana, vendar se je na zunanjščini in v lopi zvonika ohranila še stenska starejša poslikava. Cerkev smo tehnično dokumentirali. — B. Z.

CRNGROB. — Poleti 1985 je bil obnovljen zvonik p. c. Marijinega oznanjenja v Crngrobu po podobni metodi kot zvonik ž. c. sv. Jakoba v Škofji Loki (VS 1985). Dotrajani omet je bil zamenjan s toniranim apnenim, očiščeni so bili vsi kamnoseški detajli. Kamnitih paličastih profilov med etažami zaradi preperelosti ni bilo mogoče zlebiti, da bi dosegli učinkovito odtokanje vode, ki je povzročila dosedanje propadanje zvonika. Zato smo se odločili za prekritje s pločevino, ki pa jo je klepar predimenzioniral. Hkrati je bilo urejeno tudi odvajanje vode s pomočjo drenažnih cevi na z. in s. strani cerkve. — M. E.

ČRNCI, G. Radgona. — Kmetijskemu kombinatu, ki upravlja baročni grad, smo dali navodila za obnovo fasad, oken in kritine. Opozorili smo na škodljivost talnih oblog iz umetne mase. Odstraniti je treba vse oljne premaze na kamnitih elementih v veži in na stopnišču. — A. V.

ČREŠNJEVCI, G. Radgona. — Lastnik dvonadstropnega »Koratovega gradu« št. 75, stavbe iz 17. stol. je želel hišo porušiti do vinske kleti in jo ponovno pozidati. Ker gre za stavbo s kvalitetnimi arhitekturnimi detajli, smo pridobili mnenje statika. Predlog za sanacijo temeljev je v delu, lastniku pa smo naložili popravilo strehe in odtočnih cevi.

Izdelali smo smernice za prenovo eno-nadstropne stavbe iz l. 1911 št. 34. Služila bo Krajevni skupnosti in za stanovanje. Ohraniti je treba dva intarzirana portala, ki naj bi bila po ustnem izročilu z nekega gradu v Avstriji, ali ju dati v muzej v hrambo. — A. V.

ČRNOMELJ. — Dokumentirali smo odstranjevanje **Kobetičeve hiše** v starem mestnem jedru. Za Haringovo hišo, Kolodvorska 2 smo izdelali arhitekturno topografijo in konservatorski program. — M. D., J. G.

DOLANE, Ptuj. — Končali smo gradbeno sanacijo s. trakta gradu Borl. V obnovljeni grajski kapeli smo pripravili razstavo o gradu in njegovi prenovi. — J. M.

DORNAVA, Ptuj. — Za razširitev Doma dr. Marjana Borštnarja za prizadete otroke, ki domuje v graščini, je SO Ptuj razpisala predlokačijsko razpravo. Novogradnje bi bile v neposredni bližini gradu, prizadele bi njegovo pričevalnost in mesto v pokrajini, posegle bi pa celo v park, ki ga prav zdaj začenjamo obnavljati. Občinskemu upravnemu organu smo prikazali nesprejemljivost takih izhodišč. Naše stališče je podprl tudi strokovni svet Z SRS VNKD. Končno smo našli sporazumno v bližini gradu ustrezno lokacijo, kamor se bo dom sčasoma lahko tudi v celoti preselil. — J. M.

DRAGA, Novo mesto. — Umetnostno-zgodovinsko smo preučili p. c. sv. Helene. — M. D.

DRAMLJE, Šentjur. — Čeprav bi imela prednost obnova poškodovane strehe zvonika p. c. sv. Ina je ž. upravitelj iz Dramelj brez predhodnega soglasja zamenjal skril na ladji z bobrovcem. — B. B.

DRAVOGRAD. — Romanska p. c. sv. Vida je bila več let zapuščena, njena notranjščina pa po odstranitvi baročnih obokov docela opustošena. S sredstvi krajevne skupnosti in kulturne skupnosti Dravograd smo 1985 obnovili zunanjščino. Pri tem smo našli dvojice velikih zazidanih gotških oken, romanski omet z vodoravnimi fugami in tik po podstrešnim vencem na j. fasadi četrero, na s.

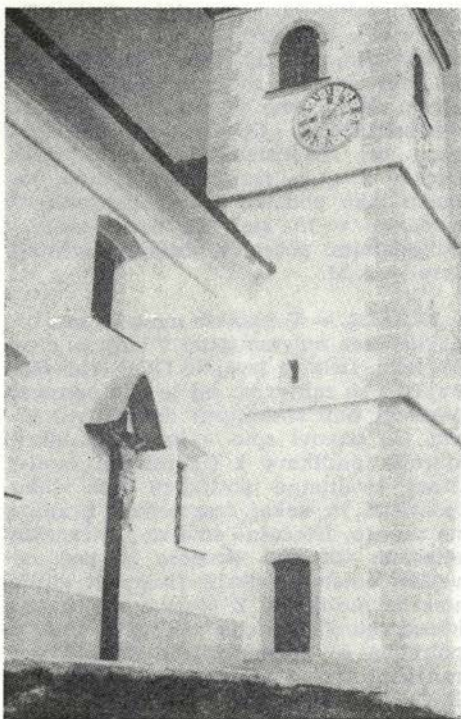
strani pa troje romanskih okenc. Pri sondiranju tal pravokotnega v. zaključka cerkve smo našli temelje polkrožne apside. Ker je bilo mogoče ugotoviti tudi njeno višino, smo se odločili, da apsidno rekonstruiramo. Odprli smo romanska okna ter rekonstruirali prvotni omet. Cerkev ima, če izvzamemo kritino, natančno tako podobo, kot jo je imela ob nastanku v 13. stol. To smo dosegli z minimalnimi posegi v obstoječo arhitekturo. — J. M.

ERZELJ. — V zimskih mesecih smo obnovili lesen ometan strop v ladji p. c. sv. Mihaela. Dela je izvajalo GOP Ajdovščina. Bila so zahtevna, saj je bilo potrebno obnoviti tudi štukaturni dekorativni okvir. Ob obnovi smo v kartušah odkrili starejše poslikave s figuralnimi motivi. Manj kvalitetno poslikavo smo dokumentirali in nekaj fragmentov hranimo na zavodu. Istočasno smo za j. stranskim oltarjem tik pod stropom in pod največjim ometom odkrili fragment gotške stenske poslikave. Z obnovo stropa smo konservatorsko akcijo zaključili, dasi so potrebna še prezentacijska dela v notranjščini in na zunanjščini objekta. — R. Č.

GABRJE, Novo mesto. — Umetnostno-zgodovinsko smo preučili p. c. sv. Janeza Krstnika. — M. D.

GAJ nad Mariborom. — **Ž. c. sv. Križa** ima poznogotski zvonik in mlajše prizidke. Na zvoniku se je delno ohranila prvotna poslikava, ki smo jo rekonstruirali na novem zaglajenem ometu. Poškodovane zvonove line so dopolnili s cementom, čeprav smo se dogovorili za kamen. — A. V.

GALICIJA, Žalec. — Na podlagi sondiranj zunanjih ometov **Ž. c. sv. Jakoba starejšega** je bila v letu 1985 obnovljena vsa zunanjščina, vključno z obnovo strešin. Pri odstranjevanju dotrajanega enoslojnega ometa na cerkveni ladji in prezbitteriju (dat. 1782), so se pokazale notno in trdno grajene kamnitne stene z vstavljenimi starejšimi klesanci. Stene zakristije so opečne. Obnovljeni ometi so bili beljeni, lizene na prezbitteriju poudarjene s poslikano členitvijo. Na enoslojnem ometu notno grajenega zvonika (16. stol.) je bila rekonstruirana vogalna

Sl. 107. Galicija, ž. c. sv. Jakoba, obnovljena poslikava

Fig. 107 Galicija, the parish church of St. Jacob — the restored paintings

poslikava (zač. 16. stol.) in številčnica ure (80. l. 17. stol.). Poslikavo je obnovil slikar Stane Petrovič. Zidarska dela je izvršilo gradbeno podjetje »Obnova« iz Celja. Obnovo je v celoti financiral župnijski urad Galicija. — B. B.

GRACARJEV TURN, Novo mesto. — Na gradu so ojačali strešno konstrukcijo in prekrili večino strehe z novo kritino, delno so zaprli zračno kineto ob temeljih objekta. — J. G., M. D.

GRAD na Goričkem, Murska Sobota. — Popravili smo dimnik, del strehe in zavarovali del ostrešja, ob katerem se je zrušil nekdanji rastlinjak. Del funkcij krajevne skupnosti naj bi se v prihodnje realiziral v grajskem poslopju, da bi to tako dobilo vsaj nekaj namembnosti. — A. V.

GRADAC, Metlika. — Dokumentirali smo del grajskega kompleksa. — J. G., M. D.

GRADIŠČE, Lenart. — Bidermajerska fasada št. 43 mora ohraniti prvotno obliko in kamniti portal. — A. V.

GRADIŠČE. — Nadaljevali smo z obnovitvenimi deli na gotski p. c. sv. Helene v Gradišču. Načrtovana akcija za objema celovito prezentacijo objekta. Glede na razpoložljiva sredstva in nujnost popravil smo obnovili cerkveno lopo. Le-ta sloni na dveh ornamentalno obdelanih kamnitih stebrih, ima trokapno vidno strešno konstrukcijo in korčno kritino, ki je položena na planete. Potrebno je bilo popolnoma zamenjati dotrajano leseno konstrukcijo, zgraditi temelje za stebre in streho ponovno prekriti s korci. Na stiku lope s steno cerkve smo izvedli bakreno obrobo. Obnovili smo muldo ob severni steni ladje. — R. Č.

GRADIŠČE, Šmarje pri Jelšah. — Župnijski urad Podsreda je v letu 1985 financiral delno zamenjavo dotrajane strešne konstrukcije na zvoniku p. c. **Matere Božje sedmih žalosti** na Starih gorah. Popolnoma nova je strešina zalomljene piramidaste strehe. Dotrajani skril in eternit so nadomestili z bakreno pločevino.

Istočasno so obnavljali kapelice **Kalvarije**. Na vseh 16. kapelicah so deloma zamenjali dotrajane strešne konstrukcije in kritino. Obnovili so dotrajane in poškodovane omete. Kapelice so zidarsko beljene in pripravljene za rekonstrukcijo prvotne dekorativne poslikave (sreda 19. stol.). — B. B.

G. RADGONA. — Izdelali smo izhodišča za preново meščanskih hiš Kerenčičeva 4 in 6. Zlasti št. 6 ima kvaliteto notranjščino. Poleg zavitega stopnišča je treba ohraniti tudi razporeditev v ulični fronti in stare peči. — A. V.

GOSTEČE. — Spomladi 1985 so se pričela sanacijska dela v okviru akcije za obnovitev p. c. sv. Andreja v Gostečah. Izvršena so bila horizontalna hidroizolacijska dela v ladji in zakristiji po načrtu ing. Stojana Ribnikarja. Pri izkopu ob zunanjih zidovih cerkve smo pod prezbitერიem na zunanji strani naleteli na polkrožno apsidno, na katero je neposredno temeljen gotski prezbitერი. Izkopavanja v notranjosti ladje in prezbitერიja niso dala nikakršnih rezultatov. — M. E.

HUDOŠ, Murska Sobota. — Obnovljena je opečna streha in notranji ometi obokanega prostora postbaročne protestantskega, zelo markantno ležeče cerkve. — A. V.

HOTAVLJE. — S pločevino je bila obnovljena baročna kapa zvonika p. c. sv. Lovrenca. — M. E.

JABLANICA. — Gotska p. c. Marije Snežne stoji v bližini starega jablaniškega gradu. V notranjosti so še vidni oštanki fresko slikarije, žal pa je cerkev v zelo slabem stanju z deloma udrti streho. Cerkev smo tehnično dokumentirali. — B. Z.

KEBELJ, Sl. Bistrica. — Ž. c. sv. Marjete je zgodnje gotska cerkev, katere notranjščina je bila povsem barokozirana in poslikana. L. 1962 restavrirane stenske slike so v zelo slabem stanju. Omet na zunanjščini pa je še dobro ohranjen. Zato so ga le očistili, prebelili z apnom in obnovili šivane robove. — A. V.

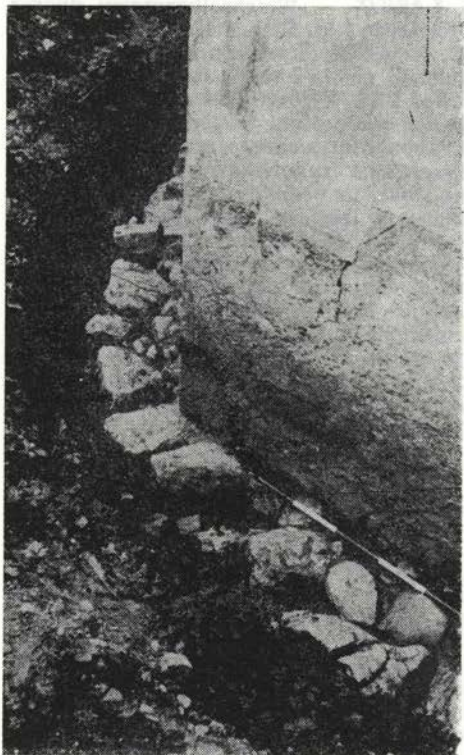
KOJSKO. — V preteklem letu smo obnovili notranji omet v ladji p. c. sv. Križa v zaglajeni tehniki in rahlo tonirano bele barve. Na stenah ladje smo prezentirali ohranjene posvetilne križe, na slavoločni steni pa ostanke gotske poslikave. Obnovili smo tudi manjši fragment gotskega ometa na slavoločni steni tik pod strešno konstrukcijo, kar nam kaže, da je imela cerkev odprto ostrešje. V prezbitteriju, ladji in lope smo odstranili »teraco« ploščice in izvedli arheološke sonde. Medtem ko so v ladji in lopi bile negativne, smo v prezbitteriju naleteli na 1 m debel zid, ki se ga z današnjim tlorisom ne da povezati. Za nov tlak smo uporabili opečne kvadratne tlakovce v ladji in pravokotne tlakovce v ladji.

Nadaljevali smo dela na stenski poslikavi. Na notranji strani slavoloka je bil utrjen odstopajoči omet, obdelane plombe in retuširane. V prezbitteriju smo utrjevali polja med rebri. Začeli smo tudi z restavracijo lesene plastike. Za kip Marije z otrokom smo se odločili za preliminarna očiščevalna dela, izvedbo sond in za zamnejavno neustreznega vratnega vložka. — R. Č.

KROMBERK. — Goriški muzej je od Restavratorskega centra v Ljubljani prevzel kopijo kipa Marije Kraljice, iz-

delano po izvirniku iz ž. c. v Logu pod Mangartom, ki je po sodbi dr. Emilijana Cevca nastal v času med 1490—1500. Originalni kip je lesen ter ima še v precejšnji meri ohranjeno polihromacijo in pozlato, meri 82 × 48 × 23 cm in predstavlja Marijo, sedečo na prestolu. Marija ima nagnjeno glavo, na njej krono, oblačila se ji v spodnjem delu bogato gubajo. Prsti desne roke so nekoliko nalomljeni, leva roka pa ji pod komolcem manjka. Kopija je odlita v poliestru in poslikana v akrilnih barvah zvesto po izvirniku. V primerjavi z originalom je izredno uspeła in je razstavljena v stalni zbirki starejše umetnosti Goriškega muzeja. — M. V.

KUNGOTA na Dravskem polju, Ptuj. — Lastnik večjega dela gradu Ravno polje Emona-KK Ptuj ne opravlja svojih

Sl. 108. Gosteče, p. c. sv. Andreja, ostanki polkrožne apside pod presbiterijem
Fig. 108 Gosteče, the filial church of St. Andrew — the remains of the semi-circular apse beneath the presbytery

dolžnosti in grad izredno hitro propada. Pri pristojnem upravnem organu občine Ptuj smo zahtevali zaščito zakonitosti in sredstva za pripravo projektne dokumentacije za obnovo, saj smo nameravali v času med 1986—1990 opraviti najnujnejša dela, tudi s sredstvi kulturne skupnosti Slovenije in KS Ptuj. Le hiter poseg namreč lahko še reši to izjemno kvaliteto zgodnjebaročno arhitekturo iz 17. stoletja. Denarja za projektno dokumentacijo nismo dobili, na posebno zahtevo IS občine pa je akcijo morala črtati iz svojega programa tudi kulturna skupnost Ptuj. Ob takih postopkih strokovna služba ne more sprejeti nobene odgovornosti za ohranitev spomenika. — J. M.

LANŠPREŽ, Trebnje. — Dokumentirali smo arhitekturo grajske kapele P. P. Glavarja. — J. G.

LAŠKO. — Weichselbergerjev dvorec, imenovan tudi Štok, na Aškerčevem trgu št. 4, je doživel večje prezidave leta 1880, manjše pa na začetku tega stoletja, leta 1954, 1958. V letih 1984—1985 so ga predelali za potrebe muzeja in knjižnice. Pri sondiranju ometov na zunanjsčini smo naleteli na fragmentarno ohranjene vzorce starejših poslikav: prvo z motivi diamanta v beli in rdeči barvi in drugo, mlajšo s poslikanim kapitelom stebra. Te najdbe smo le dokumentirali. Izvajalcu del smo posredovali navodilo za obnovo fasadne členitve nastale pri prezidavi okoli leta 1880. Pred obnovo fasad je bil na strehi zamenjan star bobrovec z novim. Obnovitvena dela je financirala Samoupravna stanovanjska skupnost Laško in deloma OKS. — B. B.

LEDEČA VAS, Novo mesto. — Umetnostnozgodovinsko smo preučili p. c. sv. Ane. — M. D.

LENART. — Lastniku hiše **Cmureška 2** smo izdali navodila za obnovo hiše, pa jih ni upošteval. Za »Stari špital«, **Mariborska 1** smo izdelali smernice za prenavo za stanovanjske in gostinske namene. Zunanjsčina mora ostati nespremenjena, pa tudi veža z opečnim tlakovcem. Hišo so prekrili. Javna raba bi bila primernejša. Lastnik je nameraval porušiti hišo **Ptujska 7**, ki stoji v stavbnem nizu. Zahtevali smo statično presojo, če je rušenje res potrebno. Za potrebe poslovnih prostorov Obrtnega združenja

smo izdali navodila za prenavo starega **Rotovža** iz 17. stol. Ohraniti je treba celoto in vse detajle arhitekture in stavbnega pohištva. — A. V.

LENDAVA. — Ker je hiša Partizanska 10 v alpskem stilu sestavni del mestnega ambienta ne soglašamo z rušitvijo. — A. V.

LIBOJE, Žalec. — Ž. u. Griže namerava na temeljih deloma podrte p. c. sv. Neže zgraditi novo cerkev. Zvonik in del prezbiterja sta po projektu vključena v novogradnjo. Zato je bil zvonik v letu 1985 že deloma statično saniran in na novo prekrit s skrilom. Ob teh delih smo na ometih odkrili arhitekturno poslikavo (datirano v leto 1780). — B. B.

LIPA, Murska Sobota. — K historični vaški kapeli so prizidali ustrezen prizidek. — A. V.

LJUBLJANA. — Stavba Prešernov trg 2 je bila zgrajena na lokaciji v potresu zrušenih hiš sv. Petra c. 2 in 4. V hiši št. 2 je bila že od leta 1809 lekarna pri »Zlatem jellenu«. Za obnovo stavb je prosil lastnik J. Mayer že januarja 1895, torej pred potresom. Načrte iz leta 1895 in iz leta 1896 je izdelalo ljubljansko gradbeno podjetje G. Tönnies, podpisal pa Tönnies sam. V vseh načrtih je bila predvidena gradnja trinadstropne stavbe, vendar so v končni izvedbi zgradili le dve nastropji v skladu z novim stavbniškim redom za Kranjsko (začel veljati maja 1896). Stavba Prešernov trg 2 je ena lepših popotresnih historičnih stavb v Ljubljani. V l. 1947 so z adaptacijo lokalov v pritličju razvrednotili kvalitete fasade zato v LRZVNKD predlagamo obnovo fasad v obliki iz projekta l. 1895 ali v obliki realizacije iz 1896. Po varianti I. bi spremenili sedanjo namembnost s tem, da ostane osrednji del z stranskimi in kletnimi prostori Centralni lekarni. V manjšem I. stranskem delu se obnovi trgovska dejavnost, npr. drogerija, v d. delu ob Petkovškovem nabrežju pa kavarna »Prešern«. Fasade bi dobile obliko kot pred l. 1947. Po varianti II. bi pa namembnosti pritličja ne spremenili. Osrednji del pritličja bi morali obnoviti tako, kot je bil pred l. 1947. Pri stranskih izložbenih oknih je treba ohraniti prvotno gradbeno odprtino z osrednjim stebrom, tako da nastaneta dve okni, v

Sl. 109. Ljubljana, Prešernov trg na stari fotografiji
Fig. 109 Ljubljana — Prešeren Square) on an old photograph

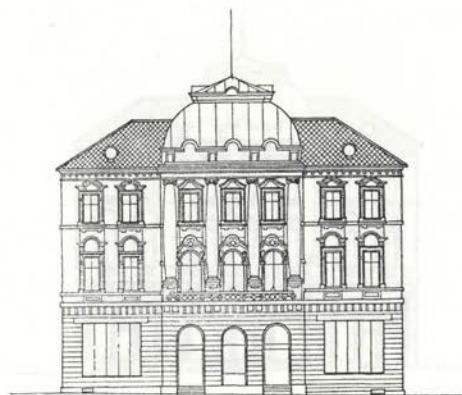
lesu enako obdelani, kot osrednji del. Stranske fasade so v obeh variantah take kot pred letom 1947, tako da je treba odpreti zazidani izložbeni odprtini in stavbno pohištvo oblikovati po ohranjenih prvotnih elementih. Vsekakor je treba tudi obnoviti štukaturni strop v notranjosti pritličja. — S. B. G.

LJUTOMER. — Restavratorska skupina ZSV Maribor je v ž. c. **Janeza Krstnika** restavrirala stranski Križev oltar (vodil M. Teržan).

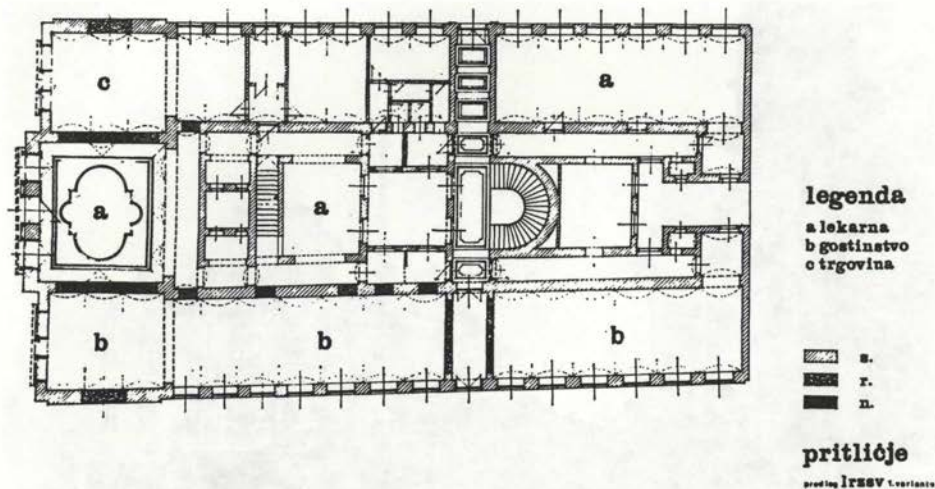
Očistili in utrdili smo kužno znamenje iz 18. stol. na **Glavnem trgu**. Uporabili smo ester silicijeve kisline. Dela je vodil M. Teržan. — J. M.

LOKAVEC. Od stare ž. c. sv. **Lovrenca** je v celoti ohranjen zvonik in deloma zidovje. Objekt je bil pred 50 leti prepuščen času in propada. Izdelali smo tehnično dokumentacijo stanja in naslednja leta naj bi sanirali vsaj zidovje. — R. Č.

Ob pripravi razstave »Goriška pričevanja« pozimi leta 1985 v Cankarjevem domu v Ljubljani se je Goriški muzej

Sl. 110. Ljubljana, Prešernov trg 2, sedanje stanje
Fig. 110 Ljubljana, Prešerenov trg 2 — the present situation

Sl. 111. Ljubljana, Prešernov trg 2, pritličje, I. varianta predloga za obnovo

Fig. 111 Ljubljana, Prešernov trg 2 — the groundfloor, the 1st variant of the renewal suggestion

odločil, da očisti površino kamnitega kipca angelčka (putta) s Cussovega oltarja Brezmadežne iz leta 1699, ki je nekoč stal v sedaj podrti stari ž. c. Kipec meri $60 \times 32 \times 18$ cm, izklesan je iz peščenca, kasneje pa je bil prebeljen. To je povzročilo, da so bile zabrisane nekatere kiparske finese, zlasti v detajlih, premaza zaradi slabe kvalitete tudi ni bilo vredno ohranjati, zato se je organizator razstave odločil za odstranitev, kar je v re-

stavratorski delavnici Goriškega muzeja izvedla Ana Sirk-Fakuč. Cussov oltar Brezmadežne je sedaj razstavljen in hranjen v župnišču, vendar ga nameravajo zopet sestaviti in namestiti v novi Fabianijevi ž. c. — M. V.

MALENSKI VRH. — S skodlami je bila obnovljena kritina p. c. Matere božje na Malenskem vrhu. — M. E.

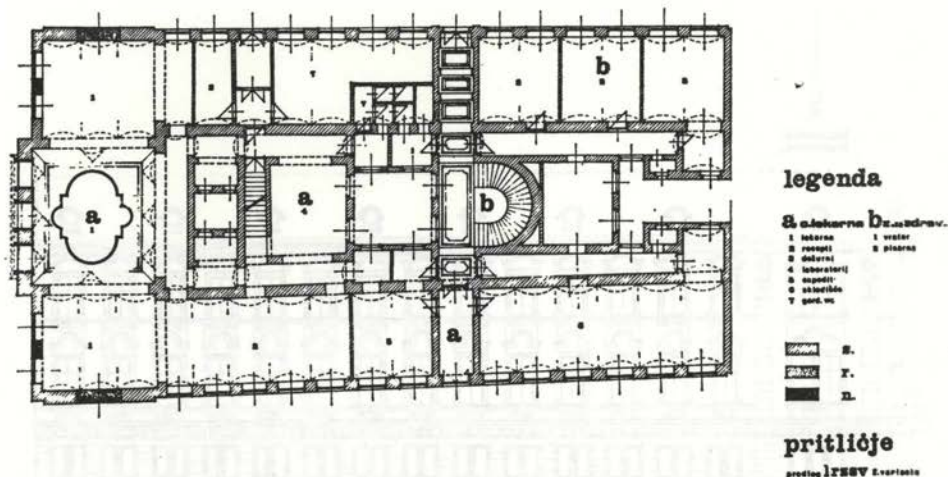
MARIBOR. — V ZSV smo nadaljevali s pripravo konservatorskih programov za posamezne objekte v sklopu usmerjene prenove **mestnega jedra**. Naredili smo take programe zaščite stavb j. stranice Koroške ceste. Nadzorovali smo prenovo stavbe Dravska ulica 6 in 8, Splavarski prehod 3 in 6 ter Vojašniška ul. 10. Sodelovali smo pri rekonstrukciji komunalnih naprav v Splavarskem in Mesarskem prehodu. Zaradi novogradnje smo raziskali zemljišče sz. vogala mestnega obzidja. V zidovih smo našli kamnite spolijske arhitekture iz 17. stol., na katerih so ohranjeni ostanki polihromacije. Lahko sklepamo, da so to deli okrasja cerkve Naše ljube gospe na Lebarjih, ki je stala v neposredni bližini.

Za hišo **Betnavska 58** v Vurnikovi koloniji nismo dovolili širiti etaž v globino, pač pa ne ugovarjamo širitvi pritličja, ker so tako storili že drugi lastniki.

Sl. 112. Ljubljana, Prešernov trg 2, I. varianta predloga za obnovo fasade

Fig. 112 Ljubljana, Prešernov trg 2 — the first variant of the suggestion for the renewal of the façade

Sl. 113. Ljubljana, Prešernov trg 2, pritišlje, II. varianta predloga za obnovo
Fig. 113 Ljubljana, Prešernov trg 2 — the ground floor, the 2nd variant of the renewal suggestion

SOB Tabor smo priporočilo vlogo ŽU, da se odmik ceste od ž. c. sv. Jakoba v **Limbušu** ohrani in da se ohrani tudi gospodarsko poslopje, saj tvori kvaliteten prostorski ambient. Za predvideni trgovski center smo zahtevali, da se hiša Ob Blažovnici 53 prenovi, ker je stavbna masa in arhitekturni detajli (2 kanita polkrožna portala z letnicami, okenske mreže, oboki itd.) dobro ohranjena.

Betnava. Nadaljevali smo z restavriranjem poslikave v grajski kapeli. V teku so dogovori za novo poslovno-gostinsko namembnost gradu.

KS je v lastni režiji začela prenavljati grad v **Račah**. Obnova kino dvorane, vodoravna izolacija sten, obnova gotških ometov na arkadnem hodniku. Odstranili so pozidavo iz arkadnih lokov in naročili kasetirano zasteklitev.

Za grad v **Svečini** smo zahtevali naj imajo klasična mansardna okna na polja deljena okenska krila, tlakovec v veži iz opeke in predelne stene naj bodo lahke.

Restavratorska skupina ZSV Maribor, ki jo je vodil B. Kovačič, je restavriral stropno slikarstvo v viteški dvorani mariborskega mestnega gradu. Slikarstvo je začela odpadati zaradi dotrajalosti veživa in zaradi neustreznih restavratorskih posegov v preteklosti.

Izdali smo soglasje za podstrešno stanovanje v secesijski vili **Kamniška 2** s pogojem, da na j. in z. strani strehe ne bo dodatnih odprtín.

Upravljalcu smo priporočili nujna vzdrževalna dela na neobaročnem dvorcu **Kersnikova 12**.

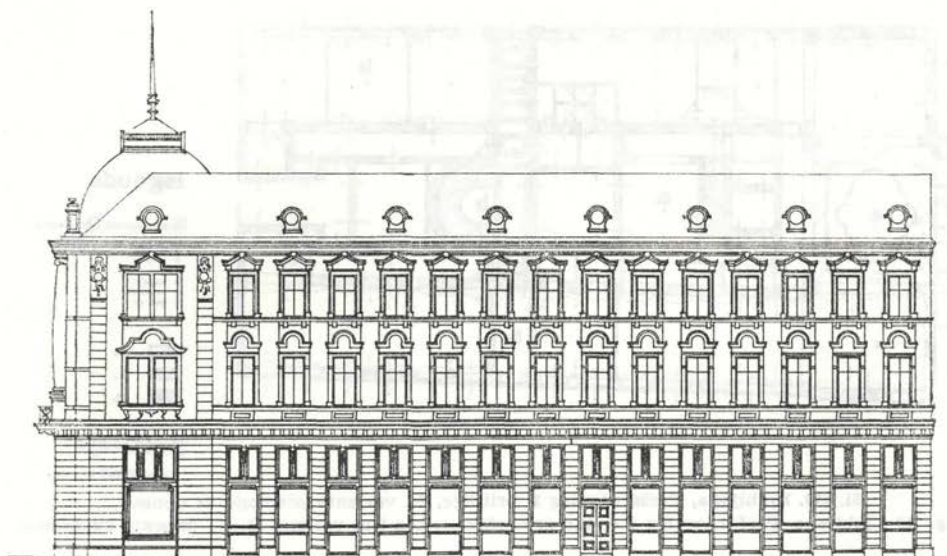
Soglašali smo s tem, da bo stavba iz 19. stol. na **Cesti v Rošpoh 13** podaljšana za dve osi.

V hiši **Koroška 25** je bilo pri obnovi treba aktivirati prvotni vhod in znova »obleči gank« na s. fasadi.

Na Vodnikovem trgu 4 smo dovolili zamenjati izložbe in vrata, ki naj bodo

Sl. 114. Ljubljana, Prešernov trg 2, II. varianta predloga za obnovo fasade
Fig. 114 Ljubljana, Prešernov trg 2 — the 2nd variant of the suggestion for the renewal of the façade

Sl. 115. Prešernov trg 2, predlog za obnovo fasade na Petkovškovem nabr. po obeh variantah
 Fig. 115 Ljubljana, Prešernov trg 2 — the suggestion for the renewal of the façade
 on Petkovškovo nabrežje (river side), both variants

lesena, kamniti portal iz 18. stol. na dvo-
 riščni strani pa je treba utrditi. — A. V.

Za stavbo **Glavni trg 14** (Mestna hiša)
 smo dali soglasje za obnovo lokala v pri-
 tličju. Ta že prej ni bil v skladu z zna-
 čajem stavbe, kjer bi morala biti majhna
 okna. Oblikovalec se navodil ni držal.

Na stavbi iz 16. stol. **Glavni trg 15**
 smo obnovili baročno fasado iz 18. stol.
 ki sodi med najkvalitetnejše primere.
 Dela so opravljena v skladu z navodili.
 Za historično oblikovano fasado stavbe
 iz 16. stol. Glavni trg 16 pa smo izdelali
 navodilo za obnovo pritličnega pasu, da
 bo stavba spet dobila svoj prvotni zna-
 čaj.

Končana so dela pri obnovi lokala v
 pritličju in na fasadi hiše Slovenska 8.
 V notranjščini so bile prezentirane vse
 arhitektonske značilnosti stavbe, pritlični
 del fasade pa je bil rekonstruiran
 v leseni izvedbi po podatkih, ki smo jih
 dobili v arhivu.

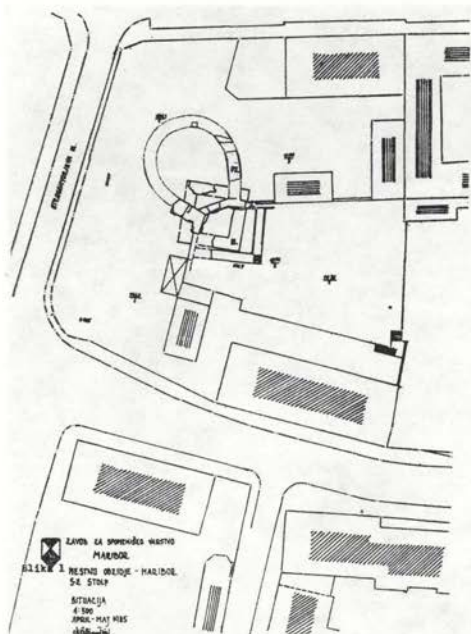
Pričeli smo z rekonstrukcijo notranj-
 ščine obravske bastije — **Vodnega stol-
 pa** iz srede 16. stol. Delo je ostalo ne-
 dokončano ob dvigu stolpa 1968. Zapol-
 nili smo prazen prostor pod nivojem pritličja,
 rekonstruiramo oboke.

Začeli smo pripravljati obnovo Kužne-
 ga znamenja na **Glavnem trgu**. Kamen,
 iz katerega je znamenje (1745, Jožef
 Straub), je že močno propadel, kipi so do
 nespoznavnosti poškodovani. Zaradi tega
 smo se odločili za idealno rekonstrukcijo
 z izdelavo odlitkov obstoječih kipov, re-
 tuširanje odlitkov na osnovi starih foto-
 grafij in primerjav z drugimi deli iste-
 ga avtorja, klesanje kopij. — J. M.

Podjetje PTT je sprejelo v svojo zbirko
 mljnik z napisom, ki je stal ob kri-
 žišču Partizanske, Mlinske in Meljske
 ulice in je bil odstranjen ob rušenju
 gostilne Veseli kmet. — A. V.

Po naročilu SGP Konstruktor iz Ma-
 ribora, smo od 8. 4. do 8. 5. 1985 raziskali
 celotni plato utrdbe znotraj s. z. vogala
mestnega obzidja, ozirajoč se na lansko-
 letne izsledke sondiranja. Ugotovili smo 4
 osnovne gradbene faze dopolnjene z
 manjšimi pozidavami. Tako smo odko-
 pali:

I. del temeljev mestnega obzidja iz
 druge pol. 13. stol., ki je bilo prvotno
 brez ogelnih stolpov. Zid je bil v funda-
 mentu grajen iz petih nizov rečnih oblic
 položenih v pesek brez vezave in so se z
 močno plastjo malte ločile od nadgradnje

Sl. 116. Maribor, Strossmayerjeva, SZ stolp, maj 1985

Fig. 116 Maribor, Strossmayerjeva St. — the north-western tower in May 1985

iz sivega lomljenca. Ugotovili smo, da sam vogal zidu ni bil temeljen z oblicami, ampak z lomljenim kamnom, vezanim z živim apnom, ki se od kasnejših gradenj loči s pojačano plastjo malte. Na zahodnem delu odkopa ga je ohranjeno še največ in ima nakazana dva rahla zaloma v nadaljevanju proti Dravi. Teren proti reki stopničasto pada in so se mu morale gradnje vseskozi prilagajati. Ob zidu kakšnih 20 m proti V, smo zakopali še eno poskusno sondo, da smo se še enkrat prepričali o ugotovljenem temeljenju.

II. V prvi polovici 14. stol. in še kasneje se je obzidje dopolnjevalo in so na našem SZ vogalu sezidali masivni kvadratno oblikovani stolp vel. 8×8 m. Zid iz lomljenega kamna, katerega širina znaša do 2,50 m, je bil nizko temeljen le do 0,50 m nad nivojem. Vezava je vprašljiva, saj smo zasledili le rahle sledove apnene malte.

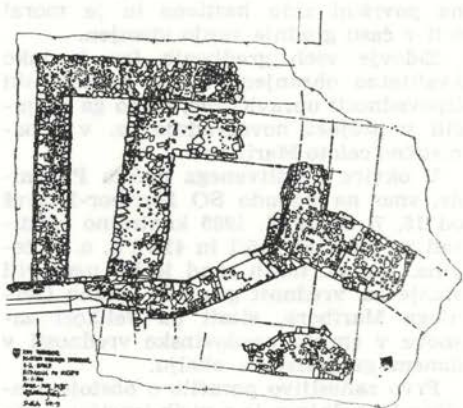
Odkritje stolpa predstavlja v urbanistično-gradbeni zgodovini Maribora povsem nov podatek in pomembno zaokroža dosedanje vedenje. Na Vischer-

jevem bakrorezu (Topographia Ducatus Styrie, Gradec 1681) je na tem mestu že upodobljen polkrožni stolp in takšnega so predstavljali vse do danes.

III. Proti koncu 15. stol. ta stolp ni več zadostoval oz. je bil po silovitem obleganju Mađžarov l. 1481 tako poškodovan, da so morali vogal zopet ojačati z novo zidavo stolpa. Ta del pa je bil kasneje večkrat pozidan in dopolnjen, tako, da je težko sigurno ugotoviti prvotno stanje gradnje. Po profilih sodeč se še najbolj približamo pentagonalni obliki stolpa, ki je bil od zunaj rahlo polkrožno napet, znotraj pa z zamiki na osnovi starega obzidja. Zid je bil kvalitetno grajen iz lomljenega kamna in se je vklinil v ostanke zidu prejšnjega kvadratnega stolpa.

Verjetno so zahodni zalomi ojačani z masivnim opornikom, ki so ga kasneje v zač. 16. stol. (po turškem obleganju) kar podaljšali in razširili v ovalno oblikovano bastiono. Zaradi novejših gradenj na tem prostoru je že močno uničena tako, da smo ji lahko sledili le še na posameznih mestih. Po vsej verjetnosti je bil pentagonalni stolp začasa gradnje bastione ali pa malo kasneje z njo povezan in je lahko služil kot orožarnica.

V tej najmlajši fazi gradnje vključno z naknadnim utrjevanjem, smo ugotovili več profiliranih spolij iz rumenega peščenjaka, ki bi lahko izvirale iz bližnje cerkve Marije Božje na Lebarju, ki so jo porušili Turki. Prvič se omenja že

Sl. 117. Maribor, SZ stolp, detajl

Fig. 117 Maribor — the north-western tower, a detail

Sl. 118. Maribor, SZ stolp, pogled na izkopane ostaline

Fig. 118 Maribor — the north-western tower, a view of the excavated remains

leta 1330, v sredini 16. stol. pa so le še ruševine.

Edino drobno najdbo predstavlja dobro ohranjen srebrnik palatinskega grofa in škofa z letnico 1691. Ležal je v malti na površini zidu bastione in je moral biti v času gradnje vanjo vtisnjen.

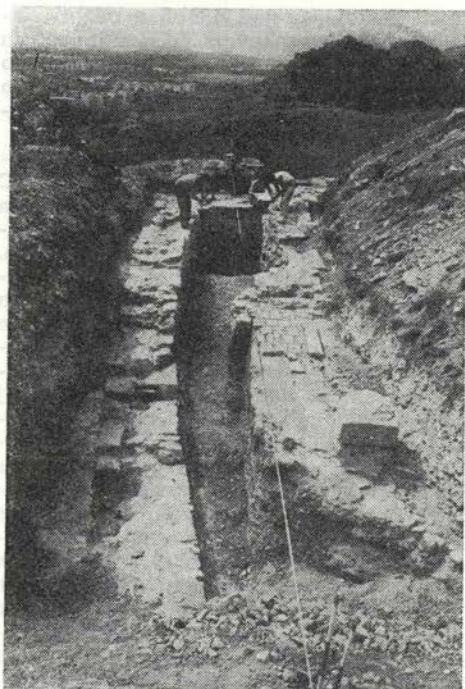
Zidovje vseh gradbenih faz je tako kvalitetno ohranjeno in po zgodovinski izpovednosti opravičljivo, da so ga vključili v projekt novogradnje oz. v urbanistično celoto Maribora.

V okviru ureditvenega načrta **Piramide**, smo na pobudo SO Maribor-Rotovž od 15. 7. do 30. 8. 1985 kontrolno sondirali na parc. št. 415/1 in 415/2 k. o. Krčevina. Namen naših sond je bil ugotoviti stanje oz. vrednost grajskih ostalin Gornjega Maribora, zlasti pa velikost zasnove v smislu zgodovinske vrednosti v danem geografskem okolju.

Prvo zanesljivo poročilo o obstoju mariborske trdnjave je v virih izpričano leta 1164, ko je mejni grof Otakar na svojem gradu — trdnjavi (in castro Marchpurch)

nad bodočo naselbino, ki je po njej dobila tudi ime, izročil posest šetpavelskega samostanu. Trdnjava »v Marki«, kot se je mariborska trdnjava imenovala, je glede na tedanjo politično situacijo nastala povsej verjetnosti že prej, v 11. stoletju. Mejni grofje so s tem zlasti varovali oživljajočo obdravsko trgovsko prometno pot v vzhodno-zahodni smeri in obratno.

Lokacija trdnjave vrh griča v takrat še nedotaknjemem okolju, je bila daleč najboljše izbrana. S treh strani so jo ščitile strme, gradiško obdelane brežine, z zadnje s. edino dostopne strani pa predgradje z višje stoječim propugnaculom in notranjim obrambnim jarkom. Trdnjava je leta 1528 zaradi strele pogorela, a je bila po letu 1564 obnovljena. Na podobah 17. stol. pa se nam predstavi grad kot masivna stavbna gmeta brez utrdbenega videza. Kakšna je bila utrdba oz. pozidava pred 17. stol. se vse do naših sondiranj ni vedelo. Zadnji lastniki, grofje Brandisi, so ga leta 1784 podrli, ker

Sl. 119. Maribor, Piramida, sosledje gradbenih faz na v. delu

Fig. 119 Maribor, Piramida — the sequence of building phases on the eastern part

je bil že v zelo zanemarjenem stanju, material pa razvozili in splinirali. Na vrhu so v spomin na grajsko lokacijo postavili piramido, ki je dala griču sedanje ime.

Grajske temelje in šut je prerasla trava in ca. 3000 m² velik plato že desetletja buri domišljijo obiskovalcev te najlepše razgledne točke Maribora.

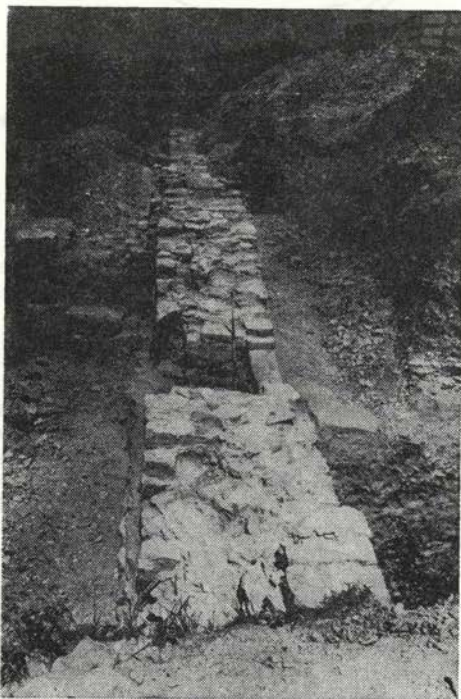
Zaradi specifične lege Piramide smo lahko na osnovi že znanih posameznih najdb pričakovali tudi sledove iz arheoloških dob in seveda sondiranje metodološko prilagodili.

Ob dosedanjem terenskem delu smo ugotovili, da gre za grajsko zasnovo nepričakovanih dimenzij v velikosti ca. 50 × 46 m, ki jih je pogojeval tako že omenjeni geopolitični položaj te deželno-knežje kot tudi njena lega nad mestom, ki je dobesedno vabila k njegovi strateški izrabi. Odkriti temelji kažejo, da gre v jedru za značilno rectangularno zasnovo obodnega gradu, kakršen je značilen za

naše grajske stavbe iz časa zrele romanske. Na to zasnovo se z zunanje in notranje strani prislanja mlajše zidovje renesančne in baročne faze grajskega razvoja, vendar ga zaradi trenutne fragmentalnosti še ni mogoče natančneje opredeliti.

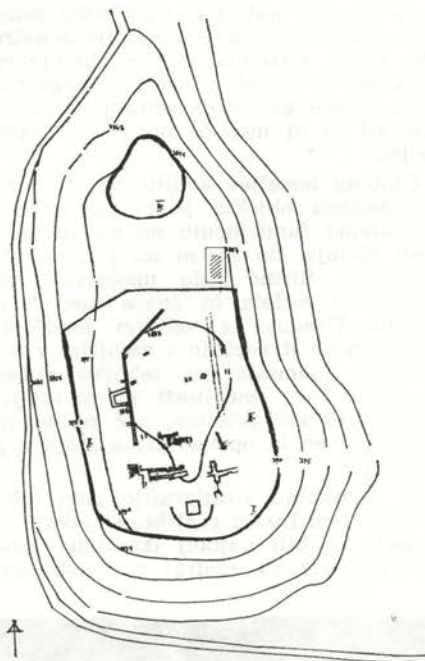
Globina temeljev kvalitetno grajenega romanskega objekta je prilagojena lapornatemu fundamentu od 0,60 m na v. delu platoja, do 3,50 m na j. z. pobočju Piramide. Širina zidu upošteva fortifikacijska načela in znaša med 2 do 2,20 m. Gradnja z velikim lomljenim kamnom ob straneh in z manjšim v notranosti spominja na tehniko rimske gradnje. Take novitosti pa v mlajših fazah niso več prisotne, pač pa se menjata kamen in opeka, širina zidovja pa se zožuje.

Z vertikalno stratigrafijo smo lahko sledili vsem fazam grajskega razvoja, od katerih so bili najbolj izpovedni naselitveni horizonti znotraj romanske faze

Sl. 120. Piramida, zidovi na J

Fig. 120 Maribor, Piramida — the walls on the southern side

Sl. 121. Piramida, tloris l. 1985 izkopanih ostalin

Fig. 121 Maribor, Piramida — the ground-plan of the remains excavated in 1985

in se večidel spuščajo prav do sterilnega terena.

Posebej je treba poudariti, da smo odkrili prve antične najdbe, ki dokazujejo, da je grad vendarle stal na starejši lokaliteti.

Kot je bilo pričakovati, pa je kulturna plast komaj zasnovana le v s. profilu sonde I, kjer smo jo sledili v dolžini 2,50 m. Leži v globini 2,2 m do 35 cm debela in se s terenom dviga, nato pa se zaradi grajskih gradenj izklini v rume-nem laporju. Žal je podatek zaenkrat še preskromen, da bi z gotovostjo opredelili značaj spremnih najdb: močno poškodovan kasnoantični novc, bronasta lasnica, okrašena s skupinami vzporednih vrezov, bronasta igla z okroglo glavico in deljenimi odebeltivami na vratu. Sprema-na keramika je temno sivo žgana luknič-čavih sten in okrašena z eno ali večtračno valovnico. Zanimiv je fragment livarskega lončka z ostanki svetlečih zrn in del koščenega predmeta. Videti je, da najdbe potrjujejo domnevo o kasnoan-

tični postojanki nad dolino v bližini star-rih rimskih zaselkov oz. pristav j. obrobja Maribora (na polju pri Razvanju, ob dvorcu Betnava, Radvanje, Pekre, ...) in mogoče tudi s središčnega predela Ma-ribora v času mirnega rimskega razvoja.

Doslej odkrito zidovje grajskega kom-pleksa smo pred zimo zaščitili s PVC folijo in plastjo zemlje, ker možnost za nadaljnja raziskovanja vključno s pre-zentacijo ostalin in vzdrževanje obstaja. S stališča dodatnega spoznanja mari-borskega zgodovinskega kompleksa in predvsem odnosa starejše razvojne faze napram kasnejših pozidav, bo razisko-vanje terjalo večletni projekt. Ohranje-no zidovje bo lahko s prezentacijo v vsej spomeniški pričevalnosti prvotne funk-cije seznanjalo družbene dejavnike s per-spektivami za revitalizacijo. To pa March-purg v celotni kronološki zapo-rednosti lahko opravičuje, saj je tako ali drugače koval zgodovinsko usodo Ma-ribora od njegovih naselbinskih začetkov dv gospodarske prosperitete mesta (sub castro Marchpurg). Pri tem pa ne smemo pozabiti, da bo treba doreči tudi podrob-nosti o opredelitvi te nesporno po legi za Maribor edinstvene lokalitete tudi v sme-ri ohranjanja naravnega spomenika v substanco kulturne dediščine.

Naredili smo posnetek terena v M 1 : 100 in barvno opredelili doslej znane faze grajskega razvoja. Drobne najdbe so na Zavodu za spomeniško varstvo Maribor. Prevladujejo fragmenti keramičnih po-sod iz obdobja romanike. — M. S. G.

Opombe:

1. J. Mlinarič, Maribor do začetka 17. stol., Kronika 31, 1983, 126 s.
2. J. Curk, Viri za gradbeno zgodovino Maribora do 1850, Maribor 1985, 122 s.
3. G. M. Vischer, Topographia Ducatus Styriae, Grätz 1681.

MARKOVCI, Ptuj. — ZVNKD Maribor soglašal z adaptacijo stare osnovne šole iz zač. 20. stol. za proizvodne in skladiščne namene. — J. M.

MIREN. — Po naročilu ž. u. je bila restavrirana slika Clementeja Delnerija (1865—1943) »Marijino vnebovzetje« (olje na pločevino, 120 × 79 cm, sign. d. sp.: »C. DELNERI / 1921«). Marija je upo-dobljena na sredini slike z razprostrtimi rokami, s pogledom je uprta v nebo,

okrog nje pa je postavljena množica angelov in angelskih glav. Izvedba slike se naslanja na zgodovinske vzore, kar je običajno pri religioznih delih tega plodovitega goriškega slikarja. Prvotno se je nahajala v niši na hiši št. 186 »pri Stantu« v Mirnu, vendar je bila pred leti od tam odstranjena in začasno depoinirana v zakristiji ž. c. Pred restavriranjem je bila po površini na več mestih preluknjana, obtolčena in načeta od rje, v spodnjem delu pa poškodovana s težkim rezilom, verjetno sekiro. Restavrator Rafael Nemeč je sliko na obeh straneh očistil in zavaroval proti rji, zakital poškodbe, jo retuširal in lakiral. Zanimivo odkritje pomeni podpis avtorja d. sp., ki je prišel na dan ob čiščenju. Tako obnovljena bo slika predvidoma dobila mesto v niši levega stranskega oltarja ž. c. V isti cerkvi je na glavnem oltarju že ena Delnerijeva slika, in sicer »Sv. Jurij«, ki je nastal leta 1929. — M. V.

MURSKA SOBOTA. — Spremljali smo prenovno 3 grajskih prostorov za gostinske namene. Ugotovili smo, da so nekó problem vlage reševali tako, da so notranji del stene do gl. 20 cm izdolbili in vdolbino spet pozidali z opeko. Tako je nastal vmesni zračni prostor. Izvajalec Konstruktor zdaj kemično izolira z vrtnjem in natapljanjem. — A. V.

MUTA. Radlje. — Na župnišču smo zahtevali kritino z bobrovcem in na prizidku strmo streho. Nadaljevali smo z deli na rotundi, p. c. sv. Janeza. Vsa zunanjščina je na novo ometana, cerkev dobi še lesen obhod, podtlakovan s kamnitimi ploščami. — A. V.

NARIN. — Glavni baročni oltar, p. c. sv. Jakoba, ki ima na hrbtu vrezano letnico 1676, je tudi v fazi hitrega propadanja, zato se je žup. upravitelj odločil, da ga bo zaupal v restorvacijo akad. slikarju G. Satlerju iz Ljubljane. Slednji je do sredine leta prenovil že skoraj vse plastike in pričel z demontažo oltarne arhitekture. Na osnovi sondiranja barvnih plasti je strokovna komisija, ki smo jo imenovali in se je sestala na licu mesta, določila nadaljnji potek restavracije in kakšen naj bo končni izgled oltarja. Pri tem nismo upoštevali plastik, ki so bile prenovljene že pred nadzorom in jih je potrebno sondirati in se odločiti

za eventualno ponovitev restavriranja barvnih plasti. — R. Č.

NOVA GORICA. — Restavratorka Goriškega muzeja Ana Sirk-Fakuč je obnovila sliko Toneta Kralja »Jezus oživi Jairovo hčer« (o. pl., 107 × 203 cm, sign. d. sp.: »Tone Kralj / 1938«). Na sliki je na sredini upodobljena mladenka, sedeča na nosilih, ob njej Kristus, ob straneh pa množica, ki s kretnjami in obrazi izraža začudenje nad dogodkom. Slika je med restavracijskim postopkom zravnana in napeta na podokvir, poškodbe, zlasti na mestih, kjer je bilo platno upognjeno, so bile retuširane, restavratorka je sliko tudi lakirala. — M. V.

NOVO MESTO. — Odkrili in restavriralimo sončno uro na **Muzejski 11**. Sodelovali smo pri obnovi strehe in ometa na Konvokskem znamenju na **Mestnih njivah**. Izdelali smo arhitekturno topografijo (dokumentirali) in pripravili konservatorski program za obnovo Mordaxove kapele na Grmu. Žal je pa spomenik še vedno devastiran. — M. D., J. G.

NORIČKI VRH, G. Radgona. — Ob parku Kunejevega gradu je sosed želel nadzidati brez dovoljenja zgrajeni garaži. Predlagali smo drugo lokacijo in sanacijo garaž — opečno dvokapno streho namesto sedanje ravne. — A. V.

NOVA OSELICA. — Spomladi 1985 je bila obnovljena zunanjščina ž. c. sv. Janeza Nepomuka v Novi Oselici. Investitor je pred prihodom konservatorja Zavoda dal odstraniti ves omet z ladje in zvonika. Za obnovo baročne cerkve smo predpisali apneni omet, toniran rumeno in bele obrobe polkrožnih oken. — M. E.

NEBLO. — Pod našim nadzorstvom so vaščani obnovili streho p. c. sv. Nikolaja tako, da je vidna strešna konstrukcija. Ob tej priliki smo odkrili datirane planete z napisom CAMERARO, CONTE GASTALDO A DOBRA in letnico 1688. Poslikane planete so sedaj najstarejše v Brdih. Vaščani so obnovili tudi zunanji in notranji omet, tlak v ladji in prebelili notranjščino. Ob odstranitvi tlaka odkrito grobnico smo tehnično dokumentirali. Grobni pridatki skeletov v njej pričajo o pozno-baročnem pokopu. V prezbitერიju smo

beležem odkrili posvetilne križe, očistili figuralne konzole in sklepnike rebrastega svoda. V obdelavo smo sprejeli gotski kip sv. Nikolaja, ki je verjetno delo delavnice Domenica da Tolmezzo iz konca 15. stoletja. — R. Č.

OKROGLICE, Sevnica. — V letu 1985 je bila obnovljena zunanjščina zvonika **p. c. sv. Lovrenca**. Pri sondiranju smo odkrili fragment vogalne poslikave pod napuščem in ga dokumentirali. Obnovljeni ometi so zato le beljeni. Dela je financiral ž. u. Razbor. — B. B.

ORMOŽ. — Za klasicistično fasado stavbe Kerenčičev trg 8 iz začetka 19. stol. smo izdelali za obnovo natančna navodila. Imetnik se jih pa ni v celoti držal, saj so na fasadi ostale neprimerne napisne table. — J. M.

OSTENK, Trbovlje. — V letu 1985 je bila piramidasta streha zvonika **p. c. sv. Marka** na novo prekrita s škodlami. Dela je financiral ž. u. Trbovlje. — B. B.

PANGRČ GRM, Novo mesto. — Umetnostnozgodovinsko smo preučili **p. c. sv. Nikolaja**. — M. D.

PIRAN. — MZSV Piran je v l. 1985 spremljal nadaljevanje del prenove **Židovskega kareja** v Piranu. Dela so vključevala sodelovanje zavoda pri preprojektiranju prenove stavb II. faze, pri projektiranju ureditve notranjih dvorišč in konservatorski nadzor pri izvajanju gradbenih del, ki so še v teku.

Obnovitvena dela bodo predvidoma zaključena v juniju 1986. Druga faza prenove Židovskega kareja vključuje prenovno stavb Verdijevega 28, 28, 30 in Prvomajski trg 12, ki spadajo med anonimno arhitekturo piranskih stanovanjskih hiš. V osnovi so bile srednjeveške stavbe skozi stoletja večkrat predelane, ohranile so baročno zunanjščino in značilno organizacijo notranjščin z baročnimi in klasicističnimi elementi stavbne opreme. Pri konservatorskih izhodiščih smo zato poleg varovanja in spomeniške prezentacije zunanjščin zahtevali ohranitev zrcalnega balustradnega stopnišča v Verdijevi 28, kot kvaliteten primer značilnega piranskega notranjega stopnišča. V prenovljeni hiši Verdijevega 30 bodo restavrirani tudi drugi kvalitetni elementi piranske arhitekture: kamnite posode, kamniti vod-

njak, loža v prvem nastropju, zunanji dimniki na fasadi (hiša Predonzani — Verdijevega 30, Prvomajski trg 12).

Pri odpiranju temeljev smo dokumentirali temelje starejših gradbenih faz v najstarejšem delu mestnega jedra, v bližini prve mestne hiše, ki je stala na najstarejšem mestnem trgu do konca 13. stol. (glej arheološko poročilo).

Določitev gradbenih faz je zaradi načina gradnje, izmenjave nosilnih in predelnih sten, množice vratnih in okenskih odprtin na obodnih stenah in pomanjkanja arhivskih dokumentov otežkočeno. Vsi znaki stavbnega razvoja kažejo nasprotno »sestavljanje«
piranske stanovanjske hiše, kjer je skoraj izbrisan najstarejši tlorisni okvir hiše.

Pri zunanji ureditvi sta v okviru 25. mednarodnega kiparskega simpozija *Forme vive* v l. 1985 sodelovala kiparja Janez Lenassi in Masayuki Nagase. Prvi je izdelal kamniti tlak za notranje dvorišče, ki se odpira iz Židovskega trga, drugi pa kamniti relief v na novo nastalem podhodu stavbe Verdijevega 28. — S. H.

Stebra za zastave iz leta 1466 stojita ob vhodu na **Tartinijev trg**. Pred tem sta stala pred staro občinsko hišo v Piranu.

Varstveni režim določa varovanje spomenika v celoti, neokrnjenosti in izviranosti. Potrebno je bilo restavrirati in prezentirati oba stebra za zastave in tudi rekonstruirati lesene drogove ter zagotoviti redno vzdrževanje.

Lesena drogova sta stala na kamnitih stebrih do oktobra 1982, ko so jih morali odstraniti zaradi dotrajanosti lesa. Lesena drogova iz smrekovega lesa sta bila v celoti dokumentirana, okovje za pritrjevanje drogov na kamnite stebre in bakrene okrogle zaključke drogov smo shranili za ponovno postavitev. Lesene drogove so večkrat zamenjali in sicer levega zadnjikrat leta 1957, desni pa je bil neznanega starejšega datuma (med obema vojnama).

Potrebno je bilo restavrirati kamnite stebre za zastave, kar je v letu 1984 opravil Restvaratorski center Slovenije in rekonstruirati oba 16-metrška drogova iz smrekovega lesa. Delo je opravil J. Cedilnik — Tesarstvo, krovstvo iz Ljubljane. Smreke so pripeljali iz Polkluke, po enem letu in pol sušenja so tesarji oblikovali stebre, jih večkrat pre-

mazati s sadolinsom in jih v maju 1985 montirali na kamnite stebre. — D. T.

PLANICA, Maribor. — Injektirani so močno razpokani zidovi p. c. sv. Križa. Pri obnovi zunanjščine je treba ohraniti vso členitev in cerkev gladko ometati. Utrditi je treba zgodnjebaročni kamniti portal. — A. V.

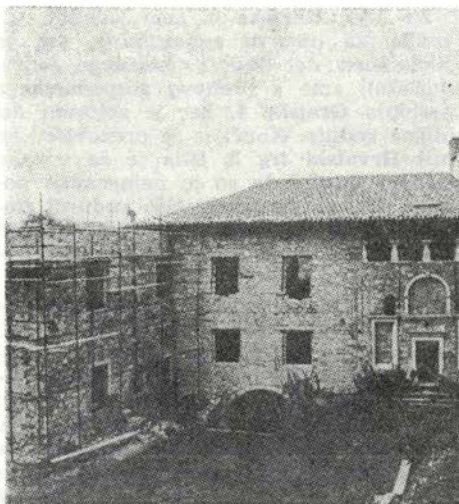
PODČETRTEK, Šmarje pri Jelšah. — Stranska oltarja v ž. c. sv. Lovrenca — levi posvečen ŽMB in desni sv. Antonu Padovanskemu, oba povprečno rezbarsko delo (19. stol.), sta bila po navodilih ZSV Celje obnovljena v letih 1983—1985. Polihromiral jih je Franc Stiplovšek, pozlatil pa Alojz Lešnik. Obnovitvena dela je financiral ž. u. Podčetrtek. — B. B.

PODOLŠEVA, Mozirje. — Pri sondiranju zunanjščine p. c. sv. Duha smo od starejših elementov našli le zvonove line, ki so bile zazidane l. 1886, ko so povišali zvonik. Obnovitvena dela so obsegala popravilo dotrajanih ometov in arhitekturne členitve (konec 19. stol.). Dela je financiral ž. u. Solčava, izvajal pa zidar Bine Kaker iz Luč. — B. B.

POLJANA, Ravne. — Na poznogotski p. c. sv. Janeza Krstnika smo obnovili zunanjščino — rekonstruirali omet in naslikane okenske obrobe. Dela je vodil Viktor Gojkovič. — J. M.

PREDENCA, Šmarje pri Jelšah. — V letu 1985 so bili na 4., 5. in 6. kapelici šmarske Kalvarije obnovljeni dotrajani zunanji ometi, ki so pripravljani za beljenje in toniranje. Slikopleskarska dela niso bila kvalitetno opravljena in smo od izvajalca zahtevali popravilo škode. Obnovo kapelic sofinancirajo KSS, OKS, ki v letu 1985 ni zagotovila svojega deleža, in ž. u. Šmarje pri Jelšah. — B. B.

PREM, grad Prem. — Zaradi zamakanja in deloma neustrezne konstrukcije ostrejša smo v l. 1985 izvedli temeljito obnovo grajske strehe. Končna kritina je bila odkrita in deponirana na podstrešju, demontirano leseno ostrežje, porušeni štirje razmajani dimniki, porušene vrhnje razmajane plasti zidu, izdelana AB vez, izdelana prenovljena in ojačana lesena konstrukcija ostrejša, položene kamnite plošče na severni del zi-

Sl. 122. Rihemberk, obnavljanje dela palacij
Fig. 122 Rihemberk — restoration works on a part of the palace

dovja, ostrežje prekrito z deskami in nanj položena opečnata kritina tipa mediteran oziroma tegula portuguese. V dilemi med korci in mediteranom smo se zaradi izredne izpostavljenosti in velikega naklona strehe odločili za to vrsto kritine. Na napušču je kritina podložena s planetami, ki so s spodnje strani slikane z apnenim beležem. Dimnike smo ponovno pozidali in ometali, obnovili dohod na streho (frčado) in bakreno žlebovje. — Z. H.

PREPOLJE, Maribor. — Izdali smo navodila za prenovo močno vlažne p. c. sv. Uršule. V notranjščini iz 17. stol. je treba odstraniti beleže do prvotnega, ohraniti prižnico, utrditi portale, tla tlakovati s kvadratnim opečnim tlakovcem in narediti vodoravno izolacijo. — A. V.

PREZEK, Novo mesto. — Na gradu smo sanirali strešno konstrukcijo, prekrili del strehe in popravili kleparske izdelke. — J. G., M. D.

PTUJ. — Od občine, ki je imetnik pravice uporabe graščine Turnišče na Zagrebški cesti, smo zahtevali naj opravi najnujnejša dela, potrebna za ohranitev spomenika. Do konca leta dela še niso bila opravljena.

Za hišo, **Grajska 2**, smo izdelali navodila za obnovo zunanjščine, saj je pomemben del vedute mestnega jedra. Soglašali smo s prenovo gospodarskega poslopja **Grajska 4**, ker je sestavni del ulične vedute. Končana je prenovitev na hiši **Hrvatski trg 3**. Bila je že v tako slabem stanju, da so jo nameravali podreti. Ker je pa pomemben vedutni element, so jo po naših navodilih v celoti obnovili in spremenili v gostinski objekt.

Nadzirali smo obnovo zunanjščine baročne hiše **Jadranska 6** iz 18. stol. Izdali smo soglasje in navodila k ureditvi podstrešja za stanovanje v stavbi **Krempljeva 4**. Izdali smo soglasje in predpisali pogoje za ureditev obrtniškega lokala v meščanski stavbi iz 17. stol., **Krempljeva 10**. Soglašali smo z rušenjem dotrajane primestne stavbe na **Ormoški cesti 18** in zahtevali tako nadomestno stavbo, da se bo skladala z okoliškimi stavbami iz zač., 20. stol. Zavrnili smo soglasje za pregraditev sobe v hiši **Prešernova 4** iz 14. stol., saj bi tako okrnili pomemben spomeniški element. Izdelali smo celosten program za prenovo stavbe **Prešernova 10** iz 16. stol. Soglašali smo z ureditvijo pritličja v meščanski hiši iz 17. stol. — **Prešernova 23**. Dovolili smo spremeniti okno v vrata. Del arkadnega hodnika baročne stavbe **Slovenski trg 5** iz 17. stol. so želeli pregraditi za sanitarije. S predlogom nismo soglašali. Kvalitetna renesančna stavba **Slovenski trg 6** s slikovito baročno tržno fasado je v slabem stanju in delno celo opuščena, kar negativno vpliva na njeno vzdrževanje. Stavba, ki je po svoji prvotni funkciji mestna hiša, je v zasebni lasti več lastnikov. Občini smo predlagali odkup in da bi v hiši uredili galerijo Franceta Miheliča. V izhodiščih za prenovo meščanske stavbe iz konca 17. stol. **Vrazov trg 1** zahtevamo, da se ohranijo ob spremembi namembnosti vse značilnosti prvotno stanovanjske stavbe.

V sklopu večletnega restavriranja notranjščine **proštjske cerkve sv. Jurija** smo v skladu s programom odkrili in restavrirali freske na pevski empori in obeh stopniščih. Dela je vodil Viktor Gojkovič. — J. M.

RADLJE. — Na spodnjem gradu so sanirali razpoke v stenah in oboke. Pokazali sta se dve gradbeni fazi, grafitno iz-

rezane okenske obrobe in vodoravni pasovi iz 17. stol. — A. V.

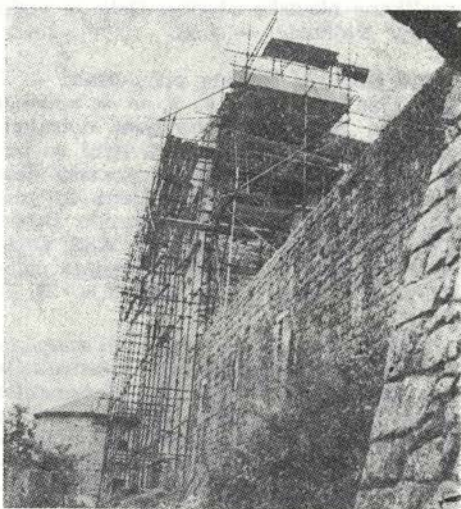
RAKIČAN, Murska Sobota. — Na izrecno zahtevo KS smo soglašali, da gradijo vrtec v grajskem parku. Zahtevali smo, da objekt ponovi gradbene mase nekdanjega gospodarskega poslopja. Prvi projekt tega ni upošteval, zato ga je treba ponoviti. Ker je vdrtla streha in kupola grajske kapele ogrožala mimoidoče in bila tudi sicer izredno poškodovana, smo soglašali, da jo porušijo. — A. V.

RAVNE. — V 19. stol. močno prezidani gradič Javornik iz 17. stol. stanovanjska skupnost v celoti prenavlja. Delo smo spremljali. — J. M.

RAZVANJE, Maribor. — Zaradi rekonstrukcije ceste prestavljena kapelica. — A. V.

RIBNICA na Pohorju, Radlje. — Na ž. c. sv. Jerneja so obnovili leseno kritino. Zamenjavo smrekovine za macesnovino je omogočilo Gozdno gospodarstvo Radlje. — A. V.

RITZOZNOJ, Slov. Bistrica. — Po našem navodilu so ob obnovi p. c. sv. Marjete na gladkih ometih na vogalih izdelali gra-

Sl. 123. Rihemberk, obnavljanje dela palacija (pogled z dvorišča)

Fig. 123 Rihemberk — restoration works on a part of the palace (a view from the courtyard)

fitne šivane robove in jih pobarvali rumeno. — A. V.

ROGOZA, Maribor. — Pri hiši Na gmajni so ohranjeni baročni kamniti okraski — vaze s portalov. — A. V.

SELCA. — Poleti 1985 je bila obnovljena zunanjščina ž. c. sv. Petra v Selcah nad Škofjo Loko. Baročna cerkev je obnovljena po ugotovljenih obstoječih barvnih tonih, ladja s polji rumene barve in belimi pilastri, zvonik belo tonirano apno. — M. E.

SEMIČ, Črnomelj. — Konservatorski nadzor nad posegi na ž. c. sv. Štefana. — M. D., J. G.

SEVNICA. — SSS je v jeseni l. 1984 nameravala pričeti gradnjo novega stanovanjskega kompleksa ob Glavnem trgu v Sevnici. Zato so predvideli rušitev dveh stavbnih enot (hiša št. 34 in 36, t. i. Kruljevina), vključno z veznimi in dvorišnimi trakti. ZSV je nasprotoval takšnemu posegu in je izdelal spom. var. smernice za prenovo tega dela trškega jedra. Vztrajali smo pri ohranitvi objekta št. 36, ker je relativno dobro ohranjen, ima enovito baročno substanco in je historično pričevalen. Ker je objekt št. 34 v izredno slabem gradbenem stanju in nima večje spomeniškovarstvene vrednosti, smo menili, da ga je možno porušiti. Zahtevali pa smo rekonstrukcijo njegove stavbne mase.

Projektant je ob našem sodelovanju pripravil novo idejno rešitev zazidave, kjer je ohranil varovani objekt, pri novo oblikovanih delih stavbnega kompleksa pa upošteval urbanistične in arhitekturne stalnice trške aglomeracije. — B. P.

SLOVENSKA BISTRICA. — V gradu si nezakonito prilaščajo material (dele stropa v stolpu). Zaradi brezvestne in neprimerne uporabe gradu so škode vse večje. L. 1962 se je v grajske hleve vse-lilo lesno podjetje. Prisvojilo si je tudi del parka. Strokovna služba je temu brezuspešno nasprotovala. Podjetje se je širilo, gradilo provizorije. Ko se je izselilo, je objekte prodalo trgovskemu podjetju. Na ta način ni moč izboljšati stanja ob objektu in ne obnoviti parka. Zavod pa ravnanju brezuspešno ugovarja. Soglašamo pa z gradnjo telovadnice pri

osnovni šoli. Ta je zgrajena tudi na območju grajskega parka, a objekt je lažje uskladiti s primerno rabo kulturnega spomenika. Telovadnico je treba tako locirati, da bo nekdanja os, ki poteka od vhoda pri gradu do nekdanje fazanerije, prosta. Odklonili smo predlog, da bi naredili prizidek k **VVZ**, vili alpskega stila, ki pa je v jedru baročna. Predlagamo samostojen objekt, pritličen, krit z opečno dvokapnico.

Za zunanjščino nekdanje hranilnice oz. sokolske dvorane **Kolodvorska 8** smo zahtevali, da ob obnovi ohrani vso profilacijo, stopniščno ograjo pa naj znova oblikujejo z balustri. **Trg svobode**, trgovina Peko je ob obnovi korigirala izložbeni pas na historični fasadi. Nadomestna gradnja na Titovi 47 mora ohraniti gradbene materiale in stavbno maso porušene hiše iz 1818. — A. V.

SLOVENJ GRADEC. — Hišo **Glavni trg 3** iz 19. stol. so obnovili pod nadzorstvom. Gornji del neobaročne fasade na Glavnem trgu je lastnik ustrezno obnovil, neprimerne izložbe so pa ostale. Imetnik je obnovil fasado stavbe **Glavni trg 37** in 17. stol. Stavba ima izredno bogato oblikovano notranjščino in je ena najbolj kvalitetnih v Slovenj Gradcu, služi pa — povsem neprimerno — za skladišče. **Glasbena šola** v rojstni hiši Huga Wolfa je obnovila fasade pod nadzorstvom in montirala spominsko ploščo na dvorišču. — J. M.

SOPOTE, Šmarje pri Jelšah. — Gradbena in prezentacijska dela na **graščini Olimje** so v letu 1985 obsegala odstranjevanje dotrajanih in poškodovanih ometov ter nanašanje novih na južni dvorišni fasadi, s. v. fasadi in j. v. stolpu. Pred rekonstrukcijo baročne arhitekturne poslikave so bila izvršena manjša zidarska dela: zazidava vhoda v pritličje j. v. stolpa in na njegovem mestu rekonstrukcija strelne line, zazidava vhoda v prvem nadstropju, do katerega so vodile zunanje stopnice, nadalje rekonstrukcija okna v pritličju s. v. stene (po analogijah) in popravilo vseh poškodovanih kamnitih okenskih obrob. Na strehah je bila deloma obnovljena kritina in narejeni novi žlebovi ter odtočne cevi. Na j. v. fasadi smo v pritličju odkrili strelne line, ki smo jih rekonstruirali. Rekonstruirali smo tudi prezidana okna nad njimi.

Sončno uro s popolnoma uničeno barvno plastjo smo le dokumentirali, fresko sv. Pavla Puščavnika (dat. 1766) nad glavnim vhomod smo zaščitili do prihoda restavratorja. Obnovitvena dela, ki jih financirata republiška in občinska KS, izvaja zidarski mojster Anton Čeh in slikopleskar Branko Valand.

1984/85 so bila končana naslednja restavratorska dela na cerkveni opremi in opravi ž. c. **Marijinega vnebovzeta**: restavriranje treh baročnih angelov iz orgelske omare in restavriranje desetih baročnih angelov iz ogredja cerkvene ladje. Po navodilih strokovne komisije se je pričelo restavriranje levega oltarja ob slavoloku (1680), posvečenega sv. Križu. Dosedanja restavratorska dela so obsegala: utrjevanje oltarnega nastavka, odstranitev mlajših barvnih nanosov do prvotne polihromacije in njeno retuširanje. V delavnici rezbarja — restavra-

torja Toneta Podkrižnika se nadaljuje restavriranje in rekonstruiranje poškodovanih in manjkajočih okrasnih elementov. Akademski slikar in restavrator Viktor Povše je restavriral oljno sliko ŽMB iz atičnega zaključka. Poleg republiške in občinske KS financira obnovitvena dela še ž. u. Podčetrtek. — B. B.

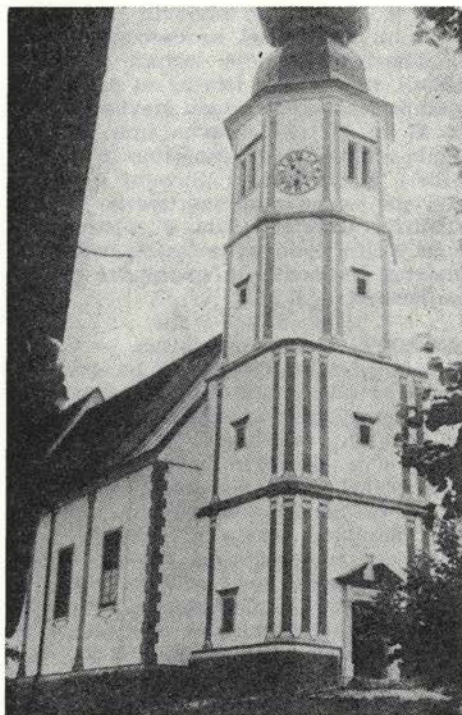
SOTESKA, Novo mesto. — Izdelali smo konservatorski program za KO SZDL Soteska za obnovo nekdanjih grajskih hlevov. — J. G.

SPODNJE TINSKO, Šmarje pri Jelšah. — V letu 1985 so se nadaljevala obnovitvena dela na zvoniku p. c. **Materne Božje**, ki so obsegala: popravilo kape zvonika, odstranitev vseh dotrajanih ometov in nanašanje novih. Na osnovi predhodnih sondiranj in meritev je bila z apnenimi barvami rekonstruirana baročna arhitekturna poslikava z motivi stebrov. Dela, ki jih je financiral župnijski urad Zibika in deloma OKS, je izvajal zidarski mojster Franc Čakš in slikar Stane Petrovič. Slednji je popravil poškodbe na poslikavi cerkvene ladje, ki so nastale zaradi zmrzali v decembru l. 1983. — B. B.

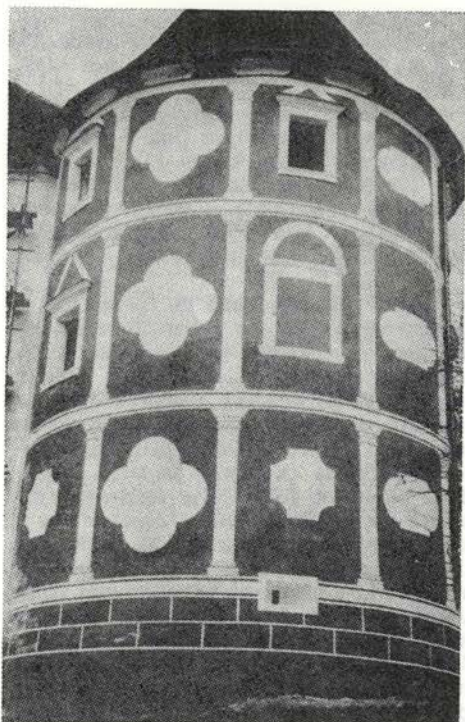
STARE SLEMENE, Slovenske Konjice. — V letu 1985 so bila na z. stanovanjsko-gospodarskih poslopih v okviru samostanskega kompleksa **Žičke kartuzije** izvedena le najnujnejša zavarovalna dela, ki so obsegala: zamenjavo dotrajanih delov strešne konstrukcije ter bobrovcev, statično sanacijo v. stene nad gotskim hodnikom in oboka pod stopnicami v z. delu stavbe, kjer so obnovljeni dotrajani notranji in zunanji ometi. V teh prostorih odstranjujejo nasutje. Istočasno so opravljene meritve navedenih objektov in se zanje izdelujejo načrti. Obnovitvena dela, ki jih financirata KSS in OKS, izvaja delovna skupina g. teh. Bojana Čeha. — B. B.

STARI TRG, Črnomelj. — Arhitekturna topografija in konservatorski nadzor nad posegi na zelo ogroženi p. c. sv. Andreja. — M. D., J. G.

STARI TRG pri Slovenj Gradcu. — Obnovili smo del cerkvenega obzidja pri p. c. sv. Pankracija. Restavrator spec. Bine Kovačič je vodil utrjevanje Lerchin-

Sl. 124. Sp. Tinsko, p. c. MB, obnovljeni ometi in baročna poslikava na zvoniku
Fig. 124 Sp. Tinsko, the filial church of Virgin Mary — the restored plastering and the baroque paintings on the belfry

Sl. 125. Sopote, Olmje, rekonstrukcija baročne poslikave JV stolpa

Fig. 125 Sopote, Olmje — the reconstruction of the baroque paintings in the south-eastern tower

gerjevih fresk na Svetih stopnicah. — J. M.

STUDENICE, Slov. Bistrica. — Zaradi neposredne bližine samostana in zaradi prostorskih vrednosti (del vaškega trga) Agrokombinat ne sme graditi na mestu nekdanjih ribjih bazenov. — A. V.

SUŽID. — V letu 1985 smo začeli z restavratorskimi deli v p. c. sv. Treh Kraljev v Sužidu. Cerkev je bila v potresu poškodovana, najbolj prezbiterij. Močno so bila poškodovana rebra, lok slavoloka in sklepniki. Del reber je odpadel. Poškodovano ostrešje je bilo kmalu popravljeno. Poškodbe na poslikavi, predvsem na oboku, so bile hude. Odpadlo je skoraj 50 % slikarije v poljih oboka. Nekaj manj škode je bilo na stenah prezbiterija, le da so bile te površine močno podmehurjene in so praktično visele v zraku. Ta plast poslikave je bila

v spodnji polovici prebeljena (od konzol navzdol). Vlaga je bila v prostoru visoka, sicer se je z zračenjem preko poletja osušila. Topne soli so prisotne v conah kapilarne vlage, ki so napravile razdejanje na spodnjih površinah poslikave v prezbiteriju. Na teh površinah so se razvile tudi zelene alge.

Stenske slike so iz dveh obdobj. Sonde na severni steni ladje kažejo fresko starejšega obdobja — gotike, medtem ko so stene in strop prezbiterija baročni, prav tako sv. Krištof na zunanji južni steni ladje. Vseh poslikanih površin je 185 m². Poslikave smo restavrirali predvsem v prednjem delu prezbiterija in to na notranji steni slavoloka in na stenah. Vertikalne površine so v spodnjih delih skraj v celoti odstopale in bile podmehurjene in prebeljene. Pred okrivanjem jih je bilo potrebno utrditi. Na eni strani je

Sl. 126. Sopote, ž. c. Marijinega vnebovzetja, restavrirana oljna slika ZMB

Fig. 126 Sopote, the parish church of the Assumption of the Virgin — a restored oil painting of Pietà

odkrita spodnja površina pohoda Treh kraljev, na drugi pa vznožje kompozicije Križanja. Utrjene površine so bile obšivane in nanesen dekorativni omet. Delo na stropnih poljih med rebri je obsegalo utrjevanje odstopajočega ometa, odstranjevanje neprimernega materiala preventivnega posega, ponovno obdelavo razpok in nanašanje dekorativnega ometa. Očiščeni so bili sklepniki in konzole, ki nosijo gotsko poslikavo. — R. P.

SVETINA, Celje. — V letu 1985 je bila na zvoniku **p. c. sv. Križa** zamenjana kritina. Dotrajan eternit so nadomestili s pocinkano pločevino. Obnovitvena dela je financiral ž. u. sv. Cecilije in deloma OKS Celje. — B. B.

SALEK, Velenje. — Prezencijska dela na **p. c. sv. Andreja** so se leta 1985 končala s posegom restavradorja ZSV Maribor Bineta Kovačiča. Na zunanjih stenah prezbiterija je bila nad vhodom obnovljena freska z Marijo in detetom na prestolu (sred. 16. stol.), naslikano krogovičje na ostenju lokov, oporniki in poslikani grbi na vogalih. Restavrirane so bile tudi poslikane obrobe gotskih oken v prezbiteriju. Zaradi nekvalitetne izvedbe izvajalca je treba popraviti omete in arhitekturno poslikavo. — B. B.

ŠENTJANŽ NAD ŠTORAMI, Celje. — Dotrajani strešni stolpič na **p. c. sv. Janeza Krstnika** je bil v letu 1985 v celoti obnovljen. Dela je financiral ž. u. Teharje. — B. B.

ŠENTRUPERT, Trebnje. — Opravili smo konservatorski nadzor in sodelovali pri delih v ž. c. sv. Ruperta — J. G., M. D.

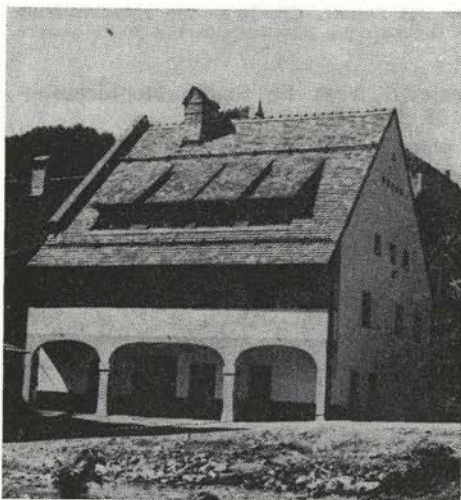
ŠENTVID PRI PLANINI, Šentjur pri Celju. — V letu 1985 so se nadaljevala obnovitvena in prezencijska dela na zunanjsčini **ž. c. sv. Vida**. Na s. stenah ladje, prezbiterija ni zakristije so rekonstruirali arhitekturno poslikavo s šivanimi robovi (okrog 1680). Sondiranja in meritve je opravil ZSV Celje. Stene j. kapele so samo beljene. Obnovitvena dela, ki jih je financiral ž. u. Šentvid, je izvajalo Komunalno podjetje Šentjur. — B. B.

ŠKOFJA LOKA. — V letu 1985 je bil obnovljen zahodni del hiše iz srede 16. stol. na Blaževi 10, imenovane tudi »Jesharna«.

— S svetlo sivim hotaveljskim marmorjem je bil obnovljen tlak v ladji ž. c. sv. Jakoba v Škofji Loki.

— Na Spodnjem trgu 2 je Združenje obrtnikov zgradilo na mestu porušene stanovanjske hiše (VS 1985) Obrtniški dom po smernicah LRZVNKD. — M. E.

ŠMARTNO OB DRETI, Mozirje. — Obnovitvena dela na zunanjsčini **ž. c. sv. Martina** v letu 1985 niso dosegla pričakovanih rezultatov. Navkljub jasnim spomeniškovarstvenim izhodiščem, ki smo jih pravočasno poslali župnijskemu uradu, so delavci zidarskega mojstra Riste Šijakoviča iz Beške še pred prihodom delavcev ZSV Celje odstranili vse omete na zvoniku, razen ometov na s. strani, in vse omete do višine štirih metrov na celotni zunanjsčini cerkve. Pri sondiranju ometov na zvoniku smo poleg vidne poslikave vogalov odkrili še poslikane delilne pasove, obrobe zvonovih lin, številčno ure in medaljon nad bifornom oknom. Ker poslikave zvonika (2. pol. 17. stol.) in s. kapele (zač. 18. stol.) ni bilo mogoče verodostojno rekonstrui-

Sl. 127. Škofja Loka, Sp. trg 2, obrtniški dom na mestu porušene hiše

Fig. 127 Škofja Loka, Sp. trg 2 — the tradesmen's house on the site of the demolished building

Sl. 128. Sentvid pri Planini, ž. c. rekonstrukcija poslikave
Fig. 128 Sentvid pri Planini, the parish church — a reconstruction of the paintings

rati, smo župnijskemu upravitelju predlagali, naj nove omete na celotni zunanjsčini samo prebelijo. Pri ponovnem ogledu smo ugotovili, da je bila poslikava kljub temu neustrezno rekonstruirana. Občinskemu sodniku za prekrške smo poslali prijavo zaradi poškodovanja objekta kulturne dediščine. B. B.

ŠOŠTANJ, Velenje. — V okviru projektne naloge Zavoda za urbanizem Velenje je ZSV Celje v jeseni leta 1985 izdelal **spomeniškovarstvena izhodišča za prenavo starega mestnega jedra Šoštanja**. Izdelana je bila umetnostnozgodovinska ocena vrednosti stavbne dediščine in podani varstveni režimi in razvojne usmeritve za posamezne objekte. Pripravili smo tudi urbanistično analizo starega naselbinskega jedra, njegovo valorizacijo z varstvenimi režimi ter etnološko analizo obravnavanega prostora z vidika ocene kvalitete bivanja in možnosti za ohranjanje kulturne dediščine. — B. P.

ŠTANJEL, Sežana. — V preteklem letu smo dokončali statično sanacijo renesančne rondele in pričeli z obnovo te rondele in še manjkajočih zidov palačija. Tako smo uspeli pozidati vso grajsko fasado do strehe. Za poglede od daleč grad ni več vpijoča in grozeča razvalina. Se vedno pa je razrušen na znotraj, saj s pičlimi finančnimi sredstvi nismo uspeli statično konsolidirati in pozidati tega palačija tudi proti dvorišni strani.

V naselju Štanjel smo izvedli statično sanacijo tako imenovane »Organistove hiše«, ki stoji na začetku stavbnega niza hiš pod utrdbo na vrhu griča. V osnovi je hiša sestavljena iz dveh enoceličnih stavb starejšega izvora, v 18. in 19. stoletju pa je doživela temeljitejšo prezdave. Najzanimivejši je zgornji prostor kuhinje, dostopne po zunanjem stopnišču. Kuhinja ima spahnjenko na retrofasadi, stene kuhinjskega prostora in okenske niše pa imajo značilno poslikavo iz 18. in 19. stoletja. Vhod v kletni prostor pa tvori poznogotski portal z za-

ključkom na »ajdovo zrno«. V naslednjih letih nameravamo stavbo zastrešiti. — N. Š. Š.

ŠTATENBERK, Slov. Bistrica. — Začeli smo z odvodnjavanjem dvorišča. Stare cevi so zamašene, zato je silila vsa vlaga v temelje. Izdelan je načrt nove kanalizacije. — A. V.

TOLMIN. — Župnijski upravitelj je pri obnovi tlaka ž. c. Marijinega Vnebovzetja in pri izdelavi notranjih kinet za prezračevanje odkril prvoten tlak cerkve in grobnico v sredini ladje. Oboje smo dokumentirali. Grobnica je opečnate zidave, oblike križa in obokana nad tremi kraki križa, četrti krak predstavlja stopnišče vhoda s sedmimi stopnicami. V grobnici je nagradenih veliko kosti, ki pripadajo približno 40 osebkom. Pokrita je s kamnito ploščo z napisom

HIC
IACEO
FRATRES SSMI
CXI AD ME
VOCO
1693

Tlak je bil zgrajen v istem nivoju in istočasno z grobnico oziroma ploščo grobnice. Izdelan je kot estrih iz malte in drobcev opeke. — Z. H.

TOMAŽJA VAS, Novo mesto. — Umetnostnozgodovinsko smo preučili p. v. sv. Štefana. — M. D.

TRBOVLJE. — V letu 1985 je ž. u. financiral zamenjavo baročne laternaste kape zvonika ž. c. sv. Martina. Pocinkano pločevino so nadomestili z bakreno pločevino. Oblika strehe je ostala nespremenjena. Trojni križ (z letnico 1791) je shranjen pri bližnji kmetiji.

Tudi pri p. c. sv. Miklavža so zamenjali streho zvonika. Prejšnja streha je imela pločevinasto kapo z osmerokotnim lesenim tamburjem in osmerokotnim piramidastim zaključkom iz pločevine. Sedanja streha zvonika, ki je v celoti prekrita z bakreno pločevino, je le grob posnetek starejše strehe. Streho so zamenjali brez sodelovanja ZSV Celje. — B. B.

TURJE, Hrastnik. — Pri sondiranju starejših ometov na zunanjščini p. c. sv.

Sl. 129. Smartno v Brdih, pogled na naselje
Fig. 129 Smartno v Brdih — a view of the settlement

Štefana smo pod cementnim obrizgom našli poslikavo z motivom valovnic, ki so potekale pod napuščnimi venci cerkvene ladje, prezbiterija in zvonika. Po obnovi ometov je bila poslikava rekonstruirana na zaglajen in beljen omet. Istočasno je bila notranjščina cerkve (sreda 17. stol.) na novo prebeljena. Dela je financiral ž. u. Dol pri Hrastniku. — B. B.

URH na Pohorju, Slov. Bistrica. — Kapela pod cerkvijo naj bo znova pokrita s škrliljem, trikotno čelo naj bo pozidano, ometi belo pobarvani. — A. V.

VAVPČA VAS, Črnomelj. — Konservatorski nadzor nad posegi v p. c. sv. Mihaela. — M. D., J. G.

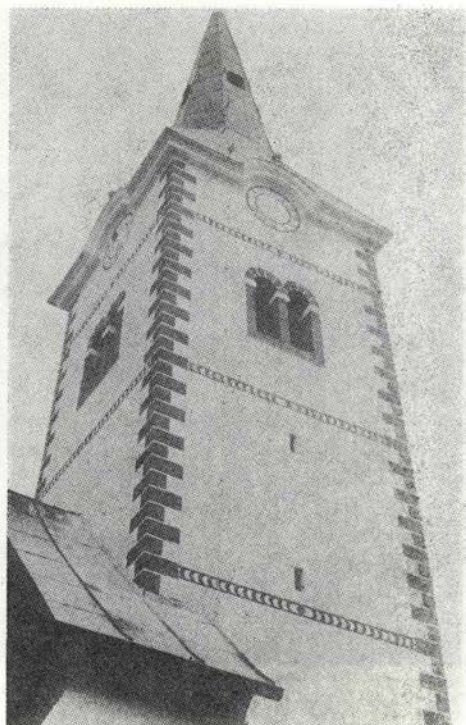
VEDRIJAN. — Nadzorovali smo obnovo zunanjščine ž. c. sv. Vida mučenca. Po odbitju starega ometa so se na stenah ladje in zvonika pokazale razvojne faze objekta. Vse prezidave in dozidave smo tehnično dokumentirali, zatem smo cerkev ponovno ometali z zaglajenim ometom. — R. Č.

VIDEM, Ptuj. — Hiša št. 52 je del nekdanjega tabora ob ž. c., v slabem stanju in neprimerna za bivanje. Občinskemu upravnemu organu smo predlagali, da jo po izselitvi stanovalcev preda minoritski provinci, ki je stavbo pripravljena obnoviti. Rušitev zaradi zgodovinske in kulturne vrednosti namreč ni mogoča. — J. M.

VINARJE, Slov. Bistrica. — Na zunanjščini gotske p. c. sv. Jošta, ki je bila prezidana v 17. oz. 18. stol. je obnovljena poslikava šivanih robov in okenskih obrob. — A. V.

VINKOV VRH, Novo mesto. — Umetnostnozgodovinsko smo preučili p. c. sv. Pavla. — M. D.

VIPAVSKI KRIŽ, grad. — V zimskih mesecih je bila izvršena delna sanacija zidovja gradu. Zaradi majhnih sredstev smo akcijo omejili na severno stranico notranjega, dvoriščnega venca zidovja. Odstranjen je bil prepereli del zidu, vrh zidu zaščiten s cementno malto, zaščiteni oboki zidu in zid delno ometan. — Z. H.

Sl. 130. Smartno ob Dreti, pomanjkljivo obnovljena poslikava

Fig. 130 Smartno ob Dreti — paintings restored in an unsatisfactory manner

VINSKA GORA, Žalec. — Pri sondiranju J in S kapele ž. c. sv. Janeza Krstnika smo leta 1985 odkrili dve plasti poslikav. Starejšo (80. l. 17. stol.) in mlajšo — obe z motivom stebrov. Zadnja, manj kvalitetna, je bila najdena tudi na stenah prezbiterija (15. stol.). Pri odstranjevanju ometov je bil na j. strani prezbiterija najden šilastoločno zaključen portal s profiliranim ostenjem in prerezan na ajdovo zrno. Po obnovi ometov smo stene prezbiterija samo prebelili, na stene kapel pa rekonstruirali baročno stebreno poslikavo, ki jo je naslikal slikar Stane Petrovič. Obnovljena je bila tudi strešna kritina. Vsa dela je v celoti financiral ž. u. Šentjanž. — B. B.

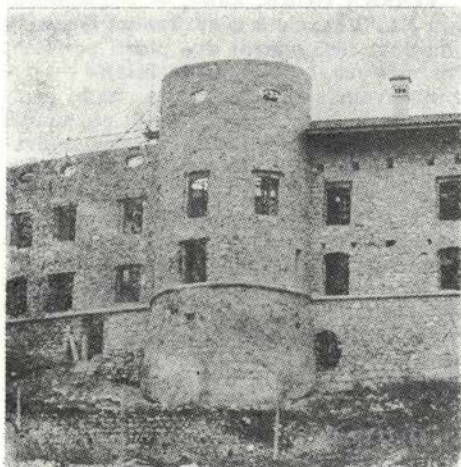
VOGRSKO. — Ob adaptaciji šole, nekdanjega srednjeveškega gradu, smo sledili delom pri izkopih in odstranitvi ometa. Starejših faz nismo mogli ugotoviti

Sl. 131. Stanjel, pogled na obnovljeno grajsko obzidje
Fig. 131 Stanjel — a view of the restored castle walls

zaradi adaptacij v tem stoletju. V nasutju zemlje kletnega prostora smo našli nekaj drobcev renesančne glazirane keramike. — Z. H.

Tehnično smo dokumentirali obrambni stolp, ki je danes inkorporiran v stavbo št. 31 na Vogrskem. Ob odbitju ometa v notranjščini je lastnik opazil sledove

Sl. 132. Stanjel, obnavljanje stolpa
Fig. 132 Stanjel — restoration of the tower

Sl. 133. Stanjel, obnovljeni vhodni stolp
Fig. 133 Stanjel — the restored eastern tower

strelnih lin in o tem obvestil zavod. — R. Č.

VRH, Novo mesto. — Umetnostnozgodovinsko smo preučili p. c. sv. Marjete. — M. D.

VRHE, Celje. — Obnova strehe zvonika p. c. sv. Ane je v letu 1985 obsegala zamenjavo dotrajanih lesenih delov strešne konstrukcije, zamenjavo stare kritine iz opečnih zareznikov z novimi, izdelavo novih pločevinastih obrob in novega križa, ki je posnetek starega. Dela je financiral ž. u. Teharje. — B. B.

VRHOVO, Novo mesto. — Umetnostnozgodovinsko smo priučili p. c. sv. Križa. — M. D.

ZALI LOG. — Zunanjščina baročne ž. c. Marijinega vnebovzeta je bila obnovljena po ugotovljenih barvnih tonih, svetlo rumeno ostenje, členitev in zvonik tonirano belo, vse na apneni osnovi. — M. E.

ZAVRH NAD DOBRNO, Celje. — Kljub temu, da si je ZSV Celje prizadeval ohraniti skril na strehah p. c. sv. Miklavža so l. 1984 prekrili streho zvonika z bakreno pločevino, l. 1885 pa še streho ladje z bobrovcem, streho j. ka-

pele in strešni stolpič pa z bakreno pločevino. — B. B.

ZG. LOŽNICA, Slov. Bistrica. — Dotrajani skril na ž. c. sv. Venčeslava je bilo treba zamenjati z bobrovcem. — A. V.

ZG. POLJČANE, Slov. Bistrica. — Zavrnili smo sicer prvotni predlog zazidave j. dela osrednjega trga. Nova rešitev je kompromisna, tlorisno je bolj odprla prostor proti trgu. — A. V.

ZGORNJA VOLIČINA, Lenart. — Obnova zunanjščine in strešne kritine ž. c. sv. Ruperta. Na podstrehi j. kapele je ohranjen prvotni omet z naslikano borduro pod strešnim vencem. Na novi zaglajeni omet smo rekonstruirali enako borduro, na baročne kapele pa sgrafitne šivane robove in pilastersko arhitekturo. — A. V.

ZG. DUPLEK, Maribor. — Pri znamenju je treba stare gabre odstraniti, saj znamenje ogrožajo. Po popravilu znamenja se v primerni razdalji posadi domaestna lipa. Pred leti je naplavila Drava kip Matere božje, ljudsko delo. Izročili smo ga v varstvo Rudolfu Toplaku, Zg. Kapla 13, ki ga bo namestil v kapelici. — A. V.

Zgodovinska in tehnična dediščina

Avtorji

- A. A. — Aleš Arih, ZVNKD Maribor
 A. M. — Anton Miklavžin, ZVNKD Novo mesto
 B. Z. — Branko Zbačnik, ZVNKD Gorica
 D. B. — Danilo Breščak, ZVNKD Novo mesto
 D. H. — Darij Humar, ZVNKD Gorica
 J. G. — Jovo Grobovšek, ZVNKD Novo mesto
 N. L. — Nika Leben, ZSV Kranj
 V. H. — Vito Hazler, ZSV Celje

BAŠELJ, Kranj. — KS Bela je urenila grobišče borcev NOV, ki so umrli v partizanski bolnici Kisovec pod Kališčem (načrt Klemen Kobal, dipl. arh.). — N. L.

BESNICA, Kranj. — Izdelan je bil načrt za ureditev okolja spomenika ustreljenim talcem, ki ga je potrebno dvigniti zaradi rekonstrukcije ceste (načrt Bojan Šlegl, dipl. arh. ZSV Kranj).

Na pokopališču so bili obeleženi trije grobovi borcev NOV, ki so bili brez nagrobnikov (načrt Bojan Šlegl, dipl. arh. ZSV Kranj). — N. L.

BISTRICA ob Dravi, Maribor. — So glasje za ureditev krožne poti, ki vodi do zavednih pohorskih domačij in partizanskih postojank. — A. A.

BISTRICA, Kranj. — Zaradi rekonstrukcije lokalne ceste je bilo potrebno zamenjati obeležje na Jurčkovem klanecu, kjer je bilo l. 1942 ustreljeno 59 talcev. V l. 1985 je bila odlita bronasta plastika

(avtor Janez Boljka, akad. kipar) in izdelan ureditveni načrt (avtor Danilo Oblak, dipl. arh.). Spomenik bo odkrit v l. 1986. — N. L.

BLAGOVICA, Domžale. — Izdelan je bil načrt za ureditev okolice spomenika na grobišču padlih borcev NOV (avtor Andrej Mlakar, dipl. arh.). — N. L.

BREZJE PRI KRTINI, Domžale. — Izdelan je bil načrt za ureditev okolice spomenika talcem (avtor Andrej Mlakar, dipl. arh.). — N. L.

BUJE. — Značilen domačijski kompleks »pri žagarju« s stanovanjskim poslopjem, kaščo, kovačijo, mlinom, žago, čebelnjakom in ostalimi gospodarskimi poslopji sodi med najslikovitjše tovrstne skupine okrog Ribnice ob reki Reki. Objekti zaradi starosti in izgube funkcije nezadržno propadajo. Izdelali smo posnetek obstoječega stanja in projekte obnove objektov. (gl. sl. 73, 74.) — D. H.

CEROVEC, Ormož. — Lastniki Vrazove rojstne hiše so pripravljene že v

prihodnje ohraniti spominsko sobo kot del domačije. Pripravili pa smo (v. g. t. Jože Požavko) načrt, da bi omogočili dostop v sobo po posebnih stopnicah. — A. A.

ČREŠNJEVCI, G. Radgona. V rojstni hiši Petra Dajnka je izbruhnil požar in poškodoval notranjost spominske sobe. Predlagali smo potrebne obnovitvene in zaščitne posege. — A. A.

DESKLE. — Pri spomeniku padlim delavcem iz anhovske cementarne, ki je bil pred leti v soglasju z avtorjem B. Kalinom premeščen pred osnovno šolo v Desklah, smo izdelali projekt in vodili ponovno postavitev približno šest metrov visokega obeliska, na katerega je bilo dodatno vklesanih še 54 imen padlih domačinov. D. H.

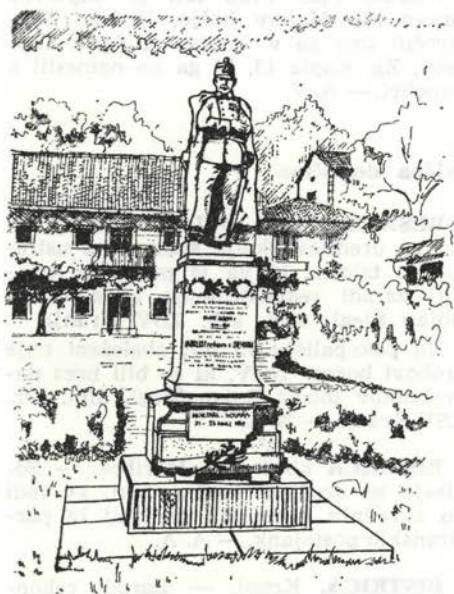
DOBLIČKA GORA, Črnomelj. — Izdelali smo popolno arhitekturno topografijo zgodovinskega spomenika zidanice IOOF in izdelali konservatorski program. Investitor pa se navodil ni držal, objekt je podrl, ga drugače ponovno pozidal in mu tako uničil avtentičnost. — J. G.

DOBROVCE, Maribor. — Obnovili smo spomenik padlim borcem NOV. — A. A.

DOLANCI. — V zaselku v dolini Branice (pod Stanjelom) smo konec l. 1984 skupaj z delavci Goriškega muzeja odkopali spomenik Andreju Čehovinu. Spomenik, ki je bil več kot štiri desetletja pod zemljo, so zakopali domačini, da bi ga zaščitili pred agresivnimi fašističnimi škvadrstvi. Andrej Čehovin, junak Radetzkyjevih topničarjev v bitkah pri Piemontu pri Montari, Vicenzi in Madoni del Monte, je bil zaradi vojnih zaslug povzdignjen v baronski stan in po smrti mu je Vojno ministrstvo postavilo spomenik. Razen dela temeljev in bronastih atributov je spomenik cel ohranjen. Izdelal ga je sicer kipar Anton Bitežnik. Za ponovno postavitev spomenika smo izdelali ureditvene načrte in projekt temeljenja. — D. H.

DOLENJE. — Izdelali smo smernice za sanacijo poškodovanega troločnega kamnitega mostu čez reko Vipavo. — D. H.

DOVJE, Jesenice. — Obnovljeni napisi na spomeniku padlim v 1. sv. vojni. — N. L.

Sl. 134. Dolanci, spomenik baronu Čehovinu, rekonstrukcija D. Humar

Fig. 134 Dolanci — the monument to baron Čehovin, reconstructed by D. Humar

Sl. 135. Dolenje, kamniti most s tremi loki
Fig. 135 Dolenje — a stone bridge with three arches

DRAVOGRAD. — Zavrnilo smo zahtevo po prestavitvi spomenika Maistrovim borcem z opuščenega pokopališča na novo lokacijo ob cerkvi sv. Vida. Na mestu, kjer spomenik stoji sedaj, so po zatrjevanju domačinov pokopani tudi nekateri Maistrovi borci. Zato je zahteva po prestavitvi spomenika nesprijemljiva. — A. A.

DRSKOVČE. — Izdelali smo tehnično dokumentacijo enoločnega kamnitega mostu in znamenja, ki je stalo tik ob mostu. — B. Z.

DUH na Ostrem vrhu, Maribor. — V zaščiteni zgodovinski območje vključili tudi domačijo Kozmon. — A. A.

DVORJANE, Maribor. — Obnovljen spomenik žrtvam v NOB nasproti šole. — A. A.

GOZD, Tržič. — Namesto dotrajane spominske plošče sredi vasi je bil postavljen nov spomenik požgani vasi (načrt B. Šlegl, dipl. arh., ZSV Kranj). — N. L.

GRADIŠČE na Kozjaku, Maribor. — Obnovili spomenik NOB. — A. A.

GRGARSKE RAVNE. — Spomenik iz 1. sv. vojne je lociran ob kolovozu na v. strani vasi. Zgrajen je bil pod vojaškim vodnim zbiralnikom in je bočno zaključen z dvema stebroma, ki sta tabernaljsko zaključena. Med njima je kovinska ograja in v sredini polkrožni govorniški oder s parapetno zidano ograjo. Na nasprotni strani kolovozne poti je kombinirano v kamnu, opeki in betonu zgrajena okrogla fontana z reliefno dekoracijo. Delavci zavoda smo za sanacijo izdelali detajlni načrt in vodili celotno akcijo obnove in rekonstrukcije. — D. H.

HRENOVICE, spomenik NOB. — Izdelali smo smernice in pogoje sanacije etnološko-zgodovinskega pomnika v Hrenovicah. Gre za arkadno lopo nasproti gostilne Bolk, edini ohranjeni del etnološko zanimive domačije. Objekt služi kot avtobusna čakalnica in ima vgrajeno spominsko ploščo, posvečeno partizanski mu učitelju. — D. H.

IVANKOVCI, G. Radgona. — Na željo lastnika hiše št. 20 smo dovolili preместitev spominske plošče NOB. — A. A.

JESENICE, Jesenice. — V Kosovi graščini je bila v prostorih nekdanjih za-

Sl. 136. Grgarske Ravne, spomenik iz 1. svet. vojne
Fig. 136 Grgarske Ravne — a monument from World War I

porov prezentirana celica z delom opreme iz begunjskih zaporov in postavljena stalna razstava z naslovom Teror na Gorenjskem (razstavo je pripravil Tehniški muzej Železarne Jesenice). Ob graščini je Združenje šoferjev in avtomehaničkov uredilo opuščen vodnjak v spominsko obeležje padlim borcem NOV in žrtvam fašizma (načrt Vinko Tušek, akad. slikar). — N. L.

KAL NAD KANALOM. — V l. 1985 smo nadzorovali ureditvena dela na vojaškem pokopališču, ki je popolnoma opuščen in brez vsakršnih nagrobnih znamenj. Posegi so bili omejeni na parterno ureditev in omejitev površine pokopališča. — D. H.

KIDRIČEVO, Ptuj. — Začetek urejanja opuščenega vojaškega pokopališča. — A. A.

KOLIČEVO, Domžale. — Izdelan je bil predlog za prestavitve spominskih plošč padlim borcem NOV in samoupravljanju v tovarni Helios na novo upravno zgradbo in načrt hortikulture ureditve. (Avtor Jelka Habjan, dipl. ing. urejanja krajine, ZSV, Kranj). — N. L.

KORENA, Maribor. — Obnovljen je spomenik padlim za svobodo pred osnovno šolo. — A. A.

KOROŠKA BELA, Jesenice. — Na grobišču talcev v spominskem parku je bila zaradi dotrajanosti zamenjana spominska plošča. — N. L.

KRANJ. — RC je saniral Prešernov in Jenkov nagrobnik v Prešernovem gaju ter Bernekerjev spomenik J. Nepomuku ob ž. c. Obenem so bili izdelani načrti za zimsko zaščito teh spomenikov in načrt za ureditev neposredne okolice spomenika bazoviškimi žrtvam v gaju. — N. L.

KRIŽE, Tržič. — Saniran je bil spomenik padlim v 1. svetovni vojni in urejena okolica. — N. L.

LEŠE, Ravne. — Obnovljen je bil spomenik NOB. — A. A.

LETENICE, Kranj. — V spominskem parku Udin boršt, v vasi Letenice je bilo spominsko obeležje padlim borcem odstranjeno in postavljen nov spome-

nik v obliki treh kamnitih zvezd, s katerimi so označeni tudi drugi dogodki oz. kraji iz časa NOB v parku (ured. načrt Irena Černič, dipl. arh.). — N. L.

MARIBOR. — Obnovljeni so bili spominska plošča ustreljenim talcem na dvorišču mariborskih zaporov, spomenik v Ulici talcev, Borisu Kidriču, urejeno okolje v nekdanjih zaporih in dostop do Titove celice ter narejene nove table, ki obeležujejo osrednje spomenike NOB v Mariboru. — A. A.

MOSTE, Jesenice. — Na spomeniku talcem so bili očiščeni kamni z imeni in obnovljeni napisi. — N. L.

MOTA, Ljutomer. — Zaradi izgradnje hidroenergetskega sistema na Muri smo morali določiti novo lokacijo za spomenik NOB, saj stoji v neposredni bližini rečne struge. — A. A.

MOKRONOG, Trebnje. — Sodelovali smo pri obnovah spomenikov NOB. — J. G., A. M.

MURSKA SOBOTA. — Židovsko pokopališče naj bi bilo urejeno kot spominski park, v katerem bo nekaj nagrobnikov. — A. V.

NADANJE SELO. — Nekdanji mlin z žago št. 54 ima v svojem sklopu še hlev in izredno bogato oblikovano gospodarsko poslopje s kaščami. Mlin ima v spodnjem delu na okenski spoliji letnico 1602, zgornji stanovanjski del pa je zgrajen konec 18. stoletja. V l. 1985 smo dokumentirali mlin z žago in hlev. — B. Z.

NAKLO, Kranj. — Izdelan je bil načrt za prestavitve spomenika padlim v 1. svetovni vojni na pokopališču (avtor načrta Klemen Kobal, dipl. arh.). — N. L.

NOVA VAS. — Na zahodni strani vasi je postavljen spomenik padlim vojakom madžarske narodnosti, ki je bil zgrajen že med 1. svetovno vojno. Gre za zgoraj prisekano piramido, zgrajeno iz okoliškega neobdelanega kamna. Zaključena je s kamnito prizmo, ki ima izbočen napis v madžarskem jeziku. Okolica spomenika je omejena s kamnitimi stebriči, nad katerimi so bile železne cevi, ki jih bomo pri sanaciji zamenjali s kovanimi veri-

gami. Urediti moramo tudi 0.60 cm visok plato in kamnito stopnišče. Za sanacijo in prezentacijo smo izdelali potrebne projekte in nadzorovali bomo obnovitvena dela. — D. H.

OKLO, Domžale. — Izdelan je bil izvedbeni načrt za sanacijo in prezentacijo požganega zaselka, kjer je pri preboju iz obkoljenih hiš v februarju 1944 padlo okoli 70 borcev NOV. V Domžalah in Ihanu je bila pripravljena manjša razstava z variantnimi rešitvami prezentacije (avtor načrta Andrej Mlakar, dipl. arh.). — N. L.

PERNICA, Maribor. — Obnovili spominsko ploščo padlim borcem za severno mejo na hiši št. 8. — A. A.

PLANINA. — Ob vhodu v Planinsko jamo je zajetje, ki potem po umetni strugi pelje vodo do mlina in žage tik pod planinskim tabornim stolpom. Ker investitorji nameravajo zajetje sanirati in doved uporabiti za potrebe HE, smo izdelali smernice za sanacijo in pozidavo. — D. H.

PESNICA. — Na motelu, ki nadomešča Kerenčičevo gostilno, smo v sodelovanju z gostinskim podjetjem odkrili spominsko ploščo članom Kerenčičeve družine, ki so dali svoja življenja za svobodo. — A. A.

PLANINA POD GOLICO, Jesenice. — Družbenopolitične organizacije z Jesenic so nad vasjo postavile spominsko obeležje sedežu političnih organizacij okraja Jesenice v letih 1944 in 1945. — N. L.

PODMEŽAKLJA, Jesenice. — Na že sanirani piramidi je bila namesto treh dotrajanih železnih plošč nameščena nova bronasta plošča. — N. L.

PODNANOS. — Izdelali smo smernice za sanacijo in kompletno tehnično dokumentacijo in fotodokumentacijo enoločnega kamnitega mostu čez potok Pasji rep v naselju. — D. N.

POSTOJNA. — Kompleks Modrijanovega mlina ob vhodu v Postojnsko jamo je bil v preteklem letu adaptiran in prezentiran. Poslopje ob mlinu je funkcionalno izrabljeno za enoteko, poročno

dvorano z bifejem in za pomožne prostore. Mlinski objekt je ohranjen v originalni obliki do višine prve etaže, nadgradnja s korčno streho je ponovno pozidana po prejšnjem stanju. Objekt žage, ki je bil povsem porušen, je le nakazan v tlorisu. Zavod je izvajal konservatorski nadzor nad vsemi deli. — D. H.

POLJANA. — Ob 40-letnici zaključnih bojev 2. svetovne vojne smo sodelovali pri ureditvi spominskega parka. — A. A.

POSTOJNA. — Izdelali smo načrt za obnovo celotnega pokopališča padlih v zadnjih dneh II. svetovne vojne in detajlni načrt za izdelavo novih nagrobnih spomenikov ter načrt skupinskega spomenika v sklopu pokopališča. — B. Z.

PREČNA. — V letih 1984 in 1985 so potekala obnovitvena dela na nosilni in strešni konstrukciji žage venecijanke na vstopu v Lukenjsko sotesko pri Prečni. Žaga je opredeljena kot tehnični spomenik, z medsebojnim sporazumom je bila prenešana tudi lastninsko z GG Novo mesto na ZVNKD Novo mesto. Pri obnovitvenih delih je bila zamenjana kompletna nosilna konstrukcija in kritina — bobrovec nad turbino in žago, v sodelovanju s TMS pa bo treba žago obnoviti do stopnje možnega obratovanja. — D. B.

Na žagi venecijanki ob Temenici so obnovili leseno konstrukcijo strehe in jo na novo prekrili. — J. G.

PRAŠE, Kranj. — Izdelan je bil načrt za hortikulturno ureditev ob plošči NH Vinku Zevniku (avtor Jelka Habjan, dipl. ing. urejanja krajine, ZSV Kranj). — N. L.

PUŠENCI, Ormož. — Za nekdanji vodni mlin, ki propada, smo pripravili sanacijski načrt. Objektu je mogoče dati stanovanjsko funkcijo. — A. A.

RAČE, Maribor. — Obnovljen je spomenik padlim borcem in žrtvam fašizma pred osnovno šolo in talcem ob gramozni jami. — A. A.

RAVNE. — Na Kefrovem mlinu, kjer sta bili II. in III. konferenca SKOJ,

lastniki že leta izigravajo pogoje konservatorske stroke. Zdaj so začeli širiti okna. — A. A.

RUŠE. — Soglasje za ureditev muzejskih prostorov NOB v nekdanji policijski zgradbi ob farni cerkvi. — A. A.

ROG, Novo mesto. — Dokumentirali smo in spremljali restavriranje operacijske barake partizanske bolnišnice Jelendol. — J. G.

RUŠE. — Obnovili spomenik padlim borcem. — A. A.

SENOŽETE NAD RIMSKIMI TOPLICAMI, Laško. — V drugi polovici leta 1985 je ZSV Celje ob uspešnem sodelovanju Kulturne skupnosti Laško pričel s prezentacijskimi deli na stari **AŠKERČEVI HIŠI**. Akcija se bo predvidoma zaključila leta 1986, ko bo na domačiji osrednja prireditev ob praznovanju 130-letnice rojstva pesnika Antona Aškerca, ki je na Senožetih preživilj svojo zgodnjo mladost (rojen v Globokem pri Rimskih Toplicah).

Nadzor nad gradbenimi deli je prevzel ing. Jure Križnik, v gradbenem odboru pa sta še predstavnik Kulturne skupnosti Laško in ZSV Celje. Že pred pričetkom del so podrobnejši pregledi stavbe pokazali, da nekatera obsežnejša dela (iniciranje, namestitve povezne betonske plošče), ki so bila sicer planirana, ne bodo potrebna, saj je stavba dobro statično ohranjena. Zaradi tega se je lahko začelo z izvajanjem nekaterih obrtniških del. V pozni jeseni so bila opravljena vsa električarska dela. Sočasno je starejši mizarški mojster obnavljal in rekonstruiral stavbno pohištvo.

V skladu s programom je bila k akciji prezentacije Aškerčeve domačije pritegnjena tudi knjižnica Edvarda Kardelja iz Celja, ki bo v levem delu hiše poskrbela za predstavitev pesnikovega življenja in opusa v obliki stalne razstave. V ta namen je bil k sodelovanju povabljen arhitekt Jure Sadar, ki je izdelal načrte za postavitev slavističnega dela muzejske prezentacije stavbe. Arhitekt je predlagal izdelavo povsem novih vitrin ter moderno zasnovano razstavo. Zato večina stare razstavne opreme, ki je bila izdelana leta 1956, v novem konceptu ne bo uporabljena.

Sočasno poteka tudi akcija zbiranja notranje opreme za tisti del razstavnih prostorov, ki bodo namenjeni predstavitvi kulture bivanja iz časa pesnikovega bivanja na domačiji. Nekaj starega pohištva je v hiši še ohranjenega, zbirko pa bo potrebno dopolniti še z nekaterimi predmeti, ki jih bo odbor za obnovo Aškerčevine zbral v bližnji okolici.

V letu 1985 je bil s slamo na novo prekrit lesen »ahker« (vrhkletna kašča). Organizacijsko je dela vodila KS Laško, ki je pri kmetih zbrala slamo in angažirala krovce. — V. H.

SMOLNIK na Pohorju, Maribor. — (Sodelovali pri postavitvi obeležja ob Maroltovi domačiji, kjer je bil 1944—1945 sedež aktivistov OF in tudi KPS za okraj. — A. A.

SPODNJA VELKA, Maribor. — Obnovljena partizanska postojanka Mihov izvir. — A. A.

STARŠE, Maribor. — Obnovljen je spomenik padlim v NOV pred osnovno šolo in spominsko ploščo na Prosvetni dvorani. — A. A.

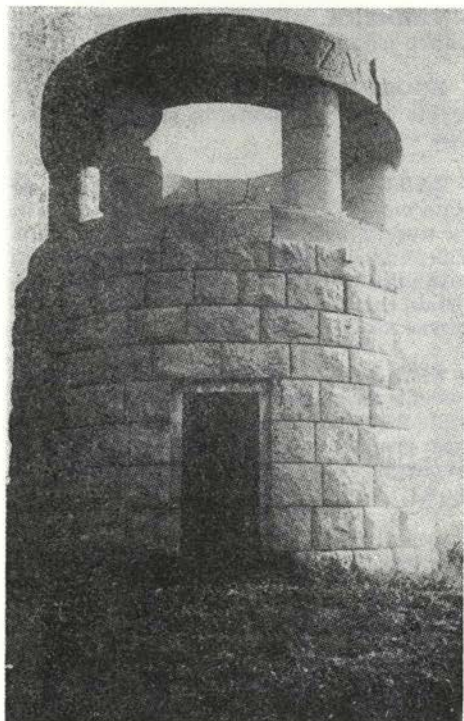
STRUŽEVO, Kranj. — KS Struževo je postavila spominsko obeležje na kraju, kjer je padel borec NOV Janko Pucelj-Ciril. — N. L.

SVARJE, Kranj. — KS Trstenik je postavila spominsko obeležje na kraju, kjer je padel borec NOV Stane Konec. — N. L.

ŠENČUR, Kranj. — KS Šenčur je obnovila dotrajano spominsko ploščo borcu NOV Janku Beleharju na Domu Kokrške čete. — N. L.

ŠENTILJ, Maribor. — Obnovili spomenik padlim borcem NOV pred zgradbo KS in spomenik generalu Maistru pri osnovni šoli. — A. A.

TABOR NAD DORNBERKOM. — Izdelali smo projekt obstoječega stanja enoločnega kamnitega mostu, ki je močno dotrajan, in projekt sanacije ter prezentacije s pakupetno, s kamnom zidano ograjo. Dokumentirali smo tudi vhodna vrata v tobolsko obzidje, ki je že delno v ruševinah. (gl. sl. 145!) — D. H.

Sl. 137. Vodice, spomenik iz 1. svetovne vojne
Fig. 137 Vodice — a monument from World
War I

TREBELNO, Trebnje. — Sodelovali smo pri obnovi spomenika NOB. — J. G., A. M.

VELKA, Maribor. — Obnovljena je bila spominska plošča na osnovni šoli. — A. A.

VITOMARCI, Ptuj. — Nameščena spominska plošča Antonu Slodnjaku na rojstni hiši. — A. A.

VRBA, Jesenice. — V Prešernovi rojstni hiši je Gorenjski muzej uredil sp. sobo s prevodi pesnikovih del. Obenem so bila opravljena potrebna vzdrževalna dela na celotni stavbi. — N. L.

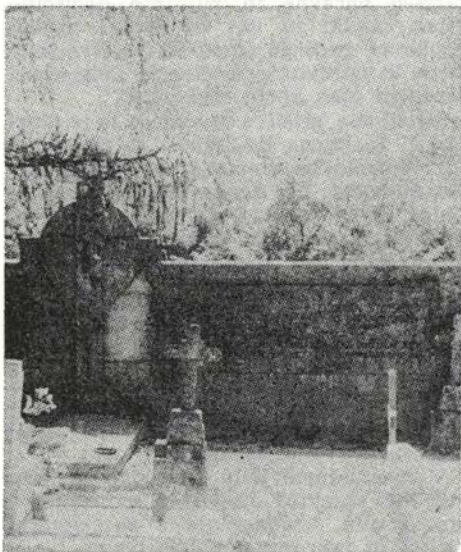
VODICE. — Spomenik posvečen proboju italijanskih vojakov preko Soče je na hribu sv. Jakoba nad Vodicami. Objekt okroglega tlorisa je zgrajen iz grobo obdelanih kamnov in zaključen lantarnasto s šestimi valjastimi stebri in

kamnitim kolobarjem z vklesanim napisom. Notranjost je obložena z mozaikom in se kupolasto dviguje. Za spomenik smo izdelali foto in tehnično dokumentacijo. — D. H.

VOGLJE, Kranj. — Izdelan je bil načrt za obnovo spominskega obeležja padlim borcem NOV, ki je bilo odstranjeno zaradi izgradnje avtoceste (avtor Iztok Rus, dipl. arh.). — N. L.

VOGRSKO. — V bunkerju pri hiši št. 129 na Vogrskem, kjer je bil med NOB sedež PK KPS za Slov. Primorje, izvajamo dodatna sanacijska dela. Bunker je bil saniran v l. 1981, vendar so bili potrebni dodatni posegi za izolacijo pred vsebino sosednje greznice. Ob bunkerju smo pod zemljo zgradili novo armiranobetonsko steno in iz greznice po posebnem kanalu izpeljali kanalizacijo.

Grobnici padlih vojakov raznih narodnosti v 1. svetovni vojni sta postavljeni na civilnem pokopališču na Vogrskem. Prva, večja grobnica stoji ob zidu pokopališča. Ob njem je betonski zid s sredinskim reliefno izbočenim križem, obdan z radialno iztekajočimi žarki, ob straneh pa sta simetrično postavljeni betonski napisni plošči. Grobno polje je

Sl. 138. Vogrsko, spomenik iz 1. svetovne vojne
Fig. 138 Vogrsko — a monument from World
War I

pokrito z betonsko ploščo. Zraven je urejena še ena manjša grobnica, ki je urejena le parterno, reliefno izstopajo le večji križi in tri napisne betonske plošče. Ob obnovi smo morali večji grobnici poravnati zid s križem in ploščama, ki je visel stran od pokopališkega zidu. Kamnoseško smo očistili vse elemente ter statično sanirali grobno ploščo in ponovno tlakovali celotno površino grobnic. — D. H.

VOGRŠČEK. — Na območju gradnje zadrževalnika Vogrščka pri Vogrskem je bil v pobočju postavljen spomenik padlim oficirjem avstroogrške vojske. Ker bo po zgraditvi pregrade območje spomenika v celoti poplavljen, smo spomenik detajlno dokumentirali za prestavitev na novo lokacijo pod pregrado in ga demontirali. — D. H.

VURBERK. — Lokacija za spominsko ploščo ustanovnemu odboru OF. — A. A.

ZGORNJI DUPLEK. — Obnovljen spomenik žrtvam fašizma in spominska plošča. — A. A.

ŽABJAK, Ptuj. — Potok Rogoznica, na katerem je bilo pred vojno deset mlinov, je nudila zaslužek številnim družinam. Zdaj edini od mlinov, ki ima še ohranjen mehanizem, stoji in počasi propada. Izdelali smo dokumentacijo, da bi ga ponovno aktivirali. — A. A.

ŽIHLAVA, G. Radgona. — Ob gradnji novega mostu preko Ščavnice smo zahtevali ohranitev starega mostu, ki ga zaradi gradbenih in arhitektonskih kvalitet uvrščamo med tehniške spomenike. — A. A.

RAZNO

Družbeni plani 1986—2000 za občine Koper, Izola in Piran

OBMOČJA VARSTVA KULTURNE IN NARAVNE DEDIŠČINE

V letu 1985 je Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran izdelal za vse tri obalne občine strokovne podlage Območja varstva kulturne in naravne dediščine za dolgoročni družbeni plan občin 1986—2000.

Strokovno gradivo je zajeto v poglavjih: 1. Kulturna dediščina, A. Območja, 1.1. Arheološka območja, 1.2. Naselbinska območja, 1.3. Zgodovinska in memorialna območja; B. Posamezne stavbe in spominska obeležja izven območij, 1.4. Umetnostna in arhitekturna dediščina, ve, 2.5. Naravna dediščina.

V občinah Izola in Piran se ta poglavja delijo na kulturno dediščino in kulturne spomenike.

2. Naravna dediščina, 2.1. Krajinski parki, 2.2. Rezervati, 2.3. Naravni spomeniki, 2.4. Spomeniki oblikovane narave, 2.5. Narvana dediščina.

V tekstualnem delu je podan pregled območij, objektov, naselij in spomenikov, opis stanja, vrednotenje z varstvenimi režimi in razvojnimi usmeritvami.

V grafičnem delu so v M 1 : 5000 s parcelami določene meje območij varovanja naravne in kulturne dediščine, vplivna

območja naselij in posameznih objektov in varstveni režimi.

Pri opredeljevanju objektov in območij dediščine, varstvenih režimov in razvojnih usmeritev smo upoštevali tudi planske dokumente na nivoju republike.

Strokovne podlage za dolgoročni plan predstavljajo tudi strokovno varstvena izhodišča za izdelavo krajevinskih in urbanističnih zasnov.

Božo Avguštin

V sodelovanju z Zavodom za plan SO Nova Gorica smo pripravili elaborat strokovnih podlag za izdelavo urbanističnih zasnov naselij na območju občine Nova Gorica za novo srednjeročno obdobje s smernicami za dolgoročni plan. Elaborat obsega grafične priloge (TTN 1 : 5000) z vrisanimi zaščitenimi območji in posameznimi enotami kulturne in naravne dediščine, z vrisanimi vedutnimi območji ter s kritično oceno primernih površin za razvoj naselij. V pripravi imamo elaborat spomeniškovarstvenih smernic za izdelavo prostorskih ureditvenih pogojev za območje občine s poudarkom na vzhajljih z večjo funkcijsko vlogo. Pri tem smo pripravili pregled etnoloških subregij na območju občine, oris posameznih

stavbnih tipov ter modelov poselitve s pomočjo raziskave starih katastrov 19. stoletja (francoski in franciscejski katastri). Važen poudarek pri izdelavi elaborata dajemo vključevanju naselij v krajino in s tem v zvezi izdelavi osnovne

valorizacije kulturno krajinskih območij. Elaborat opremljamo s fotografijami panoram naselij in krajine ter s pregledom starih katastrov naselij.

Bojan Klemenčič,
Marvy Sušnik-Lah

POROČILO O DELU RESTAVRATORSKEGA CENTRA SR SLOVENIJE V LETU 1985

Zbral: Valentin Benedik

BREGINJ 140 — Restavriranje stenske slike »Triptih«, snete po potresu l. 1979 (motiv Marije z otrokom in angeli). Po armiranju hrbtni strani smo odstranili začasni nosilec — aluminijevo »sendvič« ploščo, nato pa obdelali prednjo stran slike. Zaradi mnogih negativnih dejavnikov je bil postopek restavriranja precej zahteven. Slika se sedaj nahaja v Tolminu.

ČRNOLICA — GROBELNO — melioracijski kompleks — Poročilo o regulaciji Voglajne.

DOL PRI LJUBLJANI — Restavrirali smo štiri alegorije (Književnost, Glasba, Likovna umetnost, Gradbeništvo) na zunanjščini dveh paviljonov. Trem alego-

rijam je bilo treba glave na novo izdelati, ker so bile odbite. Izdelali smo program za rekonstrukcijo balustrade s stopniščem v parku pred gradom ter v ta namen že odšli manjkajoče krovne plošče in balustre. Prihodnje leto sledi rekonstrukcija kot je predvideno v programu.

DOMŽALE — Za Kulturno skupnost smo restavrirali sliko na platnu avtorja Daniela Fuggerja: »Voli«.

GROBLJE: Muzej Jelovškovih fresk — Nadaljevali smo s preventivnimi restavratorskimi deli na stropni poslikavi (kitanje razpok, injektiranje), sneli smo sončno uro na južni fasadi in jo do nadaljnjega restavriranja shranili v našem depozu. Restavrirali smo tudi pet oljnih slik (glavni oltar in štirje stranski): »Sv.

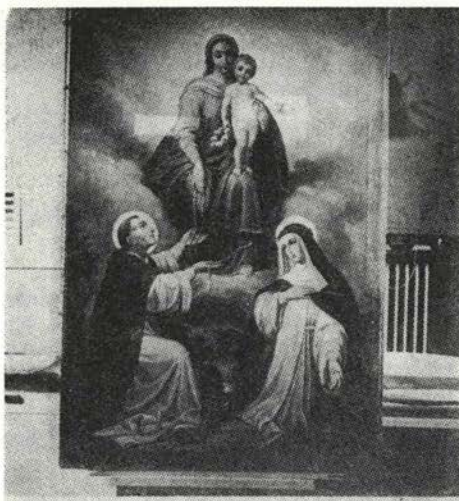
Sl. 139 a. Dol. alegorija Glasbe, pred posegom

Fig. 139 a Dol — the allegory of Music before the intervention

Sl. 139 b. Dol, alegorija Glasbe, po posegu (foto V. Benedik)

Fig. 139 b Dol — the allegory of Music after the intervention (photographed by V. Benedik)

Sl. 140. Kamnik, kulturni center, Matija Koželj; Roženvenska MB. Sondí kažeta očiščeno površino

Fig. 140 Kamnik, the culture center — Matija Koželj: Virgin Mary of the Rosarium. The trenches show the cleaned surface

Mohor in Fortunat«, »Sv. Andrej«, »Sv. Marjeta«, »Sv. Izidor« in »Sv. Notburga«.

HRASTOVLJE — p. c. sv. Trojice — Odstranjevanje ostankov beležev s poslikave in odbijanje neustreznih ometov, pri čemer smo naleteli na ostanke starejše poslikave, deloma pa tudi fragmente poslikave (detajl sv. Urha) iz opusa mojstra Janeza iz Kastva. Sledilo je kitanje, plombiranje in ometavanje neposlikanih poškodovanih površin ter čiščenje celotne poslikave.

JEPERCA — p. c. sv. Nikolaja — Restavrirali smo stensko sliko »Križanje« (detajl), ki je bila sneta z zahodne fasade in jo montirali na nov nosilec.

KAMNIK — Kulturni center — Restavrirali smo sliko »Abraham daruje Izaka« in deset slik na platnu za razstavo Matije Koželja: »Roženvenska Marija«, »Škapulirska mati božja«, »Sv. Ana uči Marijo«, »Sv. Alojzij«, »Sv. Družina«, »Pieta«, »Videnje sv. Frančiška«, »Sv. Lucija«, »Kamniško sedlo« in »Samostan Repnje«.

KOBARID — Mateličeva 6 — »Križani«. Restavratska dela na že sneti stenski sliki so obsegala obdelavo hrbtni strani, odstranjevanje začasnega nosilca z lica slike, obdelavo lica in montažo na nov nosilec. Enako kot »Triptih«, se tudi »Križani« nahaja v Tolminu.

KOČEVSKI ROG — Jelendol — parti-zanska bolnišnica: sanacijska dela na operacijski baraki, odstranjevanje beležev z lesenega nosilca in impregnacija konstrukcijskih delov z insekticidnim sredstvom.

KOPER

— konservirali smo lesene predmete z arheološkega najdišča (lesena cev dolž. 232 cm ter nekaj manjših predmetov)

— p. c. sv. Jakoba — sondiranje in na podlagi tega obnova polihromacije zvonika.

KRANJ — Po naročilu ZSV smo restavrirali:

— Bernekerjev vodnjak »Sv. Janez Nepomuk s hobotnico«. Spomenik je bil precej zamazan in v območju do koder je segala voda, poraščen z algami. Očistili smo ga z mikropeskanjem, zakitali poškodbe in razpoke, ter zaščitili s silikonom.

— Spomeniki v Prešernovem gaju: Spomenik F. Prešernu — poškodbe smo zakitali, pozlatili črke in attribute na vrhu spomenika ter ga hidrofobirali. Podobno smo restavrirali tudi spomenik Simonu Jenku, spominski kamen Ernestini Jelovškovi pa smo samo očistili in silikonizirali.

— Spomenik bazoviškim žrtvam; izdelali smo štiri cementne stebričke.

LJUBLJANA

— Ciril Metodov trg 11 — fasada — Čiščenje, rekonstrukcija in barvanje treh kamnitih okenskih okvirjev in čiščenje vhodnega portala.

— Ekonomska fakulteta — Podali smo ekspertizo za zaščito fasade EF Borisa Kidriča.

— Gunclje — Obnova fasade kmečke hiše na Gunceljski 45 — Dokumentirali smo stanje stenske poslikave na fasadi, odbili poškodovine omete, nanесли nov omet in dokumentarno obnovili poslikavo (šivane robeve, naslikane okenske

okvirje in portal). Manj poškodovane detajle originalne poslikave smo mestoma ohranili »in situ«.

— Hotel Union — Izdelava idejnega projekta obnove fasade, ki vsebuje ugotovitve sondiranja ter barvno študijo za oplesk. Popravilo poškodovane štukature na fasadi, domodelacija ter utrjevanje, odlivanje manjkajočih kosov (12 medaljonov na pilastrih), rekonstrukcija listnih motivov, domodelacija poškodovanih in izdelava manjkajočih motivov pen-telj ter restavriranje ostale dekoracije.

— Inštitut za gozdno in lesno gospodarstvo — Kamnita plastika »Gozdarja«. Opravljeno delo: čiščenje, retuše poškodb in hidrofobna zaščita.

— Izvršni svet — Protokol — »Štirje letni časi« — kamniti reliefi (Boris Kalin). Pojav črnih izločkov na določenih mestih je zelo motil videz celote, površina pa je bila prekrita tudi s prašnimi usedlinami. Reliefe smo očistili z mikropeskanjem, nato pa utrdili in impregnirali površino.

— Kodeljevo — Nadaljevanje restavriranja Jelovškovih fresk v Codellijevi kapeli. Poseg smo opravili v prostoru nad levo zakristijo. Pod beleži na stro-pu se je nahajala poslikava, ki predstavlja sv. Ambroža. Po odstranjevanju beležev smo zakitali poškodbe, injektirali razpoke in votla mesta ter retuširali za-kitane površine.

— Koseze — spominski kamen »Pot spominov in tovarišstva« smo hidrofobno zaščitili in opravili nekatere laboratorijske preiskave.

— KOTO — Koteks Tobus (Miklošičeva ul.) — Zaključili smo restavratorska dela na plastičnem okrasju fasade obdelali podstavek fasade in hidrofobirali celotno površino.

— Kolezija — Dom starejših občanov — Izdelali smo kalup in odlitek kipa »Matere božje«.

— Kozlarjeva gošča — Spomenik žrtvam — Delno restavriranje spomenika je obsegalo obdelavo stikov med kamni in nanos novega ometa na hrbtni strani, na mestih, kjer je stari omet odpadel; sicer pa je spomenik potreben temeljite sanacije zaradi zboljšanja statičnosti. Očistili smo tudi barvni premaz z bron-a in zamenjali pločevinaste črke z bronastimi.

— Križanke — Plečnikov hram. — Obnovili smo sgraffito — motiv zmaja.

Zakitali smo poškodbe, jih retuširali ter nanесли hidrofobno zaščito.

— Kulturni dom Ivana Cankarja — strokovni nadzor razstavljenega gradiva na razstavi »Goriška pričevanja« (od 8. 2. do 8. 3. 1985). Vršili smo meritve sprememb temperature, relativne vlage in spremljali vpliv obeh na eksponate.

— Ljubljanski grad — kapela — dopolnjevanje projekta s poročilom o opravljenih raziskavah na stenski poslikavi v kapeli in srednjeročni plan restavriranja po fazah za obdobje 1986—1990.

— Mestni muzej — stenska slika »Boginja z levi« (naslov ne ustreza!) 300 × 165 cm, je bila v preteklosti sneta v dvorani gradu Križ pri Komendi. Sneli smo jo z neustreznega nosilca in obdelali hrbtno stran. Restavriranje bomo nadaljevali v prihodnjem letu.

— Moše Pijadejeva 34 — Snemanje poslikave v štirih medaljonih na stenah stopnišča objekta pred rušenjem. Oljna poslikava na ometu se je nahajala pod beleži, ki smo jih v ateljeju sneli. Od-

Sl. 142. Ljubljana, Izvršni svet, Boris Kalin: Štirje letni časi, pred posegom (foto D. Bac)
Fig. 142 Ljubljana, The Executive Council of the Republic — Boris Kalin — The Four Seasons, before intervention (photo by D. Bac)

Sl. 141. Ljubljana, Moše Pijadejeva 34,
sneti medaljoni Štirje letni časi
(foto V. Benedik)

Fig. 141 Ljubljana, Moše Pijadejeva St. 34 —
the removed medallions representing the Four
Seasons (photo V. Benedik)

kriti prizori predstavljajo »Štiri letne
čase«. Obstaja možnost, da so bila posli-
kana tudi polja na stropu.

— Narodni muzej — Opravili smo
analizo korozijskih vzorcev in vzorca
barvne plasti železne blagajne ter izde-
lali poročilo.

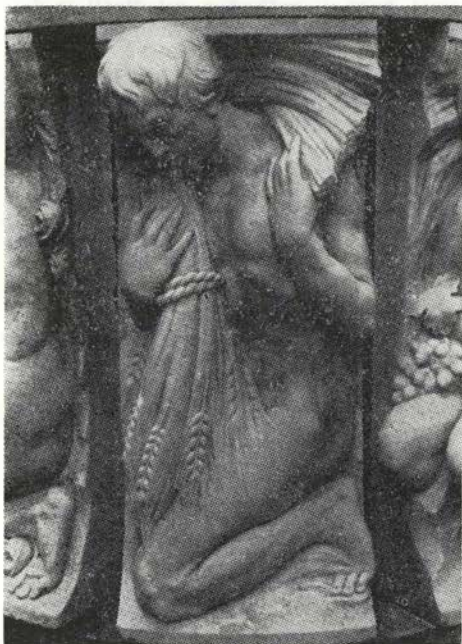
— Pivovarna Union — Dopolnili smo
barvno študijo fasade stare sladarne.

— Plečnikove zapornice — Izdelava
elaborata s študijo tehnološkega postop-
ka obnove z ustrezno projektno in foto-
dokumentacijo ter laboratorijskimi razi-
skavami.

— Rimski zid — Mirje. Čiščenje vege-
tacije iz stikov med kamni, vzdava
manjkajočih kamnov, fugiranje in po-
pravilo vogala zidu pri piramidi.

— Obnova kamnitega zidu pri Emoncu.

Sl. 143. Ljubljana, Boris Kalin: Stirje letni časi, detajl po posegu (foto D. Bac)

Fig. 143 Ljubljana — Boris Kalin — The Four Seasons, a detail after intervention (Photo by D. Bac)

— Saniranje temelja rim. zidu ob JV vogalu Maksimarketa.

— Robbov vodnjak — Klesanje replik treh skulptur bo kmalu zaključeno, vendar pa so natančna finalna dela bolj zamudna kot smo predvidevali.

— SAZU, Novi trg 4 — Sondirali smo kletne prostore, popravili poškodbe na kamnitih stebrih ter v I. nadstropju sondirali stene in stropove zaradi možnega obstoja stenske poslikave. Na ostanke poslikav smo naleteli skoraj v vseh prostorih. V sobi št. 1 smo izpod beležev odkrili fragmentarno ohranjeno stropno poslikavo.

— Temeljno sodišče — Izdelali smo barvno študijo avle v sodni zgradbi ter izdelali ponudbo za čiščenje, kitanje in pozlato štukature.

— Tivoli — Grad pod Turnom — sondiranje in preiskava vzorcev poslikav v prostorih 1. in 2. Izdelali smo tudi poročilo in predlog rekonstrukcije poslikav.

— Vič, p. c. sv. Simona in Jude —

Ob sondiranju prezbiterija smo odkrili fragment mlajšega posvetilnega križa ter nato še dva posvetilna križa in dve fazi šivanih robov (okna, slavoločna stena). Ugotovili smo drugačno polihromacijo reber; na zvezdastem svodu smo naleteli na poslikavo v centralnem polju (cvetlični motiv). Sondirali smo tudi sklepnike.

— Zavod za družbeno planiranje — Restavriranje pri padcu poškodovanega okvirja in slike z naslovom »Townhall and Butter Market at Alkmaar«, (Severna Holandija), ki jo je leta 1885 naslikal Chr. Dommershuizen. Sliko smo konservirali, utrdili barvno plast, jo očistili, zakitali in retuširali. Okvir je bil precej razmajan, zato smo utrdili vogale, zakitali poškodbe in razpoke ter retuširali popravljena mesta.

LOG POD MANGARTOM — Župnijski urad — Restavriranje gotskega korpusa: odkrivanje originalne poslikave, ki se nahaja pod več plastmi kasnejših barvnih nanosov. Po sondiranju smo začeli odstranjevati recentne plasti poslikave, nakar je sledilo retuširanje poškodb (manjkajoči del dlani in prste leve roke smo rekonstruirali). Izdelali smo tudi kopijo lesene gotske Madone.

MALI LOČNIK NAD TURJAKOM — p. c. sv. Ahaca — Obnovili smo figuralno plastiko »Marija s Turkom«. V rokah drži Jezusa, pod nogami ima premagane Turka. Plastika je bila na več mestih mehansko poškodovana. Vse tri figure smo očistili nečistoč in preslikav, na novo izdelali manjkajoče dele, utrdili temeljniki, ga zaščitili s fungicidno insekticidnim sredstvom ter retuširali polihromacijo.

MARIBOR — mestno obzidje — poročilo o raziskavah in analizi vzorcev ometov mestnega obzidja.

NOVAKI — SVPB Franja — Prezentacija temeljev nekdanjega mlina, obnova svinjaka, dokumentarna rekonstrukcija strehe kopalnice, na podlagi fotodokumentacije originalnega stanja, nabava sodov za vodni zbiralnik ter nekatera druga dela.

NOVO MESTO

— Dolenjski muzej — Restavriranje prenosnega rezljanega in poslikanega

krilnega oltarčka še ni končano. Postopoma smo odkrivali kasnejše barvne pre-maze, še prej pa smo barvne plasti temeljito raziskali.

— Obnova kamnite plastike: »Sv. Ana uči Marijo« (isti naročnik). Celotno površino kipa smo očistili, zakitali poškodbe na podstavku nato pa zaščitili s silikonskim impregnatorjem.

— Mordaxova kapela na Grmu: Kamniti reliefi, ki so bili vzdani na zunanjšini mavzoleja, so bili precej poškodovani. Površinska plast je bila močno načeta, ponekod so odpadli tudi posamezni deli figur. Reliefe smo sneli in prepeljali v naše prostore ter začeli s kitanjem razpok in poškodb: dela, ki letos ne bodo končana, bomo zaključili prihodnje leto.

— Muzejska 12 — sončna ura na fasadi južne stene stanovanjske hiše. Odkrili smo beleže s poslikave, utrdili barvno

plast, zakitali poškodbe, retuširali in delno rekonstruirali celotno kompozicijo.

PETIŠOVCI — fosilno hrastovo deblo — Z »impregnacijskim in utrjevalnim restavradorjem« in briocidnim sredstvom smo zaščitili hrastovo deblo, ki je postavljeno na pet betonskih nosilcev, dvignjeno od tal za ca. 20 cm in pokrito s streho. Pri sušenju so se bile pojavile poškodbe površinskega sloja (razpoke ipd.).

PIRAN

— Stolnica — Sondiranje in raziskave v zvezi s polihromacijo orgel v ž. c. sv. Jurija in izdelava poročila.

— Krstilnica ž. c. sv. Jurija: čiščenje, zaščita, izdelava kalupov in odlitkov kamnitih reliefov s pletenasto ornamentiko.

— Tartinijev trg 3, 4, 10, Ulica IX. korpusa št. 2: Sondiranje fasadnih ometov štirih stavb.

— Tartinijeva hiša: nadaljevanje restavriranja poslikave (retuširanje) v vogalni sobi, obnova in rekonstrukcija štukature na stropu v knjižnici ter odkrivanje poslikave v 1. prostoru.

PODBRJE — p. c. sv. Kozme in Damijana. Restavriranje stranskega oltarja »Sv. rešnjega telesa« je v teku — rekonstrukcija antependija je skoraj končana.

PORTOROŽ — spomenik padlim pomorščakom. Spomenik smo očistili zakitali poškodbe in ga silikonizirali.

POSTOJNA — SDK — Popravilo poškodb kamnitih stopnic na stopnišču od pritličja do mansarde, čiščenje in poliranje kamnitih stenskih oblog v pritličju (glavni prostor) in nekaj manjših del na zunanjšini.

PREDDVOR — grad Turn — Kapela pred gradom restavriranje (čiščenje in kitanje) štukature in poškodovanih vlečenih profilov (simsov) v notranjšini kapele, ter čiščenje portala in dveh oken-skih okvirjev (zeleni tuf).

PTUJ — Pokrajinski muzej — Sodelovali smo pri komisijskem ogledu muzejskih eksponatov, ki so bili poškodovani zaradi hude zime. Na podlagi ogleda smo podali strokovno mnenje.

Sl. 144. Novo mesto, Dolenjski muzej, kamnita plastika sv. Ane po posegu (foto V. Benedik)
Fig. 144 Novo mesto, Dolenjski muzej — a stone statue of St. Anne after the intervention (photo by V. Benedik)

RADOHOVA VAS — Spomenik padlim v NOB — (avtor kamnite skulpture je Stojan Batič). Kip smo očistili z mikropeskanjem, zakitali in retuširali poškodbe ter spomenik hidrofobirali.

RADOVLJICA — ž. c. sv. Petra — Sadržaja figuralnih odtočnih žlebov iz hotaveljskega kamna na cerkvenem zvoniku: figure je bilo treba očistiti, utrditi, zakitati poškodbe in izdelati kalup iz silikonske gume in odliti kopijo za muzejske potrebe.

RATEČE — pok. c. sv. Tomaža — Restavriranje gotskega okna: rekonstrukcija krogovičja na podlagi ohranjenih ostankov.

SEVNICA — spomenik NOB — površina je bila zamazana s prašnimi in sajastimi usedlinami, napisi pa so bili zaradi sprane barve precej nečitljivi, kamniti del spomenika smo očistili z mikropeskanjem, podest pa prekrili z novimi kamnitimi ploščami. Crk nismo na novo klesali, pač pa smo napis rekonstruirali z bronastimi črkami.

STIČNA

— samostanska cerkev — Odstranjevanje beležev in recentnih ometov s poslikave v kupoli in pendentivih, injektiranje, utrditev barvnih plasti in ometavanje uničenih površin poslikave.

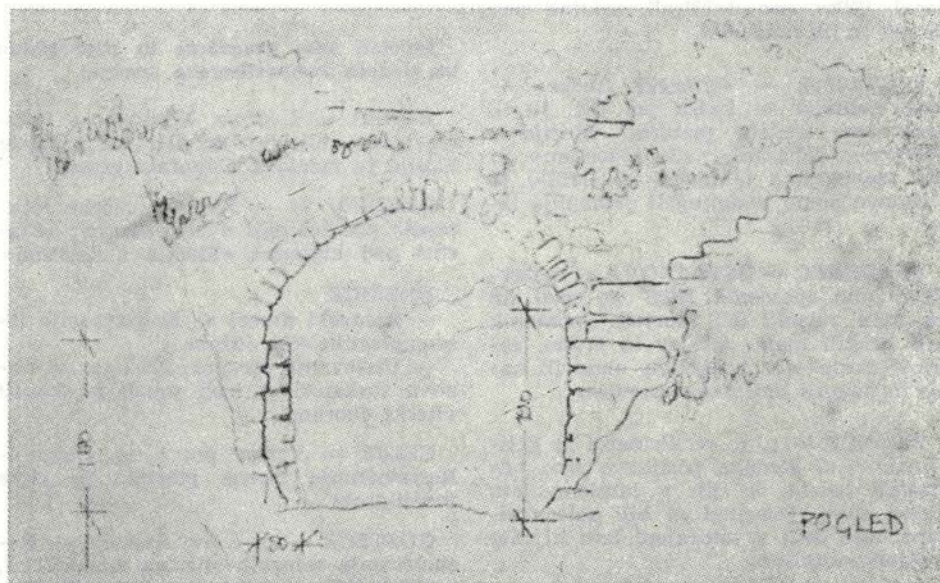
— stara prelatura — Strokovna pomoč pri določitvi ustreznih tehnoloških postopkov pri prezentaciji renesančne fasade.

SV. URH — maketa domobranske postojanke — Analiza lepila in biocidnega sredstva, ki sta bila uporabljena na maketi in strokovno mnenje o nastanku poškodb.

ŠENTRUPERT — ž. c. sv. Ruperta — Restavrirali smo šest gotskih stebrov v ladji, do višine 4 m ter izdelali ponudbo za restavriranje glavnega in dveh stranskih oltarjev, obstenskega tabernaklja in prižnice.

ŠTATENBERG — grad — Izdelava projekta dvoriščne kanalizacije

TISKARNA SLOVENIJA — Delno smo rekonstruirali staro stanje v stavnici in

Sl. 145. Tabor nad Dornberkom, kamniti most (risal D. Humar)
Fig. 145 Tabor over Dornberk, a stone bridge (sketch by D. Humar)

začeli obnovitvena dela v strojnici, kjer smo s sten odstranili papirnato oblogo ter zaščitili les pred insekti. Požled sredi novembra 1985 je temu spomeniku prizadejal precej škode. Velika bukev se je zrušila na streho stavnice in poškodovala $\frac{1}{3}$ kritine, medtem ko je debela veja predrila strop in prevrnila delovni pult. Poškodovane so tudi pohodne površine med barakami.

TURJAK

— grad — Izvršili smo dodatna sondiranja in raziskave stenske poslikave v stari grajski kapeli za izdelavo projekta posega, nato pa smo odstranjevali beleže, izločke in umazanijo s poslikave.

— Restavriranje lesene plastike: »Marija z otrokom«, kitanje poškodb in obnova polihromacije.

VELIKE LAŠČE — Restavriranje kamnitega spomenika NOB: Čiščenje, mikropeskanje, kitanje, injektiranje razpoke ter silikoniziranje.

VIPAVSKI KRIŽ — kapucinski samostan — Slika na platnu »Sv. Frančišek Asiški« je bila precej poškodovana, mestoma preslikana, zaščitni lak pa je skrepnel. Slika smo dublirali, zakitali poškodbe in jih retuširali.

VOJSKO 9 — »Kmečke freske« — secco tehnika — kašča pri hiši št. 9. Sneli smo sledeče prizore: »Marija z detetom«, »Križani«, »Sv. Florijan« in dva monograma (»Maria« in »IHS«). Z obdelavo bomo nadaljevali prihodnje leto.

VRZDENEC — BETAJNOVA — restavriralni smo spomenik NOB ob cesti na omenjeni relaciji (KS Horjul). Spomenik smo očistili mahu, lišajev in prahu, zakitali razpoke in poškodbe, obnovili napisa in nanesli hidrofobni premaz.

ZGONČE — p. c. sv. Primoža in Felicijana — S stenske poslikave smo odstranili beleže, ki jih v lanskem letu nismo sneli. Ponekod so bili zelo zasigani, zato delo v letošnjem letu ni bilo v celoti opravljeno.

ZUMBERAK-GORJANCI — Izdelava elaborata: »Sinteza in obdelava prostor-

skih sestavin naravne in kulturne dediščine za območje Zumberak-Gorjanci«.

Restavriralni smo tudi sliki (privatna last) F. Pavlovec: »Olševke« in S. Maglič: »Ob Malem grabnu«.

Dela izven Slovenije

DUBROVNIK — Restavratorska dela v zakladnici katedrale (obnova štukature — čiščenje, kitanje, pozlata in restavriranje slike na platnu »Putti« na stropu zakladnice). Začeli smo tudi z obnovo oltarjev in kora v katedrali.

HERCEG NOVI — cerkev sv. Arhandedjela Mihaila. Sanacija stebrov na fasadi, marmornega ikonostasa, stopnic in kamnite konstrukcije zvonika ter druga sanacijska dela.

KARLOVAC — Radičeva 6 — Komerijalna banka: peskanje stebrov in parapetov ter silikonska zaščita celotne površine.

ZAGREB — Muzej revolucije — čiščenje, peskanje in hidrofobna zaščita kamnitih površin celotne fasade ter peskanje stopnic in vodnjaka.

Izdelali smo programe in predračune za sledeče restavratorske posege:

AVBER — ž. c. sv. Nikolaja — Konserviranje oljnih stenskih slik Toneta Kralja in izdelava elaborata posega.

BREGINJ 74 — Kmečke freske: muzejska prezentacija dveh prizorov: »Kristus pod križem«, »Marija z detetom«.

BREŽICE

— Posavski muzej — Konservacija lesene plastike »Sv. Jožef«.

— Utrjevanje stropov, čiščenje in obnova štukature v treh sobah na koncu viteške dvorane.

CELJE — Križev pot k sv. Roku — Restavriranje lesene plastike in slike (božji grob).

GOSTEČE — p. c. sv. Andreja — Restavriranje stenskih slik na zunanjščini, v notranjščini, lesenega kasetiranega stropa in lesenih oltarjev (glavni in dva stranska).

JEPERCA — p. c. sv. Nikolaja — izdelava kopije »Križanje« in poseg na freski »Sv. Krištof« (fragment).

KOSTANJEVICA NA KRKI

— ž. c. sv. Jakoba — Poseg na stenskih slikah »Sv. Krištof« (že snet s temeljnika) in »Sv. Jakob« na severni steni ladje (in situ, še pod beleži).

— raziskave na stenskih slikah ter na poslikavi arhitekturne plastike.

— p. c. sv. Miklavža — preizkusi in raziskave na stenskih slikah J. Gorjupa.

— cistercijski samostan — Raziskave na Jelovškovi stenski poslikavi, arhitekturni poslikavi v območju stolpičev ter baročnih kulis in druga restavratorska dela v samostanu.

KRANJ — Restavriranje Plečnikovega stopnišča z vodnjakom in grobnice Majdičev v Prešernovem gaju ter izdelava nove girlande v kolonadi Prešernovega gledališča.

LADJA PRI MEDVODAH — p. c. sv. Petra — Konservatorsko restavratorski poseg na stenskih slikah.

LIPICA — Kobilarna — Poseg na slikah Avgusta Černigoja; Ženski polakt, Avtoportret, Moški portret, Sedeči ženski akt, Ženski akt, Drevo, Pristanišče, Ženski akt.

LJUBLJANA

— Centralna tehniška knjižnica — Obnova sgraffita na fasadi.

— Centromerkur — Restavriranje skulpture na strehi.

— Cesta 27. aprila — Restavriranje spominskega obeležja ob Vidmarjevi hiši.

— Fužine — Kapelica na mostu — Sanacija (retuširanje poškodb popravilo vencev) kapelice, ki ne vključuje predstavitev (demontaža in ponovna postavitve).

— Fužinski grad — Sondiranje konstrukcijskih elementov, preiskava sten in stropov (možnost poslikav!) in ugotovitev gradbenih faz objekta.

— Gruberjeva palača — Program restavratorskega posega v kapeli.

— Izvršni svet — Restavriranje fasade in figur ob vhodu.

— Križanke — Obnova napušča v atriju, osvežitev barvnih površin sgraffita, čiščenje kamnitih površin in umetnega

kamna ter hidrofobiranje ometa in površin iz naravnega in umetnega kamna.

— Mestni muzej — Restavriranje stilnega pohišstva.

— Mestni trg 17 — Restavriranje štukature na fasadi.

— Naglasova hiša — Kompletna restavratorska dela na objektu.

— Narodni muzej — Konservatorsko restavratorski poseg na dveh mozaikih iz 3. stol.

— Republiški komite za informiranje — Restavratorski poseg na petnajstih slikah in okvirjih in eni mali plastiki.

— Riharjeva ulica — Restavriranje spomenika NOB.

— Rimski zid — Mirje — sanacija Plečnikove piramide.

— Severna emonska vrata — Čiščenje in utrjevanje celotne površine, rekonstrukcija, fugiranje razpok in silikonska impregnacija.

— Slovenijales — Pozlatitev napisov iz Korana v džamiji v Alžiru.

— Stari trg 11 a (Lilly Novy) — Restavratorska dela na štukaturi v I. in II. nadstropju (čiščenje, utrjevanje, kitanje) ter obnova ostale opreme hiše.

— Sveti Peter — župna c. — Restavriranje dveh kipov ob vhodu v cerkev (konservacija kamna, rekonstrukcija poškodovane površine na podlagi fotodokumentacije, izdelava kalupa in odlivanje kopij v epoksi smoli — imitacija peščenca ali pa v armiranem betonu).

— Tivoli — Popravilo kovinske ograje v parku pred gradom ter štirih psov in kovinskih posod za cvetje ob vodnjaku.

— Trg obvoditve — Emonec — Restavriranje kipa in pozlatitev.

— Tromostovje — Izdelava programa obnove mostu, prikaz najznačilnejših poškodb in predstavitev dveh možnih variant sanacije.

— Univerzitetni komite ZKS — Restavriranje poškodovane bronaste skulpture: »Skupina otroške igre«, last Mestnega muzeja, avtor Zdenko Kalin (predvideno delo: varjenje, cizeliranje, patiniranje).

— Žale — Figura angela smrti nad vhodom v arhitekturni kompleks Starih Žal (umetni kamen): čiščenje celotne površine, injektiranje razpok, kitanje poškodb in hidrofobna zaščita.

— Restavriranje nagrobnega spomenika in kamna grobnice Zoissove družine.

— Italijansko pokopališče iz I. svetovne vojne: obnova litoželezne ograje, labo-

ratorijske analize vzorcev, mnenje in tehnologija obnove.

MULJAVA — p. c. Marijinega vnebovzvetja — Freske Janeza Ljubljanskega (1456). Restavriranje poškodb na poslikavi, ki so nastale zaradi vlage.

PIRAN — Židovski kare — Restavratska dela pri rekonstrukciji objektov ob Židovski ulici, lamela 1, 2, 3, 4, 5.

POLHOV GRADEC — kapela — Restavriranje štukature, ki je v razpadajočem stanju zaradi poškodovane strehe.

SLADKA GORA — ž. c. Matere božje — Restavriranje stenskih slik v notranjščini (iluzionistična poslikava F. Jelovška — leta 1752).

SNEBERJE — Šmartinska c. 220 — Obnova napisa na spominski plošči Slavku Novaku.

STARO SELO 12 — Restavriranje snete freske »Križanje«.

STIČNA — Samostanska cerkev — poseg na grbih pod korom in na poslikavi v lunetah centralne ladje.

STRAHOMER — restavriranje stenskih slik v notranjščini podružnične cerkve.

ŠTEPANJA VAS — grobnica Codelli, na pokopališču — sanacijska dela na objektu.

TREBELNO — cerkev sv. Križa — sondiranje notranjščine.

VISOKO POD KUREŠČKOM — p. c. sv. Miklavža — restavriranje glavnega oltarja in stenske slike »Luxuria« na zunanjščini.

ZAVOGLJE — cerkev sv. Urha — sondiranje objekta.

Program in predračun za slike na platnu (privatna last): Pristov: »Pokrajina«, banderska slika (obojestranska), neznani avtor: »Marija z Jezusom« in »Kralj z žezlom«.

ČRNA GORA

DONJI ORAHOVAC — sv. Djordje — Nadaljevanje del na poslikavi (retuširanje poškodb).

DONJI STOLIV — sv. Bazilije — Odstranjevanje beležev, neustreznih plomb in obdelava poškodb in večjih neposlikanih površin z apneno dekorativno malto.

KOTOR — sv. Stasije v Dobroti — Revitalizacija objekta (cerkev in zvonik).

PELINOVO — sv. Nikola — Restavratski poseg na stenskih slikah v notranjščini.

BOSNA IN HERCEGOVINA

SARAJEVO ILIDŽA — antični mozaik — Restavriranje mozaika iz 1. in 2. stol. v prostorih 13, 21, 22.

RAZGLASITEV SPOMENIKOV

Občina Ljubljana Vič-Rudnik

Z odločbo 63-32/85 je 1. 7. 1985 zbirka 27 slik, zapuščina Nade Kobi, Ljubljana, Rožna dolina, c. IX/10 a razglašena začasno za premični kulturni spomenik.

Občina Ljubljana Moste-Polje

V Uradnem listu SRS št. 26 s 30. 7. 1984 str. 1521 je odlok o kulturnem spomeniku in naravni znamenitosti **Kodeljevo**. 2. člen: Graščina Kodeljevo je

umetnostno zgodovinski objekt, zgrajen v prvi polovici 17. stoletja. H graščini sodi tudi kapela, zgrajena v tridesetih letih 18. stol. in okrašena z iluzionističnimi freskami Franca Jelovška l. 1734. Sestavni del graščine je tudi baročni vodnjak na dvorišču in gospodarski poslopji na SV in JV. Spomenik obsega tudi osrednjo os baročne zasnove nekdanj obsežnega parka ter prostor med Grubarjevim prekopom in železniško progo, delno ohranjeno fosilno strugo Ljubljance in drevo-rede. Značaj oblikovane narave dajejo spomeniku predvsem kostanjev drevored

ob fosilni strugi Ljubljanice, dvojni gabrov drevored ob s. dostopu do graščine ter kostanjev drevored, ki vodi proti Gruberjevemu prekopu.

9. člen: Na spomeniku so dovoljeni posegi v smislu rekonstrukcije, sanacije in revitalizacije objektov in parkovnih površin.

V istem Uradnem listu na str. 1523 je objavljen odlok o kulturnem spomeniku in naravni znamenitosti **Fužine** (gl. tudi VS 27, 1985, 370).

2. člen: Grad Fužine je umetnostno-zgodovinski objekt zgrajen v dvajsetih letih 16. stoletja. Obdaja ga obrambni jarek, preko katerega vodi most, ki povezuje grajski predprostor s samim gradom. Na j. strani je v 19. stol. prizidan objekt, v katerem je danes elektrarna. Sestavni del spomenika je tudi park s poudarjeno prečno in vzdolžno osno baročno zasnovano in posamezne starejše platane ter divji kostanj na v. delu gradu, površine otočka v Ljubljanici jv. od gradu, nekdanj parkovno urejena površina v. od gradu na mostu, ki povezuje bregova Ljubljanice.

Občina Ljubljana Bežigrad

V Uradnem listu SRS št. 31 z 20. 9. 1985 str. 1612 s je odlok o razglasitvi spomenikov revolucionarnega gibanja in narodnoosvobodilne vojne za zgodovinske spomenike.

1. člen: S tem odlokom se Neubergerjeva vila (Vilharjeva 21), spominsko obeležje nad Zaborštom, spominska plošča na kopališču Ježica, kostnica na Žalah, spominski park in grobišče borcev in talcev padlih v NOV na Žalah, Gramozna jama z obeliskom in kipom umirajočega talca, grobišče na pokopališču v Stožicah ter spominsko obeležje v Podgorici na mestu požgane Kraljeve domačije kot zgodovinska obeležja revolucionarnega gibanja ter narodnoosvobodilne vojne na območju občine Ljubljana Bežigrad, razglašajo za zgodovinske spomenike.

7. člen Za redno vzdrževanje spomenikov so dolžni skrbeti oskrbniki spomenikov: Izobraževalni center za tuje jezike za Neubergerjevo vilo, Kemična industrija Jub-Dol za spominsko obeležje nad Zaborštom, Gostinsko podjetje Bežigrad za spominsko ploščo na Kopališču Ježica, Komunalna skupnost ljubljanskih občin za spominski park in grobišče talcev na

Žalah, občina Ljubljana Bežigrad za kostnico na Žalah, KS Stožice za grobišče v Stožicah, DO Belinka za spominsko obeležje v Podgorici.

Občina Idrija

V Uradnem listu SRS št. 16 z 18. 4. 1986 str. 1364 s je odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter naravnih znamenitosti na območju občine Idrija.

2. člen: Kot območja kulturnih in zgodovinskih spomenikov se razglasijo 1. **Cerkno**: spomeniško območje NOB, Brdci, spomenik 47 padlim gojencem partijske šole, partizansko grobišče pri pokopališču, arheološka postojanka Gradišče, ž. c. sv. Ane, p. c. sv. Jerneja, hiša št. 86, 2. **Idrija**: historično jedro z p. c. sv. Trojice, p. c. sv. Antona, p. c. ŽMB, kapela sv. Janeza Nepomuka, grad Gewerkegg, hiša Kosovelova 8, Bazoviška 4, Ul. zmage 1, V. Mohoriča 1, Wolfovo stopnišče 2 (Čibejeva hiša), Trg svobode 4 (rudniški magacin), Trg svobode 5 (najstarejši slovenski teater), Znamenje pri Kumru, Gorska pot 24, znamenje pri Lazarju Bazoviška 5, jašek Borba, jašek Inzaghi, »Kamšt« vodna črpalka, Špirek Čermakova peč II, Antonijev rov »Selštev« Kosovelova 3, Čipkarska šola Kosovelova 231, Gozdarska šola Gregorčičeva 35, Realka Študentovska 16.

4. člen: Kot arheološki spomeniki in območja se razglasijo: 1. **Kladje** pri Cerknem, 2. **Godovič** Jelenšek, 3. **Reka**, Grad in Kazarsko, 4. **Šebrelje**, Dolenja vas s sv. Ivanom, 5. **Vojsko**, Mrzla Rupa.

5. člen: Kot umetnostni in arhitekturni spomeniki se razglasijo: 1. **Bukovo**, ž. c. sv. Lenarta, 2. **Črni vrh**, p. c. sv. Križa, 3. **Črni vrh**, ž. c. sv. Jošta, 4. **Dolenji Novaki**, ž. c. sv. Tomaža Apostola, 5. **Godovič**, ž. c. sv. Urbana, 6. **Gore**, ž. c. sv. Marije Magdalene, 7. **Gornji Vrsnik** p. c. sv. Tomaža, 8. **Jagršče**, ž. c. sv. Uršule, 9. **Jazne**, p. c. sv. Nikolaja, 10. **Labinje**, p. c. sv. Duha, 11. **Lazec**, p. c. sv. Jurija, 12. **Ledine**, ž. c. sv. Ahaca, 13. **Ledinske Krnice**, p. sv. Ahaca, 14. **Orehok**, p. c. sv. Ubalda, 15. **Otalež**, ž. c. sv. Katarine, 16. **Planina**, p. c. sv. Janeza Krstnika, 17. **Police**, p. c. Rojstvo DM, 18. **Ravne** pri Cerknem, ž. c. sv. Urha, 19. **Reka**, p. c. sv. Kancijana, 20. **Sp. Idrija**, ž. c. DM Vnebovzete (z ožjim območjem), 21. **Straža**, p. c. Spreobrnenje sv. Pavla, 22.

Šebrelje, p. c. sv. Janeza Krstnika, 23. **Šebrelje**, ž. c. sv. Jurija, 24. **Trebenče**, p. c. sv. Jošta, 25. **Vojsko**, ž. c. sv. Jožefa, 26. **Zakriž**, p. c. sv. Andreja, 27. **Zavrtec**, ž. c. sv. Urha.

6. člen: Kot etnološki spomeniki se razglasijo: 1. **Črni vrh** 47, 2. **Dolenji Novaki** 5, 3. **Gov. Kanomlja** 43 »Štrumovci«, 4. **Gov. Novaki** klet 32 »V št«, 5. **Gov. Novaki** 55 »V stul« 6. **Podpleče** znamenje pod hišo 16, 7. **Ravne pri Cerknem** 52 »Za Lamovjem«, 8. **Sp. Idrija** 74 »Turnovše«, 9. **Sp. Idrija** 80 »Kenda«, 10. **Sp. Vrsnik** leseno znamenje pri hiši št. 2, 11. **Vojsko** 47 »Škratovše«, 12. **Zadlog** 26 »Tominc«, 13. **Zavrtec** gospodarsko poslopje pri hiši št. 21, 14. **Črni vrh**, križ pri hiši 53, 15. **Podlanišče** 13, domačija pri Rotovžu.

7. člen: Kot tehniški spomeniki in območja se razglasijo: 1. **Dol. Novaki** vodni mlin pri hiši 35, 2. **Dol. Novaki**, vodni mlin pri hiši 46, 3. **Gov. Kanomlja**, dolina Avčjaka Kanomeljske klavže, 4. **Gornji Novaki**, mlin pri hiši št. 57 »V potoku«, 5. **Gorje**, mlin in žaga pri domačiji 3.

8. člen: Kot spomenik NOB in območja se razglasijo: 1. **Dolenji Novaki**, PB Franja, 2. **Idrijski Log**, Vojkova koč na Brinovem griču, 3. **Vojsko**, PB Pavla, 4. **Vojsko**, Partizanska tiskarna Slovenija na Vogalcah, 5. **Vojsko**, partizansko grobišče Vojščica, 6. **Gov. Vrsnik**, partizansko grobišče ob cerkvi, 7. **Šebrelje**, partizansko grobišče ob šoli, 8. **Ledine**, partizansko grobišče nad vasjo, 9. **Mrutni vrh**, partizansko grobišče, 10. **Idršek**, partizansko taborišče v Javorcah, 11. **Sr. Kanomlja**, partizansko taborišče v Žirovkovi planini, 12. **Jesenica**, spomenik 96 ustreljenim borcem NOV, 13. **Hudo polje**, spomenik SVPB Pavla, 14. **Masore**, spomenik padlima borcema pri Sedeju, 15. **Sr. Kanomlja**, spomenik žrtvam fašizma v Žličniku.

9. člen: Kot naravne znamenitosti in območja se razglasijo: 1. **Cerkljanski vrh**, Zaganjalka presihajoči izvir, 2. **Godovič**, Kačja smreka, 3. **Gov. Kanomlja**, Ponor, 4. **Gov. Kanomlja**, Slap na Klavžarici, 5. **Gov. Kanomlja**, izvir v bližini Šinkovčeve jame, 6. **Gov. Kanomlja**, Studenčkova jama, 7. **Gov. Kanomlja**, Vovkova jama, 8. **Idrijska Bela**, Divje jezero, 11. **Idrijski Log**, Jama nad Kobilu, 12. **Porezen**, 13. **Ravne**, Ravenska jama, 14. **Sp. Idrija**, Ukovnik, 15. **Cerkno**, soteska po-

toka Zapoška, 10. Dolina **Idrije** z Idrijskimi klavžami, 17. **Putrihove** in **Belčne** ali Brusove klavže.

10. člen: Kot spomenik pomembnih ljudi se razglasi: 1. **Zakojca**, Bevkova domačija št. 10.

Občina Kranj in Tržič

V Uradnem listu Gorenjske št. 20/85 je pod št. 229. odlok o razglasitvi Spominskega parka Udin boršt za zgodovinski in kulturni spomenik.

1. člen: Z namenom, da se ohranijo zgodovinska izročila revolucionarnega delavskega gibanja in NOB ter ohrani obstoječa gozdna površina z naravnimi znamenitostmi, zgodovinskimi in kulturnimi spomeniki, se območje Udinega boršta, ki leži v občinah Kranj in Tržič, razglasi za zgodovinski in kulturni spomenik.

6. člen: V spom. parku so ... zgodovinski spomeniki: 1. **Sleme** pri Seničnem, kraj, kjer je bil 22. 7. 1941 sprejet sklep o pričetku upora v kranjskem okrožju, 2. **Cegelnica** 16, spominsko obeležje ob ustanovitvi Kranjske čete, 3. **Cegelnica** 16, hiša s spominsko ploščo prvoborcema Fistru in Rejcu, 4. **Kapnik**, partizansko taborišče v letih 1941 in 1942, 5. **Udin boršt** nad Letenicami, taborišče Kokrške čete v marcu in aprilu 1942, 6. **Letenice**, obeležja padlim borcem Kokrške čete, 7. **Udin boršt Mala rostoka**, kraj počivališča in prvega spopada 2. bat. Kokrškega odreda 13. 9. 1942, 8. **Udin boršt Težičev hrib**, kraj spopada borcev 2. bat. Kokrškega odreda 14. 9. 1942, 9. **Strahinj**, grobišče borcev 2. bat. Kokrškega odreda, 10. **Udin boršt** pri Globoki dolini, obveščevalna točka Poljana, 11. **Udin boršt** nad Kamnjekom, kraj zadnjega spopada 2. bat. Kokrškega odreda 14. 9. 1942, 12. **Udin boršt na Pečicah**, grob borca Ivana Šparovca, 13. **Strahinj** 37 s spominsko ploščo NH Katarini in Rudiju Mede.

7. člen: ... kot umetnostni spomeniki: 14. P. c. sv. Mihaela **Zg. Duplje**, barokizirana gotska c. z renesančno opremo, 15. Znamenje pri C. 26. julija 63 v **Naklem**, baročna kapelica zaprtega tipa, 16. znamenje v **Sp. Dupljah**, baročna kapelica odprtega tipa, 17. Dupljski ali Vojvodov grad **Sp. Duplje 36**, barokiziran renesančni dvorec z elementi 16. do 18. stol. in poslikavo.

8. člen: ... etnološki spomeniki: 18. **Naklo** C. 26. julija 63, baročna nadstropna z arhitekturnimi elementi, 19. **Sp. Duplje** 6, baročna zidana s poslikavo in arhitekturnimi elementi, 20. **Sp. Duplje** 42, lesena-zidana pritlična, 21. **Sp. Duplje** 47, pritlična lesena z gospodarskim poslopjem iz 2. polovice 18. stoletja.

10. člen: ... kot arheološki spomeniki: 22. Gradišče na Štuclju nad **Pivko**, arheološki teren poznoantične-zgodnjerednjeveške utrjene naselbine, 23. Arhovo gradišče nad **Zg. Dupljami**, arheološka lokaliteta zgodnjerednjeveške utrjene naselbine, 24. Klemenčevo gradišče pri **Letenicah**, arheološka lokaliteta zgodnjerednjeveške utrjene naselbine.

12. člen: V spominskem parku so razglašene naslednje naravne znamenitosti, ki so po svoji namembnosti in pomenu naravni spomeniki: 25. Gozdni rezervat **Kriva jelka** v Udinem borštu, 26. Udin boršt, ob stari cesti Kokrica—Naklo drevesa rdečega bora, 26. **Velika Lebnica**, kraška jama, 28. Zijalka v **Sp. Dupljah**, 29. Arneševa luknja v **Sp. Dupljah**, kraška jama, 30. Anhovo ali Dacarjevo brezno nad **Zg. Dupljami**, 31. **Hišarjevo brezno**, 32. Dupulnik, ob odcepu ceste v **Zadrago**, kraška jama, 33. skupina hrastov ob poti **Novake—Senično**.

Občina Tržič

V Uradnem vestniku Gorenjske št. 7/85 na str. 114 s je odlok o razglasitvi starega mestnega jedra Tržiča za kulturni in zgodovinski spomenik. (Podrobnosti gl. VS 27, 1985, str. 389 ss).

Občina Jesenice

V Uradnem vestniku Gorenjske 11/85 str. 91 ss je osnutek odloka o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini Jesenice (prvi odlok iste občine, gl. VS 27, 1985, str. 388 s).

3. člen: ... arheološki spomeniki: 1. **Kočna**, Jamnikov spodmol, lokacija mezolitske lovske postaje, 2. Lebenice nad **Selom**, območje prazgodovinske naselbine, 3. **Liplje nad Žirovnico**, območje prazgodovinske naselbine, 4. **Moste**, p. c. sv. Martina in okolica, območje poznoantičnega in zgodnjerednjeveškega grobišča, 5. — 6. **Moste**, Rožičev vrt, območje staroslovanske nekropole, 7. Selca nad

Zabreznico, območje prazgodovinske naselbine, 8. **Smokuč**, območje poznoantične in zgodnjerednjeveške nekropole, 9. **Soteska**, poznoantična utrjena postojanka, 10. **Zabreznica**, lokacija nekdanje c. sv. Nikolaja... z zgodnjerednjeveškim grobiščem, 11. **Zabreznica**, sv. Lovrenc, ruševine s sledovi starejše naselbine, potencialno zgodnjerednjeveško najdišče, 12. **Žirovnica**, območje poznoantičnega grobišča.

5. člen: ... Zgodovinski spomeniki: 1. **Belca**, pod Kepo, grob borca B. Hrovata, 2. **Blejska Dobrava**, staro pokopališče, grob Prešernovih sester, 3. **B. Dobrava**, spom. obeležje borcu L. Kovačiču, 4. **Breznica** 8, plošča A. Janši in Janšev čebelnjak, 5. **Breznica**, obeležja A. Janši, 6. **Breznica**, spomenik padlim v I. vojni (Plečnik 1931), 7. **Breznica**, grob 32 borcev in grob sekretarja CK SKOJ D. Milovanovića, 8. **Dovje**, stari del pokopališča (tudi grob J. Aljaža), 9. **Dovje**, grobišče 13 borcev, spomenik padlim v NOV in spomenik padlim v NOV in spomenik padlim v I. vojni, 10. **Dovje**, plošča dec. vstaji 1941, na kraju, kjer je bilo zbirno mesto upornikov, 11. **Dovje**, obeležje nad Sedučnikom, kraj kurirske postaje 1944, 12. **Dovje**, ob potoku Mlinca 1943—1944 partizansko taborišče Orlovo gnezdo, 13. **Dovje** 72, hiša prvoborcev Rabič, padlih v NOV, 14. **Dovje**, plošča, kjer sta padla leta 1944 kurirja, 15. **Dovje**, plošča ob Mlinci, na kraju, kjer je leta 1945 padel borec F. Knaflič, 16. **Doslovče**, obeležje na kraju, kjer so 1945 ustrelili borca A. Dolarja, 17. **Gozd Martuljek**, spomenik borcu alpinistu M. Cizlju, (M. Keršič 1950), 18. **Hrušica** 55, plošča na kraju, kjer so Nemci 8. 4. napadli jug. vojaško postojanko, 19. **Hrušica**, na Hrušenski planini označuje plošča kraj, kjer so 9. 4. Nemci umorili vojaka J. Vrhunca, 20. **Hrušica** 11, plošča na kraju, kjer sta padla 1944 borca A. Štarman in R. Toplikar, 21. **Hrušica**, grob borca iz 1943, 22. **Hrušica**, spomenik na Belem polju označuje kurirsko pot čez Savo, 23. **Hrušica**, spomenik pod Belim poljem označuje partizanski prehod čez Savo, 24. **Hrušica**, plošča v Javorju obeležuje kraj, kjer je stal bivak kurirske postaje, 25. **Javorniški rovt**, spomenik (J. Torkar 1981), 26. **Javorniški rovt**, plošča nad Lipovčevo presko na kraju, kjer je padel borec T. Štumpf, 27. **Javorniški rovt**, plošča v Medjem dolu na kraju, kjer so padli

F. Mežek, J. Žvab, Š. Demšar in I. Sršen, 28. **Javorniški rovt**, na karavli plošča delovanju kurirske postaje iz 1944 in 1945 za Mavram, 29. **Javorniški rovt**, plošča na kraju, kjer je padel E. Bizjak Iztok, 30. **Javorniški rovt**, plošča na kraju, kjer je padla borka I. Krničar, 31. **Javorniški rovt** 4 a, grob sekretarja OK SKOJ J. Zupana-Ježka, 32. **Javorniški rovt**, grob kurirja J. Žvaba, nasproti hiše 30, 33. **Jesenice**, Titova 19, obeležje prostovoljcem za severno mejo, 34. **Jesenice**, C. 1. maja 3, plošča na r. hiši J. Vilmana, borca za s. mejo, 35. **Jesenice**, C. Železarjev 4, plošča na hiši, kjer je bila 1920 ustanovljena org. socialistične del. stranke Jugoslavije komunistov, 36. **Jesenice**, C. železarjev 11, Del. dom »Pri Jelenu«, med vojnama središče naprednega del. gibanja, 37. **Jesenice**, na nekdanjem pokopališču, spremenjenem v sp. park na Plavžu je grobišče 42 borcev NOV, kapela z imeni padlih v 1. vojni in grobišče ponesrečenih graditeljev karavanškega predora, 38. **Jesenice**, C. 1. maja, spomenik padlim označuje tudi akcijo reševanja francoskih vojnih ujetnikov, 39. **Jesenice**, Titova, osrednji spomenik NOB (B. Kalin, E. Ravnikar 1960), 40. **Jesenice**, C. 1. maja 69, dom prvoborcev J. in T. Čufarja, 41. **Jesenice**, Mencingerjeva 3, r. hiša nar. heroja M. Verdника-Tomaža, 42. **Jesenice**, Verdnikova 41, plošča na kraju, kjer je padel borec S. Sekardi, 43. **Jesenice**, Prešernova 37, plošča na kraju, kjer je padel borec B. Čebin, 44. **Jesenice**, C. železarjev 24, plošča, kjer so umorili aktivista G. Štravsca, 45. **Jesenice**, C. bratov Stražišar 22, obeležje na hiši aktivistov J. in L. Pajer, 46. **Jesenice**, Prešernova 48, obeležje aktivista F. Markelj, 47. **Jesenice**, plošča za Žvabovo domačijo na kraju, kjer je padel borec R. Kiršner, 48. **Jesenice** Javornik, C. B. Kidriča, sp. NOB (D. Tršar, 1954), 49. **Jesenice**, C. B. Kidriča 20, plošča na hiši, kjer sta živela revolucionarja J. in A. Pibernik, 50. **Jesenice** — Javornik, Strelska 8, ciklostilna tehnika iz 1941, 51. **Jesenice** Javornik, C. B. Kidriča 10, hiša, kjer je 1941 deloval OK KPS, 52. **Jesenice** Javornik, Savska 12, plošča na kraju, kjer so umorili aktivistko M. Kelih, 53. **Jesenice** Javornik Dobravska 2, plošča na hiši, kjer so umorili aktivista D. Oblaka, 54. **Jesenice** Javornik, C. Slavka Likoviča, obeležje kraja, kjer je padel borec S. Likovič, 55. **Jesenice** Ja-

vornik, Pot Otmarja Novaka 7, obeležje kraja, kjer so umorili aktivista O. Novaka, 56. **Jesenice**, Koroška Bela, na starem krajevnem pokopališču je grobišče 34 borcev in 5 talcev ter spomenik (J. Torkar), 57. **Jesenice** Koroška Bela, C. talcev 11, plošča na hiši, kjer so umorili aktivistko J. Kunstelj, 58. **Jesenice** Koroška Bela, C. talcev 1, plošča na hiši, kjer so umorili aktivista V. Svetino, 59. **Jesenice** Koroška Bela, Cankarjeva 15, plošča na r. hiši dr. M. Potočnika, zgodovinarja, borca za sev. mejo, 60. **Kočna Poljane**, spomenik na kraju predvojnih zborovanj 1. maja in na kraju, kjer je 9. 9. 1945 Odbor del. enotnosti prevzel v upravljanje Železarno, 61. **Kranjska gora** Morga, po izročilu grobišče Napoleonovih vojakov, 62. **Kranjska gora**, Podbreg 27, r. hiša pisatelja J. Vandota (popsje N. Mirtič 1982), **Kranjska gora**, Vršička cesta, ob potoku Pišnica taborišče ruskih vojnih ujetnikov, ki so v letih 1915 in 1916 gradili cesto čez Vršič (temelji poti in žičnice), tudi kenotaf borca M. Ariha, 64. **Kranjska gora**, Vršič, pod Erjavčevo kočo, grobišče 63 ruskih v. ujetnikov, ki jih je 1916 zasul plaz, 65. **Kranjska gora**, Bezja 16, r. hiša K. Šefmana, ki je 1919 preprečil zavzetje jeseniškega trikota, 66. **Kranjska gora**, Vršička c., spomenik na kraju, kjer je padel I. Krivic-Pavel, 67. **Kranjska gora**, obeležje pred hotelom Kompas posvečeno zadnjim bojem 8. in 9. 5. 1945, 68. **Lipce**, steber el. daljnovoda, miniran 14. 9. 1941, 69. **Mojstrana**, pod vrhom Triglava sp. plošča iz 1855, 70. **Mojstrana**, spominska plošča iz 1. 1907 za M. Pernharta, ki je 1864—67 slikal Panoramo s Triglava, 71. **Mojstrana**, Triglavska 21 r. hiša čebelarja M. Ambrožiča (1846—1904), 72. **Mojstrana**, C. v Radovno 3, sp. plošča na kraju, odkoder so šli 16. 12. 1941 udeleženci decembrske vstaje v napad, 73. **Mojstrana**, Vrata, spomenik v obliki plezalnega klina padlim partizanom planincem (F. Hrstar 1953), 74. **Mojstrana**, Mežaklja, obeležje pod Jerebikovcem kjer je padlo 7 borcev Jeseniško-boh. odreda, 75. **Mojstrana**, Ul. A. Rabiča 31, sp. plošča na kraju, kjer je padel 1941 prvoborec A. Rabič, 76. **Moste**, Završnica, v sz. pobočju Gojzdašnice so v zijalki ostanki protiturskega tabora iz 15/16. stol., 77. **Moste**, Zelenica, sp. plošča ob poti na Valvazorjev dom na kraju, kjer se je ponesrečil 1922 D. Milovanović, sekretar SKOJ, 78. **Moste**,

Završnica, obeležje na kraju, kjer je bila 1937 partijska konferenca, 79. **Moste**, sp. plošča v železniškem mostu v spomin na večkratno rušenje mostu v letu 1941—42, 80. **Moste**, Zabreznica 67 (Mali Stol) Prešernova koč, bojišče iz 20. 2. 1942, 81. **Moste**, Mali Stol, sp. plošča na grobu prvoborca J. Kodra, ki je padel 20. 2. 1942, 82. **Moste** nad Zabreško planino, sp. plošča kjer je padla borka J. Jensterle, 83. **Moste**, Ratitovec, sp. obeležje, kjer je padel prvoborec J. Šavli, 84. **Moste**, Valvazorjev dom, sp. plošča za ustanovitev Cankarjevega odreda, 85. **Moste**, Žirovniška planina, sp. plošča, kjer je padel borec V. Školariš, 86. **Moste**, Završnica pod Smokuškim vrhom, sp. plošča na kraju, kjer je taborila III. četa GO, 87. **Moste**, Jamovec pod Zabreško planino, sp. obeležje, kjer je 1944 padlo 6 kurirjev, 88. **Moste**, Završnica, sp. obeležje na kraju, kjer so ubili J. Zimo, J. Fularja in F. Debeljaka, kurirje, 89. **Moste**, Zelenica, sp. plošči na kraju, kjer so padli 4 borci in kjer je taborila 1944 III. četa GO, 90. **Moste**, Završnica pod Smokuškim vrhom, partizansko taborišče Titova vas iz l. 1944/45, 91. **Planina** pod Golico—Suho sedlo, sp. plošča na kraju, kjer je padel I. Cero, 92. **Planina** pod Golico, sp. plošča nasproti hiše 37 na kraju, kjer so padli borci S. Zupančič, J. Pangeršič, T. Koselj, M. Rogelj in E. Treven, 93. **Planina** pod Golico—Kramparica V Sekanih, sp. plošča na kraju, kjer so padli borci J. Drolc, V. Kos, V. Pregelj in Š. Stare, 94. **Plavški rot** — Zakošič, sp. plošča na kraju, kjer so padli borci A. Koračin, F. Grobotek in J. Klinar, 95. **Plavški rovt** — Zakošič, grob borca F. Grobotka, 96. **Planina pod Golico** — Sušje pod Črnim vrhom, sp. plošča na kraju, kjer je bilo 1944/45 taborišče VOS, 97. **Podkoren** 63 pri Razingerju, stara poštna postaja (1812—1870), 98. **Podkoren** 20, sp. plošča borecem za sev. mejo, 99. **Podkoren**, pokopališče, grobovi borcev I. Krivca, J. Uršiča in M. Ariha, 100. **Potoki** 22, domačija pri Cimpkovih, kjer je bila v letih 1941 in 1942 ena najpomembnejših javk, 101. **Potoki** pod Potoško planino, sp. plošča na kraju, kjer sta padla borca F. Guzelj in J. Reven, 102. **Potoki** pod Ajdno, sp. plošča na kraju kjer so padli borci J. Obermajer, A. Repe in P. Rupar, 103. **Potoki**, Urbas, sp. plošča na kraju, kjer je padel kurir J. Pretnar, 104. **Rodine** 10, r. hiša pisatelja

J. Jalna (1891—1966), 105. **Selo v Rebru** sp. plošča na kraju, kjer je padel borec I. Zupan, 106. **Smokuč** 5, r. hiša Toma Zupana (1839—1937) duhovnika, profesorja, zbiralca Prešernove zapuščine in dobrotnika slepih, 107. **Smokuč** sp. obeležje, kjer je padel borec V. Hrovat, 108. **Srednji vrh** 19, r. hiša misijonarja pri Indijancih L. Lavtizarja (1820—1858), 109. **Srednji vrh**, sp. obeležje partizanski vasi Sr. vrh, 110. **Vrba** 28, r. hiša ljubljanskega škofa in pisatelja J. Z. Pogačarja (1811—1884), 111. **Vrba**, p. c. sv. Marka, sp. plošča na kraju, kjer je padel borec F. Taler, 112. **Zabreznica** pred osnovno šolo aleja slavnih rojakov (A. Janša, M. Čop, F. Prešeren, F. S. Finžgar in J. Jalen — nastala 1981), 113. **Žirovnica** 9, r. hiša Prešernove matere, 114. **Žirovnica** 14, r. hiša Matije Čopa (1779—1835) literarnega kritika, 115. **Žirovnica** 97, sp. plošča na hiši, kjer je bil prvi sestanek OF na območju Žirovnice, 116. **Žirovnica** 69, sp. plošča na hiši, kjer je bil 1941 prvi partizanski sestanek, 117. **Žirovnica**, sp. plošča v spomin na požig žel. postaje l. 1942, 118. **Jesenice**, Plavž, lokacija cerkve sv. Barbare iz 1617, 119. **Gozd Martuljek**, p. c. Srca Jezusovega, kapela iz 1913 s spomenikom padlim v I. vojni, 120. **Planina pod Golico** — pokopališče, grob alpinista J. Čopa (1893—1975), 121. **Rateče**, pokopališče, grob potopisca, zgodovinarja in glasbenika J. Lavtizarja (1851—1943), 122. **Rodine**, pokopališče, grob pisatelja J. Jalna.

7. člen: ... Umetnostni spomeniki: 1. **Blejska Dobrava**, p. c. sv. Štefana, star. arhitektura je bila 1743 prevzdana, 1861 pa podaljšana. Kvalitetna baročna oprema stranskih oltarjev iz 2. pol. 18. stol. (I. Ahrer), Potočnikova slika in križev pot, kamniti glavni oltar delo J. Vurnika, 2. **Breg pri Žirovnici**, p. c. sv. Rade-gunde, v ladji ohranjena romanska arhitektura, gotski prezbiterij z deli fresk iz 2. pol. 15. stol., baročna vhodna lopa in zvonik. Kvalitetna oprema iz 17. in 18. stol. V gl. oltarju iz 1668 je gotski kip iz srede 15. stol. Layerjeva slika MB, na j. steni presbiterija baročna freska sv. Krištofa. 3. **Breznica**, ž. c. ŽMB, klasicistična iz 1821 (Blasio Zamolo iz Cre-mone) je opremljena s starejšo kvalitetno baročno opremo iz 1. pol. 18. stol. in gl. oltarjem iz 2. pol. 19. stol. Klasicistične freske. Oltarne slike V. Metzingerja, S. Ogrina in J. Šubica. 4. **Dovje**, ž. c. sv. Mi-

haela. Zgrajena v zač. 14. stol. 1829 prezidana. Ohranjen gotski prezbiterij s fresko Križanje na J. steni; freska je vidna v zakristiji. Oprema iz 19. stol. in slika M. Langusa. 5. **Jesenice**, ž. c. sv. Lenarta. Zgrajena sredi 15. stol. in 1524. V prvi pol. 18. stol. prezidana, bogate štukature v prezbiteriju. 1930—31 obnovljena po načrtih arh. Faturja. Oprema iz 1. pol. 19. stol. Ohranjen karner — kostnica. 6. **Koroška Bela**, ž. c. sv. Ingenuina in Albina. Prvotna iz 1. pol. 15. stol. Po požaru 1761 sedanja baročna stavba (dograjena 1771). Str. oltarja iz let 1776 in 1778 sta Ahrerjevo delo. (17. stol.). Kvaliteten »zlati oltar« iz 17. stol. s poznogotskim kipom. Sicer oprema iz 19. stol. 7. **Kranjska gora**, ž. c. Marijinega Vnebovzeta. Prvotna c. iz zač. 14. stol. se je imenovala Marija na belemrodu. Sedanja c. je poznogotska z dekorativno oblikovanjem obokom iz prvih desetletij 16. stol. Koroška delavnica B. Viertalerja. Poznogotski prezbiterij ima kamnoseško obdelane služnike. Gotski zvonik je prvotno stal ločeno, s prezidavami 1758 in 1838 pa je bil vključen v cerkev. Na fasadi baročne kapele je freska Marije Priprošnjice iz l. 1758. Ohranjena sta gotška kipa, Marija z Jezusom (ok. 1470) in sv. Miklavž (1480—1490). Oprema iz 18. in 19. stol. 8. **Mojstrana**, p. c. sv. Klemenca. Predhodnica sedanje c. iz 17. stol. ni več ohranjena. Enoladijska s polkr. zaključenim prezbiterijem in vhod. lopo. Baročni zvonik je prizidan. Štukiran raven strop, prezbiterij banjasto obokan. V prezbiteriju freska iz 1640. Trije kipi iz 17. stol. sicer oprema iz 19. stol. 9. **Moste pri Žirovnici**, p. c. sv. Martina. V osnovi starejša enoladijska cerkev z gotskim prezbiterijem in lepó s poznogotsko prižnico. Freske »Mojstra apostolskih mučeništev« okrog 1430. Iz istega časa zvezdasto obokani prezbiterij. Na s. steni še neodkrita freske Pohoda treh kraljev. Gl. oltar »zlati oltar« iz 1638, ostala oprema iz 19. stol. 10. **Planina**, ž. c. Povišanje sv. Križa, kvaliteten primer iz 1683. Zvonik 1858. Ladjo pokriva kupolast obok s štukaturami. Obok prezbiterija je preslikan s freskami iz 2. pol. 18. stol. Kvaliteten gl. oltar iz 1. pol. 18. stol. Na str. oltarjih slike J. Egartnerja iz 1845. 11. **Podkoren**, p. c. sv. Andreja, gotška arhitektura prezidana in dopolnjena v 18. in 19. stol. Baročni zvonik je prvotno stal ločeno od v 19. stol. podaljšane ladje.

Prezbiterij je v osnovi še gotski in ima fragmente gotskih poslikav. Na s. fasadi je pod ometom še freska sv. Krištofa. Poslikave notranjosti so iz 1899 M. Bradška. Oprema iz 18. in 19. stol., Layerjeve slike. 12. **Rateče**, ž. c. sv. Duha. Gotska iz 16. stol. je bila povečana 1785. Zvonik iz 1791. Prezbiterij v celoti gotski z zvezdastim obokom in sklepniki, gotске freske. Kvalitetni baročni antependiji in Layerjeve slike. Oprema iz 18. in 19. stol. Okrog tabora podobno obzidje, v njem spomenik padlim iz 1. vojne. 13. **Rodine**, p. c. sv. Klemenca. Srednjeveško stavo 1602 zamenjala renesančna arhitektura, dozidana v 18. stol. Oprema iz srede 18. stol. Layerjev križev pot in slike Franketa, Pustavrha, Pengova. Obzidje. 14. **Rodine** 9. Layerjeva freska Križanje iz 1797 na j. steni. 15. **Selo pri Žirovnici**, p. c. sv. Kancijana. Gotska iz zač. 15. stol. in prezidana v 18. in 19. stol. Na slavooločni steni je fragment freske sv. Jurija, beljaška šola 1440. Baročna cerkvena oprema. 16. **Jesenice**, Čufarjev trg l, gimnazija iz l. 1920 s secesijsko oblikovano fasado. 17. **Jesenice**, C. Maršala Tita 53, nekdanja postaja in gostilna, poznogotska stavba iz prve polovice 16. stol. Kvaliteten klasicistični portal iz 1845, poznogotsko pomolno nadstropje na dvoriščnem delu stavbe. 18. **Blejska Dobrava**, znamenje v križišču, kapelica zaprtega tipa iz 19. stol. V niši Kamnanje sv. Štefana, relief iz 16. stol. 19. **Breznica**, baročno slopno znamenje ob stari cesti pri odcepu za Studenčice. 20. **Breznica**, kapelica odprtega tipa z dvojnimi kamnitimi stebri, ob križišču poti Breznica—Vrba. 21. **Dovje**, znamenje v križišču pri lipi, baročno slopno znamenje z nišami in poslikavo iz 19. stol. 22. **Dovje**, Ancelново znamenje, baročno slopno z nišami v pritl. in stropnem delu, ohranjene starejše plasti baročnih poslikav. 23. **Koroška Bela**, Štefančevo znamenje, kamnito, slopno, neogotsko iz 2. pol. 19. stol. 24. **Mojstrana**, znamenje pri p. c. sv. Klemenca, baročno, slopno z nišo in poslikavo iz 19. stol. 25. **Planina pod Golico**, ob cesti pod ž. c. kapela zaprtega tipa z banjasto obokano nišo in baročnim kipom Žalostnega Jezusa. 26. **Rateče** v križišču baročno znamenje z nišami. 27. **Rateče**, znamenje pri Šurcu, baročno slopno z nišo in kipom sv. Antona. 28. **Rateče**, znamenje ob stari cesti v z. delu vasi, baročno slopno z nišami in freskno

poslikavo. 29. **Srednji vrh**, kapela sv. Trojice iz l. 1827, z zvonikom v obliki preslice in freskami iz prve pol. 19. stol. 30. **Srednji vrh**, Hlebanjeva kapelica zaprtega tipa z baročnim kipom Kristusa v obokani niši. 31. **Srednji vrh**, Vavčarjeva kapela zaprtega tipa s tristranim zaključkom in z nišami s poslikavo iz 1844. 32. **Srednji vrh**, Smolejevo baročno slopno znamenje z nišami in baročno dekorativno in figuralno poslikavo v pritličnem in nadstropnem delu. 33. **Srednji vrh**, Jureževa kapelica zaprtega tipa z banjastim portalom in lesenim kipom iz 19. stol. v niši. 34. **Vrata**, kapela sv. Cirila in Metoda pri Aljaževem domu, arh. Vurnik 1928.

Občina Kamnik

V Delegatskem glasilu 7, sept. 1985, je na str. 34 Osnutek odloka o razglasitvi starega mestnega jedra Kamnik za kulturni in zgodovinski spomenik.

2. člen: Podlaga za razglasitev je značilna lega naselja, ki je omogočala nadzor nad pomembno trgovsko potjo... izjemno dobro ohranjen tloris srednjeveškega mesta...

7. člen. V ožjem in širšem območju... kulturni spomeniki: **Kidričeva 5**, historična z oblikovanimi elementi iz 2. pol. 19. stol. ter reliefno oblikovanim kamnitim stolpom, **Kidričeva 7** s spom. ploščo I. Vavpotiču (1877—1943), slikarju in avtorju prvih jug. poštnih znamk, **Kidričeva 9**, klasicistična iz 1. pol. 19. stol., dom slikarjev Koželjev, **Kidričeva 10**, historična s starejšo zasnovo in portalom iz 1873 ter dvoriščnimi arkadami, **Kidričeva 12**, klasicistična s hist. fasado in kvalitetnim klasicist. portalom iz 1. pol. 19. stol., **Kidričeva 19**, historična z bogato fasado iz 2. pol. 19. stol., **Kidričeva 20**, klasicistična arhitektura z bogato oblikovanimi členi, kamnit steborni portal, r. hiša pesnika R. Peterlina-Petruške, **Kidričeva 21**, ž. urad, klasicistična iz 1. pol. 19. stol., **Ž. c. Brezmadežnega spočetja**, baročna iz 1734 po načrtih Gregorja Mačka z Jelovškoviimi freskami, baročno opremo in Metzingerjevimi slikami, **Cerkveni stolp**, samostojno stoječ, s prvotno višino gotskega stolpa, nadzidan v baroku. **Kidričeva 23**, v osnovi poznogotska arhitektura nekdanjega župnišča, prezidana v baroku. V vrtne obzidju v Parmovi ulici kvaliteten poznogotski por-

tal. **Kidričeva 25**, baročno-klasicistična s star. zasnovo, portal 1851, r. hiša generala R. Maistra. **Kidričeva 33**, historična z arkadami na dvoriščni fasadi, portal iz 1888, v hiši še del Sadnikarjeve zbirke. **Kidričeva 35**, klasicistična iz srede 19. stol., kvaliteten segmentni portal z volutami, na dvoriščni strani segmentne arkade in dvorišče s kostanji. **Kidričeva 46**, v pritl. baročna zasnova, bogato oblikovana klasicistična fasada. **Kidričeva 58**, klasicistična stavba s starejšo zasnovo, kamnit portal iz 1860, vedutno pomemben objekt Šutne, **Kidričeva ul.**, osrednji spomenik NOB (D. Tršar), Japljeva ul., sp. plošča stavbi, kjer je telovadil 1911 do 1912 J. Broz Tito, **Japljeva 1**, stavba, kjer je delovala čitalnica (ust. 1866). **Maistrova 2**, predelana stavba z arkadno lopo. Fasada J. Plečnik. **Maistrova 3**, v balustradi hodnika v 1. nadstropju poznogotski relief, **Maistrova 4**, klasicistična, **Maistrova 5**, poznosrednjeveška zasnova, predelave v 19. stol. na gosp. poslopju poznogotski relief iz 1549. **Maistrova 6**, v osnovi renesančna s predelavami iz 2. pol. 19. stol., historična fasada. **Maistrova 8**, starejša arhitektura, predelana v 19. stol. z razgibano fasado iz 1850, **Maistrova 10**, renesančno-baročna arhitektura, z elementi iz konca 16. in 17. stol. (portal, grebenasti obok), **Maistrova 12**, iz 2. pol. 16. stol. s kasnejšimi prezidavami, **Maistrova 13**, klasicistična (1833), vključuje mestno obzidje, **Maistrova 14**, historična s starejšimi elementi, **Medvedova 20**, sp. plošča pesniku A. Medvedu, **Medvedova ul.**, spomenik pesniku, **Medvedova ul.**, kapelica zaprtega tipa iz 2. pol. 19. stol., **Parmova 5**, značilna arhitektura 19. stol., nekdanja usnjarska hiša, **Parmova 8**, primer meščanske kmečke hiše — vrhlevna hiša, **Prešernova 9**, z arhitekt. elementi 19. stol., r. hiša pesnika F. Albrehta (1889—1963), **Prešernova 14**, klasicistična, nekdanja mestna ubožnica, **Sadnikarjeva 2**, klasicistična, **Šlandrova 1**, klasicistična z dvoransko oblikovanimi prostori v pritličju in arkadnim dvoriščem, **Šlandrova 6**, v osnovi ohranjeni poznosrednjeveški elementi, **Šlandrova 2**, frančišk. samostan iz 1703, v 19. stol., večkrat prezidan. Portal datiran 1883. Na dvorišču ohranjene in delno zazidane baročne arkade. **Cerkve sv. Jakoba**, gotska arhitektura iz 15. stol. je ohranjena na z. strani, baročna nastala 1695—1703, v 19. stol. večkrat

prenovljena (portal 1822). Fasada iz konca 19. stol. Kvalitetna baročna oprema. V kompleks sodi tudi samostanski vrt. **Šlandrova 30**, Smoletov gradič, Trutzturn — nekdanji mestni obrambni stolp v vogalu m. obzidja. Sezidan v 16. stol. (ohranjeni elementi). Star kostanj ob gradiču. Zaščiteno območje celotnega hriba. **Titov trg 18**, poznogotska fasada, prtiličje z oboki, **Titov trg 20**, klasicistična s predelavami, v nadstropju Maleševa galerija, **Titov trg 5**, r. hiša igralke Marije Vere (1881—1954), **Titov trg 22**, v osnovi starejša zgodnjebaročna s predelavami iz 19. stol., **Titov trg 23**, poznosrednjeveška s kvalitet. elementi iz 16. in 17. stol., večje prezidave v 19. stol., 5 poznogotskih podokenskih kamnitih reliefov, **Tomšičeva 1**, secesijska fasada in elementi v notranjosti, **Tomšičeva 15**, historiciistična z vrtno in kvalitetno fasado, **Trg svobode 1**, gotško renesančna, nekdanja kovačija, še ohranjena srednjeveška talna zasnova in kamnoseški elementi, **Trg svobode 7**, gotško renesančna s predelavama iz 2. pol. 19. stol., ohranjeni poznogotski elementi, **Trg talcev 1**, klasicistična z arkadnim stopniščem na s. fasadi, kvaliteten portal iz zač. 19. stol., **Trg talcev**, spomenik generalu R. Maistru (kipar Sigulin), **Trg talcev**, fontana — spomenik, kjer je padlo 24 talcev (B. Šlegl), **obrambni zid**, ostanki mestnega obzidja iz 1451, **Mali grad**, kapela: omenjena že 1250 in je kot poseben tip (trinadstropna) pri nas unikat, portal iz 2. pol. 12. stol., v

gotško obokani notranjosti freske iz 15., 17. in 18. stol. (1771 J. Potočnik), stolp: v temeljih odkriti ostanki romanskega donjona, **Usnjarska 8**, spomenik padlim tovarne Utok (B. Kalin), **Žale**, p. c. sv. Jožefa iz 1638. V 18. stol. barokizirana, zvonik 1895, v 19. stol. cerkev tudi na novo obokana. Jelovškove freske in Metzingerjeve oltarne slike. V 30. letih 18. stol. sem preneseno pokopališče. **Kapela Božjega groba** na pokopališču ob cerkvi, iz srede 17. stol., **Kalvarija**. Od kapele Božjega groba na pokopališču do kapele na Kalvariji vodi pot s 4 kapelami, ki tvorijo celoto križevega pota. Kapela na Kalvariji ima freske iz 1774, ki jih je kasneje preslikal Koželj in figuralno skupino Križanja (franciškanska delavnica), **Žale**, spomenik talcem, ustreljenim 1941 v Smedniku in na Brezjah pri Krtini, **Žale**, spomenik na grobišču borcev, **Žale**, spomenik padlim v 1. svet. vojni, **Zaprice**, grajski kompleks več poslopij okrog trikotnega dvorišča. Grad je renesančna stavba z vogelnimi pomoli in s prezidavami iz 17., 18. in 19. stol. Muzejske zbirke. V gospodarskem delu objektov je arhitektura iz 16. stol. V vogalih stavb grajski zid, vključena dva baročna vrtna paviljona. Ves vrtni kompleks s prezentiranimi kaščami in gotskim stebrom iz 1537.

9. člen: ... arheološki spomeniki: **Mali grad**, **Sutna**, **okolica ž. c. Žale**, domnevno staroslovansko grobišče, **Zaprice**, rimski zidovi.

ZAVOD VNKD GORICA V NOVI GORICI

Razglasitev nepremičnih kulturnih in zgodovinskih spomenikov in naravnih znamenitosti v občini Nova Gorica

Seznam

Območja naravnih znamenitosti ter kulturnih in zgodovinskih spomenikov: Kanal — historično jedro, Šmartno — historično jedro, južni obronki Trnovskega gozda: Ravnica — sv. Danijel, Vitovlje — Tabor in p. c. M. Vnebovzeta, Vitovlje — jezero Za brestom, Skalnica (sv. Gora), območje gore z Marijinim svetiščem.

Arheološki spomeniki in območja: Avče — V gradah in Na Lajšču, Bate — sv. Lovrenc in Sveto, Belo (v Brdih) — Zagrad, Bilje — Praprotno in Križecjan,

Branik — Rabotnica, Bukovica — Britof, Deskle — sv. Lovrenc in Gradišče, Grgar — Gračišče, Golo brdo — sv. Marija na Jezeru, Kal nad Kanalom — Na gradu pod Zabrdom, Koprivišče (Kanal) — Gradec, Kostanjevica na Krasu — Grmača, Kozarno — Zagrad, Levpa — Grad, Lokvica — jama Pečinka, Miren — grad Nova Gorica — Kekec, Pedrovo (Branik) — Mali hrib, Pedrovo (Branik) — Šumka, Prilesje (Plave) — Gradec, Temnica — sv. Ambrož, Vitovlje — sv. Peter, Vojšči-ca — Tabor.

Umetnostni in arhitekturni spomeniki: Avče — ž. c. sv. Mihaela, Bilje — ž. c.

sv. Antona, Biljana — ž. c. sv. Mihaela, Branik — območje gradu Rihemberk, Branik — ž. c. sv. Urha, Britof (Ukanje) — p. c. sv. Kancijana, Ceglo — grad, Čepovan — ž. c. sv. Janeza Krstnika, Deskle — ž. c. sv. Jurija, Dobrovo — grad, Dolnje Cerovo — p. c. sv. Lenarta, Dolnje Nekovo (Ajba) — p. c. sv. Vida, Dornberk — ž. c. sv. Danijela, Fojana — ž. c. sv. Florjana, Goljvica (Anhovo) — p. c. sv. Volbenka, Gornje Cerovo — ž. c. sv. Nikolaja, Gorenje polje (Anhovo) — ž. c. sv. Mihaela, Gradišče — p. c. sv. Marije Brezmadežne, Gradno — ž. c. sv. Jurija, Grgar — p. c. sv. Petra, Grgar — ž. c. sv. Martina, Hruševlje — p. c. sv. Marjete, Kamenca (Anhovo), p. c. sv. Mateja, Kanal — p. c. sv. Ane, Kojsko — ž. c. M. Vnebovzete, Kojsko — p. c. sv. Križa, Koprivišče (Kal nad Kanalom) — p. c. sv. Tomaža, Kostanjevica (Nova Gorica) — samostan s knjižnico in grobnico, Kozana — ž. c. sv. Hieronima, Kožbana — ž. c. sv. Jurija, Krasno — p. c. sv. Magdalene, Kromberk — grad, Krstenica (Gorenja vas) — p. c. sv. Nikolaja, Lig — ž. c. sv. Zenona, Lipa — p. c. sv. Mihaela, Medana — ž. c. Marije Vnebovzete, Miren — ž. c. sv. Jurija, Nadavče (Avče) — p. c. Marije Snežne, Neblo — p. c. sv. Nikolaja, Nozno — p. c. sv. Petra in Pavla, Osek — ž. c. sv. Martina, Ozeljan — graščina, Pedrovo (Branik) — p. c. sv. Duha, Podsena (Podsabotin) — p. c. sv. Lovrenca, Prilesje (Plave) — p. c. sv. Ahaca, Prvačina — ž. c. sv. Andreja, Ravnica — p. c. sv. Mohorja in Fortunata, Ročinj — p. c. sv. Pavla, Ročinj — p. c. sv. Petra, Ročinj — ž. c. sv. Andreja, Rožna dolina — podeželska vila, Solkan (Nova Gorica) — ž. c. sv. Štefana, Spodnja Branica — p. c. sv. Lenarta, Šempas — ž. c. sv. Silvestra, Šempeter — baročna graščina, Šempeter — ž. c. sv. Petra, Šlovinc — ž. c. sv. Lovrenca, Šmihel — p. c. sv. Mihaela, Vedrijan — ž. c. sv. Vida, Vipolže — renesančni stari grad, Vipolže — ž. c. sv. Egidija, Vogrsko — Bozicijeva graščina, Vogrsko — ž. c.

sv. Justa, Vrhovlje pri Kojskem — p. c. DM, Vrhovlje pri Kožbani — p. c. sv. Andreja, Zalošče — ž. c. sv. Lovrenca.

Etnološki spomeniki: Brezovk — št. 7, 8, 10, Čepovan — št. 175, Doblar — št. 25, Drnovk št. 8, 9, Gorenje polje — nagrobnik družine Kavčič, Grgar — gotsko znamenje, Kozana, ambient hiš, Kozana — poslopje pri št. 50, Lokovec — št. 220, Osek — znamenje pod pokopališčem, Ročinj — znamenje pri pokopališču, Slapnik — naselje, Šeberjak — št. 2, Šempas — št. 59, Zapotok — št. 5, Želinje (Ukanje) — št. 1, 2.

Zgodovinski spomeniki: pred prvo svetovno vojno: Branik — spomenik baronu Widmajerju, Rožna dolina — židovsko pokopališče, vojaška pokopališča in spomeniki iz prve svetovne vojne: Ajševica — pokopališče, Avče — spomenik in pokopališče, Banjščice — pokopališče, Bate — pokopališče Branik — pokopališče I in II, Bukovica — pokopališče, Čepovan — pokopališče, Grgar — spomenik in pokopališče, Grgarske Ravne — spomenik, Kal nad Kanalom — pokopališče, Lipa — pokopališče I in II, Loke — pokopališče, Osek — pokopališče, Oševljek — pokopališče, Nemci — pokopališče, Prvačina — pokopališče, Ravnica — pokopališče, Renče Žigoni — pokopališče, Renče — pokopališče, Sabotin — spomenik, Solkan — pokopališče, Temnica — pokopališče, Temnica — grobnica, Vodice — spomenik, Vogrsko — grobnici, Vojščica — grobnica, Volčja draga — pokopališče, Zalošče — pokopališče I in II.

Spomeniki NOB: Gonjače — spomenik, Kanal — spomenik, Lazna — spomenik, Solkan — spomenik, Trnovo — spomenik in grobnica, Vogrsko — bunker.

Tehniški spomeniki: Deskle — Napoleonov most, Grgar — mlin na Slatni, Hlevnik — dvoločni kamniti most, Pekel (Steske) — graščinski kompleks, Robidni breg (Anhovo) — Šinkov mlin, Solkan — železniški most, Steske — dvoločni kamniti most, Šempas — mlin pri št. 73.

STROKOVNE OSNOVE ZA PRIPRAVO PREDLOGA O RAZGLASITVI KULTURNIH SPOMENIKOV NA OBMOČJU OBČINE MOZIRJE

Obdelali: Anka Aškerc, Bogdan Badovinac, Milena Hazler-Papič, Vito Hazler,
dr. Ivan Stopar, Alenka Vogrin

1.2.0. Naselbinska kulturna dediščina

Bočna, Gornji Grad, Kokarje, Ljubno ob Savinji, Logarska Dolina, Mozirje, Podolševa, Radmirje, Rečica ob Sovinji, Robanov Kot, Strmec, Šmihel nad Mozirjem, Šmiklavž, Šentjanž.

2.1.0. Arheološki spomeniki

Brezje, Prihova, Potočka zijalka, Šentjanž, Šmihel.

2.2.0. Umetnostni spomeniki

2.2.1. Gradovi

Gornji grad, Nazarje-grad Vrbovec, Poljane ob Rečici-Rudenek, Rečica ob Savinji-Tavčarjev dvor.

2.2.3. Sakralni spomeniki

Bočna, Brezje pri Mozirju, Dol, Florjan pri Gornjem gradu, Gornji grad — ž. c. sv. Mohorja in Fortunata, Gornji grad — p. c. sv. Magdalene, Kokarje, Lačja vas, Lenart pri Gornjem gradu, Lepa njiva, Ljubija, Ljubno ob Savinji, Luče ob Savinji, Mozirje, Nazarje, Okonina, Planina, Podolševa, Podvolovljek, Primož pri Ljubnem — p. c. sv. Primoža, Primož pri Ljubnem — p. c. Matere Božje, Radegunda, Radmirje ž. c. sv. Frančiška Ksaverija, Radmirje — p. c. sv. Mihaela, Rečica ob Savinji, Rovt pod Menino — p. c. sv. Jošta, Rovt pod Menino — p. c. sv. Gervazija in Protazija, Solčava — ž. c. Marija Snežna, Solčava — kapela sv. Ane, Šentjanž, Šmartno ob Dreti, Šmihel nad Mozirjem, Šmiklavž, Tirosek ž. c. Device Marije, Tirosek — kapela Božjega groba.

2.2.4. Javni spomeniki, znamenja, vodnjaki

Bočna — nadstropno slopno znamenje, Bočna — kapelica z nišo, Florjan pri Gornjem gradu, Gornji grad — vodnjak, Gornji grad-Hom — vislice, Ljubija, Logarska dolina, Logarska dolina — Matkov kot, Loke pri Mozirju, Primož pri Ljubnem, Radmirje — znamenje z nišo, Radmirje znamenje z nišo, Robanov kot, Rečica ob Savinji.

2.3.0. Etnološki spomeniki

Bočna št. 4, Bočna št. 13, Bočna št. 21, Bočna št. 28, Bočna št. 51, Bočna št. 118, Bočna št. 155, Gornji grad št. 6, Gornji grad št. 94, Gornji grad št. 115, Juvanje št. 11, Juvanje št. 15, Juvanje št. 17, Ljubno ob Savinji št. 130, Logarska dolina št. 7, Loke pri Mozirju št. 7, Loke pri Mozirju št. 18, Luče št. 40, Mozirje št. 54, Mozirje — kašča v »Savinjskem gaju«, Nizka št. 18, Okonina št. 12, Okonina št. 24, Planina št. 8, Primož pri Ljubnem št. 79, Pusto polje št. 9, Pusto polje št. 17, Pusto polje št. 24, Radegunda št. 34, Radegunda št. 38, Radegunda št. 43, Radmirje št. 19, Radmirje št. 21, Radmirje št. 25, Radmirje št. 26, Radmirje št. 59, Raduha št. 20, Raduha št. 39, Rečica ob Savinji št. 50, Robanov kot št. 29, Robanov kot št. 33, Robanov kot št. 35, Spodnja Rečica št. 27, Spodnja Rečica št. 29, Strmec št. 2, Strmec št. 13, Strmec št. 14, Strmec št. 17, Strmec št. 18, Strmec št. 20, Šentjanž št. 5, Šentjanž št. 8, Šentjanž št. 9, Šentjanž št. 26, Šmihel nad Mozirjem št. 1, Šmihel nad Mozirjem št. 3, Šmihel nad Mozirjem št. 14, Šmihel nad Mozirjem št. 24, Šmihel nad Mozirjem št. 26, Šmiklavž št. 17, Šmiklavž št. 20, Šmiklavž št. 21, Šmiklavž št. 32, Tirosek št. 58, Varpolje št. 2, Varpolje št. 3, Varpolje št. 12, Varpolje št. 13, Volog št. 4, Žlabor št. 3.

2.4.0. Zgodovinski in memorialni spomeniki

Bočna — na pokopališču in sredi Bočne, Čreta pri Kokarjih — na Tolstem vrhu, Gornji grad — Brinov hrib, Gornji grad — Brinkovača, Juvanje, Lenart pri Gornjem gradu, Ljubija — Na Gneču, ob glavni cesti Mozirje—Letuš, Ljubno ob Savinji, Rasule, Luče ob Savinji, Mozirje, Planina — ob gozdnem robu Robanovega posestva in spominska plošča v Robanovi hosti, Rastke, Podveža — v Markovcih in pri domačiji kmeta Navržnika, Podvolovljek, Poljane, Radegunda, Raduha, Rečica ob Savinji, Robanov kot, Rovt pod Menino, Savina, Šentjanž, Šmartno ob Dreti.

2.5.0. Tehniški spomeniki

Bočna št. 59 — vodna žaga in vodni mlin, Konjski vrh št. 33 — vodna žaga, Luče št. 92 — vodna žaga, Nizka št. 22 — vodna žaga, Podolševa št. 20 — prenosni mehanizmi v gospodarskem posloplju, Robanov kot št. 9 — vodna žaga, Robanov kot št. 34 — vodna žaga, vodni mlin in pogonsko vodno kolo, Robanov kot št. 35 — žaga s pogonskim mehanizmom, Strmec št. 17 — mlinski mehanizem, Šmiklavž št. 17 — žaga in vodni mlin, Šmiklavž št. 32 — vodni mlin.

BOČNA

Tipično strnjeno naselje v Sp. Zadreški dolini na severnem vznožju Menine, leži na prodnem vršaju Bočnice, ki se nižje izliva v Dreto. Več gozdnih cest povezuje z naseljem bližnje zaselke in samotne kmetije v okolici.

Prostorska zasnova naselja in kmečkih domačij se je v veliki meri ohranila predvsem zaradi tega, ker je imelo naselje trdno ekonomsko osnovo — gozd in kmetijstvo. Od zaselka Krupe navzdol so po Dretni splavljali les do Savinje kjer se je združil v znamenito splavarsko pot, ki je vodila vse do Črnega morja. Do zadnje vojne je bilo na Dretni 29 vodnih sistemov (mlinov in žag), od katerih sta danes ohranjena le še dva.

V naselju je ohranjenih 9 spomenikov ljudske arhitekture v okviru kmečkih domov, žaga in mlin, nadstropno slopasto znamenje in kapelica z nišo, cerkev sv. Petra je locirana nad naselje na rahlo dvignjeni vzpetini — gradišču.

Naselje Bočna s svojo drobnoblikovano strukturo, ki harmonično gradi naselbinsko telo in kvalitetno dopolnjuje krajinsko sliko območja.

Potrebno je izdelati podrobnejši planski dokument razvoja naselja pri katerem je potrebno sodelovati z Zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine.

ŠENTJANŽ

Okoli cerkve sv. Janeza je prostor s sledovi žganega grobišča iz starejše železne dobe. Pri gradbenih delih sta bila odkrita dva grobova — prvi pri gradnji ceste Mozirje—Radmirje, drugi pri gradbenih delih pri Ivanu Polaku, Šentjanž 13. Oba grobova sta ležala v kamnitih skrinjah, kar je dokaj redek pojav. Med drobnim gradivom prevladuje lon-

čenina, od kovinskega gradiva pa je bila najdena fragmentirana vozlasta zapestnica.

Seznam parcel: 324, 323, 356/9, 356/10, 357, 358/1, 358/3 358/2, 325, 1037/1, 356/8, k. o. Šentjanž.

Varstveni režim: 1. stopnja, kar pomeni, da je pred posegi v zemeljske plasti potrebno teren arheološko raziskati.

Funkcija zemljišča ostane.

NAZARJE — GRAD VRBOVEC

Grajsko jedro, ki je večidel uničeno in je v današnji obliki reducirano na pritlični del obodnega zidu, izvira iz 12. stoletja. To jedro so v 16. stoletju obdali z obzidjem, v katerega so bili poleg stanovanjskega trakta vpeti še trije stolpi. Požar med zadnjo vojno je močno prizadel historično substanco grajske stavbe, čeprav so njene temeljne sestavine (stolpi, stanovanjski trakt in deli renesančnega obzidja) še ohranjene. V stavbi so upravni prostori podjetja GLIN.

Varstveni režim II. stopnje

Stavba naj se redno vzdržuje, vendar še nadalje lahko rabi dosedanjemu namenu. Posebna skrb naj velja romanskemu grajskemu jedru, ki ga velja ne le redno vzdrževati, marveč v perspektivi tudi arheološko raziskati.

BOČNA — ž. c. sv. Petra

Cerkev leži na rahli vzpetini nad vasjo. Cerkev sestavljajo pravokotna ladja in ob njeni JZ ogel postavljen pravokotni zvonik, ob tristrano zaključen prezbiterij pa po dve zakristiji na vsaki strani.

Vhodna fasada je na straneh členjena z dvema pilastroma, ki nosita krepko gredo, na katero se dviga trikotno čelo. Ostalo cerkveno zunanjščino členijo polkrožno zaključena okna. Od prvotne cerkve se je ohranilo pet sklepnikov, ki so vzdani v cerkev.

Notranjost cerkvene ladje je s pilastri in z oprogami vrh njih razdeljena v tri traveje. V vsaki je po ena kupola. S kupolo je obokan tudi prezbiterij. Zidana pevska empora v ladji stoji na dveh toskan. stebrih in treh križnih obokih. V severno steno ladje so vzdani trije kamniti epitafi, prinešeni iz podrte pokopališke cerkve sv. Pavla v Gornjem gradu. Notranjščino je leta 1926 dekorativno poslikal Franjo Horvat iz Maribora.

Cerkveno opravilo tvorijo veliki oltar z oltarnim nastavkom iz leta 1646, stranska iz leta 1846, ter prižnica iz sredine 19. stol. Med cerkveno opremo sodita veliki banderski križ iz 2. pol. 18. stol. in oljna slika Brezmadežne, ki je delo Tomaža Fantonija iz l. 1889. Starejša cerkev, ki se prvič omenja l. 1426, je imela v ladji raven lesen strop in obokan prezbiterij. O obokanju celotne cerkve v 2. pol. 15. stol. govorijo ohranjeni sklepniki. Leta 1885 so cerkev popolnoma prezidali, od stare cerkve pa je ohranjen le zvonik z zvonom, ki je bil ulit 1614.

Za objekt velja varstveni režim II. stopnje, ki določa varovanje celovitosti, intaktnosti in historičnih značilnosti kulturnega spomenika. Kakršenkoli poseg je možen le z sodelovanjem in upoštevanjem pogojev, ki jih predpiše pristojna delovna organizacija za varstvo naravne in kulturne dediščine. Namembnost mora biti podrejena značilnostim kulturnega spomenika.

BOČNA, kapelica z nišo

Kapelica zaprtega tipa z nišo na zahodnem koncu naselja, ob glavni cesti.

Kapelica pravokotnega talnega tlorisa ima vse tri stranske stene, razen prednje z nišo, ki je ob straneh poudarjena s pilastroma. Trikotno čelo deli pas iz trikotnih obesk. Bogato profiliran podstrešni zidec obteka vse štiri strani. Streho pokriva opečni bobrovec. Poslikava postbaročne manire v niši je izdelek ljudskega podobarja. Na oboku je prizor sv. Trojice, na stenah pa liki svetnikov. V niši je obešeno leseno razpelo. Kapelica je iz začetka 19. stol.

Za objekt velja varstveni režim II. stopnje, ki določa varovanje celovitosti, intaktnosti in historičnih značilnosti kulturnega spomenika. Kakršenkoli poseg je možen le s sodelovanjem in upoštevanjem pogojev, ki jih predpiše pristojna delovna organizacija za varstvo naravne in kulturne dediščine.

BOČNA, hiša št. 4

Lastnik: Kolar, hišno ime: pri Matvešek. Na gričevnatem prehodu med Savinjsko in Zadreško dolino stoji skromna domačija, ki jo sestavljata stanovanjska hiša in kozolec. Nekdaj živa kmetijska proizvodnja je po menjavi lastnikov že pred desetletji usahnula. Kozolec: je

osrednja dominantna domačije in je s čelom obrnjen v dolino. Stoji na treh parih vitkih stebrov, ki pa sprva niso imeli kamnitih podstavkov. Na prečnem veznem tramu je vrezana letnica 1824 z imeni lastnikov. Prvotno slamnato kritino s čopoma je zamenjala dvokapnica, prekrita je z bobrovcem.

Za kozolec velja varstveni režim I. stopnje. Ta določa varovanje spomenika v celoti, neokrnjenosti in izvirnosti. Kakršenkoli poseg je mogoč le z dovoljenjem pristojne spomeniške službe. Stavba naj tudi v prihodnje ohrani sedanjo funkcijo.

GORNJI GRAD — Brinkovača

Grobišče s spominskim obeležjem na Brinkovači, kjer je pokopanih 149 borcev IV. operativne cone, padlih v boju leta 1944.

Spomenik — obeležje — je delo dipl. ing. arh. Dušana Samca iz leta 1964.

BOČNA, hiša št. 59

Lastnik: Kranjc Franc, hišno ime: pri Mlinarju. V okviru domačije premožnega kmeta, žagarja, gostilničarja in mlinarja stojita še dobro ohranjena vodna žaga in mlin. Žaga je samostojna zgradba, mlin pa je sestavni del stanovanjske hiše.

Vodna žaga je lesena zgradba podolžnega tlorisa. Zasnovana je kot tip žage »venecijanke«. Poganja jo voda iz Krope. Francisova turbina iz l. 1937. Žaga še obratuje in je dobro ohranjena. Prav tako je dobro ohranjen še stari jez s »širmom« (zapornicami), ki ga redno vzdržujejo. Žaga ima dvokapno streho, kritina je bobrovec. Po pripovedovanju je žaga nastala v drugi pol. 19. stol. Turbina od leta 1937.

Vodni mlin je sestavni del stanovanjske hiše. Pred leti so ga opustili vendar bi se ga po zatrjevanju lastnikov še dalo usposobiti za mletje. Francisova turbina iz leta 1937. Nastal je sočasno s hišo v drugi pol. 19. stol. Ima tri pare kamnov.

Za žago in mlin velja varstveni režim II. stopnje. Ta določa varovanje spomenika v avtentični pričevalnosti. Dovoljena dejavnost mora biti v skladu s spomeniškim značajem le-tega. Za vsak poseg je potrebno dovoljenje pristojne spomeniške službe. Žaga naj ohrani svojo funkcijo, mlin pa bi veljalo popraviti.

STROKOVNE OSNOVE ZA PRIPRAVO PREDLOGA O RAZGLASITVI
KULTURNIH IN ZGODOVINSKIH SPOMENIKOV NA OBMOČJU
OBČINE CELJE

OBDELALI: Anka Aškerc, Branka Primec, dr. Ivan Stopar, Alenka Vogrin

1.1.0. Arheološka območja

Celje — ilirsko-keltska naselbina — municipium Claudium Celeia.

1.2.0. Naselbinska območja

Celje — staro mestno jedro, Dobrna — zdraviliški kompleks, Vojnik — staro jedro naselja.

1.3.0. Zgodovinska in memorialna območja

Celje—Golovec—Slovensko pokopališče, območje Slemene—Javornik, območje Paškega Kozjaka.

2.1.0. Arheološki spomeniki

Dobrna, Hrenova, Laška vas pri Štorah, Pečovnik, Slatina v Rožni dolini, Šmarjeta, Šmartno v Rožni dolini, Vojnik, Vrbe, Zadobrova.

2.2.0. Umetnostni spomeniki

2.2.1. Gradovi in graščine

Celje — stari grad, Celje — mestni grad, Celje — grofija, Celje — Zgornji Lanovž, Celje — Gozdni dvor, Dobrna — grad, Dobrna — graščina, Dobrnica — graščina, Frankolovo — graščina — Verpete 2, Lemberg — grad, Lindek — grad, Prešnik — graščina, Socka — graščina, Tabor pri Vojniku — graščina, Vine — graščina.

2.2.2. Meščanska in trška arhitektura

Celje: Cankarjeva 2, Cankarjeva 5—7, Cankarjeva 6, Cankarjeva 8, Cankarjeva 9—11, Cankarjeva 13, Čuprijska 7, Gubčeva 10, Ipavčeva 2, Lilekova 5, Miklošičeva 3, Prešernova 3, Prešernova 11, Savinjska 3, Savinjsko nabrežje 5, Savinjsko nabrežje 6, Savinova 9, Slomškov trg 5, Slomškov trg 11, Stanetova 3, Stanetova 4, Titov trg 2-dom OF, Titov trg 6, 7, 8-mestna posojilnica, Titov trg 9, Tomšičev trg 1, Tomšičev trg 4, Tomšičev trg 6, Tomšičev trg 7, Tomšičev trg 8, Tomšičev trg 9, Tomšičev trg 12, Tomšičev trg 17, Tomšičev trg 18, Trg V. kongresa 3, Trg svoboda 9, Trg svoboda 10, Vodnikova 2, Vrunčeva 2 in 4, Zidanškova 1, Zidanškova 3, Zi-

danškova 5, Zidanškova 7, Zidanškova 9, Zidanškova 17, Zidanškova 19, Zidanškova 26, Zidanškova 30, Dobrna — Vila Ružička, Vojnik — Celjska cesta 19.

2.2.3. Sakralni spomeniki

Celje — ž. c. sv. Danijela, Celje — p. c. sv. Jožefa, Celje — p. c. Marijinega Vnebovzetja, Celje — p. c. sv. Maksimilijana, Celje — kapela sv. Maksimilijana, Celje — p. c. sv. Miklavža, Celje — kapucinska cerkev sv. Cecilije, Črešnjice — ž. c. Naše ljube gospe, Dobrna — ž. c. Marijinega vnebovzetja, Dol pod Gojko — p. c. sv. Trojice in Device Marije, Kozjak — ž. c. sv. Jošta, Kompole — p. c. sv. Lovrenca, Lemberg pri Strmcu — p. c. sv. Katarine, Strmec pri Vojniku — ž. c. sv. Lenarta, Svetina — p. c. Matere Božje, Svetina — kapela sv. Križa, Svetli dol — kapela sv. Florijana, Sv. Tomaž pri Vojniku — kapela sv. Tomaža, Šentjanž nad Storami — p. c. Janeza Krstnika, Šentjungert — p. c. sv. Kunigunda, Šmartno v Rožni dolini — ž. c. sv. Martina iz Toursa, Tehaje — ž. c. sv. Martina, Tremarje pri Celju — p. c. sv. Luke, Vojnik — ž. c. sv. Jerneja, Vojnik — p. c. sv. Marije 7 žalosti, Vojnik p. c. sv. Florjana, Vrhe — p. c. sv. Ane, Zavrh nad Dobrno — p. c. sv. Nikolaja.

2.2.4. Javni spomeniki, znamenja, vodnjaki

Strmec pri Vojniku — kapela sv. Mihaela, Celje — Marijino znamenje, Celje — Arkova kapelica, Celje — Kalvarija, Dobrova — pri št. 61 b, Dobrova pri št. 80 a, Kompole — vaška kapelica, Svetina — vaška kapelica.

2.4.0. Zgodovinski in memorialni spomeniki

Celje — Breg št. 18 — zapor za izgnance, Celje — Cesta na grad 18, Celje — Golovec — grobnica, Celje — mestno pokopališče, Celje — Muzejski trg 3 — slovenska nižja gimnazija, Celje — Šlandrov trg — spomenik in grobnica, Celje — Teharska cesta 124 — javka borcev celjske čete, Celje — Titov trg 4, Celje

— Trg V. kongresa — zapori »Stari pišker«, Celje — Trg svobode 9 — zasramovanje in mučenje partizanov, Celje — Vruncčeva ul. 13, Arclin pri Vojniku 21, Črešnjice — grobišče na pokopališču, Dobrna — na pokopališču, Frankolovo — na pokopališču, Gorica pri Šmartnem v Rožni dolini — Rebčeva hiša, Ivenca pri Vojniku, Medlog št. 30 — Joštov mlin, Slatina 13 — Lebičeva hiša, Strmec pri Vojniku, Svetina — križpotje Svetina — Dom železarjev, Sv. Jungert, Vojnik, Šmartno v Rožni dolini — na pokopališču, Tomaž nad Vojnikom št. 7, Vojnik — grobišče ob spomeniku.

Vojnik — staro jedro naselja

Vojnik, ki leži v ravnini na severnem delu celjske kotline, predstavlja tip naselja, ki se je razvilo ob komunikaciji Celje—Maribor.

Zgodovina Vojnika sega v rimsko dobo, ko je skozenj vodila cesta Celeia—Petovia. O takratni kulturni dediščini govorijo ohranjeni reliefni kamniti nagrobniki, vzdani v župnijsko cerkev.

V zgodnjem srednjem veku se Vojnik prvič omenja kot Hohenecke. Najprej je bil v posesti Breže—Šeliških, nadalje Vojniških gospodov, nato je postal deželno knežji. Leta 1306 je prvič izpričan kot trg, v 16. stol. so bile potrjene njegove trške pravice in dolžnosti. V 19. stol. je Vojnik dobival nemškutarski pečat, ki ga je uspešno spodbijal zavedni krog Slovencev s pisateljem Antonom Breznikom na čelu.

Trg je svojo podobo, s stavbami iz 19. stol. ohranil v »trgu«, s prehodom v kmečki del naselja pa tudi na severni in zahodni strani (ob Hudinji). Na J in V strani se je naselje zlasti po vojni, močno razširilo, zgubil se je tudi prehod iz »trškega« v kmečki del naselja.

Za območje velja varstveni režim II. stopnje za območja, ki določa:

— varovanje območja v njegovih vidnejših sestavinah,

— dovoljena dejavnost naj bo v skladu s spomeniško funkcijo območja,

— za vse posege na območju spomenika so potrebni pogoji in soglasje pristojne strokovne organizacije za varstvo naravne in kulturne dediščine.

Naselje se ureja s prostorskim izvedbenim aktom.

Slatina v Rožni dolini

Severovzhodno od vasi je prostor s sledovi nekropole iz mlajše železne dobe. Odkopanih je bilo 16 grobov z bogatimi pridatki (meč, sulica, nož, brus, zapestnica, lončenina).

Seznam parcel: 807, 809, 812/4, 811/2, 811/3, 812/7, 898/3, 904/2, 904/6, 904/5, 902, 903, 905, 898/4, k. o. Šmartno v Rožni dolini.

Nekropolo je potrebno raziskati.

Za celotno območje nekropole velja varstveni režim I. stopnje.

(Gradovi in graščine)

Lemberg, grad, Lemberg pri Štrmcu 24

Na skalnem pomolu nad istoimenskim naseljem pri Dobrni. Stanovanja, delno prazna.

Viteza Eberhardu Lemberškega srečamo 1213 »Eberhardus de Leumburch«, grad pa se prvič omenja l. 1299 kot »purch Lewenberch«.

Celjani so ga l. 1439 kot cesarsko postojanko razdejali. Grad izvira v sedanji obliki iz l. 1584, pozidali pa so ga na temeljih starega, v 15. stol. uničenega srednjeveškega gradu. Ima še odlično ohranjene srednjeveške kleti, mogočni renesančni rondel s kompleksom obzidja, odlično renesančno arkadno galerijo ter nekoliko predelan renesančni palacij.

Za objekt velja varstveni režim II. stopnje, ki določa varovanje celovitosti, intaktnosti in historičnih značilnosti kulturnega spomenika. Kakršenkoli poseg je možen le s sodelovanjem in upoštevanjem pogojev, ki jih predpiše strokovna služba za varstvo kulturne in naravne dediščine.

Stavba, v kateri so še nekateri stanovalci, nezadržno propada. Potrebno ji bo poiskati ustrežnejšo funkcijo in jo po strokovnem programu sanirati in prezentirati.

Lastnik: družbena lastnina

Parc. št.: 54, k. o. Lemberg

(Meščanska in trška arhitektura)

Tomšičev trg 6

Visoka, dvonadstropna, 2 osna stavba stoji v sklenjenem stavbnem nizu vzhodne trške stranice.

Stavba ima tridelno zasnovo z veznim, ter dvoriščnim traktom, ki skupno s požarnim zidom oklepajo ozko notra-

nje dvorišče. Ozka, le dvoosna čelna fasada je brez členitve. Okna imajo kamnite, profilirane okvire s policami ter ravnimi čeli.

Notranjščina odkriva intaktno tlorisno zasnovo in renesančne arhitekturne sestavine. Obe veži in ostale prostore obkavajo banje z grebenastimi sosvodnicami. Dvoriščne fasade vseh treh traktov predirajo arkadni hodniki s toskanskimi stebriči. Vhode v prostore poudarjajo kamniti renesančni portali.

Ozek, globinski tip hiše na lamelni zazidalni parceli govori za njeno srednjeveško poreklo. Dokončni odgovor bodo dale sistematične raziskave. Vidne stavbne sestavine opredeljujejo stavbo kot enovito, zgodnjerenesansno meščansko arhitekturo. Tipološko in oblikovno je sorodna sosednji stavbi št. 7, posebno na dvorišni strani in tako učinkuje kot njen pendant.

Za stavbo velja varstveni režim II. stopnje, ki določa varovanje avtentičnosti, celovitosti in historične pričevalnosti spomenika. Kakršenkoli poseg je možen le s sodelovanjem organizacije za varstvo naravne in kulturne dediščine.

Potrebna bo celovita prenova objekta na osnovi kompleksnih raziskav in izdelanega konservatorskega programa.

Lastnik: družbena lastnina

Parc. št.: 2331, k. o. Celje

(Sakralni spomeniki)

Celje, p. c. sv. Jožefa

Pravilno orientirana cerkev stoji na Jožefovem hribu. Sestavljajo jo pravokotna ladja, katere glavno fasado oklepata spodaj pravokotna, zgoraj oktogonalna zvonika s čebulastima strehama, nadalje tristrano sklenjen prezbiterij in desno ob njem zakristija — sedaj kapela. Na portalu je letnica 1680.

Ladja in prezbiterij imata križnogrebenasti obok. Leta 1884 je bila ladja ornamentalno poslikana. Cerkevna oprava in oprema sta iz 19. stoletja.

Glavni oltar je iz l. 1861, stranska oltarja ob slavaloku sta neobaročna, oltarja v ladji pa neorenesančna iz let 1905—1906. Oltar v kapeli je neoromanski iz l. 1880. Prižnica je rokodelsko delo iz l. 1861. Orgle so izdelek bratov Rieger iz l. 1884.

Cerkev so postavili l. 1680 v zahvalo za prenehanje kuge v Celju in kaže novit tip renesančne cerkvene arhitekture, ki ustvarja s svojo impozantno zunanjščino značilno veduto vzhodnega primestnega gričevja.

Za objekt velja varstveni režim II. stopnje, ki določa varovanje celovitosti, intaktnosti in historičnih značilnosti spomenika. Kakršenkoli poseg je možen le s sodelovanjem in upoštevanjem pogojev, ki jih predpiše pristojna organizacija za varstvo naravne in kulturne dediščine.

Lastnik: Rimokatoliška cerkev Celje

Parc. št.: 1491, 1490/1, z. k. vl. 1326, 1327, k. o. Celje

(Javni spomeniki, znamenja, vodnjaki)

Celje, Marijino znamenje

Marijino znamenje stoji na Tomšičevem trgu.

Predstavlja tip kamnitega stebrega figuralnega znamenja. Nad dvema oktogonalno oblikovanima stopnicama se dviguje visok podstavek rahlo konkavno usločenega trikotnega tlorisa, s profiliranimi zidci in robovi. Iz njegove sredine raste dorski steber, na katerem stoji baročna plastika Brezmadežne. Steber obstopajo na podstavku stoječe sodobne kopije plastike sv. Roka, Florjana in plastike sv. Jožefa, ki je iz 19. stoletja.

Figuralno znamenje na Tomšičevem trgu izpričuje razvoj stebrastih znamenj do faze, ko poglobitno vlogo prevzamejo stoječe figuralne plastike ali celo skupina figur. Postavljene v trških in mestnih središčih, pomenijo reprezentančni poudarek historičnih urbanističnih ambientov.

Za objekt velja varstveni režim I. stopnje, ki določa ohranjanje in varovanje spomenika v njegovi izvornosti, historični pričevalnosti in neokrnjenosti. Kakršenkoli poseg je možen le na osnovi izdelanega konservatorskega programa, v katerem bodo podane smernice za celovito prezentacijo objekta. Potrebno je redno vzdrževanje spomenika, pozimi zavarovanje pred atmosferilijami.

Lastnik: družbena lastnina

Parc. št.: 2316, k. o. Celje

Celje, Šlanderov trg — spomenik in grobnica

Na trgu stoji spomenik »Vojna in mir«, delo kiparja Jakoba Savinška in arhitekta Navinška. Postavljen je bil l. 1958. Ob spomeniku je grobnica, v kateri so pokopani Dušan Kraigher-Jug, Vera Šlander-Lojzka, Ivan Kovačič-Efenka, Franc Rojšek-Jaka, Mica Šlander-Marinko, Franc Leskošek-Luka.

Za objekt velja varstveni režim I. stopnje, ki določa ohranjanje in varovanje

spomenika v njegovi izvornosti, historični pričevalnosti in neokrnjenosti. Kakršenkoli poseg je možen le na osnovi konservatorskega programa, v katerem bodo podane smernice za celovito prezentacijo objekta.

Izdelati je potrebno program sanacije parka.

Lastnik: družbena lastnina

Parc. št.: 2039, k. o. Celje

IZ PREDLOGA ZA RAZGLASITEV SPOMENIKOV — ZVNKD NOVO MESTO

5538 OBČINA NOVO MESTO

019 KS ŠMARJETA

116 KRAJ GRIČ PRI KLEVEVŽU,
ZBURE

0.0.3. KRAJINSKI PARKI
KLEVEVŽ

OPIS

Svet, ki se razprostira od Klevevža do Zbur, Orašja in Vinice je izredno slikovit z močno razgibanim naravnim reliefom. Pestrost območja dopolnjujeta potoka Radulja in Laknica, ki ob visokih vodah poplavljata velik ravninski del in v okolici Zaboršta tja do Zaloga in Zbur oblikujeta izrazito močvirno pokrajino z izredno bogatimi in pestrimi biotopi (območje odlikuje bogata ptičja favna). V zgornjem toku Radulje, tik pod razvalinami gradu Klevevž, je izjemna soteska z manjšimi slapovi. Skoraj že v soteski Radulje se v navpični steni odpirata dve kraški jami: Zgornja Klevevška jama, ki je suha in ena najdaljših na tem območju (200 m) in Spodnja Klevevška jama za katero je značilen topel izvir (16⁰–17⁰, stransko zalite kotanje 20⁰–22⁰) — edini znani tak primer v Sloveniji. Nasproti Klevevških jam so ob desnem bregu Radulje manjše Klevevške toplice (20⁰) in nedaleč stran tudi Stare toplice s hladnejšo vodo. V dolini je vrsta zapuščenih mlinov, kvalitetna in izjemna pa je Marijina cerkev v Slapah, ki jo je dal zgraditi v začetku 17. stol. v zahvalo za zmago nad Turki Jurij Moscon.

VREDNOTENJE

Krajinski park vsebuje vrsto naravnih znamenitosti, kulturnih spomenikov ter objektov naravne in kulturne dediščine, ki dajejo parku znanstveno vrednost — znanstvena raziskovanja naravnega stanja in procesov v naravi — edinstvena je soteska Radulje, Spodnja Klevevška jama s toplicami...

Kulturno vzgojna vrednost: skoraj vsi objekti naravne in kulturne dediščine oziroma naravnih znamenitosti in kulturnih spomenikov so primerni za obisk javnosti — spoznavanje narave in naravnih pojavov.

Ekološka vrednost: posamezni predeli območja (kraški jami, soteska Radulje, termalni izvir, mokrišča, vodotoki), predstavljajo zatočišča ogroženih živalskih in rastlinskih vrst...

Krajinsko oblikovna vrednost: pokrajina od Klevevža do Zbur, Orešja in Vinice tja do Šmarjete je značilen primer slikovite kulturne krajine, ki jo je ustvaril človek v sožitju z naravo — krajinske dominante in kontrastni elementi (meandrirani tok Radulje, solitarna drevesa (vrbe, hrasti), živice, nižinski svet, gručevnati svet...).

Rekreacijska vrednost: območje je primerno za rekreacijo v naravi, izletišča, razgledališča, ribolov, lov...

RAZVOJNA USMERITEV

Celotno območje krajinskega parka ima v povezavi z zdraviliščem v Šmarjeških toplicah edinstveno turistično-rekreacijsko perspektivo. Ureditev parka z ustrezno opremo (pojasnjevalne table,

sprehajalne poti, steze, počivališča...) bi povečala turistično-rekreacijsko ponudbo Šmarjeških toplic, območje pa ima tudi znanstveno-raziskovalno, študijsko-demonstracijsko, učno-vzgojno namembnost. Predvideni kmetijski interesi znotraj parka se bodo morali strogo podrežati varstvu krajinsko oblikovno, vizuelne in biološke vrednosti območja.

STANJE IN OGROŽENOST

Pokrajina od Klevevža do Zbur, Orežja, Vinice, je še dokaj neokrnjena. Ne dovolj strokovno dorečeni posegi v območje parka lahko kaj hitro razvrednotijo celotno pokrajino.

NAČIN VAROVANJA

Za celotno območje parka velja varstveni režim za krajinski park, s tem, da za predel Klevevža, ki obsega sotesko Radulje, Spodnjo Klevevško jamo, Zgornjo Klevevško jamo in termalni izvir na desnem bregu Radulje velja varstveni režim I. režimske stopnje, ki določa, da so v tem predelu prepovedani kakršnikoli posegi, ki bi kakorkoli vplivali na objekte žive in nežive narave in procese v naravi. Območje Klevevža se ohranja v čimbolj nedotaknjemem stanju, kajti ravno ta predel ima posebno pričevalno, kulturno znanstveno, ekološko, študijsko, demonstracijsko funkcijo (doživaljanje prvobitne narave). Za obe Klevevški jami, termalni izvir, sotesko Radulje, še posebej veljajo VR-3, VR-2, za posamezne objekte kulturnih spomenikov znotraj parka pa so predpisani VR posebej (cerkev v Slapah, razvaline gradu Klevevž).

Karta: PKN 5,

Mokronog-48, 49, 50
Krško-41, NM- 8, 9, 10,
19, 20
Kostanjevica-1, 11

K. O.:

5538 OBČINA NOVO MESTO
001 KS BELA CERKEV
002 KRAJ BELA CERKEV
1.2.0. NASELBINSKA OBMOČJA
BELA CERKEV —
VAŠKO NASELJE

LEGA

Na levem bregu reke Krke se je na dvignjeni terasi pod Vinjim vrhom okrog ž. c. sv. Andreja izoblikovala vas.

OPIS

Izrazita krajinska dominantna ž. c. sv. Andreja je na terasi obdana z vaško pozidavo, ki se je, razen nekaj novejših objektov, kontinuirano razvila iz srednjeveške strukture. Posebna kvaliteta je manjši trg v naselju, ki ga oblikuje cerkev, župnišče, kulturni dom, trgovina in stanovanjsko-gostinski stavbi št. 8 in 20. Vaški sadovnjaki visokorastlega drevja ustvarjajo krajinsko sliko naselja, kjer se iz zelenja kaže dominantna bele cerkve v enakomernem gabaritu streh med drevjem.

VREDNOTENJE

Znotraj izredno pomembnega naselbinskega in krajinskega kompleksa Vinji vrh je naselje pomembna priča kontinuitete naselitve.

RAZVOJNA USMERITEV

Vloga sedeža KS se dopolnjuje s programi in dejavnostmi, ki ohranjajo kvalitete kontinuirane zgodovinske naselbine, ob tem se ustvarjajo pogoji za ohranitev in predstavitev vseh že znanih objektov naravne in kulturne dediščine.

NAČIN VAROVANJA

Ohranja se kvaliteta krajinske podobe z obsežnimi nepozidanimi površinami v smeri zahoda in vzhoda ter ob tem pazljivo oblikujejo vedute iz obeh smeri AC Ljubljana—Zagreb.

Opis območja je naveden v prilogi.

5538 OBČINA NOVO MESTO
013 KS PODGRAD
KRAJ PODGRAD
1.3.0. ZGODOVINSKO
IN MEMORIALNO OBMOČJE
MEHOVO
OBMOČJE KMEČKEGA PUNTA

LEGA

Zgodovinsko območje obsega pobočja strmega, stožčastega hriba in vrh, na katerem so razvaline nekdanj mogočnega gradu Mehovo. 571 m visok mehovski hrib se jasno odraža kot samostojna tvorba iz masiva Gorjancev nad vasema Podgrad in Vinja vas.

OPIS

Mehovski hrib na južni strani pokriva travnik, vrh z razvalinami gradu in ostala pobočja pa so porasla z mešanim gozdom. Razvalin gradu je sila malo, saj so kmetje v 19. stol. ruševine gradu uporabili za zidavo šole, cerkve, kapele in hiš.

VREDNOTENJE

Grad Mehovo se prvič omenja v listinah okoli leta 1215, posredno pa je prvič omenjen že leta 1162. V začetku je bil v rokah višnjegorskih gospodov, ki so ga postavili kot obmejno utrdbo proti sosednji Hrvaški. Kasneje so se lastniki menjali, za nas pa postanejo zanimivi zakupniki gradu v začetku 16. stol., zaradi svoje krutosti do podložnih kmetov. Krutost zakupnikov gradu bratov Mündorfferjev je spodbudila kmete na zborovanje pri Novem mestu, da so 17. 5. 1515 grad napadli in ga zavzeli, lastnike pa pobili. Upor je izbruhnil na celotnem slovenskem ozemlju, udeležilo se ga je okoli 80.000 kmetov, trajal je dobre 4 mesece, v zgodovini pa ga poznamo pod imenom slovenski kmečki upor. Zaradi pomembnih in prelomnih dogodkov v velikem slovenskem kmečkem uporu leta 1515, ki so povezani z Mehovim in njegovim padcem, predstavlja celotno območje pomemben zgodovinski spomenik slovenskega naroda.

RAZVOJNA USMERITEV

Ostanki gradu so preskromni, da bi bila možna kakršnakoli obnova, zato pa je pomembno, da se ohranijo še preostali deli ruševine, predvsem pa markantni mehovski hrib, ki se je zatrdno vsidral v zavest vsakega slovenskega človeka in predstavlja simbol upornosti in revolucionarnosti našega naroda.

NAČIN VAROVANJA

Zgodovinsko in memorialno območje Mehovo se varuje v svoji celoti in neokrnjenosti. Vsaka novogradnja v varovanem območju je prepovedana, prepovedano je tudi podiranje in odnašanje ruševin gradu. Kmetijski zemljišče se uporablja v osnovni funkciji, vsako intenzivnejše izkoriščanje ali poseganje v področje memorialnega območja je mogoče le z vednostjo, dovoljenjem in smer-

nicami, ki jih izda pristojna spomeniško-varstvena služba.

K. O.: Opis meje območja je naveden v prilogi.

5538 OBČINA NOVO MESTO

021 KS ŽUŽEMBERK

075 KRAJ DVOR

1.4.0. ZNAČILNA (KULTURNA)

KRAJINA
VINOGRADNIŠKI KOMPLEKS —
DVORSKA GORA PRI DVORU

LEGA

Območje leži na levem bregu reke Krke, obsega južna pobočja nad regionalno cesto Novo mesto—Žužemberk med nm 200—400 m v dolžini ca. 3 km.

OPIS

V neposrednem vizualnem pasu pomembne cestne povezave se dviga pobočje vinogradov v enakomernem naklonu in homogene parcelne strukture. Razporeditev zemljiških parcel je v ozkih pasovih, ki so ohranili srednjeveško parcelno strukturo. Kompleks povezujeta dve vinogradniški cesti v bregu (spodnja in zgornja).

VREDNOTENJE

Med obsežnimi vinogradniškimi kompleksi v občini sodi Dvorska gora med vizualno najbolj izpostavljene lokacije. Tipologija parcelacije je ohranjena v vertikalni smeri, zaradi strmega pobočja ni mogoče spreminjati načina obdelave tal. Še ohranjena tipologija malih zidanic, pretežno s smerjo slemena pravokotno na pobočje ohranja tip objekta s čopasto streho neposredno na kletni etaži. Takšen tip zidanice je ohranjen le v tem delu občine izrazito enotno in homogeno.

RAZVOJNA USMERITEV

Ohraniti je treba parcelno strukturo, način proizvodnje in nadaljevati kvalitetno tipologijo arhitekture. Novi objekti se morajo graditi v skladu z lokalnimi značilnostmi arhitekture in še posebej upoštevati skladnost arhitekture in krajine.

NAČIN VAROVANJA

Na podlagi posebnega urbanističnega dokumenta, ki bo temeljil na strokovni študiji zavoda za VNKD, se bo določila ustreznost prostorska izraba in arhitekturne zasnove pozidave. Vsi posegi v prostor so mogoči le s soglasjem pristojnega zavoda za VNKD.

K. O.: Opis meje območja je naveden v prilogi.

5538 OBČINA NOVO MESTO
005 KS DOLENJSKE TOPLICE
267 KRAJ SOTESKA
2.2.1. GRADOVI
RAZVALINE GRADU
STARA SOTESKA

LEGA

Razvaline stoje na naravno utrjeni višini nad reko Krko na njenem desnem bregu.

OPIS

V pisanih virih se grad prvič omenja l. 1313. Osrednji in hkrati najstarejši del gradu je tvoril stolp s polkrožno posnetimi ogli. V času turških vpadov (16. stol.) je bil grad utrjen z obzidjem z dvema stolpoma, ki je tvorilo obzidano celico v prostoru starejšega varovalnega jarka. Kon. 16. stol. so lastniki, grofje Gallenbergi, zgradili v dolini nov grad in zapustili starega.

VREDNOTENJE

V srednjem veku zasnovan grad in kasneje spremenjen v pravo trdnjavo z mogočnim obzidjem, predstavljajo razvaline gradu zgovoren primer razvoja utrdbene arhitekture na Slovenskem.

RAZVOJNA USMERITEV

Razvaline in njihova okolica se očistijo in zavarujejo pred nadaljnjim razpadanjem. Na podlagi arheoloških raziskav določiti natančnejšo obliko in rast posameznih arhitekturnih členov in jih prezentirati.

NAČIN VAROVANJA

Varstveni režim določa varovanje spomenika v celoti, izvornosti in neokrnjenosti. Varuje se tudi njegovo okolje. Karkršenkoli poseg na razvalinah in v nje-

govi okolici je mogoč le z dovoljenjem in smernicami, ki jih predpiše pristojna služba za varstvo NKD.

K. O.: GORENJE POLJE
PARC. ŠT.
LASTNIK:

5538 OBČINA NOVO MESTO
032 KS NOVO MESTO — CENTER
201 KRAJ NOVO MESTO
2.2.2. MESTNA IN TRŠKA
ARHITEKTURA
SREDNJEVEŠKO MESTNO
OBZIDJE (ŠANCE)

LEGA

Vidni in v substancah ohranjeni deli srednjeveškega obzidja obkrožajo v približno krožni obliki najožji historični del mestnega jedra.

OPIS

Izrazito ohranjeni del obzidja obkroža kapiteljski vrh na »Šancah« in to od Trubarjeve ulice za hotelom Metropol proti jugu do obrambnega stolpa (Muzejska 7 — Fajdigova hiša) in na to v sledovih po strmem bregu navzdol do brega reke Krke. Del mestnega obrambnega sistema je ohranjen v stavbah na Ljubljanskih vratih, in sicer v Skabernetovi hiši (C. kom. Staneta 19 in 19 a) v obodnih zidovih vrta pri Študijski knjižnici ter nato v substrukcijah stavb ob Šolski ulici ter po vrhu platoja nad Krko pri frančiškanskem samostanu in od tu do mostu, del pa v substrukcijah stavb na Bregu.

VREDNOTENJE

Obzidje so sicer z ukazom takratne vlade podrli že leta 1786, a je vsaj na Šancah še ostalo. V slovenskih mestih je obzidje ohranjeno le v redkih primerih. Čeprav gre za preprostejšo obliko pa je ohranjanje za izvirno srednjeveško zasnovo mesta nepogrešljivo.

RAZVOJNA USMERITEV

Vidni del obzidja na Šancah in do reke Krke pod Bregom, je tako pomemben, da ga je treba prezentirati. Dele obzidja, ki so ohranjeni v substancah stavb, pa bi morali postopoma predstaviti v okviru smiselnih projektov prenove posameznih

prostorov. Ob prezentiranem obzidju na Šancah bi morali speljati peščeno sprehajalno pot in jo razcepiti v smeri proti bregu Krke in na Muzejsko ulico. Na Šancah bi lahko uredili park pomembnih osebnosti mestne zgodovine.

NAČIN VAROVANJA

Spomenik ohranjamo v celoti in neokrnjenosti. Vsi posegi na njem ali v bližini se smejo izvajati le na podlagi strokovnega mnenja pristojne organizacije za varstvo NKD.

K. O.: NOVO MESTO

Z. K. VL.:

PARC. ŠT.:

5538 OBČINA NOVO MESTO

019 KS ŠMARJETA

291 KRAJ ŠMARJEŠKE TOPLICE

2.2.4. JAVNI SPOMENIKI, ZNAMENJA,

VODNJAKI

VODNJAK V ŠMARJEŠKIH

TOPLICAH

LEGA

Vodnjak stoji v parku zdraviliške zgradbe kot označitev središča sprehajalnih poti.

OPIS

Litoželezni vodnjak je sestavljen iz štirih delov: štirikotnega podnožja z dvema simetrično postavljenima polkrožnima šalicama, štirikotnim nastavkom z levjimi glavami v en face na vseh straneh in dvema pipama nad šalicami, bogato okrašenim nastavkom kot podnožjem vrhne zaključne skulpture ženske z vrčem na desnem ramenu. Vodnjak je serijsko industrijsko delo, verjetno provenienca avstrijske livarne. V letu 1983 je bil vodnjak kvalitetno obnovljen, dodana je bila notranja napeljava in obnovljena zunanja polihromacija in pozlavitve.

VREDNOTENJE

Vodnjak predstavlja enega redkih ohranjenih primerov litoželezne parkovne skulpture iz konca 19. stol.

RAZVOJNA USMERITEV

Z zadnjimi dopolnitvami je vodnjak obnovljen v svoji osnovni funkciji, po-

stavitev pa dopolnjuje parkovno kompozicijo ob zdraviliškem domu v Šmarjeških Toplicah.

NAČIN VAROVANJA

Vsi posegi na spomeniku so dovoljeni le na podlagi predhodnega strokovnega mnenja zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine.

1466 K. O.: GORENJA VAS

PARC. ŠT.:

Z. K. VL.:

LASTNIK:

5538 OBČINA NOVO MESTO

015 KS STOPIČE

311 KRAJ VELIKI OREHEK

2.3.0. ETNOLOŠKI SPOMENIKI

SKUPINA KOZOLCEV ZA VASJO

LEGA

Kozolci stojijo na terasah na robu naselja.

OPIS

Na obeh straneh kolovoza stojita lese na podla, ki delata s krepkima volumnoma in tektonsko strukturo vtis stabilnosti. Od njih se odpre pogled na navidez strnjeno kompozicijo kozolcev. Strmo pobočje je ukročeno z arhitektoniko teras, ki povzemajo potek plastnic, monumentalni poudarek pa jim dajejo kozolci, ki stojijo tesno na robu teras, da so prek dovoza neposredno povezani s kolovozom.

VREDNOTENJE

Presenečata domiselna ukročitve pobočja in smotrna rešitev dovozov k posameznim kozolcem. Nasledek tega je skandiranje vselej enakih motivov kozolcev, ki vnašajo po svoji ponekod vzporedni, drugod rahlo divergentni razporeditvi gibanja in večno spremenljivo pretakanje zunanjega prostora v notranji prostor kompozicije.

RAZVOJNA USMERITEV

Razvojna usmeritev naselja je vezana na kmetijstvo. Kozolci tako ohranijo svojo funkcijo. Potrebna je zaščita delov lesene konstrukcije oziroma nadomestitev dotrajanih delov z novimi. Vsi posegi

na objektih morajo biti podrejeni prezentaciji njihove najkvalitetnejše podedbe.

NAČIN VAROVANJA

Varstveni režim določa varovanje spomenika v celoti, neokrnjenosti in izvirnosti. Varuje se tudi okolje spomenika. Kakršenkoli poseg na objektu in v njegovi okolici je mogoč le z dovoljenjem in smernicami, ki jih predpiše pristojna služba za varstvo NKD.

1487 K. O.: ZAJČJI VRH
PARC. ŠT.:
LASTNIK:

5538 OBČINA NOVO MESTO
017 KS ŠENTJERNEJ
195 KRAJ MIHOVICA
2.4.0. ZGODOVINSKI IN MEMORIALNI
SPOMENIKI
HIŠA DRUŽINE JORDAN
Z ZBIRKO
Mihovica 25

LEGA

Na desnem bregu reke Krke leži osamljena stanovanjska stavba (nekdaj hiša oskrbnika kompleksa Draškovec), dostopna je iz ceste Dobrava—Šentjernej.

OPIS

Pritlična stanovanjska stavba s čelno fasado simetrične zasnove petih osi, sredina je poudarjena z naprej pomaknjeno teraso, leseno konstrukcijo nadkritja in velike fičare v podstrešju. Obe stranski fasadi sta simetrični dvoosni, prizidek na južni fasadi je nekvaliteten in močno degradira kvaliteto objekta. Podstrešje je bivalno primerno, vendar ni dokončno urejeno. Streha je simetrična, dvokapnica naklona 45°. V stavbi hrani družina Jordan bogato in kulturnozgodovinsko izredno pomembno zbirko knjig, slik in opreme (orožja in pohištva), ki se veže na zgodovino gradov Otočec in Stari grad.

VREDNOTENJE

Stavba predstavlja zgleden primer razidenčne stanovanjske arhitekture poznega 19. stoletja z izrazitim furlanskim vplivom. Obdelava lesenih detajlov ima posebno primerjalno vrednost v obdelavi

terase in fičare. Zbirka nedvomno pomeni zgodovinski spomenik izjemnega pomena.

RAZVOJNA USMERITEV

Stavba ob prenovi ohrani vse temeljne značilnosti arhitekturnega in obrtnega sloga svojega časa. Pri obravnavi podstrešnega bivalnega dela se lahko dopolni z dodanimi stavbnimi členi v južni smeri. Prizidek in nadstrešek na južni fasadi se lahko odstranita. Kompleks kmetije se lahko dopolni s kvalitetno arhitekturo dopolnilnih objektov.

NAČIN VAROVANJA

Objekt ohranja vse spomeniške lastnosti, zbirka se prezentira z možnostjo ogleda za javnost. Vsi posegi na objektu in v varovanem območju se morajo izvajati na podlagi strokovnega mnenja pristojne službe za varstvo NKD.

K. O.: GRADIŠČE
Z. K. VL.:
PARC. ŠT.: 141/1, stp. 141/2, stp.

5538 OBČINA NOVO MESTO
025 KS KANDIJA — GRM
201 KRAJ NOVO MESTO
2.5.0. TEHNIŠKI SPOMENIKI
ŽELEZNIŠKA POSTAJA
KANDIJA

LEGA

Železniška postaja Kandija stoji ob začetku tako imenovane Belokranjske železnice v Novem mestu, takoj ko proga pripelje po mostu čez Krko na desni breg.

OPIS

Pritlična stavba je v osnovi simetrično dozidan objekt glede na prvotno stavbo, ki je bila postavljena leta 1914 ob otvoritvi belokranjske proge. Na osrednjem vzdolžnem delu stavbe je lesen nadstrešek z izredno slikovitimi detajli, ki jih dopolnjujeta še avtentični oglasni deski. Žal je bila notranja čakalnica leta 1985 nekoliko spremenjena — zamenjan je bil leseni pod, pred tem pa so bila dodana še nova vrata WC. Kljub temu pa čakalnica predstavlja enega najkvalitetnejših tovrstnih interierjev iz časa ok. 1910 pri nas, saj so tako vrata, klopi ter prodaj-

no okno za vozne karte avtentični elementi in značilna notranja oprema objektov izpred I. svet. vojne.

VREDNOTENJE

Železniška postaja Kandija kljub spremembam in dograditvam predstavlja redko ohranjeno železniško postajo iz časov gradnje prvih železnic in spremljajočih objektov pri nas. Tako arhitektura kot tudi notranja oprema so prvinski elementi in predstavljajo avtentično okolje iz časa okoli I. svetovne vojne.

RAZVOJNA USMERITEV

Železniška postaja se varuje kot tehniški spomenik v svoji izvirnosti. Poleg zgodovinske vrednosti predstavlja tudi pomemben vzgojni in izobraževalni objekt na področju Novega mesta.

NAČIN VAROVANJA

Železniška postaja Kandija s svojo opremo je spomenik, kjer so dovoljena le vzdrževalna dela, vsi drugi posegi pa so mogoči le s smernicami pristojnega zavoda za varstvo NKD.

K. O.: ŠMIHEL

PARC. ŠT.: 1364/3, stp. 581

Priloga k članku P. Fister Konservatorski programi ...

Vzorec »konservatorskega programa«, del teksta za Jesharno, kot sta ga pripravila Modest Erbežnik in Jerneja Batič.

VREDNOTENJE IN OPREDelitev SPOMENIŠKE LUPINE IN SPOMENIŠKEGA POTENCIALA OBJEKTA

I. Ambientalni pomen stavbe

Stavba je imela že ob nastanku podobno ambientalno vrednost kot jo ima še danes. Zgrajena je bila na okrepjenih temeljih, vraščenih v skalnat breg nad Soro, po dimenzijah pa bi ji v loškem gradivu težko našli podobno; zato niti ni čudno, da so sredi 18. stoletja stavbo uporabljali kot kasarno.

Obe daljši fasadi (severna in južna) izpričujejata enotnost v oblikovanju posameznosti (predvsem so to baročne forme), ki pa so danes v detajlih okrnjene

(dotrajanost kamnitih okenskih preklad in polic). Pomembnejši sta zahodna in vzhodna fasada, prva zaradi razgibanosti in številnih ohranjenih starejših arhitekturnih form (več starih gotskih odprtín), vzhodna fasada pa je podobne starejše elemente ohranila le v pritličnem delu, ki pa je izgubil velik del ambientalne vrednosti, ko so v povojnem obdobju pred njim zgradili pritlične trgovine.

II. Opredelitev spomeniške vrednosti stavbe s stavbnorazvojnega vidika

1. Tlorisna zasnova hiše

V osnovi gre za tip stavbe s tremi stavbnimi enotami, ki oklepajo notranje dvorišče, vendar pa se zahodni del stavbe bistveno razlikuje od ostalih dveh delov. Zahodni del je tlorisno nepravilen, ker se delno prilagaja poteku Blaževe ulice, delno pa se z njim zaključuje strnjen fasadni niz hiš ob obrežni cesti (prediraga le lok nad iztekem Blaževe ulice na Kapucinski most). Medtem, ko je bil pretežni del pritličja gospodarskega značaja, gre pri razporeditvi prostorov v nadstropjih za logično namestitvev okrog notranjega dvorišča. Po dimenzijah so to večji dvoranski prostori, ki so danes večinoma predeljeni, za stanovanje pa so uporabili tudi del arkadnih hodnikov v obeh nadstropjih na rečni (severni) strani.

2. Naslednje stavbne enote in posamezni arhitekturni členi:

a) V okviru stavbe moramo posebej opozoriti na tri kvalitetne in prostorsko pomembne stavbne eonte:

— notranje arkadno dvorišče, ki je so-deč po stebrih v pritličju nastalo že v stilnem obdobju gotike, v nadstropjih pa je poznobaročno (zasteklitev lokov, zazidava stebričev in delno preobokanje);

— pritlični prostor s križno obočno shemo na osrednjem stebnem nosilcu v vzhodnem delu stavbe (današnji gostinski prostor);

— vhodna, nepravilno zasnovana dvoranska veža v zahodnem delu stavbe (ob Blaževi ulici) s kvalitetno obočno konstrukcijo in tremi gotskimi portali.

b) Oboki v stavbi:

Obokanje stavbe je raznoliko, obokani so skoraj vsi pritlični prostori, medtem ko je v nadstropjih omejeno le na komunikacijske povezave (arkade, veže). Posameznih obokov tu ne bomo našte-

vali (podrobno so opisani že v uvodni umetnostno-zgodovinski inventarizaciji hiše), omejili se bomo le na predstavitev

posameznih tipov obokov:

- križno obokanje iz 16. stoletja;
- globoke banje iz 16. stoletja;
- banje s sosvodnicami iz 16. stoletja;
- češke kape iz konca 18. ali začetka 19. stoletja.

c) Kamnoseški izdelki v sklopu stavbe:

— trije gotski portali v zahodni veži z ravnimi prekladami na konzolnih rame-nih, ki jih lahko datiramo v čas okrog 1544, ko je bila hiša zgrajena;

— dva vhodna gotška polkrožna portala (zahodni in vzhodni del hiše) iz istega časa;

— dvoje gotskih oken ob portalu na Blaževi ulici iz istega časa;

— kamnite profilirane konzole balkona v II. nadstropju fasade ob Blaževi ulici iz istega časa;

— masivni kamniti stebri v pritličju arkadnega dvorišča in osrednji steber v gostinskem lokalu, vsi iz istega časa; sklepamo, da so tudi zazidani stebriči arkadnega hodnika v I. nadstropju iz tega časa, vendar jih bo mogoče natanč-neje datirati šele po odstranitvi zazi-dave;

— dvoje renesančno profiliranih kam-nitih okvirov oken v I. nadstropju fa-sade ob Blaževi ulici;

— dva baročna portala (preklada!), prvi v veži vzhodnega dela stavbe, drugi pa ob izhodu na že omenjeni balkon ob Blaževi ulici;

— predvidevamo, da so tudi nekatere baročne police in preklade oken na fa-sadah kamnite (večina jih je iz ometa), kar bo mogoče ugotoviti po raziskavi ne-posredno ob začetku prenove.

d) Ostala oprema hiše:

— kovana vrata v veži vzhodnega dela hiše (poznobaročna).

Predvidevamo, da je podobnih izdelkov v hiši še več, vendar jih zaradi nedo-stopnosti nekaterih prostorov ni bilo moč najti.

III. Negativno vrednotenje se nanaša na:

— stavba je bila v notranjosti večkrat prezidana;

— predelne stene so razvrednotile nek-danjo zasnovo dvoranskih prostorov;

— zazidava prvotnega stopnišča v za-hodnem delu stavbe in postavitve novega betonskega v desnem kotu veže;

— zanemarjeno notranje arkadno dvo-rišče z leseno drvarnico v sredini;

— zazidava kamnitih stebričev v I. nadstropju arkadnega dvorišča;

— zasteklitev arkadnih lokov v obeh nadstropjih arkadnega dvorišča in upo-raba dela arkadnih hodnikov za stano-vanje;

— z drvarnicami in pritlično trgovino zakrit spodnji del vzhodne fasade.

IV. Konservatorske smernice in pobude za prenovo

Za prenovo hiše predlagamo naslednje konservatorske smernice:

1. Glede na stavbno in tlorisno zasnovo hiše:

— pri obnovi hiše naj se v največji možni meri upošteva v grobem ohranje-na prvotna zasnova hiše; predvsem velja to za stanovanjske prostore v nadstrop-jih;

— ohrani naj se sedanji potek komu-nikacije iz pritličja — novo stopnišče, ki pa ga je potrebno oblikovno prilago-diti starejšim konstrukcijskim elementom stavbe;

— poseben poseg velja nameniti no-tranjemu dvorišču, ki ga bo potrebno re-konstruirati v prvotno stanje (obnovitev zazidanih stebričev v nadstropju, odstra-nitev zasteklitve) in nameniti javnim ko-munikacijskim površinam (del arkadnih hodnikov se sedaj uporablja za stano-vanjske površine); na dvorišču je potreb-no odstraniti zasilno leseno lopo in ga primerno tlakovati.

2. Glede na posamezne kvalitetne arhi-tekturne člene v sklopu stavbe:

— ohranijo naj se vsi navedeni kvali-tetni oboki v stavbi;

— med kamnoseškimi izdelki je po-trebno ohraniti vse navedene, posebej pa bo potrebno prezentirati tri kamnite go-tske portale v zahodni vhodni veži;

— z ohranitvijo obstoječih in name-stitvijo nekaterih novih kovanih izdel-kov bo predvsem v pritličju dosežen av-tentičen ambient srednjeveške stavbe.

3. Glede na zunanost stavbe:

— pri posegih na zunanjščini hiše bo potrebno posebno pozornost nameniti: ohranjenim kamnoseškim izdelkom (odprtinam), ohranitvi značilnega trdnjavskega (ojačanega) pritličja in temeljev; rekonstrukciji nekaterih dotrajanih okenjskih okvirov; barvi fasad, ki bo ugotovljena s sondiranjem neposredno ob prenovi;

— pred ureditvijo vzhodne fasade bo potrebno odstraniti pritlične drvarnice, javno površino (sedanji poletni vrt gostinskega lokala) pa razširiti do zidu ob Blaževi ulici. Na ta način bo zopet polnovredno zaživel nekdanji vhod z gotskim portalom, ki danes služi le kot dostop stanovalcem do provizoričnih drvarnic;

— razsežno podstrešje je možno preurediti v več stanovanjskih enot, vendar bo osvetlitev na vidnih strešinah možna le preko strešnih sušilnih lin;

— kritina strehe naj bo bobrovec.

V. Funkcionalni program hiše

Stavba je bila v nadstropjih že od nekdaj namenjena stanovanjem, kar pa ne velja za večji del pritličja (in kleti), ki je bilo v prvi vrsti gospodarskega značaja, deloma pa je imelo javni značaj (glej opombo 2 pri stavbnozgodovinskih podatkih). Ta del pritličja (vzhodni del) je tudi danes namenjen javnemu programu (gostinstvo), mnenja pa smo, da je možno podoben program vnesti tudi v obsežni, južni del pritličja ob Rožni ulici. Manj kvalitetne pritlične prostore naj se nameni skladišču in potrebam stanovalcev (do uvedbe daljinskega ogrevanja!). Opozoriti velja še na tri manjše pritlične prostore v severozahodnem delu stavbe, ki bi bili primerni: 1. za manjšo trgovino specializirane mirne dejavnosti, pri čemer naj bi obiskovalec imel možnost ogleda nastajanja izdelka v delavnici, 2. za prostore turistično-informativne dejavnosti.

BIBLIOGRAFIJA DR. IVAN KOMELJ

SAMOSTOJNA DELA

1964

— O gradovih na Slovenskem. (Ljubljana: Prosvetni servis, 1964.) 26 + (II) str.: ilustr. (Umetnost in kultura. Klubski večer 45.)

1965

— Gotska arhitektura v Sloveniji: razvoj prostora v gotski cerkveni arhitekturi.) Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. (Obramba 30. 12. 1965, promocija 18. 2. 1966.) (III) + VII + 209 str.: ilustr. (strojrep.)

1969

— Gotska arhitektura / tekst Ivan Komelj; fotogr. Nino Vranić. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1969.) loč. pag.: ilustr. (Ars Sloveniae.)

— Sevniški grad in lutrovska klet. (V Ljubljani: Zavod za spomeniško varstvo SR Slovenije, 1969.) 22 + (I) str.: ilustr. (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. 20.)

1973

— Gotska arhitektura na Slovenskem: razvoj stavbnih členov in cerkvenega pro-

stora. Ljubljana: Slovenska matica, 1973. 322 + II str.: ilustr.

Znanstvene in strokovne razprave, članki, poročila, ocene in radijski prispevki

1948

— Ob raziskovanju dolenskih gradov. *Varstvo spomenikov*, 1, 1948, št. 1: 19—21.

1950

— Dolenjski gradovi in spomeniško varstvo. *Varstvo spomenikov* 3, 1950, št. 1-2: 39—46.

— Kako je z gradom Otočec. *Dolenjski list* 1, 1950 okt. 14: 3. (Soavtor: Bogo Komelj.)

— Lado Lamut razstavlja v Novem mestu. *Dolenjski list* 1, 1950, mar. 2: 3.

— Otočec in njegova restavracija. *Varstvo spomenikov* 3, 1950, št. 3-4: 114—118.

— Poročilo o delu Zavoda v II. polletju 1950. Referat za umetnostne spomenike. *Varstvo spomenikov* 3, 1950, št. 3-4: 175—184. (Soavtor.)

— (Uvod h katalogu.) V: Lamut Vladimír: slikarska razstava. (Ljubljana: Društvo slovenskih upodablajočih umetnikov), 1950: (3-6. Brez podpisa.)

1951

— Srednjeveška grajska arhitektura na Dolenjskem. Stavbno zgodovinski oris. *Zbornik za umetnostno zgodovino* 1, 1951: 37—85.

1953

— Poročilo o ogledu kulturnih spomenikov v Trziču. *Tržiški vestnik* 2, 1953, nov. 26: 7, dec. 10: 7.

— Vprašanje naših gradov. *Varstvo spomenikov* 4, 1951—52, (1953): 44—49.

1954

— Pojasnilo na odgovor Vladimira Mušiča. *Ljubljanski dnevnik* 4, 1954, jan. 22: 2.

— Slikarski lirik dolenjske pokrajine. (Ob razstavi Izidorja Moleta v Novem mestu od 28. nov. do 28. dec. 1954.) *Dolenjski list* 5, 1954, dec. 17: 6.

— Še enkrat: kako bodo prezimili naši kulturni spomeniki. *Ljubljanski dnevnik* 4, 1954, jan. 5: 2.

— Umetnost na Dolenjskem. *Turistični vestnik* 2, 1954, št. 4: 114—118.

1955

— Ob restavriranih umetninah. *Naša sodobnost* 3, 1955, št. 10: 944—948.

1956

— France Stelè — sedemdesetletnik. *Naši razgledi* 5, 1956, feb. 25: 93.

— Umetnostni spomeniki Kočevske. V: Kočevsko: zemljepisni, zgodovinski in umetnostno-zgodovinski oris kočevskega okraja. V Kočevju: Turistično olupševalno društvo, 1956: 203—221.

1958

— Nekateri nesporazumi v spomeniškem varstvu. (Ob tednu muzejev in varstva spomenikov.) *Naši razgledi* 7, 1958, okt. 18: 488.

— Sprehodi po novomeških likovnih razstavah. *Dolenjski list* 9, 1958, avg. 21: 4, sept. 4: 4.

1959

— Borčičeva »Komiža« v Dolenjskem muzeju. *Dolenjski list* 10, 1959, okt. 22: 7.

— Gotska arhitektura v Sloveniji. *Kronika* 7, 1959, št. 3: 138—148.

— Konservatorska poročila. Umetnostni spomeniki. *Varstvo spomenikov* 6, 1955 do 1957 (1959): 55—135. (Soavtor.)

— Odmevi »Rdeče zemlje« v Dolenjskem muzeju. *Dolenjski list* 10, 1959, avg. 6: 5.

— Položaj gotskega stavbarstva na Dolenjskem. *Zbornik za umetnostno zgodovino* 5/6, 1959: 337—350.

1960

— Arhitektura kranjske župne cerkve. V: 900 let Kranja: spominski zbornik. Kranj: Občinski ljudski odbor, 1960: 128—136.

— Cistercijanski samostan v Kostanjevici na Krki — njegova usoda in konservatorski posegi. *Varstvo spomenikov* 7, 1958—59 (1960): 21—36.

— Gotska arhitektura v Sloveniji. *Kronika* 8, 1960, št. 2: 111—122.

— Konservatorska poročila. Umetnostni spomeniki in urbanizem. *Varstvo spomenikov* 7, 1958—59 (1960): 107—266. (Soavtor.)

1961

— Ob najnovejši Lamutovi razstavi. *Dolenjski list* 12, 1961, mar. 16: 5.

— Spomeniško varstvo in umetnostna zgodovina. V: O stanju in aktualnih nalogah slovenske umetnostne zgodovine: gradivo s I. simpozija slovenskih umetnostnih zgodovinarjev v Radovljici 1960. Ljubljana: Umetnostnozgodovinsko društvo za Slovenijo, 1961: 49—58.

1962

— Konservatorska poročila. Umetnostni spomeniki in urbanizem. *Varstvo spomenikov* 8, 1960—61 (1962): 92—181. (Soavtor.)

— Naši spomeniki in spomeniško varstvo. V: Slovenski izseljenski koledar 1962. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 1962: 69—75.

1963

— Iz zakladnice naše spomeniške arhitekture. *Tovariš* 19, 1963, št. 30: 26—28.

1965

— Konservatorska poročila. Spomeniki narodnoosvobodilne borbe. *Varstvo spomenikov* 9, 1962—64 (1965): 261—262. (Soavtor.)

— Konservatorska poročila. Umetnostni in urbanistični spomeniki. *Varstvo spomenikov* 9, 1962—64 (1965): 210—256. (Soavtor.)

— Pokrajina in arhitektura. *Sinteza* 1965, št. 3: 6—9.

— Utrdbena arhitektura 16. stoletja v Sloveniji. *Zbornik za umetnostno zgodovino* 7, 1965: 73—92.

— Živiljenjska in umetniška pot Vladimira Stovička. *Dolenjski list* 16, 1965, okt. 28: 5 + 16.

1966

— Dvajset let odkrivanja srednjeveških stenskih slik. *Varstvo spomenikov* 10, 1965, (1966): 39—76.

— Jubilej Vladimira Stovička. *Dolenjski list* 17, 1966, jun. 23: 4.

— Konservatorska poročila. Spomeniki ljudske revolucije. *Varstvo spomenikov* 10, 1965, (1966): 257. (Soavtor.)

— Konservatorska poročila. Umetnostni in urbanistični spomeniki. *Varstvo spomenikov* 10, 1965, (1966): 217—249. (Soavtor.)

— Razstava intarzij Cirila Podbevška. *Dolenjski list* 17, 1966, maj. 12: 9

1967

— France Stelè. Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih. (Kulturnozgodovinski poskus. Mladinska knjiga, Ljubljana 1966.) *Sinteza* 2, 1967, št. 5-6: 100—101.

— France Stelè. Ptujška gora. (Druga izpopolnjena izdaja. Izdala in založila Zadruška kataloških duhovnikov SFRJ v Ljubljani 1966.) *Sinteza* 2, 1967, št. 5-6: 101.

— Slikar in grafik Franjo Stiplovšek (1898—1963). *Dolenjski list* 18, 1967, maj 25: 10—11.

1969

— Edo Turnher. In memoriam. *Naši razgledi* 18, 1969, jun. 20: 359.

— Gradovi na Gorenjskem. *Varstvo spomenikov* 12, 1967, (1969): 16—22.

— Kulturni spomeniki in turizem. *Turistični vestnik* 16 1969, št. 6: 188—194.

— Ob Kuglerjevi razstavi v Krškem. *Dolenjski razgledi* 1969, št. 7: 81.

— Ob smrti tovariša Eda Turnherja-Primoža. (Govor ob odprtem grobu, dne 3. 4. 1969.) *Varstvo spomenikov* 12, 1967, (1969): 5—7.

— Umetnostna preteklost Novega mesta. V: Novo mesto, 1365—1965: prispevki za zgodovino mesta. Maribor, Novo mesto: Obzorja, Dolenjska založba, 1969: 196—222.

1970

— France Stelè. Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja. Ljubljana, 1969. *Sinteza* 1970, št. 18/19: 93.

— Konservatorska poročila. Umetnostni in urbanistični spomeniki. *Varstvo spomenikov* 13/14, 1968—69, (1970): 209—254. (Soavtor.)

— Ob smrti tovariša Toneta Demšarja. (Govor ob odprtem grobu dne 3. maja 1969.) *Varstvo spomenikov* 13/14, 1968—69, (1970): 137—138.

— Slikar Anton Postl. *Zbornik za umetnostno zgodovino* 18, 1970: 145—163.

— Žlahtna knjiga tudi za današnji čas. Ob reproduciranem ponatisu Valvasorjeve Topografije Kranjske. *Delo* 12, 1970, jun. 24: 11.

1972

— Konservatorska poročila. Umetnostni in urbanistični spomeniki. *Varstvo spomenikov* 15, 1970, (1972): 179—218. (Soavtor.)

— Zgoščen pregled restavratorske dejavnosti Zavoda za spomeniško varstvo SR Slovenije v letih 1950—1971. *Varstvo spomenikov* 16, 1972: 41—50.

1976

— Delavci Zavoda SR Slovenije za spomeniško varstvo v letih 1945—75. *Varstvo spomenikov* 20, 1975, (1976): 141 do 158. (Soavtor: Vida Fatur.)

— Kaj vse je spomenik. *TV-15* 14, 1976, mar. 25: 7. (Soavtor: Neva Mužič.)

— Leto 1945 in varstvo kulturnih spomenikov na Slovenskem. *Varstvo spomenikov* 20, 1975, (1976): 5—51.

— Novo rojstvo spomenikov. *TV-15* 14, 1976, mar. 7: 20.

1977

— Očrt sistematike dejavnosti varstva spomenikov ali poizkus metodologije spomeniškega varstva (prvi poizkus koncepta). *Vestnik* (Zavod SR Slovenije za spomeniško varstvo) 1977, št. 4: 55—65.

1978

— Podobe naših mest v preteklosti. V: Prešernov koledar 1979. V Ljubljani: Prešernova družba, 1978: 146—154.

— Slovenski kraji in naselja v preteklosti. V: Slovenski kraji in naselja v preteklosti od 17. do konca 19. stoletja. Ljubljana: Narodna galerija, 1978: 7—27.

1979

— Spominski park Trebče—Kumrovec. V: *Trebče pri Podsredi*. Ljubljana: Komunist, 1979: (38—44). (Spomeniki delavskega revolucionarnega gibanja in narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji. 7.)

1981

— Grad v gotskem obdobju. *Pionir* 37, 1981/82, št. 3: 20.

— Gradovi v času turških vpadov. *Pionir* 37, 1981/82, št. 4: 8—10.

— O nastanku naših gradov. *Pionir* 37, 1981/82, št. 1: 36—37.

— Obdobje zgodnjih gradov. *Pionir* 37, 1981/82, št. 2: 40—41.

— Varstvo kulturnih dobrin v vojni. (Osnutki do sprejetja konvencije 1954. leta.) *Varstvo spomenikov* 23, 1981: 9—24.

1982

— Današnja vloga gradov. *Pionir* 37, 1981/82, št. 10: 24—25.

— Grad kot baročni dvorec. *Pionir* 37, 1981/82, št. 8: 4—5.

— Grad v 19. stoletju. *Pionir* 37, 1981/82, št. 9: 16—17.

— Od srednjeveškega gradu do dvorca. *Pionir* 37, 1981/82, št. 6: 33.

— Podoba gradu v 17. stoletju. *Pionir* 37, 1981/82, št. 7: 16—17.

— Renesančni grad. *Pionir* 37, 1981/82, št. 5: 16—18.

1983

— Grad kot spomeniškovarstveni problem v času med obema vojnama. *Varstvo spomenikov* 25, 1983: 13—32.

— Gradovi na Slovenskem. Oddaja od enih do sedmih: popotniška malha. *Radio Ljubljana*: II. program, 1983.

— Gradovi na Slovenskem. Pogovor je vodil Janez Martinčič. 15. april; 6'.

— Grad Dol pri Ljubljani. 15. april; 3'.

— Grad Otočec — zgodovina. 22. april; 5'.

— Fužine pri Ljubljani. 6. maj; 5'.

— Turjak. 13. maj; 8'.

— Pobrežje — grad. 3. junij; 6'.

— Krumperk. 10. junij; 8'.

— Predjamski grad. 24. junij; 9'.

— Grad pri Slovenj Gradcu. 1. julij; 3'.

— Grad Turn pri Preddvoru. 8. julij; 8'.

— Grad Kamen. 15. julij; 10'.

— Brestaniški grad. 22. julij; 8'.

— Grad Mehovo. 1. del. 29. julij; 8'.

— Grad Mehovo. 2. del. 5. avgust; 6'.

— Grad Prežek. 12. avgust; 9' 30".

— Grad v Vipavi. 19. avgust; 8'.

— Spominska obeležja. V: *Spominski park Trebče*. 2. dop. izd. Ljubljana: Komunist, 1983: 38—41. (Spomeniki delavskega revolucionarnega gibanja in narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem. 7.)

1984

— Varstvo etnoloških spomenikov v luči razvoja spomeniškovarstvene zakonodaje in ideologije varstva. *Varstvo spomenikov* 26, 1984: 39—64.

— Zavod SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine. V: *Actes du colloque sur les inventaires des biens culturels en Europe = Records of the Colloquium on the Inventories of Cultural Possessions in Europe = Akten des Kolloquiums über Inventarisierung der Kulturgüter in Europa. Cahiers de l'inventaire* (Paris), no. spec. 1984: 282—287.

1985

— Avtentičnost »avtentičnih« spomenikov NOB. *Varstvo spomenikov* 27, 1985: 49—52.

— Ob obletnici: odlok SNOS o zaščiti knjižnic, arhivov in kulturnih spomenikov v slovenski in jugoslovanski spomeniški službi. *Varstvo spomenikov* 27, 1985: 5—10.

Zbrala Romana Tomšič

UDK 726.7:271.36

KOMELJ Ivan

ARHITEKTURA KAPUCINSKEGA REDA ... KOT
KONSERVATORSKI PROBLEM

Varstvo spomenikov 28, 1986, 9—11. slov. (angl.)

Zgodovina, umetnostna zgodovina, načrtovanje, samostan

UDK 72.025.4:719

FISTER dr. Peter, YU 61000 Ljubljana, Fakulteta za arhitekturo,
gradbeništvo in geodezijo, Cojzova 5

KONSERVATORSKI PROGRAM — UPRAVICENOST,
USPEŠNOST IN VLOGA ...

Varstvo spomenikov 28, 1986, 13—33. slov. (angl.)

Teorija konservatorstva, konservatorski program, načrtovanje

UDK 728.6.011.6.025.4 (497.12 Ljubljana)

LUBEJ Uroš, 61000 Ljubljana, Ljubljanski regionalni zavod za var-
stvo naravne in kulturne dediščine, Karlovška 1

PRENOVA FASAD ... JURCIČEV TRG 2, LJUBLJANA

Varstvo spomenikov 28, 1986, 35—44. slov. (angl.)

Zgodovina, zgodovina umetnosti, stanovanjska hiša, ometi

UDK 719:911.372

HAZLER PAPIČ Milena, 63000 Celje, Zavod za spomeniško varstvo,
Trg svobode 10

SPOMENIŠKA IDENTITETA NASELJA

Varstvo spomenikov 28, 1986, 45—50. slov. (angl.)

Teorija konservatorstva, urbanizem, načrtovanje, mesto, vas

UDC 72.025.4:719

FISTER dr. Peter, YU 61000 Ljubljana, Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, Cozova 5

CONSERVATORIAL PROGRAMMES — THEIR JUSTIFIABILITY, EFFICACY AND ROLE...

Varstvo spomenikov 28, 1986, 13—33. Slv. (Eng.)

Theory of monuments protection, conservatorial programmes, planning

UDC 726.7:271.36

KOMELJ Ivan

ARCHITECTURE OF CAPUCHIN ORDER...
A CONSERVATIONAL PROBLEM

Varstvo spomenikov 28, 1986, 9—11 Slv. (Engl.)

History, history of art, planning, monastery

UDC 719:911.372

HAZLER PAPIČ Mileña, 63000 Celje, Zavod za spomeniško varstvo, Trg svobode 10

MONUMENTAL IDENTITY OF A SETTLEMENT

Varstvo spomenikov 28, 1986, 45—50. Slv. (Eng.)

Theory of monuments protection, urbanism, town planning, town, village

UDC 728.6.011.6.025.4 (497.12 Ljubljana)

LUBEJ Uroš, YU 61000 Ljubljana, Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Karlovska 1

RESTORATION... ON JURČICEV TRG 2, LJUBLJANA

Varstvo spomenikov 28, 1986, 35—44. Slv. (Eng.)

History, history of art, residential house, wall-painting

UDK 69(497.12) (094)

KOZELJ Zvezdana, 61000 Ljubljana, Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine, Plečnikov trg 2

PREGLED STAVBNIH PREDPISOV NA SLOVENSKEM

Varstvo spomenikov 28, 1986, 51-52, slov. (angl.)

Zgodovina, gradbeništvo, pravo

UDK 726.7.013(497.12) Stična

KURENT dr. Tine, 61000 Ljubljana, Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, Cojzova 5

SIMBOLICNI ... POMEN STEVILA 17 V ŠIRINI STISKE BAZILIKE

Varstvo spomenikov 28, 1986, 53-60, slov. (angl.)

Arhitektura, simboli, mere, Stična

UDK 719:908(497.12) Strunjan

HOJER S. KRIZAN B. RAVNIK M. TOMŠIČ D. 66330 Piran, Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Tartinijev trg 10

STRUNJAN - NARAVNA IN KULturnA DEDIŠČINA

Varstvo spomenikov 28, 1986, 61-87, slov. (angl.)

Umetnostna zgodovina, etnologija, arheologija, inventarizacija, valorizacija, načrtovanje, staroivanjske hiše, cerkev, pokrajina

UDK 728.8(497.12) Planinsko polje

ŠTUPAR SUMI Nataša, 61000 Ljubljana, Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine, Plečnikov trg 2

DVOREC PLANINA PRI RAKEKU

Varstvo spomenikov 28, 1986, 89-100, slov. (angl.)

Arhitektura, zgodovina, Planina

UDC 726.7.013(497.12 Stična)

KURENT dr. Tine, YU 61000 Ljubljana, Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, Cojzova 5

THE SYMBOLICAL ... MEANING OF NUMBER 17 ...
AT STIČNA

Varstvo spomenikov 28, 1986, 53—60. Slv. (Eng.)
Architecture, symbols, measures, Stična

UDC 69(497.12) (094)

KOŽELJ Zvezdana, YU 61000 Ljubljana, Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine, Plečnikov trg 2

... BUILDING REGULATIONS IN SLOVENIA

Varstvo spomenikov 28, 1986, 51—52. Slv. (Eng.)

History, building, laws

UDC 728.8(497.12 Planinsko polje)

ŠTUPAR ŠUMI Nataša, YU 61000 Ljubljana, Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine, Plečnikov trg 2

THE CASTLE OF PLANINA

Varstvo spomenikov 28, 1986, 89—100. Slv. (Eng.)

Architecture, history, Planina

UDC 719;908(497.12 Strunjan)

HOJER S. KRIŽAN B. RAVNIK M. D. TOMŠIČ YU 66330 Piran-Pirano, Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Tartinijev trg 10

STRUNJAN — SITE AT THE ADRIATIC COAST (NATURAL AND CULTURAL HERITAGE)

Varstvo spomenikov 28, 1986, 61—87. Slv. (Eng.)

History of art, ethnology, archeology, inventories, catalogues, planning, dwelling-houses, churches, landscape

UDK 069.5:72.025.8

KOZELJ Zvezdana, 61000 Ljubljana, Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine, Plečnikov trg 2

MUZEJ NA PROSTEM KOT SKUPNI... PROBLEM

Varstvo spomenikov 28, 1986, 101—107. slov. (angl.)

etnologija, zgodovina, hiše

UDK 930.25:69.001.2

SUŠTAR Branko, 61000 Ljubljana, Zgodovinski arhiv, Mestni trg 27

DOKUMENTACIJA ZA GRADITEV OBJEKTOV KOT DEL KULTURNE DEDIŠČINE

Varstvo spomenikov 28, 1986, 109—113. slov. (angl.)

dokumentacija, arhivi

UDK 902.2

CURK dr. Iva, 61000 Ljubljana, Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine, Plečnikov trg 2

VALORIZACIJA ARHEOLOŠKIH OBMOČIJ

Varstvo spomenikov 28, 1986, 115—120. slov. (angl.)

arheologija, vrednost, načrtovanje

UDK 903.4(497.12 Vače)"638"

VUGA Davorin, 61000 Ljubljana, Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine, Plečnikov trg 2

KONSERVATORSKI POGLEDI NA... VAČE Z OKOLICO

Varstvo spomenikov 28, 1986, 129—133. slov. (angl.)

arheologija, načrtovanje, železna doba, Vače

UDC 930.25:69.001.2

SUŠTAR Branko, YU Ljubljana, Zgodovinski arhiv, Mestni trg 27

TECHNICAL DOCUMENTATION FOR ARCHIVES

Varstvo spomenikov 28, 1986, 109—113. Slv. (Eng.)

Documentation, archives

UDC 069.5:72.025.8

KOŽELJ Zvezdana, YU 61000 Ljubljana, Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine, Plečnikov trg 2

OPEN AIR MUSEUM AS CONSERVATIONAL AND MUSEUM PROBLEM

Varstvo spomenikov 28, 1986, 101—107. Slv. (Eng.)

ethnology, history, houses

UDC 903.4(497.12 Vače)"638"

VUGA Davorin, YU 61000 Ljubljana, Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine, Plečnikov trg 2

ARCHAEOLOGICAL SITE VAČE

Varstvo spomenikov 28, 1986, 129—133. Slv. (Eng.)

archaeology, planning, Iron age, Vače

UDC 902.2

CURK dr. Iva, YU 61000 Ljubljana, Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine, Plečnikov trg 2

EVALUATION OF ARCHAEOLOGICAL SITES

Varstvo spomenikov 28, 1986, 115—120. Slv. (Eng.)

archaeology, value, planning

UDC 75.052:054.054

BOGOVČIČ Ivan, YU Ljubljana, Restavratorski center Slovenije, Plečnikov trg 2

THE REFLECTIONS OF UNSUITABLE INTERVENTIONS
IN THE ENVIRONMENT ON ... PATRIMONY

Varstvo spomenikov 28, 1986, 143—148. Slv. (Eng.)

wall paintings, frescoes, environment, conservation

UDC 629.433.004.6 (497.12 Ljubljana)

BRATE Tadej, YU 61000 Ljubljana, Zavod SRS za varstvo naravne
in kulturne dediščine, Plečnikov trg 2

THE RESTORATION OF THE FIRST TRAMWAY CAR
IN LJUBLJANA

Varstvo spomenikov 28, 1986, 135—141. Slv. (Eng.)

Technics, history, conservation, tram, Ljubljana

UDC 75.052+796.591(497.12 Hrastovlje)

BOGOVČIČ Ivan, YU 61000 Ljubljana, Restavratorski center Slovenije, Plečnikov trg 2

TWO NEW FINDS... AT HRASTOVLJE

Varstvo spomenikov 28, 1986, 149—158. Slv. (Eng.)

history of art, frescoes, plastic arts, Hrastovlje, Middle ages

UDC 902.2

SLABE dr. Marijan, YU 61000 Ljubljana, Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine, Plečnikov trg 2

ON EVALUATION OF ARCHAEOLOGICAL PATRIMONY

Varstvo spomenikov 28, 1986, 121—127. Slv. (Eng.)

archalology, value, principles

UDK 629.433.004.6 (497.12 Ljubljana)

BRATE Tadej, 61000 Ljubljana, Zavod SRS za varstvo naravnih in kulturne dediščine, Plečnikov trg 2

OBNOVA PRVEGA LJUBLJANSKEGA TRAMVAJSKEGA VOZA

Varstvo spomenikov 28, 1986, 135—141. slov. (angl.)

tehnika, zgodovina, konservacija, tramvaj, Ljubljana

UDK 75.052:504.054

BOGOVČIČ Ivan, 61000 Ljubljana, Restavratorski center Slovenije, Plečnikov trg 2

ODSEV NEUSTREŽNIH POSEGOV V OKOLJE NA ... DEDIŠČINI

Varstvo spomenikov 28, 1986, 143—148. slov. (angl.)

stenske poslikave, freske, okolje, restavratorstvo

UDK 902.2

SLABE dr. Marijan, 61000 Ljubljana, Zavod SRS za varstvo naravnih in kulturne dediščine, Plečnikov trg 2

O VREDNOTENJU NEPREMIČNE ARHEOLOŠKE DEDIŠČINE

Varstvo spomenikov 28, 1986, 121—127. slov. (angl.)

arheologija, vrednost, načela

UDK 75.052+726.591(497.12 Hrastovlje)

BOGOVČIČ Ivan, 61000 Ljubljana, Restavratorski center Slovenije, Plečnikov trg 2

NOVI NAJDBI ... V HRASTOVĽJAH

Varstvo spomenikov 28, 1986, 149—158. slov. (angl.)

umetnostna zgodovina, freska, kiparstvo, Hrastovlje, srednji vek

UDK 75.052.025.8:069.5(497.12—156)

BOGOVCIC Ivan, 61000 Ljubljana, Restavratorski center Slovenije, Plečnikov trg 2

MUZEJSKA PREZENTACIJA PO POTRESU SNETIH KMECKIH FRESK

Varstvo spomenikov 28, 1986, 159—163. slov. (angl.)

ljudska umetnost, stenske slike, snemanje slik, potres, Breginj, Ko-
barid

UDK 75.052.025.4

NEMEC Ivo, 61000 Ljubljana, Restavratorski center Slovenije, Pleč-
nikov trg 2

ODSTRANJEVANJE KLEJA S FRESK Z ENCIMI

Varstvo spomenikov 28, 1986, 165—168. slov. (angl.)

Freske, klej, odstranjevanje

UDK 929(497.11)"14"

CURK dr. Franc, 61000 Ljubljana, Akademija za likovno umetnost,
Erjavčeva 23

KONSERVACIJA . . . DUŠANOVE ZASTAVE

Varstvo spomenikov 28, 1986, 169—178. slov. (angl.)

zgodovina umetnosti, tkanine, konservacija, Atos, srednji vek

UDK 72.011.6.025.4

BENKO MÄCHTIG Beta, 61000 Ljubljana, Restavratorski center Slo-
venije, Plečnikov trg 2

ZBIRANJE MATERIALNE DOKUMENTACIJE

Varstvo spomenikov 28, 1986, 179—181. slov. (angl.)

ometi, poskusi, dokumentacija, restavratorstvo

UDC 75.052.025.4

NEMEC Ivo, YU 61000 Ljubljana, Restavratorski center Slovenije, Plečnikov trg 2

REMOVAL OF GLUE FROM FRESCOES BY ... THE ENZYMES

Varstvo spomenikov 28, 1986, 165-168, slv. (Eng.)

Frescoes, glue, removal

UDC 75.052.025.8:069.5(497.12-156)

BOGOVČIČ Ivan, YU 61000 Ljubljana, Restavratorski center Slovenije, Plečnikov trg 2

MUSEUM PRESENTATION OF THE ... WALL PAINTINGS AFTER THE EARTHQUAKE

Varstvo spomenikov 28, 1986, 159-163, slv. (Eng.)

Vernacular art, wall paintings, removal of wall paintings, earthquake, Breginj, Kobarič

UDC 72.011.6.025.4

BENKO MÄCHTIG Beta, YU 61000 Ljubljana, Restavratorski center Slovenije, Plečnikov trg 2

THE COLLECTING OF MATERIAL DOCUMENTATION

Varstvo spomenikov 28, 1986, 179-181, slv. (Eng.)

mortars, tests, documentation, conservation

UDC 929(497.11)"14"

CURK dr. Fanc, YU 61000 Ljubljana, Akademija za likovno umetnost, Erjavčeva 23

THE CONSERVATION OF ... DUŠAN'S FLAG

Varstvo spomenikov 28, 1986, 169-178, slv. (Eng.)

history of art, textile, conservation, Athos, Middle ages

UDK 75.023

HUDOKLIN SIMAGA dr. Vida, 61000 Ljubljana, Akademija za likovno umetnost, Erjavčeva 23

INTERAKCIJE V SISTEMU ... PREMAZ — TKANI TEMELJNIK
IZ NARAVNIH VLAKEN

Varstvo spomenikov 28, 1986, 183—183, slov. (angl.)
tehnologija, raziskave, tekstil, slikarstvo

UDK 75.052.033.5.02

MOLE Izidor, 61351 Brezovica pri Ljubljani
POSKUS ANALIZE TEHNOLOGIJE GOTSKIH FRESK. III

Varstvo spomenikov 28, 1986, 189—208, slov. (angl.)
slikarstvo, freske, materiali

UDK 75.052.033.5(497.12—16)

ZUPAN Olga, 64000 Kranj, Zavod za spomeniško varstvo, Tomšičeva 44

SREDNJEVEŠKO STENSKO SLIKARSTVO NA GORENJSKEM
1965—1985

Varstvo spomenikov 28, 1986, 209—212, slov. (angl.)
freske, srednji vek, raziskave, konservacija, Gorenjska

UDK 728.8.033.4(497.12 Podsreda)

STOPAR dr. Ivan, 63000 Celje, Zavod za spomeniško varstvo, Trg svobode 10

ROMANSKI GRAD PODSREDA V NOVI LUCI

Varstvo spomenikov 28, 1986, 213—225, slov. (angl.)
zgodovina, arhitektura, grad, srednji vek, romanika, Podsreda

UDC 75.052.033.50.02

MOLE Izidor, YU 61351 Brezovica pri Ljubljani
... TO THE ANALYSIS OF GOTHIC FRESCOES III

Varstvo spomenikov 28, 1986, 189—208. Slv. (Eng.)

painting, frescoes, materials

UDC 75.023

HUDOKLIN SIMAGA dr. Vida, YU 61000 Ljubljana, Akademija za
likovno umetnost, Erjavčeva 23

INTERACTIONS ... PIGMENTED FILM-WOMEN FUNDAMENT
OF NATURAL FIBRES

Varstvo spomenikov 28, 1986, 183—188. Slv. (Eng.)

Technology, research, textile, painting

UDC 728.8.033.4(497.12 Podsreda)

STOPAR dr. Ivan, YU 63000 Celje, Zavod za spomeniško varstvo,
Trg svobode 10

THE CASTLE OF PODSREDA

Varstvo spomenikov 28, 1986, 213—223. Slv. (Eng.)

history, architecture, castle, Middle ages, Romanesque style, Pod-
sreda

UDC 75.052.033.5(497.12—16)

ZUPAN Olga, YU 64000 Kranj, Zavod za spomeniško varstvo, Tom-
šičeva 44

GOTHIC FRESCOES IN GORENJSKO 1965—1985

Varstvo spomenikov 28, 1986, 209—212. Slv. (Eng.)

Frescoes, Middle Ages, research, restoration, Gorenjsko

UDK 726.54.04.011.8.025.4(497.12 Celje)

HAZLER PAPIĆ Milena, 63000 Celje, Zavod za spomeniško varstvo,
Trg svobode 10

REKONSTRUKCIJA SLAVOLOKA OPATIJSKE CERKVE V CELJU

Varstvo spomenikov 28, 1986, 227—233. slov. (angl.)

cerkev, gotski stil, raziskava, projekt, arhitektura, Celje

UDC 726.54.04.011.8.025.4(497.12 Celje)

HAZLER PAPIČ Milena, YU 63000 Celje, Zavod za spomeniško varstvo, Trg svobode 10

RECONSTRUCTION OF THE TRIUMPHAL ARCH
OF THE ABBATIAL CHURCH AT CELJE

Varstvo spomenikov 28, 1986, 227—233. Slv. (Eng.)

Church, Gothic style, research, projekt, architecture, Celje

